ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ атындағы ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ имени М. АУЭЗОВА

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

«ЗАМАНАУИ ҒЫЛЫМ: ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ, ТЕХНИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БОЙЫНША XXVIII РЕСПУБЛИКАЛЫҚ СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

XXVIII-ОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «СОВРЕМЕННАЯ НАУКА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ» ПО ЕСТЕСТВЕННЫМ, ТЕХНИЧЕСКИМ, СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫМ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ НАУКАМ

3-4 сәуір | апрель
Шымкент 2025

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ атындағы ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени М. АУЭЗОВА

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

«ЗАМАНАУИ ҒЫЛЫМ: ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ, ТЕХНИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БОЙЫНША XXVIII РЕСПУБЛИКАЛЫҚ СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

XXVIII-ОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «СОВРЕМЕННАЯ НАУКА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ» ПО ЕСТЕСТВЕННЫМ, ТЕХНИЧЕСКИМ, СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫМ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ НАУКАМ

Том 8

3-4 сәуір / апрель 2025

Шымкент

УДК 001
ББК 72
З-21
Бас редактор: Д.Ж.Ахмед-Заки – т.ғ.д., профессор, «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті» КеАҚ-ның Басқарма төрағасы – ректор;
Редакциялық алқа мүшелері: Қ.Р.Сарықұлов – з.ғ.к, доцент, бірінші проректор м.у.а.; Е.И.Иманғалиев - ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, академиялық мәселелер жөніндегі проректор; Ұ.С.Сүлейменов – т.ғ.д, профессор, ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректор; С.К.Бейсенбаев – п.ғ.д., Басқарма мүшесі, қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор; Ғ.Ә.Бесбаев – ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректор, Б.Р.Исмаилов - т.ғ.д., «Ақпараттық жүйелер және модельдеу» кафедрасының профессоры; Р.Т.Калдыбаев – т.ғ.к., «Жеңіл өнеркәсіп бұйымдарының технологиясы және конструкциялануы» кафедрасының доценті; А.Т.Туленов – т.ғ.к., «Көлік, тасмалдауды және қозғалысты ұйымдастыру» кафедрасының доценті; С.П.Назарбекова – х.ғ.д., «Химия және химиялық технологиялары негіздері» кафедрасынының профессоры; А.С.Колесников - т.ғ.к., «Тіршілік қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау» кафедрасының профессоры; С.А.Жолдасбекова – п.ғ.д., «Кәсіптік оқыту» кафедрасының профессоры; С.У.Карибаев – т.ғ.к., «Қазақстан тарихы» кафедрасының доценті; Г.К.Карбозова – фил.ғ.к., «Ағылшын тіл білімі» кафедрасының доценті; Н.Ш.Алметов – п.ғ.д., «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының доценті; А.Б.Айдарова – э.ғ.к., «Экономика» кафедрасының профессоры; Ж.Серікұлы – Phd доктор, «Технологиялық машиналар мен жабдықтар» кафедрасының доценті; Э.П.Ким – з.ғ.к., «Қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының доценті; С.А.Калкабаева – м.ғ.д., «Биология» кафедрасының профессоры; С.Т.Ахметова – ф-м.ғ.к, доцент, «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» кафедрасының меңгерушісі; Ш.М.Зулпанов – тәрбие ісі және жастар саясаты департаментінің директоры; Ұ.Б.Назарбек – Phd доктор, академиялық ғылым департаментінің директоры; М.К.Серкебаев – т.ғ.к., доцент, ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің басшысы; Г.Батырбекқызы - Phd доктор, «Қазақстан тарихы» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесі төрайымының орынбасары; Е.Б.Райымбеков - Phd доктор, «Су сапасын мониторингілеу және сулы технологиялар» ғылыми-зерттеу зерханасының меңгерушісі; А.Н.Рамашова – Phd доктор, «Халықаралық туризм және сервис» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесінің мүшесі; С.Қ.Сагинтай – студенттік Парламент төрағасы; Ж.М.Сейсенбаева – «Студенттік ғылым» бөлімінің басшысы, техникалық редактор.

«Заманауи ғылым: жас ғалымдардың жаңа тәсілдері мен қазіргі зерттеулері» тақырыбындағы жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші республикалық студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой республиканской студенческой научной конференции на тему «Современная наука: новые подходы и актуальные исследования молодых ученых» по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, 2025ж. Т.8 – 204 бет
Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-378-097-9

Жинаққа студенттердің жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік – гуманитарлық және экономикалық ғылымдары бойынша мақалалары енгізілген.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-378-097-9
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, 2025ж.
Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, 2025г.

ӘОЖ 541.18

ОТБАСЫ - ҚОҒАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҰЯСЫ, СЕНІМ МЕКЕНІ

Абдрайм Д.Ө. – ТП-23-1к тобының студенті
Айтжанова А.Б. – п.ғ.к., доцент

Әр отбасының ішінде әр мүшенің белгілі бір рөлі бар. Ата-ана – тәрбиеші, қамқоршы және үлгі болушы. Балалар – тәрбиеленуші ғана емес, сонымен қатар отбасының ішкі атмосферасын толықтыратын, оған өз үлесін қосатын жеке тұлғалар.

Отбасында рөлдердің нақты бөлінуі маңызды. Егер бір адам үнемі барлық жауапкершілікті мойнына алса, бұл күйзеліске әкелуі мүмкін. Мысалы, ана тек үй шаруасымен айналысып, әке тек материалдық қамтамасыз етумен шектелсе, бұл отбасылық теңгерімсіздікке әкеп соғады. Ал міндеттерді әділ бөлісу – отбасындағы үйлесімділіктің кілті.

Отбасындағы ең маңызды факторлардың бірі – эмоциялық байланыс. Бұл байланыс адамның өзін қауіпсіз әрі қолдау тапқандай сезінуіне ықпал етеді. Отбасы мүшелері арасында ашық әңгіме мен шынайы тыңдау дағдылары эмоциялық жақындықты арттырады. Бақытты отбасы болуға жетелейді.

Өмірде қуанышты сәттермен қатар қиын сәттер көп болады – сәтсіздіктер, түсініспеушіліктер, жанжалдар. Мұндай жағдайларда отбасы мүшелерінің бір-біріне сенімі мен қолдауы бәрінен маңызды. Сенім болмаса, отбасы ішіндегі қарым-қатынас әлсірей бастайды.

Менің өз тәжірибемде қиын сәттерде ата-анамның бір ауыз жылы сөзі немесе бауырымның кішкентай қолдауы бәрінен артық күш берген кездер болды. Сол кезде мен отбасының маңызын шынайы түсіндім. Бұл тек бірге өмір сүру ғана емес, бұл – бір-біріннің жан дүниесін түсініп, қолдау көрсету.

Отбасы психологиясында коммуникацияның рөлі ерекше. Қарапайым әңгімелесу, бір-біріңді тыңдай білу – отбасындағы қарым-қатынасты нығайтады. Көптеген дағдарыстар дәл осы дұрыс сөйлесе алмаудан, эмоцияларды іште сақтаудан туындайды.Отбасы ішінде ашық сөйлесу мәдениетін қалыптастыру маңызды. Балалар ата-анасынан қорықпай, өз сезімдерін ашық айтуға дағдылануы керек. Сонда ғана олар өмірдің басқа салаларында да сенімді әрі ашық болады. Кез келген отбасыда қиындықтар кездеседі. Бұл табиғи процесс. Бірақ маңыздысы – сол қиындықтарды қалай жеңе білуде.

Отбасындағы қарым-қатынаста көбінесе сөзден гөрі сезім маңызды. Отбасы ішіндегі қарым-қатынас – оның ең басты іргетасы болып табылады. Қанша жерден бай немесе беделді болсаң да, отбасыңда жылулық болмаса, бақытты сезіну өте қиын. Ата-ана мен бала, ерлі-зайыптылар арасындағы сенім, құрмет пен махаббат отбасы психологиясының негізі.

Менің ойымша, кейде сөздерден гөрі қарапайым әрекеттер әлдеқайда маңызды. Анаңның саған жасаған шайы мен дәмді асы, әкеңнің үндемей жүріп, барлық бастамаларыңда қолдау көрсетуі, бауырыңның саған болмашы нәрсе алып келіп қуантқаны – осы кішкентай нәрселер отбасының шынайы маңызын білдіреді.

Бала күнімде ең жақсы көретін сәтім – кешкілік ас үстінде бүкіл отбасы жиналып, әңгімелесіп отырған кездер жадымда жаңғырып тұр. Ол кезде ешкім телефонға қарамайтын, әркім өз оқиғасын айтып, күліп, кейде тіпті дауласып та алатын. Бірақ ең бастысы – бір-бірімізді тыңдайтынбыз. Қазір ойланып қарасам, бұл сәттердің шынайылығы мен жылылығы өмірдегі ең маңызды байлықтардың бірі екен.

Бақытты отбасының құпиясы – бір-біріне деген сенім мен махаббатта. Кейде күнделікті өмірдің қарбаласымен жүріп, жақындарымыздың көңілін сұрауға, қарапайым “қалайсың?” деп сұрауға уақыт таба алмай жатамыз. Бірақ шын мәнінде отбасы – бұл ең үлкен байлық.Мен үшін отбасының нағыз құндылығы – оның бір-бірін қалай қолдайтынында. Біреуіміз құласақ, екіншіміз сүйеу боламыз, біреуіміз қуанса, екіншіміз шын жүректен қуанамыз. Бұл – сөзбен жеткізе алмайтын ерекше сезім.

Отбасы – жай ғана қан туыстығы емес, бұл – рухани байланыс. Шынайы түсіністік, махаббат пен сенім бар жерде ғана отбасы бақытты бола алады. Біздің өміріміз қанша өзгерсе де, қанша жерге барсақ та, қайтып оралатын жеріміз – отбасы. Сондықтан отбасыңды бағалау, оны қорғау – әр адамның ең басты міндеті.

Өмірде көп нәрсе өзгеруі мүмкін: достар алыстайды, жұмыс ауысады, армандар өзгереді. Бірақ отбасы – бұл өзгермейтін құндылық. Ата-анаңның жылы құшағы, бауырларыңның сенімге толы көзі, үйдегі таныс иіс – бәрі де жүректің ең түкпірінде сақталатын естеліктер. Қанша қиындық көрсең де, отбасыңның қолдауы мен махаббаты сені қайтадан күш-қуатпен толықтырады.Кейде отбасын күнделікті өмірдің бір бөлігі ретінде қабылдап, олардың қадірін түсінбей жатамыз. Бірақ өмірдің ең тәтті сәттері – дәл сол қарапайым, бірақ жүрекке жақын сәттерде. Таңертең анаңның дайындаған шәйі, әкеңнің үнсіз ғана жай-күйіңді сұрауы, бауырыңның саған сенім артып айтқан сыры – осының бәрі өмірдің ең құнды сыйлары.Сол себепті, жақындарыңызға жиі қамқорлық көрсетіп, жылы сөз айтуға ұмтылыңыз. Өйткені, отбасы – бұл мәңгілік тірек,

өмірдегі ең сенімді қорған. Сізді сіздей қабылдайтын, қателігіңізді кешіріп, табысыңызға шын қуана алатын жандар тек отбасыда ғана табылады. Бұл дүниедегі ең үлкен бақыт – солардың жанында болу.

Әдебиеттер

1. Бердібаева С. “Отбасы және ұрпақ тәрбиесі” – Алматы: Ана тілі, 2018 – 13б.
2. Жалпы және қолданбалы психология: оқулық / ред. басқарған Қ.Жарықбаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2015 – 34-35 б.
3. Назарбаев Н.Ә. “Отбасылық құндылықтар және ұлттық тәрбие” – Астана: Елорда, 2016 – 45 -46 б.
4. Айтпаева А. “Қазіргі қазақ отбасындағы тәрбиенің ерекшеліктері” // Қазақстан педагогика ғылымдарының журналы, №3 (2019) – 12 б.
5. Байжұмаева С. “Отбасылық психология және тұлғааралық қарым-қатынас” – Алматы: Ғылым, 2020 – 50б.
6. Қазақстан Республикасының “Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы” Кодексі – 2011 жылғы 26 желтоқсан №518-IV. – 37 – 38 б.

УДК 73.753

ВЛИЯНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ, СОДЕРЖАЩЕЙ ЭЛЕМЕНТЫ МИСТИКИ, НА МИРОВОЗЗРЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЧИТАТЕЛЯ

Абдуали С.А. - студентка группы ТП23 - 19к
Калбаева А.Т. - магистр, преподователь

Литература, содержащая элементы мистики, оказывает значительное влияние на мировоззрение современного читателя, расширяя его представления о реальности, стимулируя критическое и философское мышление, а также формируя эмоциональный и духовный опыт. Такие произведения побуждают задуматься о границах возможного, о сверхъестественном, судьбе, природе сознания и потусторонних силах. Зачастую они становятся катализатором духовных поисков, побуждая читателя осмыслять вопросы морали, предназначения и устройства мироздания.

Помимо этого, мистическая литература развивает воображение и креативное мышление, предлагая сложные образы, неожиданные повороты сюжета и аллегорические смыслы, которые побуждают к интерпретации и рефлексии. Для многих читателей такие книги служат источником эмоциональных переживаний: кто-то находит в них вдохновение и утешение, а кто-то сталкивается с тревогой и страхом перед неизвестным.

Кроме того, через элементы мистики популяризируются эзотерические и философские учения, способные изменить отношение человека к жизни, смерти и свободе воли. Например, «Мастер и Маргарита» М. Булгакова заставляет переосмыслить вопросы добра и зла, а творчество Г. Лавкрафта порождает размышления о границах человеческого познания. В результате подобная литература не просто развлекает, но и формирует мировоззрение, помогая читателю взглянуть на окружающий мир под новым углом.

Литература, содержащая элементы мистики, оказывает глубокое влияние на мировоззрение современного читателя. Это влияние можно рассмотреть с нескольких точек зрения:

Расширение границ восприятия

Мистическая литература затрагивает темы, выходящие за рамки обыденного опыта: сверхъестественное, потусторонние силы, судьба, тайны мироздания. Читатели начинают задумываться о вещах, которые ранее казались невозможными или несущественными, что способствует расширению их представлений о мире.

Формирование критического мышления

Соприкасаясь с мистическими сюжетами, читатели учатся анализировать границу между реальностью и фантазией. Они начинают осознавать, как определенные идеи, мифы и символы могут влиять на человеческое сознание и поведение. Это развивает способность к осмысленному восприятию информации и критическому мышлению.

Поиск смысла и духовных ценностей

Многие книги с элементами мистики поднимают философские вопросы о предназначении человека, жизни после смерти, природе сознания. Читатель, вдохновленный подобными сюжетами, может начать собственные духовные поиски или изменить свой взгляд на вопросы религии, судьбы и морали.

Влияние на эмоциональное состояние

Атмосфера таинственности и загадочности, присущая таким произведениям, может вызывать разные эмоции: от страха до восхищения. Некоторые читатели находят в таких книгах утешение, другие – источник тревожности. В любом случае, мистическая литература влияет на внутренний мир человека, заставляя его проживать новые переживания.

Развитие воображения и креативного мышления

Сложные образы, необычные персонажи и неожиданные повороты в мистических произведениях помогают развивать воображение. Это особенно важно для людей, занятых в творческих профессиях, так как нестандартные идеи вдохновляют их на создание собственных произведений.

Популяризация эзотерических и альтернативных учений

Некоторые мистические произведения способствуют распространению оккультных, эзотерических или философских концепций. Читатели, заинтересовавшись такими темами, могут углубляться в изучение различных направлений, включая теософию, магические традиции, парапсихологию.

Примеры влияния

«Мастер и Маргарита» М. Булгакова – вызывает размышления о добре и зле, религии и власти.

«451° по Фаренгейту» Р. Брэдбери – через антиутопические мотивы и элементы мистики показывает ценность литературы и свободы мысли.

«Маленький принц» А. де Сент-Экзюпери – аллегорический роман, наполненный мистическими символами, влияющий на мировосприятие людей разных возрастов.

Творчество Г. Лавкрафта – формирует специфическое космологическое мировоззрение, заставляя читателей задумываться о границах человеческого познания.

Таким образом, мистическая литература не просто развлекает, а трансформирует восприятие реальности, влияя на убеждения, эмоциональное состояние и мировоззрение современного читателя.

Литература

1. Безрукова К. С., Мальцева С. М. — «Влияние мистической литературы на современного читателя»
2. Шудейко М. Н. — «Понятие мистического в литературе и его отражение в прозе»
3. «Влияние мистической литературы на мировоззрение современного человека»
4. «Исследование влияния литературы, содержащей элементы мистики, на мировоззрение человека»
5. «Мистика в казахской и зарубежной прозе»

ӘОЖ - 451.62

ШЫҢҒЫС ХАННЫҢ ТАРИХИ РӨЛІН СИПАТТАУ

Абдуали С.А. – ТП23-19к
Жанболатов С.Е. – педагогика ғылымдары кандидаты, аға оқытушы

Шыңғыс хан (Темүжин, 1162–1227) – әлем тарихындағы ең ықпалды тұлғалардың бірі, Моңғол империясының негізін қалаушы және Азия мен Еуразияның саяси картасын түбегейлі өзгерткен қолбасшы. Оның тарихи рөлін бірнеше маңызды аспектілер арқылы сипаттауға болады:

1.Моңғол империясын құру

Шыңғыс хан ұсақ көшпелі тайпаларды біріктіріп, күшті әрі біртұтас мемлекет құрды. 1206 жылы ол барлық моңғол тайпаларын бағындырып, өзін ұлы хан деп жариялады. Бұл біріктіру Моңғол империясының негізін қалауға мүмкіндік берді.

2. Әскери стратегия және жаулап алулар

Шыңғысханның басшылығымен моңғол әскері бұрын-соңды болмаған аумақтарды жаулап алды. Оның әскери жетістіктері:

Қытайдағы Цзинь және Ся әулеттерін бағындыру,

Орталық Азия мен Хорезмді жаулау,

Кавказ бен Қыпшақ даласына дейінгі жерлерге билік орнату.

Ол жаңа тактикаларды қолданып, жылдамдық пен әскери тәртіпке негізделген соғыс жүргізу стратегиясын енгізді.

3. Жаңа басқару жүйесі және заңдар

Шыңғыс хан «Ұлы Жасақ» (Яса) заңдар жинағын қабылдап, мемлекетті басқарудың тиімді жүйесін жасады. Ол:

Әділдік пен тәртіпті күшейтті,

Басшылардың жауапкершілігін арттырды,

Діндерге төзімділік танытты, әртүрлі халықтардың бейбіт қатар өмір сүруіне жағдай жасады.

4. Сауда мен мәдениа лмасуды дамыту

Шыңғысханның билігі кезінде Ұлы Жібек жолы гүлденді. Оның әскери жорықтары Азия мен Еуропа арасындағы сауда байланыстарын нығайтып, мәдениеттердің өзара ықпалдастығын арттырды.

5. Мұрасының тарихи маңызы

Шыңғысханның ұрпақтары оның жаулап алған жерлерін кеңейтіп, Алтын Орда, Моғолстан, Қытайдағы Юань әулеті сияқты қуатты мемлекеттер құрды. Оның басқару әдістері кейінгі ғасырларда көптеген халықтарға әсеретті.

Шыңғысханныңөмірі мен тарихы

Шыңғыс хан (шыне сімі – Темүжин, 1162–1227) – адамзат тарихындағы еңірі жаулап алушылардың бірі, Моңғол империясының негізін қалаушы. Оның өмірі – көшпенді тайпалардың бірігуі, әскери реформалар мен әлемдік деңгейдегі жаулап алу жорықтарымен ерекшеленеді.

1. Балалық шағы мен жастық кезеңі (1162–1206)

Шыңғыс хан 1162 жылы Онон өзені бойында, моңғол тайпаларының бірі – Кират тайпасынан шыққан Есугей баһадүрдің отбасында дүниеге келген. Оның әкесі моңғол тайпаларының беделді көсемдерінің бірі болды, бірақ Темүжин тоғыз жасында әкесінен айырылып, отбасы қиын жағдайға тап болды.

Жас кезіндеТемүжин көптеген қиындықтарды бастан кешірді:

Тайпалар арасындағы қақтығыстарға байланысты ол бірнеше рет тұтқынға түсті.

Алайда, ол ақылдылығы мен қайсарлығының арқасында өз жақтастарын жинап, билікк еұмтылды.

Ол айналасындағы көшпелі тайпаларды біртіндеп бағындырып, одақтастарын көбейтті.

1206 жылы барлық моңғол тайпалары оның билігін мойындап, оны «Шыңғыс хан» (Бүкілмоңғолдардыңәміршісі) деп жариялады. Бұл оқиға Моңғол империясының құрылуының бастамасы болды.

2. Жаулапалу жорықтары (1206–1227)

Шыңғыс хан тек күшті қолбасшы ғана емес, сонымен қатар айлакер саясаткер және стратег болды. Оның басшылығымен моңғол әскері әлем тарихындағы ең үлкен империялардың бірін құрды.

Қытай жорықтары (1209–1215)

1209 жылы Таңғұт патшалығы (Си Ся) бағындырылды.

1211–1215 жылдары Цзинь әулетінің (солтүстікҚытай) астанасы Бейжің (Чжунду) басыпалынды.

Орта Азия жорығы (1218–1221)

1218 жылы Қарақытай мемлекеті жойылды.

1219–1221 жылдары Хорезмшах Мұхаммедке қарсы жорық ұйымдастырылып, Хорезм мемлекеті толықтай талқандалды. Бұхара, Самарқанд, Үргеніш қалалары жаулап алынды.

Кавказ бен Қыпшақ даласы (1222–1223)

1222 жылы моңғолдар Кавказға жетіп, Грузия мен Әзірбайжанды басып алды.

1223 жылы Қалқа өзеніндегі шайқаста орыс-қыпшақ әскерін талқандады.

3. Шыңғысханның билік жүйесі мен реформалары

Шыңғыс хан тек жаулап алушы ғана емес, сонымен қатар мемлекет құрылымын жетілдірген реформатор болды.

Әскери реформа:

Әскерондық жүйе бойынша ұйымдастырылды: ондық (арбан), жүздік (зуут), мыңдық (мингган) және түмен (он мың).

Әскердегі тәртіп қатал болды: опасыздық пен бұйрықты орындамау ауыр жазаға тартылды.

Басқару жүйесі:

Барлық тайпалар «ҰлыЖасақ» (Яса) заңымен басқарылды.

Дінге төзімділік принципін ұстанды, әртүрлі дін өкілдеріне еркіндік берді.

Мемлекеттің әкімшілік басқаруын жақсарту үшін білікті адамдарды өзіне қызметке алды.

4. Өлімі және мұрагерлері (1227)

Шыңғыс хан 1227 жылы Си Ся мемлекетіне қарсы соңғы жорығы кезінде ауыр сырқаттанып, қайтыс болды. Оның жерленген жері құпия сақталған.

Өлімінен кейін оның ұрпақтары империяны төртке бөліп басқарды:

Ұлы Моңғолхандығы – Қытай мен Моңғолия (Үгедей хан)

Алтын Орда – Қыпшақ даласы мен Шығыс Еуропа (Жошы ұрпақтары)

Шағатай ұлысы – Орта Азия (Шағатай хан)

Ильхан мемлекеті – Иран мен ТаяуШығыс (Төлеханның ұрпақтары)

5. Тарихи маңызы

Шыңғысханның билігі жаһандық деңгейде үлкен өзгерістерге әкелді:

Моңғол империясы – адамзат тарихындағы ең үлкен империялардың бірі болды.

Ұлы Жібек жолы қайта жаңғыртылып, сауда мен мәдени алмасу дамыды.

Көшпенділердің әскери жүйесі жаңа мемлекеттерге әсер етті.

Оның ұрпақтары кейінгі ғасырларда Еуразия тарихын қалыптастыруда маңызды рөл атқарды.

Әдебиеттер

1. "Моңғолдыңқұпияшежіресі" (XIII ғасыр) – Шыңғыс хан мен оның ұрпақтары туралы ең маңызды ортағасырлық дереккөзі.
2. Рашид ад-Дин – "Жамиғат-тауарих" (XIV ғасыр) – Моңғол империясының тарихын қамтитын парсы дереккөзі.
3. АтаМәлікЖүйіні – "Тарих-и Жаһангуша" – Хорезмшахтар мен моңғолдардың тарихын сипаттайды.
4. Марко Поло – "Әлемніңкереметтері" – Моңғол империясының саяхаты туралы жазған еуропалық дерек.
5. Плано Карпини – "Моңғолдартарихы" – XIII ғасырдағы Батыс елшісінің жазбалары.

ӘОЖ 371.64

КІТАПХАНАДАҒЫ НЕЙРОНДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР

Абдужаппар А.Е. - ТП-23-14к тобының студенті
Тоиева М.Е. - кітапхана ісі магистрі,аға оқытушы

Нейрондық желілер – бұл ақпаратты өңдеудің қуатты құралдары, олар машиналық оқыту мен жасанды интеллектің негізінде жатыр. Кітапхана контекстінде нейрондық желілерді қолдану, мысалы, кітаптарды автоматты түрде жіктеу, мәтінді талдау немесе пайдаланушының қызығушылықтары негізінде ұсыныстар жасау үшін мүмкін.

Нейрондық желілердің дамуы бірнеше негізгі бағытта жүріп жатыр:

1. “Терең оқыту (DeepLearning)”

Бұл бағытта нейрондық желілердің тереңдігі мен күрделілігі артып, олар үлкен деректер жиынтықтарын өңдеуге қабілетті болып келеді. Конволюциялық және рекурренттік нейрондық желілер ерекше танымал.

2. “Табиғитілдерді өңдеу (NLP)”

Нейрондық желілер мәтіндерді түсіну, аудару, сұрақтарға жауап беру сияқты міндеттерді шешуде қолданылуда. Трансформер архитектурасы, мысалы, GPT және BERT, осы бағытта үлкен жетістіктерге жетті.

3. “Генеративтімодельдер” Генеративтіқарсыжелілер (GAN) мен вариациялық автокодерлер (VAE) суреттер, музыка және мәтіндерді генерациялау үшін кеңінен қолданылады.

4. “Интерпретируемость және әділеттілік”

Нейрондық желілердің шешімдерін түсіну және оларды әділетті ету мәселелері қазіргі уақытта зерттелуде, себебі бұл технологиялардың қолданылуы этикалық және әлеуметтік мәселелерді тудырмауы тиіс.

5. “Мультимодальді модельдер”

Бірнешетиптегі деректерді (мысалы, мәтін, сурет, дыбыс) біріктіретін модельдер дамуда, бұл олардың қолдану аясын кеңейтеді.

6. “Кванттық есептеу”

Кванттық нейрондық желілер, кванттық есептеудің артықшылықтарын пайдаланып, жаңа мүмкіндіктерді ашуға бағытталған.

Бұл бағыттар нейрондық желілердің тиімділігін арттыруға, қолдану аясын кеңейтуге және олардың қоғамға әсерін жақсартуға көмектеседі.

Библиографиялық қызмет көрсетуде жаңашылдықтар бірнеше бағытта байқалады:

1. “Цифрландыру” Кітапханалардың және ақпараттық ресурстардың цифрландырылуы, электронды каталогтар мен базалардың пайда болуы, пайдаланушыларға ақпаратты онлайн режимінде қолжетімді ету.

2. “Автоматтандыру”Библиографиялық қызмет көрсету процесін автоматтандыру, соның ішінде автоматты түрде библиографиялық сипаттамаларды жасау және ресурстарды басқару жүйелерін енгізу.

3. “Машиналықоқыту”

Пайдаланушылардың сұраныстарын талдау үшін машиналық оқыту әдістерін қолдану, бұл ақпаратты ұсынуды жеке етуге мүмкіндік береді.

4. “Виртуалды және ұялы қызметтер”

Виртуалды библиографиялық қызметтер, чат-боттар мен мобильді қосымшалар арқылы пайдаланушыларға ақпараттық қолдау көрсету.

5. “Ашықғылым”

Ашық деректер мен ғылыми жарияланымдарға қолжетімділікті қамтамасыз ету, бұл зерттеушілер мен пайдаланушылар үшін библиографиялық ақпаратты оңай табуға мүмкіндік береді.

6. “Көптілділік”

Библиографиялық қызметтердің көптілділігі, халықаралық пайдаланушыларға қызмет көрсету үшін.

7. “Кросс-дисциплинарлық қызметтер”

Ресурстарды әртүрлі пәндер мен салалар бойынша интеграциялау.

Бұл жаңашылдықтар библиографиялық қызмет көрсетуді тиімдірек, қолжетімдірек және пайдаланушыға бағытталған етеді.

Соңғы уақытта цифрландырудың кітапханаларға әсері айтарлықтай өзгерістер мен жетілдірулер әкелді:

1. Ақпаратқа қолжетімділік: Цифрлық ресурстар мен электронды кітапханалар арқылы пайдаланушыларға кез келген уақытта және кез келген жерде ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігі пайда болды.

2. Ресурстарды басқару: Цифрландыру кітапханалардың ресурстарын тиімді басқаруға, автоматты каталогтау және деректерді жаңарту процесін жеңілдетуге мүмкіндік берді.

3. Пайдаланушы тәжірибесі: Онлайн каталогтар мен цифрлық сұраныс жүйелері пайдаланушыларға кітаптарды, мақалаларды және басқа ресурстарды оңай іздеуге мүмкіндік береді, бұл қызмет көрсету сапасын арттырады.

4. Көптеген форматтар: Кітапханалар физикалық кітаптардан электронды форматтарға, аудиокітаптарға және видео материалдарға көшу барысында, контенттің әртүрлі түрлерін ұсына алады.

5. Интерактивтілік: Цифрлық платформалар арқылы кітапханалар вебинарлар, онлайн-курстар және виртуалды көрмелер ұйымдастыра алады, бұл пайдаланушылармен байланысты нығайтады.

6.Деректерді талдау: Цифрландыру кітапханаларға пайдаланушылардың қызығушылықтарын, оқылым әдеттерін және сұраныстарын талдауға мүмкіндік беріп, қызметтерді жеке1Ц етуге мүмкіндік береді.

7. Оқу мен зерттеуді қолдау: Цифрлық ресурстар зерттеушілер мен студенттер үшін білім алуға, ғылыми жұмыстарды жүргізуге және ақпаратпен алмасуға көмектеседі.

8. Кітапхана қызметкерлерінің рөлі: Цифрландыру кітапхана қызметкерлерінің рөлін өзгертті, олар тек ақпаратты ұсынушы ғана емес, сонымен қатар цифрлық сауаттылықты дамытуда және ақпараттық білім беруде маңызды рөл атқарады.

Бұл өзгерістер кітапханалардың қоғамдағы рөлін нығайтып, ақпараттық ресурстарға деген сұранысты тиімді әрі заманауи түрде қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Нейрондық желілердің негізінде бэкпропагация алгоритмі жатыр. Бұл алгоритм желінің қателіктерін анықтап, оларды түзетеді. Әрбір нейронға арналған салмақтар кезең-кезеңімен жаңартылып отырады, бұл желінің тиімділігін арттырады. Жасырын қабаттармен жұмыс істейтін көп қабатты нейрондық желілер әсіресе күрделі тапсырмаларды орындауда жоғары нәтижелер көрсетеді.

Нейрондық желілердің қолданылуы

Нейрондық желілер қазіргі уақытта көптеген салаларда қолданылады. Олардың ең көп қолданылатын салаларының бірі – компьютерліккөру. Мысалы, нейрондық желілер бейнелерді тану, объектілерді анықтау, адамның бет-әлпетін тану және басқа да көптеген тапсырмаларды орындауда тиімді пайдаланылады. Сонымен қатар, тексті өңдеу (Natural Language Processing, NLP) саласында да нейрондық желілердің рөлі ерекше. Олар мәтіндерді автоматты түрде аудару, сөйлемдерге синтаксистік талдау жасау, чат-боттар мен виртуалды көмекшілердің жұмысын қамтамасыз етеді.

Нейрондық желілердің болашағы өте жарқын. Олардың дамуы мен қолдануаясы барған сайын кеңейіп келеді. Болашақта нейрондық желілердің медициналық диагностикада, қаржы секторында, білім беру саласындажәне күнделікті өмірде қолданылуы күтілуде. Сонымен қатар, жасанды интеллекттің қауіпсіздігі мен этикалық аспектілері де маңызды мәселелер болып табылады, сондықтан бұл бағытта ғылыми зерттеулер жалғасуда.

Қорытынды

Нейрондық желілер – жасанды интеллекттің негізі болып табылатын қуатты құрал. Олар үлкен деректерді өңдеу және болжау, кескіндерді тану, табиғи тілдермен жұмыс істеу сияқты маңызды міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Алдағы уақытта нейрондық желілердің әсері мен мүмкіндіктері тек арта түспек.

Әдебиеттер

1. Ахметова, Г. Ж. "Қоғамдағы кітапхананың рөлі" – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. "Жасанды интеллект: теориясы мен тәжірибесі" (авторлар: Қ. Байшоланұлы, Ә. Ысқақов, Б. Әлімбеков)
3. "Жасанды интеллект және машиналық оқыту" (автор: Н. Сейтқазиев)
4. "Ғылыми жұмыстар мен мақалалар "

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ

Абдумаликова З. – оқушы
Дильдабекова С. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алатын орны және болашақ ұрпақты өсірудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді. Осы мәселеге байланысты зертелеген ғылыми еңбектерді біз хронологиялық шектігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

1. Орыстың отарлау саясаты кезеңіндегі алғашқы орыс әскери шенеуніктері мен миссионерлерінің көшпенділер хақындағы зерттеу жұмыстары;

2. Кеңес заманы кезеңіндегі Орта Азия және Қазақстан халықтарының ұлттық ойындары туралы жазылған ғылыми еңбектер;

3. Мектеп жасына дейінгі балаларды дене шынықтыруға баулу әдістерін педагогикалық сипаттағы бағыт-бағдарлама тұрғысынан зерттелген жинақтар.

4. Тәуелсіз егеменді елдер кезеңіндегі (1992 жылдан бүгінге дейін) аталған тақырыпқа қатысты ізденістер.

Алғашқы топтама еңбектің тарихнамалық тізгінін Ә.Диваевтың еңбегін талдаудан бастайық. Ол өзінің «Игры киргизских детей» атты еңбегінде тарихта алғаш рет қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырады.

Ә.Диваев алғашқы топтағы ойын түріне рулық-қауымдық құрылыс кезеңінде өмірге келген ойындарды, екінші топтамадағы дәстүрлі ойындарға қозғалыс ойындарын, үшінші топқа – спорттық ойын түрлерін жатқызады. Ізденуші этнографтың дәлелдеуінше, халық ойындары балалардың іс-әрекетін, қимыл-қозғалысын дамытумен қатар денсаулығын шыңдауда тездетуші үрдіс әрекетін атқарады. Ә.Диваев: «Как киргизы развлекают детей» деген мақаласында: «бала бас бармағын көтеріп оған пайғамбарымыз не дейді деп көк аспанға қарап, құдай тәңірінен рұқсат сұраған», - дей келіп, «Бес саусақ» ойыны мен саусақ атауларын алға тартады және аталған мақалада саусақ пен қимыл-қозғалыс жасау әрекеті негізінде баланы тәрбиелеп, шыныктырудың үлкен даналық философиялық мағынасы жатқандығы сөз етіледі.

Қазақ балаларының ұлттық ойынына тоқталғандардың бірі – орыс ғалымы А.Алекторов. Мәселен, оның «О рождении и воспитании детей киргизов, правилах и власти родителей» (Орынбор, 1891) атты еңбегін атауға болады.

Автор бұл еңбегінде көшпенді қазақ халқының өмір сүру салтындағы баланың дүниеге келген сәтінен бастап өсу динамикасына дейін ұлттық ойын мен қимыл-қозғалыс әрекетінің алатын орны және балғындардың денсаулығы мен дене мүшесінің қалыптасып дамуындағы жеке халық ойындарының қажетті жақтарын ашып көрсетеді. Қазақтың белгілі ғалым ағартушылары А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин халық ойындарының балаларға білім берудегі тәрбиелік мәнін жоғары бағалап, өткен ұрпақтың дәстүрі мен алтын құрметтеп, адамдардың ойы мен іс-әрекетін танып түсінуде жастардың эстетикалық, адамгершілік ой талабының өсуіне оның атқаратын қызметін жоғары бағаласа, М.Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінің бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене шыныктыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдайды. Ұлттық ойындар халық тәрбиесінің дәстүрлі табиғатының жалғасы. Ежелден дәстүрлі ойындарда халықтың өмір сүру әдісі, тұрмыс-тіршілік еңбегі, ұлттық дәстүрлері, батырлық-батылдық туралы түсінігі, адалдыққа, күштілікке ұмтылуы, шыдамдылық, т.б. құндылықтарға мән берілуі – халық данышпандығының белгісі.

Қазақ халқының ұлттық ойындарының түрлері:

Жұдырықтасу. Бұл уақыт сапарында жоғалған, бірақ қазір қайта жанданған қазақша күрестің түрі. Ол ушу-саньда, каратэ, бокс, дзюдо, самбо, тай боксы және казақша күрестің құрам бөліктерін қамтиды. Жұдырықтасудың қайнар бастауы Шыңғыс ханның баласы Жошы ханның билік еткен тұсына сай келеді (1182 жыл). Жошы ханның әскеріне түрік әскери өнеріне жаттыққан қыпшақтар таңдалып алынған. Олар жастайынан жаттықтырушы – аталықтармен тәрбиеленіп, өз елінің қайсар сарбаздарына айналған.

Шабандоздық. (түрікше «жігіт» — шебер, батыл, ұста салт атты) — ат үстіндегі әскери өнерге баламалы жарыс, бұл ретте жігіт түрлі акробатикалық және гимнастикалық амалдар жасайды. Спорттық және цирктік болып екіге бөлінеді. Бұл өнер вольтижировканың туындауына негіз болған. Спорттық шабандоздықта жаттығулар ұзындығы 360 м, ені шамамен 10 м құрайтын түзу жолмен шауып келе жатқан аттың үстінде жасалады.

Сұңқар салған аңшылық. Аң аулау барысында жыртқыш құстарды қолданатын кәсіптің түрі. Бұл аңшылықты аңға салатын құстың түріне байланысты атау қалыптасқан: бүркіт не сұңқар салған аңшылық. Құс салған аңшылықтың ерекшелігі сол (аңсұңқар, сапсан, лашын) – бұл құстар шапшаңдық және ірі, айласы бар құстардың өзін алудағы дәлдігімен дараланады. Сұңқар нысанды байқаған кезде сағатына екі жүз километрге дейін жететін лездікті дамытады. Аңға ол бар денесімен әрі мықты тырнақтарымен ұмтылады. Бұл талпыныстың күштілігі сондай, үйректің мойнын бірден жұлып түседі (интернет материалдарынан алынған).

Көкпар. Бұл қауіпті спорттың түрі. Мұнда ептілік, қайсарлық, салт атты мен аттың шеберлігі сынға түседі. Бұл өнердің атауы «көк бөрі» - бөрібасар деген сөзге сәйкес келеді. Сондықтан болар, ойын барысында нағыз аңдық сезімдер оянады, себебі бүкіл жылдамдықпен шауып келе жатқанда, нысанды іліп әкетіп, сағатына шамамен 70-80 км жылдамдықпен ілестіру керек. Бұл ретте өзге тап беретіндерден қорғап қалу қаупі тағы баршылық. Көкпар – көпшілік қатысатын ойын. Бұл жерде барлығы да ешкіні ептілікпен қармау мен қарсыластың «қазанына» дәл түсіру мақсатында алаңға шығады.

Бәйге. Ең белгілі және кең таралған ат спортының түрі. Ол өңірлік деңгейде қысқа және орта қашықтыққа атпен шабу немесе жалпы мәреден басталатын ұзақ қашықты қамтитын жарыс түрі. Дәстүрлі қашықтық: 7,12 және 16 км. 7 км қашықтықты қамтитын бәйге жылқы өсіретін зауыттардың ат спорты ойыны жарыстарының міндетті қашықтығы болып саналады.

Қыз қуу. Ұлттық ат спорты ойыны, 300-400 м қашықтықта орналасқан ипподром жолдарында өткізіледі. Мәрege бір-бірінен 10 м аралықта алыстатып қойылған екі жылжымалы жалау тігіледі. Ойынның мазмұны бойынша бірінші жағдайда, жігіт қызды қуып жетуге тырысады. Егер ол қуып жетсе, жеңімпаз болып танылады және оған тұлпар үстінде отырып қызды сүю құқығы беріледі. Егер қыз кейінгі жолда жігітті қуып жетсе, ол жеңімпаз болып танылады да, оған епсіз жігітті қамшымен ұру құқығы беріледі.

Аударыспақ. Ат үстіндегі күрес, оның мақсаты – қарсыласты аттан құлату. Оған тек дене күші көп, епті, шыдамды және аттың үстінде сенімді отыратын ересек ер адамдар қатысады. Әдетте, мұндай шеберлер жарысқа ауыл және әулет атынан тағайындалып отырған.

Қазақша күрес. Халық арасында кең таралған және әйгілі болған ойындардың бірі – қазақша күрес. Оның өзге түрлері Орта Азияның түрлі халықтарының арасында да кездеседі. Алғашқыда күрестің барлық түрлері қоян-қолтық шайқасу қажеттілігінен туындаса керек. Қазақша күрес белгілі балуандар арасында барлық думандарда өткізіліп тұрған. Балуандардың барлығына шалу, тұрып лақтыру және құлату, айналдырып және іліп құлату сияқты әр түрлі әдіс-тәсілдер белгілі болған. Қазақша күрестің партерде өткізілмей, тек тұрысатын күйде және белбеуде жүзеге асатыны – осы сияқты басқа ойындардан айрықшаланатын ең басты ерекшелігі.

Осылайша, бағзы заманда қазіргі ұлттық ойындардың көпшілігі жауынгерлік рух пен шеберлікті тәрбиелеудің аралық жаттығуы ретінде есептелген. Пысықтық пен асқан қайсарлықты көпшілікке паш ету арқылы бозбалалар әскери өнер машықтарын игерген, жангешті жігіттер мен қарасақалдар өз өнерін шыңдаған, ал ақсақалдар бұл өнерге баға беріп, өздерінің ақ тілектері – бата арқылы ұлы дала батырларын ержүрек жеңістерге бастаған.

Әдебиеттер

1. Құрманбаева С.К. Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі / Қазақстан мектебі. - Алматы, 2004.
2. Несіпбаев Б.К. Ұлт мәдениеті мен өнері / Білім. - Алматы, 2003.
3. Атабаев А.С. Ұлттық ойындар - халық мұрасы /Ұлт тағылымы. – Алматы, 2006.
4. Наурызбаев Ж. Ұлттық мектептің ұлы мұраты / Ана тілі. - Алматы 1995.
5. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары / Оқулық. - Алматы, 1991.
6. Төтенаев Б. Қазақтың ұлттық ойындары / Оқулық. - Алматы, 1994.

УДК:37.013:373.2.

ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ

Азимова Д.А. - студентка группы ТП 23-10р
Тогатай М.М. - магистр, старший преподаватель

Устная и письменная формы речи представляют собой вид временных связей второй сигнальной системы, но, в отличие от устной, письменная речь формируется только в условиях целенаправленного обучения, т.е. ее механизмы складываются в период обучения грамоте и совершенствуются в ходе дальнейшего обучения.

Овладение письменной речью представляет собой установление новых связей между словом слышимым и произносимым, словом, видимым и записываемым, т.к. процесс письма обеспечивается согласованной работой четырех анализаторов: речедвигательного, речеслухового, зрительного и двигательного.

Письменная речь - одна из форм существования языка, более поздняя по времени ее возникновения, чем устная речь. Однако для различных форм языковой деятельности первичной может быть как устная, так и письменная речь. Письменная речь не только совершила переворот в методах накопления, передачи и обработки информации, но изменила и самого человека, в особенности его способность к абстрактному мышлению.

В понятие письменная речь в качестве равноправных составляющих входят чтение и письмо.

Письмо есть знаковая система фиксации речи, позволяющая с помощью графических элементов передавать информацию на расстоянии и закреплять ее во времени. Любая система письма характеризуется постоянным составом знаков.

Садовникова И.Н. определяет круг вопросов, который позволяет проследить воздействие ряда онтогенетических факторов на формирование письменной речи, а именно: становление механизмов устной речи и эволюция пространственного различения у нормально развивающегося ребенка. Первый ряд вопросов связан с тем, что письменная речь использует готовые механизмы устной речи. Выделение второго ряда связано с пониманием того, что чтение не сводится к связыванию письменных знаков с соответствующими звуками, это сложный процесс, в котором принимают участие высшие психические функции. Процесс чтения включает в себя, как *фонетический* процесс, так и *семантический*, то есть понимание прочитанного, при этом перевод письменной речи в устную. Что происходит в нашей голове когда мы читаем? Глаза воспринимают буквы, которые складываются в слова, которые составляют предложения и получается текст который доносит до читателя определенную мысль. При обработке текста наш мозг через ассоциации и сопоставления переводит графические знаки в предметы нашего окружающего мира. Слова сам по себе не вызывают у человека никаких эмоций или чувств. Но значения слов, предложений рождают в нашем сознании образы, картинки. Воображение помогает наполнить их красками и различными деталями.

Сенсомоторной основой психического развития ребенка являются координации между глазом и рукой, между слухом и голосом (А. Валон). Формирование речевой функции в онтогенезе происходит по

закономерностям, определяющим последовательное и взаимосвязанное развитие всех сторон речевой системы (фонетической стороны, лексического запаса и грамматического строя).

Функция слухового анализатора формируется у ребенка значительно раньше, чем речедвигательного: прежде чем звуки появятся в речи ребенка, они должны быть дифференцированы им на слух. В первые месяцы жизни ребенка звук сопровождает непроизвольную артикуляцию, возникая вслед за движениями органов артикуляционного аппарата. В дальнейшем соотношение между звуком и артикуляцией в корне меняется: артикуляция становится произвольной, соответствуя звуковому выражению (Н.Х. Швачкин).

Для овладения письменной речью имеет существенное значение степень сформированности всех сторон речи. Нарушение звукопроизношения, фонематического и лексико-грамматического развития могут найти отражение в чтении и письме.

Как отмечал П.Ф. Лесгафт, каждая сознательная работа требует серьезного понимания значения пространства и времени и умения справляться с этими соотношениями не по книге, а на деле. Для проблемы нарушений письменной речи этот вопрос имеет существенное значение.

Литература

1. Айвазян, О. О. Изложение как важная форма развития русской связной письменной речи учащихся начальных классов [Текст]
2. Айнетдинова, И. Г. Особенности механизмов письменной речи у детей (теоретический аспект) [Текст] : И. Г. Айнетдинова, Н. М. Трубникова // Специальное образование. – 2008. – № 12. – С. 9-17.
3. Апетян, М. К. Психологические и возрастные особенности младшего школьника [Текст] : М. К. Апетян // Молодой ученый. – 2014. – №14 (73). – С. 243-244.

УДК 379.112.4

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Акчурина Р. - студентка группы гр.ТП-22-13р
Корнилко И.А. - к.п.н., доцент

Младший школьный возраст - это возраст интенсивного интеллектуального развития. Интеллект опосредует развитие всех других видов деятельности; происходит интеллектуализация всех психических процессов, их осознанность и произвольность - осознание собственных изменений в результате овладения учебной деятельностью.

Для современного ребенка учитель - не единственный передатчик знаний в полном смысле этого слова. Задача учителя - создать условия, при которых в процессе обучения ребенок с помощью и содействием учителя отходит от монотонной деятельности по запоминанию и воспроизведению изучаемого материала и переходит к активной самостоятельной умственной работе. В младшем школьном возрасте основным видом деятельности становится познавательная, возникающая в результате игровой деятельности, которая не становится важной частью жизни ребенка в возрасте 7-11 лет. Обучение в начальной школе только начинается, и поэтому его следует охарактеризовать как развивающую деятельность. Младший школьный возраст несет основную нагрузку по формированию учебной деятельности, поскольку в этом возрасте формируются основные компоненты учебной деятельности - учебная активность, контроль и самоконтроль. В этом возрасте игра занимает второе место после учебной деятельности и существенно влияет на развитие детей. Игровая деятельность влияет на формирование целей обучения. Дети 3-5 лет получают удовольствие от процесса игры, а дети 6-10 лет - не только от самого процесса, но и от результата, то есть от победы. В мотивации к игре акцент смещается с процесса на результат; кроме того, развивается мотивация к достижению. В этом возрасте важно, чтобы младший школьник получал достаточное количество развивающих игр и имел время попрактиковаться в них.

Спорт - это уникальное явление общечеловеческой культуры, это одновременно развивающая деятельность, форма жизни, сфера социализации, безопасности, самореализации, сотрудничества, общения со взрослыми и посредник между миром ребенка и миром взрослого. Обучающая игра приносит радость и пользу ученику и способствует его успешному развитию, когда учитель хорошо разбирается в условиях продуктивного использования игры для организации школьного образования. Ключом к любой игре является победа. Эта игра развивает такие важные качества, как внимание, усидчивость, память, настойчивость и упорство в достижении целей. Помимо всего этого, игра развивает коммуникативные навыки, логическое мышление и учит предвидеть последствия своих действий и действий окружающих. С помощью игры учитель надеется помочь детям организовать внимание, повысить их активность и запомнить учебный материал.

Игра становится осмысленной и целенаправленной деятельностью. По мере роста ребенка меняется и характер целей, которые он ставит перед собой в игре. Если раньше цели носили имитационный характер, то позже они приобрели значение осознанных и мотивированных целей. Для достижения своих игровых целей

ребенок выбирает необходимые ему средства (сверстников, игрушки), выполняет действия и вступает во всевозможные взаимоотношения с игроками. Дети договариваются о теме и содержании игры, определяют роли и планируют свою игровую деятельность. Это указывает на намеренный характер игры. Игра характеризуется самоконтролем действий и поведения игроков. Проявления детской игры регулируются определенными требованиями и правилами,

Игровая деятельность - это особая сфера человеческой деятельности, в которой человек не преследует никаких иных целей, кроме получения удовольствия, услады от проявления физической и духовной энергии.

Природа создала игры для детей, чтобы подготовить их ко всем аспектам жизни. Таким образом, они генетически связаны со всеми видами человеческой деятельности и служат особенно подходящей для детей формой познания, работы, общения, искусства и спорта. Отсюда и названия игр: развивающие и интеллектуальные, строительные, трудовые, коммуникативные, музыкально-художественные, театральные, активные и спортивные.

В классификации игр Газмана [1] рассматриваются наиболее общие признаки игрового типа.

1. Занятия спортом на открытом воздухе-важный инструмент физического воспитания детей младшего школьного возраста. Они всегда требуют от игроков активной двигательной активности для достижения условных целей, установленных Правилами. Специалисты считают, что главной особенностью уличных видов спорта для школьников является их соревновательный, творческий и коллективный характер. Они демонстрируют способность работать в команде в постоянно меняющейся среде. Важность занятий спортом на свежем воздухе в нравственном воспитании огромна. Они развивают дружеское сотрудничество, взаимопомощь и чувство ответственности за действия друг друга.

2. Ролевые игры (иногда их называют ролевыми играми-повторами) занимают особое место в нравственном воспитании ребенка. Они в основном коллективные, поскольку отражают характер отношений в обществе. Они делятся на ролевые игры, драматические игры и режиссерские игры. Сюжет может включать театрализованные детские праздники, карнавалы, строительные игры и игры с элементами работы. Эти игры, основанные на жизненном или художественном опыте, свободно и независимо воспроизводят социальные отношения и материальные объекты или создают фантастические ситуации, не имеющие аналогов в жизни. Основными элементами ролевой игры являются тема, содержание, вымышленные ситуации, сюжет и роль.

3.Теперь они появились и все чаще используются в обучении компьютерным играм. 3. Компьютерные игры имеют преимущество перед другими видами игр: они наглядно демонстрируют возможности игры для решения проблем, таких как динамическое отражение результатов совместной деятельности и общения героев, их психологическая реакция на сложные успехи и неудачи, достигнутые в жизни. Примерами таких игр являются фольклор и произведения искусства. В некоторых случаях дети учатся нравственному поведению в различных жизненных ситуациях. Подобные игры помогают избежать клише и ценностей, оценивая поведение разных персонажей в разных ситуациях. Фактически, дети учатся использовать средства массовой информации, общаться и выражать эмоции. Все компьютерные игры для детей должны быть морально и позитивно ориентированы, содержать элементы новизны, но ни в коем случае не должны быть агрессивными и жестокими. Давайте подробнее рассмотрим так называемые развивающие игры.

4. Развивающие игры отличаются образовательным содержанием, познавательной деятельностью детей, игровой деятельностью и правилами, организацией и общением детей, ролью учителя. Эти характеристики являются общими для всех игр, но в одних они более очевидны, в других они различаются по-разному. В современной игре ребенок начинает видеть себя со стороны, сравнивая себя с другими, и сталкивается с неизбежностью согласования своих действий с другими детьми. Здесь ваша активность и инициативы неизбежно противоречат организации и дисциплине. Все дети разные. Они удивляют нас своим уникальным поведением, интересами, способностями и склонностями. Нет двух одинаковых детей, даже близнецы отличаются друг от друга, и у них также есть различия в отношении и отношении к любимым занятиям. Поэтому методы обучения должны отличаться не только с педагогической, но и с психологической стороны.

В современной игре ребенок начинает видеть себя со стороны, сравнивая себя с другими, и сталкивается с неизбежностью согласования своих действий с другими детьми. Здесь его действия и инициативы непреднамеренно противоречат организации и дисциплине. Все дети разные. Они удивляют нас своим уникальным поведением, интересами, способностями и склонностями. Абсолютно одинаковых детей нет, даже близнецы отличаются друг от друга своим отношением и отношением к любой деятельности. Поэтому методика обучения должна отличаться не только образовательно, но и психологически.

Включение игровых моментов и юмора в урок делает процесс обучения более увлекательным и интересным, создает у детей энергичное рабочее настроение и помогает справиться с трудностями усвоения учебного материала. Различные игровые занятия, помогающие решить психологические проблемы, повышают интерес детей к содержанию и знаниям окружающего мира. Слух, зрение, моторика, интересные вопросы, юмористические задания и неожиданные моменты способствуют повышению познавательной активности.

Учитывая результаты исследований, проведенных в этой области, мы считаем, что игровая деятельность младших школьников-это деятельность, направленная не на конкретный результат, а на сам процесс: правила, ситуации, воображаемую среду. Рамки игровой деятельности включают постановку целей,

планирование, достижение целей, а также анализ результатов, в которых человек полностью реализует себя как субъект. Мотивация игровой деятельности обеспечивается ее силой воли, вероятностью выбора и элементом соперничества, отвечающим требованиям уверенности в себе и самореализации.

Литература

1. Газман О.С. Харитонова Н.Е. В школу - с игрой. - М.: Просвещение, 2014. - 96

УДК 008(075.8)

ХОЛОДНАЯ ВОЙНА И ПАДЕНИЕ БЕРЛИНСКОЙ СТЕНЫ: ВЛИЯНИЕ НА ГЛОБАЛЬНУЮ ПОЛИТИКУ И ОБЪЕДИНЕНИЕ ГЕРМАНИИ.

Алиева С.А. – студент группы ТП-23-19р
Мирзамсеитова Г.Е – старший преподаватель

Холодная война — важнейший конфликт XX века, определивший мировой порядок. Противостояние СССР и США разделило мир, вызвав гонку вооружений и локальные войны. Падение Берлинской стены в 1989 году стало поворотным моментом, ознаменовав окончание Холодной войны, объединение Германии и новая система международных отношений. В статье рассматриваются причины Холодной войны, ее идеологические корни, роль Фултонской речи Черчилля, кризисные события, приведшие к строительству стены, а также влияние на жизнь граждан ГДР и ФРГ. Особое внимание уделяется дипломатическим аспектам процесса и его последствиям для мировой политики.

После окончания Второй мировой войны мир оказался разделен между двумя идеологическими блоками. США и их союзники выступали за демократию и рыночную экономику, в то время как СССР распространял социалистическую модель управления. Германия, проигравшая войну, оказалась в эпицентре этого противостояния, а Берлин стал его главным символом.

После 1945 года Германия была разделена на четыре оккупационные зоны (США, СССР, Великобритания и Франция). В 1949 году возникли два отдельных государства: ФРГ (Федеративная Республика Германия) — западное государство с рыночной экономикой и демократической системой.
ГДР (Германская Демократическая Республика) — социалистическое государство под контролем СССР. Берлин, расположенный в советской зоне, также был поделен на Восточный (ГДР) иЗападный (ФРГ) сектора.

Западный Берлин представлял собой “остров свободы” внутри социалистической ГДР. С 1949 по 1961 год около 3,5 миллионов человек покинули ГДР, перебравшись в Западный Берлин, что угрожало экономике социалистического государства.

“Мы не можем позволить себе дальнейшую утечку мозгов. Нам необходимо защитить социалистическую Германию от разрушительного влияния Запада.” — Вальтер Ульбрихт, лидер ГДР.
В ночь с 12 на 13 августа 1961 года власти ГДР при поддержке СССР начали строительство стены длиной 155 км, отделяющей Западный Берлин от остальной территории ГДР. Первоначально это был забор из колючей проволоки, но вскоре его заменили бетонные блоки высотой до 4 метров. Жизнь в разделенной Германии. ФРГ: Западный Берлин и капиталистическое процветание ФРГ получила значительную помощь от США по плану Маршалла, что способствовало “немецкому экономическому чуду”.

В ГДР жизнь проходила под жестким контролем Штази — одной из самых мощных спецслужб в истории. Экономика была плановой, товары дефицитными, а свобода слова отсутствовала. Любые попытки покинуть страну жестоко подавлялись: более 200 человек погибли при попытке пересечь Берлинскую стену.

“Берлинская стена не только разделила город, но и разрушила семьи, судьбы и надежды.” — свидетель очевидец.

К концу 1980-х годов в СССР началась перестройка под руководством Михаила Горбачева. Одновременно в Восточной Европе начались народные протесты. 9 ноября 1989 года власти ГДР объявили об открытии границы. Толпы людей хлынули к стене, и уже в ту же ночь началось ее разрушение.

“Мы обрели свободу и единство. Теперь мы снова одна страна.” — Гельмут Коль.
Берлинская стена стала не только физической границей, но и ареной глобального противостояния. В 1962 году разразился Карибский кризис, едва не приведший к ядерной войне. Конфликт во Вьетнаме, Афганистане и гонка вооружений ещё больше усилили напряжённость между СССР и США.

Но к концу 1980-х годов ситуация изменилась. Советский Союз ослаб, а в Восточной Европе начались народные протесты. Михаил Горбачёв провозгласил политику перестройки и отказался от вмешательства во внутренние дела социалистических стран.

Падение Берлинской стены и объединение Германии оказали значительное влияние на глобальную политику, завершив эпоху Холодной войны и изменив баланс сил в мире. 12 сентября 1990 года был подписан Договор «2+4», закрепивший суверенитет объединённой Германии и установивший ограничение её вооружённых сил. Это соглашение сыграло ключевую роль в стабилизации Европы и окончательном завершении конфронтации между Востоком и Западом.

После падения стены страны Восточной Европы начали активно интегрироваться в западные структуры. НАТО расширило своё влияние, а Европейский Союз принял в свой состав бывшие социалистические государства. Мир перестал быть биполярным: США остались единственной сверхдержавой, а СССР начал распадаться. Подписание договоров о разоружении, таких как СНВ-1 и ДОВСЕ, способствовало сокращению ядерных арсеналов и снижению угрозы глобального конфликта.

Освобождение Восточной Европы дало толчок демократическим реформам в странах Варшавского договора. В 1989 году в Чехословакии прошла «бархатная революция», приведшая к свержению коммунистического правительства. В Польше и Венгрии также произошли мирные политические перемены, что позволило этим странам позже вступить в НАТО и ЕС. Завершением этого процесса стала Парижская хартия для новой Европы (1990), подписанная 34 государствами, включая СССР и США. Этот документ закрепил принципы демократии, коллективной безопасности и рыночной экономики, окончательно оформив новый мировой порядок.

Падение Берлинской стены стало не просто концом Холодной войны оно перевернуло весь мировой порядок. Это был момент, когда мир осознал: стены, которые разделяют страны, идеологии и судьбы, рано или поздно рушатся.

Германия, долгие десятилетия разорванная надвое, нашла в себе силы объединиться, став примером для всего мира. Это объединение доказало, что даже самые глубокие противоречия можно преодолеть ради общего будущего. Да, путь был нелёгким: экономические и социальные вызовы, недоверие и воспоминания о прошлом. Но Германия справилась, показав, что стремление к единству сильнее любых барьеров.

Падение стены ознаменовало завершение биполярного мира. Оно открыло новую эпоху сотрудничества, демократии и интеграции. Вдохновлённые этими событиями, страны Восточной Европы начали свой путь к свободе, а НАТО и ЕС укрепили своё влияние, создавая новую архитектуру безопасности. -"Снести стену на улице просто, сложно снести стену в голове."

Литература

1. ТоленД.Дж., Баруччи М.А. Астероиды II (редакторы Р.П. Бинзель, Т. Герелс, М.С. Мэтьюз) (Тусон:Издательство Университета Аризоны, 1989) С. 298
2. Luu J Asteroids, Comets, Meteors (Eds H Milani, M Di Martino, A Cellino) (Dordrecht: Kluwer, 1993) P. 31
3. Shoemaker E M, Williams JG, Helin E F, Wolfe RF Asteroids Ed. T Gehrels (Tucson: University of Arizona Press,
1. 1979). C.
4. Tholen D J, Barucci MA Asteroids II (Eds R P Binzel, T Gehrels, MS Matthews) (Tucson: University of Arizona Press, 1989) P. 298
5. Ostro SJ Asteroids II (Eds R P Binzel, T Gehrels, M S Matthews) (Tucson: University of Arizona Press, 1989) P. 192

УДК 911.7

РЕСУРСЫ АСТЕРОИДОВ: БУДУЩЕЕ КОСМИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Алиева С.А. – студент группы ТП-23-19р
Утеева Д.А. – магистр, преподаватель

Менее 100 лет назад люди впервые покинули пределы Земли, а сегодня они уже обсуждает колонизацию Марса, строительство баз на Луне и добычу ресурсов в открытом космосе. Технологии развиваются с невероятной скоростью и открывают новые горизонты. Когда-то освоение других планет казалось научной фантастикой, то теперь вопрос заключается не в том, возможно ли это, а в том, когда и как мы сможем сделать это реальностью.

Одним из самых перспективных направлений космической индустрии становится добыча полезных ископаемых на астероидах. Запасы редкоземельных металлов, никеля, железа, платины, золота и воды на Земле постепенно истощаются, а спрос на них растёт с каждым годом. Современная промышленность, развитие высоких технологий и рост населения требуют всё больше ресурсов, и альтернативных источников на Земле просто не существует. Космос, напротив, предлагает нам практически безграничные запасы минералов и элементов, которые могут использованы как на Земле, так и для межпланетных миссиях.

Первыми идут разведчики-старатели, и так было в течение всей истории», отмечает Чед Андерсон, управляющий директор Space Angel Network, сети для первых инвесторов, которые предлагают доступ к зарождающейся индустрии частных полетов в космос.

Астероиды - это остатки первичного материала, из которого формировалась Солнечная система.Они распространены повсюду: многие пролетают совершенно рядом к Солнцу, другие найдены поблизости с орбиты Нептуна. Огромное количество астероидов собрано между Юпитером и Марсом они сформировывают так называемый Пояс астероидов. Многие из них содержат воду и высокие концентрации металлов,в том числе серебро, железо, золото, индий, платину,свинец, кобальт, цинк, медь, олово и других

полезных ископаемых, которые могут быть использованы в различных отраслях промышленности. Они разделяются на несколько типов в связи с собственного состава:

1.Углеродные (C-тип) —более известные астероиды, содержащие значительное количество воды, углеродных сочетаний и органических молекул. Они имеют все шансы стать ключевым источником воды для предстоящих космических миссий.

2.Силикатные (S-тип) —включают в себя значительные запасы никеля, железа, магния, а кроме того силикатных минералов, которые могут использоваться в строительстве и производстве.

3.Металлические (M-тип) — одни из самых значимых астероидов с точки зрения добычи нужных полезных ископаемых. В их составе возможно отыскать платину, золото, иридий и прочие уникальные металлы, которые на Земле попадаются в очень малых количествах.

Некоторые астероиды по стоимости своих ресурсов оцениваются в астрономические суммы. Например, в 2020 году мимо Земли пролетел астероид 2000 WO107, содержащий никель, железо и кобальт на сумму 17,4 миллиарда долларов. Однако это лишь малая часть потенциала космических ресурсов. Один из самых известных объектов — астероид 16 Психея, который содержит металлов на сумму 10 квадриллионов долларов. Для сравнения, вся мировая экономика оценивается примерно в 100 триллионов долларов, а значит, только один астероид способен превзойти богатства всей Земли.

Одна из главных проблем земной добычи заключается в том, что многие ресурсы находятся глубоко под поверхностью планеты, а их извлечение требует значительных затрат. На астероидах же многие металлы и минералы расположены ближе к поверхности, что значительно упрощает их добычу. К тому же, низкая гравитация астероидов делает запуск полезных ископаемых в космос или их доставку на Землю гораздо менее затратными, чем при добыче в условиях высокой гравитации Земли.

Одним из наиболее ценных ресурсов является вода. Она не только необходима для поддержания жизни астронавтов, но и может использоваться для производства ракетного топлива. Разделяя воду на водород и кислород, можно получать компоненты топлива, которое обеспечит межпланетные миссии. Вода на астероидах может сыграть ключевую роль в освоении дальнего космоса, позволяя создавать автономные заправочные станции для космических кораблей. По оценкам экспертов, астероид диаметром 500 метров может содержать воды на сумму 50 миллиардов долларов.

Несмотря на значительный интерес к добыче полезных ископаемых на астероидах, этот процесс связан с рядом технических сложностей. Для добычи ресурсов на астероидах предполагается использовать следующие технологии:

1.Автономные роботы — они будут заниматься бурением и переработкой минералов без участия человека, что значительно сократит затраты на эксплуатацию.

2. 3D-печать — PlanetaryResources доказала, что внеземные ресурсы можно использовать прямо в космосе — компания напечатала деталь спутника из метеоритного металла. Это первый шаг к эпохе, где астероиды станут источником строительных материалов для межпланетных миссий.NASA уже применяет 3D-принтеры на МКС, печатая инструменты и запчасти, а в будущем такие технологии позволят строить целые базы на Луне, Марсе и астероидах. Вместо дорогостоящей доставки с Земли, материалы можно будет добывать и перерабатывать прямо в космосе, создавая автономные производства.3D-печать в космосе — это не просто удобство, а ключ к выживанию и развитию человечества за пределами Земли.

3. Орбитальные перерабатывающие станции — на таких станциях полезные ископаемые будут отделяться от породы прямо в космосе, снижая затраты на транспортировку.

Компании PlanetaryResources и Deep Space Industries уже разрабатывали концепции первых промышленных миссий. NASA также активно занимается исследованием астероидов — в 2023 году миссия OSIRIS-REx успешно доставила образцы с астероида Бенну, а к 2026 году ожидается запуск миссии к 16 Психее, чтобы изучить её потенциальные запасы металлов.

Одним из главных вопросов, связанных с добычей полезных ископаемых в космосе, остаётся законодательное регулирование. Договор о космосе 1967 года запрещает национализацию небесных тел, но не регулирует коммерческую добычу. В 2015 году США приняли закон, разрешающий частным компаниям владеть добытыми ресурсами, а в 2017 году Люксембург легализовал деятельность в этой сфере, что привлекло миллиарды долларов инвестиций.

Космодром Байконур остаётся одним из важнейших космических объектов, играя ключевую роль в мировой космической индустрии: именно отсюда в 1957 году был запущен первый искусственный спутник Земли, а в 1961 году Юрий Гагарин отправился в исторический полёт. Развитие технологий добычи полезных ископаемых в космосе может открыть для него новые перспективы. Казахстан, обладая развитой космической инфраструктурой, может стать важным игроком в этом секторе, привлекая инвестиции (создание международных консорциумов) и разрабатывая собственные проекты по добыче ресурсов.Если страна сможет вовремя интегрироваться в международные проекты по добыче ресурсов на астероидах, это откроет перед ней новые горизонты, обеспечив экономический рост, технологическое развитие и стратегическое влияние в глобальном космическом сообществе.

Добывание астероидов — это никак не просто теория, а кратчайшее будущее мировой экономики. Осваивание космических ресурсов дает возможность разрешить глобальные экономические трудности, гарантировав общество практически безграничным доступом к уникальным металлам и инымзначимым

элементам. Это снизит связь от земных недр, уменьшит экологический ущерб и создаст новые рабочие места в сфере космической промышленности.

В случае если XX век был веком индустриализации, в таком случае XXI век станет веком мировой и космическойэкономики. Вероятно, уже в наиближайшие десятилетия мы заметим первоначальныекоммерческие миссии по добыче ресурсов на астероидах. Вопрос совсем не в том, когда это случится, а кто именно станет первопроходцем в новейшей золотой лихорадке — но уже в глубинах космоса. Это не просто фантастика, а неминуемый шаг в будущее.

Литература

1. ТоленД.Дж., Баруччи М.А. Астероиды II (редакторы Р.П. Бинзель, Т. Герелс, М.С. Мэтьюз) (Тусон: Издательство Университета Аризоны, 1989) С. 298
2. Luu J Asteroids, Comets, Meteors (Eds H Milani, M Di Martino, A Cellino) (Dordrecht: Kluwer, 1993) p. 31
3. Shoemaker E M, Williams JG, Helin E F, Wolfe RF Asteroids Ed. T Gehrels (Tucson: University of Arizona Press, 1979) p.
4. Tholen D J, Barucci MA Asteroids II (Eds R P Binzel, T Gehrels, MS Matthews) (Tucson: University of Arizona Press, 1989) p. 298
5. Ostro SJ Asteroids II (Eds R P Binzel, T Gehrels, M S Matthews) (Tucson: University of Arizona Press, 1989) p. 192

ӘОЖ 37.02:512.122

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК

Алым А. – ТП-23-10 к1 тобының студенті
Абжанова С.С. – аға оқытушы

Кіріспе. Педагогикалық шығармашылық, педагогикалық шеберлік және педагогикалық құзыреттілік ұғымдары бір-бірімен тығыз байланысты. Өз кәсібінің шыңына шығуды мақсат етпейтін, білім мен дағдының ең жоғары деңгейіне көтерілуді көздемейтін, бір сөзбен айтқанда педагогика саласында құзырлы маман болуға ұмтылмайтын ұстаз кемде-кем. Сондықтан педагогикалық іс-әрекетті жетілдіруде «педагогикалық шеберлік» және «педагогикалық құзыреттілік » ұғымдарының маңызы зор екендігін айтып өткен абзал.

Қазіргі қоғам педагогтарға оқушылардың бүкіл өмірін ұйымдастыру процесіне күрделі өзгерістер енгізе алатын, олардың тұлғалық дамуына кепілдік бере алатын, шебер әрі кәсіби құзырлы мамандар ретінде қарайды. Сондықтан педагогтың іс-әрекет шеберлігін жеке әдіс-тәсілдердің жүйесі деп санаумен шектелуге болмайды. Шебер мұғалім педагогикалық тұрғыдан құзырлы болу керек. Педагогикалық құзыреттілік мұғалімнің жеке тұлғасының байлығы және оның кәсіби білімінің мөлшерімен анықталады. Мұғалімнің кәсіби білімі арқылы оқытудың әдіс-тәсілдері жаңа сипатқа ие болады, қайта жанданады және шығармашылық сипаты арқылы білім беру жүйесіне жаңа мазмұн береді. Педагогикалық шеберлікті зерттеудегі өзектілік студенттің жеке тұлғасын дамытудың оңтайлы жағдайларын анықтаумен қатар, практика барысында туындайтын қиыншылықтарға да байланысты.

Кейбір зерттеулерде құзыреттілік ұғымы біліктілік ұғымымен теңестіріледі. Себебі құзыреттілік іс-әрекетті жүзеге асыруға деген қабілеттілікті білдіріп, әлеуметтік-кәсіби мәртебесі бар тұлғаларға байланысты қолданылады. Маманның алдында тұрған мәселелер мен міндеттерді шешу деңгейіне білім мен біліктің сәйкестігін айтады. Бұндай түсініктеме біліктілікке де балама бола алады.

Дегенмен бұл екі ұғымның айырмашылығы жайлы тоқтала келіп, кейбір зерттеулерде біліктілік ұғымына қарағанда құзыреттілік ұғымының мағынасы ауқымдылау екендігі айтылады. Біліктілікке кәсіби білім мен білік тән болса, құзырлы педагог бойында сол қасиеттермен қоса өз кәсібіне деген ынталылықтың болуы, білімденушілермен атқаратын іс-әрекеттің ынтымақтастық сипатта болуы, коммуникативтік қабілеттердің т.б. болуы шарт. Мұғалімнің іс-әрекеті әр түрлі теориялық білімдерге (психологиялық-педагогикалық,әлеуметтік-психологиялық, философиялық т.б.) негізделіп, теория мен практиканы байланыстырушы қызмет атқарады. Білім мен тәжірибені терең жинақтау арқылы мұғалім кәсіби құзыреттілік қа ие болады. Педагогикалық құзырлы мұғалім теориялық білімдердің қоры мен өмір қойған талаптар арасындағы қарама-қайшылықты шеше алады.

Педагогикалық кәсіпке басқарушылық сипат басым. Жеке тұлғаның даму процесін басқару үшін педагог құзырлы болу керек. Кез-келген мамандық бойынша педагог құзырлылығы біліктілік сипаттамасымен анықталады. Біліктілік сипаттамасына кәсіби білім, білік, дағдылардың ғылыми негізделген құрамын бейнелейтін педагог құзырлылығының моделі жатады.

Кәсіптік құзыреттілік қа қол жеткізу үшін педагогикалық-психологиялық және арнайы біліммен (пән бойынша) шектелуге болмайды. Ол білімдер жинағы әрине қажетті, дегенмен кәсіптік құзырлы маман болу үшін әлі жеткіліксіз. Теориялық-практикалық және әдістемелік білімдер педагогикалық біліктер мен дағдылардың алғы шарттары.

Педагогикалық дағдылар – «алғашқыда саналы орындауды қажет ететін әрекеттің жаттығу нәтижесінде автоматты түрде қалыптасуы. Дағдыға айналған қимылдар санадан тыс болмайды. Ол – мидың қызметі. Дағдының қимыл, сенсорлық және ой әрекетіне байланысты түрлері бар, дағды әрекет өнімділігін арттырады».

Бүгінгі таңда педагогикалық дағдылардың бірнеше жіктемесі бар. Оны шартты түрде:

- педагогикалық функцияларға қарай (Н.В.Кузьмина);
- әр түрлі педагогикалық тапсырмаларды қоя білу және шешуіне қарай (И.Т.Огородников, Л.Ф.Спирин);
- педагогикалық процесті басқару кезеңіне қарай (В.А.Сластенин, Л.И.Мищенко) 3 топқа бөлуге болады.

Көптеген зерттеушілер педагогикалық біліктерді төрт топқа біріктірген.

1. Жалпылама міндеттерді оқыту мен тәрбиенің нақты тапсырмаларына айналдыра білуге байланысты педагогикалық міндеттерді айқындау, тұлға мен ұжымды олардың жаңа білімді белсенді түрде меңгеруге дайындық деңгейін анықтау мақсатында зерттеу; білім берушілік, тәрбиелік, дамытушылық міндеттер кешенін айқындау, оларды нақтылау және басым міндеттерді анықтау білігі;

2. Педагогикалық өзара әрекет жасау тәсілдерін бағдарлау білігі логикалық тұрғыда аяқталған педагогикалық жүйені құру және жүзеге асыруға ықпал жасайды: білім берушілік-тәрбиелік және дамытушылық міндеттерді кешенді түрде жоспарлау, білім беру процесінің мазмұнын негізделген түрде сұрыптауға, оны ұйымдастырудың формаларын, әдіс, тәсілдерін оңтайлы ұйымдастыруға.

3. Педагогикалық әрекет етуді орындау білігі оқыту мен тәрбиенің компоненттері мен факторлары арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік береді: білім беру процесін жүзеге асыруға қажетті жағдайларды (материалдық, рухани-психологиялық, ұйымдастырушылық) жасау; оқушыны педагогикалық процестің объектісінен субъектісіне айналдыратын іс-әрекетін дамыту; бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру және дамыту;

4. Педагогикалық міндеттерді шешу процесі мен олардың нәтижесі педагогикалық іс-әрекеттің қорытындысын есепке алу және бағалауды талап етеді: педагогтың әрекеті мен педагогикалық процес барысын талдау және өзіндік талдау; педагогикалық міндеттердің жаңа сипаттағы басым кешенін анықтау.

Құзыреттілік деп маманда белгілі бір сала бойынша білім мен тәжірибенің болуын айтады, ол адам іс-әрекетін бағалайтын ұғым, белгілі бір әлеуметтік-кәсіби статусы бар адамдарға байланысты олардың шешілетін мәселелер мен міндеттердің күрделілік деңгейін ұғынуын, оған білім мен білігінің сәйкес келуін сипаттау үшін қолданылады.

Әдебиеттер

1. Қазақбаева Д. Құзыреттілік тәсіл нәтижеге бағдарланған білім беру негізі // Білім берудегі менеджмент. 2009. № 4. С. 6469.
2. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений// В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов. - М.: Школа_Пресс, 1998. - 512 с.
3. Терентьева Т. П. Профессионально-педагогическая компетентность учителя // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2013. — С. 193-196.
4. Белошниченко Е. Құзыреттілік педагогикасы: проблемалары, ізденістері, шешімдері // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы. 2011. № 1. С. 1016 .

ӘОЖ 373.3:111:303

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аман Ә. - ТП-23-10тк тобының студенті
Умирзахова Г.А. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде шет тілін ерте жастан меңгерудің маңызы зор. Әсіресе, ағылшын тілі - халықаралық қатынас пен ақпараттық технологиялар дәуірінде қажеттілікке айналған негізгі тілдердің бірі. Балалардың тілді жеңіл, еркін қабылдауы үшін оқыту үдерісінде түрлі әдістер мен технологиялар қолданылады. Солардың бірі – ойын технологиясы. Бұл әдіс балалардың танымдық белсенділігін арттырып, сабаққа деген қызығушылығын оятып, тілді меңгеру үдерісін жеңіл әрі тиімді етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес, олар оқу процесінде белсенділік пен эмоциялық күйге тәуелді. Сондықтан олар үшін тілдік материалдарды ойын арқылы беру - ең тиімді әдістердің бірі. Ойын технологиясы баланы еркін сөйлетуге, жаңа сөздерді оңай есте сақтауға, грамматикалық құрылымдарды дұрыс қолдануға көмектеседі. Бұл жастағы балалар:

Қимыл - қозғалыс арқылы жақсы қабылдайды, эмоционалды есте сақтау қабілеті жоғары, ойынға құштар, қиялға берілгіш келеді, тікелей тәжірибе арқылы білімді жақсы меңгереді. Осыған байланысты,

ағылшын тілін оқыту барысында ойын технологиясын қолдану балалардың материалды тез әрі жеңіл меңгеруіне ықпал етеді.

Ойын - баланың табиғи әрекетінің бір түрі. Ол тек қана көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар, білім беру әдісі ретінде де қолданылады.Ойын технологиясын қолданудың басты артықшылықтары:

1. Қызығушылық тудырады - ойындар балаларды белсенді қатысуға итермелейді.
2. Тілді тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді - балалар ойын барысында жаңа сөздерді, сөйлем құрылымдарын еркін пайдаланады.
3. Қорқыныш пен қысымды азайтады - қателесуден қорықпай, тілдік дағдыларын еркін дамытады.
4. Есте сақтауды жақсартады - эмоционалды түрде есте сақтау тиімдірек болады.
5. Коммуникативтік дағдыларды дамытады - топтық ойындар арқылы балалар қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Бастауыш сыныпта ағылшын тілін үйретуде ойын технологиясын әртүрлі тәсілдермен қолдануға болады.

«Flashcard Game» (Карта ойыны) - мұғалім суреттері бар карталарды көрсетіп, балалар олардың атауын ағылшын тілінде айтуы керек.«Memory Game» (Жад ойыны) - балалар бір-бірімен жұптасқан суреттерді есте сақтап, сәйкестігін табады.«Word Association» (Сөздер байланысы) - бір сөз айтылғанда, балалар оған байланысты басқа сөздерді атауы тиіс.«Simon Says» - мұғалім бұйрық береді, бірақ тек «Simon says» деген тіркес айтылған жағдайда ғана орындау керек. Бұл ойын бұйрық рай формаларын үйретуге көмектеседі. «Scrambled Sentences» (Шашыраңқы сөйлемдер) - балаларға сөздер ретсіз беріледі, олардан дұрыс сөйлем құрастыру қажет.«Bingo» – балалар берілген сөздерді немесе грамматикалық құрылымдарды дұрыс табуы керек.«Guess the Sound» (Дыбысты тап) - балалар әртүрлі дыбыстарды тыңдап, олардың қай сөзге немесе затқа тиесілі екенін табады.«Role-play» (Рөлдік ойындар) - балалар шағын диалогтар арқылы өзара сөйлесуді үйренеді.«Story telling Games» (Ертегі құрастыру) - балалар топ болып, бірлесіп әңгіме құрастырады.

Ойын технологиясын жүйелі түрде қолдану арқылы келесідей нәтижелерге қол жеткізуге болады:

Балалардың ағылшын тілін меңгеру деңгейі артады;

Сабаққа деген қызығушылық күшейеді;

Тілді қолдану барысында сенімділік қалыптасады;

Балалар өз ойларын ағылшын тілінде еркін жеткізе бастайды.

Ойын-оқу процесінде оқыту формасы мен процесі ретінде дербес дидактикалық категория. Егер бастауыш сынып оқушыларының мектепке дейінгі негізгі қызметі ойын болса, онда оқу процесінде олар ойын әрекетінен оқу іс-әрекетін орындауға біртіндеп бейімделуі керек. Бұған сабақ кезінде қолданылатын дидактикалық ойындар арқылы қол жеткізіледі.Дидактикалық ойындар - балалардың білімін арттыру құралы. Сабақта ойындарды қолданудың әртүрлі тәсілдері бар. Дидактикалық ойындар белгілі бір мақсатты көздейді және белгілі бір мәселені шешеді. Сабақ кезінде ойнау - өткен сабақты еске түсіреді. Сабақтың ортасында ол көңіл-күйді сергітеді, ерік-жігерді дамытады, сабаққа деген ынтаны арттырады. Сабақтың соңында - тақырыпты бекіту, сабақта алған білімдерін бекіту. Ойын - бұл оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыратын құрал.Сабақта өткізілетін жұмыс түрлері, тақырыпқа сәйкес алынған тәрбиелік мәні бар ойын элементтері оқушылардың ақыл-ой белсенділігін талап етеді. Сондықтан мұғалім әр сабақта өз мақсатын қояды, оларда білімге деген мотивацияны, тақырыпқа деген сүйіспеншілікті, ойын формаларын қолдана отырып, оларды қызықты етеді. Мұғалімнің сабағы баланың қабілеттеріне, психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес жоспарлануы керек. Сонда ғана сабақ тартымды, оңай болады, оқушыларды шаршатпайды.Оқушылардың шығармашылық қабілеті мен коммуникативтік дағдылары дамиды. Бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқытуда ойын технологиясын қолдану – оқытудың тиімді әдістерінің бірі. Ойын арқылы балалар тілді жеңіл меңгереді, белсенді түрде үйренуге қызығады және өз бетінше сөйлеуге талпынады. Сондықтан мұғалімдер сабақ жоспарына ойын элементтерін енгізу арқылы білім беру үдерісін тиімді әрі тартымды ете алады.

Осылайша, ағылшын тілінің сөздік қорын ойын әрекетінсіз есте сақтау тиімділігі төмен және көп ақыл-ой күшін қажет етеді. Оқу процесіне енгізілген ойын ағылшын тілі сабағында оқытудың бір түрі ретінде қызықты, жеңіл және жанды болуы керек. Ойын оқу процесін жеңілдететінін ескеру маңызды. Мұғалімнің сабақта қойған мақсатына, міндетіне, шарттарына байланысты ойын түрін өзгерту қажет. Ойын кез келген оқу материалын қызықты етуге, оқушылардың көңіл-күйін көтеруге, олардың жұмысын қанағаттандыруға және оқу процесін меңгеруді жеңілдетуге көмектеседі. Сабақ барысында ойынды дамытуға арналған тапсырмалар жүйелі түрде бағытталады және ұйымдастырылады, бұл мұғалімге сабақтың мақсатына жетуге мүмкіндік береді.

«Оқу процесінде ойын түрлерін» қолдану, біріншіден, оқушылардың білімді берік игеру құралы, екіншіден, балалардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру болып табылады. Ойын түрлерін пайдалану келесі нәтижеге әкеледі. Осылайша, ойын технологияларын дұрыс қолдану оқушылардың шет тілін үйренуіне оң әсер етеді, олардың қарым-қатынас қабілеттерін дамытады.

Әдебиеттер

1. Әбілдаева З. Ойын технологиясы – бастауыш сынып оқушыларының шет тілін меңгерудегі тиімді әдіс // Білім әлемі, 2023.
2. Жұмабекова Г. Шет тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
3. Құрманбаева А. Ағылшын тілін оқытудағы инновациялық әдістер. – Астана: Білім, 2020.
4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – Pearson Education, 2015.
5. Wright A., Betteridge D., Buckby M. Games for Language Learning. – Cambridge University Press, 2006.

ПСИХОЗ:СЕБЕПТЕРІ, СИМПТОМДАРЫ, ЖІКТЕЛУІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЕМДЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Аманқұл Н.О. – ТП-21-13тк тобының студенті
Жандабаева И.С. – магистр, аға оқытушы

Психоз жеке адамды, оның эмоционалдық күйінің тоқырауына алып келетін ауытқуы. Психоәлеуметтік факторлар тікелей осы мінез-құлық пен ойлаудағы ауытқушылықтармен байланысты. Психоздың пайда болу себебі нейрондардың жұмысындағы ауытқуларға байланысты болады. Молекулалардағы байланыстар бұзылған жағдайда олар оттегінің жетіспеушілігінен нейрондар жүйке импульстерін өткізе алмағандықтан ОЖП(орталық жүйке жүйесі) көптеген бұзылулар пайда болады.Бұл мақалада ашылатын тақырыптар психоздың негізгі түрлері, олардың этиологиялық факторлары және де диагностика мен емдеудің заманауи әдістері. Ерекше назар аударылады психоздың нейробиологиялық аспектілеріне және оларды емдеу перспективаларына.

Зерттеулерге сәйкес, психоздың даму қаупі бірінші дәрежелі туыстары бар адамдарда жоғары, яңни генетикалық бейімділікке байланысты. Нейротрансмиттерлік гипотезалар – дофаминдік гипотезаға басты назар аударатын болсақ, оған сәйкес мезолимбиялық жолдың оң белгілердің (галлюцинация, сандырақ) пайда болуына, ал мезокортикалық жолдың гипоактивтілігі жағымсыз белгілерге (эмоционалды күңгірттік, когнитивтік тапшылық) әкелетіні ықтимал. Стресс және әлеуметтік факторлар, яғни созылмалы стресс, балалық шақтағы травмалық оқиғалар, заттарды қолдану және де әлеуметтік оқшаулану психоздың айқын көрінісіне ықпал етеді.

Пайда болуына байланысты психоз түрлері бөлінеді:

1.Ішкі, нейроэндокриндік факторлардың әсерінен пайда болған эндогендік факторға шизоаффективті психоз, тұлғаның биполярлық бұзылуын жатқызуға болады.

2. Экзогендік факторға депрессиялық психозды жатқызуға болады. Мысалы, улы заттарды қабылдау(есірткі, алкоголь, дәрі-дәрмек), психикалық жарақат-ауыр күйзеліске, стресске ұшырау нәтижесінде, өмірге қауіп төндіретін жағдайлар.

3. Соматикалық патологиялардың салдарынан пайда болады. Мысалы: миокард инфарктісі, жүқпалы ауруларлар, бас миының жарақаты, бас миының ісігі секілді т.б. аурулардан кейінгі асқынулар.

Психикалық бұзылыстарды тудыратын факторлардың көп механизмдердің жүйесін қарастырған жағдайда, психоздың әртүрлі адамдарда әртүрлі себептермен басталу мүмкіндігін көрсетеді. Өмірдің белгілі бір кезеңдерінде, яғни жыныстық жетілу немесе жүктілік кезінде және т.б. субъекттің өзінің шамадан артық психикалық реакцияларға бейімділігі және күйзелістерге төтеп бере алмауына байланысты травмалық жағдайлардың өрлеуіне алып келеді. Бұл сәт психоздың қалыптасуының бастапқы сатыларының бірі. Сонымен қатар, субъекттің қаржылық тұрақтылығы және бақытты неке деген секілді факторлар психотравмалық жағдайларға қарсы тұра алмайды. Себебі кейбір жағдайларда, стресс факторларының қарқындылығы тым басым болғанда, мұндай «факторлар» тек психоздың даму үдерісін кейінге шегереді және осы белгілердің ауырлығын жұмсартуға ғана ықпал етеді.

Жалпы психозға тән белгілердің ең таралғаны ол сандырақтауы, эмоционалдық бұзылулар мен галлюцинациялар, санасының өзгерген күйінде жүруі жатады. Психикалық бұзылулар мүмкін болатын симптомдардың шексіз саны бар, бірдей клиникалық форма әртүрлі этиологиялық факторлардың әсерінен туындау мүмкіндігін көрсетеді. Сондада көптеген пациенттерге тән ерекшеліктер - шындықты жоғалтуға байланысты мінез-құлықтың адекватсыздығы, галлюцинациялық бұзылулар, яғни көзге көрінбейтін бір субъктпен тілдесу, кенеттен пациенттің үнсіз қалуы және басқаларға көрінбейтін нәрсені тыңдау. Галлюцинация есту, дәм сезу, көру, иіс сезу, сипап сезу рецепторларында болуы мүмкін. Сандырақтау, эмоционалды бұзылыстар, мінез-құлық пен сезімдердің өзгеруі секілді симптомдар байқалған жағдайда дереу маме\андардың көмегіне жүгіну міндетті.

Психоздар қайталануға бейім екені мәлім, мұндай диагноз қойылған науқастарға тұрақты профилактикалық бақылау керек. Сондықтан халықаралық психиатриялық клиникалар негізгі емдеу ұзақтығын және профилактикалық терапияның нақты мерзімін белгілейді.

Алғашқы психозды бастан өткерген пациенттерге екі жыл бойы аз мөлшерде препараттар қабылдау ұсынылады. Бұл рецидивтің алдын алу үшін қажет. Психозды, дәлірек айтқанда, оның күйін басу үшін арнайы дәрі-дәрмектер – нейролептиктер, сонымен қатар, антидепрессанттар мен ноотроптар арқылы жүргізеді.

Емдеу әдісін психиатр-дәрігер әр пациенттің ауруының ерекшелігін, денсаулығын және тағы да маңызды факторларды ескере отырып, жеке таңдайды.

Айта кетсек үйде психозды емдеу, өзін-өзі емдеу немесе балама медицинамен емдеу мүмкін емес екенін бірден айтып өткен жөн. Себебі психоздың себептерін тек білікті психиатр ғана анықтай алады және психоздың әдетте эндогендік (ішкі) ауруларда дамитындығын ескеретін болсақ, бүкіл әлемде дәрілік терапиядан өту психозды емдеудің ең тиімді және сенімді әдісі болып табылады. Оны жүзеге асыру кезінде жасын, жынысын және басқа ауруларды ескере отырып, әр пациент үшін стандартты емес, қатаң жеке тәсілдер қолданылады.

Маманның негізгі міндеттерінің бірі – науқаспен сенімді қарым-қатынас орнату. Науқастың сауығуына деген мүмкіндікке сенімін ояту, берілген препараттардың әсерінен болатын «зиянға» деген теріс пікірін жою және тағайындалған емді жүйелі түрде қабылдау, емнің тиімділігіне өз сеніміңізді науқасқа жеткізу. Себебі сенімді қарым-қатынас құрылмаған жағдайда, дәрі-дәрмектің дозасы мен режиміне қатысты дәрігердің ұсынымдарын бұзылуы мүмкін. Науқас, өз кезегінде, дәрігерден есірткілерді немесе алкогольді қолданатыны жайлы, жалпы медицинада қолданылатын дәрі-дәрмектерді қабылдайтынын, автокөлікті басқару немесе күрделі механизмдерді басқару сияқты маңызды ақпаратты жасырмауы керек.

Берілетін дәрі-дәрмектердің жанама әсерлері жоқ деп айтуға болмайды, тіпті Гиппократ «мүлдем зиянсыз дәрінің мүлдем пайдасы жоқ» деген. Емдеу барысында қабылдаған медикаменттерден пациентте салмақтың жоғарылауы, потенциалдың төмендеуі, әйелдерде етеккір циклінің бұзылуы, гормондар мен қандағы қант деңгейін жоғарылауы мүмкін. Алайда, бұл жағымсыз әсерлердің барлығы препараттың дозасына байланысты, доза жоғарылатылғанда пайда болатынын және орташа емдік дозаларды қолданғанда байқалмайтынын атап өткен жөн.

Осылайша, жоғарыда аталып өткен психоз ең ауыр және тез мүгедектікке ұшырайтын аурулардың бірі болғанымен, тез арада алынған көмектің нәтижесінде ауыр салдарға әкелмейді. Көп жағдайда психозды дұрыс және уақтылы диагностикалау, ерте және арнайы маманданған дәрігенмен емдеуді тағайындау, толық терапияны өту, заманауи жұмсақ әдістер мен психокоррекция әдістерін біріктіру арқасында пайда болған симптомдарды тез жеңілдетіп қана қоймай, пациенттің толық әлеуметтік ортаға бейімделуімен толық жазылуына қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Личко А.Е. Психозы в подростковом возрасте. // Подростковая психиатрия. М.: Медицина, 1985. — 416 с.
2. Медицинская психология : учебник / Ю. Г. Фролова. –. Минск : «Высшая школа», 2016.

УДК 316.6

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАНЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Арипжанова А.А– ТП 24-18р1
Бердешова А.О – магистр оқытушы

Әлеуметтік желі балалардың психологиялық дамуына қатты әсер етеді. Бір жағынан, олар қарым-қатынас дағдыларын жақсартатын және шығармашылықты дамытатын әлеуметтік өзара әрекеттесу, өзін-өзі көрсету және ақпаратқа қол жеткізу үшін платформаларды ұсынады. Балалар өздерінің құрдастарымен араласып, тәжірибе алмаса алады және олардың эмоционалдық дамуына пайдалы қолдау ала алады.

Негізгі аспектілердің бірі - әлеуметтік медианы пайдалану мен алаңдаушылық, депрессия және өзін-өзі төмен бағалау сияқты психикалық денсаулық проблемалары арасындағы ықтимал байланыс. Мұқият таңдалған суреттер мен шындыққа жанаспайтын стандарттарға үнемі әсер ету балалардың өзін басқалармен салыстыруға әкелуі мүмкін, бұл жеткіліксіздік пен сенімсіздік сезімін тудыруы мүмкін.

Дегенмен, айтарлықтай кемшіліктер де бар. Мұқият таңдалған суреттер мен өмір салтына үнемі әсер ету шындыққа жанаспайтын үміттерге және жеткіліксіздік сезіміне әкелуі мүмкін. Кибербуллинг – қорқытуға ұшыраған балаларда жиі үрейге, депрессияға және өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне әкелетін тағы бір күрделі мәселе. Бұған қоса, экранды шамадан тыс пайдалану ұйқы режимін бұзып, әлеуметтік дағдыларға кедергі келтіруі мүмкін бетпе-бет қарым-қатынасты бұзуы мүмкін.

Әрине, жанама байланыс нақты диалогқа кедергі жасайды, бірақ бұл жалғыз мәселе емес. Дос табуды үйрену - өсудің маңызды бөлігі, ал достық белгілі бір тәуекел деңгейін қамтиды. Бұл жаңа достарды құруға ғана емес, бұрыннан бар достарды сақтауға да қатысты. Үлкен немесе кішігірім проблемаларға тап болған кезде, өз сезімдеріңіз туралы шыншыл болу және басқа адамның айтқанын тыңдау батылдықты қажет етеді. Бұл дағдыны меңгеру достықты әрі қызықты әрі қызықты, бірақ сонымен бірге қорқынышты етеді. Доктор Штайнер-Адайр: «Салауатты өзін-өзі бағалауға, тіпті басқалармен келіспесеңіз немесе эмоционалды түрде қауіпті сезінсеңіз де, өз ойыңыз бен сезіміңізді білдіру мүмкіндігі кіреді» деп атап өтті.

Дегенмен, достық желіде және мәтіндік хабарламалар арқылы жасалған кезде, балалар қарым-қатынастың көптеген жеке және кейде қорқынышты аспектілері жоқ контекстке тап болады. Хабарласу кезінде сақ болу оңайырақ, бұл ставкаларды төмендетеді. Сіздің сөздеріңіз басқа адамға қалай әсер ететінін

естімейсіз немесе көрмейсіз. Әңгімелесулер нақты уақытта болмайтындықтан, әрбір қатысушының өз жауаптары туралы ойлануға көбірек уақыты бар. Балалар телефон қоңырауларын «тым қарқынды» деп сипаттайтыны таңқаларлық емес - олар тікелей қарым-қатынасты қажет етеді, егер адам үйренбеген болса, қорқынышты болуы мүмкін.

Егер балалар басқалармен қарым-қатынас жасауға және олардың қажеттіліктерін бетпе-бет және нақты уақытта қанағаттандыруға жеткілікті тәжірибе алмаса, көптеген адамдар біздің қарым-қатынастың негізгі түрі - сөйлесу туралы алаңдайтын ересектер болып өседі. Оның үстіне, адамдар қартайған сайын және романтикалық қарым-қатынастар мен жұмыс орнын басқара бастағанда, әлеуметтік өзара әрекеттесу тек қауіпті болады.

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформаларының тәуелді табиғаты шаршауға, эмоционалды интеллектке әкеледі және олардың когнитивтік функцияларына әсер етеді.

Аталмыш ата-аналар балаларының белгілі бір жасқа дейін интернеттегі уақытын қадағалап, балаларды кибербуллингтен, сондай-ақ баланың психикасының дамуына кері әсер ететін ақпараттан қорғауы керек сияқты. Балалық шақ психологиялық тұрғыдан алғанда кез келген әсерге өте сезімтал болғандықтан, өскелең ұрпақтың қандай мазмұнды тұтынатынына көбірек көңіл бөлу керек.

Әдебиеттер

1. https://childmind.org/article/how-using-social-media-affects-teenagers/
2. Зигмунд Фрейд «введение в психоанализ»
3. Гюстав Лебон «психология народов и масс»

МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГ: АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Арипова Г.А. – Тп-21-13к2 тобының студенті
Исманова Н.Е. - аға оқытушы, магситр

Қазіргі таңда мектептерде буллинг (әлімжеттік) өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Буллинг – бұл белгілі бір оқушыға немесе топқа бағытталған жүйелі түрде психологиялық, физикалық, эмоционалдық қысым көрсету. Мұндай жағдайлар оқушының психикасына кері әсер етіп, оның академиялық үлгеріміне, өзін-өзі бағалауына және болашақ өміріне теріс ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар, буллинг тек жәбірленушіге ғана емес, оны жүзеге асырушылар мен куәгерлерге де кері әсерін тигізеді. Бұл мәселе уақытында анықталмаса, оның салдары ауыр болуы мүмкін.Бүгінгі таңда ең көп таралған және өзекті болып табылады кибербуллинг – бұл сандық технологияларды, ұялы телефондарды, интернетті және басқа да электронды құрылғыларды пайдаланып қорлауды қолдана отырып, қудалаудың көптеген түрлеріне қатысты термин.Мектептегі қорқыту-бұл негізінен ұйымдастырылған балалар ұжымдарына, ең алдымен мектепке тән әлеуметтік құбылыс.

Көптеген зерттеушілер бұл жағдайды мектеп балалардың көптеген жинақталған жағымсыз эмоцияларын жоюға арналған әмбебап "арена" деп түсіндіреді. Мектепте "Көшбасшы--жалған" диапазонындағы балалар арасында белгілі бір рөлдік қатынастар қалыптасады. Мектептегі қорқыту басқа балалардың физикалық немесе психикалық қорлауының әртүрлі формалары арқылы көрінеді. Кейбір балалар үшін бұл зардап шеккендердің сыртқы түрінің немесе жеке басының кейбір ерекшеліктерін көрсететін жүйелі мазақ; басқалары үшін – олардың жеке заттарын бүлдіру, үстелге итеру, бопсалау; Үшіншіден, адамның қадір-қасиетін төмендететін ашық қорлау.Буллерлер эмоционалды сабырлы және немқұрайлы бола отырып, саналы түрде күш қолданады, ал олар жиі қарсылыққа тап болмайды, өйткені басқаларға қарағанда қорқытуға бейім балалар өзін-өзі бағалаудың төмендігімен, қақтығыстардан аулақ болуға бейімділігімен, ұялшақ, сезімтал, тұйық және ұялшақ, жиі мазасыз, жиі жақын досы болмайды.Қорқытудың кейбір ерекшеліктерін ажыратуға болады. Біріншіден, қорқыту асимметриялы – бір жағынан физикалық және/немесе психологиялық күш түріндегі күшке ие зорлық-зомбылық жасаушы, екінші жағынан, мұндай күшке ие емес және үшінші тұлғалардың қолдауы мен көмегіне мұқтаж жәбірленуші. екіншіден, қорқыту қасақана жүзеге асырылады, адамға физикалық және психикалық азап шегуге бағытталған мақсат ретінде таңдалды. Үшіншіден, қорқыту зардап шеккен адамның өзіне деген сенімін төмендетеді, денсаулығын, өзін-өзі құрметтеуін және адамның қадір-қасиетін бұзады. Төртіншіден, қорқыту-бұл зорлық-зомбылық жасаушы мен жәбірленушіге ғана емес, сонымен бірге зорлық-зомбылық куәгерлеріне, ол орын алатын бүкіл сыныпқа (топқа) әсер ететін топтық процесс. Бесіншіден, қорқыту ешқашан өздігінен тоқтамайды: зардап шеккендерге, қорқыту бастамашыларына (қорлаушыларға) және куәгерлерге әрқашан қорғаныс пен көмек қажет.

Буллингтің алдын алу – тек мектеп әкімшілігі мен мұғалімдердің ғана емес, ата-аналар мен бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Оқушыларға қолдау көрсету, олардың психологиялық саулығына көңіл бөлу және қауіпсіз орта қалыптастыру арқылы буллингтің алдын алуға болады. Осы мақалада мектептегі буллингтің негізгі түрлері, оны болдырмау әдістері және шешу жолдары қарастырылады.

Буллингбірнешетүргебөлінеді:

- Физикалық буллинг – ұру, итеру, соққыжасау, заттарды тартып алу немесе бүлдіру.

- Вербалды буллинг – мазақету, қорлау, жаман сөздер айту, қорқыту.
- Әлеуметтік буллинг – оқушыны топтан оқшаулау, достарынан айыру, өсек тарату.
- Кибербуллинг – әлеуметтік желілер мен интернет арқылы қорлау, ар-намысқа тию.

Буллингтің алдын алу жолдары

Мектепмәдениетінқалыптастыру

- ✓ Барлық оқушыларға бірдей құрмет көрсету.
- ✓ Төзімділік пен достық атмосферасын дамыту.
- ✓ Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы сенімді қарым-қатынасты нығайту.

Психологиялық қолдау көрсету

- ✓ Психологтар оқушылармен жеке және топтық тренингтер өткізуі керек.
- ✓ Буллингтің салдарын түсіндіру үшін семинарлар ұйымдастыру.
- ✓ Құрбан болған оқушылармен жеке жұмыс жүргізу.

Ата-аналармен жұмыс

- ✓ Ата-аналарға буллинг туралы ақпарат беру.
- ✓ Отбасында баланың психологиялық саулығын бақылау.
- ✓ Балаларға қарым-қатынас мәдениетін үйрету.

Буллингті шешу жолдары

Құрбанға көмек көрсету

-Оқушыға моральдық қолдау көрсету.
-Оныменашық сөйлесу, жағдайды талдау.
-Оның өзіне деген сенімділігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізу.

Буллермен (қысым көрсетушімен) жұмыс

-Оныменашық диалог орнату.
-Оның агрессиясының себебін анықтау.
-Әлеуметтік және психологиялық тренингтер арқылы өзгертуге тырысу.

Мұғалімдер мен әкімшіліктің араласуы

-Буллинг жағдайларын елемеу емес, белсенді араласу.
-Зардапшеккенжәнебуллероқушылардыңата-аналарыменкездесу.
-Мектепішілік ережелерді күшейту және оларды сақтау.

Мектеп оқушылар арасындағы жағымсыз құбылыстардың алдын алу және алдын алу бойынша мемлекеттік институттар жүйесіндегі маңызды буын болып табылады. Білім беру ұйымындағы буллинг жағдайының алдын алу бойынша жұмыстың тиімділігін арттыру мақсатында мынадай қағидаттарды ескере отырып, жұмысты жоспарлау және жүзеге асыру қажет:

1. Өзара әрекеттесу принципі. Тиімді көмекті жүзеге асыру үшін жұмыс Білім беру мекемесі мамандарының бірлескен жоспарлауы мен өзара іс-қимылына негізделеді.

2. Жүйелілік принципі. Ақпарат жинау, әр оқушыны сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын әзірлеу және даму динамикасын қадағалау бойынша жүйелі, жүйелі жұмысты көздейді.

3. Бойлық принципі. Қажетті шарт-динамиканы зерттеу және жүргізілген жұмыстың тиімділігін бағалау.

Қорқытудың алдын алу мақсатында кез келген білім беру ұйымында мыналарға бағытталғанп рофилактикалық психологиялық-педагогикалық бағдарлама іске асырылуы тиіс:
– агрессивті және дұшпандық реакцияларды азайту;
– тұлғааралық және топаралық қатынастарды оңтайландыру;
– жанжалда сындарлы әрекет ету дағдыларын қалыптастыру;
– толеранттылықты, эпатияны дамыту. Мектептегі қорқытудың алдын-алу бағдарламасы бүкіл оқу кезеңінде жүзеге асырылуы керек.

Мектептегі буллинг – күрделі, бірақ шешуге болатын мәселе. Оны түбегейлі жою үшін оқушылар, мұғалімдер және ата-аналар бірлесе жұмыс жасауы керек. Әрбір бала өзін қауіпсіз және жайлы сезінетін орта қалыптастыру – біздің ортақ міндетіміз. Білім беру, құқықтықшаралар мен қоғам болып бірігіп жұмыс істей отырып, тиімді нәтижелерге жетуге болады. Буллингті жеңу тек бір адамның немесе бір мектептің міндеті емес, ол бүкіл қоғамның бірге күресуі қажет.

Мектептегі буллинг — бұл тек жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл қоғамның мәселесі. Олоқушылардың психологиялық жай-күйіне, тәрбиесіне және білім алуға теріс әсер етеді. Буллингтің алдын алу мен шешу жолдары тек күшпен ғана емес, соныменқатарбірлескен, түсіністікке негізделген әрекеттермен қамтамасыз етілуі керек.

Оқушылар, мұғалімдер, ата-аналар және қоғамның барлық мүшелері буллингке қарсы тұруға және оны жоюға жауапты. Тиімді ақпараттандыру, құқықтықшаралар мен қауіпсіз орта қалыптастыру арқылы біз буллинг мәселесін шешудің нақты жолдарын таба аламыз. Ынтымақтастық, сүйіспеншілік және түсіністік көрсетілсе, мектепте қауіпсіз әрі білім алуға қолайлы орта құруға мүмкіндік береміз.

Әдебиеттер

1. Артамонова Е.Г., Ефимова О.И., Калинина Н.В. Организация Всероссийского педагогического совета «Профилактика интернет-рисков и угроз жизни детей и подростков» // Образование личности. 2017. №
2. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг). Электронный ресурс. Режим доступа: URL: http:// www.supporter.ru/docs/1056635892/bulling.doc (дата обращения: 09.10.2010).
3. Копова А.С. Программа коррекции агрессивного поведения подростков посредством педагогического взаимодействия // Педагогическая наука и образование в России и за рубежом: региональные, глобальные и информационные аспекты. 2002. № 1. С. 15-27.

ҚОЙДЫҢ ЕМДІК ҚАСИЕТІ

Ахмаджанов А.М. – оқушы
Кадирбаева А.С. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

Қой – мал шаруашылығында кеңінен таралған жануар және оның көптеген пайдалы қасиеттері бар. Қойдың денесі адам денсаулығына пайдалы түрлі өнімдермен қамтамасыз етеді. Қойдан алынатын өнімдер, оның ішінде сүт, ет, тері, май және жүн, медициналық мақсаттарда кеңінен қолданылады.Қойдың емдік қасиеттері – бұл малдың адам өміріндегі маңыздылығы мен табиғи байлығын көрсететін ерекше тұжырым. Қойдың барлық бөліктері – етінен бастап, сүт, майы, жүн, теріге дейін адам денсаулығына пайдалы. Бұл қасиеттер ғасырлар бойы дәстүрлі медицинада қолданылып келеді және қазіргі уақытта да осы табиғи өнімдердің көптеген артықшылықтары ғылыми зерттеулермен дәлелденген.

Қой еті өте қоректік, белокқа бай және адам ағзасына оң әсерін тигізеді. Ол жүрек-қан тамырларының жұмысына пайдалы болып табылады және ағзаның күш-қуатын қалпына келтіруге ықпал етеді. Қой етінің құрамында витаминдер (А, В топтары) мен минералдар (темір, фосфор) көп, олар иммундық жүйені нығайтады, сүйек және бұлшық еттердің дұрыс жұмыс істеуіне көмектеседі.

Қой еті мен жүрек-қан тамырлары: Қой еті қан құрамын жақсартуға, қандағы холестерин деңгейін төмендетуге көмектеседі. Сонымен қатар, жүрек аурулары мен инсульттің алдын алу үшін пайдалы.

Қой етінің иммундық жүйеге әсері: Қой етінің құрамында болатын аминқышқылдар мен минералдар иммундық жүйені нығайтып, ағзаның түрлі ауруларға қарсы тұруын арттырады.

Қой сүті өте қоректік және адам ағзасына пайдалы көптеген элементтерді қамтиды. Ол әсіресе балаларға, әлсіз немесе аурудан кейін қалпына келіп жатқан адамдарға пайдалы.

Жүйке жүйесіне әсері: Қой сүтінде кездесетін калий мен магний жүйке жүйесін тыныштандырып, стрессті азайтуға көмектеседі.

Тері күтімі: Қой сүті теріге жағымды әсер етеді, әсіресе құрғақ және сезімтал теріге пайдалы. Ол терінің ылғалдылығын сақтап, жұмсақ әрі тегіс болуына ықпал етеді.

Ас қорыту жүйесі: Қой сүті ас қорыту жүйесіне оң әсерін тигізеді, ішек флорасын қалпына келтіруге және ас қорытуды жақсартуға көмектеседі.

Қой майы да өз кезегінде медициналық мақсатта қолданылады. Бұл майды сыртқы қолдану арқылы тері ауруларынан, жаралардан емделуге болады. Қой майы терінің жасушаларын жаңартуға, терінің ылғалдылығын сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, қой майы әртүрлі ауруларға (ревматизм, артрит) қарсы пайдалы болуы мүмкін.

Қой майы мен тері аурулары: Қой майы экзема, дерматит сияқты тері ауруларына қарсы қолданылуы мүмкін. Ол теріні ылғалдандырып, оны қалпына келтіреді.

Бұлшықеттер мен буындар үшін: Қоймайы массаж жасау үшін де пайдалы, себебі ол буындар мен бұлшықеттердің ауырсынуын жеңілдетеді.

Қой жүнінен жасалатын түрлі өнімдер – жастықтар, көрпелер, маталар – денсаулыққа пайдалы болып табылады. Қой жүнінде теріге зиянды бактериялар мен микробтарға қарсы қасиеттері бар, әрі оның жылу оқшаулау қасиеті өте жақсы.

Қой жүнінің жылу беру қасиеті: Қой жүнінен жасалған киімдер мен көрпелер жылуды сақтап, денені жылытады. Бұл адамдарға суықтың әсерінен сақтануға және денсаулықты жақсартуға көмектеседі.

Қой жүнінің теріге әсері: Қой жүнінен жасалған бұйымдар теріні тыныштандырып, қан айналымын жақсартуға ықпал етеді.

Қойтерісі де медициналық мақсатта қолданылады, әсіресе табиғитері бұйымдары (қолғап, аяққиім, киім) терінің жақсытыны салуына ықпал етеді және аллергиялық реакциялардан қорғауға көмектеседі. Қой терісі суыққа төзімді, әрі теріде микробтардың көбеюіне жол бермейді.

Қой еті – жоғары тағамдық құндылығы бар және түрлі ауруларды емдеуге немесе алдын алуға көмектесетін өнім. Оның құрамында адам ағзасына қажетті барлық маңызды элементтер: ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер мен минералдар бар. Бұл ет түрі қандағы холестерин деңгейін төмендетуге, жүрек-қан тамырлары жүйесінің жұмысын жақсартуға ықпал етеді.

Белоктың жоғары мөлшері: Қой еті жоғары сапалы белоктарға бай, бұл адам ағзасының өсуі мен дамуына көмектеседі. Бұл өнімнің құрамындағы белоктар бұлшықеттердің қалыптасуына және қалпына келуіне ықпал етеді.

Темір мен фосфор: Қой етінде темір мен фосфордың мөлшері көп, бұл қан жасушаларының қалыптасуы мен сүйек жүйесінің дұрыс жұмыс істеуі үшін өте маңызды. Темір – ағзада оттегін тасымалдауға жауапты элемент, сондықтан оның тапшылығы анемияға әкелуі мүмкін. Ал фосфор сүйектер мен тістердіңберіктігінқамтамасызетеді.

Витаминдер: Қой етінде Ажәне В топтарындағы дәрумендер көп. В дәрумендері жүйке жүйесінің дұрыс жұмыс істеуіне, ал А дәрумені көздің денсаулығын сақтау үшін маңызды. Бұл ет түрі иммундық жүйені нығайтуға, тотығу процестерін бақылауға және жалпы ағзаның белсенділігін арттыруға әсер етеді.

Жүрек-қантамырларына әсері: Қой етінде кездесетін омега-3 май қышқылдары жүрек ауруларының алдын алуға көмектеседі, қан айналымын жақсартып, қандағы холестерин деңгейін төмендетеді. Бұл әсіресе жүрек-қантамырлары жүйесімен проблемалары бар адамдар үшін пайдалы.

Қойеті мен асқазан-ішек жолдарының денсаулығы: Қой етін асқазан мен ішек проблемалары бар адамдар пайдаланаалады. Бұл ет жеңіл қорытылады және ас қорыту жүйесін шамадан тыс жүктемейді.

Қой сүті – оның емдік қасиеттері мол әрі қоректік құндылығы жоғары өнім. Ол өз құрамында пайдалы микроэлементтер, витаминдер мен аминқышқылдарды қамтиды, бұл сүтті адамдарға қажетті барлық дәрумендер мен минералдарды алудың бірден-бір табиғи көзі етеді.

Қойсүтінің қоректік құндылығы: Қой сүті адам ағзасының энергетикалық қажеттіліктерін толық қамтамасыз етеді. Оның құрамында кальций, фосфор, калий, магний және мырыш бар, бұл сүйектердің беріктігін сақтау үшін өте маңызды. Бұл минералдар терінің денсаулығын сақтау, бұлшық еттер мен сүйектердінығайтуғакөмектеседі.

Иммундық жүйеге әсері: Қой сүтінде антиоксиданттық қасиеттерге ие болатын заттар бар, олар ағзаны түрлі аурулардан қорғауға көмектеседі. Қой сүті иммундық жүйені нығайтуға ықпал етеді, сондықтан ол әлсіреген ағзаға, әсіресе аурудан кейін қалпына келуге көмек көрсетеді.

Тері күтімі: Қой сүті теріні нәрлендіруге және ылғалдандыруға көмектеседі. Оның құрамындағы дәрумендер мен май қышқылдары терінің құрылымын жақсартып, оның жасаруына ықпал етеді. Қой сүті дерматологиялық проблемалармен (құрғақтық, экзема, дерматит) күресуде пайдалы.

Жүйке жүйесіне әсері: Қой сүтінде магний мен калийдің жоғары концентрациясы бар, олар жүйке жүйесін тыныштандырып, стрессті азайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, қой сүті ұйқының сапасын арттырып, нервтердің тынышталуына ықпал етеді.

Қой майы да адам денсаулығына үлкен пайда әкелетін табиғи өнім. Оның құрамындағы пайдалы май қышқылдары мен витаминдер денсаулықты жақсартуға, терінің жағдайын жақсартуға және денедегі қабынуларды жеңілдетуге көмектеседі.

Тері күтімі: Қой майы теріге жағымсыз әсерететін қабыну процестерін жеңілдетеді, әрі оны нәрлендіреді. Бұл өнімтерінің құрғауы мен жарылуын болдырмайды. Қоймайы әсіресе тері ауруларынан, жаралардан емделуге тиімді.

Бұлшық еттер мен буындарға әсері: Қоймайы массаж жасауүшін де қолданылуы мүмкін, себебі ол буындар мен бұлшық еттердің ауырсынуын жеңілдетуге көмектеседі. Ревматизм, артрит сияқты аурулардан кейін қалпына келуге көмектеседі.

Қой майының антисептикалық қасиеттері: Қой майы жаралардың жазылуын тездетіп, терінің инфекцияларға қарсы қорғаныш қабілетін арттырады.

Қой жүнінің емдік қасиеттері оның жылу мен ылғал сақтайтын қасиеттерімен байланысты. Қой жүнінен жасалған киімдер мен көрпелер дененің жылуын сақтап, бұлшықеттер мен буындарға жақсы әсер етеді. Сонымен қатар, қой жүнінің денсаулыққа әсері төмендегідей:

Қой жүнінің жылу сақтау қасиеті: Қой жүнінен жасалған киімдер мен көрпелер денені жылытып, қан айналымын жақсартады. Ол әсіресе суық ауа райында пайдалы болып табылады.

Қой жүнінің теріге әсері: Қой жүнінің теріні тыныштандыратын және қан айналымын жақсартатын қасиеттері бар. Қой жүнінен жасалған бұйымдар терінің тітіркенуі назайтып, оның қалпына келуіне көмектеседі.

Қой терісі де дәрілік қасиеттерге ие. Оның теріге пайдалы әсері тері ауруларымен, аллергиямен және қыста терінің құрғауын болдырмау үшін тиімді. Қой терісінен жасалған бұйымдар терінің тыныс алуын жақсартып, микробтардың пайда болуын болдырмайды.

Қорытындылай келе, қойдың емдік қасиеттері оның әртүрлі өнімдерінде байқалады: етінде, сүтінде, майында, жүнінде және терісінде. Олар адамның денсаулығына көптеген жағымды әсерлерін тигізеді, иммундық жүйені нығайтады, теріні күтеді және бұлшықеттер мен буындардың жұмысына пайдалы болады. Сонымен қатар, қой өнімдері ас қорыту жүйесіне, жүйке жүйесіне және жүрек-қантамырлары жүйесіне де пайдалы әсер етеді.

Қойдың барлық бөліктері – ет, сүт, май, жүн және тері адам денсаулығына пайдалы әсер етеді. Олар физикалық және психологиялық тұрғыдан адам ағзасына әсер етіп, денсаулықты нығайтуға көмектеседі. Қойдыңемдік қасиеттері дәстүрлі медицинада көп ғасырлар бойы қолданылып келсе де, қазіргі заманғы ғылыми зерттеулер қой өнімдерінің адам ағзасына тигізетін пайдасын одан әрі дәлелдеп отыр. Қойсүті,

етіненбастап, терісіне дейін әрбір бөлігі өзінің емдік қасиеттерімен құнды болып табылады, сондықтан бұл өнімдерді кеңінен қолдану денсаулық үшін тиімді.

Әдебиеттер

1. Қ.Бозымов « Қой және қой шаруашылығы» Алматы «Қайнар» 1993ж.
2. К.Мырзалиев «Қызыл кітап» Алматы «Жалпы» 1983ж.
3. Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық /В. Усиков, Т. Казановская, А. Усикова, Г. Зөбенова. 2-басылымы, өңделген. - Алматы: Атамұра, 2009
4. Қ. Дүйсенбаев, З.Сейітов, Ә. Хасенов «Қымыз» Алматы «Қайнар» 1968ж.5.Қазақ Энциклопедиясы, 8 том6. Интернет ресурстары

ГЕНДЕРЛІК ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Ахметова А. - Тп21-13к2 тобының студенті.
Сахиева Ф.Ә. - PhD, доцент

Гендерлік айырмашылықтарды ескере отырып, балалардың агрессивті мінез-құлқының ерекшеліктерін қарастырамыз. Ұлдармен қыздардағы агрессияның формаларымена уырлығы, әлеуметтік стереотиптердің, отбасылық тәрбиемен медиа ортаның әсері талданады. Агрессивті мінез-құлықтағы гендерлік айырмашылықтардың болуын растайтын заманауи зерттеулердің нәтижелері келтірілген, сонымен қатар оның алдын-алу және түзету тәсілдері талқыланады. Балалардағы агрессивті мінез-құлық балалар психологиясының маңызды проблемасы болып табылады, өйткені бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне, оқу іс-әрекетіне және жеке тұлғаның қалыптасуына әсер етеді.Гендерлікзерттеулерұлдарменқыздардағы агрессияның ерекшеліктерін қандай биологиялық және әлеуметтік факторлар анықтайтынын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Дәстүр бойынша, ұлдар физикалық агрессияны (соққылар, итерулер, төбелестер)жиі көрсетеді, ал қыздар ауызша және жанама агрессияға бейім(қорлау,манипуляция,әлеуметтік ерекшелік). Дегенмен, қазіргі зерттеулер бұл айырмашылықтар абсолютті емес және баланың тәрбиесіне, мәдени нормаларына және жеке ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Агрессиядағы гендерлік айырмашылықтарды бірнеше ғылыми тәсілдер арқылы түсіндіруге болады:

-Биологиялық теория(Р.Трейверс,Д. Басс)–тестостерон деңгейімен жүйке жүйесінің ерекшеліктері ұлдардың агрессивті мінез-құлыққа деген жоғары бейімділігін анықтай алады деп тұжырымдайды.

-Әлеуметтік оқыту теориясы(А. Бандура)-балалар ересектердегі мінез-құлық үлгілерін қабылдаған кезде агрессияны қалыптастырудағы бақылаумен еліктеудің рөлін көрсетеді.

-Мәдени-тарихитеория(Л.Выготский)–әлеуметтік нормалармен мәдени контекст"еркектік"және"әйелдік"мінез-құлыққа қатысты үміттерді қалыптастырады деп түсіндіреді.

Балалардағы агрессивтімінез құлықты зерттеу үшін келесі әдістер қолданылады:

1.Сауалнамалармен сауалнамалар (агрессияның көріністері туралы балалардан, ата-аналардан және мұғалімдерден сауалнама).

2.Бақылау(мектептегі немесе ойын ортасындағы агрессивті мінез-құлық жағдайларын тіркеу).

3.Эксперименттік әдістер (балалардың жанжалды жағдайларға реакциясын анықтау үшін жағдайларды модельдеу).

4.Мазмұнды талдау(медиа мазмұнның, мультфильмдердің, бейне ойындардың агрессивті көзқарастарды қалыптастыруға әсерін зерттеу).

Деректерді талдау негізінде балалардың агрессивті мінез құлқының келесі ерекшеліктері анықталды:

- Ұлдар физикалық агрессияны жиі көрсетеді, әсіресе мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында.

-Қыздар ауызша және әлеуметтік агрессияны топтан шығару, манипуляция және өсек арқылы көрсетеді.

-Гендерлік рөлдерді дәстүрлі түрде бөлетін отбасыларда ұлдардың агрессивті мінез-құлқы көбінесе"табиғи"деп қабылданады, ал қыздардағы агрессия айыпталады.

-Заманауи медиа(мультфильмдер,бейне ойындар, әлеуметтік желілер) жынысына қарамастан балалардың агрессивті мінез-құлқын күшейте алады.

Агрессияны әртүрлі категорияларға бөлуге болады. Агрессия – адамдарды, жануарларды, жағдайларды, мәдени нысандарды жек көру. Агрессия жағымсыз құбылыс ретінде стереотип болғанымен, оның жағымды жақтары бар екенін мойындау керек. Әсіресе агрессивті мінез-құлық адамға өзін-өзі қорғауға көмектеседі, маңызды нәрсені талап етеді.Агрессия көшбасшылардың дамуына да ықпал етеді. Адамның агрессивті мінез-құлқы кейде «агрессия», кейде «агрессия» ретінде анықталады. «Агрессия» және «агрессия» көбінесе синонимдер болып табылады. Алайда, Т.Г. Румянцеваның пікірінше, мінез-құлықтың белгілі бір түрі

ретіндегі «агрессияны» және адамның рухани қасиеттері ретіндегі «агрессияны» ажырата білу керек: «Агрессия – белгілі бір әрекет пен ұйымдасу процесі.

Балалардың агрессивті мінез-құлқындағы гендерлік айырмашылықтар биологиялық, әлеуметтік және мәдени факторлардың жиынтығынан туындайды. Балалардың агрессиясының тиімді алдын алу үшін гендерлік ерекшеліктерді ескеру, балалардың өзін-өзі реттеу және эмоционалды интеллект дағдыларын дамыту, сондай-ақ ересектерде ерлермен әйелдердің мінез-құлқы туралы икемді идеяларды қалыптастыру маңызды.

Әдебиеттер

1. Бандура, А. Социальная теория обучения / А. Бандура. - Москва : Мир, 1984. - 224 с. Бұл еңбекте агрессияның әлеуметтік үйрену арқылы қалыптасатыны және оның бақылау мен модельдеу арқылы даму процесі қарастырылған.
2. Доллард, Дж., Миллер, Н. Фрустрация и агрессия / Дж. Доллард, Н. Миллер. - Москва : Издательство иностранной литературы, 1950. - 320 с. Мақалада фрустрация мен агрессия арасындағы байланысты зерттеген теория ұсынылған, агрессияның қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған реакция екенін көрсеткен.
3. Лоренц, К. О. Агрессия / К. О. Лоренц. - Москва : Наука, 1967. - 348 с. Агрессияның эволюциялық негіздерін талдайтын еңбекте оның тірі қалу мен түрді сақтауға қажетті инстинкт екені туралы пікірлер айтылған.
4. Трембле, Р. Э. Развитие физической агрессии с раннего детства до зрелости / Р. Э. Трембле. - Москва : Эксмо, 2005. - 276 с. Физикалық агрессияның дамуын зерттеп, оның өмірлік тәжірибе мен әлеуметтік әсерлер арқылы қалыптасатынын анықтаған.
5. Маккоби, Э., Джеклин, К. Психология половых различий / Э. Маккоби, К. Джеклин. - Санкт-Петербург : Питер, 2001. - 560 с. Ерлер мен әйелдердің психологиялық ерекшеліктерін зерттеп, гендерлік айырмашылықтардың тек биологиямен емес, әлеуметтік факторлармен де байланысты екенін көрсеткен.
6. Тэннен, Д. Ты меня не понимаешь: женщины и мужчины в разговоре / Д. Тэннен. - Москва : Астрель, 1997. - 432 с. Ерлер мен әйелдердің қарым-қатынас стильдері арасындағы айырмашылықтарды талдай отырып, бұл айырмашылықтардың агрессиямен қалай байланысатынын зерттеген.
7. Басс, Д. М. Эволюция желания: стратегии человеческого спаривания / Д. М. Басс. - Москва : Наука, 1995. - 416 с.Эволюциялық психология тұрғысынан агрессия мен гендерлік айырмашылықтар туралы терең зерттеу жүргізген еңбегі.

УДК 32.16

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ДОЩКОЛЬНИКОВ К КАЗАХСКИМ НАРОДНЫМ СКАЗКАМ

Ахметова Д. - студентка группы гр.ТП-22-13р
Корнилко И.А. - к.п.н., доцент

В новых социально - экономических условиях нашего общества остро и актуально встал вопрос о том, что нужно для того, чтобы из каждого без исключения ребенка вырастал во всех отношениях образованный, воспитанный человек. То есть ставится вопрос о приоритетном значении образования и воспитания в становлении личности, в ее интеллектуальном и духовном формировании, совершенствовании, саморазвитии.

Среди многих проблем, направленных на совершенствование современной системы образования, процесса обучения, проблема формирования познавательных интересов является одной из ведущих. Она предполагает поиск таких путей обучения, самообучения, которые привлекали бы к себе учащихся. Интерес приводит в активное состояние как внешние, так и внутренние силы учебного процесса, изучаемой дисциплины, области познания.

Познавательный интерес - важный фактор не только учения, он жизненно необходимый фактор становления и развития личности. Естественно, что познавательный интерес позволяет индивиду пережить радость интеллектуального удовлетворения в любой деятельности, какой бы человек не занимался, при условии, что он владеет способами его эффективного удовлетворения. В контексте нашего исследования, мы будем вести речь, и рассматривать интерес к чтению.

Познавательный интерес является образованием формирующимся и развивающимся. При специально создаваемых определенных педагогических условиях познавательный интерес возможно формировать в дошкольном возрасте. При этом он может стать в достаточной степени дифференцированным, устойчивым и действенным. Наличие познавательных интересов у дошкольников поддается контролю с помощью специальных критериев.

Потребность в чтении осознается или переживается личностью как периодические состояния неудовлетворенности, которые возникают в ситуации недостаточного количества и объема информации, преимущественно печатной. Осознанная потребность в чтении побуждает читателя любого возраста

проявлять активность, заставлять прилагать усилия и преодолевать противоречия с тем, чтобы восполнить недостаток печатной информации.

Судить о степени осознанности потребности в чтении позволяют мотивы чтения, то есть внутренние побуждения читателя, в основе которых представления о мере соответствия качеств книги его потребностям. В качестве формы проявления мотива чтения может выступать как состояние заинтересованности, так и осознанный читательский интерес как свойство личности.

Чтение – сложнейший вид «рече-мыслительной» деятельности (А.Леонтьев, И.Ильясов), «традиционный и до сих пор самый распространенный способ получения знаний» [83;84]. Чтение - один из способов потребления духовной культуры, поэтому работа педагогических работников по изучению, формированию и развитию читательского интереса подрастающего поколения является главным направлениям в деятельности учебных заведений [1].

Чтение - коммуникативная деятельность, направленная на извлечение и осмысление зафиксированных в тексте сообщений. Именно чтение отвечает духовным потребностям формирующейся личности.

Чтение имеет исключительное значение для развития личности подрастающего поколения. Книги помогают им познать мир и самого себя, порождают желание подражать замечательным героям, учат любить прекрасное и ненавидеть недостойное. Вне чтения немыслимо никакое образование. А после окончания школы самостоятельное чтение становится основным способом самообразования.

К сожалению, чтение в наши дни в большей степени ориентировано на удовлетворение не столько общекультурных, эстетических, сколько информационно-прагматических потребностей. То есть, тенденция последних лет – утрата чтением своей исключительной роли в обществе, которая сопровождается как снижением уровня грамотности, так и функциональной или же вторичной неграмотности. Эта тенденция отмечается во всех индустриально развитых странах.

Читательские интересы дошкольников развиваются в процессе овладения все расширяющимися и качественно обогащающимися социальными видами деятельности, которые вместе с необходимостью обусловливают потребность в самообразовании, в приобретении новых знаний. Управление духовным ростом дошкольников предполагает знание структуры и динамики духовных потребностей, возможностей их реализации, особенностей отношения к источникам информации, а также факторов, воздействующих на избирательное отношение к средствам массовой информации, к памятникам литературы, национальному искусству, обычаям и традициям народа.

В учебных программах дошкольного образования заключено широкое многообразие типов, видов источников информации, в их числе и источники народной педагогики. Логично продолжить, что дошкольник как читатель должен владеть достаточно прочными знаниями источников информации и умениями работы с ними. Однако в реальной школьной практике учащиеся испытывают существенный дефицит именно этих знаний и умений. На наш взгляд, современный дошкольник как потребитель информации может уверенно чувствовать себя в потоке информации лишь при условии, что он хорошо представляет всю многомерность и сложность понятия источник и средство информации. К их числу по праву отнесены документы: опубликованные, неопубликованные, первичные, вторичные документы, издания и т.п. Среди них есть место и источникам народной педагогики, как средствам, позволяющим реализовать интерес учащихся к чтению в определенной (этнокультурной) области знаний. Эти знания позволяют дошкольникам осуществлять сознательный выбор источников информации в соответствии с особенностями их читательских интересов, информационных потребностей.

Отметим, что выдающиеся педагоги прошлого Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский, И.Алтынсарин, А.Кунанбаев и др. много внимания уделяли изучению педагогических воззрений народа и его педагогического опыта, народных средств воспитания подрастающего поколения. Педагоги-классики верно полагали, что народная педагогика обогащает науку о воспитании, служит ее основой.

Одним из любимейших в народе жанров являются сказки, они издавна занимали в его жизни большое место. Сказки занимают ведущее место среди жанров народной прозы, куда входят наряду с ними апологи, этиологические рассказы, былички, новеллы. Сказки разделяются на волшебные, бытовые волшебно-героические, сказки-предания, сатирические. Сказки о животных включают в себя три основные группы. Первая группа - самые популярные сказки, вторая группа близка к басне - это аналогии в которых животные условны, а их отношения лишь иллюстрируют какую-либо нравственную норму. Третью группу составляют этиологические рассказы о происхождении животных, о том, как они приобрели свои свойства и внешний вид.

Казахский фольклор – это неисчерпаемая сокровищница духовной культуры казахского народа, воплощение идеала прекрасного в человеке и окружающем его мире. Он сохраняет свое познавательное значение как арсенал вечно живых образов, как источник вдохновения мастеров художественной культуры.

Познание – это не просто любопытство, поверхностное скольжение мысленного взора и поглощение всего того, что дают нам чувственные восприятия. Познание – это и ответная реакция, деятельность, творчество, практика человека. Сознание не пассивно регистрирует объективную действительность, а отражает ее, чтобы изменить. Деятельность человека строится на познании, на отражении, но сама не есть только отражение, но и созидание нового. Любопытство же есть познание ради познания. Им движет

самодовлеющий интерес, который безразлично обнаруживает всякие возможности мира действительности, не утруждая себя задачей поиска, выбора среди них и тем более их реализации.

Всякий должен помнить, что он, прежде всего, дитя своего народа, что будущее его нации зависит только от него. Укрепиться в этих мыслях ему помогут его родные пороги – национальная культура, обычаи и традиции – через которые он уверенно может выйти в общечеловеческий мир и создать достояние своего народа близким и понятным другим народам. Поэтому каждому очередному поколению нужно осваивать опыт своих предков, исходя из требований времени, из объективно существующих факторов, постоянно заботясь о подготовке подрастающего поколения к жизни, обогащая и воспитывая его на багаже накопленного опыта. Этого достичь невозможно без глубокого исследования и изучения народной педагогики, ее идей, представлений, приемов и методов, средств воспитания и педагогических условий использования их в решении насущных задач современности.

В сказках, богатырском эпосе, песнях, пословицах и поговорках, загадках и скороговорках рассыпано множество назиданий, которые рождены народной мудростью и могут служит воспитанию у детей стремления к поискам истины, интереса и уважения к силе разума, ко всему тому, что помогает сделать человека сильным и мужественным. В устном поэтическом творчестве любого народа не случайно первая песня, первая сказка обращены к детям, ибо нард смотрит на детей как на свое будущее; молодому поколению предстоит продолжать его лучшие традиции. Они не учились, не умели читать, но обладали прекрасной памятью, могли на всю жизнь запомнить однажды услышанную песню, интересную сказку и знали наизусть множество интересных сказок, легенд, былинных жырау, преданий, загадок, прибауток, скороговорок, пословиц и поговорок.

Литература

1. Бичева И.Б., Казначеева С.Н. К проблеме формирования познавательных интересов у детей в дошкольном образовании // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2022. – № 5. – С. 20-24.

ӘОЖ 2-75:111

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ТАРИХЫ

Ашимова Н.К. – ФИ-24-3к1 тобының студенті
Баймаханов Н.Б. – магистр, оқытушы

Ағылшын тілі әлемдегі ең кең таралған тілдердің бірі ретінде білім беру саласында маңызды орынға ие. Оны үйрену қажеттілігі тек ағылшын тілді мемлекеттерде ғана емес, сондай-ақ бүкіл әлемде артып келеді. Қазіргі таңдағы цифрлық революция бұл үрдісті одан әрі жеделдете түсті. Алайда ағылшын тілін оқыту әдістемесі бірден қалыптаса қоймады. Оны оқыту әдістері ұзақ уақыт өзгеріске ұшырап, әр дәуірде түрлі педагогикалық көзқарастар мен заман ағымына сай дамыды. Әр тарихи кезеңде белгілі бір әдіс басымдыққа ие болып, өз дәуірінің сұранысына жауап берді.

Ағылшын тіліндегі оқытудың ең көне әрі ұзақ уақыт үстемдік еткен әдісі - Грамматика-аударма әдіс (Grammar-Translation method). Бұл әдіс XVI ғасырда пайда болған және ол грамматиканы зерттеуге, аударма ісіне және ережелерді бірнеше рет қайталауға негізделген. Грамматикалық-аудармалық әдіс XIX ғасырдың 70-жылдарына дейін 200 жылдан астам уақыт бойы үстемдік етті. Оның ұзақ өмір сүруі бірнеше себептермен түсіндіріледі: а) логикалық ойлауды дамыту үшін шет тілдерін оқыту дәстүрінің қалыптасуы, ә) қоғамның өзгермелі әлеуметтік талаптарына бейімделе алу қабілеті, б) шет тілдері мұғалімдерінен жоғары теориялық және практикалық дайындықты қажет етпеуі. XVIII ғасырдағы рационалистік концепцияға сәйкес, тіл логикалық ұғымдардың көрінісі ретінде қарастырылды, сондықтан оны оқытудың негізі грамматика болды. Грамматика мәтіннен тәуелсіз, жеке түрде оқытылды. Грамматикалық ережелер мысалдар арқылы көрсетілді. Оқушылар алдымен жеке сөздерді аудармасымен бірге жаттап, одан соң грамматикалық ережелер негізінде жеке сөйлемдер құрастырды. Бұл әдіс тілдің жазбаша формасына баса назар аударғандықтан қазіргі заманғы әдістерден ерекшеленді.

Ұзақ уақыт үстемдік еткен грамматикалық-аудармалық әдістің орнына «тікелей әдіс» немесе «гувернантка әдісі» келді. Бұл әдістің негізгі қағидалары бүгінге дейін Батыс мектептерінде оқытудың негізіне алынған. XIX ғасырдың соңында негізгі оқыту тәсілі ретінде аударманың орнына сөйлеу үлгісіне еліктеу, оны имитациялау және жаттау қолданылды. Тікелей әдістердің пайда болуына АҚШ, Германия, Жапония, Ресей және басқа да капиталистік елдердің қарқынды экономикалық дамуы, сондай-ақ халықаралық қатынастарды күшейткен техникалық жаңалықтар сияқты негізгі әлеуметтік-экономикалық факторлар әсер етті. Бұл жағдайлар шет тілінде еркін сөйлей алатын адамдарға деген сұранысты арттырды. Сонымен қатар, отарларды қарқынды басып алу көптеген шет тілдерін білетін мамандарды дайындау қажеттілігін туғызды. Қоғамда шет тілін еркін меңгерген адамдарды жаппай даярлау қажеттілігінен туған мәселелерді аударма әдістері арқылы шешу мүмкін болмады. Сондықтан олардың орнына тікелей оқыту әдістері енгізілді. Тікелей әдіс XIX ғасырдың 80-жылдары қалыптасып, шамамен 40 жыл бойы қолданылды.

XX ғасырдың ортасында, әсіресе Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін, АҚШ-та шет тілдерін оқытудың жаңа тәсілі ретінде «аудио-лингвистикалық әдіс» қалыптасты. Бұл кезеңде халықаралық қатынастардың күрделенуі, экономикалық және саяси интеграцияның қарқынды дамуы шет тілдерін жылдам әрі тиімді меңгерту талабын алға қойды. АҚШ армиясының әскери қызметкерлерді тез арада оқыту қажеттілігі тілді грамматикалық ережелер арқылы емес, тікелей қарым-қатынасқа бағытталған әдіспен үйретудің маңыздылығын көрсетті. Бұл әдіс бихевиористік психологияға (Б. Ф. Скиннер) және құрылымдық лингвистикаға (Чарльз Фриз) сүйене отырып, тыңдау, қайталау және сөйлеу үлгілерін жаттау арқылы тілдік дағдыларды қалыптастыруды мақсат етті. Бұл әдісте тілдік материал белгілі бір құрылымдық үлгілер арқылы меңгерілді және оқушылардың сөйлеуі қатаң бақылауда болды. Сөйлеу дағдыларын жеделдетуге мүмкіндік бергенімен, бұл әдіс адамдардың өз ойларын еркін білдіру қабілетін шектеді және шығармашылық тілдік әрекетті тежеді. Дегенмен, ол шет тілдерін үйретудегі қолданбалы бағыттың маңыздылығын анықтап, кейінгі коммуникативтік әдістердің дамуына негіз қалады.

XX ғасырдың соңғы ширегі мен XXI ғасырдың басында әлемдік жаһандану үдерісі қарқынды дамып, халықаралық байланыстар жоғары деңгейге көтерілді. Шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін меңгеруге деген сұраныс бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Дәстүрлі грамматикалық-аудармалық және аудио-лингвистикалық әдістер тіл үйренушілерге тілдің құрылымын түсінуге мүмкіндік бергенімен, оларды еркін қарым-қатынас орнатуға жеткілікті болмады. Осылайша, шет тілдерін оқытудың жаңа парадигмасын қалыптастырған, тілдік құзыреттілікке негізделген коммуникативтік әдіс алдыңғы қатарға шықты. Қазақстандағы коммуникативтік әдістің орнығуын елдің тарихи-әлеуметтік жағдайынан ажыратып қарастыру мүмкін емес. Кеңес дәуірінде шет тілдерін оқытуда қолданылған грамматикалық құрылымдар мен жазба жұмыстары шынайы қарым-қатынас жүргізуге жеткіліксіз болды. 1991 жылы Қазақстанның тәуелсіздік алуы және сыртқы әлемге ашық саясат ұстануы елдің жаңа білім беру моделіне көшуіне түрткі болды. Қазақстанның әлем елдерімен байланысының күшеюі, шетелдік университеттермен академиялық алмасу бағдарламаларының артуы, сондай-ақ «Қазақстан-2030» және «Қазақстан-2050» стратегиялары білім беру саласына түбегейлі өзгерістер енгізді. 2007 жылы жарияланған «Үштілділік саясаты» қазақ, орыс және ағылшын тілдерін қатар меңгеруді мемлекеттің басым бағыттарының біріне айналдырды. Осы бастама бойынша, білім беру мекемелері ағылшын тілін оқыту әдістемесін түбегейлі қайта қарап, коммуникативтік тәсілге негізделген жаңа оқу бағдарламаларын енгізді. 2010 жылдан бастап Назарбаев Зияткерлік мектептері, республикалық оқу орындары мен халықаралық мектептерде оқытудың коммуникативтік әдістері басымдыққа ие бола бастады. CLIL (Content and Language Integrated Learning) әдісі енгізіліп, кейбір пәндер ағылшын тілінде оқытылды. Сонымен қатар, Қазақстанда IELTS, TOEFL секілді халықаралық тесттерге дайындық кең таралып, ағылшын тілін тек академиялық мақсатта ғана емес, коммуникативтік дағдыларды дамыту үшін үйрену қажеттілігі артты.

Ағылшын тілін оқыту әдістемесінің тарихы – бұл білім беру жүйесіндегі үздіксіз ізденіс пен жаңашыл ойдың айқын көрінісі. Тарихи тұрғыдан қарағанда, грамматика-аударма әдісі теориялық білімге басымдық берсе, тікелей әдіс тәжірибелік дағдыларды дамытуға ұмтылды. XX ғасырдағы аудиолингвалды әдіс тілді үйретудің бірнеше қырларын зерттеуге негізделді, ал коммуникативті әдіс шынайы қарым-қатынасты дамытуға мүмкіндік берді. Бірақ барлық әдістердің негізгі мақсаты өзгеріссіз қалады – тіл үйренушілердің өз ойын еркін әрі дұрыс жеткізе алуы. Ағылшын тілін оқыту әдістемесінің тарихы бізге бір маңызды сабақ береді: тіл үйрету – бұл тек білім беру ғана емес, бұл адам мен мәдениетті, тарих пен болашақты байланыстыратын көпір. Білім беру жүйесінде жаңа әдістер пайда болған сайын, оқытудың тиімділігі арта түседі, ал болашақ ұрпақтар жаңа мүмкіндіктерге ие болады. Сондықтан тіл үйретудің әр кезеңіндегі тәжірибелер мен өзгерістерді зерттеп, оларды қазіргі заман талабына сай бейімдеу – XXI ғасыр мұғалімдерінің басты міндеті.

Әдебиеттер

1. Амандықова, Г. Шет тілін оқыту әдістемесі [Электрондық ресурс] : оқу құралы. 3-басылым, толықтырылған, өңделген / Г. Амандықова, Ш. Мұхтарова, А. Бисенгалиева.
2. Ватаци А. «Профессор Плетц әдісі бойынша француз тілін оқыту және бұл әдісті біздің гимназияларда қолдану туралы» // Педагогикалық жинақ. 1872. № 7. 649-664 Б..
3. Недлер Г.П. «Шетел тілін сыныпта оқыту туралы». Санкт-Петербург, 1894. 113 Б.
4. .Қазақстан Республикасынын білім беруді дамытудың 2011-2020 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ // Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы – [Ер]. Кіру режимі: http:/adilet.zan.KZ/rus/docs/U1000001118

ӘОЖ 398.2

МОНЕТАЛАР ТАРИХЫ

Базарбай Е. - студент
Мирзамсеитова К. - аға оқытушы

Монета — бұл ақша бірлігі, көбінесе металлдан жасалған, айналымда жүрген тауарлар мен қызметтер үшін айырбастау құралы ретінде қолданылатын дүние ретінде қарастырсақ болады.Монеталар, әдетте, белгілі бір елдің орталық банкі немесе ақша шығару органдары тарапынан дайындалып, мемлекет деңгейінде заңды төлем құралы ретінде пайдалануға беріледі.Монеталардың тарихы мыңдаған жылдарға созылған болатын.Айта кетсек алғашқы монеталар б.з.д. 600-ші жылдары Лидия патшалығында пайда болды. Олар негізінен алтын мен күмістен жасалған және олардың үстіне патшаның немесе мемлекет басшысының бейнесі бейнеленген болатын. Олардың қолданылуы ақша жүйесін жетілдіруге, сауда мен экономиканы, елді дамытуға үлкен әсер етті. Бұл монеталар айырбас құралы ғана емес, сонымен қатар мемлекет билігі мен оның мәдениетінің белгісі ретінде де жұмыс атқарады деп есептесек болады.Монеталар өздерінің мөлшеріне, пішініне, металдық құрамына, салмағына қарай әр түрлі болады. Мысалы, кейбір елдерде күміс, алтын және мыс сияқты бағалв металдардан жасалған монеталар шығарылса, басқаларында арзандау материалдар, мысалы, болат немесе нинікель қолданысқа берілген болатын.Монетаның құрамындағы металдың бағасы оның номиналды құнымен (яғни, бетінде жазылған санымен) сәйкес келмейді. Мысалы,айта кетсем қазіргі уақытта монеталар негізінен өндірістік қажеттіліктерге пайдаланылатын материалдардан жасалса да, олардың үстінде көрсетілген мәні нақты материалдың бағасынан әлде қайда бағалы болуы мүмкін.Монеталардың номиналдары, сыртқы түрі мен дизайны елдің мәдениеті мен тарихына байланысты ауыстырылып отыратыны айта кетсем деймін болады. Көптеген монеталарда белгілі бір оқиғалар, тарихи тұлғалар немесе символдар бейнеленеді, бұл елдің ұлттық мұрасын сақтауға және жас ұрпаққа таныстыруға көмектесетін құрал ретінде қарастырсақ та болады.Сонымен қатар, монеталар көбінесе инфляция немесе экономикалық дағдарыстар кезеңдерінде құнсыздануға ұшырайды. Мұндай жағдайда, орталық банктер немесе экономистер оларды алмастыру немесе жаңа дизайнмен қайта шығару туралы шешім қабылдауы мүмкін. Монеталардың таралымы әртүрлі деңгейде болуы мүмкін, кейбіреулері кеңінен қолданылады, ал кейбір монеталар қолданылушылар үшін ерекше болып табылады.Қазіргі таңда көптеген елдерде монеталарды банкноттармен бірге пайдаланатын болса да, олардың маңызы мен тарихы әлі де өте зор. Монеталар, әсіресе коллекциялық нұсқалары, бағалы ескерткіш ретінде немесе дамуқұралы ретінде пайдаланылуы мүмкін.Ал енді басынан бастап көрейікші, кәзір сұранысқа ие монеталар тарихы қай кезден және қалай бастау алды?.Кәзіргі әсері қалай?. Және қаншалықты қолданыста жүр? Бұл сұрақтарға мен бірнеше аспекттер арқылы жауап бере аламын. Ең қызықты сы монеталар тарихына үңілейік. Монеталар — тарихы терең және ұзақ уақыт бойы дамып келе жатқан қаржы құралы болып табылатыны білесіздер. Егер терең үңіліп қарасақ бірнеше қызық бар.Терең тарих;Алғашқы монеталардың пайда болуы (шамамен б.з.д. 7-6 ғасырлар)аралығында болған еді.Алғашқы монеталар қазіргі Түркия аумағындағы Лидия мемлекетінде б.з.д. VII ғасырда пайда болған деп зеріттелген болатыр.Бұл монеталар тек металдардың белгілі бір өлшемде кесілген түрлері болды, олардың басты мақсаты – айырбас жасауды жеңілдету болған болатындығын білдіңізбе?Лидияның патшасы Крездің кезінде алтын мен күмістен жасалған монеталар көптеп қолданысқа енген болатын. Олар ауырлық пен тазалық деңгейі бойынша стандартталған болған екен.Қызық ия?Тағы айта кететін дүние бар ол Ежелгі Грекия мен Римде монеталардың таралуы болатын.Монеталар Лидиядан кейін, негізінен, ежелгі Греция мен Рим империясында кеңінен таралды. Гректер өздерінің монеталарында әр түрлі құдайлар мен батырлардың бейнелерін бейнеледі. Олардың монеталарында көп деген дизайндар, символдар мен жазулар болды, бұл өз кезегінде олардың мәдениетінің ажырамас бөлігне айналғандай.Мысалы, Афина мен Зевстің суреттері көбінесе монеталарда қолданылды.Бұлда бір тарих емеспе?.Рим империясында монеталар өте маңызды экономикалық құралға айналды. Рим империясы кезінде монеталар кеңінен айналымға енді, олардың құны әртүрлі металдарға, оның ішінде күміс пен алтынға байланысты болды. Рим империясының монеталарында императорлардың бейнелері мен маңызды оқиғалар суреттелді. Бұл монеталар тек қаржы құралы ғана емес, сонымен қатар мемлекет билігін және айта кетсем оның даму үрдісін көрсеткен болатын.Монета орта ғасырдада дамып отырған болатын.Орта ғасырларда монеталар үлкен өзгерістерге ұшырады. Құйма монеталар тек қана жергілікті билеушілер мен патшалар тарапынан шығарылды. Осы кезеңде Еуропада ақша жүйесі қатты өзгерді. Христиан дінінің әсерінен шіркеу монеталардың дизайнында өз бейнелерін орналастырды. Сонымен қатар, орта ғасырларда еуропалық мемлекеттер арасында сауда мен айырбастың кеңеюі монеталарға жаңа талаптар қойды.Міне көрдіңіздер ме монета тарихы осындай тереңде жатыр екен.Осы мақаланы жазу барысында ойланып қалдым "Неге бұрын осы Монеталар тарихына қызықпадым екен"-деп.Енді осыншама еңбекпен шыққан монеталардың кәзіргі әсері қандай екені сіз бен маған өте қызық ол туралы да жазсам артық етпейтін шығарҚазіргі уақытта монетаның әсері әлемдегі экономика мен қаржы жүйесінде өте маңызды болып табылатындығы барша елге мәлім деп ойлаймын.Монеталардың рөлі тек ақша айналымын жеңілдету және сауда жасау үшін ғана емес, сонымен қатар ұлттық валютаның тұрақтылығын және қоғамның сенімін сақтауға да байланысты. Монетаның экономикалық, әлеуметтік, және мәдени маңызы зор, себебі ол халықтың қаржылық сауаттылығын арттырып ғана қоймай инфляция мен дефляция сияқты

экономикалық мәселелерді басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, монеталар төлемдер мен операциялардың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.Нақты монетаның қазіргі кездегі әсері туралы айтатын болсам онда бірінші"Экономикалық тұрақтылық" туралы сөз қозғауға болады.Монетаның ұлттық валютаға қатысты тұрақтылығын сақтауға зор ықпалы бар. Мемлекеттер өздерінің валюталарын инфляциядан қорғау үшін түрлі шаралар қолданады, соның ішінде монеталарды шығаруды жаңартуды немесе жаңа дизайнмен шығаруды көздейді.Және"Қаржы жүйесінің оңтайлануы"Монеталар төлемдер мен есеп айырысуларды жеңілдетеді, әсіресе сауда мен қызмет көрсету салаларында. Қолма-қол ақшаның айналымы монеталарды пайдалану арқылы оңтайландырылып, үлкен көлемдегі тиындардың қажеттілігі азайтады.Қазіргі таңда сапасы мықты монеталар шығу да. Заманауи технологиялар, соның ішінде қауіпсіздік шаралары мен материалдар, монеталарды шығаруда қолданылып жатыр. Осы бір дүниенің арқасында монеталар ұзақ уақытқа шыдамды болып, ұрлыққа немесе жалған ақша жасауға қарсы қорғаныс механизмдерімен қамтамасыз етілген.Айта кететін бір жәйт бар! Қазір монеталар айма ай жаңарып жатыр.Монеталарды жаңарту немесе жаңа дизайн енгізу әлемнің әр түрлі елдерінде түрлі себептермен жүргізіледі. Кейбіреулер жаңа экономикалық талаптарға сай болу үшін, ал басқалары мәдени немесе тарихи себептермен монеталарды жаңартады.Мен қазір бірнеше елді тілге тие кетіп айттым келеді!1."Еуро Одақ"Еуро аймағында елдер жаңа монеталар шығару арқылы экономикалық сәйкестікті сақтап, жаңа нарықтық жағдайларға бейімделеді. Әрбір еуро монетасының бір жағында елдің ұлттық дизайны және басқа жағында Еуропаның бірегей символикасы бар.Осылай Еуро Одақ өз монетасы арқылы бөлектене алады2."Ұлыбритания"Ұлыбритания соңғы жылдары өзінің монеталарын жаңартты. Мысалы, 2017 жылы Ұлыбританияның жаңа «Жаңа £1 монетасы» шығарылды, ол бұрынғыдай біртұтас емес, көп қабатты материалдан жасалған.Және 3 болып Қытай бар.Қытай өзінің ұлттық валютасы юанның монеталарын жаңартты. Қытайдың жаңа монеталарының дизайнында экономикалық күш пен мәдени дәстүрлерді көрсету мақсатында тарихи мәні бар элементтер қамтылған.Осы елдер неге монеталарын жаңартады деген сұрақ менінде ойымда болды.Және мен оған жауап тапқандай болдым.Елдер экономикалық даму мен инфляция деңгейіне байланысты өз валюталарын жаңартады екен.Сіз бұл туралы білдіңізбе? Монеталардың дизайны қоғамның талабы мен мәдени өзгерістерге сәйкес жаңартылады екен. Ұлттық мерекелер, тарихи тұлғалар немесе мәдени мұралар дизайнында көрініс табуы мүмкін.Мен мақаланың басында айтқандай монеталар тек қаржы құралы ғана емес, сонымен қатар әрбір мемлекет үшін өз тарихы мен мәдениетін көрсетуге мүмкіндік береді. Жаңартулар мен өзгерістер мемлекеттің экономикалық әл-ауқаты мен болашағына тікелей әсер етеді. Қазір 21ғасырда өмір сүріп жатырмыз,барлығымыз білетіндей дамыған замандамыз.Ал осы дамыған замандағы монеталардың қалай және қаншалықты қолданыста жүргендігі мені де қылықтардан болатын.Қазіргі уақытта әлемде көптеген монеталар мен ақша түрлері қолданысқа ие. Солардың ішінде дәстүрлі валюталар (мысалы, доллар, еуро, рубль, теңге) әлі де басым болса да,дәл қазір цифрлық немесе криптовалюталар да маңызды рөл атқара бастады.Ең алдымен ия,әрине классикалық монеталар қолданыста.Мен жоғарыда көрсеткендей әр елдің өз монетасы бар.Дәстүрлі валюталар барлық мемлекеттерде қолданылады және олар экономикадағы негізгі ақша болып табылады. Мысалы, АҚШ доллары, еуро, қытай юані, және Қазақстан теңгесі әлемнің әртүрлі аймақтарында кеңінен қолданылуда. Бұл валюталар орталық банктер тарапынан шығарылады және олардың құны мемлекеттің экономикалық жағдайына байланысты өзгереді.Классикалық валютадан кейін қазіргі қолданыста Криптовалюталар.Криптовалюталар дегеніміз цифрлық немесе виртуалды валюталар, олар криптографиялық әдістермен қорғалады және орталық банктердің бақылауынан тыс жұмыс істейді. Бүгінгі күні ең танымал криптовалюталар — Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), және басқа да альткоиндер болып табылады.Криптовалюталар қаржы нарықтарында инвестиция құралы ретінде кеңінен қолданылып жатыр.Криптовалюталардың артықшылығы ретінде олардың шектеулі эмиссиясы (мысалы, Bitcoin саны шектелген) және транзакциялардың қауіпсіздігі мен жылдамдығы аталады. Бірақ олармен бірге көптеген қауіп-қатерлер де бар: мысалы, бағамның тұрақсыздығы, реттеу мәселелері, және кибершабуылдардың валюталар болып келеді.Ал енді өзіміздің Қазақстанымызда қандай дүниелер орын алып жатқандығы туралы сөз қозғайын.Қазақстанда криптовалютаны қолдану мен өндіруге қатысты заңдар қабылданды, бірақ криптовалютаның Қазақстандағы қаржы жүйесіндегі рөлі әлі толық анықталмаған. Сонымен қатар, Қазақстан криптовалюталарды майнинг үшін танымал елдердің бірі болып табылады.Және цифрлық теңге айтты дүниені қарастырған болатынбыз.Қазақстан Ұлттық банкі цифрлық теңгені енгізу туралы зерттеу жүргізіп жатыр. Қазіргі таңды қортындылай айтатын болсам,монеталар мен ақша жүйесі үнемі өзгеріп отырады, жаңа технологиялар мен цифрлық валюталардың дамуы қаржылық нарықтарды өзгертуге ықпал етеді. Классикалық валюталар мен криптовалюталардың арасында тепе-теңдікті табу, сондай-ақ цифрлық валюталарды енгізу мен реттеу мәселелері әлемдегі көптеген елдер үшін өзекті болып табылып жатыр.

Әдебиеттер

1. ДЖЕЙМС КРЕЙГ "Монеты древнего мира"-150 бет
2. "Нумизматика.Ақша мен монета тарихы" -170бет
3. "Монета жинаушы ның нұсқаулығы"-70 бет
4. ВИЛИИ ГРАДМАН "дүниежүзілік монета католыгы"-150 бет

УДК 953

ХАЛЕЛ ДОСМУХАМЕДОВ- ЖИЗНЬ ПОСВЯЩЕННАЯ СВОЕМУ НАРОДУ!

БайгуловаА.М. – студентка группы ТП 24-18р1
Мулдахметова Ж.И. - к.и.н., ст.преподаватель

Исторические события XX века все вновь и вновь возвращают нас к изучению трагических страниц нашей истории,которую невозможно произвести безрассмотрения автобиографии современников того периода.Одним из таких своеобразных и ярких представителей своего времени. Большой интерес для исследования этого исторического отрезка времени вызывает судьба и его становления -Халел Досмухамедова. Родившись в семье средних по критериям того времени кочевниковполучил блестящее образование,которое не могло в силумассовой активизации политической мысли в России и ее окраинах не повлиять на формирование молодую казахскую интеллигенцию. Полученное политико-просветительское образование,изучение программных документов и требований партий, колонизаторская политика заставило с головой окунуться в гущу исторических событий начала XX столетия.

Находясь в окружении лучших представителей национальной интеллигенции «алашординцев» прошло становления взглядов от создания партии по принципу по образцу и подобию партии конституционных демократов -кадетов до борьбы за создание общенациональной казахской партии в июле 1917 года.

Одним из проявлением политической активности молодого квалифицированного доктора-врача можно считать тот фактор, что он принимал участие впроведении выборов казахов 1906-1907 году в первую и вторую Государственную Думу. Являлся не только одним из инициаторов печатного органа «Казах»», но и ее постоянным автором на всем пути ее существования. Справедливости ради надо сказать, что сегодня любая ведущая типографская газета страны позавидовала ее тиражу как в Казахстане так и в России среди казахской молодежи. Февральская революция объединила национальную интеллигенцию вокругглавного вопроса -это проблема созданиянациональной автономии, решения земельного вопроса, а также образование казахской политической партии. Остро сменившаяся политическая ситуация в период Октябрьской революции сменившаяся гражданским противостоянием вынудила и ускорило образование Алаш Орды и ее Западного отделения, возглавившего Халел Досмухамедовым с целью борьбы против власти советов.

«Компромиссная » политика Советской власти после завершения гражданской войны вынудило ХалелДосмухамедова и его сподвижников отойти с политической арены , привлекая на работы в области просвещения и врачебного дела.Так, в его послужной списке имеются данные о том ,что он работал в Ташкентском институте народного просвещения, в то же время врачом -ординатором медицинского факультета Среднеазиатского государственного университета ,член-корреспондентом Центральным бюро краеведения ,первым проректором Казахского педагогического института в 1926 года ,Особенно можно подчеркнуть его деятельность в области здравохранения в должности зав.отдела Управления наркомздрава КазССР. Также вызывает интерес деятельность Халел Досмухамедовав качестве автора книг и учебников для высших учебных заведений и казахских школ,а также в области здравохранения Казахской АССР.

Также интерес для исследования деятельности Х.Досмухамедова вызывает актуальность проблем, с которыми автор выступает по актуальным и сегодня вопросам землеустройства в журнале «Шолпан» выпущенном в городе Ташкенте в 1922 году будучи главным редактором этого журнала.В 2014 году при поддержке государства музеем «Жертв политических репрессий по Туркестанской области совместно с ведущим специалистом- ученым , ныне Южно- Казахстанского Университета имени М.Ауэзова к. и. н., доцент Карибаевым С.У. был переведен с арабского алфавита. На самом деле была проведена большая работа для использования в учебном процессе материалов,в качестве источников ,вышедшая большим тиражом.

Личность Халел Досмухамедовамногогранна. Изучение его личности, как общественного деятеляинтересна и тем,что сегодня в архивах России до сих пор хранятся и имеются материалы трудов ХалелДосмухамедова,которые требую тщательного изучения. Так, его исследования и труды в современный период в области можно было бы назвать основами таких направлений в науке как эпидемиологии и вирусологии в Казахстане, а также он являлся первым членом отдела краеведения Российской академии наук. Интересен тот факт вызывает,что он является основателем в Казахстане этнонауки как этнопсихология и.т.д.

Несмотря на то ,что ежегодно проводятся круглые столы, ежегодные Халеловские чтения при Атырауском университете наследие Халел Досмухамедова еще недоконца изучено. Его жизнь была прервана репрессивной сталинской политикой Однако полной уверенностью можно сказать , он прожил короткую ,но яркую жизнь, где главное место занимает -служение своей Отчизне и народу, чей интерес стоял превыше всего!

Литература

1. Сармурзин А.КрушениеАлаш-Орды.(из истории большевиков Казахстана против контрреволюционного движения)//Алма-Ата:Казахстан,1990.С-35.
2. К.Нурпеис.Мысль.1988.-№2.-С.84-87.
3. Досмухамедов Х. Таңдамалы. – Алматы: Ана тілі, 1998.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. 3 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.

ӘОЖ 37.018.8

ПӘНАРАЛЫҚ САБАҚТАСТЫҚ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖОЛДАРЫ

Бақытжанқызы А. - ТП-23-10тк тобының студенті
Умирзахова Г. А. – магистр, аға оқытушы

Бастауыш мектеп мұғалімін даярлау жүйесінде пәнаралық сабақтастықтың маңызы ерекше. Пәнаралық сабақтастық - бұл әртүрлі пәндер арасында байланыс орнату, оқушылардың білімдерін біртұтас және тұтас жүйе ретінде меңгеруге ықпал жасау әдістемесі. Мұның басты мақсаты - пәндер арасындағы байланыстарды үйлестіре отырып, оқушыларға терең білім беру және олардың танымдық қабілеттерін дамыту.

Пәнаралық сабақтастық оқытудың білім беру процесінде пәндер арасындағы байланыстарды және сабақтардың арасындағы логикалық байланысты ескеру арқылы жүзеге асырылады. Бұл байланыстар оқушының жалпы білімін арттыруға, әрбір пәннің өзара байланыстығы мен маңызын түсінуге мүмкіндік береді. Бастауыш мектеп деңгейінде пәндер арасындағы сабақтастықты қалыптастыру оқушының тұтас дүниетанымын дамытуға ықпал етеді.

Бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау кезінде пәнаралық сабақтастық әдістемесін меңгеру өте маңызды. Мұғалімдер әртүрлі пәндерді (математика, қазақ тілі, табиғаттану, әдебиет, музыка) біріктіре отырып, оқу процесін ұйымдастыруды үйренуі тиіс. Бұл мұғалімдердің кәсіби шеберліктерін арттыруға, оқушылардың білім алу мотивациясын күшейтуге және шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Пәнаралық сабақтастықты тиімді жүзеге асыру үшін бірнеше әдістемелік құралдар қолданылуы мүмкін:

- Жобалау әдісі: Оқушыларды пәнаралық тақырып бойынша жобалар жасауға тарту. Бұл әдіс оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытып, әртүрлі пәндер арасындағы байланысты байқатуға мүмкіндік береді.

- Бірлескен сабақтар: Математика мен табиғаттану, әдебиет пен тарих пәндерін біріктіре отырып, оқушыларға кеңірек ақпарат беру. Мұғалімдер бірлескен түрде жоспарлап, сабақтарды ұйымдастыру арқылы пәндер арасындағы логикалық байланысты көрсете алады.

- Тақырыптық интеграция: Пәнаралық сабақтастықтың негізі болып табылатын әдіс, мұнда әрбір пәнде қарастырылатын тақырыпты басқа пәндермен байланыстыру арқылы оқушыларға толық түсінік беріледі.

Бастауыш мектепте пәнаралық сабақтастықтың маңызы зор, себебі бұл оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, дүниетанымын кеңейтуге және шығармашылық қабілеттерін шыңдауға мүмкіндік береді. Мұғалімнің пәнаралық әдістемені меңгеруі оқушылардың сабақтарға деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Пәнаралық сабақтастық арқылы бастауыш мектеп мұғалімін даярлау әдістемесі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұғалімдер пәнаралық байланыстарды дұрыс пайдалану арқылы оқушылардың білім алуын жетілдіріп, олардың танымдық қабілеттерін дамыта алады. Осыған байланысты, бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлаудың әдістемелік негіздері мен пәнаралық сабақтастыққа қатысты білімдері болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Пәнаралық сабақтастық – бұл әртүрлі пәндердің арасындағы байланыс пен өзара әрекеттестікті білдіретін тұжырымдама. Ол оқушыларға білімнің әртүрлі салалары арасындағы ұқсастықтарды, айырмашылықтарды, және жалпы байланыстарды түсінуге көмектеседі. Мысалы, математика мен физика, әдебиет пен тарих, география мен экология арасындағы пәнаралық байланыстарды зерттеу арқылы оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, олардың танымдық қабілеттерін дамытуға болады.

Пәнаралық сабақтастық білім беру үдерісінде тиімділікті арттыруға көмектеседі, себебі ол оқушыларға әртүрлі пәндердің өзара байланысты екенін түсінуге және оқу материалдарын тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді.

Пәнаралық сабақтастық білім үшін өте маңызды, өйткені ол оқушыларға білімнің әртүрлі салаларын біріктіріп, кеңірек әрі терең түсінік алуға мүмкіндік береді. Оның маңызы бірнеше аспектіден көрінеді:

1.Тұтас түсінік қалыптастыру. Пәнаралық сабақтастық оқушыларға әлемді кең ауқымда көруге көмектеседі. Мысалы, тарих пен әдебиетті біріктіріп оқыту оқушыларға белгілі бір тарихи оқиғалардың әдебиетке қалай әсер еткенін немесе әдеби шығармалардың сол кезеңдегі қоғамды қалай бейнелегенін түсінуге мүмкіндік береді.

2.Критикалық ойлау дағдыларын дамыту. Әр түрлі пәндер арасындағы байланыстарды зерттеу оқушылардың күрделі мәселелерді шешу үшін әр түрлі көзқарастарды қарастыруына және талдау жасауына ықпал етеді.

3.Жеке пәндер арасындағы байланыс пен мәнділік. Пәнаралық сабақтастық әр пәннің өзара байланысын көрсетіп, олардың бір-бірін толықтырып отыратын тұтас жүйе екенін түсінуге көмектеседі.

Мысалы, география мен экологияның байланысы арқылы табиғаттағы өзгерістер мен олардың қоғамға әсерін түсінуге болады.

4.Мотивация мен қызығушылықты арттыру. Әртүрлі пәндердің бір-бірімен байланысы оқушыларға оқу процесін қызықты әрі мағыналы етеді, себебі олар тек жеке пәндерді емес, сонымен қатар олардың арасындағы байланыстарды зерттейді.

5.Шығармашылық қабілеттерді дамыту. Пәнаралық байланыстар арқылы оқушылар жаңа идеялар мен шешімдерді іздеп, креативті тұрғыдан ойлауға үйренеді. Бұл олардың өздеріне тән шешімдер қабылдауға және жаңа жобалар жасауға ынталандырады.

Осылайша, пәнаралық сабақтастық білім беру үдерісінде оқушыларды жан-жақты, шығармашылық тұрғыдан ойлауға және білімдерін кең көлемде қолдануға баулиды.

Әдебиеттер

1. Әбілқасымова М. Б. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. Алматы: Білім. 2010.
2. Жанпейісова С. М. Пәнаралық байланыс негізінде оқыту әдістемесі. Астана: Назарбаев Университеті. 2015.
3. Тұрғынбаева, Ш. Б. Бастауыш білім беру: теориясы мен әдістемесі. Алматы: Ғылым.2016
4. Мұхамбетқали, Д.Б. Мұғалімдер даярлаудағы пәнаралық байланыс. Қазақ тілі мен әдебиетінің мәселелері, 5(2), 34-39.2014
5. Кенжебаева Ж. М. 2018 Пәнаралық сабақтастықтың бастауыш мектеп мұғалімін даярлаудағы маңызы. Оқу және тәрбие, 3(4), 12-15.2018

УДК 373.2.016

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ЗОРКОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Бахадырова Г. – студентка группы ТП23-10р
Уразбакова У.Т. – магистр, старший преподаватель

Проблема обучения детей грамоте всегда стояла чрезвычайно остро не только в педагогике, но и в социальной жизни, так как грамотность народа – это его оружие в борьбе за культуру. Поэтому достижение высокого качества орфографических навыков по-прежнему остается одной из наиболее сложных задач начального обучения. Как известно, характерной чертой любого литературного языка, в отличие от других разновидностей общенародного языка, является наличие определенных норм. Норма – это вырабатываемые в языке, при участии образцовой литературы, единые и обязательные для всех «правила» произношения и правописания слов, образования их форм и построения предложений [1].Соблюдение норм ведёт к точности и ясности, способствует лучшему восприятию содержания речи.

Различают произносительные, лексические, грамматические, орфографические и другие нормы. Орфографические нормы представляют специфику письменной формы литературного языка.

Формирование орфографической грамотности у учащихся начальных классов является одной из главных задач обучения русскому языку в школе. Важность этой задачи обусловлена тем, что:

1) орфографическая грамотность выступает составной частью общей языковой культуры человека, она обеспечивает точность выражения мысли и взаимопонимания при письменном общении;

2) письменная форма литературного языка отличается от устной большей сложностью в своей структуре [2].

Теоретический материал курса русского языка представляет для младших школьников некоторые трудности, так как представлен в большом объеме, который необходимо не только усвоить, но и уметь применить на практике. Объем этот определен официальной программой и составленными на её основе школьными учебниками русского языка. В пределах этого объема учащиеся должны научиться выделять орфограммы, находить их опознавательные признаки и в соответствии с этим применять то или иное орфографическое правило. Но выучить формулировку правила и освоить правописание с помощью правила не одно и то же. Как известно, есть учащиеся, которые, зная правило, не могут применять его на практике. Поэтому учителя начальных классов ищут новые, более эффективные подходы в организации процесса работы над формированием орфографических навыков.

Орфографическая зоркость – умение быстро обнаруживать в тексте, в словах и их сочетаниях, которые предназначены для записи или уже записаны, орфограммы, а также быстро определять их типы. Отсутствие орфографической зоркости или ее слабая развитость являются одной из главных причин, допускаемых учащимися ошибок. Орфографическая зоркость опирается на запоминание буквенного состава слов, что вырабатывается с помощью зрительных диктантов, разных видов списывания. Зоркость требует развитого внимания: школьник должен видеть все буквы в слове.

Для учителя начальной школы является проблематичным такое явление: дети как будто знают правило, приводят примеры слов и предложений, иллюстрирующих правило, выполняют правильно упражнения, но в диктантах допускают ошибки, а при самостоятельной работе не умеют орфографически грамотно оформлять свои мысли. Правила в учебниках русского языка предстают перед школьниками хаотичным набором разрозненных предписаний. А при традиционном подходе от школьника требуется запомнить множество правил и еще большее число исключений [3].

С точки зрения фонематической концепции орфографическая зоркость – это умение оценивать каждый звук в слове, т. е. различать – в какой позиции он стоит. Буква – фонема – звук. Что их объединяет? Привычная формула: буква означает звук. Все здесь на первый взгляд кажется верным. Но на самом деле это не так. На самом деле буква в русском языке обозначает вовсе не звук, а фонему. Таков закон русской орфографии. Это не модное изобретение ученых, а закономерность русского языка. Буква означает фонему. Только так. Если бы буква в русском языке обозначала звук, мы бы писали «дуп», и «сава». Случаи типа «дом» и «сон» лишь свидетельствуют о совпадении фонемы и звука. Фонема живет в определенной позиции и в определенной морфеме. И то, и другое нельзя обойти при освоении орфографии в начальных классах. Обычно младший школьник думает, что проверять надо только тогда, когда звук и буква на конце слова расходятся, например, слово «лев» проверять надо, а слово «жираф» нет, потому что второе пишется так, как слышится. А между тем проверка нужна в обоих случаях.

Формированию орфографической зоркости способствует прием «Секрет письма зеленой пастой», с помощью которого дети оформляют письменные работы в тетрадях: как только появляется правило – начинает работать зеленая паста. Чем больше орфограмм изучается, тем чаще зеленый свет «зажигается» в тетрадях учеников.

Для того чтобы ребенок освоил законы орфографии как систему правил, обязательно вводится термин «позиция». Сам термин вводится во втором классе, однако подготовка к освоению понятия «позиция» как положение (место) звука в слове в окружении соседей – других звуков – начинает вводиться с первого класса. Само слово «позиция» для ребенка не является трудным: он легко соотносит его со словом «поза», вспоминает позиции, например, в балете. Другое дело – сильная и слабая позиция. Это именно те понятия, которые способны сыграть определяющую роль в изучении орфографических правил в начальной школе.

Слабые позиции фонем являются источником орфографических ошибок учеников. Поэтому ребенок должен видеть слабую позицию – ведь именно здесь требуется проверка. В сильной позиции проверять нечего – фонемы там прекрасно различаются, не смешиваются. Слово «позиция» помогает избежать длинных определений. Представление о лингвистической позиции (без терминов) формируется у младшего школьника на основе семантики прилагательных «сильные» и «слабые».

Методисты рекомендуют научить детей различию слабой и сильной позиции в игре, суть которой сводится к следующему. Сравни кота и маленького котенка. Кто сильный? Кто слабый? Сравни выделенные гласные буквы в словах «кОт» и «кОтенок». Гласные буквы одинаковые? Гласные буквы разные? Помоги слабому! В слове «кОт» гласный под ударением – сильный. В слове «кОтенок» гласный безударный – слабый. Ударная буква О в слове «кот» под ударением помогает правильно написать безударную букву в слове «котенок». Ребенок сравнивает слабого котенка и сильного кота – и переводит слабую позицию в сильную. Безударную гласную в корне слова «котенок» проверяем сильной позицией – ударным в корне «кот» [4].

Сознательность и автоматизм при обучении орфографии достигается в процессе работы над правилом и орфографическими упражнениями, обеспечивающими привитие навыка грамотного письма. Как усвоение правила, так и выполнение упражнений связано с активной аналитико-синтетической деятельностью учащихся. Усвоить правило правописания – это значит понять его содержание, уметь определить, к какому языковому факту оно относится, найти признаки, позволяющие установить, подходит ли тот или иной пример под это правило, и обосновать его применение в процессе упражнений. Но, если при объяснении правила аналитико-синтетическая деятельность учащихся протекает обычно под непосредственным руководством учителя, то при выполнении упражнений ученикам предоставляется значительно большая самостоятельность, которая постепенно возрастает, и соответственно уменьшается участие, которое учитель принимает в их упражнениях. Задача учителя при выполнении школьниками упражнений состоит в том, чтобы проследить правильность применения изучаемого правила, то есть должна быть восстановлена его формулировка, выделены те признаки, которые позволяют при написании определенной орфограммы руководствоваться именно данным правилом, приведены примеры, подтверждающие справедливость рассуждений учащихся. Постепенно, при выполнении разнообразных упражнений, процесс применения правила автоматизируется. В памяти ученика восстанавливается уже не всё правило, а лишь основные его признаки. Происходит процесс преобразования сознательной деятельности по применению правила правописания в деятельность автоматическую.

Литература

1. Фролова Л.А. Об орфографической работе в период обучения грамоте шестилетних детей//Начальная школа. –1990. №7. С.128-129
2. Селезнёва М.С. Работа по развитию орфографической зоркости//Начальная школа. –2017. №1.- 226с.

3. Жедек П.С. Методика обучения орфографии/ Теоретические основы обучения русскому языку в начальных классах//Под ред. М.С.Соловейчик. –М.: Просвещение. 1992. С. 69-72
4. Тарасова Л.Е. Правописание безударных гласных в корне слова //Начальная школа. –2010. №2.-137с.

ЖАНУАР САНЫНЫҢ АЗАЮЫНА ӘКЕП СОҚТЫРАТЫН ФАКТОРЛАР

Бахтиярова Г. – оқушы
Садырбаева Г. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

Саны белгілі бір мөлшерден төмендеп кеткен жануарларды жойылып кету қаупі төнген жануарлар қатарына жатқызамыз. Мұны туу санының өлу санынан төмендеп кеткендігінен аңғаруға болады. Адамдар аңдарды аяусыз аулап, олар мекен ететін алқаптарды тарылтуы салдарынан жануарлар табиғи мекенін тастап, басқа жерлерге кетуге мәжбүр болады. Олар адамдардың іс-әрекетінен қатты зардап шегуде. Көптеген жануарлар терісі мен өзге дене мүшелерінен құнды заттар жасалатын болғандықтан ғана өлтіріледі. Бүгінде, әсіресе, сілеусіндерге жоғалып кету каупі қатты төніп тұр. Малшылар оны малдарына шабуыл жасағаны үшін өлтіреді. Саны азайған жануарлар тізімінде сүйкімді пандалар мен гориллалар да бар. Бір кездері оннан астам түрі қаптап жүретін мүйіз тұмсықтардың бүгінде бес түрі ғана қалған. Сондай-ақ, ақаю, тасбақа, дельфин, шимпанзелер де осы тізімге кіреді. Ежелгі дәуірден бері аман келе жатқан бұл жануарларды ғылым мен техника ғасырының адамдары осылай аздырып жіберді

Жануарлар санының азаюына бірнеше негізгі факторлар әсер етеді:

Адам әрекеті (антропогендік факторлар):Ормандарды кесу, батпақтарды құрғату, шөлейттерді игеру сияқты әрекеттер жануарлардың табиғи мекендерін жойып, олардың тіршілігіне қауіп төндіреді. Өнеркәсіптік қалдықта пестицидтер мен тыңайтқыштардың қолданылуы су мен топырақтың ластануына әкеліп, жануарлардың денсаулығына зиян тигізеді.Адамның -әрекеттері нәтижесінде атмосфераға шығылатын парниктік газдар климаттың өзгеруіне себеп болып, жануарлард тіршілік ету жағдаарын өзгертеді

Климаттық өзгерістер: Жылыну немесе суықтың күрт өзгеруі жануарлардың тіршілік ету ждайларын қиындатады.

Табиғиапаттар: Жер сілкінісі, су тасқыны, орман өрттері сияқты табиғи апаттар жануарлардың тіршілігіне зиян келтіреді.

Құстар мен жануарларды аулау: Құстар мен жануарларды аулау олардың популяциясының азаюына әкеледі.

Туризм және демалыс: Туризм мен демалыс кезінде табиғатқа зиян келтіру, жануарлардың мекендерін бұзу олардың санының азаюына себеп болады.

Осы факторлардың әсерінен жануарлардың популяциясы азайып, кейбір түрлерінің жойылып кетуіне әкеліп соғуда.

Жануарлар санының азаюына әсер ететін тағы бірнеше факторлар:

Қоршаған ортаның ластануы – Ауаның, судың, топырақтың ластануы жануарлардың тіршілігіне зиян келтіреді. Бұл олардың өмір сүруіне қажетті экожүйелерді бұзады.

Ормандарды кесу – Ормандарды кесу және экосистемаларды бұзу жануарлардың табиғи мекенін жояды, бұл олардың қоныс аударуына немесе жойылуына әкеп соғады.

Климаттық өзгерістер – Әлемдік температураның өзгеруі, жауын-шашын мөлшерінің ауытқуы және басқа климаттық факторлар жануарлардың тіршілік ету орталарын өзгертіп, олардың өмір сүруіне қиындықтар туғызады.

Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы – Ауыл шаруашылығын дамыту мен орман шаруашылығының кеңеюі жерлерді жоюға, химиялық заттардың қолданылуына және басқа да экологиялық проблемаларға алып келеді.

Құмарлық аңшылық – Құнды терілер, мүйіздер, еттер үшін жануарларды заңсыз аулау олардың популяциясын азайтады. Кейбір түрлер толықтай жойылып кетуі мүмкін.

Жанама әсерлер (интродукцияланған түрлер) – Құстар, жәндіктер немесе өсімдіктер сияқты басқа түрлердің енгізілуі табиғи экожүйеге зиян тигізіп, жергілікті жануарлар мен өсімдіктердің жойылуына себеп болуы мүмкін.

Аурулар – Кейбір жануарлар үшін жаңа аурулар мен паразиттер олардың популяциясын азайтуы мүмкін, әсіресе егер олар жаңа экологиялық жағдайларға бейімделе алмайтын болса.

Табиғи апаттар – Жер сілкіністері, өрттер, су тасқыны сияқты табиғи апаттар жануарлардың мекендеу орындарын бұзып, олардың өлімін тудыруы мүмкін.

Жер пайдалану өзгерістері – Қалалардың кеңеюі, жолдардың салынуы және өнеркәсіптің дамуы табиғи мекендерді бұзады. Мұндай өзгерістер жануарлардың көші-қон жолдарына және өмір сүру кеңістіктеріне теріс әсер етеді.

Балық аулау – Құрамында көп мөлшерде балық бар экожүйелерде балық аулау санының көбеюі теңіз және өзен жануарларының популяциясына кері әсерін тигізеді, бұл табиғи теңдестіктің бұзылуына әкеледі.

Шектен тыс туризм – Туризмнің көп болуы кейбір табиғи қорықтар мен ұлттық саябақтарда жануарларға зиян келтіруі мүмкін. Бұл дағдарыс кезінде жануарларды мазалау, экосистеманы бұзу және тыныштықты сақтау мәселелері туындайды.

Генетикалық факторлар – Құндылығы төмен немесе сирек кездесетін жануарлардың кіші популяциялары генетикалық ауытқуларға ұшырайды. Бұл олардың тіршілік қабілетін төмендетіп, басқа да экологиялық қиындықтарға әкеп соғуы мүмкін.

Қоректік тізбекке әсер ету – Азық-түлік тізбегіндегі өзгерістер, мысалы, белгілі бір жануарлардың санының азаюы немесе жоғалуы, басқа түрлердің де тіршілігін қиындатады. Мысалы, жыртқыштар санының азаюы егін немесе шөп жейтін жануарлардың артуына, ал ол өз кезегінде өсімдіктер мен басқа да экологиялық тепе-теңдіктерге әсер етеді.

Зиянды химиялық заттар мен пестицидтер – Жерді өңдеу кезінде қолданылатын пестицидтер мен химиялық заттар жануарлардың денсаулығына, оның ішінде репродуктивті қабілеттеріне зиян келтіреді, бұл популяциялардың азаюына себеп болады.

Қолайсыз экологиялық жағдайлар – Жануарлардың өмір сүруіне қолайсыз жағдайлар, мысалы, судағы оттегінің деңгейінің төмендеуі, топырақтың деградациясы, температураның жоғарылауы немесе су деңгейінің төмендеуі сияқты факторлар олардың тіршілігін қиындатады.

Осы факторлар табиғи әлемдегі тепе-теңдікті бұзып, көптеген жануар түрлерінің жойылуына немесе санының азаюына әкеледі.

Жануарларды қорғау — экосистемаларды сақтаудың маңызды бөлігі, себебі жануарлар табиғи теңдікті және биологиялық әртүрлілікті қамтамасыз етеді. Жануарларды қорғаудың бірнеше негізгі әдісі мен тәсілдері бар:

Жануарлардың өмір сүру орталарын қорғау үшін арнайы қорықтар мен ұлттық саябақтар ұйымдастырылады. Бұл жерлерде адам әрекетінің минималды болуы жануарлардың табиғи мекендерінде еркін өмір сүруіне мүмкіндік береді.Құқықтық нормалар мен заңдар жануарларды қорғау үшін маңызды рөл атқарады. Мысалы, аңаулау, балықаулау, ормандарды кесу сияқты әрекеттерді реттейтін заңдар жануарлардың өмірін сақтауға көмектеседі. Қазақстанда, мысалы, "Қызыл кітап" жануарларды қорғауға арналған арнайы тізімді қамтиды.

Жануарларды қорғау мен айналысатын көптеген үкіметтік емес ұйымдар мен экологиялық қозғалыстар бар. Олар жануарлардың популяциясын қорғау үшін ақпараттық науқандар жүргізеді, қорықтар мен табиғи резерваттарды қолдайды, сондай-ақ заңсыз аңаулаумен күреседі.Қоғамды жануарларды қорғау мәселелері туралы ақпараттандыру маңызды. Оқушылар мен жастар арасында экологиялық білім беру, жануарларды қорғаудың маңыздылығы туралы түсіндіру іс-шаралары ұйымдастырылады.

Жойылып бара жатқаннемесесиреккездесетінжануарлардықалпына келтіру үшін арнайы бағдарламалар жасалады. Бұл жануарларды қайта қалпына келтіру, оларды жаңа жерлерге енгізу (интродукция) немесе олардың мекен ету орындарын қалпына келтіру арқылы жүзеге асады. Жануарлар мен экожүйелерді қорғау үшін қаржылық қолдау қажет. Халықаралық ұйымдар, үкіметтер және жеке тұлғалар табиғат қорғау жобаларына қаржы бөлумен айналысады. Бұл қорықтар мен табиғи парктердің жұмысын қаржыландыруға, жануарлардың жойылуын болдырмауға көмектеседі.Құмар аңшылықпен күресу үшін арнайы қорғаныс шаралары мен бақылау жүйелері ұйымдастырылады. Жануарларды заңсыз аулау мен олардан алынған өнімдерді сатуды болдырмау үшін заңдар мен халықаралық келісімдер жасалады.

Экологиялықтуризмдідамытуарқылытабиғаттықорғау мен жануарлардыбақылаудыжақсартуғаболады. Бұлжануарлар мен табиғаттыңэкосистемасынбұзбай, олардыадамдарғатаныстыруғамүмкіндікбереді.Жануарлардың табиғи ортасында тіршілік етуіне мүмкіндік беру үшін олардың мекенін жақсарту, қоректік тізбектерді қалпына келтіру, экожүйені сақтауға бағытталған шаралар қолданылады.Жануарлардың популяциясы мен экожүйелердің жағдайын зерттеу және мониторинг жүргізу арқылы жануарларды қорғау шараларын жақсартуға болады. Бұл жануарлардың санын бақылауға және олардың өмір сүру жағдайларын оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Жануарларды қорғау тек биологиялық әртүрлілікті сақтау үшін ғана емес, сонымен қатар экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін маңызды. Жануарлардың саны азайса, бұл экосистема үшін теріс салдарға әкелуі мүмкін. Сондықтан әр адам мен қоғам жануарларды қорғауда белсенді рөл атқаруы керек.

Әдебиеттер

1. Қосанова, Г. К., Бисенов, М. К. (2014).ҚазақстанныңҚызылкітабы: Жануарларәлемі. - Алматы: Ғылым
2. Алешина, Л. А. (2003). Экология жәнетабиғатқорғау. - Алматы: Жазушы
3. Ермекбаев, А. Т., Жүнісбекова, Б. С. (2010). Жануарларэкологиясыжәнеқорғау. - Алматы: Қазақуниверситеті.
4. Байжанов, Ә. Т. (2015).Қазақстанныңфаунасыжәнеэкологиясы. - Алматы: Қазақуниверситеті.
5. Калиев, Т. К., Сұлтанбекова, Р. С. (2012).Қоршаған орта жәнетабиғаттықорғау. - Астана: Фолиант.

ӘОЖ 373.3:004.8.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Бекбау Ж.И. –ТП 24-9кр тобының студенті
Алтаева Н.А. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі уақытта жасанды интеллект қарқынды дамып, дамып келеді.Қазіргі заманның талабы мен міндеті-дәстүрлі білім берудегі жасанды интеллекттің қиындықтарына белсенді түрде жауап беру, білім берудегі инновацияларды енгізу үшін жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін пайдалану және біздің елімізде қуатты білім беру елін құруға жол ашу.Білім беру орталығының стратегиялық мақсатына және негізгі міндетіне назар аудара отырып, бұл мақалада бастауыш және орта мектептерде жасанды интеллект бойынша білім беруді ілгерілетудің оң көзқарасын қалай нығайту керектігі, бастауыш және орта мектептерде инновациялық жасанды интеллект бойынша білім берудің ғылыми рухын қалай түсінуге болатыны талқыланады, және бастауыш және орта мектептерде жасанды интеллект бойынша білім беруді жүзеге асыру жоспарын қалай берік жүзеге асыру керек.

Бастауыш және орта білім-кейінгі ұрпақ үшін ағартушылықтан жүйелі білім беруге дейінгі негізгі кезең. Бастауыш және орта мектептерде жасанды интеллект бойынша білім беруді белсенді түрде ілгерілету біздің елімізде білім беру орталығын салудың өзекті талабы болып табылады.

Кейбір ірі қалалардағы бастауыш және орта мектептер жасанды интеллект бойынша білім беруді жүзеге асыруға тырысты, оны шамамен үш түрге бөлуге болады және келесі сипаттамаларды көрсетеді: белгілі және бірінші дәрежелі бастауыш және орта мектептерде мықты мұғалімдер бар және оқушылардың көпшілігінің оқуға қабілеті бар.

Жасанды интеллект бойынша білім беру-бұл бастауыш және орта білім берудегі жаңашылдық. Адамдарды партия мен ел мүддесі үшін тәрбиелеудің бастапқы ниетін ұстана отырып, біз заман ағымына ілесетін білім берудегі инновацияларға оң көзқарасты ұстануымыз керек. Ауқымды модельдер мен генеративті жасанды интеллекттің танымал болуымен және қолданылуымен жасанды интеллект технологиясы әлеуметтік дамудың барлық аспектілеріне үлкен әсер етті.Болашақ қоғам-бұл адамдар мен жасанды интеллект арасындағы қатар өмір сүру мен симбиоздың бір түрі. Біздің келесі ұрпағымыз жасанды интеллект бар сахнада өмір сүріп, білім алады.

Бастауыш және орта мектептердегі жасанды интеллект бойынша білім берудің мақсаты оқушылардың цифрлық сауаттылығы мен дағдыларын жан-жақты жетілдірудің үлкен мақсатына бағытталуы керек, осылайша оқушылар цифрлық интеллектуалды қоғамда өмір сүру және даму үшін оң көзқарас пен қажетті қабілеттерге ие болады. Бұл жеке тұлғаны дамыту қажеттілігі ғана емес, сонымен бірге ұлттық дамудың қажеттілігі.Цифрлық сауаттылық пен дағдыларға ақпараттық хабардарлық, есептеуіш ойлау, цифрлық оқыту және инновациялар, ақпараттық қоғамның жауапкершілігі жатады. Бұл сонымен қатар жалпы орта мектептің ақпараттық технологиялар курстарында және міндетті білім берудің ақпараттық технологиялар курстарында оқытылатын пәндердің негізгі сауаттылығы болып табылады.

Бастауыш және орта мектептерде жасанды интеллект бойынша білім беруді кеңінен насихаттамас бұрын, оқытудың мақсаты нақтылануы керек.Бастауыш және орта мектептердегі жасанды интеллект бойынша білім беру тек білімді жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың дұрыс құндылықтарын, қажетті мінез-құлқын, ғылым мен техниканы тиімді пайдалану үшін негізгі қабілеттерін дамытуы керек

Өмір бойы білім алу қабілетін дамыту цифрлық өркениет дәуіріндегі таланттарды даярлаудың негізі болып табылады. Оқу мақсаттарын нақтылау, жақсы оқу әдеттерін қалыптастыру, оқу көкжиегін кеңейту және тұрақты оқу жағдайын сақтау қажет.Сондықтан оқушыларға бастауыш және орта мектептерде озық технологияларды қолдануға рұқсат беру керек.Жасанды интеллект бойынша білім беру студенттердің тез өзгеретін әлемге бейімделіп, білімдері мен дағдыларын үнемі жаңартып отыруы үшін олардың өмір бойы оқу қабілетін дамытуы керек.

Ұлттық құндылыққа негізделген білім берудің негізгі артықшылықтары мен маңыздылығы:

1. Ұлттық болмысты қалыптастыру

Балалар бастауыш сыныптан бастап өз халқының тарихы мен мәдениетін, тілі мен салт-дәстүрлерін танып-білгенде ғана олардың ұлттық сана-сезімі, туған жерге деген сүйіспеншілігі артады. Бұл – олардың ұлттық болмысты сақтауға және дамытуға деген жауапкершілігін оятудың маңызды қадамы.

2. Адамгершілік қасиеттерді дамыту

Ұлттық құндылықтар негізінде білім беру арқылы балаларды мейірімділікке, адалдыққа, үлкендерге құрмет көрсетуге, елге деген патриоттық сезімге баулу – олардың адамгершілік қасиеттерін нығайтуға септігін тигізеді. Бұл әсіресе жасанды интеллект дәуірінде маңызды, өйткені технологияның қарқынды дамуы адамгершілік қасиеттердің маңызын арттырып отыр.

3. Мәдениетімізді сақтап қалу

Бастауыш сыныптан бастап ұлттық құндылықтарды үйрету – мәдениетімізді сақтаудың және оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізудің негізі. Ұлттық мәдениет – ұлттың басты байлығы, сондықтан білім беру жүйесінде осы мәдениетті насихаттау біздің басты міндетіміз.

4. Көп мәдениетті ортада өзіндік болмысын сақтау

Бүгінгі жаһандану заманында балалардың басқа мәдениеттерді танып-біліп, әртүрлі ортада өз ұлттық ерекшеліктерін сақтай білуі аса маңызды. Бұл олардың санасында ұлттық құндылықтарды нығайтуға және өз болмысын жоғалтпауға көмектеседі.

5. Технологияны ұлттық мүддеге пайдалану

Жасанды интеллектті тиімді пайдалана отырып, балаларға ұлттық құндылықтарды таныстыратын цифрлық ресурстарды, қосымшалар мен интерактивті құралдарды енгізу арқылы ұлттық білім беру сапасын арттыруға болады. Мысалы, қазақ тілінде жасалған ойындар, мультфильмдер, мобилді қосымшалар балалардың қызығушылығын арттырады әрі құндылықтарды заманауи форматта үйренуге мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды білім беру жүйесіне енгізудің әдістері:

1.Оқу мазмұнына ұлттық элементтерді қосу – Қазақ халқының салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, тарихы мен ұлттық мейрамдары туралы материалдарды оқу жоспарына енгізу.

2.Мектептегі тәрбие сағаттары мен іс-шаралар – Оқушыларға арналған мәдени іс-шараларды, ұлттық мерекелерді өткізу арқылы балалардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру.

3.Әдебиет пен өнер туындыларын пайдалану – Қазақ ертегілері, батырлар жыры, мақал-мәтелдер, ұлттық нақыштағы шығармалар арқылы балалардың ұлттық танымын арттыру.

4.Цифрлық ресурстарды қолдану – Жасанды интеллектті қолдану арқылы ұлттық құндылықтарға қатысты интерактивті құралдар жасау, қазақ мәдениеті туралы онлайн курстар мен қосымшаларды қолдану.

Қорытындылай келе**,** жасанды интеллект дәуірінде бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарға негізделген білім беру – саналы, рухани бай, өз мәдениетін құрметтейтін ұрпақ тәрбиелеудің ең маңызды қадамдарының бірі. Бұл әдіс арқылы біз балаларға ұлттық болмысын сақтай отырып, әлемдік деңгейде білім алуға бейімделуге, өз мәдениеті мен құндылықтарын жоғары бағалауға үйретеміз. Ұлттық құндылыққа негізделген білім беру – болашаққа салынған берік іргетас, сондықтан барлығымыз осы бағытта бірлесе жұмыс істейік.

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаев «Сындарлы он жыл»
2. http://www.din.gov.kz
3. http://egemen.kz
4. Нанкин Шет Тілдер МектебініңРесми Сайты,2024-04-19,http://www.nfls.com.cn/21/03/c73a8451/page.htmб.
1. 5.Баспасөз, 2022: 6-16.
5. Білім Министрлігінің ресми Сайты, 2024-02-20,http://www.moe.gov.cn/srcsite/A06/s3321/202402/t20240223_1116386.html б .

УДК:355.233.2:008

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Бекбау Ж.И. - студентка группы ТП 24-9к
Тогатай М.М. - магистр, старший преподаватель

Возможности использования игровых технологий в развитии речи детей младшего дошкольного возраста Джани Родари говорил: «Именно в игре ребенок свободно владеет речью. В игре нет правильных образцов и ребенок говорит то, что думает. Не поучать и обучать, а играть с ним, фантазировать, сочинять, придумывать – вот, что необходимо ребенку…».

Использование игровых технологий на всех этапах педагогического воздействия решает проблемы снижения речевой активности детей, ее низкую коммуникативную направленность. Проявление речевой активности наиболее ярко прослеживается в игре и через игру.

Между речью и игрой существует двухсторонняя связь. С одной стороны речь развивается и активизируется в игре, а с другой – сама игра развивается под влиянием развития речи. В игре дети естественным образом учатся связно, последовательно и логично излагать свои мысли, преодолевая барьер стеснения из-за дефектов речи.

В работе по развитию речи детей дошкольного возраста используют следующие игровые технологии:

1) пальчиковые игры (инсценировка стихов, потешек, рифмованных историй и сказок при помощи пальцев), т. к. развитие мелкой моторики стимулирует развитие речевых центров;

2) подвижные игры: разучивание речевок формирует четкость и ритмичность произношения, повышает интерес, вызывает эмоциональный отклик;

3) сюжетно-ролевые игры формируют навыки общения, помогают ребенку раскрепоститься, учат говорить выразительно, четко и правильно, приобрести навыки публичных выступлений;

4) настольно-печатные игры способствуют усвоению и закреплению знаний в практических действиях не с предметами, а с их изображением;

5) хороводные игры и игры с пением способствуют развитию просодической стороны речи, развитию чувства ритма и умения согласовывать слова с заданными движениями;

6) игры-драматизации, разные виды театрализованных действий способствуют развитию речевой активности, интереса к художественному слову, выразительности речи;

7) дидактические игры (обучающие), уникальное универсальное средство, позволяющие реализовать образовательные задачи.

8) методические пособия «Лэпбук» способствуют развитию всех сторон речи: фонетика, лексика, грамматика, связная речь, расширение знаний и представлений об окружающем мире, развитие мыслительных процессов, произвольного внимания и восприятия, мелкой моторики, пространственной ориентировки, речевого творчества;

9) бизиборд – развивающая доска со всевозможными кнопочками, замочками, крючками, пуговицами, выключателями и прочими «опасностями», которые в обычной жизни ребенку трогать запрещено: решает практически все задачи речевого развития, предписанные ФГОС ДО;

10) сенсорные дорожки, использование которых способствует улучшению произношения звуков, более активному и прочному усвоению лексики, а также развитию внимания, терпения, фантазии;

11) «Кольца Луллия» (технология ТРИЗ) являются эффективным механизмом развития связной речи, воображения и совершенствования грамматической стороны речи; развивают фантазию, обучают мыслить системно, с пониманием происходящих процессов;

12) игры В.В. Воскобовича способствуют развитию речи и интеллекта: в процессе игр происходит знакомство с орфографией, расширяется словарный запас, совершенствуется звукопроизношение, ребенок учится делать звуковой анализ, знакомится со словообразованием.

Остановимся подробнее на характеристике технологии развивающих игр В.В. Воскобовича.

Игры В.В. Воскобовича учитывают интересы ребенка. Дети в ходе увлекательного игрового процесса совершают новые открытия и получают эмоциональное удовлетворение от выполненных ими задач. Большинство развивающих игр В.В. Воскобовича сопровождаются специальными методическими пособиями с иллюстрированными сказками, в которых необходимо выполнить интересные задания или ответить на поставленные вопросы. Добрые герои сказок помогают ребенку в игровой форме освоить не только азы чтения или математики, но и учат дошкольников общению и взаимопониманию[30].

Ценность развивающих игр В.В. Воскобовича состоит в том, что они быстро и эффективно позволяют достичь желаемых результатов, не утомляя при этом ребенка. Развивающие игры имеют ряд особенностей:

1) широкий возрастной диапазон участников игр;

2) многофункциональность;

3) вариативность игровых заданий и упражнений;

4) творческий потенциал каждой игры.

Одной из трех больших групп, которые включает технология «Сказочные лабиринты игры» В.В. Воскобовича, является группа игр с буквами, звуками, словами и слогами. К ним относятся: «Теремки Воскобовича», «Складушки», «Читайка на шариках – 1, 2», игры эрудиты: «Яблонька», «Ромашка», «Снеговик», знаковые конструкторы «Шнурмалыш», «Шнур-затейник», «Геоконт», «Конструктор букв». В этих играх ребенок решает логические задачи с буквами, составляет слоги, слова, занимается словотворчеством.

Каждая игра технологии обязательно имеет свою сказку, но дети очень любят придумывать свои сказки к играм. Придумывание собственных небольших сказок – отличная тренировка для развития речевых навыков и логического мышления.

Таким образом, используя развивающие игры В.В. Воскобовича, можно добиться положительного результата в речевом развитии детей и обучении чтению.

Использование игровых технологий в развитии речи детей младшего дошкольного возраста позволяет решать многие задачи. У детей развивается мелкая моторика рук, активизируется и пополняется словарный запас, совершенствуются навыки звукопроизношения и грамматический строй, формируются навыки построения связных высказываний. Кроме того, использование игровых технологий в ООД по развитию речи младших дошкольников позволяет сформировать у детей заинтересованность к процессу овладения речью, активность и познавательный интерес.

Литература

1. Дьенеш Развитие игровой активности дошкольников. – М., 2012.
2. Копылов Г Игровые технологии! - Волгоград: М.: Учитель, 2009.
3. Д.Б. Эльконин «Психология игры» Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. М. Мозаика-Синтез, 1999.

4. Л.В.Прохорова Развивающие игры для дошкольников / Вако , 2010.
5. М.В. Грибанова Справочник педагога-психолога ДОУ / Феникс,2011.
6. Д.Родари Развитие речи-рассуждения у детей старшего дошкольного возраста: монография / 2013.

УДК 373.2.016

РАЗДАТОЧНЫЙ ДИДАКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

Бердимуратова Э.– студентка группы ТП23-10р
Уразбакова У.Т. – магистр, старший преподаватель

Современные казахстанские школы ориентированы на воспитание гармонически развитой личности, способной к активной трудовой и умственной деятельности в различных областях общественной и государственной жизни. Формирование нового человека, сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство, – необходимое условие здорового современного общества. Всестороннее воспитание будущих граждан казахстанского общества начинается с самого раннего возраста, и особая роль отводится начальному этапу обучения, так как именно в этот период закладывается фундамент образования, формируются основы научных знаний, познавательные интересы, навыки самостоятельной творческой деятельности. В связи с этим особое значение в начальной школе приобретает обучение с использованием на уроках современных дидактических средств. Они создают условия для учителя развивать у младших школьников произвольность психических процессов путем грамотной организации учебной деятельности, позитивно влияют на развитие творческих способностей, находчивости, сообразительности, смекалки.

Дидактический материал является одновременно демонстрационным и раздаточным, он выполняет психолого-педагогические функции, в первую очередь позитивно влияя на характер и уровень детской активности. Дидактический материал позволяет учесть наглядно-действенный характер мышления учащихся, повысить эффективность обучения, воспитать интерес к учению. Такого рода материал решает целый комплекс задач по углубленному образованию, развитию индивидуальных способностей каждого ученика, максимальному удовлетворению его интересов и потребностей. Он влияет на развитие самостоятельности и творческой активности учеников, способствует формированию навыков самообучения, что можно достичь в начальных классах исключительно через методически правильное использование дидактического материала. Поэтому использование дидактического материала на начальной ступени обучения является важнейшей прерогативой [1].

В ходе проводимых в школе наблюдений мы убедились, что дидактический материал в начальной школе является незаменимым средством воспитания умственной активности учащегося, благотворно влияющим на психические процессы, вызывает живой интерес к процессу познания, наполняет эмоциями радости, удивления.Учебный процесс с применением дидактических материалов становится увлекательным, интересным, создает рабочий настрой, хорошее усвоение программного материала, облегчают проведение различных форм работы на уроке. От полноты использования на уроке дидактических средств обучения будет зависеть уровень усвоения учебного материала.

Применение дидактических материалов открывает реальные пути для осуществления межпредметных связей и способствует созданию учителем определенной индивидуальной системы, необходимой для обучения младших школьников на основе инновационных подходов. Возникает настоятельная необходимость в пересмотре использования дидактического материала на уроках в начальной школе. В первую очередь это касается области информационных и компьютерных технологий, представляющих собой источник технического обеспечения, базу для реализации идей и методов педагогической теории и практики [2].

Дидактический материал помогает учащимся проявить свои способности, самостоятельность, развить творческий потенциал, инициативу, и тогда успешная реализация этой задачи приведет к проявлению познавательного интереса и далее – к желанию и стремлению в применении полученных знаний на практике. Раздаточные дидактические материалы приобретают немаловажное значение для формирования познавательного интереса младших школьников, развития образного восприятия, эмоциональных переживаний: удовлетворенности, радости, а может быть даже и огорчения. Работа учителя в этом направлении создает объективные предпосылки для успешного усвоения программного материала.

Использование дидактического материала на уроках в начальной школе активизирует мышление, воображение, память, внимание, развивает познавательные интересы, речь, творческие способности. Из бесед с учителями мы выяснили, что урок, проведенный с использованием дидактических материалов, дает более качественные знания, чем только работа с учебной книгой. Выше уровень активности детей, ярче проявляется их стремление к познанию нового, желание учиться. Дидактические материалы позволяют учителю стать

координатором познавательной деятельности учащихся, а школьнику – проявить свои творческие возможности [3].

Составной частью общей языковой культуры, залогом точности выражения мысли и взаимопонимания является орфографическая грамотность. Основы правописания закладываются в начальных классах. Здесь, на самых ранних этапах обучения, есть своя специфика, которая определяется, во-первых, возрастом детей, а во-вторых, почти полным отсутствием у них теоретических знаний по языку. Задача учителя при обучении младших школьников правописанию – обеспечить высокую познавательную активность детей, понимание ими материала, который изучается и тех приемов работы, которыми они пользуются.

Занимательные занятия и игры, содержащие разнообразные орфограммы, способствуют развитию интереса у учащихся к изучаемому материалу. Сюда относится: использование художественных текстов, загадок, пословиц, поговорок в качестве дидактического материала; хоровое и индивидуальное проговаривание; декламация небольших стихотворных отрывков, содержащих слова с орфограммами. Систематическое, ежеурочное использование подобных поэтических материалов, шуток, потешек повышает эмоциональный уровень работы учащихся, снимает напряженность, предупреждает утомление, способствует успеху обучения. Большое значение имеют языковые игры – словарное лото, кроссворды, шарады, ребусы, подбор слов с заданным сочетанием, например, «ло», «чу» и т. д.

В отборе дидактического материала соблюдаются следующие требования: дидактический материал подбирается интересный по содержанию, образцовый по языку (преимущественно из художественной литературы), насыщенный орфограммами. Орфограммы в дидактических материалах должны встречаться в доступных вариантах, с постепенным усложнением. Учитывая эти требования, учитель разрабатывает систему раздаточного дидактического материала для учащихся по отдельным темам курса русского языка.

К дидактическому материалу относятся в первую очередь грамматические карточки с заданиями, а также и сигнальные карточки, и карточки-слова, карточки-ширмочки, огоньки, ребусы и т.д. Использование дидактического материала позитивно влияет на создание субъект-субъектных отношений: такие отношения усиливают связи между учителем и учащимися и служат одной из важнейших предпосылок совершенствования урока. Известно, что обратная связь между учителем и учащимися осуществляется на уроке чаще всего в устной форме и письменной. В определенных случаях для улучшения обратной связи используется невербальный контроль, осуществляемый с помощью такого дидактического материал, как сигнальные карточки. Применение карточек с грамматическими заданиями имеет целый ряд преимуществ, куда относится: обратная связь, экономия времени, индивидуализация, и дифференциация, увеличение объема выполняемого за урок, привитие интереса к предмету, умение работать самостоятельно [4].

В процессе бесед с учителями мы выяснили, что в работе с дидактическим материалом они находят следующие преимущества:

1.Дидактический материал дает возможность разнообразить формы работы на уроке и тем содействует развитию интереса у детей к русскому языку;

2.Дидактический материал помогает сочетанию индивидуальной и коллективной работы в классе;

3.Работа с дидактическим материалом помогает лучше управлять учебным процессом, повышает активность младших школьников, что эффективно сказывается на выработке прочных знаний.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что применение в сфере образования дидактических средств развивает системность мышления обучаемого; поддерживает все виды познавательной деятельности обучающегося в приобретении знаний, развитии и закреплении умений и навыков; реализует принцип индивидуализации учебного процесса при сохранении его целостности.

Литература

1. Захаров М.М. Дидактические игры на уроках русского языка. – М.: Просвещение, 1998. – 104 с.
2. Кушнерук Е.Н. Занимательность на уроках русского языка в начальных классах. – М.: Нити Дана, 2005. – 96 с.
3. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: От действия к мысли. Пособие для учителя/ Под ред. А.Г. Асмолова. – М.: Просвещение, 2014. – 152 с.
4. Петкевич Н.В. Комплексы наглядных пособий как средство повышения эффективности обучения младших школьников / Начальная школа. 2017, № 12. – С. 54-57

ШОҚАН ШЫҢҒЫСҰЛЫ УӘЛИХАНОВТЫҢ ОРТА АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХЫ, ЭТНОГРАФИЯСЫ МЕН ГЕОГРАФИЯСЫ БОЙЫНША ЕҢБЕКТЕРІ

Беркін Б.А. - АЖн-24-1к тобының студенті
Молдасапарова Ж.М. - тарих пәнінің оқытушысы

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов-Орта Азия мен Қазақстанның ғылыми зерттеулер тарихындағы көрнекті тұлға. Оның өмірі мен еңбектері аймақтың тарихын, этнографиясын және географиясын зерттеуде өшпес із қалдырды. 1823 жылы қазақтың асыл отбасында дүниеге келген Уәлиханов жас кезінен бастап ғылым мен саяхатқа ерекше қызығушылық танытты. Оның тарих, этнография және география саласындағы бірегей зерттеулері көптеген кейінгі ғалымдарға жол ашты және аймақ туралы заманауи көзқарастың қалыптасуына үлкен әсер етті.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов – Орта Азия мен Қазақстан тарихының ең көрнекті зерттеушілерінің бірі. Оның осы саладағы жұмысы осы аймақтың өткені туралы білімімізді кеңейтіп қана қоймай, тарихи оқиғаларды талдаудың жаңа әдістері мен тәсілдерін ұсынды.

Уәлиханов ежелгі дәуірден бастап Алтын Орда мен кейінгі даму кезеңіне дейінгі қазақ халқының тарихын егжей-тегжейлі зерттеді. Ол қазақтар өмірінің саяси, экономикалық және мәдени аспектілерін, сондай-ақ олардың аймақтағы басқа халықтармен және мемлекеттермен өзара іс-қимылын талдауға баса назар аударды.

Уәлихановтың зерттеулерінің негізгі тақырыптарының бірі Қазақстан тарихында маңызды рөл атқарған ұлы хан Жәңгір (Жәнібек) ханның өмірі мен қызметі болды. Оның еңбектері құнды тарихи деректерді ұсынады және осы билеушінің аймақтың саяси картасын қалыптастыруға әсерін талдайды.

Сонымен қатар, Уәлиханов халықтардың көші-қонына, мемлекеттік құрылымдар мен әулеттердің құрылуына, сондай-ақ аймақтағы әртүрлі этностар арасындағы мәдени алмасулар мен өзара іс-қимылға байланысты мәселелерді зерттеді. Оның еңбектері Орталық Азия мен Қазақстанның өткенін зерттейтін зерттеушілер мен тарихшылар үшін маңызды дереккөз болып қала береді.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов Қазақ халқының және Орта Азияның басқа этностарының этнографиясын жүйелі түрде зерттеумен айналысқан алғашқы зерттеушілердің бірі болып саналады. Оның осы саладағы жұмысы аймақ халықтарының мәдениеті, әдет-ғұрпы, діні және өмір салты туралы бай ақпарат көзі болып табылады.

Уәлиханов қазақ халқының салт-дәстүрлері, салт-дәстүрлері мен өмір салты туралы материалдар жинай отырып, ауқымды зерттеулер жүргізді. Ол қоғамның құрылымын, әйелдердің рөлі мен жағдайын, отбасылық құндылықтарды, дәстүрлі қолөнер мен қолөнерді зерттеді.

Уәлиханов қазақтардың фольклоры мен мифологиясын жинауға және талдауға ерекше назар аударды. Оның шығармаларында осы халықтың менталитеті мен мәдени құндылықтарын бейнелейтін көптеген аңыздар, аңыздар мен мифтер бар.

Сонымен қатар, Уәлиханов өзбектер, түрікмендер және қырғыздар сияқты Орта Азияда тұратын басқа этникалық топтардың этнографиясын зерттеді. Оның жұмысы аймақтың мәдени дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының алуан түрлілігі туралы толық түсінік қалыптастыруға көмектесті.

Уәлихановтың этнография саласындағы еңбектері Орталық Азия мен Қазақстан мәдениеттерінің алуан түрлілігін зерттейтін зерттеушілер, антропологтар мен мәдениеттанушылар үшін маңызды ресурс болып қала береді.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов сонымен қатар Географиялық зерттеулер саласында өз ізін қалдырып, Орта Азия мен Қазақстан аймағы бойынша бірқатар елеулі саяхаттар жасады. Оның осы саладағы жұмысы аймақтың табиғи жағдайлары, климаты, географиясы және экологиясы туралы құнды мәліметтер берді.

Уәлиханов Қазақстанның әртүрлі аудандары мен айналадағы өңірлерді аралай отырып, аумақтың ландшафттары мен географиялық ерекшеліктерін мұқият зерттеді. Ол тауларды, өзендерді, көлдерді, шөлдер мен далаларды сипаттап, олардың жергілікті тұрғындардың өмірі мен аймақтың экономикалық дамуы үшін маңыздылығына назар аударды.

Сонымен қатар, Уәлиханов минералдық байлықтар, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі сияқты табиғи ресурстар туралы деректер жинады, бұл Орталық Азия мен Қазақстанның табиғи әлеуеті туралы неғұрлым толық түсінік қалыптастыруға көмектесті.

Оның зерттеулері сонымен қатар климаттың өзгеруі, адам қызметінің аймақтың экожүйелеріне әсері және табиғи ортаны сақтау мәселелерін қарастырды.

Уәлихановтың география саласындағы еңбектері Орта Азия мен Қазақстан аймағына қызығушылық танытатын географтар, экологтар мен табиғи ресурстар жөніндегі мамандар үшін маңызды ақпарат көзі болып табылады.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов тарих, этнография және география саласындағы еңбектері Орта Азия мен Қазақстан туралы ғылыми зерттеулердің дамуына зор әсер еткен көрнекті ғалымның жарқын үлгісі болып қала береді. Оның терең білімі, білімге деген құштарлығы және ғылымға деген қажымас құмарлығы оған осы саладағы көптеген кейінгі зерттеулердің негізі болған кең материал жинауға мүмкіндік берді.

Уәлихановтың тарихи еңбектері саяси және мәдени процестер туралы құнды деректер бере отырып, қазақ халқының және өңірдің басқа да этникалық топтарының өткеніне жарық түсіреді. Оның этнографиялық зерттеулері бізге Орта Азия мен Қазақстанның мәдени мұрасының байлығын түсінуге мүмкіндік берді, ал географиялық зерттеулер аймақтың табиғи байлығы мен бірегей ландшафттары туралы түсінік берді.

Уәлихановтың еңбектері қазіргі зерттеушілер үшін өзекті және маңызды болып қала береді, оларға Орта Азия мен Қазақстанның тарихын, мәдениеті мен табиғатын жақсы түсінуге көмектеседі. Оның ғылыми мұрасы ғалымдардың жаңа буынын шабыттандырады және осы бірегей аймақта ғылымның дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2005 ISBN 9965-26-095-8
2. Әнуар Исмағанбетов, Ш. Уалиханов. Таңдамалы шығармалар. Алматы 1986 ж.
3. Ш. Уалиханов. Сот реформалары жайындағы жазбалар. Алматы 2000 ж.
4. Қырғыздар туралы жазбалар // Уәлиханов Ш. Таңдамалы.- Алматы: «Жазушы», 1985, 560 бет (207 б.)
5. Валиханов Ч.Ч. Записки о киргизах // Собрание сочинений. Алма-Ата, 1961. т. 1. с. 367 (С. 347-348)
6. Сулейменов Р.Б., Моисеев В.А. Чокан Валиханов – востоковед.- Алма-Ата: Наука, 1985.- 112 с.(82 с.)
7. Караев О., Кожобеков М. О переселении енисейских кыргызов на Тянь-Шань// Вопросы этнической истории киргизского народа.- Фрунзе, 1989;
8. Чороев Т.К. Тенгир-Тоо (Притяньшанье) как регион этногенезиса кыргызского народа // Этногенетические и этнокультурные процессы в древности и средневековье в Центральной Азии.- Бишкек, 1996;
9. Турдалиева Ч.Д. История и культура кыргызов в трудах Ч.Ч. Валиханова.- Бишкек, 2000

УДК881.342

ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В КАРЬЕРНЫХ УСТРЕМЛЕНИЯХ И ВЛИЯНИЕ НА ПСИХИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ

Бишигаева Б.А. – студентка группы ТП 23-18р
Сарипбекова А.Т. - старший преподаватель

Гендерный разрыв в карьерных устремлениях влияет на профессиональные траектории и психическое здоровье. Социальные ожидания, предубеждения и неравные возможности создают стресс, тревожность и снижают удовлетворенность жизнью у мужчин и женщин.

Психологические последствия гендерных карьерных ожиданий.

С юных лет общественные нормы подталкивают мужчин и женщин к определенным карьерным путям. Женщины часто сталкиваются с разочарованием при стремлении к руководящим должностям или к отраслям, в которых доминируют мужчины, в то время как мужчины вынуждены отдавать приоритет финансовому успеху, а не личной самореализации. Такое вынужденное соответствие внешним ожиданиям может существенно повлиять на психическое благополучие.

Женщины и эффект «стеклянного потолка»:

Женщины, стремящиеся к руководящим должностям, часто сталкиваются меньшим количеством возможностей для лидерства и скептицизмом в отношении своих способностей. Исследования показывают, что женщины в областях, где доминируют мужчины, сообщают о более высоком уровне стресса на рабочем месте, что приводит к выгоранию и снижению удовлетворенности работой. Ощущение постоянной необходимости доказывать свою состоятельность в неблагоприятной среде может способствовать возникновению хронической тревожности и симптомов депрессии .

Мужчины и бремя кормильца:

Мужчины, с другой стороны, часто чувствуют давление общества, заставляющее их выбирать карьеру, обещающую финансовую стабильность и статус, даже если она не соответствует личным интересам. Это ожидание может привести к неудовлетворенности работой, эмоциональному подавлению и даже повышенному риску злоупотребления психоактивными веществами в качестве механизма преодоления трудностей, что еще больше ухудшает их психическое здоровье [1].

Дискриминация на рабочем месте и последствия для психического здоровья.

Женщины, которые сталкиваются с гендерной дискриминацией на работе, сообщают о значительно более высоком уровне стресса. Психологические последствия микроагрессии на рабочем месте и неравной оплаты труда способствуют возникновению долгосрочных тревожных расстройств. Аналогичным образом, мужчины, работающие в отраслях, где преобладают женщины, таких как сестринское дело или образование, часто сталкиваются с социальной изоляцией на рабочем месте .

Выгорание и эмоциональное истощение.

Женщины часто берут на себя дополнительную эмоциональную работу на рабочих местах, управляя отношениями и конфликтами, что увеличивает их стрессовое бремя. В то же время мужчины, занимающиеся

уходом за больными или работающие в профессиях, где преобладают женщины, могут чувствовать себя недооцененными, что приводит к эмоциональному истощению и снижению мотивации [2].

Синдром самозванца и неуверенность в себе

Многие женщины на руководящих должностях испытывают синдром самозванца, чувствуя себя недостойными своих достижений из-за усвоенных предубеждений. Эта постоянная неуверенность в себе может подорвать уверенность и увеличить риск депрессии [3].

Долгосрочное психологическое воздействие

Со временем эти стрессоры накапливаются, способствуя серьезным последствиям для психического здоровья:

Более высокие показатели депрессии среди женщин, которые испытывают трудности в карьерном росте.

-Рост суицидальных мыслей среди мужчин.

-Хронический стресс, приводящий к проблемам физического здоровья, таким как гипертония и болезни сердца.

-Ожидания в области карьеры, обусловленные гендером, продолжают оказывать огромное психологическое бремя как на мужчин, так и на женщин, что приводит к стрессу, тревоге, депрессии и выгоранию.

Решая эти системные проблемы и продвигая инклюзивность на рабочем месте, можно создать более здоровую и более удовлетворяющую профессиональную среду, которая поддерживает психическое благополучие для всех.

Литература

1. Mc Kinsey & Company. Women in the work place. - Seattle, 2024
2. Creative Sou lCoaching. The Burdenof the Breadwinner, 2022
3. The Lancet. Social and psychological impact sofgender roles on men and women in different societies. – 2022.

АЛОЕ ӨСІМДІГІНІҢ ЕМДІК ҚАСИЕТІ

Вахабжанов С. – оқушы
Рахимбаева Д. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

Алоэ бүкіл әлемде өзінің керемет емдік қасиеттерімен танымал. Алоэдің емдік қасиеттері ежелден бері белгілі және оны ежелгі мысырлықтар, гректер, римдіктер, үндістер мен қытайлар мың жыл бұрын кеңінен қолданған. Алоэ шырыны көгеруді, безеуді, терінің кішкентай ақауларын, дерматитті, тері жараларын емдеуге көмектеседі. Алое жараларды емдеуді тездетеді, тыртықтарды азайтады, терінің қартаюын баяулатады, оның құрамындағы жұмсартқыштар теріге терең еніп, оны ылғалдандырады.

Алоэ шырыны-өсімдік тектес биогендік стимуляторлардың бірі. Оның құрамында биологиялық белсенді заттар бар. Бұл биогендік стимуляторларды өсуді тездету немесе басқа организмдердегі аурулармен күресу үшін қолдануға болады. Шырын қалпына келтіретін, ынталандыратын және бактерицидтік әсерге ие. Алоэ шырынын тыңайтқыш ретінде пайдалану қысқа мерзімде күшті өсімдік өсіруге көмектеседі. Алоэ тұқымын, тұқымын және шламын шырынға батыру өсімдіктерге ертерек гүлденуге, үлкен гүлдер алуға және өсімдіктердің өздерін дамыған және сау етуге көмектеседі. Біздің жұмысымыз алоэ шырынын тұқымның өнуін тездету және жабық өсімдіктердің шламын тамырлауды тездетуге көмектесетін қасиеттерін зерттеуге арналған.

Өткен жылдардағы ұрпақтар ғасырлар бойы алоэді емдеу әдістерін атап өтті. Алоэді қолдану туралы ең алғашқы жазба мысырлықтардан шыққан. Мысырлықтардың жазбалары, храмдар қабырғаларында алоэ өсімдіктерінің суреттері бар. Алоэ туралы ең алғашқы ескерту – шамамен 2100б.д. алоэ тарихы қашан басталғанын, алоэдің емдік күші алғаш ашылған кезде де, бұл күш қанша уақыт пайдаланылғанын ешкім нақты айта алмайды.

Алоэ мыңдаған жылдар бойы мифтер мен аңыздардың бөлігі болды, бірақ бүгінде денсаулық пен тамақтануды жақсартуда маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ, алоэ ауруды басатын құрал екендігі анықталды. Алоэдің емдік қасиеттерін ұзақ уақыт зерттеген Академик Филатов өсімдік биогендік стимулятор болып табылады және иммунитетті арттырады, суықтан, тонзиллиттен емдейді, көз аурулары мен асқазан жарасын

емдеуге көмектеседі. Жалпы биогендік стимуляторларды, әсіресе алоэді ресми медицина дәрі ретінде қабылдады.

Сәндік, шламмен таралған, сондықтан басқаларға қарағанда жиі өсіріледі. Сәндік ретінде ол тек үйде ғана емес, Солтүстік және оңтүстік-батыс Африкада да өседі. Алоэдің бірқатар түрлері бұталы жүзімдер. Ең көп таралған алоэ цилиаты, Оңтүстік Африкада өседі. Бұл зауытта жалпақ лансолат жапырақтары бар. Магистраль тармақталған, биіктігі 6 метрге дейін, жақын жерде өсетін бұталар мен ағаштарға жабысады. Ең үлкен топ әртүрлі сыртқы түрімен ерекшеленетін базальды Розетка түріндегі жапырақтары бар шөптерден тұрады. Олардың арасында биіктігі 40 см-ге дейін тар сызықты, аз шырынды жапырақтары бар өсімдіктер бар. Бұл дәнді алоэ. Оларға алоэ тікенді, книпофифоидты, алоэ бұлты жатады.

Алоэ- емдік қасиеттерімен бөлме өсімдіктерінің патшайымы атанған өсімдік. Отаны Оңтүстік Африка. Таралуы: Африка мен Индияның жартылай шөл далаларында,Мадагаскарда кездеседі. Алоэ-асфоделовтар тұқымдасының суккулентті өсімдіктер туысы, 400 түрі бар. Олар мәңгі жасыл немесе алабажақ, шөптесін, бұта, ағаштектес көпжылдық өсімдік.. Суккулентті, жапырағының жиектері тегіс немесе ара тіст. Құрғақшылық жылдары бұл өсімдік жапырағының шырышты өзегіне қоймалжың шырын жинайды да, ол өсімдікті солып қалудан сақтайды.. Көп жерде бөлме өсімдігі, яғни әсемдік ретінде өсіріледі. Көбеюі вегетативтік жолмен. Ресейде мәдени өсімдік ретінде 40-жылдарда орын тапты. Гүлдеу уақыты: қысқы айлар, әр жылда емес. Қолдану бөлігі: жапырағы, сөлі. Жинау уақыты: жыл бойы. Қытайда веналық ауруларды емдеуге қолданады. Алоэ суық тигенді емдейді. Мысалы: тұмау ауруына, жара мен кесілген жерлерді жазады. Мидың үлкен ми сыңарларындағы тітіркену мен тежегішті реттейді. Жұмыс істеу қабілетін жоғарылатып, физикалық ауырлықты жеңеді. Ағзаның сақтандыру функциясын ретке келтіреді

Жапырақ сөлі тәбет ашады, ас қорытады. Әр түрлі микробтарға қарсы тұра алады. Химиялық медицинада алоэның шырыны жараны таңуға, әр түрлі тері ауруларына пайдаланады. Өсімдіктердің жаңа сөлі әсіресе қараңғы жерде ұстағаны туберкулезді емдеу үшін қолданады. Халық медицинасында жаңа жапырақтарды күйікті жазуға, дерматитке қарсы дәрі ретінде қолданылады. Алоэның су тұнбасы тәбетті толықтай ашады. Академик В.П.Филатов алоэның жапырағын түнде яғни 4-8 рет ұстауы ескертеді, себебі осы уақытта алоэ жапырағында негізгі заттар жинақталады. Олар ұлпа жұмысын жақсартады. Бұл заттар биогенді стимуляторлар деп аталады. Осы әдіс көптеген жазылмас аурудың алдын алуға көмектеседі. Тері сыртындағы іріңді жара, күйік, қағынған жараларға өсімдіктің жапырағы мен сөлін қолданады. Көздің де әр түрлі жұқпалы аурулары үшін қолданылады. Сонымен қатар демікпеде, асқазан ойық жарасында., асқазан ауруларына қарсы қолданады. Кейбір шырындарға қосады. Алоэның дәрілік қасиеті осыдан 3000 жыл бұрын белгілі болды. Оны Египетте, кейін Индияда, Италия, Грецияда сыртқы күйіктерге арнап қолданды. Орыс медицинасында жапырақ сөлін жүйке ауруларын, бас ауруы т.б. сырқат үшін, бал мен борсық майын қосып туберкулезді емдейді.

1.2. Алоэның басты ем болатын аурулары және қолданылуы

1. Иммунитет көтеруде: 500 г жаңа кесілген алоэ жапырағын грек жаңғағы дәнімен араластырып, ет тартқыштан өткіземіз. Оған 1,5 стакан бал араластырып, тамақтан соң бір ас қасықтан күніне 3мезгіл бір ай ішу керек.
2. Тісті ауырғанда алдымен тұзды сумен жуып, алоэдан 1 г ұнтақтап, оны тіске басады. 3.Сыртқы жарақаттан қан шыққанда алоэден лайықты мөлшерде алып, жаншып жарақатқа таңады.
4. Демікпеге жас алоэні езіп, шырынын күніне 3 рет, әр ретте 5 мг ішеді.
5.Шиқан шыққанда, іріңді жараларды алоэның жапырағын тіліп, жараның аузына тартады. Шиқанның соқтасын соруға, тез жазылуына, әрі қарай созылмауына алоэ жапырағы көп көмектеседі.

Сондай-ақ адамның тәбетін ашуға, іш тоқтатқанға, асқазан ауруына, ішек аурулары мен баспаға жақсы ем. Бал қосылған алоэ шырыны туберкулез ауруына бірден-бір ем болып табылады.

Алоэ бүкіл әлемде өзінің керемет емдік қасиеттерімен танымал. Алоэдің емдік қасиеттері ежелден бері белгілі және оны ежелгі мысырлықтар, гректер, римдіктер, үндістер мен қытайлар мың жыл бұрын кеңінен қолданған. Медицинада алоэ жапырақтары қолданылады, олардың ұзындығы бір-екі футқа жетуі мүмкін.

Алоэдің сиқырлы емдік қасиеттері оның жапырақтарында кездесетін аллантоиске байланысты. Алоэ құрамында В дәрумені, С және Е дәрумендерінің кешені түрінде табиғи антиоксиданттар, сонымен қатар бета-каротин бар, ол организмде А дәруменіне айналады.

Алоэ-бұл қымбат ылғалдандыратын бет кремдері мен күннің күйіп қалуынан қорғайтын ингредиенттердің бірі ғана емес. Ол сансыз косметика мен шаш күтіміне арналған өнімдерде қолданылады. Алайда, бұл кактус тәрізді өсімдіктің жапырақтарын табиғи түрде қолдануға болады. Алоэ жапырағының ішінен бөлінетін шырын керемет ылғалдандыратын қасиеттерге ие. Оны теріге күйік, кесу, сызаттар және терінің қабынуы үшін дереу ысқылауға болады - алоэ шырыны тыныштандыратын әсерге ие. Сонымен қатар, алоэ теріні әжімдерді тегістеуге және жәндіктердің шағуынан кейін қышуды, жануды және ісінуді азайтуға болады.

Алоэ теріге емдік әсері бар ғана емес, сонымен қатар оны ылғалдандырады және жұмсартады. Алоэ шырыны көгеруді, безеуді, терінің кішкентай ақауларын, дерматитті, тері жараларын емдеуге көмектеседі. Алоэ сонымен қатар варикозды тамырлар сияқты косметикалық ақауларды емдеумен күреседі.

Алоэ жараларды емдеуді тездетеді, тыртықтарды азайтады, қартаю көріністерін баяулатады және оның құрамындағы жұмсартқыштар теріге терең еніп, оны ылғалдандырады. Егер сізде алоэ болмаса және оны үйде өсіруге деген құлшынысыңыз болмаса (бұл көп күш жұмсамаса да), сіз теріге қолданылатын немесе ауызша қабылданатын оған негізделген дәрі-дәрмектерді қолдана аласыз.

Денсаулылығымыз мықты болуы үшін батпандап кіріп, мысқылдап шығатын ауруды дәрісіз-ақ үй жағдайында бөлмеде өсетін дәрілік алоэ өсімдігімен-ақ емдеп жазуға болады. Дәрілік өсімдіктермен айналысу денсаулығымызды сақтауға көмектеседі, отбасының қаражатын үнемдейміз, табиғат байлығын қорғауға да атсалысамыз.

Міне, осындай емдік қасиеті бар өсімдіктерге оқушылар кішкентайынан мән беріп, өз игілігіне қолдана білсе, шипаны алыстан іздемейді. Дәрілік өсімдіктерді пайдалану денсаулықты сақтаумен бірге қазіргі нарықтық заманда отбасылық қаражатты үнемдеуге көмектеседі. Дәрілік өсімдіктер жанға шипа, дертке дауа болады.

Алоэ бөлме өсімдіктер ішінде ең көп тарағаны. Өзінің әсемдігімен көздің нұрын алады, гүлдеуі өте сирек, бірақ та жұмыс жазу барысында ұққаным өсімдік көптеген пайда әкеледі. Мен өз группаластарымның арасында осы өзімнің жұмысыма байланысты сауалнама жүргіздім. Алоэны группаластарымның арасында кеңінен насихаттадым. Ерте заманнан дәрілік өсімдіктердің қасиетін ата-бабаларымыз білген. «Аурудың жақсысы жоқ, дәрінің тәттісі жоқ» дегендей қазіргі заманда химикат дәрілер көбейіп жатыр. Олардың адам ағзасына тигізетін зияны көп. Өсімдік адам үшін азықтың қайнар көзі. Дәрілердің барлығы өсімдіктерден алынады. Аурудың алдын алуға емдеу үшін дәрілік өсімдіктердің маңызы өте зор.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты ұстанымын алға қойған жас студенттердің бүгінгі таңда осындай жобалардың халыққа тигізер пайдасы ұшан теңіз. Сондықтан Қазақстанның болашағы жастардың қолында . Өзім сияқты жастарға айтарым өз елімізде өсетін дәрілік өсімдіктерді зерттеп, халық игілігіне пайдалана білсек дені сау, салауатты ұрпақтың көп болатынына кәміл сенейік. Салауатты өмір салтын ұстанатын әр бір қазақ азаматы өз денсаулығын күте білсе, еліне де, жеріне де, тигізер пайдасы өте көп болар еді..

Әдебиеттер

1. Ж.А.Адаев. Р.Н.Нұрғалиев. Шаңырақ энциклопедиясы.
2. Ж.Жатқанбаев.Өсімдік және адамзат.
3. М.Қожабеков.Дәрілік өсімдіктер. Алматы, «Қазақстан»1982.
4. М.Оспанова, Ж.Лұқпанов.Өсімдік жанға шипа, дертке дауа.
5. В.Г. ПышинскийЛечение травами Ленинград «Наука»1990
6. Денсаулық журналы №8 2006 жыл.

УДК881.342

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРБУЛЛИНГА

Ганибек А.М. - студент группы ТП-23-18Р
Сарипбекова А.Т. – старший преподаватель

В статье мы рассматриваем проблему кибербуллинга - новой формы травли, возникшей среди школьников и подростков с развитием технических средств, компьютеров и мобильных телефонов. Анализируем его широкое распространение в школах по всему миру, влияние на детей разного возраста, выявляются факторы, предпосылки, причины и риски. Особое внимание уделяется механизмам, по которым дети становятся жертвами кибербуллинга. Также в статье рассматриваем зарубежный опыт борьбы с этим явлением и основные направления его профилактики. Освещаются вопросы появления у подростков негативного социального поведения и психологических факторов. Кроме того, определяются формы кибербуллинга и ключевые компоненты, влияющие на превращение школьников в жертв травли в образовательной среде

В настоящее время, с развитием новых технологий и ростом популярности социальных сетей, появилась новая форма буллинга - кибербуллинг.

Кибербуллинг - это преднамеренное и многократное причинение вреда с использованием интернет - технологий, компьютеров, гаджетов и других электронных устройств . Исследования буллинга в различных странах начались еще в 1970-х годах. Это явление включает в себя не только физическую агрессию, но и психологическое давление, социальное унижение, запугивание, дискриминацию и другие формы подавления, направленные на подчинение жертвы.

На сегодняшний день в Казахстане известно, что 12% школьников в возрасте 11–15 лет хотя бы один раз или более подвергались кибербуллингу, а 11% подростков хотя бы раз участвовали в травле других людей в интернете.

Кроме того, исследования показали, что кибербуллинг чаще всего направлен на несовершеннолетних подростков. Это связано с тем, что уязвимые дети могут бояться рассказать кому-либо о давлении, которому подвергаются, или просто не осознавать всей серьезности ситуации. Они даже не могут сообщить об этом родителям или учителям. Основная причина заключается в том, что, став жертвой кибератак, они опасаются потерять доступ к мобильным телефонам или компьютерам и поэтому не говорят об этом взрослым, подчиняясь требованиям агрессора.

Исследования подтверждают, что кибербуллинг - это форма запугивания, наиболее распространенная среди подростков, и он может негативно повлиять на будущее молодежи, создавая серьезные угрозы. В частности, эксперты отмечают, что особенно опасен кибербуллинг среди учащихся одной школы, так как в основном от него страдают более слабые дети, не способные защитить себя или дать отпор. Это, в свою очередь, влияет на их академическую успеваемость, личностное, социальное, психологическое и эмоциональное развитие, а также способствует формированию враждебной среды, которую общество не одобряет.

Что касается факторов риска, то чем больше времени ученик проводит в виртуальном мире, тем выше вероятность того, что он столкнется с кибербуллингом - как в роли жертвы, так и в роли агрессора. Кроме того, это может привести к рискованному поведению в интернете и совершению негативных поступков.

К основным факторам риска кибербуллинга относятся:

1Недостаточное внимание родителей к своим детям;

2.Неблагоприятное восприятие школьной атмосферы;

3.Опыт участия в физическом или психологическом буллинге;

4.Подверженность травле со стороны сверстников и др.

В целом, за последние 10–15 лет проблема кибербуллинга привлекла внимание во всем мире. К сожалению, причиной этому стали трагические случаи подростковых суицидов и террористические акты. После этого многие страны начали разрабатывать программы кибербезопасности, внедрять профилактические меры в образовательных учреждениях и выделять специальные финансовые средства на борьбу с этим явлением. Считается, что борьба с кибербуллингом в мире ведется в двух основных направлениях.

В последние годы широкое использование интернета в нашей стране также привело к возникновению различных форм социального поведения. Чаще всего проблема буллинга среди мальчиков 10–12 лет проявляется в начале учебного года, поскольку в это время они борются за свое место в групповой иерархии. Позже, когда иерархия окончательно формируется, буллинг ослабевает или переходит в интернет-пространство, превращаясь в кибербуллинг. В таких случаях мальчики и девочки используют разные формы травли. Мальчики чаще прибегают к оскорблениям в интернете, словесным угрозам в онлайн-играх и личных аккаунтах, оказывая психологическое давление и запугивая (например, угрожая избиением, подчёркивая физическую слабость жертвы и т. д.). Девочки, в свою очередь, применяют психологическое и социальное давление через интернет-мессенджеры и социальные сети, распространяя слухи, исключая жертву из круга общения, унижая и высмеивая её.

Кибербуллинг является серьезной социальной проблемой, затрагивающей миллионы подростков по всему миру. Его влияние выходит далеко за пределы виртуального пространства, нанося значительный ущерб психическому и эмоциональному состоянию жертв. Исследования показывают, что наиболее уязвимыми к интернет - травле являются несовершеннолетние дети, не обладающие достаточной поддержкой со стороны взрослых, а также подростки, испытывающие сложности в социальной адаптации. Только комплексный подход позволит создать безопасную цифровую среду и минимизировать риски, связанные с интернет - травлей среди подростков.

Литература

1. Иванов А. В. Кибербуллинг: современные вызовы цифровой эпохи. М.: Изд-во РАН, 2020.
2. Смирнова О. В. Влияние интернет-коммуникаций на подростковую агрессию. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2019.
3. Cyberbullying Research Center. (2021). Cyberbullying trends and analysis. Retrieved from www.cyberbullying.org
4. Brown, K., & Larson, E. (2020). The impact of cyberbullying on adolescent mental health: A systematic review. Journal of Child Psychology, 45(2), 113-127.

ӘОЖ 37.3:371.382:37.035.6

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ БЕСІК ЖЫРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Дадабаева К. Н. - ТП 23-10(2)кр тобының студенті
Наркулова Б. А. - п.ғ.к., доцент

Бесік - сан ғасырлар бойы ұлттың ұясы, қазақы тәлім-тәрбиенің қайнар көзі, бабамыздан қалған киелі мүлік, қой үстінен бозторғай жұмыртқалаған мамыражай тіршіліктің белгісі іспетті. Бесікті қатты қадірлейтіндігі соншалықты, қазақ атасы жатқан бесікке бала, немер, шөбере, шөпшек, тіпті туажатына дейін бөлейді.

Бесік тек қана қазаққа тән емес, ол Орталық Әзұя, Қапқаз, Үндістан, Қытай жерін мекендеген көп халықтың ұл мен қызын ұйықтатып, оянғанда қолын шешіп ойнатып, анасының ақ сүтін беріп, тіл-көзден сақтайтын ағаш төсегі. Тек олардың әр халықта жасалу ерекшеліктері түрліше болып келеді. Қазақтар бесікті негізінен қайың, қарағай, талдан иіп жасаған әрі жеңіл келеді.

Жасалу жолы мен құрылысына зер салып қарасаңыз, ата-бабаларымыз бесікті өте тапқырлықпен, данышпандықпен жасағанын айқын көреміз:

1) ол екі жаққа қарай тербетіліп, тепе-теңдікті сақтап тұратындықтан, сәби есейе келе қаншама бұлқынса да, аударылып кетпейді;

2) тербеткенде адам қолы шаршамайды, баланың басы ерсілі-қарсылы шайқалмайды;

3)жылы әрі таза.

Желдің өтінен, жердің сызынан, аптаптың лебінен қорғайтын бесік жасалуы мен оған пайдаланылатын материалдарға байланысты:

Жер бесік жасалуы бойынша: иіп жасалған бесік, тік жасалған бесік болып бөлінеді.

Ал жел бесік материалы бойынша: тал бесік, қайың бесік, қарағай бесік болып бөлінеді. Әлқисса, енді бесіктің жабдықтарына келейік.

1. Ши. Бесік жабдықтарының үстінен ұзына бойы жайылатын түбек бекітілетін тұсы ойық тоқылған ши төсеніш.

2. Жөргек. Шидің үстінен төселетін, түбек тұсы ойық келген, жұқа киіз немесе арасына мақта, жүн салынып сырылған көрпеше.

3. Құс төсек. Түбек тұсында дөңгелек ойығы бар, жөргектің үстінен төселетін, арасына құс мамығы салынып, қабылған жұмсақ төсеніш.

4. Жстық. Бесік енімен бірдей етіп жасалады. Арасына құс мамығы толтырылады.

5. Көрпе. Ол жаздық және күздік болып бөлінеді. Жұқа матадан тігілгені - жаздық, арасына мақта, түйе жүні салынып, қабылғаны - қыстық.

6. Жаялық. Сәбидің денесін орайтын жұмсақ шүберек.

7. Кепіл. Түбек ойығын төңіректеп төселетін, сәбидің жалаңаш тәнін қажамас үшін жамбас тұсына, тізесіне қоюға арналған кішкене жұмсақ жастықшалар.

8. Қолбау, тізе бау. Оны таңғыш (тартпа) деп те атай береді, бесіктің екі жанындағы сабау ағаштарға таңылады, біреуі бөленген сәбидің көкірек тұсынан, келесісі тізеліктің үстінен түседі. Ол биязы жүннен тоқылады немесе екі-үш қабат матадан сырып, кеуде, тізеден оралатын тұстары жалпақтау етіп жасалады. Тартпаның екі ұшы арқалыққа байланады.

9. ???. БҰЛ ЖАБДЫҚТЫ басқалардың табуы үшін қалдырып кетіп отырмын. Қане, КІМ табар екен?

10. Бесік жапқыш. Бөленген сәбиді маса мен шыбыннан, желден, күн көзінен, суықтан қорғау үшін бесіктің үстіне жабылатын кестеленіп тігілген сәнді мата.

11. Арқалық. Ұзындығы 70-75 см., ұстап тұруға ыңғайлы, бесіктің ең үстінде көлденең орналасқан жұмыр бел ағаш. Оны *Арыс* деп те атайды екен.

12. Бөген. Бұл бөлік алдыңғы бас, артқы бас деп те аталады. Бөген - негізінен жас тал мінсіз жонылып, жақсы әрленіп, морға қыздырылып, қыртысын сыртына қарай иген бесіктің екі басы.

13. Жақтау. Оның саны - 4. Екі үлкен жақтаудың ұзындығы арқалықпен бірдей, қос бөгеннің аңғарларын керіп тұратын екі қысқа жақтаудың ені бесік еніне тең болып келеді.

14. Шабақ. Бұл да - төртеу. Екі бөгеннің аяқтарын қосып тұратын ұзын жақтауларға біркелкі қашықтықта көлденең қашалып бекітілген бесік еніндей тақтайша.

15. Сабау. Ол - екеу. Екі бөгенді қосып тұратын екі ұзын жақтаудың астына түсетін, бесік ұзындығына тең жұмыр ағаш.

16. Табан. Бұл да екеу. Бөгендердің иілген басына қарама-қарсы бекітіледі, оның астыңғы қыры қайқы - бесіктің табаны. Табанның қайқылығы бесіктің бірқалыпты жеңіл тербетілуін қамтамасыз етеді.

17. Тақтай. Бесіктің түбегі орналасатын, төсек салынатын ортасындағы бөлігі.

18. Шүмек. Бесіктегі баланың кіші дәреті үшін қойдың асық жілігінен бір басы тесіліп, екінші басының төменгі жаны ойылып жасалған түтікше. Кейде айрықша әппақ болуы үшін оны алғаш пайдаланар алдында сүтке қайнатып алады екен. Міне, Кендебай жазған шүмек осы!

19. Түбек. Сәбиді бесікке бөлегенде жаялығы былғанып қалмас үшін бесіктің ортасындағы тақтайды тесіп орналастыатын алмалы-салмалы киіз қалта. Шағын шыны құтылар пайда бола салысымен содан түбек жасалатын болды. Шүмектің ұшы түбекке сұғынып тұрады.

Қазақ шаңырағында жас сәби бесікке негізінен омыраудан шыққанша жатады. Ит көйлегі тозып, қарын шашы алынған баланың талпынып, артынан бақа тірсегі бір бүктеліп, бір созылып, оның еңбектей бастайтынын бәріміз білеміз. Міне, дәл осы кезде бала дөңбекшіп, бесікке жатқысы келмей, қарсылық көрсете бастайды. Баланың қарсылығын көрген ата-анасы, әжелері сәбиді бесіктен шешіп алып, бесікті әдемілеп тұрып тазалайды. Сосын келесі ұрпақ дүниеге тезірек келсін, сол жатсын деп, оны үйдің құлап-сынып қалмайтындай сенімді бір жеріне апарып сақтап қояды.

Көнекөз қариялардың айтуынша, бесіктің биіктеу болғаны жақсы. Себебі, аласа бесікке қарағанда мұндай бесікке ауа жақсы барып, сәби кең тыныстайды.

Әдебиеттер

1. Сәдуақасұлы Ә. Дәстүр мектебі. – Алматы, 2013. – 191 б.
2. Оразбаев М.Смайылова М. Қазақ халқының салт – дәстүрлері. -Алматы, 2004.– 222б.
3. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. – Алматы, 2001. – 166 б.
4. Жарықбаев Қ. Ұлттық тәлім талабы //Қаз.әдебиеті, №4. 23 қаңтар. – Алматы, 2006. – 28б. 42
5. Бесік жыры. – Алматы: Жалын, 2009. – 123 б.

ӘОЖ 452.65

КУЛЬТОВЫЕ СООРУЖЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ XVIII-XIX ВВ.: ЗНАЧЕНИЕ И ПОВСЕДНЕВНЫЕ ПРАКТИКИ В ЖИЗНИ КОЧЕВНИКОВ

Елемес Н. Б. - студенты группы ТП-21-5кр
Отарбаева Г. К. - к.и.н., доцент

1. Место ислама в казахском обществе

1. Причины распространения ислама в казахских степях

Распространение ислама в казахском обществе было обусловлено рядом исторических факторов. Первоначальное распространение ислама на казахские земли произошло через Среднюю Азию и Семиречье. Распространение ислама в этих регионах заняло несколько столетий, и его влияние стало наиболее заметным в XVIII и XIX веках. Ислам оказал глубокое влияние на казахское общество, способствовал развитию арабской и персидской культуры, а также торговых путей.

2. Место ислама в духовной и культурной жизни казахского народа.

В XVIII–XIX веках ислам внес значительные изменения в мировоззрение, образ жизни и культуру казахского народа. Влияние ислама внесло новое содержание в религиозные верования и обычаи казахов. Казахи, соединив ислам со своими традиционными верованиями, приняли его правила как основные принципы жизни.

2. Культовые сооружения и их социальная роль

1. Социальная роль мечетей и медресе

Важнейшими элементами религиозных структур казахского общества XVIII–XIX веков были мечети и медресе. В этот период на казахской земле было построено множество мечетей и медресе. Мечети играли важную роль в совершении религиозных ритуалов, молитвах, постах и образовании народа. Мечети были не только местами чтения Корана и молитв, но и центрами, влиявшими на культурную жизнь общества.

2. Знаменитые культовые сооружения на казахских землях и их строительство

В XVIII и XIX веках на казахской земле было построено несколько известных культовых сооружений. Эти сооружения, являясь отражением духовной жизни казахского народа, были тесно связаны с развитием общества.

1.Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссави (Построен в XV веке, восстановлен в XVIII-XIX веках) — этот мавзолей является крупнейшим культовым сооружением на казахской земле. Это сооружение международного значения находится в городе Туркестане и широко пропагандирует исламское мировоззрение, особенно учение Яссауи. Хотя он считается лучшим образцом средневековой архитектуры, в XVIII и XIX веках он претерпел многочисленные реконструкции и расширения. Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссави был как религиозным, так и культурным центром, привлекавшим множество паломников.

2. Мечеть Аль-Азиз, Ташкент (построена в 1814 году) — эта мечеть находится в Ташкенте и является выдающимся образцом исламской архитектуры XVIII-XIX веков. При строительстве мечети использовались архитектурные решения высокого уровня, включая купола, большое внутреннее пространство, надписи и орнаменты. Мечеть Аль-Азиз была важным местом религиозных ритуалов и богослужений.

3. Мечеть Кудайберген Жырау, Акмолинская область (построена в 1840-х годах) — эта мечеть была построена в Акмолинской области. Это здание украшено элементами, характерными для традиционной

казахской архитектуры, и сыграло важную роль в распространении исламских ценностей. Он служил религиозным и общественным центром города.

3. Традиционные верования и религиозные структуры

Традиционные верования казахского народа были направлены на объяснение явлений природы и законов мироздания. Их верования и убеждения были связаны с уважением к природе, ее могущественным силам, духам и предкам. Эти верования глубоко укоренились в повседневной жизни, традициях и обычаях казахов.

4. Структура религиозных сооружений: основные черты мечетей и медресе

1.1. Мечети

- Молитвенный зал: Основной частью мечети был просторный молитвенный зал. В этой комнате совершались пятничные молитвы и другие богослужения. Пол молитвенного зала обычно был сделан из дерева или глины, а потолок часто покрывался куполом.
- Купол и минарет: Особое значение во внешнем виде мечетей имело наличие купола и минарета. Купол возвышал центральную часть мечети и помогал освещать внутреннее пространство здания. Минарет придавал мечети величественный вид и служил указателем направления на киблу. Это также была платформа для призыва к молитве.
- Стены и двери: Стены мечетей имели разную высоту и традиционно строились из дерева или кирпича. На стенах и дверях были нарисованы арабские надписи и отрывки из Корана.
- Внутреннее пространство: В интерьере в качестве украшений часто использовались аяты Корана и религиозные писания, а также исламские орнаменты. Интерьеры казахских мечетей часто были изысканными, но простыми. Развилась и традиция покрывать пол коврами.

1.2. Медресе

Медресе были центрами религиозного образования и тесно сотрудничали с мечетями. Структурные особенности медресе следующие:

- Учебные залы: Главные помещения медресе представляли собой просторные помещения для учебы и проведения лекций. Здесь были отведены места для чтения Корана и изучения исламской истории и права.
- Библиотека: Библиотеки и читальные залы играли в медресе особую роль. В медресе также хранились Коран и хадисы, литература по исламскому праву, а также труды на научные темы.
- Классы: В медресе имелись специальные комнаты для преподавателей и студентов. Занятия традиционно проводились устно, но на некоторых лекциях использовались и письменные материалы.
- Квартиры и кухни: В медресе имелись общежития и столовые для верующих. Здесь студентам и преподавателям были предоставлены необходимые помещения для питания и проживания.

Литература

1. Абусеитова, М. ЧАС.Казахское ханство и ислам в XVI-XIX вв. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001.
2. Елеуов, М. С.Архитектура кочевников Казахстана XVIII-XIX вв. – Алматы: Наука, 1996.
3. Кляшторный, С. Г., Султанов Т. Я.Казахстан: Летопись трех тысяч лет. – Алматы: Рауан, 1992.
4. Нуртазина, Н. Н.Ислам в истории Казахского ханства. – Алматы: Казахский университет, 2009.
5. Жандарбек, З. Ж.Архитектурное наследие казахского народа. – Астана: Фолио, 2015.

УДК 159.923.2

ТЕНИ В ЗЕРКАЛЕ: КАК ПОДСОЗНАТЕЛЬНЫЕ СТРАХИ И ДЕТСКИЕ ТРАВМЫ СОЗДАЮТ «ЛОЖНОЕ Я», КОТОРОЕ ДОМИНИРУЕТ В НАШЕЙ ЖИЗНИ

Елшібек А.А. – студент группы ТП-23-1К
Абуталипова А.Ж. – магистр, преподаватель

Психология человеческой личности - сложный и многогранный процесс, включающий в себя не только осознание собственной индивидуальности, но и скрытые механизмы, такие как бессознательные страхи, травмы и социальные влияния. Один из ключевых вопросов психоанализа и современной психотерапии - как эти скрытые механизмы создают ложную личность, «ложное Я», которое в значительной степени контролирует наше поведение и принятие решений. Согласно психоанализу Карла Юнга, в каждом человеке есть как сознательное, так и бессознательное «я», а истинная личность часто скрыта за маской или защитным механизмом травматического опыта и социальных установок [1]. Эта концепция крайне важна для понимания того, почему мы ведем себя так, как не похожи на самих себя.

Как развивается «ложное Я»? Сталкиваясь с ситуациями, когда их чувства отвергаются или игнорируются, дети приспосабливаются к ним, подавляя свои истинные чувства. Например, если ребенок растет в среде, где проявление эмоций считается слабостью, у него может сформироваться образ «сильного» и «непробиваемого», и он может даже скрывать свои слабости от самого себя. В конечном итоге такие механизмы адаптации становятся основой поведения взрослого человека. Они идут по жизни,

руководствуясь этим образом, но при этом испытывают внутренний дискомфорт, тревогу и эмоциональное истощение. Это результат доминирования «ложного Я». По данным исследований арвардским университетом и Американской психологической ассоциацией, около 70 процентов людей признаются, что в детстве чувствовали непонимание со стороны родителей, что впоследствии сказалось на их самооценке и уверенности в себе. Кроме того, 60 процентов взрослых заявили, что их страхи и неуверенность в себе связаны с детским опытом.

Кто мы есть на самом деле. Идея о том, что наше истинное «я» может быть скрыто под масками, основана на глубоком изучении бессознательных механизмов, как это видно из работ Зигмунда Фрейда. Он утверждал, что личность формируется не только под влиянием внешних факторов, но и под воздействием внутренних, часто скрытых процессов. К этим внутренним процессам относятся наши травмы, страхи и стремление соответствовать социальным ожиданиям. Фрейд подчеркивал, что из-за защитных механизмов, таких как вытеснение, люди часто не видят своего истинного характера и заменяют его более подходящим образом [3]. Это особенно верно, когда речь идет о формировании самовосприятия в детстве, где травматический опыт может стать основой для создания «ложного Я».

Детские травмы и формирование ложного самовосприятия. Детские травмы играют важную роль в формировании ложного самовосприятия. Эти травмы не только оставляют эмоциональные шрамы, но и формируют глубоко укоренившиеся убеждения о себе. Например, ребенок, который подвергался эмоциональному пренебрежению со стороны родителей, может вырасти с чувством недостойности быть любимым. Такие убеждения создают основу для развития поведения, направленного на угождение другим и сокрытие своих истинных потребностей и желаний. В исследованиях Эриха Нойманна подчеркивается, что подобные травмы влияют на бессознательное самовосприятие и являются источником формирования неадекватных социальных ролей, которые мы признаем своей «истинной» идентичностью [4].

Роль подсознательных программ, сформированных в детстве. Сформированные подсознательные программы начинают влиять на наш выбор, поведение и даже восприятие реальности, но часто остаются незаметными. Эти программы - не что иное, как автоматическая реакция на пережитую травму. Важно уточнить, что это не единственный механизм формирования подсознательных программ, а лишь один из возможных. Исследования Жака Лакана дополняют эту точку зрения, утверждая, что бессознательные процессы взаимодействуют с внешними воздействиями, порождая бессознательные установки и убеждения, которые направляют поведение человека. Лакан показал, что эти защитные механизмы часто приводят к формированию ложного самоощущения, отчуждая человека от самого себя, своих истинных желаний и потребностей [2].

Интроспекция и психология принятия. Разрушение ложной идентичности и доступ к истинному и настоящему «я». Для того чтобы восстановить доступ к своему истинному «я», необходимо активно работать над своими внутренними убеждениями и травмами. В этом контексте полезны такие терапевтические подходы, как когнитивно-поведенческая терапия и эмоционально-фокусированная терапия, которые помогают распознать и переработать бессознательные блокировки. Работа Ирины Ялом по психотерапии самопринятия подчеркивает важность принятия всех частей личности, включая те, которые были подавлены или изменены травматическим опытом. Ялом утверждает, что распознавание «ложного Я» и возвращение к подлинности требует глубокого самоосознания и интеграции теневых аспектов личности с осознанием [5]

Устранение тени: возможно ли жить в полной гармонии с самим собой? Процесс устранения «ложного Я» и интеграции теневых частей личности длителен и требует активной работы. Но он возможен, и, как отмечал Абрахам Маслоу, путь к самоактуализации возможен только тогда, когда человек перестает быть рабом скрытых страхов и начинает осознавать свои истинные желания и потребности [6]. Занимаясь практиками самопринятия и психотерапии, можно интегрировать эти аспекты в повседневную жизнь, что приведет к гармонии с самим собой и подлинной реализации своего потенциала.

Изучив материалы всей вышеперечисленной информации можно сделать следущий вывод о том что: создание «ложного Я» через бессознательные страхи и детские травмы является защитной реакцией, но эта защитная реакция по своей сути ограничивает личностный рост. Работа над внутренними программами и самопринятием, основанная на психоанализе и современных терапевтических техниках, открывает путь к гармонии и личной свободе. Перестраивая убеждения и паттерны, сформированные в детстве, и восстанавливая доступ к истинному «я», человек освобождается от внешних и внутренних ограничений.

Литература

1. Юнг, К.Г. Психология бессознательного. — М.: Академический проект, 2006 – 34 – 35с.
2. Лакан Ж. “Инстанция буквы, или судьба разума после Фрейда’ . Пер. с фр./ Московский психотерапевчиский журнал, 1996, № 1. — 26 с
3. Фрейд, З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа - АЛЕТЕЙЯ СПб- 1999г. – 70с.
4. Нойманн, Э. Психология сознания и бессознательного. — М.: Эксмо, 2012 . — 39 с
5. Ялом, И. Когда Ницше плакал. — М.: АСТ, 1999. — 54 с
6. Маслоу, А. Мотивация и личность. — М.: Прогресс, 1970. — 68 с.

ӘОЖ 2-75:111

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ НЕГІЗГІ ТІЛ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ ТАРИХИ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НЕГІЗДЕРІ

Ералхан Р.Х. – ФИ-24-3к1 тобының студенттері
Баймаханов Н.Б. – магистр, оқытушы

Қазақстанның білім беру жүйесінде ағылшын тілінің негізгі тіл ретінде қолданылуы – жаһандану үдерісінің басты талаптарының бірі әрі мемлекеттің стратегиялық бағыттарының көрсеткіші. Тарихи тұрғыдан алып қарағанда, ағылшын тілі елдің халықаралық қатынастарда ықпалдасуының қажетті құралына айналды. Кеңес Одағы ыдыраганнан кейін Қазақстан әлемдік білім мен ғылым кеңістігіне енуді мақсат тұтты, ал бұл мақсатқа жетуде ағылшын тілі жетекші рөл атқарды. Қазіргі таңда бұл тіл тек халықаралық қарым-қатынас құралы ғана емес, білім мен ғылымның, инновациялар мен жаңа технологиялардың алтын көпірі ретінде мойындалған. Осыған орай, елдің оқу орындарында ағылшын тілін басты тіл ретінде енгізу Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жас ұрпақты жаңа дәуірдің көшбасшыларына айналдырудың негізі болмақ.

Қазақстанда ағылшын тілінің білім беру жүйесіне енуі бірнеше ғасырлардан көрініс табады.. Әр кезең белгілі бір саяси, әлеуметтік және экономикалық факторларға негізделген. Бұл үрдістің еліміздің халықаралық интеграциясы мен жаһандану үдерісі үшін алар орны ерекше. Кеңес Одағы құрылмай тұрып (XVIII-XIX ғг.), Қазақстанда шетел тілдері, соның ішінде ағылшын тілі негізінен сауда, миссионерлік қызмет пен әскери-әкімшілік басқару жүйесі арқылы тарала бастады. Ресей империясының отарлау саясаты жүзеге аса бастағанда, яғни XVIII ғасырдан бастап Қазақстан Ресей империясының құрамына ене бастаған уақытта орыс тілі негізгі әкімшілік және білім беру тіліне айналды. Алайда шетел тілдері, оның ішінде ағылшын тілі де белгілі бір дәрежеде оқытылды. XIX ғасырда Қазақстан Ресей мен Еуропа арасындағы сауданы байланыстырушы көпір қызметін атқарды. Жібек жолының қалдықтары мен Орта Азия арқылы өтетін сауда жолдары ағылшын және басқа да еуропалық тілдердің қазақ жеріне таралуына ықпал етті. Әскери және әкімшілік оқу орындары да тіл үйренушілерге жаңа мүмкіндіктер берді. XIX ғасырдың соңында Ресей империясы Қазақстанда ашылған кадет корпустары мен гимназияларда француз, неміс және ағылшын тілдерін факультативті пән ретінде оқыту алға қойылды. Алайда, бұл тек элиталық топтарға ғана қолжетімді еді.

Қазақстанда ағылшын тілінің қолданылуы мен оқытылуы Кеңес Одағы тұсында қатаң идеологиялық бақылауға алынды. Бұл кезеңде ағылшын тілінің шектеулі ортада ғана қолданылуы оның кеңінен таралуына мүмкіндік бермеді. Кеңес Одағының басты идеологиялық бағыты коммунизм қағидаттарын насихаттау болған еді. Бұл тұрғыда ағылшын тілі "капиталистік әлемнің" тілі ретінде қабылданып, кеңес халқының санасына шетелдік мәдениеттің ықпалын барынша енгізбеу әрекеті жүзеге асты. Осындай себеппен, 1930-1950 жылдар аралығында шетел тілдерін меңгеруге деген қызығушылық "буржуазиялық ықпалға түсу" деп бағаланды, тіпті халық арасында қудалауға ұшырағандар да болды. 1947 жылдан бастап ағылшын, неміс, француз тілдері кеңестік мектептерде оқытыла бастағанымен, бұл тек теориялық деңгейде ғана болды. Тіл үйренушілер ағылшын тілін тәжірибеде қолдану арқылы емес, тек грамматикалық құрылымдар мен аударма негіздері арқылы үйренді. 1950-1980 жылдары Кеңес Одағы мен Батыс елдері арасындағы "қырғи-қабақ соғыс" жағдайында ағылшын тіліне деген көзқарас өзгеріске ұшырады. Ағылшын тілін білетін мамандар айтарлықтай мүмкіндіктерге ие бола бастады. Олар КСРО-ның барлау қызметінде, әскери және ғылыми-техникалық зерттеулерде жұмыс атқарды. Осыған байланысты кейбір жоғары оқу орындарында ағылшын тілін тереңдетіп оқыту жолға қойылды. Дегенмен бұл мүмкіндік негізінен арнайы дайындық курстарында ғана қарастырылып, кең көлемде қолжетімді болмады. 1960-1970 жылдардан бастап КСРО-да ағылшын тілін оқыту саясаты біршама жұмсарды. Мәскеу мемлекеттік университеті (ММУ) және Ленинград университеті сияқты жетекші оқу орындарында ағылшын тілін меңгерген мамандар даярланды. Сонымен қатар, халықаралық қарым-қатынастар мен мелекет аралық байланыстарды дамыту мақсатында ағылшын тілін білетін дипломаттар мен аудармашыларды даярлау қажеттілігі артты. Уақыт өте келе, 1980 жылдардың соңына қарай Кеңес үкіметі шет тілдерін оқытуға қатысты саясатты біршама либералды бағытқа өзгертті. Сол кезеңдежүзеге асырылған "қайта құру" және "жариялылық" саясаты аясында шет тілдерін меңгеруге қызығушылық артып, ағылшын тілін үйрететін арнайы мектептер мен оқу орындары ашыла бастады. Бірақ бұл процестің жаппай сипат алуына Кеңес Одағының ыдырауы ғана нақты мүмкіндік берді.

Қазақстанның білім беру жүйесінде ағылшын тіліне деген сұраныс соңғы онжылдықта ерекше артты. Бұл үдеріс елдің жаһандық үрдістерге икемделуіне, халықаралық қатынастарды нығайтуына және заманауи білім мен технологияларды меңгеру қажеттілігіне байланысты. Қазіргі таңда ағылшын тілі тек шет тілі ретінде ғана емес, оқу орындарындағы негізгі тілдердің біріне айналып отыр. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін халықаралық қауымдастыққа ену үшін көпвекторлы саясатты ұстана бастады. Бұл саясат елдің халықаралық байланыстарды дамытуы үшін ағылшын тілін маңызды құралға айналдырды. Ағылшын тілінің маңыздылығы әсіресе, “Үштілділік саясаты” аясында айқын көрініс тапты. Бұл саясаттың мақсаты – қазақстандық

жастардың үш тілді еркін меңгеріп, жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету. Оның ішінде ағылшын тілі ғылым, білім және ақпараттық технологиялар салаларында негізгі құрал ретінде кеңінен қолданылуда. Қазіргі білім беру жүйесінде ағылшын тілі жаңа мүмкіндіктер ашуда. Назарбаев Зияткерлік мектептері, Назарбаев Университеті және басқа да халықаралық стандарттарға сай білім беру ұйымдары ағылшын тілінде оқыту бағдарламаларын белсенді түрде енгізіп жатыр. Бұл өзгерістер жастардың заманауи ғылым мен инновацияларға қол жеткізуіне, халықаралық деңгейде білім алуына және шетелдік мамандармен бәсекеге түсуіне мүмкіндік беруде. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың дамуы ағылшын тілін меңгеруді одан сайын маңызды етті. Бүгінде көптеген ғылыми мақалалар, бағдарламалар мен технологиялық құралдар тек ағылшын тілінде қолжетімді. Бұл жағдай қазақстандық жастарды шетелдік тәжірибе мен ресурстарды пайдаланып, кәсіби шеберлігін арттыруға ынталандырады. Жалпы, ағылшын тілі Қазақстанның білім беру жүйесіндегі маңызды элементке айналды. Ол тек тілдік құрал емес, елдің дамуына әсер ететін стратегиялық басымдық ретінде танылып отыр. Ағылшын тілінің орны Қазақстанның халықаралық аренадағы беделін нығайтуға, азаматтарының білім мен ғылым саласындағы мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етіп келеді.

Қазақстанда ағылшын тілінің негізгі тіл ретінде қолданылуы – тарихи үдерістер мен жаһандану талаптарының айқын көрінісі. Кеңес дәуіріне дейін шектеулі дәрежеде қолданылып келген бұл тіл, кейін идеологиялық шектеулерге тап болып, тек арнайы салаларда оқытылды. Ағылшын тілінің білім беру жүйесінде маңызды элементке айналуы тәуелсіздік алған соң халықаралық интеграция мен экономикалық даму нәтижесінде жүзеге асты. Бүгінде үштілділік саясаты аясында ағылшын тілі жоғары білім мен ғылыми зерттеулердің басты құралдарының бірі болып отыр. Дегенмен, оның толыққанды дамуына тілдік ортаның жеткіліксіздігі, кадр тапшылығы және оқыту сапасы сынды мәселелер әсер етуде. Бұл тұрғыда Қазақстан үшін теңгерімді тіл саясатын ұстану, ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, жаһандық бәсекеге қабілеттілікті арттыру негізгі басымдық болуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Ш.Б.Бәйнеш. Шетел тілін оқыту үрдісінің дамуы. А.;2010. 219 Б.
2. К.Канчи.Шетел тілінен білім беруді жаңалау талаптары. Рига; «Университет», 2006. 28 Б.
3. И. П.Иванова «Қазіргі ағылшын тілінің теориялық грамматикасы», Мәскеу, 1988 ж. 232-337 Б.
4. І. Иманқұлова С. «Жаңаша оқыту әдістемесі», Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы, Филология сериясы, 97-98 Б, №1, 2006 ж.

ЖАСТАРДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Есімхан Қ. – оқушы
Бахашбаева А. – мұғалім

Патриотизм — бұл өз Отанына, ұлттық мәдениетке және халықтың тарихына деген терең құрмет пен сүйіспеншілік. Әрбір ұлт үшін патриоттық сезімнің қалыптасуы мен нығаюы маңызды процесс болып табылады, өйткені ол қоғамның әлеуметтік және мәдени өмірінде шешуші рөл атқарады. Бүгінгі күні жастардың патриоттық сезімін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып отыр, өйткені олар ұлттың болашағы мен дамуына жауапты буын болып табылады.

«Қазақстандық патриотизм» ұғымы біздің тәуелсіздігімізбен қоса туған жаңа сөз болып, еліміздегі саяси-әлеуметтік ахуалдың ерекшелігін көрсетеді. Елімізде жүзден аса ұлттар мен ұлыстардың өкілі өмір сүруде. Қазақстан олардың көпшілігінің туған отаны және бұдан былай да мәңгі тұрақтап қалар мекені болмақ. Сондықтан олардың әрқайсысы Қазақстанды ата-жұртым деп танып, оның тәуелсіздігін қорғауға және материалдық байлығын арттыруға еңбек етуі тиіс. Сол себепті «қазақстандық патриотизм» ұғымы күнделікті өмірде жиі қолданылып, кеңінен қалыптасып келеді.

Отаншылдық сезім адамға туа біткен қасиет емес. Ол адамның саналы өмірімен қабаттас қалыптасатын психологиялық, саяси-әлеуметтік құбылыс. Патриоттық сезім жалпы адам баласының еліне, жеріне, өзтілі мен мәдениетіне, ұлттық құндылықтарына жеке қатынасын, өзіндік бағасын түйсінуін, қуаттап қолдауын пайымдайтын сезім көрсеткіші болып табылады

Қазақстанның тарихында патриотизмді қалыптастыруда маңызды рөл атқарған тарихи тұлғалар бар. Олар өз елі мен халқын қорғау жолында терең із қалдырған, жауынгерлік және рухани ерліктері арқылы ұрпаққа үлгі болған адамдар. Қазақтың тарихында саяси қайраткерлер, қолбасшылар, ғалымдар мен мәдениет қайраткерлері патриотизмді қалыптастыруға өз үлестерін қосты. Бұл мақалада жастардың патриоттық қабілетін қалыптастыруда тарихи тұлғалардың рөлі, олардың қазақ халқының тарихындағы орнын қарастырамыз.

Патриотизм — ұлттың немесе мемлекеттің өз халқына, тарихына, мәдениетіне және территориясына деген сүйіспеншілігі мен адалдығының белгісі. Жастарүшінпатриоттықсезімдер мен құндылықтар тұлғаның әлеуметтік және моральдық тұрғыда дамуына маңызды әсер етеді. Патриотизм жастардың ұлттық бірлігін

нығайтып, өз Отанының өркендеуіне ықпал етуін есептігін тигізеді. Қазақстанда патриотизмді дамытуда тарихи тұлғалар үлкен үлес қосқан, олар өз еліне деген сүйіспеншілік пен мақтаныш сезімін оятқан.

Қазақ тарихында көптеген тарихи тұлғалар бар, олардың әрқайсысы өз заманының ірі қайраткерлері болып, қазақ халқының тәуелсіздігі мен ұлттық бірлігін қорғауға үлес қосқан. Осы тұлғалардың әрқайсысының тарихи рөлі мен жастарға патриотизмді қалыптастырудағы маңызы айтарлықтай.

Абылай хан — қазақ халқының тарихындағы ең ірі тұлғалардың бірі. Ол XVIII ғасырда қазақ жерін жаулап алуға ұмтылған көрші мемлекеттерге қарсы күресті. Абылайханның ерлігі мен көшбасшылығыҚазақстанныңтәуелсіздігіүшінкүрестің символы болып табылады. Оның отансүйгіштік қасиеттері мен ұлтты біріктіруге бағытталған іс-әрекеттері бүгінгі жастар үшін зор үлгі болып табылады. Абылайханның халық арасында жоғары беделі мен өз елінің тәуелсіздігіне деген ұмтылысы патриотизмді қалыптастыруда ерекше рөл атқарды.

Абай Құнанбаев — қазақтың ұлы ақыны, философы және ағартушысы. Оның шығармаларында адамгершілік, әділеттілік, білімге деген құрмет, отан сүйгіштік сияқты маңызды құндылықтар көрініс тапқан. Абай өзінің поэзиясында халықты білім алуға, ұлттық құндылықтарды сақтауға және өзін-өзі жетілдіруге шақырды. Ол қазақ халқына ұлттық мақтаныш пен ұрпаққа патриоттық рухты қалыптастыру үшін үлкен еңбек сіңірген тұлға. Оның шығармалары бүгінгі жастар үшін ұлттық патриотизм мен адами құндылықтарды ұғынуда маңызды құрал болып табылады.

Қазбекби — қазақтың ұлы билерінің бірі және қазақ халқының мемлекеттік тәуелсіздігін қорғауда үлкен рөл атқарған тарихи тұлға. Оның әділ билігі мен шеберлігі қазақ қоғамында үлкен беделге ие болды. Қазбекби жастарға патриотизмді түсіндіре отырып, қазақ халқының құқықтары мен құндылықтарын қорғау қажеттілігін көрсеткен.

Бауыржан Момышұлы — Ұлы Отан соғысының даңқты батыры, қазақ халқының патриоттық рухының символы. Оныңерлігі мен қаһармандығықазақхалқыныңбатырлықдәстүрлерінжаңғыртып, оны бүгінгі ұрпаққа жеткізуге үлкен ықпал етті. Момышұлының батырлығы мен рухани күш-жігері жастарға патриоттық тәрбие берудің маңызды үлгісі болып табылады. Оның ұстанымдары мен өмірібүгінгіұрпаққаәскери патриотизм мен Отанға деген сүйіспеншілік тәрбие беруде үлгі бола алады.

Тәуке хан — қазақ хандығының ұлы билеушісі, хандықтың ішкі бірлігін сақтау және сыртқы қауіптерге қарсы тұруда үлкен рөл атқарған тұлға. Оның басқа ру кезеңінде қазақ халқының дәстүрлі құқықтық жүйесі — "Жеті Жарғы" қабылданды. Тәукеханның шешендігі мен халықты біріктіруге бағытталған саясаты жастарға патриотизмді қалыптастырудың негізі болып табылады. Оның саясатында ұлттық бірлік пен тәуелсіздікке деген ұмтылыс ерекше орын алады.

Тарихи тұлғалар патриотизмді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, себебі олар өз іс-әрекеттерімен, идеяларымен және рухани жетістіктерімен ұрпақтарға үлгі көрсетеді. Жастардың патриоттық сезімдерін қалыптастыруда тарихи тұлғалардың рөлі бірнеше бағыт бойынша көрінеді.

Тарихи тұлғалар өз халықтарының тарихын, мәдениетін және дәстүрлерін сақтауға үлкен мән берген. Бұл олардың ұрпақтарға ұлттық сананы, ұлттық мақтаныш пен патриотизмді дамытуға ықпал еткен. Абай Құнанбаевтың әдеби шығармалары, Абылайханның ерлік жолы, Бауыржан Момышұлының батырлығы — барлығы да қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне деген құрмет пен сүйіспеншілікті арттырған.

Тарихи тұлғалар өздерінің күрестерінде бірлікті сақтау мен халықты біріктіру жолында үлкен жұмыстар атқарған. Мысалы, Абылайханның көшбасшылығы кезінде қазақ халқының бірлігі мен тәуелсіздігі үшін күрес жалғасқан болатын. Бұл бүгінгі жастарға да өз елінің тәуелсіздігін сақтаудың, ұлттық бірлікті нығайтудың маңыздылығын ұқтырады.

Тарихи тұлғалар өз өмірлерінде отан үшін күресіп, оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолында жұмыс істеді. Бауыржан Момышұлының ерлігі мен жауынгерлік рухы жастардың Отанға деген сүйіспеншілігін арттыруға ықпал етеді. Ұлы Отан соғысында жау алдында қорғанып, жеңіс үшін күрескен батырдың өмірі — патриоттық тәрбие үшін тамаша үлгі болып табылады.

Қазақтың ұлы тұлғаларының шығармалары мен еңбектері қазіргі жастарға терең әсер етеді. Абай Құнанбаевтың шығармалары бүгінгі ұрпаққа ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамытуға шақырады, ал Бауыржан Момышұлының ерліктері Отанға деген сүйіспеншілік пен батырлық сезімдерін оятады. Тарихи тұлғалардың мұралары қазіргі жастарға өз Отанына адал қызмет етуге, ұлттық бірлік пен тәуелсіздікті сақтау үшін күш-жігер салуға үйретеді.

Қорытынды

Жастардың патриоттық сезімдерін қалыптастыруда тарихи тұлғалардың рөлі зор. Абылай хан, Абай Құнанбаев, Бауыржан Момышұлы сияқты ұлы тұлғалардың өмірі мен еңбектері бүгінгі жастар үшін үлкен үлгі болып табылады. Тарихи тұлғалардың ерлігі мен идеялары, олардың елге деген сүйіспеншілігі жастардың ұлттық санасын қалыптастырып, өз Отанына деген құрмет пен патриоттық сезімдерін оятады. Жастар осы тұлғалардан үлгі алып, елінің болашағы үшін еңбек етуге, ұлттық бірлікті сақтау мен тәуелсіздікті қорғауға үлес қосуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Абдуллин, Ш. Б. (2005).Қазақхалқыныңтарихы. Алматы: Қазақуниверситеті.
2. Құнанбаев, А. (2017). Абай шығармалары. Алматы: Жазушы.

3. БауыржанМомышұлы (2010).Ұшқанұя. Алматы: Жазушы.
4. Жұртбаев, Қ. (2013).Қазақстанныңтәуелсіздігіжәнеұлттықсананықалыптастыру. Алматы: Дәуір.
5. Нұрмұхамедов, Р. (2007).Қазақтыңұлытұлғалары. Алматы: Ғылым.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ӨМІРДЕГІ ЖӘНЕ ЖҰМЫСТАҒЫ МАҢЫЗЫ

Әбдікәрім А. - ТП 23-1К тобының студенті
Абуталипова А. - магистр, аға оқытушы

Қазіргі заманғы қарқынды дамып жатқан әлемде адамның тек кәсіби білімі мен дағдылары ғана емес, сонымен қатар оның эмоционалды интеллекті (EQ) де үлкен рөл атқарады. Эмоционалды интеллект – бұл өз эмоцияларыңды түсіну, басқару және басқалардың сезімдерін ұғыну қабілеті. Бұл қасиет күнделікті өмірде де, жұмысорнында да табысты болу үшін аса маңызды.Эмоционалды интеллекттің маңызы артып келе жатқанын көптеген зерттеулер дәлелдейді. Әлеуметтік қарым-қатынастарда, мансаптық жетістіктерде және жалпы өмір сапасын жақсартуда EQ басты рөл атқарады. Адамдар арасындағы өзара түсіністік пен тиімді байланыс орнату үшін жоғары эмоционалды интеллект қажет. Бұл қабілет жұмыс орнында да, отбасылық және достық қарым-қатынастарда да маңызды болып табылады. Эмоционалды интеллект адамның әлеуметтік және кәсіби өмірінде маңызды рөл атқарады, өйткені ол қарым-қатынастарды нығайтуға, стрессті басқаруға және шешім қабылдауға көмектеседі. Эмоционалды интеллект (ЭИ) – адамның өз эмоцияларын және айналасындағы адамдардың эмоцияларын түсіну, басқару және тиімді қолдану қабілеті. Бұл ұғым психологтар Питер Саловей мен Джон Майердің еңбектерінде алғаш рет пайда болып, кейін Дэниэл Гоулманның арқасында кеңінен танымал болды.

Эмоционалды интеллекттің компоненттері

Эмоционалды интеллект бірнеше негізгі компоненттерден тұрады:

- Өзін-өзітану: Өз эмоцияларын, күшті және әлсіз жақтарын түсіну.
- Өзін-өзі басқару: Эмоцияларды бақылау, стрессті басқару және импульсивті әрекеттерден аулақ болу.
- Әлеуметтік тану: Басқалардың эмоцияларын түсіну, эмпатия көрсету.
-Әлеуметтік дағдылар: Қарым-қатынастарды құру, топта жұмыс істеу, конфликтілерді шешу.

Эмоционалды интеллект адамның жеке өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол:

- Қарым-қатынастарды жақсартады: Эмоционалды интеллекті жоғары адамдар басқалардың эмоцияларын түсініп, оларға қолдау көрсете алады, бұл достық және отбасылық қатынастарды нығайтады.
- Стрессті басқаруға көмектеседі: Эмоционалды интеллекті дамыған адамдар стрессті тиімді басқаруға қабілетті, бұл олардың психикалық денсаулығын жақсартады.
- Шешім қабылдауды жеңілдетеді: Эмоционалды интеллекті жоғары адамдар эмоцияларын дұрыс бағалап, логикалық шешімдер қабылдай алады. Кәсіби ортада эмоционалды интеллекттің маңызы зор:

-Командалық жұмыс. Эмоционалды интеллекті жоғары қызметкерлер топта тиімді жұмыс істей алады, өйткені олар бір-бірінің эмоцияларын түсініп, ынтымақтастықты арттырады.

- Лидерлік: Жетекшілердің эмоционалды интеллекті команда мүшелерінің мотивациясын арттыруға, конфликтілерді шешуге және ұйымдық мәдениетті дамытуға көмектеседі.
- Клиенттермен қарым-қатынас Эмоционалды интеллекті жоғары қызметкерлер клиенттердің қажеттіліктерін түсініп, оларға сапалы қызмет көрсету арқылы бизнестің табысын арттыра алады.

Эмоционалды интеллект: Өмірдегі және жұмыстағы маңызы

Эмоционалды интеллект (EQ) – адамның өзін-өзі және өзгелерді эмоционалды деңгейде түсіну, эмоцияларды басқару, қарым-қатынас жасау және мотивациялау қабілеті. Американдық психологтар Дэниел Гоулман мен Джон Майер эмоционалды интеллектті зерттеп, оның бес негізгі құрамдас бөлігін анықтаған:

Өзін-өзітану – өз эмоцияларын түсіну және олардың әсерін білу.

Өзін-өзі басқару – эмоцияларды бақылау және бейімдеу.

Ішкі мотивация – мақсатқа жетуге ынталандыратын ішкі күш.

Эмпатия – басқалардың сезімдерін түсіну және олармен жанашырлық таныту.

Әлеуметтік дағдылар – адамдармен тиімді қарым-қатынас орнату.

Эмоционалды интеллект жеке өмірде үлкен рөл атқарады. Ол адамдар арасындағы қарым-қатынасты жақсартады, жанжалдарды шешуге көмектеседі және психологиялық тұрақтылықты арттырады. Жоғары EQ-ге ие адамдар стрессті жеңіл қабылдайды, өз эмоцияларын тиімді басқара алады және қиын жағдайларда шешім қабылдау қабілеті жоғары болады. Кәсіби ортада эмоционалды интеллект жетістікке жетудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, жоғары EQ деңгейі бар қызметкерлертиімдірекжұмысістейді, әріптестерімен жақсы қарым-қатынас орнатады және басшылықпен сенімді байланыс орнатады. Басшылар үшін эмоционалды интеллект командасын тиімді басқаруға, ұжымдағы ынтымақтастықты арттыруға және қызметкерлердің мотивациясын көтеруге көмектеседі. Эмоционалды интеллектті дамыту үшін келесі қадамдарды орындауға болады:

Өзін-өзі тануды арттыру – өз эмоцияларыңызға назар аударып, оларды талдау.

Эмпатияны дамыту – басқа адамдардың сезімдерін түсінуге тырысу.
Белсенді тыңдау – әңгімелесушінің айтқанын мұқияттыңдау және түсіну.
Стресті басқару – эмоцияларды реттеу тәсілдерін үйрену.
Жанжалдарды бейбіт жолмен шешу – конфликттерге сабырлы және объективті қарау.
Эмоционалды интеллект – бұл өмір мен жұмыста табысты болудың кілті. Ол адамдардың өз эмоцияларын және басқалардың эмоцияларын түсіну, басқару және пайдалану қабілетін арттырады. Эмоционалды интеллектті дамыту арқылы біз қарым-қатынастарымызды жақсартып, стрессті тиімді басқаруға, сондай-ақ кәсіби ортада табысты болуға мүмкіндік аламыз. Сондықтан эмоционалдыинтеллекттідамыту – әрбірадам үшінмаңыздыміндет. Эмоционалды интеллект – бұл өмір мен жұмыста табысты болудың кілті. Оладамдардың өз эмоцияларын және басқалардың эмоцияларын түсіну, басқаружәнепайдалануқабілетінарттырады. Эмоционалдыинтеллекттідамытуарқылыбізқарым-қатынастарымызды жақсартып, стрессті тиімді басқаруға, сондай-ақ кәсіби ортада табысты болуға мүмкіндік аламыз. Эмоционалды интеллекттің маңыздылығы тек жеке өмірмен шектелмейді; ол қоғамда, отбасында және жұмыс орнында да көрініс табады. Эмоционалды интеллекті жоғары адамдар әлеуметтік ортада оңай бейімделіп, қиындықтарды жеңуге қабілетті. Олар өз эмоцияларын дұрыс бағалап, басқалардың қажеттіліктерін түсініп, тиімді қарым-қатынас орната алады.
Эмоционалды интеллектті дамытуды сізге не болып жатқанын білуден бастау керек. Сіз өзіңізді және эмоцияларыңызды бөлісуді, оларды жеке құбылыс ретінде көрсетуді және оған сырттан қарауды үйренуіңіз керек. Эмоциялар-бұл сіздің айналаңызда болып жатқан жағдайға реакцияңыз. Олар сыртқы жағдайлардың өзгеруімен бірге өзгереді, сондықтан есіңізде болсын: сіз-сіздің эмоцияларыңыз. Эмоцияны өзіңізден ажырата білу жағдайды бағалауға, шешім қабылдауға және дұрыс жауап беруге көмектеседі.
Сондықтан эмоционалды интеллектті дамыту – әрбір адам үшін маңызды міндет. Бұл тек кәсіби жетістіктерге ғана емес, сонымен қатар жеке өмірдің сапасын арттыруға да ықпал етеді. Эмоционалды интеллектті дамыту үшін түрлі тренингтер, семинарлар және өзін-өзі дамыту әдістері арқылы жұмыс жасауға болады. Нәтижесінде, біз өзімізді және айналамыздағы адамдарды жақсырақ түсініп, өмірімізді байыта аламыз. Эмоционалды интеллект – бұл тек дағдылар жиынтығы емес, сонымен қатар өмір сүру философиясы, ол бізге бақытты, табысты және үйлесімді өмір сүруге көмектеседі.Эмоционалды интеллект – адамның өмірі мен мансабында табыс қажетуіне ықпал ететін маңызды дағды. Ол адамдар арасындағы қарым-қатынасты жақсартып, жұмыс орнында тиімділік пен үйлесімділікті арттырады. Сондықтан EQ-ді дамытуға мән беру – әр адамның жеке және кәсіби дамуы үшін маңызды қадам.
Эмоционалды интеллект – адамның жеке және кәсіби өміріндегі табысты қалыптастыратын маңызды дағды. Өз эмоцияларын түсініп, басқара білетін адам кез келген ортада сәтті бола алады. Сондықтан эмоционалды интеллектті дамытуға уақыт пен күш жұмсау – өмірдегі және жұмыстағы жетістіктің кепілі.

Әдебиеттер

1. Нгуен М.А. Психологические предпосылки возникновение эмоционального интеллекта в старшем дошкольном возрасте // Культурно-историческая психология. – – №3. – С. 46-51.
2. Смирнова Е.О., Холмогорова В.М. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, проблеммы, коррекция. – М.: Гуманитарн. изд. Центр ВЛАДОС, 2005. – 158 с.
3. Нгуен М.А. Развитие эмоционального интеллекта // Ребенок в детском саду. – – № 5.– С. 80-87.
4. Орме Г. Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха. – М.: КСП+, 5 Либин4.А.В. Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций. – М.: Смысл; PerSe, 2000.

ӘОЖ37.013.42

КИБЕРБУЛЛИНГ СУИЦИДТІК ҮРДІСТЕРДІҢ ҚАУІП ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Әбдіқадыр Ж.Н. - 7М03130-Психология БББ магистранты
Шоманбаева А.О. - пс.ғ.к., доцент

Кибербуллинг-қорқыту,жәбірленушінің немесе оның жақындарының жеке басын қорлау,террорлық немесе интернет желісін пайдаланып қорлаумен бірге жүретін психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі.

Кибербуллинг ұғымын алғаш рет Б. Бэлси енгізді-оның пікірінше,кибербуллинг-адамның немесе топтың қасақана,қайталанған және дұшпандық мінез-құлқы үшін электрондық пошта,ұялы телефон, жеке интернет-сайттар сияқты ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану

Ақпараттық технологиялардың дамуымен және оларды пайдаланушылардың жыл сайын қол жетімділігімен интернет кеңістігі артып келеді. Соған орай, тақырып барған сайын өзекті бола бастады, сонымен қатар интернет желісінің оң және теріс жақтарын тудырады. Бірінші сыныпқа барған кез-келген бала телефонмен/ноутбукпен/планшетпен жұмыс істей алады, ең бастысы осы құрылғыларда интернет-серверлерді қолдана алады.

Виртуалды әлем адамдар арасындағы өзара әрекеттесу ерекшеліктерін өзгертеді, виртуалды коммуникацияның бірқатар ерекшеліктері бар: анонимділік, әлеуметтік ортаны кең қамту, бақыланбау. Интернет арқылы біз өзіміздің жеке кеңістігімізді қалыптастыра аламыз, достар, махаббат, жаңа достар таба аламыз, жаңа білім мен мүмкіндіктерді таба аламыз, қызметтер қол жетімді бола бастайды, бірақ қауіпсіздікке қауіп төнеді.

Осы мәліметтерге сүйене отырып, біз мектеп оқушылары интернет кеңістігін қалай жақсы және белсенді қолдана алады деген қорытынды жасауға болады, ал егер интернет кеңістігінде қауіпсіздікке арналған конференциялар мен конкурстар болса, онда бұл қауіпсіздікті бұзу қаупі бар. Осы қауіптердің бірі-кибербуллинг. Кибербуллингтің алғашқы анықтамасын Билл Белси берді. "Кибербуллинг - бұл әдейі қорлау, қорқыту, үркіту әдетте ұзақ уақыт бойы"және қазіргі заманғы байланыс құралдары арқылы басқа компроматациялық деректерді хабарлау,.

Кибербуллингтің салдарының бірі-суицид. ДДҰ (1982) анықтамасына сәйкес, "суицид - өлімге әкелетін суицид әрекеті; суицидке әрекет ету-өлімге әкелмейтін ұқсас әрекет". 2001 жылы әлемдегі денсаулық жағдайы туралы баяндамада ("психикалық денсаулық: жаңа түсінік, жаңа үміт")" суицид-бұл белгілі бір адамның саналы әрекеттерінің нәтижесі, ол толық біледі немесе өлімді күтеді "және"суицид бүгінде қоғамдық денсаулықтың негізгі мәселелерінің бірі болып табылады" делінген.

Интернетте буллинг әртүрлі жолдармен болуы мүмкін. Бұл әлеуметтік желілер, арнайы беттер мен домендер арқылы белгілі бір адамды қорлау туралы үгіт-насихат арқылы қорқыту. Зиянды фотосуреттерді, сөз тіркестерін орналастыру, қауесеттерді тарату, жоқ оқиғаларды ойлап табу. Ақпаратты бопсалау мақсатында жиі орналастырады. Кейде шабуыл адамға жеке хабарламалар немесе қоғамдық пікірлер жазылған кезде тікелей жүреді. Соңғы кездері "өлім топтары", сондай-ақ суицидке арналған нұсқаулықпен онлайн ойындар барлығының есту қабілетіне ие болды.

Кез келген қорлау, соның ішінде кибербуллинг зардап шеккендердің психологиялық денсаулығы үшін қауіпті. Американдық "the psychiatrist" журналының зерттеуіне сәйкес, ки - бербуллинг депрессияның, өзін-өзі бағалаудың төмендеуінің, сондай-ақ мектеп оқушылары арасындағы суицидтің жалпы себебі екені анықталды. Бірақ маңызды ерекшелігі-уланған адамдар депрессияға, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне және суицидтік ойларға бейім.

Суицидтік факторларды тудыратын кибербуллингтің ерекшеліктері:

Әлеуметтік желідегі кибербуллингтің бір ерекшелігі-киберқылмыскердің жеке басы әрқашан шындық емес, кез-келген адам суреттің артында өзін жасыра алады.

Ақпаратты тарату жылдамдығы. Кибербуллер бірнеше минут ішінде ақпаратты желіге тарата алады және оны бірнеше минут ішінде мыңдаған адамдар көре алады.

Жыныстық коннотацияның болуы. Интернетте біз еркін бола аламыз және әңгімелесушімен бетпе-бет келгенде сөйлесуге ұялатын тақырыптар туралы сөйлесе аламыз. Мектеп оқушылары үшін бұл тыйым салынған тақырып, сондықтан ол тілек пен белгілі бір дәрежеде ойын тудырады. Бұл жағдайда анонимділік тек толқудың үлесін береді.

Жазаламау. Біз бұрын айтқанымыздай, кибербуллердің(киберхакердің) нақты атауынан өзгеше атауы және басқа да ақпараттық деректері болуы мүмкін, содан кейін мәселе осы немесе басқа шоттардың артында кім тұрғанын есептеу бүгінгі күнге дейін тергеу органдары үшін де, жасөспірім үшін де өте проблемалы болып табылады. Егер біз қылмыскерді есептей алмасақ, онда оған ешқандай алдын-алу шараларын қолдана алмаймыз.

2017 жылдың наурыз айында белгілі психотерапевт Тина Берадзеден сұхбат алынды. Сұхбатында ол жыл сайын мәселе текубығып бара жатқанын атап өтті. Американдық әріптестердің психиатрия саласындағы зерттеулеріне сүйене отырып, ол "суицид жасөспірімдер арасындағы өлім-жітімнің екінші себебі болды, ал арыстанның үлесі әлеуметтік желілерде. Көбінесе өмірмен есеп айырысуды шешкен жасөспірімдер қорқытуға ұшырады. Суицидтің екінші себебі - "өлім топтарына"қатысу.

Осылайша, біз кибербуллинг мәселесі мектеп оқушылары арасындағы суицидтік үрдістердің факторы ретінде қазіргі уақытта өте өткір тұр және біз интернет кеңістігінің қауіпсіздігінің алдын алу мақсатында бағдарламалар құруымыз, енгізуіміз және насихаттауымыз керек деген қорытынды жасауға болады. Жұмыс кибер хакерлер болып табылатындарға да, олардың құрбандары болып табылатындарға да екі жақты жүргізілуі керек.

Кейде баланың қосарланған позициялары болады және бір уақытта екі рөлде болуы мүмкін, бір субъектінің алдында киберхакер де, басқа субъект үшін құрбан болуы мүмкін. Төрт жақты жұмыс маңызды: ата-ана-мұғалім-бала-интернет. Бұл сілтемелердің барлығы бір-бірімен тығыз байланысты болуы керек және жұмыс құрылымы барлық төрт өзара әрекеттесу жүйесі арқылы хабарлау мақсатында құрылуы керек.

Әдебиеттер

1. Блайа, К. Кибербуллинг и школа // Дети в информационном обществе. 2012. № 10. С. 40–46.
2. Вураско А. За картинкой в сети дети не видят злоумышленника // Дети в информационном обществе. 2017. № 4. С. 20-23.
3. Кибербуллинг-это преступление. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https:// vk.com/public29165258
4. Солдатова Г, Зотова Е. Агрессоры и жер-твы // Дети в информационном обществе. 2012.№ 11. С. 42-51.

УДК:37.013:373.2.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Әміреева А. О. - студентка группы ТП 24-9к
Тогатай М.М. - старший преподаватель, магистр

Одной из актуальных проблем начального обучения, требующей своевременного решения, является развитие творческого мышления и творческих способностей младших школьников. В динамичном, быстро меняющемся мире, общество значительно чаще переосмысливает социальный заказ школе, корректирует или изменяет цели и задачи школьного образования.

Образование – единый целенаправленный процесс воспитания и обучения, являющийся общественно значимым благом и осуществляемый в интересах человека, семьи, общества и государства. Государственная политика в сфере образования основывается на гуманистическом характере образования, приоритете жизни и здоровья человека, прав и свобод личности, свободного развития личности, воспитании взаимоуважения, трудолюбия и т. д. Государство гарантирует обеспечение права на образование в течении всей жизни в соответствии с потребностями личности, адаптивность системы образования к уровню подготовки, особенностям развития, способностям и интересам человека.

Начальное образование является наиболее важным в системе образования, оно направлено на формирование личности обучающегося, развитие его индивидуальных способностей, положительной мотивации и умений в учебной деятельности, таких как овладение чтением, письмом, счетом, основными навыками учебной деятельности, элементами теоретического мышления, простейшими навыками самоконтроля, культурой поведения и речи, основами личной гигиены и здорового образа жизни.

Главная цель, которая раньше определялась как формирование основ всесторонне и гармонично развитой личности, сейчас видится в том, чтобы сделать акцент на воспитание личности активной, творческой, креативной, осознающей глобальные проблемы человечества, готовой посильно участвовать в их решении. Стратегия современного образования заключается в том, чтобы дать возможность всем без исключения обучающимся проявить свои способности и весь свой творческий потенциал. В Концепции модернизации российского образования до 2015 г. одной из первостепенных выдвинута задача достижения нового, современного качества образования, выражающегося в необходимости развития творческих созидательных способностей личности. Соответственно знания и умения являются не конечной целью обучения, а инструментом, средством, полем для творческой деятельности, для самореализации каждого человека. Особого внимания требует обращение к данной проблеме в начальной школе, поскольку именно в младшем школьном возрасте закладываются основы учебной и осознанно управляемой творческой деятельностей.

Вот здесь и встает вопрос о том, что такое творческое мышление и творческие способности. А это уже область креативной педагогики.

Креативная личность – личность, способная и готовая к субъективному и объективному творчеству как процессу и результату.

Творческая личность – личность, успешно реализованная в объективном творчестве как процессе и имеющая объективные творческие результаты.

Становление креативной личности – формирование и развитие совокупности устойчивых креативных качеств человека, характеризующих его индивидуальность при обучении творчеству.

Становление творческой личности – формирование и развитие творческой личности на основе формирования и развития опыта профессионально-творческой деятельности.

Творческое мышление – вид мышления, связанный с выполнением творческого процесса и прогнозированием творческого результата.

Творческие способности – индивидуальные особенности человека, проявляющиеся при успешном осуществлении творческой деятельности и позволяющие оценить ее результативность. Приведенные понятия определяют педагогическое поле креативного образования.

Согласно многоуровневой системе в начальных классах происходит развитие творческого воображения и фантазии. Методология творчества дает и преподавателю и обучающемуся интеллектуальные инструменты для формирования творческого системного мышления. Структура креативного урока по методологии творчества существенно отличается от традиционного урока и включает в себя блоки, которые реализуют тему урока, адекватные целям креативного образования в целом. Ведь логика построения уроков творчества обусловлена целью – сделать процесс обучения подлинно развивающим. Мотивация уроков здесь состоит в том, что специально продуманы системы заданий для поддержания устойчивой положительной мотивации в ходе всего урока. Каждый креативный урок представляется информационной картой, которая представлена 8 блоками.

Литература

1. Общее образование: школа, гимназия, лицей. Юридический справочник директора, учителя, учащегося / Сост. М. Ю. Рогожин. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2014
2. Утемов В. В., Зиновкина М. М. Структура креативного урока по развитию творческой личности учащихся в педагогической системе НФТМ-ТРИЗ // Концепт. 2013. Современные научные исследования. Выпуск 1.
3. Зиновкина М. М. Многоуровневое непрерывное креативное образование в школе // Концепт. – 2012. – № 9.
4. Творческое воображение и фантазия: (Методы развития): Учеб.пособие по циклу курсов «Основы инженер. творчества и компьют. интеллектуал. поддержка инженер. мышления/ М. М. Зиновкина, Р. Т. Гареев, А. Б. Юрасов; Моск. гос. индустр. ун-т. Межкаф. центр инженер. Творчества, М. МГИУ., 1997
5. Утёмов В. В., Зиновкина М. М., Горев П. М. Педагогика креативности: Прикладной курс научного творчества: Учебное пособие. – Киров: АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.

ЗІМБІР МЕН ЛИМОН АРҚЫЛЫ МАРМЕЛАД ЖАСАУ

Әшім Г. – оқушы
Маликова А. –мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

Зімбір мен лимон арқылы мармелад жасау — дәмді әрі пайдалы тәтті тағам дайындаудың тамаша әдісі. Бұл мармеладтың дәмі ерекше болады, себебі зімбірдің ащылығы мен лимонның қышқылдылығы бір-бірімен тамаша үйлеседі. Төменде зімбір мен лимон арқылы мармелад жасау үшін қажетті ингредиенттер мен рецепт ұсынылған.

Қажеттіингредиенттер:

- 2 лимон (сүзілгеншырынжәнеүгітілгенқабығы)
- 1 шайқасықзімбірұнтағынемесежаңаүгітілгензімбірдің 1-2 шайқасық
- 500 г қант
- 250 мл су
- 1 ас қасық желатин (немесе агар-агар)
- 1-2 ас қасық лимон қышқылы (қалауыңызбойынша)
- 1/2 шайқасық ванилин (қалауыңызбойынша)

Дайындау тәсілі:

Лимонды дайындау: Лимондарды жақсылап жуып, қабығын үгітіңіз. Сосын лимондарды екіге бөліп, шырынын сығып алыңыз.

Зімбірді дайындау: Егер жаңа зімбір қолдансаңыз, оны үгітіп, шырынға қосыңыз. Егерұнтақзімбірқолдансаңыз, 1 шайқасықжеткіліктіболады.

Қантты еріту: Су мен қантты үлкен кастрюльге салып, отқа қойып, араластыра отырып қантты ерітіңіз. Қанттолықерігенненкейін, қоспанықайнатыңыз.

Қосымша ингредиенттерді қосу: Қант ерігеннен кейін, лимон шырынын, лимон қабығын, зімбірді және ванилинді қосып, жақсылап араластырыңыз. Бұл қоспаны орташа отта қайнатыңыз. 5-7 минут қайнатқаннан кейін, мармелад қалыңдай бастайды.

Желатинді қосу: Желатинді 2-3 ас қасық суға ерітіп, сұйық массаға қосыңыз. Егер агар-агар қолдансаңыз, оны сәйкесінше пайдалану нұсқаулығына сай қосыңыз. Араластырып, мармеладтың консистенциясы қоюланғанша пісіріңіз.

Лимон қышқылын қосу: Лимон қышқылын қосып, араластырыңыз. Бұл мармеладқа қышқылдық береді және оның сақталуын ұзартуға көмектеседі.

Дайын мармеладты ыдысқа құю: Мармеладты ыдысқа немесе арнайы пішіндерге құйып, бөлме температурасында салқындатуға қойыңыз. 2-3 сағатбойы мармелад тоңазытқыштатұрып, толығыменқатуыкерек.

Қызмет көрсету: Мармелад қатқаннан кейін оны тілімдерге бөліп, қызмет етіңіз. Бұл мармеладты шаймен немесе нанның үстіне жағып жеуге болады.

Кеңестер:

- Мармеладтың тәттілігін өз қалауыңыз бойынша реттеуге болады, қанттың мөлшерін азайтып немесе көбейтіп.
- Егер мармеладты қаттырақ жасағыңыз келсе, агар-агарды қолдану жақсы нәтиже береді.
- Лимон мен зімбірдің дәмі өте күшті, сондықтан оларды біртіндеп қосып, дәмін татып көру ұсынылады.

Бұл мармелад қышқыл және ащы дәмдердің тамаша үйлесімін ұсынады, ал зімбір мен лимонның денсаулыққа пайдасы ерекше.

Әдебиеттер

1. Әбдіқалықова, Г. А**.** (2019). Тамақтану және денсаулық: дәстүрлі әдістер мен жаңа технологиялар. - Алматы: Мектепбаспасы.
2. Әбішева, С. Б**.** (2018). Табиғи өнімдер және олардың адам ағзасына әсері. - Алматы: Қайнар
3. Байтұрсынов, Ә. (2017). Қазақтың дәстүрлі тағамдары және олардың дайындалу әдістері. - Астана: Ғылым.

ОЙ ПРОЦЕССІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЛОГИКАЛЫҚ АСТАРЛАРЫ

Идирис С.Ш. – 6 «В» сынып оқушысы
Жакупова Г.И. - қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Түркістан облысы, Мақтаарал ауданы, Мырзакент кенті, «А.Пушкин атындағы №3 ЖББМ» КММ

«Қандай ғылым болса да,
ол — адам санасына дербес,
ерекше мәндерді ұғыну арқылы ұялайды.»
Әл Фараби

Адамның өсіп, қалыптасудағы жастық шағы – қиын да күрделі кезең. Жас-өспірімшақ-адам болып қалыптасудың аса бір арынды шағы.

Шәкірттің жан дүниесінің сырына терең бойлап, оның дамуы мен қалыптасу заңдарын жете түсіну - ұстаздық мамандыққа қойылатын басты талап-тілектердің бірі. Осындай мақсатты жүзеге асыру жолында ұстаздың ойлауына қойылатын талаптар қандай?

Халқымыздың даму тарихы мен өмір салтында ойлау жүйесіне, сөйлеу қисынына қатысты ой-пікірлерді тұжырымдап білдіретін мақал-мәтелдер мол. Халықтың рухани өміріне қатысты мұндай мақал-мәтелдердің мазмұн-мәнін адамның ойлау әрекетімен ұштастыра отырып, жас жеткіншектердің дүниетанымын қалыптастыруда айрықша мәні бар. Халық даналығында «Ой ойласаң кең ойла, кең ойласаң тең ойла» деген мақал бар. Бұл мақалдың мәні логика ғылымындағы тепе-теңдік заңының баламасын білдіріп, оның көлем мөлшеріне қатысты қағиданы тұжырымдайды. Ал «Көз жеткізбегенді, сөз жеткізеді» дейтін мақал адамның дүниені танып білудегі тікелей сезімдік танымы мен сөз арқылы бейнеленетін абстрактілі ойдың мәнін білдіреді. Шешендік өнер мен сөйлеу әркетінің қисынды болуының мән-жайын «Өнер алды-қызыл тіл» деген мәтелмен білдіреді. Халық даналығыныңқайнар бұлағы болып табылатын мақал-мәтелдер әрбір нәрсенің шындығына адамдардың көзін жеткізіп, оның санасында ақиқаттықты ұялатудың қуатты құралы ретінде қолданылады.

Мақал-мәтелдер құрылымы мен мазмұны жағынан логикадағы дедукциялық ойдың кең таралған түрі силлогизмнің баламасы сияқты. Ауыз әдебиеттегі мақал-мәтел жанры – көркем сөздің ықшамдалған формасы. Сондықтан бұл жанрды адамды ақиқатқа сендірудің эталоны деуге болады. Халқымыздың сөз өнеріндегі мақал-мәтелдер әлеуметтік өмір тіршілігін әр тарапты қамтып, мағынасы терең, тілге жеңіл, жүрекке жылы тиеді. Адамның сөйлеу өнері мен ойлау жүйесіне қатысты мақал-мәтелдер тек логика пәнін меңгертуге ғана емес, сонымен қатар жас жеткіншектердің ойлау процессі мен дүниетанымын қалыптастыруда қуатты құрал, дидактикалық материал болып табылады.

Логика ғылымының алғашқы іргетасын қалап, оны ғылыми жүйемен іздестірген ежелгі грек жұртының энциклопедист ғұлама ғалымы – Аристотель (384-322) . Аристотель логика саласында жазған еңбектерін жинақтап «Органон» деп атаған. Бұл сөздің мәні «Таным құралы» деген түсінікті білдіреді. Аристотель логиканың ойлау заңдары мен формаларының мән-жайын баяндай отырып, мұндағы әртүрлі ғылыми ұғымдардың мәнін ашық көрсетті. Аристотель ақиқаттық дегеніміз ойдың объективті шындыққа сәйкес келуі, ақиқаттықты танып білудің өлшемі ойдың болмыстағы заттармен үйлесуі деп түсіндіреді. Ол ойлаудың негізгі принципі қайшылық заңы дей келіп, ойлау формаларының – ұғым, пікір, ой қорытындыларының – мән-мәнісін тәптіштеп баяндайды.

Мәселен, ұғым жалпылығы кең түсініктерге қарай өрбіп, жалпы мәні ұлғайып, нәрселерді бейнелейді. Ондай ұғымдар категориялар деп аталады. Аристотель өзінің логикада ашқан маңызды жаңалығын силлогизм, яғни заттар мен нәрселердің қасиеті туралы қостап айтылған пікірлерден туған жаңа бір ой деп тұжырымдаған. Орта ғасырларда логика ғылымы саласындағы ғылыми жетістіктер кезінде екінші Аристотель атанған Шығыстың энциклопедист ғалымы – Әбу Насыр әл-Фараби (870-950) . Фараби сол кездің өзінде-ақ бүкіл әлемге танымал болып, өз еңбектерінде адам ойлауының сан-алуан қыры мен сырын қамтитын шешендік өнер, дүниенің заттығы, ойлау жүйесі, сөздердің мағынасы, ақыл-ой арқылы заттардың мәнін танып білу, ойлау мен сөйлеуде қателіктерден сақтану, ойдың дәлелді болуы (әл-бұрхан) сияқты мәселелерді баяндайды. Әл Фараби ойдың арқауы – тіл, сөз деген бірден-бір ғылыми түсінікті өз іліміне негіз етіп алады. Айналадағы дүниені дұрыс ұғып, оның жай-жапсарын түсінуде логика төрелік өлшемдік қызмет атқарады дейді. Логика өнері қателік кетуі мүмкін әрбір жағдайда ақылды дұрыс ойлауға жетектейтін нәрселерді қарастыратынын айтады.

Логика – ойлау процессінің жалпыадамдық сипаттағы заңдарын зерттейтін дербес ғылым. Оны психология ғылымының бөлігі деп санау қиынсыз. Өйткені, психология ойлау әрекеті мен жандүниесінің заңдылықтары дара адамдарда белгілі жағдайларға орай қалайша дамып, жүзеге асу ерекшеліктерін зерттейді, ал логика болса, жалпы ойлауды, жалпы адамдардың бәріне тән ортақ қасиет ретінде немесе ойлаудың барлық жұртқа ортақ даму заңдары мен формаларын зерттейтін философиялық сипаттағы ғылым.

Логиканың мән-жайы, әсіресе, қазақ халқының ауыз әдебиеті шығармаларын талдап, олардың мазмұнын тереңірек зерттеп білуден анық көрінеді. Мәселен, халықтың рухани өмірінде жиі қолданылатын мақал-мәтелдерді талдайтын болсақ, тіпті бір мақалдың бірнеше мағынасы болатынын айқын байқай аламыз. «Жығылсаң нардан жығыл» дейтін мәтелдің мәні нардан құлап түсу емес, қандай да болсын іске кіріскенде

оның ең оңай жолын вариантын іздестіру керек дегенді білдіреді. «Қызым саған айтам, келінім сен тыңда». Бұл мәтелдің мәні айтылған ақыл-кеңестің өзінен кішілерге де тегіс қатысты екендігі, яғни адамдарға арнап сөйлеуді білдіреді.

«Тәрбиешінің өзі тәрбиеленген болуы керек» деп Карл Маркс айтқандай, жан-жақты жетілген адамды тәрбиелеу үшін әрбір ұстаз психология ғылымымен қатар логикалық қағидалармен де толық қаруланбайынша, оқу-тәрбие процессіндегі көздеген мақсатына жетуі қиын болатыны хақ.

ӘОЖ 398.2

АЛҒАШҚЫ ПАЛЕОГРАФИЯНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ

Жанболат Қ. - ТП 24-5к1 тобының студенті
Мырзамсеитова Қ. - аға оқытушы

Палеография – бұл жазбалардың пайда болуы, дамуы және тарихи маңызын зерттейтін ғылым саласы. Ол көне жазу жүйелерін, олардың әртүрлі кезеңдердегі өзгерістерін және мәдениеттер арасындағы байланыстарды зерттеу арқылы жазба мәдениетінің тарихын ашады. Алғашқы палеографияның пайда болуы мен даму кезеңдері адамзат қоғамының мәдени және әлеуметтік тарихын түсінуде үлкен рөл атқарады. Бұл ғылым саласы тек тарихшылар мен археологтарға ғана емес, сонымен қатар жазба мұраларын зерттеу мен сақтаумен айналысатын мамандарға да маңызды ақпарат береді. Палеография алғаш табылған аймақ: Палеография алғаш рет Месопотамияда табылды. Бұл аймақ б.з.д. 4 мыңжылдықта жазудың алғашқы нұсқаларын жасаған жер болып табылады. Клинопись жазу жүйесі – Месопотамияның алғашқы жазу түрі, ол сазбалшыққа шапқан таңбалар арқылы жазылған мәтіндерден құралды. Клинопись жазу жүйесі, ең алдымен, сауда-саттық пен әкімшілік мақсатта қолданылды. Осы жүйенің арқасында бізге Хаммурапи заңдар жинағы сияқты көне құқықтық құжаттар жетті. Хаммурапи заңдары – әлемдегі ең алғашқы жазбаша құқықтық құжаттардың бірі және оның көне заманның құқықтық жүйесін түсінуге көмектеседі. Палеографияның кеңінен қолданылуы: Палеография әртүрлі мәдениеттерде жазу жүйелерінің кеңінен қолданылуымен байланысты. Мысалы, Мысырдағы иероглифтік жазу негізінен діни және мемлекеттік құжаттарды жазу үшін қолданылды. Фараондар өздерінің билігін бекіту мақсатында иероглифтермен жазылған мәтіндерді қолданды. Үндістанның брахми жазуы да маңызды тарихи рөл атқарды. Бұл жазу жүйесі буддизмнің таралуымен байланысты болып, император Ашоканың бағандарында жазылған мәтіндерде кеңінен қолданылды. Қытайда қытай жазуы мыңдаған жылдар бойы қолданылып келеді және қазіргі уақытта да көптеген қытай тілдеріне негіз болып отыр. Қытай жазуының ерекшелігі – оның идеографиялық сипаты, яғни әрбір таңба белгілі бір ұғымды немесе ойды білдіреді. Палеографияның тарихи мәні: Палеографияның тарихи мәні ерекше. Жазудың пайда болуы мен дамуы қоғамдық құрылымның өзгеруін, мәдениеттің эволюциясын және әлеуметтік қатынастардың қалыптасуын көрсетеді. Месопотамияның клинопись жазуы мен Мысыр иероглифтері арқылы біз ежелгі қоғамдардың өзара байланысы мен басқару жүйелерін зерттей аламыз. Мысырдағы фараондардың қабірлеріне жазылған мәтіндер, олардың діни нанымдары мен билік жүйесінің құрылымын көрсетеді. Үндістанның брахми жазуы буддизмнің таралуымен және император Ашоканың саясатын түсінуге көмектеседі. Палеография жазу арқылы көне қоғамдардың өмірін, ойлау жүйесін және мәдениетін зерттеудің маңызды құралы болып табылады. Қазіргі кездегі палеография саласының дамуы: Қазіргі палеография саласының дамуы жаңа технологиялардың көмегімен жүзеге асуда. Бұрынғы көне жазбаларды цифрлық форматта сақтау және зерттеу, палеографтардың жұмысына жаңа мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта компьютерлік бағдарламалар мен цифрлық құралдар көне жазуларды оқуға және талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, Мысыр иероглифтері мен клинопись жазуларын зерттеуде арнайы бағдарламалар мен әдіс-тәсілдер қолданылуда. Сонымен қатар, палеография саласындағы зерттеулер халықаралық деңгейде жүргізіліп, жаңа ғылыми зерттеулер мен жарияланымдар палеографияның дамуына үлкен үлес қосуда. Палеография жазудың пайда болуы мен даму тарихын зерттейтін маңызды ғылым саласы болып табылады. Ол бізге көне мәдениеттердің әлемін ашуға, олардың тарихы мен философиясын түсінуге мүмкіндік береді. Месопотамиядан бастап, Мысыр мен Үндістанға дейін, әрбір мәдениет өз жазу жүйесін дамытып, сол арқылы тарихқа өз үлесін қосты. Қазіргі уақытта палеография жаңа технологиялардың арқасында дамып, көне жазбаларды сақтап, зерттеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Гумилев Л.Н. Ежелгі Түркілер тарихы. — Алматы: Жазушы, 1993. — 256 б.
2. Теодорович П. Палеография: теориясы мен практикасы. — М.: Наука, 1985. — 320 б.
3. Байпақов К.М. Көне Қазақстан: археология, мәдениет, тарих. — Алматы: Ғылым, 2004. — 412 б.
4. Долгополов, В.А. Түркі жазба ескерткіштері: тіл және палеография. Алматы: Қазақ университеті, 2007. 312 б.
5. Звягинцев А.Г. Жазу тарихы мен палеография: көне мәдениеттердің іздері. — М.: Восточная литература, 1998. — 275 б.
6. Мұқанова Н.Е. Қазақ халқының жазу мәдениеті. — Алматы: Атамұра, 2006. — 190 б.

7. Мангелдин В.Л. Палеографиялық зерттеулер мен көне жазбалар. — Ташкент: Шығыстану, 2001. — 238 б.

ӘОЖ 37.3:371.382:37.035.6

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗБАША МӘТІН ҚҰРАУ ІСКЕРЛІГІ МЕН ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Жолдас А.Қ. –ТП 23-10(2)кр тобының студенті
Джахаева А.П. - магистр**,** аға оқытушы

Қазақ тілін оқытудың міндеті тек тілге тән белгілерді меңгерту меншектелмейді, сонымен бірге оқушылардың тілден алған білімін басқа ғылым салаларын меңгеруге құрал ету болып табылады. Демек, оқушылар өмірдегі қоғамшындығын тіл арқылы біліп, үйрену жолымен білімін толықтырады.

Қазақ тілін оқытуда қолданылатын әдістер бір түрлі емес, әртүрлі және оның әрқайсысы тәжірибеде алуан түрлі әдіс, тәсілдер арқылы жүзеге асады. Мысалы, қазақ тіліндегі материалдарды талдау-жинақтау жолымен үйрету бір әдіс болса, оның тәсілдеріне: талдау үлгілерін мұғалімнің өзі көрсетуі, оны оқушылардың өздеріне оқыта бастауы, талдаудағы қатесін өзіне тапқызуы, жіберген қатесін түзеу үстінде ережесін айтқызуы, біреуінің қатесін екіншісіне түзеттіруі, жіберген қатені болдырмау үшін, сол сияқты бірнеше мысалдарды өздеріне тапқызып талдатуы немесес ол талдау-жинақтау әдісін қолданып тұрып, оны басқа әдістермен ұштастыру (әңгіме, бақылаут.б.) амалдары жатады. Соның бірі – талдау әдісі.

Талдау әдісі қазақ тілінен фонетика саласын өткенде де, орфографиямен тыныс белгілерінен жазу жұмыстарын жүргізу үстінде де, лексика саласынан сөз мағыналарын үйретуде де, морфологиямен синтаксис саласын оқытуда да қолданылады. Әсіресе, қазақ тілінен жаңа тақырыптарды түсіндіруде оның ерекшеліктерін талдап, нақтылы мысалдар арқылы дәлелдеуде және оқушылардың өздерін іздендіру жолымен жүргізілетін тәжірибелік жұмыстарда (белгілеріне қарай бөліп талдатуда, өздеріне оқытып талдатуда, мәтіндерденжаздырыпталдатуда, түріне қарай топтап талдатуда, орфографиялық ережелерді дәлелдеуде, тыныс белгілерін қойғызуда, үйтапсырмасын тексеруде, өткен материалды қайталатып қорытуда т.б.) бұл әдістің маңызы зор. Соның бірі – фонетикалық талдау. Мұғалім фонетикалық талдау жасатқанда, одан өтілген материалдарды қайталап жинақтау үшін, ол жөніндегі оқушылардың білімін тексеру үшін және өтілген материалдарды білу жағынан кемшіліктері болса, оны толықтыру үшін ұйымдастырылады.

Тұжырымдағанда, талдау – мектептерімізде тіл пәнін оқытуда ұдайы қолданылып отыратын өте тиімді әдістің бірі. Сондықтанбұләдістіқолданғанда, мұғалім тілдік материалдардың ішкі заңдылықтарымен жүйесін, оның бөлшектерімен ерекшеліктерін оқушыларға талдап, талдау әдісін тиімді етіп жүргізу – оның ерекшеліктерін, тәсілдерін меңгеру қажет.

Әрбір әдіспен тәсілдемелер грамматикалық категориялардың табиғатына сай қолданылып отыратыны белгілі. Қазақ тілі бөлімдерінің әрбір тарауындағы тақырыптар бір-бірімен үнемі тығыз байланысты. Оны тек қанаталдау, дәлелдеу арқылы ғана игертуге болады. Өйткені грамматикалық категориялар көбінесе астрактылы. Ойландыру, дәлелдеу, талдау жұмыстары жүйелі жүргізілгенде ғана оқушының қызығушылығын тудырып, ынтасын арттырады. Өздері күніне сан рет қолданып, айналымда жүрген сөздермен сөз тіркестерін талдау кезінде жаңа қырынан таниды. Мән бермей жүргендерін түсінеді. Сондықтан әрбір ережеге сай таңдап алынған сөз, сөзтіркесі, сөйлем оқушыға түсінікті, мәні игерілуге тиіс. Талдауауызша да, жазбаша да жүргізіледі. Бұның екеуі де пайдалы. Жазбаша талдау тақтаға, оқушының дәптеріне түседі. Жіберілген қатені, жазуемлесіненкеткенқатенітүзетуүшін де жазбашаталдаупайдалы. Оқушылартүгелқамтылады.

Мұғалімнің әртүрлі жазбаша талдаулар жасатып түгел бағалауына қолжеткізеді. Ал ауызша талдау арқылы оқушының ойлауымен сөйлеуінің жүйелілігін, сөздерді қолдана білуін, сөз байлығын бақылауға мүмкіндік береді. Бір бүтіннің екі жағы сияқты бір-бірінен ажырамас бірлікте талданатын талдау жиі ұшырайды. Тіл ғылымының әрбір тарауын тақырып-тақырыпқа бөліп, бір-бірімен байланыстыра отырып жоспарлап өту кезінде талдау үнемі араласып отырады. Өйткені оқытудың өзі де талдаумен жинақтаудан тұратыны белгілі. Әсіресе тілдік категорияларды өту кезінде бүтінді бөлшекке ажыратумен бөлшекті бүтінге жинақтауға негізделіп отырады. Со лсебепті мектептермен арнаулы оқу орындарында жиі қолданылып жүрген лексикалық, фонетикалық, грамматикалық, стилистикалықталдаулардыңтүрлеріменоныжүргізуәдіс-тәсілдерінқарастырайық

.Қазақ тілі оқулықтарының барлық жүйеде қалыптасқан құрылымы бойынша фонетика менлексикадан басталып, синтаксиспен аяқталатыны баршамызға белгілі. Ал оқыту барысында, әсіресе талдау барысында грамматикалық білімге негізделіп отырамыз. Себебі бірде-бір тілдік тақырып жалаң талдаумен түсіндіруге көнбейді. Тек қана мұғалімнің іскерлігімен білімділігі ғана бір-бірінен ажыратып, бірімен-бірін байланыстырып дәлелді ұғындыруы ғана нәтижелі болатыны белгілі.

Фонетикалық талдау алдымен дыбыс түрлеріне қарай жүргізіледі. Фонетикалық талдау жасатқанда, оқытушы қысқа сөйлемді текстер алып, сол сөйлемдегі әрбір сөздің дыбыстарына қарай талдау жасатады. Сол сөйлемдегі сөздердің қанша дыбыстан құралғандығын және соның ішіндегі әрбір жеке дыбыстардың ерекшеліктерін оқушылардың өздеріне дәлелдетіп түсіндіртеді. Мысалы: Ол бес алды деген сөйлемдегі

сөздерді дыбысына қарай былайша талдатады: Ол деген сөзде екі дыбыс, бес деген сөзде үш дыбыс, алды деген сөзде төрт дыбыс бар деп, жеке сөздердің ішінде қанша дыбыс бар екенінайтқызыпалады да, ендіәрсөздіжекедарадыбысынақарайталдатады. Сонда: олдегенсөзде бір дауысты (о), бір дауыссыз (л) дыбыс бар. О дыбысы – тілдің қатысына қарай жуан дауысты. Өйткені о дыбысын айтқанда, тіл кейін қарай жиырылады, ендеше оның жасалуына тілдің арт жағы қызмет етеді. Ал о дыбысы – жақтың қатысына қарай ашық дауысты дыбыс; ерін мен езудің қатысына қарай еріндік дыбыс деп талдатады. Онымен бірге о дыбысының жасалуын дәлелдеп, талдап тұрған оқушының өзіне сол дыбысты айтқызып көрсетеді.

Қорыта келгенде, талдау жұмысы жаттығудың бір түрі болып табылады және оны жүргізудің жүйесі, түрлері мен әдіс-тәсілдері бар. Сондықтан біз бұл әдістемелік құралда жаттығу мен талдауды байланыстыра қарастыратын боламыз.

Әдебиеттер

1. Жарқынбеков С, Айнабекова М. Оқушының шығармашылық қабілетін ашу. Бастауыш мектеп. 2007.№4,13б
2. Оразбаева Ф. Тіл әлемі. Алматы: 2007.-324 б
3. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі.А, Өлке,2003-124.
4. Қордабаев Т. Қазақ тіл білімінің мәселелрі. А. Рауан 1910 256 б.

ӘОЖ 94(574)

ЦЕЛИНОГРАД, 1979:ЖЕР ДАУЫ-ЕЛ ДАУЫ!

Жүнісбек А.Б. – ФИ-24-1к
Сембиева Ш.Б. – магистр аға оқытушы

1979 жылдың 16-19 маусым күндері Целиноград (қазіргі Астана) қаласында әміршіл-әкімшіл басқару жүйесіне қарсы бұқаралық толқулар өтті. Бұл оқиға Қазақстанда неміс автономиясын құруға бағытталған кеңес билігінің шешіміне қарсылық ретінде басталды.

Еділ бойындағы неміс автономиясы таратылғаннан кейін мыңдаған неміс ұлтының өкілдері Қазақстанға жер аударылды. 1956 жылдан бастап өзге ұлттарға қайтарылған автономиялар сияқты, немістерге де өздерінің ұлттық мәртебесін қайтару мәселесі көтерілді. Алайда Кеңес өкіметі оларды тарихи отанына – Германияға жібермеу үшін Қазақстанда автономиялы облыс құру туралы шешім қабылдады. Бұл шешім 1979 жылдың көктемінде КОКП Орталық Комитетінің Саяси бюросында Қазақстан басшылығымен келісілместен мақұлданды. Бұл қазақты басынғаны ма?!Автономияға Ақмола, Павлодар, Қарағанды және Көкшетау облыстарының кейбір аудандары енгізіліп, орталығы Ерейментау қаласы болады деп белгіленді.Бұл жаңалық қазақ халқының ашу-ызасын тудырып, ел арасында қарсылық күшейді. 16 маусым күні таңертең қаладағы жоғары оқу орындары мен колледж студенттері орталық алаңға жиналып, өз қарсылықтарын білдірді. Жастар қолдарына қазақ және орыс тілдерінде «Қазақстан бөлінбейді!», «Неміс автономиясына жол жоқ!» деген ұрандар жазылған плакаттар ұстап шықты. Олар биліктің бұл шешімін айыптап, наразылық үндеуін жариялады. Жергілікті басшылық шерушілерді таратуға тырысқанымен, халықтың ашуын баса алмады. Облыс басшылығы КОКП ОК Саяси Бюросының автономиялы облыс құру жөніндегі жобасын жоққа шығарды.Келесі наразылық шеруі 19 маусымда өтті. Бұл жолы оған соғыс және еңбек ардагерлері қосылып, шеруге 2-4 мыңға жуық адам қатысты. Олар облыс басшыларына автономияға қарсы үндеу табыстады. Целиноградтағы қарсылықтан кейін Атбасар, Ерейментау, Көкшетау қалаларында да шағын митингілер өтті.Бұл оқиғадан кейін жаппай жазалау шаралары жүргізілмесе де, кеңес билігі көтеріліс туралы ақпараттың таралуына барынша тосқауыл қойды. Басылымдарда бұл жөнінде бірде-бір мақала жарияланбады, ал партия жиындарында оқиға мүлдем талқыланбады. Соған қарамастан, Целиноград көтерілісі туралы ақпарат халық арасында таралып, қазақ халқының ұлттық санасының оянуына зор ықпал етті.

Әдебиеттер

1. Қыздарбеков, Б. Қазақстанның қазіргі заман тарихы (Кеңес дәуірі 1917-1991 жж.) : Оқулық ЖОО студ., арнайы және орта мектептерде жұмыс істейтін оқытушыларға, сондай-ақ тарихпен әуестенетін барша оқырмандарға арналған / Б.Қыздарбеков. - Қарағанды : "Medet Group" ЖШС, 2019. - 254 с.
2. Батырбекқызы Г. Н.Төрекуловтың қоғамдық-саяси қызметінің мәскеулік кезені. «Қазақстан тарихы» пәнінен барлық білім беру бағдарламасы бойынша білім алушыларға арналған оқу құралы.Шымкент. М.Әуезов атындағы ОҚУ,2023.6 б.т
3. 3.Әбенова, Б.С. Кеңес мемлекетінің тарихы (Ресей тарихы негізінде) : оқу құралы / Б. С. Әбенова, Д.Қ.Абенов; Қ. Жұбанов атындағы АӨМУ.Алматы: "Medet Group" ЖШС, 2021. - 214 с.
4. Джорданова Л. Тарихи білім: пәні және зерттеу әдістері. Bloomsbury Academic жылы: 2019. 368б.

ӘОЖ 886.458

ЦИФРЛЫТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ

Жұмақан Ж.Т. – ТП-24-16 кс тобының студенті
Садыкова А. А. – магистр, аға оқытушы

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Экономикалық және өңірлердің қажеттілігіне сәйкес білім беру жүйесі мен кәсіби даярлықтың сабақтастығын, үздіксіздігін қамтамасыз ету» - деп көрсетілген. Сонымен қатар білім беру ұйымдарының материалдық техникалық базасымен цифрлық инфрақұрылымын дамыту, ғылми инфрақұрылымды жаңғырту және цифрландыру – екені нақтыланып берілген [1]. Қазіргі таңда кәсіптік бағдар беру жұмыстары жарнама түрінде жүргізілуде, жоғарғы оқу орындары мен колледждер мамандықтар туралы мәлімет беру үшін мектептерге баруды ұйымдастырады.

Бүгінгі күні еліміздегі білім беруді цифрландырудың басты мақсаты – заманауи озық ақпараттық технологияларды қолдану негізінде білім берудің бірыңғай ақпараттық ортасын құру арқылы ұлттық білім беру сапасын арттыру. Ол өз кезегінде педагогтердің біліктіліктері мен дайындық деңгейіне жаңа талаптар қойып, олардың кәсіби қызметіндегі нақты қайта құруларды қажет етеді. Себебі қазіргі қоғам үшін кәсіби қызметіне функционалды дайындық қана емес, сонымен бірге тез өзгермелі қоғам жағдайына тез бейімделетін шығармашыл, құзыретті маман қажеттігінің басымдылығы көбеюде. Отандық ғалымдарымыз елімізде цифрландыру үдерісінің жүзеге асу қарқынына сипаттама жасады, еліміз Қазақстанның 4.0 индустриясын дамытуда перспективалы ел болуға толық мүмкіндік бар деп тұжырымдайды[4].

Ұлттық статистика бюросының жасаған мәліметтері бойынша 2021 жылы республикамызда 36978 бос орын тіркелген, оның ішінде 1465 мемлекеттік қызметті көрсетті. 2022 жылдың қорытындысы бойынша еңбек биржасында 72,6 бос жұмыс орны мен 48,7 түйіндеме орналастырылған.

Білім - Орталық Азия әлеуметтік зерттеу нәтижелерінің көрсетуінше жоғары сынып оқушыларының 15%-ы болашақ кәсіби қызметін анықтаған. KASIPTEST кәсіптік диагностикасының көрсетілімі бойынша 11-сынып оқушыларының 75%-ы оқытудың бейіндік бағытын дұрыс таңдай алмағанын көрсетіп отыр. Бұл кадрларды даярлау сапасына кері әсер етеді.

Мамандықты дұрыс таңдау бойынша әрбір адам өз өмірінде табысты болуына және әлеуметтік ортада барлық қабілетін толық ашуға негіз болатындығын көптеген ғалымдар өз еңбектерін дедәлелдеп шыққан. Кәсіби бағдарлаудың негізін құрған ғалымдар Ф.Гальтон, А.Кершенштейнер, Г.Мюнстерберг, П.П.Блонский, Ю.П.Сокольников, Т.Н.Мальковская және т.б. әлеуметтік-кәсіби бағдарлау идеяларын жасады.

Қазақстан елінің кәсіптік бағдар мәселелерімен Г.А.Уманов, А.П.Сейтешов, Б.Ж.Сыдықов, Л.В.Левонов, Б.А. Оспанов, Л.Х. Мажитова, Ж. Асқарова айналысты. Педагогика ғылымдарының докторы, профессорА.П.Сейтешов мамандыққа аса мән беру және кәсіби бағдарлау баланың дүниеге көзқарасының қалыптасуына негіз болады деп дәлелдеген. Педагогикада кәсіптік бағдар беру еңбек саласының бір бөлігі болып қарастырылады[3;220].

Қазіргі кезде жоғарғы сынып оқушылары үшін кәсіби іс-әрекетпен мамандық таңдауға саналы дайындығының ішкі субъективті факторын зерттеу қажеттілігі педагогика және психологияғылымдарыүшін әрқашан маңыздыіс-әрекетболып саналады. Осы мәселелерді ескере отырып цифрлы технологиялар негізінде жоғары сынып оқушыларына мамандық таңдауда жеңілдетілген заман талаптпрына сай өз болашағын дұрыс таңдауға цифрлық технологиялар негізінде бағыт бағдар берудің жолдарын қарастыратын боламыз. Цифрлы сандық технологиялар не екенінқарасақ, «цифрландыру» термині ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты пайда болды. Давоссе Клаус Шваб, 1960-1980 жылдарда алғашқы цифрлық революцияны «өнеркәсіптік» деп атап, оның катализаторы жартылай өткізгіш ЭЕМ, 60-70 жылдары – дербес компьютерлерді, 90 жылдары – интернет желісін дамыту болды деген пікірін ұстанды. Сонымен бірге автор төртінші өнеркәсіптік революцияға ауысу басталатындығын және ол мобильді ғаламтор желісі мен жасанды интеллектінің дамуына байланысты цифрлық технологияның кең ауқымына негізделетінін алдын ала пайымдаған еді (Никулина, 2018) [6]. Заманауи цифрлық мәдениетті анықтайтын негізгі құрылғыларға: ғаламтор, жасанды интеллект, жүйелік және қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету, компьютерлік графика және виртуалды шындық жүйелері сонымен бірге дәстүрлі байланыс құралдарының сандық форматтары (кітаптар, фотосуреттер, аудио және бейнежазбалар, сандық теледидар және т.б.), компьютерлік ойындар, технологиялық өнер туындылары. дербес компьютер мен сандық құрылғылардың барлық түрлері жатады.Аталған үрдістер барлығы дерлік ғаламтор желісінде болып, дәстүрлі қабылдау үшін жиі теріс қабылданатын екіұшты тенденцияларды тудырады. Цифрлық дәуірде мәдениеттің ерекше түрін қалыптастыру мәселесі көтеріліп болып отыр (Галкин, 2013) [7].

Мектепте кітапхана меңгерушісі жұмысының негізгі бағыттарын атай кетсек:

- оқытушыларға, сынып жетекшілеріне көмек көрсету керек. Ол үшін кәсіптік бағдар беру мәселелеріне бойынша әдебиеттердің картотекасын жасау, жаңа әдебиеттер жөнінде педагогикалық кеңесте, оқушылар алдында шолу жасау;

- мамандықтаңдау жөнінде кітаптардың, мақалалардың тақырыптық көрмесін ұйымдастыру, әдебиеттердің библиографияның тізімдерін жасау,ілу;
- әртүрлі мамандықтардың ерекшеліктеріне байланысты оқушылар үшін оқырмандар конференциясын, пікірталастар, тақырыптық кештер ұйымдастыру, т.б.

Кітапхана жұмысын осы бағыттар бойынша ұйымдастыру және кәсіптік бағдар беру ісін жетілдіруге мүмкіншілік жасайды. Әрбір оқушының ата-анасы кәсіптік бағдар беру жұмыстарын өздерінің таңдаған мамандықтарымен таныстырудан бастауы керек. Оларды өздері жұмыс істейтін кәсіпорындардағы еңбектің мазмұнымен механизмдерімен, өндірістің принципімен және технологиялық үдерістерін айтып таныстырады. Тәрбие жұмысының осындай түрлері ата-аналардың еңбек іс-әрекеті оқушылардың ынтасын дамытады. Оқушылардың кәсіби ынтасын көтеру үшін ата-аналар түрлі мамандықтар жөнінде олармен әңгімеөткізген жөн.

Болашақ маманның қалыптасуының ең маңызды талаптарының бірі-мотивация болып табылады. Кәсіби мотивацияның қалыптасқандығы жайлы адамның өз мамандығына оң көзқарасы бойынша, мамандығымен қанағаттану деңгейі бойынша және таңдаған мамандықты жетекші мотивтері мен кәсіби іс-әрекеттің өз мотивтері бойынша бағалауға болады [7;124].

Қорытындыласақ, балалардың кәсіби бағдары қазіргі қоғамда сұранысқа сай жүргізілуі тиіс. Оқушы мектеп қабырғасын бітірісімен белгілі мамандық алмаса да, мамандыққа бағыт-бағдарланып шығуы керек. Яғни, оқу орнына бармаған жағдайда жұмыссыздар санын көбейтпей, өзініңкәсібінжасауытиіс.

Тәжірибе ісікөрсеткендей, балаларға кәсіптік бағдардың дұрыс жүргізілуі нәтижесінде кәсіпке байанысты оқытылып, шынайы өмірге сай бағдары болып, нақты еңбектеніп дайындалса көптеген жетістіктерге жете алады.Өмірде өз орнын табуына өте қажетті кәсіптік бағдар жұмыстары әлі де болса күрделі зерттеуді, жекеғылымсаласыретіндеқарастыруды талап етеді.

Әдебиттер

1 ГальтонФ. Методика трудового обучения и общетехнических дисциплин.-М.: Просвещение,1982.-286с.
2 Дүйсембекова Ш.Д., Смагулова Ғ.А. Балаларға мамандықтаңдауға байланысты кәсіптік бағдар беру жүйесі. Қазақстан Республикасының педагогикалық білімін жүйелі жаңғырту: мәселелері, шешу жолдары т.б. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конф. материалдары.-Алматы:Абай атындағы ҚазҰПУ, 2016.–730б.
3 Кәсіптік педагогика.Оқу құралы/Г.А.Мұратбаева Алматы:Қыздар университеті,-2017.-304б.
4 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі.«Педагогика және психология»Алматы,2002.
5 ҚұсайыновА.Қ. Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы.–Алматы, 2013.– 196б.
6 Мұратбаева Г.А., Қоңырбаева С.С., Бейсембаева К.Д. Болашақ педагог-психолог мамандардың эмпатиясының кәсіби сапа ретінде\қарастырылуы. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің, Хабаршысы№3 (45), Педагогика сериясы,2013.

ӘОЖ 37.3:371.382:37.035.6

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАҢА МАТЕРИАЛДАРДЫ ПЫСЫҚТАУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ӨЗ БЕТІНШЕ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Зәкірбек Ә.Ә. - ТП 23-10к1 тобының студенті
Джахаева А.П. - магистр**,** аға оқытушы

Жаңа түсінікті қалыптастыру процесінде оқушының назары оқу-танымдық әрекетке, жаңа оқу материалдарын меңгеруге бағытталады. Мұның да белгілі заңдылықтары бар. Ғалымдардың айтуынша, материалдарды жақсы есте сақтау үшін оқушы ол материалдармен түрліше жағдайда ең кемінде алты рет кездесуі керек.

Жаңа түсініктерді қалыптастырудың процесін оны меңгерту әрекет-тәсілін қалыптастыру мен дамытудан (ол сабақтың дидактикалық компонентінің екінші бөлігі) ажыратып алып қарауға болмайды.

Шын мәнінде, оқушы мұғалімнің сөзін дұрыс түсініп, қабылдауы үшін оның сөздік қоры мол болуы тиіс, байланыстырып сөйлеу дағдысын меңгеріп, мұғалімнің айтқанын түсініп тыңдай білуі керек.

Осыдан келіп, сабактың екінші кезеңінде коммуникативтік топтарға жататын көптеген жалпы оқу икемділіктері мен машықтарын қалыптастыру мұғалімнің басты міндеті болып табылады.

Сонымен бірге қорытындылау, жинақтау және жүйелеу - материалды жаңғырту мақсатымен қысқаша толық бейнелеп суреттеп көрсететін тапсырмалар жүйесін орындау арқылы жүзге асады.

Енді оқыту әдістеріне тоқталайық. Білім алу көзіне қарай оқыту әдістерін ғалымдар былайша топтастырады.

Оқыту әдістері сөз жүзіндегі әдістер болып бөлінеді. Көрнекі әдістер, іс-тәжірибелік әдістер болып бөлінеді. Сөз жүзіндегі әдістер: әңгімелеу, әңгіме дәріс, оқу - білімдік сайыс, оқулықпен жұмыс.

Көрнекі әдістер: бақылау, байқау, бейнелеу, көрнекі құралдармен, бейне, көркем - сурет, құжатты фильмдерді көрсету, эксперимент.

Іс-тәжірибелік әдістер: жаттығу, жазба жұмыстары, сызба, графиктік. машықтану жұмыстары.

Оқыту әдістерін оқушылардың ойлау әрекетінің, қызметінің тәсілдері бойынша топтастыру.

Оқыту әдістері: түсіндірмелі иллюстративтік, репродуктивтік, білгірлік баяндау, жеке (жартылай) ізденіс эвристикалық зерттеушілік. Оқыту әдістерін топтастыру: Мұғалімнің білімді, ауызша баяндау, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру әдістері:

әңгіме, түсіндіру, дәріс, бейнелеу мен көрсету; Өтілген материалды бекіту әдістері:

әңгіме, оқулықпен жұмыс;

Жаңа материалды меңгеру, қабылдау, түсіну саласында оқушылардың өз бетінше істейтін жұмыстарының әдістері:

оқулықпен жұмыс, зертханалық жұмыс;

Алған білімдерін іс-жүзінде қолдану үшін дағды мен икемділігін қалыптастыру үшін оқу жұмысында қолданатын әдістері:

жазбаша және іс-тәжірибелік жаттығулар; Оқушылардың білімін, икемділігі мен дағдысын тексеру мен бағалау әдістері:

күнделікті бақылау, оқушылар жұмысын ауызша сұрау. Сабақтың бағалау, баға қою, тексеру, бақылау жұмысын, үй жұмысын тексеру, программалық бақылау.

Мұғалімнің білімді ауызша баяндау, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру әдістері.

Өтілген материалды бекіту әдістері.

Жаңа материалды меңгеру, қабылдау, түсіну саласында оқушылардың өз бетінше істейтін жұмыстарының әдістері.

Ал өз бетінше жұмыс дегеніміз не? Ол туралы ғалымдардың пікірі қандай?

"Өзіндік жұмыстың мәнін анықтауды оқушылардың оқу сабақтарына арналған және өзіндік дайындығына кететін қосымша уақыттарға жіктейтін жоғары оқу орындары процесінің құрылысына қарастыру керек" - дейді С.И.Архангельский.

Қазіргі сабақтарда ол ерекше нәтижеге жетіп отыр, себебі, өздігінен жұмыс істеу әрекеті үрдісінде ғана оқушы білімді меңгеруінде қол жеткен жетістікке жетеді. Сабақ үстінде оқушылар өз мүмкіндіктерінше өздігінен еңбектену қажет, ал мұғалім - оқушылардың өздігінен жұмыс істеу барысын жетекшілікке алып оны орындауға тапсырма беру қажет. Оқу үрдісінде өзіндік жұмысы деп, мұғалімнің ұйымдастырылуымен оқушылардың белсенділік әрекетін белгілі уақыт ішінде алға қойған дидактикалық мақсатты, орындауға бағытталған; білімді іздеу, оны ұғыну, бекіту, білік және дағдыны қалыптастыру және дамыту, білімді жүйелеу және талдап қорытуды айтамыз. Дидактикалық құбылыс сияқты өзіндік жұмыста өз алдына бір жағынан оқу тапсырмасы, яғни оқушылардың орындауы қажет жұмыс, екіншіден, тиісті әрекет түрі: ес, ойлау, шығармашылық қиялы оқушылардың оқу тапсырмасын орындауда, бұрын белгісіз болған мүлде жаңа біліммен қаруландырып, әрекет үрдісінде алған білімдерін толықтыруды және кеңейтуді көрсетеді. Демек, өзіндік жұмыс, ол оқытудың мынадай құралы:

- әр нақтылы дидактикалық мақсаттар мен міндеттерге сәйкес келуі;
- оқушыда оның әр әрекет кезеңінде, білмеуден білуге, білім, білік және

дағдыларының қажетті көлемі мен дәрежесін белгілі танымдық міндеттер тобын шешуге және ойлау әрекетінің дәрежесі ілгері төменнен жоғары дамуына сәйкес келуі;

оқушылардың психологиясын өздігінен білім жүйесін толықтыруға, іскерліктерін ғылыми және қоғамдық жаңалықтар төңірегінде жаңа танымдық міндеттерді шешуге төселдіруге бейімдеу;

педагогикалық жетекшіліктің басты құралы және оқу үрдісінде оқушылардың танымдық ізденімпаздығы әрекетін басқарушы болып табылады[12,254].

Осыған байланысты педагогика ғылымдарының докторы, профессор Т.Сабыровтың "Оқушылардың белсенділігін арттыру жолдары" атты еңбегінде оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың маңызы мен міндеттерін айрықша ашып, былайша анықтама берді:

"Оқушылардың өзіндік жұмысы жеке өз алдына оқыту әдісі бола алмайды. Оның себебі: мұндай жұмыстардың өзі әр түрлі әдістер арқылы іске асырылады"

Әрбір оқыту әдісі оқушылардың өзіндік жұмысын қамтиды. Оқыту әдісінің міндеті - оқушылардың дербестігін арттыру, өздігінен жұмыс істей білуге баулу. Өзіндік жұмыстың өз алдына оқыту негізі бола алмайтынының тағы бір себебі - оның өзі басқа бір принциптерге тәуелді: дәлірек айтқанда, білім алудағы оқушылардың белсенділігі мен саналылығы, ең алдымен оқушылардың дербестігін; өздігінен оқу, білім алу дағдысын қалыптастыруды талап етеді.

3. Мектептегі оқу жұмысының сапасы, оның тиімділігін мейлінше жетілдіре білуіне байланысты болатынын ескеру шарт.Сондай-ақ білімге деген құштарлық, өз бетімен жұмыс істеу қабілеті мен өздігінен білім алу тәсілдері адамның саласында неғұрлым ертерек оянып қалыптасса, соғұрлым оның жүйелі шығармашылық еңбек етуіне мол жағдай туатынын күнделікті тәжірибеден байқатып жүр. Демек, олай болса, әрбір адамды осындай білім алу жүйелеріне мектеп қабырғасынан бастап дайындаған дұрыс.

Әдебиеттер

1 Т.Әбдіғалиев.Ж.Қ.Балтабаева. Бастауыш класс оқушыларының оқу икемділігі мен машығын қалыптастыру. Алматы- «Мектеп», 2007ж.
2 Педагогика. Дәріс курсы, Алматы, «Нұрлы әлем» 2013ж. 368 б.
3 Тұрғынбаева.Б.А. «Дамыта оқыту технологиялары». Оқу- әдістемелік құрал, Алматы; 2010ж. - 90бет. 4 Р.Г.Лемберг Содержание и структура учебной деятельности школьников. –М.:Наука, 1973. -178 с.
4 Асылов.Ұ.Ә. Педагогика және психология. Қазақ тілітерминдерінің сапалық ғылыми түсіндірме сөздіктері. Алматы, «мектеп», 2002-254б.
5 Т.Сабыров. Оқушылардың белсенділігін арттыру жолдары.Алматы, 2005,18б.

ӘОЖ 371.64

КІТАПХАНАДА ЖАСТАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Исахан А.Т – ТП-23-14к тобының студенті
Тоиева М.Е – кітапхана ісі магистрі, аға оқытушы

Жастар – кез келген қоғамның болашағы, әрі оның дамуы мен гүлденуінің негізі. Сондықтан жастардың бос уақытын тиімді өткізу – тек жеке тұлғаның емес, бүкіл қоғамның мәдени және интеллектуалды деңгейін арттырудың маңызды құралы. Бүгінгі таңда кітапхана жастардың білім алу, рухани байыту және шығармашылық қабілеттерін дамыту алаңы ретінде ерекше рөл атқарады. Қазіргі қоғамда жастардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру – маңызды мәселелердің бірі. Бүгінгі таңда кітапханалар тек кітап оқитын орын ғана емес, жастардың дамуына ықпал ететін мәдени-ағартушылық орталыққа айналып келеді. Кітапханалар жастарды білімге баулып қана қоймай, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, жаңа дағдыларды игеруге және қоғамдық белсенділіктерін арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан кітапханаларда жастардың бос уақытын тиімді өткізуге арналған іс-шараларды ұйымдастыру өзекті мәселе болып табылады.Жастардың бос уақыты – олардың тұлға ретінде қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Егер бұл уақыт дұрыс ұйымдастырылмаса, олар әлеуметтік желілерде шамадан тыс уақыт өткізу, зиянды әдеттерге бой алдыру сияқты мәселелерге тап болуы мүмкін. Сондықтан кітапхана бос уақытты пайдалы өткізуге жағдай жасайтын ең тиімді орындардың бірі болып табылады.

Кітапханалар жастардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі іс-шаралар ұйымдастыру керек.Түрлі тақырыптар бойынша дебаттар, брейн-ринг, викториналар және квесттер өткізу жастардың ойлау қабілетін дамытып, логикалық ойлау жүйесін нығайтады.Қолөнер, көркем жазу, сурет салу, бағдарламалау, тіл үйрену бойынша шеберлік сыныптары жастардың жаңа дағдыларды меңгеруіне көмектеседі.Белгілі бір тақырыпқа байланысты фильмдер көрсету және оларды талқылау жастардың аналитикалық ойлауын дамытып, көзқарастарын қалыптастыруға ықпал етеді.Кітапханаларда еріктілер қозғалысын ұйымдастырып, жастарды әлеуметтік жобаларға тартуға болады. Бұл олардың азаматтық жауапкершілігін арттырады.Кітапханалар электронды кітаптар мен аудиокітаптарды ұсыну арқылы жастардың қызығушылығын арттыра алады. Сонымен қатар, онлайн оқырмандар клубтарын ұйымдастыру да тиімді.Сонда ғана біздің кітапханаларымызға деген қоғамның ойы өзгеріп,қызығушылықтары артады деген ойдамын.

Қорытындылай келе, Жастардың бос уақытын тиімді және мазмұнды ұйымдастыру – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі. Кітапхана осы мақсатта мәдени және білім беру орталығы ретінде ерекше рөл атқарады. Ол жастардың білімін тереңдетуге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және оларды жан-жақты тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Кітапхана тек кітап оқуға арналған орын ғана емес, сонымен қатар жастардың жаңа идеялармен алмасып, шығармашылықпен айналысатын, рухани байитын алаңы болуы тиіс. Бүгінгі заман талабына сай кітапханалар дәстүрлі қызметтермен шектеліп қалмай, заманауи технологиялармен жабдықталған, инновациялық орталықтарға айналуы керек. Мысалы, цифрлық кітапханалар, коворкинг кеңістіктер, интерактивті іс-шаралар, шеберлік сабақтары мен әдеби кештер жастардың бос уақытын қызықты әрі пайдалы өткізуге мүмкіндік береді.Сонымен қатар, әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшаларды пайдалану арқылы кітапхананың қызметін насихаттау – жастарды тартудың тиімді жолы. Онлайн форматта шексіз ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігі жастардың кітапханамен байланысын нығайтады және олардың білімге деген құштарлығын арттырады.Кітапхана жастарды шығармашылыққа баулып, олардың жаңа білімді игеруіне, қоғамдық белсенділікке қатысуына ықпал етеді. Олардың бос уақытын дұрыс ұйымдастыру – рухани дамыған, білімді, мәдениетті ұрпақ тәрбиелеудің негізі. Осы орайда, кітапхана – қоғамның интеллектуалдық дамуының басты тіректерінің бірі болып қала береді.

Әдебиеттер

1. Ахметова, Г. Ж. "Қоғамдағы кітапхананың рөлі" – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Оспанов, Б. С. "Жастар және кітап оқу мәдениеті" – Астана: Фолиант, 2019.
3. Қазақстан Республикасының "Мәдениет туралы" заңы. – ҚР Әділет министрлігі ресми сайты.
4. Юнеско. "Кітапханалар мен жастар: қазіргі заманғы үрдістер" – ЮНЕСКО басылымы, 2021.
5. Қазақстанның ұлттық электронды кітапханасы – ресми дереккөз.

ӘОЖ 26.8 (75)

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Исахан Т - ТП-24-16кр тобының студенті,
Абдукаримова Ұ.А – магистр, аға оқытушы

Цифрлық технологиялар қазіргі қоғам өмірінің барлық салаларына еніп кетті. Балалар жас кезінен бастап әртүрлі гаджеттер мен смартфондарды игере бастайды, интернеттегі ақпараттық ортаға үйреніп, туындаған сұрақтарға тез жауап беру үшін жаңа ақпарат көздерін табады. Педагогикалық ортада білім беруді цифрландыру мәселесін талқылау әсіресе соңғы уақытта өзекті болды, өйткені бұл білім беру үдерісіндегі жаңа құбылыс. Тақырыпты зерттеумен айналысатын көптеген ғалымдар оқу ортасындағы цифрлық технологияның теориялық және практикалық маңыздылығы туралы әртүрлі пікірлер айтады. Олар цифрландыру көптеген оң нәтижелерге қол жеткізгенімен, технологияны білімге сәтті енгізуді қиындататын жағымсыз аспектілер де бар екенін атап өтті. Бұл мәселе әсіресе инклюзивті білім беру контекстінде маңызды. Инклюзивті оқытуға цифрлық технологияларды енгізу олардың белгілі бір білім беру ортасында тиімді пайдаланылуына әсер етуі мүмкін бірқатар қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Инклюзивті білім-бұл барлық балалар физикалық, психикалық, сенсорлық немесе басқа сипаттамаларына қарамастан қоғамда білім алуға құқылы тәсіл. Соңғы жылдары инклюзивті білім беру тұжырымдамасы, әсіресе өмірдің барлық салаларын жедел цифрландыру жағдайында өзекті бола бастады. Цифрлық технологиялар әр оқушының қажеттіліктеріне бейімделе алатын білім беру ресурстарына қол жетімділікті қамтамасыз ете отырып, инклюзивті тәсілді жүзеге асырудың жаңа көкжиектерін ашады. Білім беруді цифрландыру, әсіресе қашықтықтан және гибридті оқытуға көшу контекстінде оқу процесін өзгертудің маңызды факторына айналды. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру әдістемелерін бейімдеу қажеттілігі педагогтар мен білім беру мекемелері үшін өзекті міндетке айналуда [1].

Инклюзивті білім берудің негізгі мақсаты-барлық оқушылар үшін тең мүмкіндіктер жасау. Бұған барлық оқушылар білім беру іс-шараларына қатыса алатындай оқу процесі мен оқу ортасын бейімдеу арқылы қол жеткізіледі. Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері:

1. Қолжетімділік - барлық балалар үшін сапалы білімге қол жеткізудің кепілдігі.
2. Бейімделу-оқу бағдарламалары мен әдістемелерін оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеу мүмкіндігін қамтамасыз ету.
3. Қолдау-ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға психологиялық және педагогикалық қолдау жүйесін құру [2].

Білім беруді цифрландыру білім беру ресурстарына қолжетімділікті кеңейтуге, оқушылар мен мұғалімдердің өзара іс-қимылын жақсартуға, сондай-ақ оқу жолдарын дараландыруға мүмкіндік беретін оқу процесіне технологияларды енгізуді қамтиды. Қашықтықтан және гибридті оқыту жағдайында онлайн платформалар, бейне оқулықтар және интерактивті қосымшалар сияқты технологиялар өзара әрекеттесудің негізгі құралдарына айналды.

Білім беру процесін цифрландыру инклюзивті тәсілді іске асыру үшін жаңа мүмкіндіктер береді. Цифрлық технологиялардың инклюзивті білімге әсер етуінің негізгі бағыттарына мыналар жатады:

1. Білім беру ресурстарына қол жеткізу. Интернет және әртүрлі білім беру платформалары материалдарды барлық оқушыларға қолжетімді етеді, бұл әсіресе физикалық шектеулерге тап болғандар үшін маңызды. Мысалы, МООС (жаппай ашық онлайн оқыту) ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қай жерде болса да жоғары сапалы білімге қол жеткізуге көмектеседі.
2. Адаптивті технологиялар. Дислексия, есту қабілеті бұзылған немесе басқа да ерекше қажеттіліктері бар балаларға көмектесетін мәтінді оқу бағдарламалары, субтитрлеу жүйелері және т.б. сияқты арнайы технологиялар бар. Бұл технологияларды әр оқушының жеке білім беру қажеттіліктеріне бейімдеуге болады.
3. Онлайн курстар мен ресурстар. Онлайн курстарды ұсынатын платформалар сабақтарды қызығушылықтары мен дайындық деңгейлері бойынша топтастыратын ерекше қажеттіліктері бар балаларға қосымша білім беру үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл дәстүрлі сабақтарға қысымды төмендетеді және оқушыларға ыңғайлы қарқынмен оқуға мүмкіндік береді.
4. Әлеуметтік интеграция. Цифрландыру ерекше қажеттіліктері бар оқушылар мен қалыпты оқушылармен қарым-қатынас жасай алатын виртуалды қауымдастықтарды құруға көмектеседі. Бұл әлеуметтік интеграция мен өзара түсіністікті нығайтуға ықпал етеді.

Әлеуметтік интеграция және цифрландыру ерекше қажеттіліктері бар балалар мен олардың құрдастары арасындағы өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін құруда маңызды рөл атқарады. Сандық платформалар арқылы құрылған виртуалды қауымдастықтар өзара түсіністік пен достық қарым-қатынасты қалыптастырудың қуатты құралы бола алады, бұл барлық қатысушылардың эмоционалды жағдайына жағымды әсер етеді. Осындай платформалар арқылы тәжірибе, ақпарат және қолдау алмасу жүреді, бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларға қоғамда өздерін көбірек сезінуге және қабылдауға көмектеседі. Бірлескен жобалар, топтық тапсырмалар және онлайн-іс-шаралар оқушылар арасындағы достық пен өзара көмекке ықпал етуі мүмкін. Алайда, екінші

жағынан, қашықтықтан оқыту әлеуметтік оқшауландыру әкелуі мүмкін бетпе-бет байланыс пен өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін [3].

Көптеген артықшылықтарға қарамастан, цифрландыру жағдайында инклюзивті білім беруді енгізу бірқатар проблемаларға тап болады:

1. Ресурстардың жетіспеушілігі. Барлық оқу орындарында қажетті цифрлық ресурстар мен жабдықтар жоқ, бұл инклюзивті оқытуға қол жетімділіктің теңсіздігіне әкелуі мүмкін.

2. Педагогтарды даярлаудың болмауы. Көбінесе мұғалімдер цифрландыру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеу үшін жеткілікті білімге ие болмайды. Олардың құзыреттілігін арттыру үшін мұғалімдермен әдістемелік жұмыс әсіресе маңызды.

3. Қол жетімділік мәселелері. Цифрлық технологиялар білімге қол жетімділікті жақсарта алатынына қарамастан, олар жаңа кедергілер тудыруы мүмкін, мысалы, кейбір аймақтарда интернет байланысының болмауы немесе қол жетімді құрылғылардың болмауы. Технологияға тең емес қол жетімділік, яғни ерекше қажеттіліктері бар балалар қажетті құрылғылар мен Интернетке қол жеткізуде қиындықтарға тап болуы мүмкін.

4. Өзгерістерге төзімділік. Кейбір білім беру мекемелері инклюзивті білім беру мен цифрлық технологияларды енгізуге дайын болмауы мүмкін, бұл ұсынылған тәсілді жүзеге асыруда қосымша қиындықтар туғызады.

5. Бейімделген мазмұнның болмауы: барлық білім беру платформалары әртүрлі ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін маңызды емес және олардың мазмұны жеке қажеттіліктерді ескермеуі мүмкін.

6. Әлеуметтік оқшаулану: қашықтықтан оқыту әлеуметтік өзара әрекеттесуді төмендетуі мүмкін, бұл әсіресе осы аспектіде қолдауды қажет ететін балалар үшін өте маңызды.

Байланыс орнату қиынырақ балалар үшін құрдастарының физикалық қатысуының болмауы үлкен кедергі болуы мүмкін. Маңызды аспект-цифрландырудың артықшылықтарын да, әлеуметтену тұрғысынан ықтимал кемшіліктерді де ескеретін білім берудің теңдестірілген тәсілін құру. Виртуалды және нақты кеңістікте оқушылардың белсенді өзара әрекеттесуіне ықпал ететін бағдарламалар мен іс-шараларды әзірлеу осы кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Цифрландыру жағдайындағы инклюзивті білім беру-бұл білім беру процесінің барлық қатысушыларын белсенді тартуды талап ететін күрделі, бірақ қажетті процесс. Инклюзияның заманауи технологиялары мен әдістерін қолдану ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін олардың үйлесімді дамуы мен әлеуметтік интеграциясына ықпал ететін жайлы білім беру ортасын құруға көмектеседі. Цифрлық дәуірде инклюзивті тәсілдерді тиімді енгізу білім сапасын жақсартып қана қоймай, барлық балалар үшін әділеттілік пен тең мүмкіндіктерге ықпал ете алады. Цифрландыру жағдайында инклюзивті білім беру күрделі, бірақ перспективалы міндет болып табылады. Әдістер мен технологиялардың дұрыс үйлесуі барлық оқушылар үшін, әсіресе ерекше қажеттіліктерге тап болғандар үшін білім сапасын айтарлықтай жақсарта алады. Білім беру мүмкіндігіне қарамастан барлығына қол жеткізуге мүмкіндік беретін инновациялық тәсілдерді дамытуды және енгізуді жалғастыру маңызды.

Әдебиеттер

1. Галицкий В. П. Инклюзивное образование: теория и практика. М.: Академия, 2020.85с
2. Франц Е. В. Цифровизация образования: новые вызовы и возможности. СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2021.120с
3. Тихомиров А. Н. Психологическая поддержка инклюзивного образования: методические рекомендации. М.: Просвещение, 2019.80с

ӘОЖ 37.013.42

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРІКТІЛІК ҚОЗҒАЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Исахан Т.Н. - ТП-24-16кр тобының студенті
Мусаханова Г.М. - магистр, аға оқытушы

Әлеуметтік жұмыстағы еріктілік қызмет халықтың әлеуметтік топтарына, мысалы, балаларға, мүгедектерге, қарттарға, жетімдерге және т.б. көмек көрсетуге бағытталған. Еріктілер бұл адамдарға өмірдің түрлі қызметтерінде, соның ішінде денсаулық сақтау, білім беру,, әлеуметтік жұмыстар, спорт, мәдениет.

Қазақстандағы еріктілік қозғалысты қоғамдық бірлестіктер, қайырымдылық қорлар, мемлекеттік органдар және басқа да түрлі ұйымдар ұсынады. Еріктілік қозғалыстардың ең белсенді қатысушылары жастар, студенттер және шығармашылық кәсіп өкілдері [1]. Еріктілерді тартатын әлеуметтік жұмыс ұйымдарының әртүрлілігі волонтерлерге олардың қызығушылықтары мен дағдыларына сәйкес келетін қызмет саласын таңдауға мүмкіндік береді. Олар білім беру, денсаулық сақтау, апатты жою, босқындармен жұмыс және басқа салаларда көмек көрсете алады.

Еріктілік көмекке мұқтаж жандардың өмірін жақсартып қана қоймайды, сонымен бірге күшті және қолдау көрсететін қоғамдастық құруға айтарлықтай үлес қосады. Еріктілік іс-шараларға қатысу олардың жеке қасиеттерін дамытып қана қоймай, қоғамдық белсенділік пен азаматтық жауапкершілікті арттыруға ықпал етеді.

Еріктілердің қоғамға ықпалын бірнеше негізгі аспектілерге бөлуге болады:

- әлеуметтік-экономикалық аспект: волонтерлік кедейлік, теңсіздік және жұмыссыздық сияқты әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі. Еріктілер мұқтаж жандарға көмек көрсетіп, жаңа жұмыс орындарын ашып, шағын және орта бизнестің дамуына ықпал етеді. - мәдени аспект: волонтерлік қызмет мәдениет пен өнерді дамытуға, салауатты өмір салтын насихаттауға, жастарды патриоттық және азаматтық рухта тәрбиелеуге ықпал етеді.

- психологиялық аспект: волонтерлік қызмет адамдарға өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға, көшбасшылық қасиеттерді дамытуға, өзін-өзі бағалауды арттыруға, қажет және пайдалы сезінуге көмектеседі [2].

Әлеуметтік жұмыстағы еріктіліктің бірқатар оң аспектілері бар:

-әлеуметтік мәселелерді, соның ішінде кедейшілікті, теңсіздікті және әлеуметтік теңсіздіктерді шешу.

- азаматтардың қоғамдық және әлеуметтік белсенділігін дамыту.

- жастар арасында азаматтық жауапкершілік пен әлеуметтік ынтымақтастықты тәрбиелеу. Қазақстанда еріктілік идеясы 1993 жылдан бастап дамыды. Бұл процеске Біріккен Ұлттар Ұйымының еріктілер бағдарламасы серпін берді. Қазіргі уақытта Қазақстанда көптеген дербес еріктілер бастамалары мен топтары жұмыс істейді. Соңғы жылдары еріктілік қызметі дамып Қазақстандағы азаматтық қоғамның жетекші институттарының біріне айналды [3].

Қазақстандық еріктілердің волонтерлік жұмыс дағдыларын меңгеруі олардың ауқымды халықаралық іс-шараларға қатысуымен байланысты болды. Бұл елімізде еріктілік қызметтің кең таралуына оң әсерін тигізгені сөзсіз. Қазақстанда еріктілер қозғалысы туралы ғылыми зерттеулер жүйелі түрде жүргізілуде. Статистиктерді қазақстандықтардың ерікті қызметіне деген мотивациясы қызықтырады. Сараптама нәтижелері бойынша қазақстандық еріктілердің әрекеті батыстық еріктілерден белгілі бір жағынан ерекшеленеді. Осылайша, еуропалық еріктілер өз жұмысын әлеуметтік кеңістіктегі және мансаптық өсудегі бейімделу механизмі ретінде ұтымды бағалайды. Отандық миссионерлер бұл қызметке азаматтарға көмектесуге деген қарапайым ниетпен айналысады. Еріктілердің жас құрамы қызығушылық тудырады: қазақстандық волонтерлердің жартысы – таныстар желісін кеңейтуге, конкурстық бағдарламалар мен гранттарға қатысуға, өзекті ақпарат алуға бағытталған жастар болды.

Қазақстанда еріктілік қызметтің пайдасы зор. Яғни, бұл топта жұмыс жасаудың жаңаша дағдыларымен тәжірибесін алуға болады. Еріктілік - бұл өзін-өзі дамытуға және жаңа қызықтыратын тапсырмаларды табудың тамаша мүмкіндік. Сонымен қатар, Қазақстандағы еріктілік қызметі жаңа әлеуметтік байланыстарды орнатуға, көптеген адамдармен танысу үшін және ой-өрісті кеңейтеді. Сонымен қатар, еріктілік жобаларға қатысу сізді қоғамның пайдалы және ізденетін мүшесі ретінде сезінуге көмектеседі, бұл айтарлықтай рухани қанағат әкеледі. Қазіргі таңда елімізде еріктілік қызмет дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты. Қазақстан халқы, әсіресе жас ұрпақ қоғам игілігі үшін ерікті еңбек әркімге қажет екенін және бүкіл елдің табысты өмір сүруінің шарттарының бірі және мұқтаж адамдарға, өсімдіктер мен жануарлар әлеміне қатысты адамгершілік қасиеттерді көрсету мүмкіндігі екенін ұғынды. Уақыт өте келе қоғамға, адамдарға пайдалы болуға ұмтылу әрбір адамның өмір сүру нормасы мен салтына, қоғамның адамгершілік стандартына айналуы тиіс [4].

2020 жылы – «Біз біргеміз» ұранымен өткен Қазақстандағы «Еріктілер жылы» аясында басталғаны ерекше. Оны әзірлеушілер нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру және еріктілердің елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесін бағалаудың ұлттық әдістемесін құру арқылы еріктілік қызмет үшін қолайлы жағдай жасау мақсатын көздеді. Сонымен қатар, жастар арасында волонтерлік әлеуетті ашу, корпоративтік волонтерлік қызметті дамыту, еріктілер мен мемлекеттік органдардың өзара әрекеттесу механизмдерін жетілдіру міндеттері қойылды.

Ал еріктілердің өздеріне келетін болсақ, қазақстандық қоғамда олар негізінен жастар, дәлірек айтсақ, белсенді студенттер. Әртүрлі зерттеулерге сәйкес, еріктілердің 65 пайызы 29 бен 54 жас аралығындағы адамдар болса да, бұл стереотипті растамайды. Еріктілер жылында «күміс» деп аталатын ерікті, яғни жасы 55-тен асқан волонтерлерді кеңінен насихаттауға көңіл бөлінуінің бір себебі де осында.

«Қазақстан жастары: Тәуелсіздіктің 30 жылдығы» ұлттық баяндамасының авторларының пікірінше, жастардың волонтерлік қызметке көзқарасы азаматтық қоғам дамуының маңызды көрсеткіші болып табылады. Ол әлі даму сатысында болса да, жастардың шамамен 5,1 пайызы белсенді еріктілер болса, 14,6 пайызы тұрақты емес қатысады. Жас топтары бойынша ең белсенділер 19-23 жас аралығындағы жастар, бұл оқу кезінде және оқуды бітіргеннен кейін волонтерлік қызметке қатысу мүмкіндіктерінің кеңдігімен түсіндіріледі. Дегенмен, кіші жас тобы (14-18 жас) одан қалыспайды – зерттеу олардың сұранысы мен жоба түріне қатысуға дайын екенін көрсетті.

«Жас қазақстандықтардың волонтерлік қызметке қатысу мотивтерін талдау көрсеткендей, бұл санат бірінші кезекте тек гуманитарлық себептермен – басқаларға көмектесу ниетімен айналысады (75,3 пайыз).

Ең қызығы мектеп оқушыларының мотивтері. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, кіші жастағы топ өкілдері өмірлік тәжірибе жинақтау және жаңа достар табуға ұмтылу мақсатында волонтерлік қызметке

қатысуға дайын екендіктерін көрсетеді. Бұл топтың тағы бір ерекшелігі, оның белгілі бір бөлігінде волонтерлік қызмет қазірдің өзінде отбасылық дәстүр болып табылады», - дейді баяндама авторлары.

Соңғы уақытта оң тенденция да күшейді, мұнда әлеуметтік жауапкершілікті дамыту, оның ішінде волонтерлік, қайырымдылықты дамыту, дағдарыс орталықтарын нығайту ҮЕҰ, әсіресе, жастар ҮЕҰ жұмысының маңызды аспектісіне айналып отыр. Жалпы, сарапшылар елде волонтерлік қызмет туралы жаңа түсінік қалыптасқанын атап өтті. Егер бұрын волонтерлік альтруизм ретінде қарастырылса, бүгінде ол қоғамға пайдалы жұмысты өзін-өзі дамыту және мансаптық өсумен біріктіруге ұмтылу ретінде қарастырылады. «Әрине, адамдардың волонтерлік қызметке қосылуының басты мақсаты – өз дағдылары мен жеке қасиеттерін жетілдіру, бірақ соңғы жылдары олар мұны өз түйіндемелерін толтыру, уақытты пайдалы өткізу, сонымен қатар жұмыс тәжірибесін жинақтау және кәсіби салаға қатысу үшін жасауда», - деп түйіндейді зерттеушілер.

Сондай-ақ еріктілік - бұл шын жүректен жасайтын жұмыс деп айта аламыз. Еріктілер әртүрлі салаларда толығымен тегін көмек көрсетеді. Аурухана мен қарттар үйіне көмектесетіндер бар. Біреу үйсіз иттер мен мысықтарды ойлайды. Басқа ұйымдар балалар үйлеріне көмек көрсетуге маманданған. Әрине, кез келген волонтерлік жұмыс құнды, бірақ бейресми түрде іздеу топтары еріктілік қозғалыстың элитасы болып саналады [5].

Көптеген еріктілер іздеушілердің жұмысында ерекше жауапкершілік барын мойындайды. Өйткені, дәл осы топтардың жұмысы кейде адамның өмірін анықтайды.

Бұл ретте еріктілік қызметпен айналысуды жоспарлап отырған әрбір адам еріктілер ең алдымен ерікті түрде қоғамдық пайдалы қызметке тартылатын барлық жерде кездесетін адамдар екенін есте ұстаған жөн [6].

Волонтерлік іс (лат. тілінен voluntarius — ерікті) – қызметтердің кең ауқымдылығы, ішіне өзара көмектің дәстүрлі пішіндерін және өзіне деген көмектің арттыруы болып келеді. Волонтерлікпен айналасатын адамдарды волонтер деп атайды. Олар ақысыз, ерікті қоғамдық жұмыс атқаратындарға жатады.

Волонтерлік (ерікті) қызмет:

- Ағаш, өсімдіктер, көгалдар, түптерді отырғызып, өсіру;
- Азаматтардың мынадай сияқты әлеуметтік санаттарына көмек: егде адамдар, қамқорсыз бала-шағалар, баспанасыз адамдар, жастар, студенттер, мүмкіндіктері шектеулі адамдар (мүгедектер), бұрынғы тұтқындар, т.б;
- Жануарларға көмек, қорықтар мен хайуанаттар саябағына ерікті көмек;
- Ауланы, телімдерді, қалалық көшелерді абаттандыру;
- Салауатты өмір салтын насихаттау;
- Экологияны жақсарту: қоқыстарды жинау, сенбіліктерді ұйымдастыру т.б;
- Қайрымдылық концеттері мен театр қойылымдары;
- Нашақорлық, СПИД, жасөспірімнің айыпкерлігін алдын алуға арналған оқтаулы әңгімелерін жүргізу;

Волонтердің еңбегі ақысыз. Волонтерлер – тек альтруистер емес, олар тәжірибе алу үшін, дағдыларды және білімдерді арттыру үшін, дербес қарым-қатынастың қағидаларын білу үшін жұмыс істейді. Көбінесе волонтерлік қызмет – төленетін жұмысқа жол салады, бұл жерде адам өзін жақсы жақтан көрсете алады, өзін әртүрлі қызмет аясында сынап көріп, өмірлік жолын анықтай алады.

Әдебиеттер

1. Волонтерство или асар: прошлое, настоящее и будущее. [Электронды ресурс] - URL: https://assembly.kz/ra/news/volonterstvo-ili-asar-proshloe-nastoyashchee-i-budushchee/;
2. Уздембаева Б. Н., Дмитриев П. С. Қазақстан республикасында экологиялық еріктілер қозғалысының дамыту//ББК 72 М 75. - С. 189;
3. Амреева Елена, Виноградова Елена, Миронюк Татьяна, Трубова Надежда «Салалық волонтерлік нұсқаулық: BIRGEMIZ BILIM»;
4. Неліктен қазақстандықтар волонтерлықпен айналысады. [Электронды ресурс] -URL: https://malim.kz/article/society/pocemu-kazaxstancy-zanimayutsya-volonterstvom-20034;
5. Никибаева, Галина Владимировна. "Волонтерлік жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиесіндегі инновациялық білім беру тәсілі ретінде" 21 ғасыр білімі: тәсілдер, технологиялар, әдістер: жинақ (2022). - С. 316;
6. Сарпеков, Р.К. " Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясаты туралы заңнамасы: талдау, мәселелер және жетілдіру" Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Хабаршысы 3 (74) (2023) - С. 22-30.

КОКА-КОЛАНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Ихтияров А.Д. – оқушы
Ирисметова Э.Д. – бастауыш сынып мұғалімі
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

Кока-кола — әлемдегі ең танымал сусындардың бірі. Оның тарихы 1886 жылдан бастау алады және бүгінгі күнге дейін миллиардтаған адамдар күнделікті өмірінде тұтынып келеді. Кока-коланың бір бөтелкесі немесе банкісінің құрамында көптеген химиялық элементтер, қант, кофеин және басқа да заттар бар, бұл сусынның көптеген әсерін тигізуі мүмкін. Бұл мақалада Кока-коланың пайдасы мен зияны жайлы кеңінен түсіндіріледі.

Кока-коланың алғаш рет Джон С. Пембертон есімді химикпен жасалғандығы туралы айтылады. Оның негізгі құрамдас бөліктері қант, газ, кофеин және басқа да қоспалар болды. Осыдан бастап Кока-кола әлемде белгілі бір брендингке ие болды. Кока-коланың атауы "кока" ағашынан алынған дәрілі көсімдік пен "кола" жаңғағынан шыққан, олардыңқұрамында кофеин бар екеніайтылған. Жаңат ехнологиялар мен зерттеулердің арқасында, Кока-кола қазіртүрлі дәмдермен және қантсыз түрлерімен шығарылады.

Кока-коланың пайдасы

Кока-коланың құрамында кофеин мен қант бар, бұл оны денеге күш-қуат беретін сусын етеді. Кофеин жүйке жүйесіне әсер етеді, алаңдаушылықты азайтады, ақыл-ойды сергітеді және адамды белсенді етеді. Қант, өз кезегінде, ағзаға жылдам энергия береді. Бұл қасиеттер көбіне дене белсенділігі төмен кезде немесе ұзақ уақыт тамақ ішпегенде пайдалы болуы мүмкін.

Кока-коладағы кофеин — бұл орталық жүйке жүйесіне әсер ететін табиғи стимулятор. Кофеинның әсерінен ми нейротрансмиттерлерін ынталандырады, бұл адамның көңіл-күйін жақсартып, физикалық және психологиялық өнімділігін арттырады. Кофеиннің ықпалы арқасында адам шаршамайды және жүйке жүйесі сергіп, ми қанықболады.

Кока-кола құрамында белгілі бір минералдар бар. Мысалы, магний, калий және натрий дененің сұйықтық балансын сақтауға көмектеседі. Бұл минералдар дене үшін маңызды және ағзадағы негізгі физиологиялық процестердің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Кока-коланың құрамында осы элементтердің болуы кейбір адамдар үшін пайдалы болуы мүмкін.

Кока-кола құрамындағы қант пен кофеин жүйке жүйесінын таландырады. Адамдарды уақытша сергіту мен олардың көңіл-күйін көтеру үшін пайдалы болуы мүмкін. Кейбір адамдар стресс пен шаршауды жеңілдету үшін Кока-коланы ішеді, себебі ол көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі.

Кока-коланың зияны

Кока-коланың құрамында көп мөлшерде қант бар. Бір бөтелке Кока-кола 30-40 грамм қантты қамтуы мүмкін, бұл денсаулық үшін өте зиянды болуы мүмкін. Қанттың көп мөлшері қант диабеті, семіздік, жүрек аурулары және басқа да көптеген ауруларды тудыруы мүмкін. Қанттың көп тұтынылуы ағзадағы инсулин деңгейінің күрт көтерілуіне әкеледі, бұл метаболикалық бұзылуларға және салмақтың артуына себеп болуы мүмкін.

Кока-кола құрамындағы қышқылдар (фосфор қышқылы, лимон қышқылы) асқазанға зиян келтіруі мүмкін. Бұл қышқылдар асқазанның шырышты қабығына әсер етіп, оның тітіркенуіне әкеледі. Ұзақуақытбойы Кока-кола ішу асқазан жарасының, гастриттің немесе басқа да асқазан ауруларының дамуына себеп болуы мүмкін.

Кока-кола құрамында түрлі химиялық заттар мен консерванттар бар. Мұндай заттар ішек флорасына теріс әсер етіп, ағзаның иммундық жүйесінің әлсіреуіне себеп болуы мүмкін. Кейбір зерттеулерде Кока-кола құрамында болатын фосфор қышқылының сүйек жүйесіне зиян келтіретіндігі айтылған. Бұл зат сүйектердің әлсіреуіне, остеопорозға (сүйек тығыздығының төмендеуі) әкелуі мүмкін.

Кока-кола құрамындағы кофеин жүйке жүйесіне әсер етеді, бірақ оның тым көп болуы денсаулыққа зиянды. Кофеиннің шамадан тыс тұтынылуы ұйқының бұзылуына, бас ауруына, нервоздыққа, жүрек қағу жиілігінің артуына және қан қысымының көтерілуіне әкелуі мүмкін. Кофеиннің шамадан тыс тұтынылуы ағзадағы кальцийдің азаюына, сүйектердің осалдығына әсер етуі мүмкін.

Кока-коланың құрамындағы қант пен калориялар салмақтың артуына және семіздікке себеп болуы мүмкін. Семіздік — жүрек аурулары, қантдиабеті және басқа да көптеген аурулардың негізгі себебі. Кока-коланың көп мөлшерде ішілмеуі салмақтың артуына әкеліп соғуы мүмкін, өйткені ол энергия шығынынан асатын көп калорияларды береді.

Кока-коланың құрамындағы қанттың жылдам сіңірілуі ағзада қанттың күрт өсуіне және кейіннен оның төмендеуіне әкеледі. Бұл адамды уақытша белсендіетіп, бірақ оның энергия деңгейінің төмендеуіне себеп болуы мүмкін. Адамдар Кока-коланы жиі тұтынған кезде, энергияның біртіндеп төмендеуі байқалады, бұл жалпы шаршауға әкеледі.

Жаһанданууға қарсы адамдардың трансұлтты корпорациялардың саясатымен күресі сол компаниялардың өнімдерін шайтандастыруға да алып келеді. “Кока-Кола” бұл жерде де соттар мен дауларбойыншабірінші орында, тіпті, бұл компания McDonald’s-ты газдалған сусындармен жабдықтайтын жалғыз жабдықтаушы да болып табылады.

Еріп кететін полиэтилен мен бұзылатын тістер мен ішкі органдар туралы әңгімелер. Үндістанда егін алқаптарына себу үшін пестицидтер ретінде газды сусындардып айдалануы. Сусынды унитаздар мен автомобиль моторларын тазартатын құрал ретінде қолдану. Қытайда спермицидті құрал ретінде қолдану. Бұл сусынды ішетін адамдардың әлі күнге дейін тірі жүргендігі біртүрлі қызық …

Енді, сусынды қандай да санатта қолдануға қатысы жоқ мифтар: "Кока-Кола" мормондардікі екен, фантанынацисттер ойлап шығарған, логотипті айна алдына қойып, теріс оқысаң мұсылмандыққа қарсы жарнаманы білдіреді екен.

"Маркс пен кока-коланың балалары" – Годардың ресейдегі ахуалға қатысты айтқан сөзін кейбір жағдайда ғана қолдануға болады. Марксті Ресейге қатысты айтылуы түсінікті, ал кока-кола бізге тез жете қойған жоқ.

Шындығында, "Кока-Кола" әдетте Олимп ойындарының демеушісі болатын, ал, КСРО-да жағдай мүлдем өзгеше еді, тіпті, "Пепси" 70-ші жылдардың аяғынан бастап батыста кең тараған бренд болып табылатын «Столичная» арағын тарату құқығына ие бола отырып, кеңе снарығында бар болатындығын айтпағанда. Шешімі табылды: идеологиялық қарсыласпен ынтымақтасу арқылы газды сусынның жарқын атына «кір» келтірмеу үшін, Мәскеуде фанта сата бастады Дегенмен де, 90-шы жылдардың басынан бастап "Кока-Кола" бәсекелесін тез басып озды.

"Кока-Кола" барлық жерде бар. Онымен жұлдыз жорамал жасайды. Олар мияда да, космоста да бар. Олтіпті Санта-Клаусты да өз қолына алып алды –1931 жылы американдық Аяз Ата үшін қазір көзіміз үйреніп қалған қызыл-ақ костюмның жобасы жасалды. Ол – Демократиялық партияның бейресмиспутнигі (республикалықтар "Пепсиді" таңдайды).

"Кока-Коланың" алдында тұрған жаңа міндеті, корпорацияның маркетинг департаментінің бастығының сөзіне сүйенер болсақ, тұтынушыға жаңа жол табу: "Біздің ойымызша, біркүнбарысында тек кока-кола ғана жарайтын сәттер болады". Енді, адамдар бәрін түсініп, жақын жердегі дүкенге қарай жүгіріп кетуі үшін сол сәттер туралы айтуымыз ғана қалды

Қорытындылай келе, кока-кола белгілі бір артықшылықтары мен зияндары бар сусын. Оның құрамындағы қант пен кофеин жүйке жүйесіне оң әсер етеді, қысқа мерзімді энергия мен сергектік береді. Бірақ оның құрамында көптеген химиялық заттар, қышқылдар мен қанттың жоғары мөлшері бар, бұл ұзақ мерзімді тұтынуда денсаулыққа зиянды әсер етуі мүмкін.

Кока-кола жедел энергия мен сергектік қажет болған жағдайда қолайлы болуы мүмкін, бірақ оны күнделікті ішіп тұтыну денсаулыққа теріс әсер етуі мүмкін. Сусынды ішуді шектеп, денсаулықты сақтау мақсатында теңгерімді диета мен дене белсенділігін ұстанған жөн.

Кока-коланың зиянды әсерлерінен қорғау үшін оның құрамын, мөлшерін бақылап, дұрыс тамақтану мен өмір салтын ұстану маңызды.

Әдебиеттер

1. Жұмабай, Т. (2015). Тамақтану және денсаулық: қанттың адам ағзасына әсері. - Алматы: Қазақ университеті.
2. Сұлтанбекова, Р. С., Мұқанова, Г. К. (2018).Қазіргі қоғамдағы дұрыс тамақтану және оның денсаулыққа әсері. - Алматы: Жазушы.
3. Азамат, Қ. Т. (2014). Тамақ өнімдерінің экологиялық қауіптері. - Алматы: Ғылым.
4. Жақсыбеков, С. Т. (2017).Қоғамдық денсаулық және қантты сусындар. - Астана: Фолиант.
5. Шмидт, А. Б. (2016). Адам ағзасына химиялық заттардың әсері. - Алматы: Мектеп.
6. Қалиев, Т. Қ. (2015). Тамақтану және салауатты өмір салты. - Алматы: Қазақ университеті.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ

Касимова Ф.Е. – ТП-21-13тк тобының студенті
Жандабаева И.С. – магистр, аға оқытушы

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тақырыбы білім беру жүйесінің заманауи талаптары тұрғысынан өзекті болып тұр. Орта мектеп жасындағы жасөспірімдер болашақ мамандықты таңдау деген маңызды шешім қабылдау қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Өмірдің бұл кезеңі тұлғаның дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне әсер ететін бетбұрыс кезеңі болып табылады.

Қоғамдағы заманауи өзгерістер кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңінің мағыздылығын арттырады. Мамандықты дұрыс таңдаудың тек табысты мансап үшін ғана емес, сонымен қатар тұлғаның қанағаттануын қамтамасыз етудегі маңыздылығы осы процестің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін терең түсіну қажеттігін алға тартады. Кәсіби және ақпараттық қолдаудың жоқтығы болашақ жұмысқа орналасу сапасына және тұлектердің әлеуметтік бейімделуіне әсер етуі мүмкін.

Бұл тақырыпты зерттеудің жоғары сынып оқушыларын кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде қолдаудың тиімді бағдарламаларын жасауға бағытталған практикалық маңызы бар. Бұл процестің динамикасын ұғыну және осы жас тобына тән сипаттарды анықтау кәсіби салада табысты бастауға ықпал ететін білім беру стратегияларын құру жолындағы маңызды бастамалар болып табылады.

Ұсынып отырған мақаланың мақсаты – жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін тереңінен зерттеу. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады: жоғары сынып оқушыларының контекстінде «кәсіби өзін-өзі анықтау» ұғымын жан-жақты зерттеу, талдау және олардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ескеру. Мақала жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне назар аудара отырып, педагогика және психология саласындағы теориялық білімдерін кеңейтуге, жетілдіруге арналғанын ерекше атап кеткен жөн.

Әдебиеттерде кәсіби өзін-өзі анықтау тәсілдері әртүрлі. Мысалы, Э.Ф. Зеер және О.А. Рудей оны «кәсіптер әлеміндегі өз орнын анықтау, жасалынып жатқан жұмыста тұлғалық мәнді табу, жеке тұлғаның кәсіби дамуына түзетулер енгізу» деп анықтайды. Сондай-ақ, С.Н. Чистякова, оның ішінде әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық-педагогикалық және жеке-психологиялық аспектілері кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңыздылығы туралы жан-жақты түсінік берді.

Бұл мақалада «кәсіби өзін-өзі анықтау» дегенде біз мамандықтар әлемін танып-білу және адамның таңдаған мамандығы мен білімінің талаптары, ерекшеліктері, субъективті тәжірибесі, жеке ерекшеліктері, қабілеттері, мүмкіндіктері мен мүдделері негізінде кәсіби жолды саналы түрде таңдау процесін түсінеміз.

Осылайша, мақала жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің негізгі аспектілерін жарыққа шығаруды, білім беру және педагогика мен психология саласындағы одан әрі зерттеу үшін құнды теориялық әзірлемелерді ұсынуды мақсат етеді.

Адамның кәсіби өзін-өзі анықтауында маңызды рөл оның кәсіптердің әртүрлілігін сезіну дәрежесіне жатады. Е.А. Климов кәсіптердің түрлерін, кластары мен топтарын анықтай отырып, мамандықтардың жіктелу жүйесін жасады. Классификацияның бірінші деңгейінде адамдарға, табиғатқа, технологияға, ақпаратты өңдеуге және көркемдік объектілерге бағытталған еңбекті қамтитын кәсіп түрлері ажыратылады. Екінші деңгейге түрлендіруші, гностикалық және зерттеуші кәсіптер сияқты мамандықтар жатады. Үшінші деңгей қолмен, механикаландырылған, автоматтандырылған және функционалдық кәсіптерді қамтитын кәсіптік топтарды енгізеді. Сонымен, төртінші деңгей тұрмыстық еңбек жағдайлары, моральдық қасиеттерге ерекше талаптар қойылатын кәсіптер, ерекше еңбек жағдайлары бар кәсіптер және ашық ауада жұмыс істеу сияқты кәсіптердің топтарын білдіреді.

Бұл классификация студенттерге мансап жолдарының әртүрлілігін тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін мамандық таңдауға құрылымдық көзқарасты қамтамасыз етеді. Білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысына мемлекет тарапынан қолдау көрсетіліп, болашақ кәсіптік қызметті саналы түрде таңдауға қолайлы жағдай жасалуы маңызды.

В.С.Мухинаның айтуы бойынша 15 пен 18 жас аралығындағы 9–11 сынып оқушылары болып табылатын жоғары сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін қарастырайық. Бұл жас кезеңінде жасөспірімдік шақ аяқталып, жастық шақ басталады, бұл тұлғаның дамып, қалыптасуына әсер етеді.

Жасөспірімдік кезеңде жоғары сынып оқушылары өздерінің «Менін» әртүрлі аспектілерін біріктірудің маңызды қажеттілігін сезінеді. Бұл уақыт қайшылықтарды, соның ішінде өлім ұғымымен қақтығысты жеңуге көмектесетін күш пен энергияны қажет етеді. Мұнда достарымен сөйлесу мүмкіндігі маңызды рөл атқарады, өйткені олар өзіңізді және өмірдегі ұстанымыңызды түсінуге көмектеседі. Достық өзінің «Менін» шынайы және тұтас ретінде сезіну құралына айналады.

Жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі адамгершілік санасын дамытуда психологиялық аспектінің маңызы зор. Бұл кезеңде интеллекттің дамуымен байланысты моральдың шартты деңгейі қалыптасады. Олар ересектерді толғандыратын мәселелерді түсініп, талқылай бастайды және оған жауап іздеуге ұмтылады. Моральдық-этикалық сұрақтар басымдыққа ие болып, жоғары сынып оқушылары нақты, күрделі адами қарым-қатынастарға, мәдениетке, әдебиетке, өнерге жүгінеді.

Жоғары сынып оқушылары үшін оқу және кәсіптік іс-әрекеттер жетекші болып қала береді, бірақ бұл кезеңде ақыл-ой әрекеті әсіресе маңызды болып, тиімділік пен тұрақтылыққа ие болады. Осы аспектілердің барлығы жоғары сынып оқушыларының өміріндегі күрделі, бірақ қызықты кезеңді құрайды, оқу жүйесінен назар аударуды және түсінуді талап етеді.

Жасөспірімдік шақта махаббат, еркін болуға құштарлық, сараңдық, атаққұмарлық, қызғаныш, отбасын құруға деген құштарлық және т.б. Бұл ұмтылыстар жарияланған құндылық бағдарларға уақытша көлеңке түсіруі мүмкін. Құрдастармен қарым-қатынас толеранттылық бар жерде маңызды болады, бірақ кейде қатаң иерархияға бағынатын қылмыстық көріністер де пайда болады.

Бұл жастың маңызды ерекшеліктерінің бірі тұлғаның өзін-өзі анықтауының құрамдас бөлігіне айналатын кәсіби өзін-өзі анықтау болып табылады. Жоғары сынып оқушылары оқу процесін болашақ контекстінде қарастыра отырып, практикалық тұрғыдан бағалайды. Болашақ мамандықты таңдауға керекті белгілі бір пәндерге қатысты қызығушылықтар мен бейімділіктердің сараланауы бар.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы – ішкі тұлғалық және әлеуметтік-кәсіптік қажеттіліктерді үйлестіру арқылы жүзеге асырылатын кәсіптік және еңбек саласына деген көзқарасын

қалыптастыру процесі болып табылады. Бұл жас кезеңінде жасөспірімдік қиялдау процесі ысылып, мамандық таңдау қызығушылықтарын, оқу дайындық деңгейін, денсаулығын, бейімділігін және мүмкіндіктерін бағалау негізінде жүзеге аса бастайды.

Жоғары сынып оқушылары ересектердің көзқарасын ғана емес, сонымен қатар өздерінің алған білімдерін, көзқарастарын, сенімдерін және субъективті тәжірибесін ескере отырып, кәсіби өзін-өзі анықтауға белсенді түрде көңіл аударады. Бұл кезең дүниенің біртұтас бейнесін қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның адамгершілік тұрақтылығын дамытуға ықпал етеді. Кәсіби өзін- ықпалы болып табылады.

Жоғары сынып оқушыларының өзі анықтау процесінің маңызды факторлары ата-ананың, достардың, педагогтардың, психологтардың, қоғам мен мемлекеттің кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу ерекшелігі қызығушылықтары, бейімділіктері, ерекшеліктері, мүмкіндіктері, мамандықтар әлемі туралы білімдері және қоғамның әртүрлі құрылымдарының ықпалы сияқты көптеген факторларға байланысты. Бұл процеске барлық қатысушылардың сауатты өзара әрекеттесуі әрбір студенттің өзінің, қоғам мен мемлекеттің игілігіне бағытталған сәтті таңдауына ықпал етуі маңызды.

Әдебиеттер

1. М.Б. Алиева, Д.М. Даудова, К.А. Ахмедпашаева Психолого-педагогическая характеристика процесса профессионального самоопределения старшеклассников // МНКО. 2023. №2 (99).
2. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебник для вузов. Москва: Юрайт, 2012.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности: учебное пособие. Москва: Издательство Московского психолого-социального института, 2008.
4. Велумян Н.А. Индивидуально-психологические предпосылки выбора профессии в подростковом и юношеском возрасте. / Автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. психол.н., М., 2013.
5. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения/Вопросы психологии. 1994. №3.
6. Газарян С.С. Стратегия выбора. Москва: Московский рабочий, 1981.
7. Климов Е.А. Как выбирать профессию: книга для учащихся старших классов средней школы. Москва: Просвещение, 1990.
8. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии: научно-методическое пособие. Москва: МПСИ «Флинта», 2003.
9. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студентов высших учебных заведений. Москва: Академия, 2012
10. Немов Р.С. Психология: в 3 т. Психология образования: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 2007, Книга 2.
11. Чистякова С.Н. Педагогическое сопровождение самоопределения школьников: методическое пособие. Москва: Академия, 2014

ӘОЖ159.9

КОГНИТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ТЕРАПИЯСЫ МАЗАСЫЗДЫҚТЫ ТҮЗЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Кеңес Л.Н. - ТП-21-13к3 тобының студенті
Ауелова К.Е. - пс.ғ.м.,аға оқытушы

Когнитивті-мінез-құлық терапиясы (бұдан әрі - КМТ) психотерапия және мазасыздықты түзету әдісі ретінде соңғы кездері мамандар арасында үлкен танымалдылыққа ие болып келеді. Бұл тәсіл депрессияны, дүрбелеңді, обсессивті-компульсивті бұзылуларды, мазасыздықты емдеу үшін өте жақсы жұмыс істейді. Ол солайөзін-өзі бағалауы төмен, қарым-қатынастағы қиындықтармен, перфекционизммен және кейінге қалдырумен жұмыс істеу үшін де қолайлы [1, 2].

Когнитивті-мінез-құлықтықтерапияклиентке немесе пациентке кейбір ойлау үлгілері мен көзқарастарын өзгертуге, көмектесуге мүмкіндік беретін терапиялық әдіс ұсынады [3]. Ол терапияның басқа түрлерінен өзінің құрылымымен ерекшеленеді. Бұл тәсілдің бір бөлігі ретінде терапевт клиенттің ойлау тәсілдерін зерттейді және олармен бірге бұл әдістердің қаншалықты бейімделгіш және өмір сүруге жарамды екенін зерттейді. Айта кету керек, кез келген дағды, оның ішінде ойды тексеру дағдысы бекіту мен нақтылауды қажет етеді. Терапияның сәттілігінің кілті терапевттің қатысуы ғана емес, сонымен қатар клиенттің процеске, атап айтқанда сессияда жұмыс істеуге және үй тапсырмасын орындауға белсенді қатысуы болады.

КМТ-дағы мазасыздықты түзетудің мақсаты мазасыздыққа төзімділік деңгейін арттыру болып табылады. Бұған жеке немесе топтық жұмыс арқылы қолжеткізуге болады [4]. Ол үшін 70-жылдардың басында Суин мен Ричардсон мазасыздықты басқару курсын әзірледі [5]. Оны сынақтан өткізу барысында пациенттің жалпы мазасыздық жағдайын да, нақтық орқыныштарын да тиімді басқара алатындығы дәлелденді. Мұндай тренингтің мақсаты пациентке мазасыздық белгілерімен де, пациент

әдетте аулақ болатын өмірлік жағдайлармен де өз бетінше күресуге көмектесу болып табылады. Осы бағдарлама арқылы, пациент өзінің мазасыздық белгілерін тануға және оларды бақылауда ұстауға үйрене алады.Мазасыздық бұзылыстарын емдеудің заманауи хаттамалары шеңберіндеКМТ әдетте мыналарды қамтиды [5]:

- триггерлерді анықтау және жағдайды тұжырымдау;
- мазасыздық тытудыратын және қолдайтын ойларды когнитивті қайта құру;
- экспозициялық техникалар.

Қазіргі уақытта СВТ шеңберінде дүрбеленді, жалпыланған мазасыздықты, обсессивті-компульсивті бұзылыстарды, спецификалықфобияларды, жарақаттан кейінгі стресстік бұзылыстарды емдеуге арналған нұсқаулықтар әзірленді[2].

Терапия әрқашан психиатриялық, психологиялық және соматикалық аурулардың тарихын қамтитын науқастың жағдайын бағалаудан басталады. Негізгі ақпарат, әдетте, диагностикалық сұхбаттан және науқастың шағымдарынан алынады. Сондай-ақ, мазасыздықтың бұзылуы үшін мазасыздықтың топографиясын анықтау маңызды: жеке физикалық белгілері, триггерлер, жиілік, салдары дабылдар, ауырлық және тағы басқа. Диагностикалық ақпаратты толықтыру үшін мазасыздықтың ауырлығын бағалауға көмектесетін шкалалар қолданылады.Терапияның басынан бастап клиент мазасыздықтың мәнін және ондағы әрекеттерін түсінуі қажет. Бұған психобілім беру процесі арқылы қол жеткізіледі. Терапевт клиентке стресскефизиологиялық жауап беру механизмін түсіндіруі керек, өйткені пациент апатты деп түсіндіретін белгілерді әдетте "күрес-ұшу" үлгісі арқылы сипаттауға болады. Осылайша, клиент мазасыздықтың тұйық шеңберін түсінуге үйренеді. Әдетте бұл жұмыс клиентпен бірлесе отырып жүзеге асырылады.

Когнитивті қайта құрылымдауды қолдана отырып, кеңес беруші психолог клиентті мазасыздықпен бірге жүретін апатты ойларды шындыққа айналдыруға үйретеді. Әдетте, мазасыз ойлардың негізгі мазмұны апатты сценарийлер болып табылады.

Клиентпен диалог барысында ұтымды жауапты табу және тұжырымдау қажет, бұл клиенттің жағымсыз ойларға деген сенімін төмендетеді. Осылайша, психолог клиентті мазасыздық белгілерін тиімді басқаруды үйренуге жетелейді.

Кейде, автоматты ойларды тексеру үшін маман мінез-құлық эксперименттерін қолдана алады. Клиент өз ойларының (болжамдарының) шындыққа сәйкестік деңгейін арнайы форманы қолдана отырып бағалауы керек. Әдетте, мінез-құлық эксперименті сессияда маманмен бірлесіп жүргізіледі, содан кейін клиент мүмкін байқап көруі керек өз бетінше. Осылайша клиент апатты көріністердің шындыққа қаншалықты сәйкес келетіндігін тексере алады.

Мазасыздық бұзылыстарымен күресуде релаксация, зейін (mindfulness) және тыныс алу әдістері жиі қолданылады. Бұлшықеттердің тез тынысалуы мен кернеуі жиі мазасыздықтың жоғарылауына әкеледі. Мазасыздықтың физикалық белгілері клиент тынысалудыбақылауарқылыжеңілдетудіүйренеді. Бұл дағдыларды күніне кемінде бір рет жаттықтыру керек. Медитация және зейін техникасы да белсенді қолданылады.

Әдебиеттер

1. Абабков Б.,Перре М.Бейімделукүйзеліске.Негіздерітеориялар, диагностика, терапия / В.А. Абабков, М. Перре. Санкт-Петербург.: Сөзсөйлеу, 2004.166б.
2. БылкинаН.Д. Өзін-өзібағалау мен талапқоюдеңгейініңарақатынасынийқалыптыжағдайдажәнепсихосоматикалықпатологияда (ұлтабардыңойықжарасыматериалында): дис. қанд. психолог. ғылымдар. М.:БаспаМәскеу. университет, 1995.
3. Вейтен , Ллойд М. Стресс жәнеоныңәсерлері / Жалпы психология. Мәтіндер/ред. астындаШ.Петухова. М.:ОӘК "Психология";Генезис, 2002. Т.2, кітап.1, 501-542 беттер.
4. ГлейтманҚ., Фридлунд А., РейсбергБ. Психология негіздері / ред. В.Ю. Большакова, В.Н. Дружинина. Санкт-Петербург.: Сөзсөйлеу, 2001.1247 б.
1. 5.ZinbargR. E., Barlow D. H., Hertz R. M. Cognitive-behavioral approaches to the nature and treatment of anxiety dis-orders // Annual Review of Psychology.1992. Vol. 43. P. 235-267.

ӘОЖ 37.091.33

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫ ҰРПАҚ: Z

Курганбаева З. – ТП-23-10 к1 тобының студенті
Абжанова С.С. – аға оқытушы

Кіріспе. Білім саласының даму көшінен қалмай ілгерілеу басты мақсатымыз. Сол көшке ілесе алмасақ – бізге сын. Еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында. Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірініші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздардың еңшісінде екені айтпаса да белгілі. Осы орайда ұлы педагог Ушинскийдің «Бала-балқытылған алтын» деген қанатты сөзі бірден ойға түседі. Балаға қалай бағыт берсең, солай өседі. Сондықтан баланың бойындағы жақсы қасиеттердің болуына, оның жан-жақты дамуына және баладан рухани бай тұлға қалыптастыра білу басты міндетіміз.

Жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы бағдарламаларды іске асыру үшін мұғалімдерді біліммен, дағдылармен қамтамасыз ету және олардың пікірлерін өзгертуге ықпал ету жеткілікті емес, ол үшін білім ордаларында арнайы бір біріздiлік жүйе қалыптасу керек.

Біз «мұғалімдер оқушыларды XXI ғасырға қалай дайындаймыз?» және «XXI ғасырда оқушыларды табысқа қалай жетелеймін?» деген сұрақтарға жауап іздеуіміз керек.
Ол үшін «қалай оқыту керектігі» туралы ақпараттармен нәрленуіміз керек.

«XXI ғасырда табысты болу үшін мектеп оқушысы қандай дағдыларды меңгеруі керек?» Әрине оқушыны табысты етіп қалыптастыруға мұғалімнің орасан зор еңбегі қажет екені бесенеден белгілі. Ол үшін мұғалімде ең алдымен ұстаным қалыптасу керек.Оны Пажерестің сөзімен дәлелдегім келеді.

XXI жаһандану ғасырында бастауыш мектеп мұғалімінің іс-әрекетінің мазмұны мен сапасы жағынан өзгеріске ұшырады – ол дамитын әлеуметтік-мәдени ортаның жобасын жасай алатын педагог; баланың жеке тұлғалық-бағыттылық оқуын жүзеге асыра алатын педагог; компьютермен және интернет желісімен жұмыс істей алатын педагог; оқушыны жаһандық білім мен біліктерді игеруге бағыттай алатын педагог болуы қажет. Бұл өз кезегінде, мұғалімнің мұндай жаңа және өте күрделі қызметі оның кәсіби дайындығының сәйкес деңгейін талап етеді. Бастауыш сынып оқушыларының дамуы оқу пәндерінің құралдары арқылы жүзеге асатын болғандықтан, мұғалім, ең алдымен, орыс тілін, әдебиетті, математиканы, жаратылыстануды да жақсы білуі қажет.

Ақпараттық және телекомуникациялық технологиялар күн сайын білім берудің барлық саласына тереңірек еніп отыр. Бұған күнделікті ақпараттық қоғаммен және сәйкесінше мамандарды дайындаудың қажеттілігімен байланысты сыртқы факторлар, сонымен қатар оқу мекемелерінде қазіргі компьютерлік техника мен программалық қамтамасыз етудің кең таралуымен, мемлекеттік және мемлекетаралық білім беруді ақпараттандыру бағдарламаларының қабылдануымен, ақпараттандыру тәжірибесін қажет ететін педагогтар санының артуымен байланысты ішкі факторлар әсер етуде. Бірқатар жағдайда ақпараттандыру құралдарын қолдану мектеп мұғалімдерінің еңбек ынтасын арттыруға жағымды әсер етумен қатар, мектеп оқушыларының оқу тиімділігіне арттыруға да ықпалын тигізеді.

Бәсекеге қабілетті білім кеңістігін құруға бағытталған қазақстандық білім беру реформасының басты мақсаттарының бірі – инновациялық технологияларға сүйене отырып, баланың бойында шығармашылық ойлауды дамытуға мүмкіндік жасау болып отыр. Мұндай күрделі міндеттерді шешуде мектепке дейінгі мекемелердің алатын орны ерекше. Бүлдіршіндердің білім берудің кейінгі сатыларында нәтижелі дамуын анықтайтын негіз – балабақшадан қаланатындығы баршамызға мәлім.

Қазіргі кезеңде еліміздің білім беру ұйымдарында оқыту процесін ізгілендіру мақсатында көптеген жұмыстар жасалуда. Оларды ғылыми тілмен айтқанда «инновациялық процесс» немесе «педагогикалық жаңалықтарды енгізу» деп аталады. Инноватика ұғымының мәні латынның «in-novus» деген сөзінен шыққан, «жаңарту, өзгерту, жаңашылдық» деген мағынаны білдіреді. Яғни, педагогика ғылымында жаңа әдістерді, тәсілдерді, құралдарды, бағдарламаларды пайдалану.

Инновациялық білім беру құралдарына: аудио-видео құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, компьютер – мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешен, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады. Сондықтан да қазіргі таңда көптеген интерактивтік бағдарламалық бөлімдер, қозғалмалы объектілер құруға мүмкіндік беретін векторлық және графикалық жабдықтар көптеп шығып, қолданыс табуда. Осындай құралдардың бірі – мультимедиялық оқулықтарды бастауыш сыныптарда кеңінен пайдалану сабақты жоғары дәрежеде жүзеге асыруға мүмкіндік туғызары анық.

Мультимедиялық оқулықтар біріншіден балалардың қызығушылығын арттырады, екіншіден зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге, тыңдауға және алған мағлұматты нақтылауға мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушының білім алу кезеңінде оқу іс-әрекетіне белсенділігін арттыра түседі. Мультимедиялық оқулықтар оқушыға арналған таптырмас құрал. Себебі, бұл кезеңдегі балалардың зейіні әдемі түстерге, әдемі ойыншықтарға, әдемі суреттерге, яғни, әдемілікке, әсемдікке әуес болады. Кез келген

сабақта әр түрлі әдемі, ұнамды, жағымды суреттер, сызбалар, тәсілдер арқылы графикалық иллюстрациялар негізінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану тәрбиеленушілердің танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды.

Қазіргі кезде цифрлық технология енгізу жүргізіліп жатыр. Бүгінгі күнде елімізде 3D принтер, онлайн — сауда, мобильді банкинг, цирфлық қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамып келеді.

Бұл мақсатқа жету үшін бүгінгі күндегі ұстаздың алдында тұрған міндет оқушыларды интернет ресурстарын пайдаланып, ақпараттық технологияның көмегімен оқыту.

Әдебиеттер

5. Смит, Дж. (2020). «Жасанды интеллектінің білімге әсері». Білім беру технологиясы журналы, 25(3), 123-136.
6. Джонсон, А. (2019). «ЖИ негіздеріндегі білім берудегі этикалық ойлар». Білім беру этикасы, 12(2), 45-58.
7. Браун, Л. және т.б. (2018). «ЖИ негізіндегі оқыту қолданбалары: ағымдағы тенденцияларға шолу». International Journal of Educational Technology, 7(1), 32-45.
8. Білім беру ЖИ консорциумы. (2021). «Білім берудегі ЖИ: үздік тәжірибелер мен нұсқаулар».
9. Ұлттық білім беру зерттеулері орталығы. (2017). «Оқытудың болашағы: ЖИ және білім». Зерттеу есебі, 42.

ӘОЖ 26.8 (75)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСҚА ӘСЕРІ

Кусаинова Д - ТП-24-1кр тобының студенті,
Султанова К.А – магистр, аға оқытушы

Қазіргі әлемде жасанды интеллект өмірдің барлық салаларына, соның ішінде тұлғааралық қарым-қатынасқа енеді. Бұл құбылыс адамдардың бір-бірімен өзара әрекеттесу тәсілдерін айтарлықтай өзгертеді, коммуникациялық процестер туралы, атап айтқанда, адамдар арасындағы қатынастар туралы жаңа түсініктерді қажет етеді. Бұл мақалада біз жасанды интеллекттің тұлғааралық қарым-қатынасқа, оның артықшылықтары мен кемшіліктеріне, сондай-ақ болашақ тенденцияларға қалай әсер ететінін қарастырамыз [1].

Жасанды интеллектті зерттеудің әртүрлі аспектілері алғашқы ақылды технологиялар пайда болғаннан бері ғалымдардың назарында болды. Күшті жасанды интеллекттің дамуы оның адамның танымдық қабілеттеріне, соның ішінде қарым-қатынасқа толық еліктеу қабілетімен байланысты. Соңғы уақытқа дейін байланыс тек адам жүзеге асыратын интеллектуалды қызмет түрі ретінде қарастырылды. Дегенмен, интеллектуалды технологиялардың қарқынды дамуы жаңа байланыс серіктестерінің – біздің өміріміздің тікелей бөлігіне айналған цифрлық сұхбаттасушылардың пайда болуы туралы айтуға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда мұндай технологиялар сұрақтарға жауап бере алады және бізбен түсінікті тілде сөйлесе алады. Сонымен қатар, осы құралдардың көмегімен жасалған жазбаша жауаптарды әрқашан адам дайындаған жауаптардан ажыратуға болмайды. Осы тақырыпты қарастыра отырып, жасанды инттелект дегеніміз не, және тұлғааралық қарым-қытынасқа қалай әсер ететіне толталып өтейік.

Жасанды интеллект-бұл табиғи тілді түсіну, үлгіні тану, тапсырмаларды шешу және оқыту сияқты интеллектті қажет ететін тапсырмаларды орындауға қабілетті машиналар мен бағдарламаларды жасауға бағытталған информатика саласы. Жасанды интеллект жұмысының негізгі бағыттарына машиналық оқыту, нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу және компьютерлік көру жатады. [2].

Тұлғааралық қарым-қатынас-бұл екі немесе одан да көп адамдар арасында ақпарат, эмоциялар мен идеялармен алмасу процесі. Ол тек ауызша ғана емес, сонымен қатар вербалды емес өзара әрекеттесуді де қамтиды. Бұл процестің негізгі элементтері: хабарлама, жіберуші, алушы, ақпарат беру арнасы және контекст.

Заманауи коммуникациядағы жасанды интеллекттің орнын анықтай отырып, ең алдымен цифрлық сұхбаттасушы ретінде біз жасанды әңгіме субъектісі түрінде қабылдауға қабілетті технологияларды түсінетінімізді түсіндіреміз. Мұндай сандық сұхбаттасушыларға мыналар жатады: жасанды интеллект негізінде құрылған көмекшілер, ақылды алгоритмдерге негізделген бағдарламалық жасақтама, кеңейтілген шындыққа енгізілген байланыс.

Жасанды интеллект өзара әрекеттесу форматтарын да өзгертеді. Google Assistant және Siri сияқты виртуалды көмекшілер таныс байланыс құралына айналды. Біз бір-бірімізбен ғана емес, машиналармен де сөйлесе бастаймыз. Сонымен, адамдар мәтіндік хабарламалар немесе дауыстық командалар арқылы байланысатын жағдайлардың саны артып келеді, бұл тікелей "көзге көз"байланысының сапасын төмендетуі мүмкін.

Адамдар арасындағы эмоционалды бөліну деңгейі жоғарылауы мүмкін. Жасанды интеллект субъектілерімен байланыс, әсіресе балалар мен жасөспірімдерде сүйіспеншілікті тудыруы мүмкін. Мұндай

байланыстардың қаншалықты сау болатыны туралы сұрақ туындайды. Технологияға тәуелділік эмоционалды байланыстыру қабілетіне және терең, мағыналы қарым-қатынас орнатуға әсер етуі мүмкін.

Жасанды интеллект тұлғааралық қарым қатынасты қалай өзгертеді:

Байланысты жеңілдету. Чатботтар, аударма қолданбалары және виртуалды көмекшілер сияқты жасанды интеллект негізіндегі заманауи технологиялар тұлғааралық қарым-қатынасты айтарлықтай жеңілдетеді. Олар адамдарға тілдік кедергілерді еңсеру арқылы әртүрлі тілдерде сөйлесуге мүмкіндік береді, сонымен қатар әртүрлі тапсырмаларды орындауда жылдам және қолжетімді көмек көрсетеді.

Эмоционалды интеллект. Қазіргі заманғы жасанды интеллект жүйелері машиналық оқыту технологияларын қолдану және эмоционалды контекстті талдау арқылы пайдаланушының эмоцияларына сезімтал бола бастайды. Бұл жеке және эмпатикалық коммуникацияларды құруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде пайдаланушылардың сенімі мен қанағаттануын арттырады.

Әлеуметтік желілер мен платформалар. Жасанды интеллект әлеуметтік желілерде пайдаланушылардың мінез-құлқын талдау және мазмұнды оңтайландыру үшін белсенді қолданылады. Алгоритмдер пайдаланушыларға әлеуетті достарды, қызықты материалдарды және тіпті қызығушылық тудыруы мүмкін оқиғаларды ұсынады. Бұл әрдайым тікелей байланысқа негізделмейтін өзара әрекеттесудің жаңа формаларын енгізу арқылы қоғамның динамикасын өзгертеді.

Қарым-қатынаста жасанды интеллектті қолданудың оң және теріс жақтары:

Артықшылықтары:

- Ақпараттың қолжетімділігін арттыру: жасанды интеллект қажетті ақпаратты жылдам алуға және сұрақтарға жауаптарды айтарлықтай уақыт жұмсамай табуға мүмкіндік береді.

- Әлеуметтік кедергілердің төмендеуі: әр түрлі тілдерді білетін аудармашылар мен көмекшілердің арқасында қарым-қатынас кеңірек адамдар үшін қол жетімді болады.

- Стресс жағдайында қолдау: Чатботтар мен виртуалды көмекшілер кеңестер мен ресурстарды ұсына отырып, қиын эмоционалды жағдайларда қолдау бола алады.

Кемшіліктер:

- Бетпе-бет өзара әрекеттесуді азайту: виртуалды платформалар мен чатботтардың пайда болуы адамдар арасындағы тікелей кездесулердің санын азайтуы мүмкін, бұл әлеуметтік дағдылардың дамуына теріс әсер етеді.

- Құпиялылық мәселелері: байланыста жасанды интеллектті қолдану деректердің қауіпсіздігі мен жеке ақпараттың құпиялылығы туралы сұрақтар туғызады, бұл пайдаланушылардың наразылығын тудырады.

- Технологияға тәуелділік: жасанды интеллект пен технологияға тәуелділіктің артуымен пайдаланушылар қарым-қатынас дағдыларын және сұхбаттасушының эмоционалды сигналдарын жеткілікті түрде қабылдау қабілетін жоғалтуы мүмкін [3].

Болашақта біз жасанды интеллекттің тұлғааралық қарым-қатынасқа одан да терең интеграциясын көретін шығармыз, бұл оң және теріс өзгерістерге әкеледі. Рөл өсе беретіні анық, мүмкін біз адамдар арасындағы табиғи өзара әрекеттесуге жақын қарым-қатынастың жаңа түрлерінің пайда болуын көреміз. Біз жасанды интеллектті қолдану мен адамның қарым-қатынас факторларын сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге дайын болуымыз керек. Бұл әр адамның бірегейлігін, оның эмоционалды қажеттіліктері мен әлеуметтік контекстін білу мен құрметтеуді қамтиды.

Жасанды интеллект тұлғааралық қарым-қатынасқа айтарлықтай әсер етеді, оның формалары мен мазмұнын өзгертеді. Жасанды интеллект - бұл өзара әрекеттесуді жақсарту үшін қолдануға болатын құрал екенін түсіну маңызды, бірақ оның шектеулері мен тәуекелдерін де білу қажет. Болашақта қарым-қатынаста жасанды интеллектті пайдалануды мұқият талдау және басқару қажеттілігі артады және қоғамдар бұл өзгерістерге дайын болуы керек.

Қорытындылай келе, интеллектуалды технологиялардың қазіргі даму деңгейі коммуникация процестерін өзгертеді және оған жаңа "өлшем" әкеледі, мұнда қатысушылардың субъективті құрамы да, олардың өзара әрекеттесу тәсілдері де айтарлықтай өзгереді. Бұл жағдай "адам – жасанды интеллект" сөйлеу өзара әрекеттесуінің әдіснамалық негізін және оған сәйкес технологиялық шешімдерді әзірлеуді талап етеді. Біздің көзқарасымыз бойынша теориялық және практикалық тәртіптегі осындай өзгерістер білім беру мазмұнында көрініс табуы керек. Перспективалық білім беру шешімдерін іске асыру жаңа буын маманының қалыптасуына жаңа мүмкіндіктер ашады, оның кәсіби тұлғалық дамуы.

Әдебиеттер

1. Касперская, Е. И. Искусственный интеллект и его влияние на общество. - Москва: Наука, 2020. 56 с
2. Баженов, С. А. Будущее общения: роль новых технологий. - Санкт-Петербург: Питер, 2021. 84 с
3. Ниязов, А. И. Жасанды интеллект және қоғамның дамуы. - Алматы: Қазақ университеті, 2021. 45 б.

ӘОЖ 37.376.3

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚАЖУЫ: ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Қынатбекқызы Н. - ММӨ-24(1)6нк тобының магистранты
Парманкулова П.Ж. – PhD

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларға білімінің қолжетімділігін қамтамасыз ету болып отыр. Елімізде білім беру жүйесі әрбір оқушыға сапалы білім алуға мүмкіндік беретін инклюзивті қоғам құруды мақсат етеді.

Инклюзия - тұлғалардың кез келген айырмашылықтарына қарамастан, білім беру үдерісіне қосуды білдіретін әлеуметтік ұғым. Инклюзивті білім беру әр тұлғаға оның физикалық, интеллектуалдық, әлеуметтік, тілдік және де өзге сипаттамаларына қарамастан, жалпы білім беретін мекемелерде оқуға рұқсат ететін білім беру нысаны болып табылады. Инклюзивті саясаттың артықшылықтарына қарамастан, инклюзия принциптерін жүзеге асыру оқытушыларға айтарлықтай ауыртпалық түсіріп, олардың шаршауына, күйзелуіне, кәсіби қажуына әкеледі.

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) кәсіби қажуды «XXI ғасырдың ауруы» және «жаһандық эпидемия» деп таныды. Кәсіби қажу синдромы МКБ-11 Халықаралық аурулар жіктемесіне енгізілген. ДДҰ берген анықтамаға сәйкес, кәсіби қажу дегеніміз – «жұмыс орнында туындаған созылмалы стрестен туындайтын синдром» [1].

Education Support Ұлыбританияның мектеп мұғалімдерінің 78% психикалық денсаулығының бұзылу белгілерімен ауырған. Оқытушылардың 59% шаршағандықтан жұмыстан кетуді ойлаған. Бұл зерттеу қажудың физикалық және эмоционалдық күйзелуін, оқшауlandуды және өз әрекетінің тиімсіздігі мен жетістікке қол жеткізу мүмкіндігінің жоқтығын растайды [2].

Daniel J. Madigan, Lisa E. Kim пікіріншке, кәсіби қажу жұмысқа қанағаттану деңгейінің төмендеуіне, физикалық және психикалық денсаулықтың нашарлауына байланысты екенін дәлелдеді, нәтижесінде өзін-өзі бағалауды төмендетіп, эмоционалдық ресурстарды сарқып жібереді [3].

«Қажу» (burnout) терминін алғаш рет 1969 жылы ғылыми айналымға енгізген Г.Бредли болды. 1974 жылы американдық психолог Г.Фрейденбергер оны бейімдеп, психиатриялық мекеме қызметкерлерінде байқалатын көңіл-күйдің төмендеуі, көңілсіздік, өзінің пайдасыздығын сезіну және шаршау мағынасында алғаш рет «жұмыста қажу» тұжырымдамасын ұсынды [4].

Американдық психолог К. Маслачтың зерттеулері «қажу» терминінің мәніне таусылу, шаршау және жеке жетістіктердің төмендеуін қосады. К. Маслачтың пікірінше, бұл физикалық және эмоционалдық сарқылуды қамтитын синдром, сондықтан маман өзінің кәсіби міндеттеріне, еңбек процесінің өзге де қатысушыларына теріс көзқарасты дамытады [5].

Қажу - жеке мәселе емес. Оқытушылардың қажуы жеке оқытушыға ғана емес, бүкіл білім беру жүйесіне де үлкен әсер етеді, өйткені оқытушы білім беру жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Қажыған, шаршаған педагог өзге оқытушыларға да, оқу сапасына да оң әсер ете алмайды. Әсіресе денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі білімгерлермен жұмыс жасайтын оқытушылардың кәсіби қажуы жиі кездеседі. Сондықтан инклюзивті жағдайда оқытушылардың кәсіби қажу себептерін зерттеу мәселесі ерекше маңызды және күрделі болып қала береді.

Зерттеу мақсатына сәйкес теориялық әдістер кешені қолданылды: ғылыми және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге шолу жасау, материалдарды талдау және алынған мәліметтерді жалпылау. Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін О.Л. Гончарованың «Педгогтардың эмоционалды қажуын экспресс диагностикалау» әдісі қолданылды. Оқытушылардың қажу белгілері мен деңгейін, қажу фазасын анықтау үшін диагностикалау жұмыстары жүргізілді. Респонденттерге мессенджерлер мен электрондық пошталар арқылы Google формасындағы сауалнамаға сілтемелер жіберілді.

Зерттеуге Шымкент қаласындағы құлағы нашар еститін немесе саңырау білімгерлер оқитын инклюзивті топтары бар Жеңіл өнеркәсіп және сервис колледжінің осы топтарға сабақ беретін 24 оқытушы қатысты. Оның ішінде жынысы бойынша 18 (75%) әйел, 6 (25%) ер адам болды. Оқытушылардың қажуын анықтау үшін эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Зерттеу оқытушылардың қажу деңгейін диагностикалауға бағытталған.

Бұл зерттеу үшін О.Л.Гончарованың сауалнамасы бойынша оқытушылардың қажуын анықтаудың жедел диагностикасы қолданылды. Бұл жедел диагностика қажу синдромының алғашқы белгілерін диагностикалауға арналған. Оқытушылардың қажу деңгейін диагностикалау үшін 10 негізгі сұрақ қойылды, оларға респонденттер «өте жиі», «жиі», «кейде», «сирек», «ешқашан» деп жауап берді. Сауалнама нәтижелері 5-кестеде келтірілген.

Кесте 1 – О.Л. Гончарова сауалнамасы бойынша диагностика нәтижелері

р/н	Сұрақтар	Өте жиі	Жиі	Кейде	Сирек	Ешқашан
1	Мен жұмыс күнінің соңына қарай үнемі қатты шаршауды сезінемін	37,5% (n=9)	20,83% (n=5)	25% (n=6)	12,5% (n=3)	4,17% (n=1)
2	Мен жұмыс күнінің соңында эмоционалды және физикалық шаршауды сезінемін	33,33% (n=8)	37,5% (n=9)	20,83 (n=5)	4,17% (n=1)	4,17% (n=1)
3	Мен жұмыс күнінің соңында бейсаналық мазасыздықты сезінемін	33,33% (n=8)	25% (n=6)	33,33% (n=8)	4,17% (n=1)	4,17% (n=1)
4	Мен жұмыс күнінің соңында мазасыздықты сезінемін	29,17% (n=7)	25% (n=6)	20,83% (n=5)	12,5% (n=3)	12,5% (n=3)
5	Мен жұмыс күнінің соңында жүйке шаршауын сезінемін	37,5% (n=9)	29,17% (n=7)	25% (n=6)	8,33% (n=2)	0% (n=0)
6	Менің жұмыстан келген соң үй шаруасына күшім жетпейді	29,17% (n=7)	33,33% (n=8)	20,83% (n=5)	4,17% (n=1)	12,5% (n=3)
7	Мен үйде жұмысынан кейін қатты ашушаң боламын	20,83% (n=5)	20,83% (n=5)	25% (n=6)	16,67% (n=4)	16,67% (n=4)
8	Мен жұмысқа қатысты уайымнан кейін ұзақ уақыт ұйықтай алмаймын	37,5% (n=9)	33,33% (n=8)	20,83% (n=5)	8,33% (n=2)	0% (n=0)
9	Менің таңертең жұмысқа барарда оянуым қиын	25% (n=6)	29,17% (n=7)	20,83% (n=5)	12,5% (n=3)	12,5% (n=3)
10	Менің жұмысым денсаулығыма кері әсер етеді	25% (n=6)	16,67% (n=4)	37,5% (n-9)	12,5% (n=3)	8,33% (n=2)

Зерттеу нәтижелері бойынша жұмыс күнінің соңына қарай оқытушылардың 37,5% қатты шаршайды, эмоционалды және физикалық шаршауды өте жиі сезінеді.

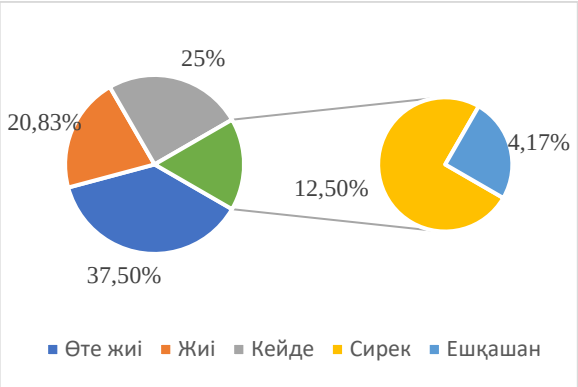

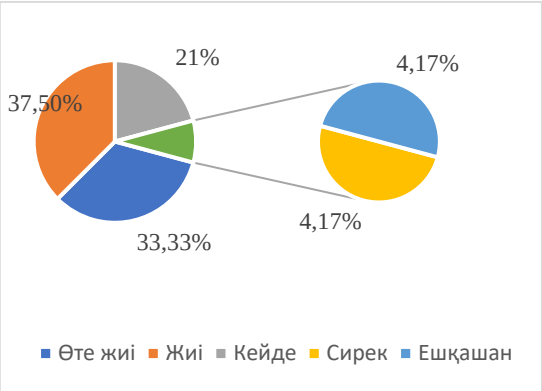

Сурет 1 – Эмоционалды және физикалық шаршауды диагностикалау нәтижелері

Жұмыс күнінің соңында бейсаналық мазасыздықты сезінемін 33,33% өте жиі және жиі сезінсе, жұмыс күнінің соңына қарай мазасыздықтың жоғарылауын респонденттердің 29,17% кейде сезінеді.

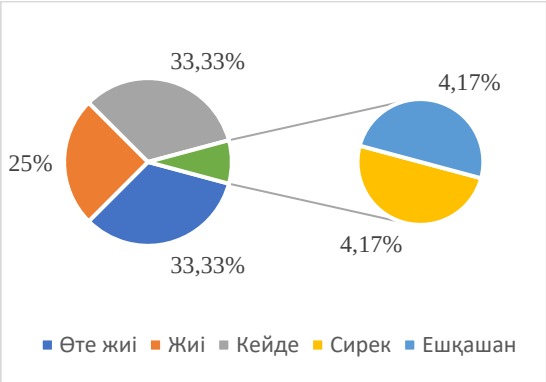

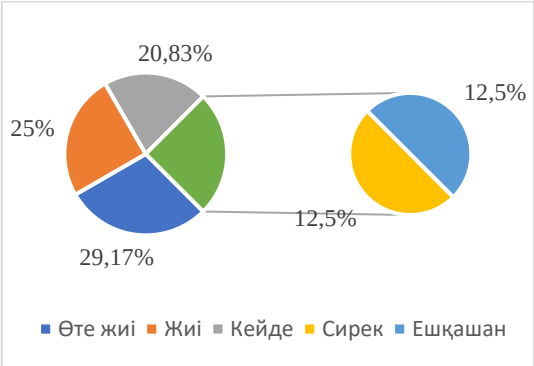

Сурет 2 –Мазасыздық деңгейін диагностикалау көрсеткіштері

Оқытушылардың 37,5% жұмыс күнінің соңында жүйке шаршауын өте жиі сезінсе, 33,33% жұмыстан келген соң үй шаруасын жасауына күші жетпейді.

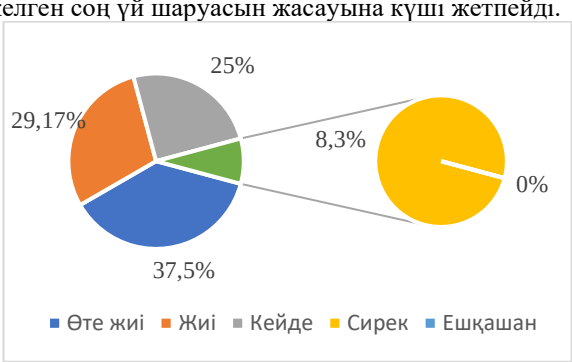

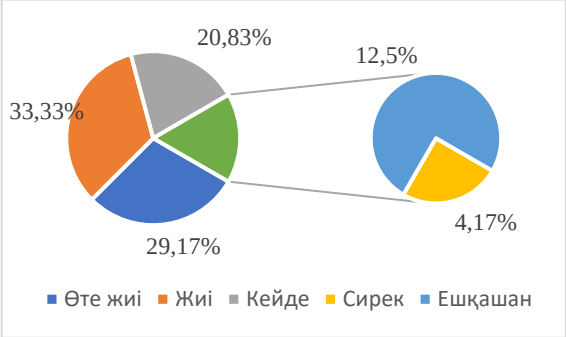

Сурет 3 – Жүйке шаршауын диагностикалау нәтижелері

Респонденттердің 20,83% жұмыстан кейін үйде өте жиі және жиі ашушаң болатынын көрсетсе, 37,5% жұмысқа қатысты уайымнан кейін ұзақ уақыт ұйықтай алмайтындығын айтады.

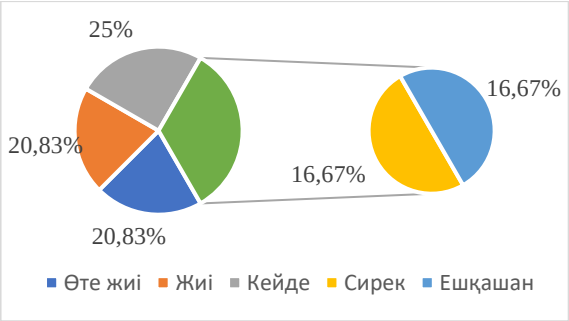

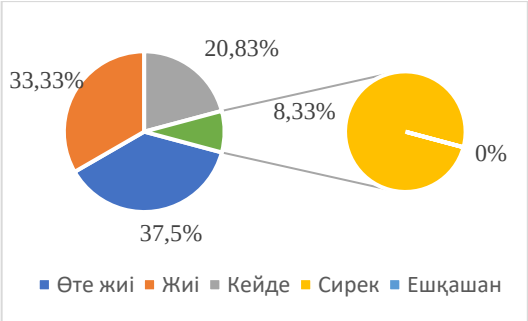

Сурет 4 – Жұмысқа қатысты шаршау деңгейін диагностикалау нәтижелері

Оқытушылардың 29,17% таңертең оянуым қиыншылық туындататынын айтса, 37,5% жұмысым денсаулығыма кері әсер етеді деп санайды.

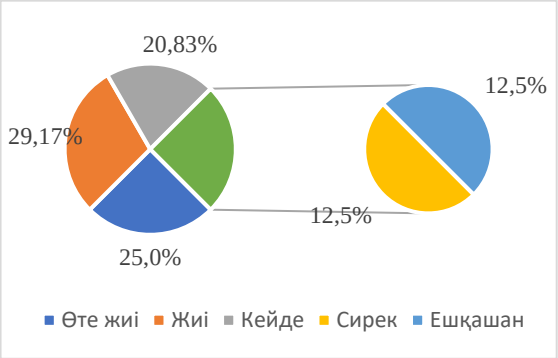

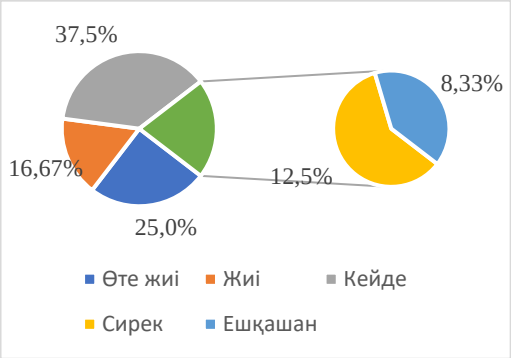

Сурет 5 – Қажудың денсаулыққа әсерін бағалау көрсеткіштері

Демек, кәсіби қажу - бұл созылмалы стрестің аясында дамитын және жұмыс істейтін адамның эмоционалдық және жеке ресурстарының сарқылуына әкелетін синдром, жұмысқа, ұжымға және тұтастай алғанда бүкіл ұйымға байланысты жағымсыз тәжірибелер жиынтығы.

Осылайша, оқытушылардың кәсіби қажу деңгейі әр түрлі, қажу проблемасы тек инклюзивті топтардың болуымен байланысты емес. Алайда инклюзивті топтармен жұмыс жасау оқытушылардан дайындықты көбірек талап етеді. Зерттеу оқытушылардың, әсіресе инклюзивті ортада жұмыс істейтіндердің кәсіби қажуы кешенді тәсілді қажет ететін күрделі мәселе деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1. Всемирная организация здравоохранения [Электронный ресурс]. Женева, Швейцария, 2019. – Режим доступа: https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases.
2. Teacher Wellbeing Index 2024. Education Support [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.educationsupport.org.uk/media/ftwl04cs/twix-2024.pdf.

3. Madigan, D.J., Kim, L.E. Towards an understanding of teacher attrition: A meta-analysis of burnout, job satisfaction, and teachers' intentions to quit [Text]//Teaching and Teacher Education. – 2021. – Vol. 105. – ID 103425.
4. Freudenberger, H.J. Staff Burnout [Text]//Journal of Social Issues. – 1974. – Vol. 30. –P.159-165.
5. .Maslach, C., Leiter, M. Understanding the Burnout Experience: Recent Research and Its Implications for Psychiatry [Text]//World Psychiatry. – 2016. – Vol. 15. – P.103–111.

САМЫЕ ЖУТКИЕ СЮЖЕТЫ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Қайырбаева А.А. - студент группы ТП23-19к
Калбаева А.Т. - магистр, преподаватель

Русская литература, с её богатым историческим контекстом и глубокими философскими размышлениями, занимает особое место в мировой литературной традиции. Она известна не только своими выдающимися произведениями, но и способностью затрагивать самые мрачные и жуткие аспекты человеческой природы. В данной работе мы сосредоточимся на самых жутких сюжетах русской литературы, которые вызывают трепет и страх у читателя, заставляя его задуматься о бездне человеческой души и о тех демонах, которые могут скрываться в каждом из нас. Актуальность данной темы обусловлена тем, что в современном мире, где страх и тревога становятся неотъемлемой частью жизни, произведения русских классиков, таких как Фёдор Достоевский и Салтыков-Щедрин, продолжают оставаться актуальными и вызывают интерес у новых поколений читателей. Их сюжеты, пронизанные атмосферой безумия, морального разложения и человеческой природы, не только отражают реалии своего времени, но и поднимают вечные вопросы о добре и зле, о смысле жизни и о том, что значит быть человеком. В первой части работы мы рассмотрим исторические корни жутких сюжетов в русской литературе. Здесь мы проанализируем, как фольклор, народные сказания и мифы повлияли на формирование литературных традиций, создающих атмосферу ужаса и тревоги. Мы увидим, как эти элементы вплетались в произведения великих писателей, обогащая их сюжеты и придавая им особую глубину. Следующий раздел будет посвящён Фёдору Достоевскому, чьи произведения пронизаны темами безумия и морального разложения. Мы исследуем, как его персонажи сталкиваются с внутренними демонами, и как это отражает более широкие социальные и философские проблемы. Достоевский мастерски использует психологические аспекты, чтобы создать жуткие и напряжённые ситуации, которые заставляют читателя задуматься о природе зла и о том, как оно может проявляться в человеческой жизни. В контексте сатиры и ужаса мы обратим внимание на творчество Салтыкова-Щедрина. Его произведения, наполненные иронией и критикой общества, также содержат элементы, вызывающие страх и тревогу. Мы проанализируем, как автор использует сатирические приемы для обнажения пороков общества и как это создает жуткую атмосферу, заставляющую читателя задуматься о реальности, в которой он живет. Далее мы рассмотрим визуальные аспекты русской литературы, исследуя, как живопись и другие визуальные искусства влияют на восприятие жутких сюжетов. Мы проанализируем, как художники интерпретируют литературные произведения, создавая образы, которые усиливают атмосферу ужаса и тревоги. Современные интерпретации ужасов русской классики также займут важное место в нашей работе. Мы обсудим, как современные авторы и режиссёры переосмысляют классические сюжеты, адаптируя их к современным реалиям и создавая новые формы ужаса, которые продолжают беспокоить умы читателей и зрителей. Темы безумия и страха в современной культуре также будут рассмотрены в нашей работе. Мы проанализируем, как эти темы находят отражение в современных произведениях литературы, кино и других формах искусства, и как они продолжают влиять на общественное сознание. Наконец, мы обратим внимание на психологию читателя и влияние жутких сюжетов на его восприятие. Мы исследуем, как страх и ужас, возникающие при чтении, могут служить катализаторами для глубоких размышлений о жизни, смерти и человеческой природе. Таким образом, данная работа направлена на глубокое исследование жутких сюжетов русской литературы, их исторических корней, влияния на современную культуру и психологию читателя. Мы надеемся, что наше исследование поможет лучше понять, как русская литература обнажает самые темные стороны бытия и продолжает оставаться актуальной в современном мире. Русская литература славится своим мрачным символизмом, тревожной атмосферой и безысходностью. В её произведениях встречаются сюжеты, от которых стынет кровь, – безумие, проклятия, потусторонние силы, роковые предопределения. В этих историях тонкая грань между реальностью и кошмаром стирается, оставляя читателя наедине с первобытным страхом. Вот самые жуткие литературные сюжеты, книги по моему мнению:

Николай Гоголь знал, как пугать читателей. Его повесть «Вий» – одна из самых жутких в русской классике. Молодого философа Хому Брута отправляют отпевать умершую панночку, но та оказывается ведьмой. Каждую ночь она встаёт из гроба, вызывая нечисть, а в последнюю ночь зовёт самого Вия – существо с тяжёлыми веками и глазами, что видят всё. Страшнее всего то, что от проклятья не спастись: как бы ты ни сопротивлялся, рано или поздно нечистая сила одержит верх.

Александр Пушкин в «Пиковой даме» создал пугающую историю о том, что жадность способна довести до гибели. Германн, одержимый тайной трёх карт, становится свидетелем призрака мёртвой старухи, который раскрывает секрет, но требует расплаты. Герой постепенно сходит с ума – жуткий образ покойной графини преследует его, доводя до гибели. Эта история – о том, что за сверхъестественную сделку всегда приходится платить.

Иван Бунин изящно, но беспощадно показывает, как смерть может настигнуть человека в любой момент. В «Господине из Сан-Франциско» преуспевающий бизнесмен отправляется в путешествие, мечтая насладиться жизнью, но внезапно умирает. От этого события веет ледяным ужасом: смерть бесцеремонна, она не даёт времени на осознание. Гостиничные слуги, ещё недавно почитавшие героя, теперь прячут его тело, превращая его в бесполезный груз.

Алексей Толстой в рассказе «Вийон» рисует смертельно опасную метель, охотившуюся на людей. В беспощадной снежной круговерти застревают герои, теряясь в бескрайнем холоде. Их страх и отчаяние перед лицом неминуемой гибели переданы так мастерски, что кажется, будто мороз пробирается под кожу самого читателя.

В «Невском проспекте» и «Шинели» Гоголь раскрывает мрачную сторону Петербурга, населённого призраками и обречёнными душами. Бедный чиновник Башмачкин, потерявший шинель, становится жертвой бессердечного общества. После смерти он превращается в призрака и начинает мстить – тихий, скромный человек оказывается страшнее всех. Эта история заставляет задуматься: где грань между человеком и его тенью?

Русская литература умеет пугать так, что страх остаётся в сознании надолго. В её жутких сюжетах мистика переплетается с реальностью, а смерть, безумие и рок кажутся неизбежными. Они напоминают: иногда страх кроется не в чудовищах, а в самой жизни.

Литература

1. Лотман Ю. М. Анализ «Пиковой дамы» Пушкина
2. Топорова А. В. Готические мотивы в русской литературе XIX века
3. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского
4. Агеев В. Русская литература и феномен ужаса
5. Красавченко А. Готика и символизм в русской прозе конца XIX – начала XX века

ӘОЖ - 451.62

ТҮРІК ҚАҒАНАТЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ МЕН ТАРИХЫ

Қайырбаева А.А. – ТП23-19к
Жанболатов С.Е. – педагогика ғылымдары кандидаты, аға оқытушы

Түрік қағанаты – VI ғасырда құрылған алғашқы түркі мемлекеті. Оның құрылуына дейін Орталық Азияда көшпелі тайпалар арасында билік үшін күрес күшейіп, аймақ Жужан қағанатының ықпалында болды. Түріктердің ата-бабалары ғұндар (Хунну) саналады, ал Ашина руы басқарған түркі тайпалары Алтай таулары мен қазіргі Моңғолия аумағында өмір сүріп, жужандарға тәуелді болды. VI ғасырдың ортасында түріктер күшейіп, жужандарға қарсы көтеріліс жасады.

552 жылы Бумын қаған жужандарды талқандап, өзін қаған деп жариялады. Осылайша, Түрікқағанаты құрылды. Бумын қағанның орнын атаққа оның ұлы Қара-Еске отырды, бірақ ол көп ұзамай қайтыс болды. 553 жылы Мұқан қаған билікке келіп, Қытай мемлекеттерімен күресті жалғастырды. Ол жужандардыңқалдықтарынжойып, Қытайдың Вэй әулетін әлсіретті. Осы кезеңде Түрік қағанаты қуатты әскери державаға айналды. Мұқан қағанның інісі Естеми қаған (552–576 жж.) Батысқа жорық жасап, Жетісу, Орта Азия, Кавказға дейін жетті. 568 жылы Түрік қағанаты Византиямен дипломатиялық байланыс орнатып, Иранға қарсы одақ құрды. Түрік қағанатының басқару жүйесінде жоғарғы билеуші – қаған болды. Мемлекетті басқаруға көмектесетін ябғу, шад, тегін секілді лауазым иелері болды. Әскер ондық жүйемен ұйымдастырылды. Негізгі діні тәңіршілдік болды, ал Орхон-Енисей жазулары түркі жазба дәстүрінің қалыптасуына негіз қалады. Қағанаттың ішкі саясатында таққа талас, жергілікті билеушілердің дербестікке ұмтылуы мемлекетті әлсіретті. Сыртқы саясатта Қытаймен соғыстар жүргізілді, Византиямен одақ құрылды,

Ұлы Жібек жолының маңызды бөлігі түріктердің бақылауында болды. 603 жылы Түрік қағанаты ішкі қайшылықтар мен таққа таластың салдарынан екіге бөлінді: Шығыс Түрік қағанаты (603–630 жж.) Қытайменкүрестеәлсіреді, ал БатысТүрік қағанаты (603–704 жж.) Жетісу мен Орта Азияда билік жүргізді, бірақ ішкі қақтығыстардан ыдырады. Түрік қағанаты түркі халықтарының алғашқы мемлекеттік бірлестігі болды. Оның орнына кейін Екінші Түрік қағанаты құрылып, Күлтегін, Білге қағандар дәуірінде күшейді. Түрік қағанатының әскери жүйесі, мемлекеттік басқару дәстүрі мен мәдениеті кейінгі ғасырларда да өз жалғасын тапты. Осылайша, Түрік қағанаты түркі өркениетінің қалыптасуында маңызды рөл атқарды. VI ғасырдың ортасында Орталық Азияда алғашқы түркі мемлекеті – Түрік қағанаты құрылды. Оның негізін Ашина әулетіне

жататын түріктер қалады. Бұл кезеңде Орталық Азияның үлкен бөлігі Жужан қағанатының билігінде болды. Жужанда ртүріктерді бағынышты тайпа ретінде пайдаланып, оларды темір өндіру мен айналысатын қолөнершілер ретінде ұстады. Алайда, түріктер күшейіп, 552 жылы Бумын қаған жужандарға қарсы көтеріліс ұйымдастырып, оларды жеңді. Осы жеңістен кейін Бумын өзін қаған деп жариялап, Түрік қағанатының негізін қалады. Бумын қаған қайтыс болғаннан кейін билікке оның ұлы Қара-Еске келді, бірақ ол көп ұзамай қайтыс болып, оның орнына Мұқан қаған (553–572 жж.) отырды. Мұқан қаған кезінде Түрік қағанаты айтарлықтай күшейді. Ол жужандардың қалдықтарын толығымен жойып, Қытайдың Вэй әулетінеқарсысоғысжүргізді. Осы кезеңде қағанаттың әскери қуаты артып, кеңею саясаты басталды.

Батыс бағыттағы жорықтарды Мұқан қағанның інісі Естеми қаған басқарды. Ол Орта Азияның едәуір бөлігін жаулап алып, Жетісу, Соғды, Ферғана, Ташкент өңірлерін қағанат құрамына қосты. 568 жылы Түрік қағанаты Византиямен дипломатиялық байланыс орнатып, Иранға қарсы одақ құрды. Бұл Түрік қағанатының халықаралық аренада маңызды мемлекетке айналғанын көрсетті.

Қағанаттыңбасқару жүйесі әскери-әкімшілік негізде құрылды. Мемлекеттің жоғарғы билеушісі – қаганболды. Қаганныңжанындаоныңтуыстары мен кеңесшілері, сондай-ақ мемлекет басқаруға жауапты ябғу, шад, тегінсекілділауазымиелеріболды. Қағанаттың әскері ондық жүйемен ұйымдастырылды. Түріктертәңіршілдікдінінұстанып, КөкТәңіріне, Жер-Суға және ата-баба рухына табынған. Сонымен қатар, осы кезеңде Орхон-Енисей жазбадәстүріқалыптасты.

603 жылыТүрік қағанаты ішкі қайшылықтар мен билікке талас нәтижесінде екіге бөлінді: Шығыс Түрік қағанаты (603–630 жж.) және Батыс Түрік қағанаты (603–704 жж.). Бұл бөліну қағанаттың әлсіреуіне және кейіннен құлауына алып келді. Дегенмен, Түрік қағанаты түркі халықтарының алғашқы мемлекеті ретінде тарихта ерекше орын алды. Оның мемлекеттік басқару жүйесі, әскери құрылымы және мәдени мұрасы кейінгі түркі мемлекеттеріне үлкен әсер етті. Түрік қағанаты – Орта Азия мен Шығыс Еуропаны қамтыған, әлем тарихындағы маңызды мемлекеттердің бірі. Оның құрылуы мен тарихы өте қызықты және күрделі процесс болып табылады.

Түрік қағанатының құрылуы 6 ғасырдың ортасында, ескі түрік тайпаларының бірігуі нәтижесінде жүзеге асты. Бұл бірлестікке түрлі факторлар әсер етті: экономикалық, саяси және әлеуметтік жағдайлар, сондай-ақ сыртқы қауіптер. Алғашқы қағанатының негізін қалаушылардың ішінде Ашина тайпасының басшылары маңызды орыналды.

630 жылдар шамасында Түрік қағанаты екі бөлікке бөлінді – Батыс және Шығыс Түріккағанаты. Бұл бөлінудің себебі ішкі тартыстар, әскери ұрыстар мен жеке басшылықтың өзгеруі болды. БатысТүрік қағанаты кейінірек ыдырап кетті. Ал ШығысТүрік қағанаты біраз уақыт өмір сүріп, 7 ғасырдың аяғында күйреп кетті.

Түрік қағанатының тарихындағы маңызды оқиғалардың бірі – ұлы түрік билеушілерінің саясаты болды. Олар әртүрлі халықтарды бағындырып, олардың жерлерін қосып алды. Сонымен қатар, түріктердің әскери күші мен ұйымдастыру қабілеті де дамыды.

Түрік қағанатының мәдениеті де зор маңызға ие. Олардың тілі, діні, салт-дәстүрлері өзіндік ерекшеліктерімен ерекшеленді. Бұл мемлекеттің құрылуы мен ыдырауы Орта Азия мен Шығыс Еуропаның тарихында айтарлықтай із қалдырды. Түріктердің ықпалы әртүрлі халықтардың мәдениеттерінде, тілдерінде және әлеуметтік-саяси дамуында көрінеді.

Түрік қағанаты - 6 ғасырдың ортасында Орта Азияда пайда болған, көшпелі тайпалардың күшті мемлекеті болды. Олардың ықпалы Қытайдан Еуропаға дейін созылған.

Негізгі сипаттамалары:

Көшпелі мәдениет: Түрік қағанаты көшпелі тайпалардың бірігуінен пайда болды және олардың мәдениеті мен әлеуметтік құрылымы көшпелі өмір салтына негізделген.

Әскери күш: Қағандықтың күші күшті әскерімен байланысты болды. Оларжаулапалужәнебасқарустратегиясындамытты.

Түрік тілінің таралуы: Түрік тілі қағанатының шекарасынан тыс тарала бастады, ол түрік тілдерінің негізін қалады.

Ұйымдастыру: Мемлекеттік құрылымның дамуы, әкімшілік және салық жүйесінің пайда болуы байқалады.

Ыдырау: Ішкі қайшылықтар мен сыртқы шабуылдар нәтижесінде Түрік қағанаты екіге бөлініп, әлсіреген.

Маңызды факторлар:

Байланыстар: Қытай, Иран және Византия империяларымен байланыста болды.

Жаулап алу: Орта Азия мен Шығыс Еуропаны жаулап алды.

Мәдени мұра: Түрік тілінің таралуы мен мәдениеттің дамуына әсеретті.

Қысқаша: Түрік қағанаты - Орта Азиядағы маңызды көшпелі мемлекет, оның ықпалы мен әскери күші оның тарихында маңызды рөл атқарды. Бірақ ішкі қайшылықтар мен сыртқы факторлардың әсерінен ол ыдырады. Қорыта айтқанда, Түрік қағанаты – Орта Азия мен Шығыс Еуропа тарихындағы айрықша кезең. Оның құрылуы мен тарихы көптеген факторлардың, соныңішіндесаяси, әскержәнемәденипроцестердіңөзара әрекеттесуінің нәтижесі болды. Бұл мемлекеттің тарихы осы аймақтағы халықтардың дамуына зор ықпал етті.

Әдебиеттер

1. Гумилев Л.Н. – Көне түріктер (Алматы, 1994)
2. Кляшторный С.Г., Сұлтанов Т.И. – Қазақстан: Үш мың жылдық тарих (Алматы, 1992)
3. Бартольд В.В. – Түркі халықтарының тарихы
4. Көмеков Б.Е. – Батыс Түрік қағанаты тарихы бойынша зерттеулер
5. Седео О. – Түрік империясы тарихы

ӘОЖ 911.5/9

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СУ ТАПШЫЛЫҒЫ

ҚайырбаеваА.А. - ТП-23-19к тобының студенті
УтееваД.А. - магистр оқытушы

XXI ғасырдың ең өзекті проблемасы – су. Расында адамзат үшін ауадан кейінгі қажеттілік суда. Сусыз тіршілік тығырыққа тіреліп, жойылу қаупі төнеді. Ал су – шектеулі ресурс. Қазір әлем елдері арасында оның көзін иелену үшін күрес шиеленісіп, кейбір аймақтарда геосаясаттың аса маңызды факторына айналып келеді. Бүгінде су қорының проблемасы ең өткір болып отырған аймақ – Африка және Орталық Азия. Оның ішінде Қазақстанның жағдайы – өте күрделі.Елдегі су ресурсының 40% астамын құрайтын Ертіс, Іле, Сырдария, Жайық, Тобыл, Есіл және Шу секілді елдің бас өзендері көрші Ресей, Қытай, Тәжікстан, Қырғызстаннан бастау алады. Оған Сырдарияның Тәжікстан, Өзбекстан аумағынан өтетінін қосыңыз. Бұл жалпы су бойынша сырт елдерге тәуелдіміз дегенді білдірмей ме?Бір ғана Ертіс өзенін алайық. Қара Ертіс болып басталатын өзеннің 40%-ға жуық көлемі Шығыс Қазақстан, Абай және Павлодар облыстарының аумағынан өтеді. Демек солтүстік пен шығыстағы өндірістік аймақтардың дамуына Ертістің тікелей әсері бар. Бірі – ауыз су ретінде, екіншісі – аяқ су, үшіншісі – өндірістік су ретінде кәдеге жаратып отыр. Яғни Ертістің суына елдің бес ірі орталығы байланып тұр.Оңтүстіктегі жағдай да осыған ұқсас. Мәселен, Сырдария өзенінің жағдайын қысқаша шолайық. Ішкі нарықты Түркістан облысының Жетісай, Мақтаарал, Шардара аудандары мақта, жеміс-жидек пен бақша дақылының жартысына жуығымен қамтып, Қызылорда облысы күріштің 90% өндіріп отыр десек, мұның бәрі Сырдың ырысы екендігі анық.Қазақстанда су тапшылығы жыл өткен сайын күрделі мәселеге айналып келеді. Қазақстан 2050 жылға қарай «суға өте мұқтаж» елдер санатына кіруі мүмкін. Елімізде су тапшылығына әкелуі мүмкін бірнеше фактор бар. Біріншіден, су шаруашылығы маманы Нариман Қыпшақбаев айтқандай, су тапшылығына халықтың суды тиімсіз пайдалануы әсер етіп отыр. Екіншіден, Н.Қыпшақбаев су министрлігінің 2023 жылы ғана қайтадан құрылуын, бұл салада мамандар жетіспеуін су тапшылығына әкелетін фактордың біріне жатқызады. Үшіншіден, суды үнемді қолданбау ғана емес, әр елді мекенге, шаруашылыққа, кәсіпке бөлінетін суды қадағаламау да тапшылыққа алып келеді. Төртіншіден, су тапшылығына тап қылатын тағы бір жайт – каналдардың тозуы, су құбырларының ұзындығы. Елімізде судың 65%-ы ауыл шаруашылығына жұмсалады. Алайда, сол судың жартысына жуығы техникалық жағдайы ескірген каналдардан егістікке жеткенше құмға сіңіп, ысырап болып жатыр. Мысалы, Түркістан облысындағы К-30 каналына 12 жылдан астам уақыт <u>күрделі жөндеу жұмысы</u> жүргенімен, аяқталмады.Су тапшылығын тудыратын маңызды себептің бірі – климаттың өзгерісін ескермеу. Өткен жазда Алматы қаласының бүтіндей бір аудандары сусыз қалды. Күн күрт ысығандықтан, мұздық еріп, су лайланған. Жергілікті жауапты қызметкерлердің жауапсыздығынан тұрғындар сусыз отырды. Жаздың кезінде мұндай болатыны алдын ала ойластырылмағандықтан, суды өшіруге тура келді. Бұл – уақытша су тапшылығы. Алдағы уақытта ірі климаттық өзгерістер түбегейлі су тапшылығына әкелмес үшін осы факторды ескеру керек.Қорытындылай келе, Қазақстан үшін мынадай шешімдер ұсынуға болады:

– Қазақстандықтар арасында су мәдениетін қалыптастыруға үндейтін әлеуметтік роликтер санын көбейту.

— Көпшілік орындарда, үйлерде сенсорлы қол жуу құралдарын орнату.

— Кореядағыдай унитазда қолданылатын су жүйесін қадағалау.

— Фермерлерді суды үнемдеуге ынталандыру үшін суды үнемдеу технологияларын қолданғандарға салыққа жеңілдік жасау не субсидия беру. Су ресурстарын зерттеуші Жания Хайбуллина айтпақшы, суаруды өзара жоспарлап отыратын Фермерлер одағын құру керек.

— Әр өнеркәсіп иесінен қолданған суды қайда жібергенін сұрау керек. Біздің елде өнеркәсіпте бірінші реттік ауыз суды қолданады, оны екінші мәрте қолдану жоқ.

— Қазақстанның жаңбырлы елді мекендерінде жаңбыр суын жинап, оны көше тазалауға, асфальтқа шашуға жұмсау керек.

— Ағынды суларды тазарту және қайта пайдалану.

— Моншаның бағасын адамдардың қолдануына орай белгілеу. Суды ағызып қойып, үнемсіз қолданған адам сәйкесінше көп төлеуікерек. Суды аз қолданса, аз төлейді. Монша, спа-бассейндердің қанша су құртып отырғанына мониторинг жасау және қатаң талап қою да маңызды қадамның бірі.

— Көлік жуу, клининг орталықтарына да суды үнемдеуге қатысты ережелер ұсыну.

— Бізде дүкендердегі судың құны тым арзан. Судың бағасы су тегін болмауы керек.

— Суды көп қажет ететін мемлекеттік үлкен жобалар салмас бұрын бірінші кезекте су ресурстарына қалай әсер ететініне анализ жасау. Мысалы, АЭС салынса, табиғи су объектілеріне қалай әсер ететініне мән беру керек.

— Қазақстандық журналист және агроөнеркәсіптік кешен саласындағы талдаушы Кирилл Павлов Қазақстанда бір келі бидай өсіру үшін 6 000 литр су жұмсалатынын, ал Қытайда небәрі 840 су жұмсалатынын жазады. Біз бірдей көлемдегі өндіріске жеті есе көп ресурс жұмсаймыз. Осыған ұқсас жағдайда Қырғызстан 2 700 литр, ал Өзбекстан 759 литр жұмсайды. Сондықтан тағы бір ұсыныс – Қазақстанға суды көп қажет ететін дақылдарды өсіруді өзге елдерден үйреніп, су үнемдеу жолдарын қарастыру керек. Не ондай дақылдарды екпей-ақ, импорт арқылы алу керек.

Қазақстандағы су тапшылығы мәселесі жыл сайын сыздаған күрделі ауқымға ие болуда. Су – адам өмірінің негізі, экожүйенің тұрақтылығы мен экономикалық дамудың басты факторы. Қазақстанның географиялық орналасуы, климаттық жағдайлары, сондай-ақ су ресурстарының шектеулігі елімізде су тапшылығының туындауына себепші болып отыр. 2030 жылға қарай еліміз су тапшылығына тап болуы мүмкін деген болжамдар, бұл мәселенің өзектілігін арттырып отыр. Су тапшылығының себептері ретінде білікті мамандардың жетіспеушілігі, суды тиімді қолданбау, ауылдық жерлердегі инфрақұрылымның нашарлығы, және заңнамалық тұрғыда шешілмеген мәселелер көрсетіледі. Бүгінде 600 мыңнан астам адам таза ауыз суға зәру. Елімізде 200 жоғары білімді және 100 орта техникалық маман суды басқару мен экономикалық мәселелерді шешуде жеткіліксіз. Су тапшылығының негізгі себептерін зерттеу барысында, біз су ресурстарының бөлінуі, климаттық өзгерістер, ауыл шаруашылығында суды пайдалану, өнеркәсіптік қажеттіліктер, сондай-ақ халықтың өсімі мен урбанизацияның әсерін қарастырамыз. Су тапшылығының әлеуметтік-экономикалық салдары да маңызды аспект болып табылады. Су ресурстарының жетіспеушілігі халықтың өмір сүру деңгейіне, денсаулық сақтау жүйесіне, ауыл шаруашылығына, өнеркәсіпке және экологиялық жағдайға теріс әсер етеді. Су көздерінің жағдайы мен сапасы да назардан тыс қалмауы тиіс. Қазақстандағы су көздерінің ластануы, су сапасының төмендеуі, сондай-ақ су ресурстарының сарқылуы мәселелері зерттеледі. Су ресурстарын басқару жүйесі, оның тиімділігі мен кемшіліктері, сондай-ақ су ресурстарын басқарудағы мемлекеттік саясаттың рөлі де талқыланатын болады. Су тапшылығына қарсы стратегиялар мен халықаралық тәжірибелерді зерттеу, су тапшылығын шешудің жолдарын анықтауға мүмкіндік береді. Әлемнің түрлі елдеріндегі су ресурстарын басқару тәжірибелері, инновациялық технологиялар мен әдістер, сондай-ақ Қазақстан үшін тиімді шешімдер ұсынылады. Болашақтағы перспективалар мен ұсыныстар бөлімінде, су тапшылығын шешу үшін қажетті шаралар, мемлекеттік бағдарламалар, халықаралық ынтымақтастық, сондай-ақ халықтың су ресурстарын тиімді пайдалануға бағытталған білім беру мен ақпараттандыру жұмыстарын жүргізу мәселелері қарастырылады.

Әдебиеттер

1. Мұрағаттық көшірме Қазақстанның жаңа мыңжылдықтағы су ресурстары . — Алматы: БҰҰДБ, 2004. — 23 б. 2007 жылғы 6 наурыздағы Wayback Machine.
2. Достаев Ж. Табиғат суларын ластанудан және сарқылудан қорғау. Алматы, ҚазМУ, 1993 ж.
3. Калинин Г.П. Проблемы глобальной гидрологий Ленинград, 1986г.
4. Ғылыми журналдың мақалалары www.asu.vkgu.kz

ӘОЖ 26.8 (75)

БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНДАҒЫ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Қанытбек Ә. - ТП-24-1кр тобының студенті,
Султанова К.А. – магистр, аға оқытушы

Туылғаннан бастап, әр балаға өзінің ересек адамы беріледі, ол әлемге тәлімгер және жетекші болады, қорғаныс пен сүйіспеншілікті қамтамасыз етеді. Ата-ана мен бала арасындағы әрбір өзара әрекеттесу балалардың әдеттерін, мінез-құлық үлгілерін және жалпы психофизикалық әл-ауқатын одан әрі қалыптастыру үшін эталонды анықтайтын ерекше күшті сүйіспеншілікті қалыптастырады. Бала туу қарым-қатынасы бала дүниеге келген сәттен басталады, нәрестенің айқайында және ананың жауап беруінде көрінеді және өмір бойы жалғасады, өсудің әр кезеңінде өзіндік ерекшеліктері болады. Ата-аналар баланың қауіпсіздік, қабылдау және эмоционалды қолдау қажеттілігін қанағаттандырады. Балалық шақта өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі тану қалыптасады, жақсылық пен жамандық туралы түсінік қалыптасады, іс-әрекеттің кең спектрі игеріледі. Баланың жеке және психикалық дамуы ересектермен, ең алдымен ата – аналармен қарым-қатынас пен өзара әрекеттесумен байланысты. Отбасындағы әл-ауқат деңгейі баланың өмір сүру сапасын, оның әлемдегі өзін-өзі сезінуін және басқалармен өнімді қарым-қатынас жасау қабілетін тікелей анықтайды. Үлкендермен қарым-қатынас арқылы бала баға жетпес тәжірибе жинақтайды, әртүрлі жыныстағы және жастағы адамдармен қарым-қатынас жасауды үйренеді, өзара қарым-қатынастың барлық рөлдік, материалдық және әлеуметтік аспектілерін үйренеді.

Балалардың психикалық әл-ауқаты олардың жалпы денсаулығы мен толыққанды өмірінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл баланың қоршаған әлемге бейімделу, қиындықтарды жеңу және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетіне әсер етеді. Балалардың психикалық әл-ауқатын анықтайтын негізгі факторлардың бірі-ата-аналар. Бұл мақалада біз ата-аналардың балаларының психикалық денсаулығын қалай қолдайтынын және дамыта алатынын, сондай-ақ қандай тәсілдер мен стратегиялар тиімді болатынын қарастырамыз.

Ата-аналардың балалармен қарым-қатынасы тек физикалық күтім мен қамтамасыз етуді ғана емес, сонымен қатар эмоционалды қолдауды, шекараны белгілеуді және оқуды қамтиды. Өздерін жақсы көретін және қолдайтын балалар өздері туралы және олардың қабілеттері туралы жағымды имиджді дамытады. Ата-аналар мен балалар арасындағы эмоционалды өзара әрекеттесу психикалық әл-ауқатта шешуші рөл атқаратын сүйіспеншілікті қалыптастыру үшін негіз жасайды [1].

Ата-аналардың эмоционалды қолдауы баланың сезімдерін тыңдау, түсіну және қабылдау қабілетін қамтиды. Ата-аналар балаларының өмірінде не болып жатқанына белсенді қызығушылық танытса, бұл сенім атмосферасын тудырады. Олардың тәжірибелері байыпты қабылданатынын білетін балалар ата-аналарына ашуға тырысады, бұл олардың эмоционалды дамуына ықпал етеді. Эмоционалды денсаулық сіздің эмоцияларыңызды білдіру және бақылау қабілетімен тікелей байланысты. Ата-аналар балаларға эмоцияларды басқару дағдыларын үйретуі керек, бұл оларға болашақта қиын жағдайларды жеңуге көмектеседі [2].

Нақты шекараларды белгілеу ата-аналардың өзара әрекеттесуінің маңызды аспектісі болып табылады. Шекаралар балаларға ненің қолайлы және ненің қолайлы понятьстігін түсінуге көмектеседі. Бұл қауіпсіздік пен қауіпсіздік сезімін тудырады, бұл өз кезегінде психикалық әл-ауқатқа ықпал етеді. Нақты ережелері мен үміттері бар ортада өскен балалар қиындықтарды сәтті жеңе алады, өйткені олар айналасындағы әлемнің құрылымын біледі.

Ата-аналар балаларына үлгі болады. Ата-аналардың мінез-құлқы, олардың әдеттері мен стресстік жағдайларға реакциясы балалардың өмірге деген көзқарасын қалыптастыратынын түсіну маңызды. Егер ата-аналар стрессті жеңудің сау жолдарын көрсетсе, бұл мінез-құлықты балалар қабылдауы мүмкін. Мысалы, егер ата-аналар қиындықтарға оң көзқараспен қараса және проблемалардың сындарлы шешімдерін қолданса, балалар дәл осындай тәсілдерді қабылдауы мүмкін.

Ата-аналар қиын жағдайларға оң көзқараспен қарайтын болса, балаларға оптимистік дүниетанымды дамытуға көмектесе алады. Бұл негативке емес, мәселенің шешімін табу мүмкіндігін қамтиды. Балаларды тәрбиелеу процесі білім мен дағдыларды беру ғана емес, сонымен қатар өмірге деген оң көзқарасты және қиындықтарды жеңуге болатынына сенімділікті тәрбиелеу болып табылады [3].

Отбасындағы қарым-қатынас балалардың психикалық әл-ауқатын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл тек бірге өткізген уақыт мөлшерімен ғана емес, сонымен бірге өзара әрекеттесу сапасымен де байланысты. Қызықты әңгімелер, бірлескен іс-шаралар және мәселелерді талқылау әлеуметтік бейімделу мен сыни ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Ата-аналар балаларды өз сезімдері туралы айтуға шақыруы керек. Бұл балаларға өз эмоцияларын білуге және қабылдауға, сондай-ақ басқалардың эмоцияларын түсіну қабілетін дамытуға көмектеседі. Сіздің сезімдеріңіз бен эмоцияларыңызды талқылай білу, сондай — ақ айналаңыздағы адамдарға жанашырлық таныту-бұл балаға болашақта басқа адамдармен сау қарым-қатынас орнатуға көмектесетін дағдылар.

Эмоционалды қолдаудан басқа, білім беру процесі психикалық әл-ауқаттың маңызды аспектісі болып табылады. Ата-аналар баланың оқу жетістіктеріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Оқуға деген қызығушылық, дамуға деген ұмтылыс, сондай — ақ күрделі тақырыптардан өтуге қолдау көрсету-осының бәрі өз қабілеттеріне сенімділік үшін негіз жасайды.

Балаларға ынталандыру ортасын құру-бұл ата-аналардың маңызды рөл атқара алатын тағы бір аспектісі. Бұл материалдық қолдау (оқу материалдарына қол жеткізу) және эмоционалды (қызығушылық пен хоббиді қолдау) болуы мүмкін. Сонымен қатар, ата-аналардың білім беру процесіне қатысуы баланың психикалық денсаулығына тікелей әсер ететін өзін-өзі бағалаудың жоғарылауына ықпал етеді.

Белсенді емес, мазасыз және агрессивті балалардағы құрдастарымен қарым-қатынасты дамыту қиын, олар қалаған адамымен байланыса алмайды, ұжымда қарым-қатынас жасау дағдылары жоқ, сенімсіз, ойындарға сирек қатысады. Құрдастар олармен байланыста болудан аулақ болады ("Ол қалай ойнауды білмейді! Ол ештеңе білмейді", "Мен одан қорқамын"). Топтағы баланың қолайсыздығы тұрақты жағымсыз қасиеттерді тудырады, ол тұйық және мазасыз болады. Осылайша, баланың психологиялық әл-ауқатын сақтау үшін:

1. Баланың өміріндегі әртүрлі кезеңдер туралы түсінікке ие болу;
2. Балаға тең құқылы серіктес ретінде қарау;
3. Отбасы өміріне белсенді қатысу;
4. Әрқашан балаңызбен сөйлесуге уақыт бөліңіз;
5. Баланың проблемаларына қызығушылық танытыңыз, оның өмірінде туындайтын барлық қиындықтарды зерттеңіз;
6. Балаға өзінің дағдылары мен таланттарын дамытуға көмектесу;
7. Баланың өз пікіріне құқығын құрметтеу.

Демек, осы ұсыныстарды орындау кезінде баланың өзін-өзі бағалауы қалыптасады, жеке тұлғаның жағымды қасиеттері дамиды, ең бастысы, баланы құрдастар тобы қабылдайды, демек эмоционалды даму қолайлы болады.

Осылайша, балалардың психикалық әл-ауқатындағы ата-аналардың рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Эмоционалды қолдау, шекараларды белгілеу, жағымды мысал, белсенді қарым — қатынас және білім беру- осы аспектілердің барлығы салауатты психиканы қалыптастыруға және қоршаған әлемнің қиындықтарымен күресу қабілетіне жағдай жасайды. Ата-аналардың таңдаған тәсілдері балаларының эмоционалды ғана емес, психологиялық болашағын да анықтайды.

Әдебиеттер

1. Аманжолова А. Отбасылық қарым-қатынастар және балалардың психологиялық денсаулығы. Алматы: 2015.85б
2. Нұрланова Б. Балалар психологиясы: теория және практика. Астана: 2016. 53б
3. Тұрсынова Р. Ата-ананың бала тәрбиесіне әсері. Алматы: Жалын. 2017. 50б.

ӘОЖ 78.03

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ДАЙЫНДЫҒЫ

Маманова Ж.Л. - ББн-23-1к тобының студенті
Бозшагулова К.С. - оқытушы

Шын мәнінде болашақ педагог, ең алдымен, жаңа нәрсені үйрететін адам және ол қандай да бір пән ғана емес, сонымен қатар өмір, мәдениет, мінез–құлық мәселелері болуы мүмкін. . Мұғалім — бұл тек мектеп пәндерін оқытатын жұмыс емес, ол біздің дүниетанымымызды кеңейтетін, өмірдегі өз орнын анықтауға көмектесетін адам. Менің ойымша, мұғалімнің басты қасиеттері - түсіну қабілеті, шыдамдылық, жаңа материалды дұрыс және сауатты түсіндіре білу, балаларды өздері білетін нәрсеге, ең бастысы - өз ісін және оқушыларын сүюге үйрету. Болашақтың ішінде біз жай ғана болжай алмайтын көптеген құпиялар бар. Бірақ болашақ мұғалімнің бойында үлкен құпия бар. Көптеген адамдар машина, биороботболашақ мұғалім бола алады деп ойлауы мүмкін. Жоқ, олай емес, болашақтың ұстазы - адам. Ешбір техника адам-мұғалім беретін сезімдерді алмастыра алмайды: жылулық, жанашырлық, жылы лебіз және пайдалы кеңестер.

Ұстаз қашанда өз міндетін абыроймен, абыроймен атқарып, оқушыларға анық, анық білім жеткізіп, қоғамның берекелі, саналы азаматтары етіп тәрбиелейді. Ұстаз - ең мейірімді, ең ақылды және ең парасатты. Ол барлық уақытта даналық пен жақсылықтың идеалы болып қала береді. Мен мұғалімнің еңбегі асыл және жан-жақты күш-жігерді қажет ететін еңбектердің бірі болғанына және солай болып қала беретініне сенімдімін, бұл өте жауапты мамандық. Сондықтан, саналы түрде өздерін балаларға арнаймын деп шешкендердің білімге шақыруы бойынша келуі өте маңызды. Кез келген мұғалімнің өзі, ең алдымен, Адам болуы керек, тәрбиеленушілерін сүюі, олардың пікірін құрметтеуі, әрқайсысынан тұлға ретінде көруі керек. Сондай-ақ әрбір ұл мен қыздың адам және азамат болып өсетінін есте ұстаған жөн.

Менің ойымша, нағыз заманауи мұғалім – бұл өз оқушыларын бұдан былай қатысуға үміті жоқ нәрсеге итермелейтін адам емес, болашақтан "келген" адам. оларды жігерлендіріп, осы болашаққа жетелеу, болашақ мұраттарын бекітуге үйрету. Болашақта қандай жаңалық болмасын, қандай жаңалық енгізілсе де, Мұғалім әрқашан және барлық жерде бізбен бірге болады.

Ұстаз еңбегі-оқушы біліммен өлшенеді десек, ұста техниканы, өндірісті дамытатын бүгінгі мектеп өз-өзіне сенімін арттыру, олардын шығармашылығын дамыту, өтілетін сабақтын ұтымды білуге баулу- мұғалімнін байланысты. Мұғалімнің әрбір өтілетін сабағы қазіргі кездегі окыту талаптарына сай болып келуі кажет. Бұл айтылған талаптармен бірге мұғалімнің күнделікті етілетін әрбір сабағы ғылыми түрде негізделіп, оның тәрбиелік мәні жан-жақты ашылуы тиіс. Ұстаз еңбегі-оқушы білімімен өлшенеді десек, ұстаз еңбегінің күрделілігі әрбір оқушы жүрегіне жол таба білуінде. Әрбір баланың бойындағы қабілетті дамыту арқылы өзін, өмірді, әлемді танып білуге, қоғам алдындағы жауапкершілік қасиеттерін сезіндіре білуінде жатыр. Ситуацияларды оқушы тұлғасының дамуын бағыштап жобалай және жүзеге асыра алатын бәсекеге қабілетті, шығармашыл тұлға болуы кажет.

Ең бастысы жастарға қабілеті мен қызығуына карай іргелі білім бере отырып, оларды XXI гасырдың кәсіби шеберлігі жоғары азаматы болып қалыптасуына, кәсіби құзіретті маман болуына бағдар беру басты мақсатымыз. Саналы түрде таңдалған мамандық тұлғаның болашақ өміріне игі әсерін тигізері сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы 12-жылдық орта жалпы білім берудің жалпыға міндетті стандарты.-Астана,2006
2. Казакстан Республикасының Білім туралы заңы-Алматы,2001
3. 12-жылдық білім журналы 7/10 2005
4. Бастауыш мектеп журналдарының жинағы
5. Ұстаз газеттер жинағы.

ӘОЖ 1:001.92:2:159.9

ЯССАУИ ІЛІМІНІҢ ДНИ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ

Марат А. – ТП-24-18к4тобының студенті
Меирбекова С.К. – магистр, оқытушы

Ұрпақ сабақтастығы деген халық болып ұйысып өмір сүру мүмкіндігі, жекешілдік емес,ұжымдық, елдік үрдіс болғандықтан ұлттық құндылықтарымызды дін және мәдениетпен үйлестіру және жаңғыртудың маңызы өте зор.Түркі даласының төл перзенті, Қожа Ахмет Яссауи қазақ халқының мәдениеті мен тарихында айырыша орны бар ерекше тұлға. Ислам дінін насихаттаған және сопылық ілімнің көрнекті өкілі.

Иасауи сол дәуірдегі дәстүрлі түркілік дүниетаным адамның мән, рух, мазмұн іздеп, исламның рухымен толық танысса, табыса алмай жүрген тарихи өтпелі кезеңінде жол көрсетуші кемел ұстаз рөлін атқарды. Ұлы ғұлама ақын, ойшыл өзінің туындысында дін мұсылман қауымына Алланың ақжолын, ақиқат жолын айтып беруді, ұғындыруды мақсат еткен. Кемеңгер ойшыл бұлжинағында өз уақытының шындығын өмірініңбүкіл болмысын, ғұмырлық тәжірибесін, ізденістері мен құлшыныстарын табу мен тану үшінне істеу керектігін өлеңдік өрнекпен, ғұламалықтереңдікпен, шын мұсылмандық ұғыммен жырлап отырған.«Диуани хикмет» шығармасында тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің үлкен бір саласы – имандылық тәрбиесі. Осы кезге дейінгі педагогикадатәрбиенің сан алуан түрлері сөз болғаны белгілі.Олар ақыл-ой, дене шынықтыру,адамгершіліктәрбиелері. Осынау тәрбие түрлерін ескі сарынмен топтастырмай-ақ, олардың барлығынжинақтап оны имандылық деп білеміз. Оныңойынша адамның имандылығы оның тілегінен,мақсатынан, осыған орай жүріс-тұрысынан,кішіпейілділігінен туындайды.Яссауидің өзі де сыпайылық танытып, ізгілік көрсетіп, қажет болса жанашырлық жасап жүреді екен. Ол ата-анаңды аяла,қарттардысыйла, әрқашанда ата-бабаның қаны, туған жерді қорғауға әзір болукеректігін ерекше ескертеді.

Бұл жолдардағы психологиялық ой-толғаныстары да бүгінгі күнгі жастарымызды тәрбиелеуде көп көмегін тигізетіні белгілі. Оныңадамның жас ерекшеліктеріне берген сипаттамалары қазіргі ғылыми қағидалармен ұштасады,әр жастағы адамның көңіл күйі, сезім эмоциялары, түсінік-толғамдары әр түрлі болатындығын дұрыс көрсетеді.Дала ойшылының хикметтерінің бір қатарығашықтық жайында сөз етеді. Бірақ онда әдеттегідей жігіттің қызға, қыздың жігітке дегенсүйіспеншілігі емес, керісіншемәселе ақынныңАлла тағалаға деген махаббат,іңкәрлігі туралы.Қожа Ахмет Яссауидің даналық сөздерінің көпшілігінде ұстазы Арыстан баб жиі еске алынады,ақын ұлы ойшылдың айтқандарына құлаққойып,ой жібере қарауды ұсынады.Менмен, көрсеқызар, кеудемсоқ, дүниеқоңыз болмауға, тәубаға келуге ақыл-кеңес береді,яғни бабамыздың хикметтері толған ғибрат,мәнді де мағыналы пікір, адамгершілік мұраттарына толы. Қожа Ахмет бір хикметтерінденадандарға сөзіңді қор етпе, мейірімсіздерденқайырым күтпе, кісі ақысын жеме, арамдықпенмал жима, өтірік айтпа, дүние-байлыққа қызықпа, оның бәрі өткінші, мәңгілік ештеңе жоқ,дүние жалған ешкімге де опа болған емес,дүниеқоңыздықпен мәңгілік өмір сүргісі келгенhарун перғауындар заманындағы Хоман немесехалық сүйіктілері Фархад-Шырын, Ләйлі-Мәжнүн қайда қазір, олар мәңгілік ғұмыр кешкен едідейді. Ал «Диуани» соңындағы «Мінажаттар»жинақтың сөлі мен нәрі сияқты.

«Менің хикметтерімді дана естісін,
Сөзімді дос қылып,мақсатына жетсін.
Қияметте оған жетекші болармын,
Егер дертті болса, дәрі болармын…» , -дейді ұлы кемеңгер.

Ахмет Яссауи адам мен қоғам мәселелерінеде айрықша назар аударған. Ол бұқара халыққаүстемдік құрған әмірлердің, бектердің, қазылардың әділетсіз істерін сынайды, бұл дүниеніңжалғандылығын айтады.Оның сопылық ілімініңбасты мақсаты адам жетілдіру, адам бітіміне тәнкейбір жағымсыз әдеттерді сынау. Сондықтан да Яссауи Құдай атынан парасаттылыққа, әділдікке, ізгілікке, тазалыққа үндейді. Оның ілімінде адамгершілік, гуманизм ойлары дін арқылы түсіндіріледі. «Кімде кім жамандық жасаса, ол күнәдан арыла алмайды, кімде – кімжақсылық жасаса, ол Құдайдың сүйіктісі болады».

Адам проблемасы, гуманизм, адамныңдүниеге қатынасының жалпы формалары –бұрынғы және қазіргі философияның зерттеуобьектісі, оның болмысы мен ойлауының таңғажайып сырлары, табиғаты мен мәні, өзін – өзтануы, рухани тазаруымен жетілуі, санасыныңформалары мен деңгейлері барлық заманда ғұлама философ ойшылдарды қатты толғандырған. Адамның практикалық іс- әрекетінің өзадамгершілік, гуманизм, имандылық деңгейлерімен бағаланылады, оның ішкі дүниесініңнегізгі формалары болып, махаббат, үміт жәнесенім есептеледі. Имандылық халықтың байрухани қазынасымен байланысты, әрбір адамосы рухани байлықты жүйелі түрде терең меңгеруі қажет. Бұл біздің де алдымызда тұрғаннегізгі мақсат. Яссауидің адам және оның имандылығы, адамгершілігі туралы ілімінің маңызызор. Әрбір адамның ары таза болса, онда оныңісі де нәтижелі, ұлттық тарихымыз да тазаболады. Ендеше бұл дүниедегі негізгі әлеуметтік-мәдени байлық-парасатты, иманды ішімен сырты әсем, ылғи ойы мен ісі бірлікті болатын адам. Соның ішінде адамның өзін өзітануы – ең қиын мәселе. Данышпан Абайайтқандай: «Адам бол!» атты гуманистікидеясы сонау Яссауиден халқымыздың бойынасіңген өзіндік философиясына тән. Осы идеяқазіргі тәуелсіз Қазақстан жағдайында біздерүшін өте маңызды. Яссауидің қоғамдық- саяси жәнеәлеуметтік дүниетанымының негізінде

де этикалық идеялар жатыр. Оның пікірінше кез-келген саяси және қоғамдық қызмет имандылық, әділеттілік, даналық, мейірімділік т.б сияқты гуманистік, моральдік – адамгершіліктікпринциптерге негізделуі қажет. Яссауидің мораль мен сопылықты біртұтас етіп қарастыруидеясы парсы сопысы Фарид ад-дин Аттаридің«Сопылық» қағидасымен сәйкес келіп тұр.

Әдебиеттер

1. Мырзалы С. Философия. – Алматы: «Бастау», 2020ж.
2. Қазақ халхының философиялық мұрасы 4 том – Астана 2015ж
3. Кенжетаев Д. Қожа Ахмет Иассауи дүниетанымы –«Арыс» баспасы Алматы 2018ж.
4. Әбсаттар қажы Дербісәлі. Ислам және заман. ─Алматы, 2010.
5. Ислам энциклопедиясы. ─Алматы, 2015.бб.

ӘОЖ 451.62

НҰРТАС ОҢДАСЫНОВ

Медеу Г. - ТП-24-5к2 тобының студенті
Илимова А.Т. - аға оқытушы

Нұртас Оңдасынов Дәндібайұлы-(26 қазан 1904-1 қараша 1989)- көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері.1938-1951жж-Қазақ КСР Халық Комиссарлары кеңесінің,Министрлер кеңесінің төрағасы,1954-1955жж-Қазақстан Жоғарғы Кеңесі Төралқасының төрағасы,1955-1962жж-Гурьев облысының басшысы.Халық депутаттары облыстық атқару комитетінің төрағасы,Қазақстан Компартиясы облыстық комитетінің бірінші хатшысы болып қызмет жасады.

Өмірбаянына тоқталар болсақ,өзінің жазбасы бойынша,оның жастық шағы қуанышты кезеңде өтпеді.Балалық шағы Кеңес үкіметінің құрылып,қоғамның бір формациядан екінші формацияға ауысып жатқан кезеңі болды.Ақыр соңында ел аштыққа келіп ұрынды,кедей шаруа үйінен шыққан менде сондай қиындықты бастан кештім.Ташкент ауып,өзбектерге жалданып,не керек,өз нанымды өзім тауып жеп жүрдім.Осындай тәрбиеден шыққандықтан ба,білмеймін қанша лауазымды қызметте болсамда,пайдаланып қалайын деп дүние- мүлік жинаған емеспін дейді Нұртас өзінің естелігінде.Ол алдымен Ташкентте жүн зауытында,содан кейін Ташкентте қыш зауытында қатардағы жұмысшы болып жұмыс жасайды.Сөйтіп жүргенде Нұртасқа Ташкентте жетім балаларға арналып мектептер ашылып жатқаны жайлы хабар жетеді.1920жылы сол мектептердің біріне оқуға түседі.Кейін белгілі болғандай Ғани Мұратбаев бастаған зиялы қауымдардың бастауымен ашылған мектеп екені белгілі болды.1930-1934жж Ташкенттегі Орта Азия университетіне қарасты Ирригация университетін оқиды.Ал 1930-1938жж Қазақ Орман шаруашылығы басқармасында орынбасар,кейінірек басшысы қызметін атқарады.1938жылы Шығыс Қазақстан облыстық атқару комитетінің төрағасы болып тағайындалады.Онда Қазақстан Коммунистік партиясы облыстық комитетінің бюро мүшесі,Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты,Қазақстан Коммунистік партиясының екінші съезінде делегат болып сайланады.Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің бірінші сессиясындаҚазақ КСР Үкіметінің төрағасы болып тағайындалады.Нұртас сонымен қоса өзінің қарапайымдылығымен ел есінде қалды.Билік басында болғанда елі үшін көп еңбек етті.Ол Абай атындағы Опера және балет театрының,Қыздар пеадогокикалық институтының құрылуына атсалысты.Бұдан басқа Қарағанды металлургиясын,Мойынты-Шу темір жолын,теріскейге темір жол тарту,еліміздің мұнай-газ саласын игеруге ұйытқы болды.Қазақ Ғылым Академиясын құрып,оған президенттікке Қаныш Сәтбаевті сайлады.1962 жылы зейнеткерлікке шығып,Мәскеуге көшеді.Ол зейнеткерлік жылдарындада ғылыммен айналысады.Нұртас алғашында ауыл молдасынан арабша білім алады.Сол арқылы зейнеткерлікке шыққаннан кейін арабша-қазақша,парсыша- қазақша түсіндірме сөздіктерін жазады.Нұртастын ел есінде өшпестей сақталған сөзі- “Жер меніңкі емес,халықтікі” деген сөзі қазақ халқына деген зор сезімінің,жанашырлығының жоғары дәреже екендігін тағы аңғартады.Нұртастың естеліктерінде өзі жайлы-қанша лауазымды қызметте жүрсемде,дүние-мүлік жинамадым деген сөзіне ерекше тоқталғым келеді.Ол 1942 жылы іссапарының бірінде Лениногорск түсті металдар комбинатының деректоры Дінмұхаммед Қонаевпен кездесіп,оны өзінің орынбасы ретінде қызметке шақырады.Солай тоғыз жыл бірге қызмет жасайды.Тағы бір мысал қазақтың тұңғыш мүсіншісі-Хакімжан Наурызбаевқа байланысты.1943 жылы Қостанай облысына іссапарға барған кезде ауаткомның атбағары болып жүрген,саздан әртүрлі жануарлардың мүсінін жасап жүрген бозбаланы көреді.Бір жылдан кейін Хакімжанды Алматыға шақырып,тиісті білім алып,білікті маман болып шығуына көп көмегін тигізеді.Осы жақсылықтары есіме өзінің үш анық сөзін есіме түсірді.Ешқашан ешкімнен пара алмадым, қолым таза.Ешқашан ешкімнің руын,жүзін сұраған жоқпын,жүзім таза.Ешқашан ешкімнің жанын,қанын мойнима артқан жоқпын,арым таза.Осы сөзден Нұртастың қандай тұлға болғанын түсінуге болады.Осы еңбектері үшін- екі рет Қызыл Ту,үш рет Ленин орденімен және көптеген құрмет грамоталарымен, медальдармен маратапталды. Қорыта алғанда Нұртас Оңдасынов ел есінен өшпес тұлға.

Әдебиеттер

1. Оңдасынов Н.Ой-толғаныстар мен естеліктер.Құрастырып баспаға әзірлеген-Г.Оразалиева-Астана;Елорда 264 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында, Алматы; Атамұра-2003,-156 б
3. Еңсенов Қ.А. Нұртас Оңдасынов-Монография-Шымкент. “Азиат”баспа үйі,2017.408 б.
4. Оңдасынов Н. Өмірбаяндық деректер. Ой-толғаныстар. Мақалалар мен естеліктер. Құрастырған-Оразалықызы Г.Алматы:Білім,2012.-320 б.
5. Нуртас Ундасынов. Сборник документов и материалов. Алматы:АО “Абди компани”,2014.968с.
6. Сағидолла Қабашұлы.Өз заманының ұлы тұлғасы. Жазып алған Гүлсім Оразалықызы (“Жас Алаш”,27қазан 1994 жыл).

ӘОЖ 451.62

ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ ҚАТЫНАСЫ

Муртазаева Д. - ТП-24-5кр тобының студенті
Нарымбет Г.Б. - аға оқытушы

Тарихы. Орталық Азия кеңес одағының ыдырауы нәтижесінде бұрынғы Орта Азия республикаларымен Қазақстан аумағында пайда болған кеңістік.Орталық Азия болып аталу себебі-жер аумағының Еуразия құрлығының ортасында орналасуына жәнеде бұл елдердің мәдениеті,салт-дәстүрі,құндылықтары ұқсас болуына байланысты осылай аталған.Абай өзінің біраз сөзінде қазақтың түбі қайдан шыққпны туралы айта кеткен болатын.Бұл Орталық Азияның шығу тарихы болып саналады қазіргі кезеңдегі Орталық Азия мен Қазақстан арасындағы жалпы саяси қарым-қатынасқа келер болсақ соңғы жылдары аймақтық интеграция, ғаламдастыру процесімен қатар, мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық қарым-қатынастарда үстемдік сипатта тенденцияға айналды. Орталық Азия аймақтандыру процесін дамыту үшін қолайлы алғышарттар бар. Бұл, ең алдымен,аймақты мекендейтін халықтардың тарихи, географиялық, мәдени және тілдік бірлігі. Сондықтан Орталық Азиядағы мемлекеттермен ынтымақтастықты ұлғайту Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі міндеттерінің бірі болып қала береді. Орталық Азия мемлекеттерімен өзара тату көршілік, тұрақты қарым-қатынас біздің еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды факторы. Президент Н.Назарбаев Қазақстан халқына «Қазақстан – 2030» жолдауында: «Ұлттық мүдделерді қорғауды,сондай-ақ таяудағы және алыс перспективадағы күштердің тепе-теңдігін қамтамасыз етудегі біздің озық қаруымыз интеграция саясаты,бірінші кезекте Қазақстанның, Қырғызстанның және Өзбекстанның арасындағы Орталық Азиялық Одақты нығайту,қарсы тұру емес, басқа мемлекеттердің істеріне араласпау, келісімге келу үстем болуы тиіс» - деп атап көрсетті. Экономика,сөз жоқ,интеграцияның анағұрлым маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.Тарихи қалыптасқан шаруашылық байланыстар, сондай-ақ геосаяси жағдайдың ерекшелігі экспортық және транзиттік-көліктік әлеуетті тиімді пайдалану қажеттігін талап етті. Оның үстіне аймақта бірқатар елеулі проблемалар бар,оларды екі жақты негізде шешу мүмкін емес.

Қазақстанның Орталық Азия елдерімен қатынасы.Президент Н.Назарбаев 2005- жылғы 18 ақпандағы «Қазақстан экономикалық, әлеумет және саяси жедел жаңару жолында» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Мен Орталық Азия елдері Одағын құруды ұсынамын.Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан арасында жасалған мәңгілік достық туралы шарт осындай бірлесу үшін берік негіз бола алады. Біздің экономикалық мүделлеріміз де, мәдени-тарихи тамырымыз да, тіліміз де,діниміз де, экологиялық проблемаларымыз да,керек десеңіз сыртқы қатерлеріміз де ортақ»деп атап көрсетті. Президент бұл одаққа Орталық Азия мемлекеттерінің,оның ішінде барлық Орталық Азия мемлекеттерінің,оның ішінде Тәжікстан мен Түркіменстанның кіруін ұсынды.Интеграцияның алғашқы қадамы 1994 жыл30 сәуір Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан елдерінің Біртұтас Экономикалық кеңістік құру жөніндегі Келісім-шартқа қол қоюдан басталды.1998 жылдың 26наурызында оған Тәжікстан енді. Ал 1998 жылы оның Орталық Азиялық экономикалық Қауымдастық деген жаңа атауы бекітілді.1992 жылғы 9 қазанда Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан «Әскери қауіпсіздік тұжырымдамасы туралы»келісімге қол қойды. Онда бұл елдерге басты әскери қауіп ретінде бірсыпыра өңірде саяси және әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздықтың болуы, кейбір мемлекеттер тарапынан қуатты әскери күштердің жақын тұруы, жаппай қырып жоятын қарулардың тарауы атап көрсетілді.1994 жылғы 8 шілдеде Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан әскери-техникалық ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды.1995 жылғы 15 желтоқсанда Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан БҰҰ-на қарасты ұжымдық бітімгершілік батальонын құру туралы келісімге жасасты.1993 жылғы 26 наурызда және 1997 жылғы 28 ақпанда Қазақстан,Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан,Түрікменстан «Арал теңізі және Арал өңіріндегі проблеманы шешу бағытында бірлескен іс-қимыл туралы және Арал аймағының экономикалық дамуын,оның әлеуметтік-экономикалық өркендеуін қамтамасыз ету туралы»келісімдерге қол қойды.90 жылдарда мемлекетаралық қатынастың нормативтік құқықтық негіздері жасалған болатын ,Қазақстанның, Өзбекстан және Қырғызстанмен «Мәңгілік достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы»

келісімге,Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы одақтық қатынас туралы келісімге қол қоюы ірі саяси оқиға болды.1998 жылғы Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы«Мәңгілік достық туралы келісімде»тараптар экономиканың әртүрлі салаларында тығыз ынтымақтастықты нығайтуға жағдай жасалатындықтарына келісті. Сол сияқты аталған үш мемлекет Бірыңғай экономикалық кеңістік құра отырып, капитал мен жұмысшы күшінің еркін қозғалысы, экономиканың түрлі салаларында өзара келісілген саясат жүргізу туралы да шартқа қол қойды. 2002 жылғы желтоқсанда Қазақстан,Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан Алматыда «Орталық Азия ынтымақтастық ұйымын» құруға келісті.2003 жылғы шілде айында ОАЫ Ұйымы мемлекет басшыларының Бірлескен мәлімдемесі жарияланды. Алға қойған міндеттер көрсетілді, олар:өңірде тұрақтылықты қамтамасыз ету,өңірлік қауіпсіздік пен экономикалық интеграцияның орнықты жүйесін қалыптастыру,есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес, халықаралық лаңкестікті қаржыландыруға кетіп жатқан есірткі трафигінің арналарын анықтау және жабу, транс-шекаралық қылмысқа және жасырын көші-қонға қарсы күрес, шекаралық,кеден және салық қызметтерінің өзара ықпалдастығы. Өнірлік және мемлекетаралық сипатқа ие болып отырған үш жоба аталды.Олар:аймақта су-энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалану, коммуникациялық жобаларды жүзеге асыру және аймақтағы мемлекеттерді азық-түлікпен қамтамасыз ету жөнінде үш консорциум құру.Сонымен қатар, Өзбекстан президенті Ислам Каримовтың өңірде жалпы рынок құру ұсынысын жүзеге асыру шешімдері қабылданды. Ұжымдық қауіпсіздік жөніндегі келісім-шарт ұйымының Орталық Азия аймағындағы жұмысы ең алдымен осы маңда 2001 жылдаң бері жайғасқан Шұғыл әрекет ететін ұжымдық күштерді (ШӘҰҚ) нығайта түсуге бағытталып отыр.Бұл күштерге жиыны 1500адам құрайтын Ресейден,Қазақстаннан, Тәжікстаннан және Қырғызстаннан келген 4 батальон кіреді. Бұған қоса Тәжікстанда орналасқан ресейлік 201-мотоатқыштар дивизиясы да осы біріккен күш қатарында.Бұл аймақта оның қауіпсіздігіне қатер төндіретін ошақ көздері көп.Бұған аймақтың Ауғаныстанмен шектесетінін,аймаққа экстремистік топтардың біртіндеп еніп,тіміскі әрекет жүргізуі мүмкін екендігін,кедейшіліктің, жұмыссыздықтың және қоғамдық өмірдегі өзге де теріс ахуалдың салдарынан жасырын көші-қон өршіп кетуі мүмкін әлеуметтік дүрдараздықты және басқаларды қсоуға болады.Тәжікстанның өздігімен қауіпсіздігін қатмасыз ете алмайтындығы, соның ішінде шекарасын күзете алмайтындығы ең маңызды фактор болып отыр.[1]Президент Н. Назарбаевтың Орталық Азия мемлекеттері одағын құру жөніндегі бастамасы, біріншіден, қазіргі ғаламдастыру кезінде жалпыға бірдей қауіптің төнуіне байланысты болып отыр. Лаңкестік,экстремизм, есірткі құралдары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы, жасырын көші-қон,трансұлттық ұйымдасқан қылмыс секілді ортақ қатерлер мен сынақтарға қарсы тұруда кеңінен ықпалдасу маңызды. Екіншіден, Орталық Азияда 50 миллионға жуық халық бар. бірақ бұл елдердің экономикасы біркелкі дамып оытрған жоқ, біреулерінде - табысты, басқаларында – онша емес. Көрші елдердің халықтарының тұрмыс жағдайы да әртүрлі,нәтижесінде жасырын көші-қон тоқталар емес,ол – мемлекетаралық қатынастарға да өзінің теріс әсерін тигізуде. Сондықтан Президент Назарбаев бұдан былай интеграцияны тереңдету, экономикалық реформаларды тиімді жүргізу үшін еркін сауда аймағын құру, кеден одағы,валюта одағы,қызмет көрсету, тауарлар, капитал және жұмысшы күштерінің еркін қозғалысын ретке келтіру қажеттігіне мкңыз берді.Президент қатысушы мемлекеттердің тәуелсіздігін жоятын «одақтық мемлекет» құруды емес, экономикалық және саяси проблемаларды бірігіп шешетін одақ құруды мақсат етіп отыр.Үшіншіден, аймақ елдері әлемдік күшті державалар мен халықаралық ұйымдардың стратегиялық мүдде нысаны болып келеді.2003 жылғы 23 қазанда Қырғызстанның Кант қаласында ресейлік әскери-әуе базасы ашылды.Ресей өз әскери күштері мен әуе күштерін Кантта қайтарымсыз негізде орналастыра отырып,базаның қызметін қаржыландыру ісін толығымен өз мойнына алып отыр.АҚШ 2002 жылдан бері Қырғызстандағы Манаста әскери база ұстап отыр.2004 жылғы мамыр айында Ресей Орталық Азия ынтымақтастық ұйымына мүшелікке өтті.Қытай Халық Республикасы 2002 жылғы наурыз айында қайтарымсыз әскери-техникалық салада Қазақстанға – 3 миллион доллар,Қырғызстанға – 1,6 миллион доллар, Тәжікстанға – 1,2 миллион доллар көмек берді.Жапония 2004 жылдан бастап «Орталық Азия – Жапония атты үнқатысу жүргізудің бастамашысы болып отыр.

ЕурАзЭҚ пен Орталық Азия Ынтымақтастық ұйымының бірігуі.Бүгінгі күні ЕурАзЭҚ ТМД аумағындағы ең жақсы дамып келе жатқан өңірлік бірлестік болып табылады. Ол БҰҰ Бас Ассамблеясының байқаушысы ресми мәртебесіне де ие. Сонымен бірге бірлестік шеңберіндегі елдер арасында көптеген тауарлар бойынша бірыңғай импорттық тариф қолданылады.Бүгінде ол барлық тауар тізілімнің 62 пайызын қамтиды. Ал Кедендік одаққа жалғасатын, қазірдің өзінде басталып кеткен бірыңғай кедендік аймақ құру жұмысы барысында ол тауарлар номенклатурасының 80 пайызын қамтуға мүмкіндігі бар. Осынау интеграциялық үрдістерге іскер топтарды тарту үшін бірлестік шеңберінде олардың кеңесі құрылған. 2005 жылдың 6 қазанында Санкт-Петербургте болған кезекті саммитте Орталық Азия ынтымақтастық ұйымы (ОАЫҰ) мен ЕурАзЭҚ-ты біріктіру туралы шешім қабылданған болатын. Мұның өзі саяси тұрғыдан да мүше елдерге тиімді еді. Өйткені,мақсаты бір екі ұйым құрғаннан гөрі оларды ықпалдырақ біреуіне айналдырған анағұрлым ұтымды. ЕурАзЭҚ елдері осы күнге дейін 84 келісімге қол қойған және соның 60-тан астамы іс-жүзінде қолданысқа түскен. ОАЫҰ құрылғаннан бері бұл ұйымда 289 құжатқа қол қойылған. Қазір соның ЕурАзЭҚ-тың мақсаттарына сәйкес келетіндерін мүше елдер жаңа ұйымға бейімдеуге ұмтылуда, ал қорғаныс,

есірткі трафигіне қарсы күрес,сыртқы қауіпсіздік секілді мәвселелер басқа ұйымның шеңберіне топтасуы керек деп шешілді.

Қорытынды.Президент Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің алдымызда таңдау тұр:әлемдік экономиканың мәңгілікке шикізаттық шылауы болып қалу, келесі бір империяның келуін күту немесе Орталық Азия өңірінің барынша интеграциялануына қарай қадам жасау». 3-наурызда Қазақтсан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Өзбекстан Президенті Ислам Каримовпен телефон арқылы сөйлесті. И. Каримов Президент Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауының негізгі қағидаларына қолдау білдірді. Қазақстанның және Өзбекстанның еркін сауда аймағын құру жөніндегі құжат жобасын талдап жасауға кірісуді тапсырған шешім қабылданды.Сонымен, Президенттің бұл ұсынысын жүзеге асыру үшін зор дипломатиялық жұмыс жүргізу қажет. Президент «Қазақстанның әлемде қуатты экономикасы бар әрі халықаралық қоғамдастықтағы тұғыры берік өңірлік держава ретінде қабылданатынын естен шығармағанымыз абзал деді сондықтан Президенттің Жолдауындағы одақ құру туралы бастамасын көрші елдер қабылдайды деген сенім мол. Қазақстанның Орталық Азия елдерімен қатынасы жақсарғанын 1998 жылғы «Орталық Азия ынтымақтастық ұйымы» құрылғанынан көреміз. Сонымен қатар алда бірыңғай экономикалық кеңістік құру, капитал мен жұмысшы күшінің еркін қозғалысы мәселелері шешімін табуды күтіп тұр. Сондықтан Президент Назарбаевтың Орталық Азия мемлекеттерінің Одағын құру бастамасының маңызы зор.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н. Қазақстан экономикалық-әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында // Егемен Қазақстан, 2005, 19 ақпан.
2. Егемен Қазақстан, 2004, 2 қазан.
3. Абай энциклопедиясы Атамұра баспасы

ӘОЖ 811.512.122:821

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

Мұхамедиярқызы Қ. – ТП-24-19к тобының студенті
Жұмаділла А.А. – оқытушы

Қазіргі заманғы тіл білімі мен әдебиеттану – халықтың мәдениеті мен рухани құндылықтарын сақтауда маңызды рөл атқаратын ғылым салалары. Тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынастың басты құралы ғана емес, сонымен қатар ұлттық бірегейлікті қалыптастыратын негізгі фактор. Ал әдебиет – сол тілдің көркемдік мүмкіндіктерін көрсететін өнер саласы. Тіл мен әдебиеттің өзара байланысы олардың қатар дамуына ықпал етеді, сондықтан бұл екі бағытты қатар қарастыру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Қазіргі тіл білімі дәстүрлі бағыттармен қатар, жаңа ғылыми әдістерді, технологияларды пайдалана отырып, заманауи талаптарға сай дамуда. Бүгінде когнитивті лингвистика, әлеуметтік лингвистика, психолингвистика, цифрлық лингвистика сияқты салалар кеңінен зерттелуде. Когнитивті лингвистика адамның ойлау жүйесі мен тілдің өзара байланысын қарастырады, ал әлеуметтік лингвистика тілдің қоғамдағы рөлін, оның түрлі әлеуметтік жағдайлардағы қолданысын зерттейді. Сонымен қатар, нейролингвистика саласы тіл мен ми құрылымының өзара байланысын зерттеп, тілдің танымдық процестермен қалай әрекеттесетінін түсінуге мүмкіндік береді. Тіл мен ойлау арасындағы тығыз байланыс қазіргі лингвистикалық зерттеулерде маңызды орын алады. Мысалы, адамның тілдік санасы мен мәдениеті бір-бірінен бөлек емес, олар бірге дамиды және қоғамдағы өзгерістерге бейімделеді.

Цифрлық технологиялардың дамуы тіл білімінде үлкен өзгерістер әкелді. Корпустық лингвистика арқылы үлкен көлемдегі мәтіндерді талдау, жасанды интеллект көмегімен тіл құрылымын зерттеу сияқты жаңа әдістер қалыптасуда. Цифрлық лингвистика, әсіресе, мәтіндер мен ақпараттардың цифрландырылуы барысында тілдік деректерді жинап, оларды сандық түрде өңдеу арқылы көптеген жаңа мүмкіндіктер туғызды. Мысалы, мәтіндердің семантикалық құрылымын зерттеу, тілдің дамуын болжау және тілдік кедергілерді жою бағытындағы жұмыстарға жаңа технологиялар көмек көрсетуде. Бұл үрдістер қазақ тіл білімінде де көрініс табуда. Латын әліпбиіне көшу, жаңа терминологияны қалыптастыру, қазақ тілін халықаралық деңгейде дамыту мәселелері бүгінгі таңда басты назарда. Қазақ тіл білімінің негізін қалаған Ахмет Байтұрсынұлы «Тілі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады» деп атап өткеніндей, бүгінгі тіл саясаты оның болашағын айқындауда маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттану ғылымы да заманауи бағыттарға бет бұрып келеді. Қазіргі қазақ әдебиетінде постмодернизм, интертекстуалдық талдау, экологиялық әдебиет, гендерлік әдебиеттану сияқты жаңа ағымдар зерттеліп жатыр. Постмодернистік әдебиетте символизм мен көпқабатты мағына басымдыққа ие болса, интертекстуалдық талдау арқылы әдеби шығармалардың өзара байланысы қарастырылады. Сонымен қатар, қазіргі таңда экологиялық мәселелер әдеби шығармаларда жиі көтерілуде, бұл экологиялық әдебиет бағытының дамуына ықпал етті. Әдебиет пен табиғат арасындағы байланыс қазіргі уақытта өте өзекті

мәселеге айналып отыр. Әсіресе, адамзаттың экологиялық апаттарға деген жауапкершілігін арттыру үшін әдеби шығармалар маңызды рөл атқарады.

Ғылыми технологиялардың дамуы әдебиетке де әсерін тигізіп, цифрлық әдебиеттану бағыты пайда болды. Бұл бағытта электронды әдебиетті зерттеу, мәтінді сандық әдістермен талдау және жасанды интеллекттің әдеби шығармашылықтағы рөлі қарастырылады. Сонымен қатар, мәтіндер мен әдеби туындыларды цифрлық форматта сақтау, тарату және жариялау мәселелері де назарға алынып, әдебиетке жаңа тәсілдер мен мүмкіндіктер енгізуде. Мысалы, ғаламтор арқылы қашықтан оқылатын электронды кітаптар мен шығармалар көптеген адамдарға қолжетімді болып, әдебиетке деген қызығушылықты арттырып келеді. Орыс филологы М.М. Бахтин «Әдебиет – халықтың рухани әлемінің айнасы» деген пікір айтқан. Бұл тұжырым әдебиеттің мәдениетті сақтаудағы маңыздылығын көрсетеді.

Цифрлық дәуірдің әсерімен әдебиет жаңа формаға ие болуда. Электронды кітаптар мен интернет-ресурстар арқылы әдебиетке қолжетімділік артып, виртуалды әдеби қоғамдар қалыптасып келеді. Жаңа медиа технологияларының енгізілуі шығармашылық пен әдеби сынның әдістерін өзгертіп, тек мәтіннің өзін ғана емес, оның қабылдану процесін де зерттеуге жол ашты. Бұл дегеніміз, әдебиеттанушылар мен әдебиетшілер жаңа дәуірдің талаптарына сәйкес әдебиетке жаңа көзқараспен қарауға мәжбүр болып отыр.

Тіл мен әдебиеттің байланысы ажырамас. Әдебиет тілді дамытса, тіл әдебиеттің негізін қалайды. Әдеби шығармалар арқылы тіл байып, жаңа сөздер мен тіркестер пайда болады. Қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғалары – Абай, Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов сынды жазушылар қазақ тілінің көркемдік деңгейін жаңа биікке көтерді. Сондықтан қазіргі тіл білімі мен әдебиеттануды бірге қарастыру – олардың өзара байланысын нығайтуға және зерттеу әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Ғалым Рәбиға Сыздықова: «Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол – ой мен мәдениеттің айнасы» деген болатын. Бұл ой тілдің қоғамдағы және әдебиеттегі рөлін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда, мәдениаралық коммуникацияның маңызы артты. Әр түрлі тілдер мен әдебиеттер арасындағы өзара байланыстар мен ықпалдастық қазіргі ғылымда ерекше орын алады. Тілдер мен мәдениеттер арасындағы диалог ұлттық болмысымызды сақтаумен қатар, басқа халықтардың мәдениетін де түсінуімізге мүмкіндік береді. Әсіресе, жаһандану кезеңінде мәдениаралық қарым-қатынастың тиімділігі мен маңыздығы күрт артты. Ұлттар арасындағы бірегейлікті сақтау үшін тіл мен әдебиет өзара тиімді түрде дамып, мәдениеттің дәнекері болады.

Қорыта айтқанда, тіл білімі мен әдебиеттану ғылымдары заман талабына сай дамып, жаңа ғылыми-теориялық бағыттармен толықтырылуда. Тілді сақтау және оны ғылыми тұрғыдан зерттеу – ұлттық болмысымызды сақтаудың бірден-бір жолы. Сол себепті әрбір азамат өз тілін құрметтеп, оның көркемдік, ғылыми және технологиялық мүмкіндіктерін кеңейтуге атсалысуы қажет. Тілін дамытқан ұлт қашанда өркендеп, мәңгілік ел болуға қадам басады.

Әдебиеттер

1. Ахмет Байтұрсынұлы. «Тіл тағылымы». – Алматы: Ана тілі, 1992.
2. Ғабит Мүсірепов. «Қазақ әдебиеті тарихы». – Алматы: Ғылым, 198
3. Сәрсен Аманжолов. «Қазақ тілінің грамматикасы». – Алматы: Ғылым, 1966.
4. Қалиев Ғ. «Жалпы тіл білімі». – Алматы: Қазақ университеті, 2006.
5. Айтмұхамбетова Ш. «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа терминдер мен сөздер». – Алматы: Қаз. университеті, 2007.

ӘОЖ 26.8 (75)

ЦИФРЛАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕГІ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Мұхтарқызы А. - ТП-24-1кр тобының студенті,
Султанова К.А. – магистр, аға оқытушы

Әр дәуір өзінің жеке басына қойылатын талаптарды белгілейді және оған сәйкес өмірлік көзқарастар, идеалдар, кәсіби дағдылар жиынтығын анықтайды. XX ғасырдың соңғы онжылдығы мен XXI ғасырдың басындағы ең маңызды тенденциялардың бірі-технологияның қарқынды дамуы және адам өмірінің барлық салаларына цифрландыруды енгізу.

Бұл тұлғааралық, неке-отбасы, бала-ата-ана, ұрпақаралық қатынастар жүйесіндегі өзгерістерге әкеліп соқтырды, отбасы құрылымының өзгеруіне түрткі болды. Ересектер цифрлық технологияларды баяу игеріп, жаңа әлемде өз орнын іздеп жүргенде, өздеріне тән жеңілдігі мен қызығушылығы бар балалар тез арада жаңаға кірді шындық.

Цифрландырудың қазіргі дәуірі қоғамның келбеті мен күнделікті өмірін түбегейлі өзгертті. Технологияның әсері біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды, бұл әсіресе бала тәрбиесінде байқалады. Смартфондар мен планшеттер сияқты сандық құрылғылар өскелең ұрпақтың өмірінде маңызды орынға ие

болды. Бұл өзгеріс ата-аналар, тәрбиешілер мен психологтар үшін жаңа қиындықтар мен мүмкіндіктер туғызады. Бұл мақалада балаларды цифрлық шындық жағдайында тәрбиелеудің психологиялық аспектісі қарастырылады, сондай-ақ технология дәуіріндегі балалармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін ұсыныстар беріледі [1].

Заманауи технологиялар мен әлеуметтік медиа қоғамға, әсіресе жастар мен отбасылық қатынастарға айтарлықтай әсер етті. Смартфондар, планшеттер және әртүрлі қосымшалар сияқты заманауи құрылғылар мен платформалар балалар мен жасөспірімдер өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Алайда, кез-келген құрал сияқты, олардың да оң және теріс жақтары бар.

Цифрлық технологиялар балалардың танымдық қабілеттеріне айтарлықтай әсер етеді. Бір жағынан, білім беру қосымшалары мен онлайн-ресурстарды пайдалану аналитикалық ойлауды дамытуға, логикалық мәселелерді шеше білуге және шығармашылықты дамытуға ықпал етеді. Екінші жағынан, гаджеттерді үнемі пайдалану зейіннің төмендеуіне және абстрактілі ойлау қабілетінің нашарлауына әкелуі мүмкін.

Зерттеу ақпараттары көрсеткендей, экрандарда көп уақыт өткізетін балалар дәстүрлі оқу форматтарында ақпаратты игеруде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Себебі цифрлық орта әртүрлі ақпарат түрлеріне жылдам қол жеткізуді ұсынады, бұл балаларға бір тапсырмаға назар аударуды қиындатады.

Цифрлық орта балалардың эмоционалды дамуына да өз ізін қалдырады. Бір жағынан, интернет құрдастарымен байланыс орнатуға мүмкіндік береді, соның арқасында балалар эмоциялармен алмасып, бір-бірін қолдай алады. Екінші жағынан, интернеттің анонимділігі мен ашықтығы көбінесе балалардың психологиялық денсаулығына теріс әсер ететін кибербуллингтің пайда болуына әкеледі [2].

Цифрландыру балалардың әлеуметтік дағдыларына айтарлықтай әсер етті. Виртуалды коммуникациялар әрқашан тірі байланысты алмастыра алмайды. Интернетте көп уақыт өткізетін балалар нақты әлемде тұлғааралық байланыс орнатуда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Психологтардың пікірінше, дұрыс тәрбие виртуалды және нақты өзара әрекеттесу арасындағы тепе-теңдікті қамтуы керек. Ата-аналар балаларды достарымен араласуға, топтық іс-шараларға қатысуға және қоғамдық шараларға қатысуға шақыруы керек.

Қазіргі ата-аналар гаджеттердің әсеріне алаңдайды: ойынға тәуелділік, қалыпты шындықты виртуалды шындыққа ауыстыру, әлеуметтік желілердегі девиантты қауымдастықтар, тексерілмеген ақпараттың болуы. Бірақ цифрлық технологиялардың әсерінен балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынасты қалпына келтіру фактісі одан да маңызды болып табылады.

Өздеріңіз білетіндей, балалар өз сұрақтарымен ата-анасына баруды емес, жауап пен кеңес алу үшін компьютерлік ақпараттық жүйелерге жүгінуді жөн көреді, олардың қанағаттанарлық жауабын тез және моральдық шығындарсыз алады. Көбінесе бұл ата-ананың беделіне нұқсан келтіреді және ата-аналар мен балалар арасында ұзақ мерзімді сенімді қарым-қатынас орнатуды қиындатады. Балаларда эмпатияның жетіспеушілігі және олардың отбасына қатысу сезімін жоғалту байқалады [3].

Отбасылық қатынастарға әсері:

1. Байланыс сапасының төмендеуі: көбінесе отбасы мүшелері бір-біріне қарағанда өз құрылғыларына көбірек араласқанда, отбасылар проблемаға тап болады. Бұл қарым-қатынас пен эмоционалды байланыстың болмауына әкелуі мүмкін.

2. Қақтығыстар: технологияны қолдану да жанжал тудыруы мүмкін. Мысалы, ата-аналар балалардың интернетте өткізетін уақытына алаңдауы мүмкін, ал балалар мұны сенімсіздік ретінде қабылдауы мүмкін.

3. Бірлескен әрекеттер: екінші жағынан, технологияны отбасылық байланыстарды нығайту үшін пайдалануға болады. Ойындарды, оқу бағдарламаларын, фильмдерді және басқа мазмұнды бөлісу бірге уақыт өткізуге негіз бола алады.

Ата-аналарға арналған ұсыныстар:

1. Технологияны пайдалану шекараларын белгілеңіз. Ата-аналардың балалардың экрандарда өткізетін уақытына ақылға қонымды шектеулер қоюы маңызды. Мамандар кішкентай балаларға күніне 1-2 сағаттан, ал жасөспірімдерге 2-3 сағаттан аспауға кеңес береді. Сондай-ақ, балалардың құрылғыларды қашан және қай жерде пайдалана алатыны туралы ережелерді орнату маңызды.

2. Шынайы өмірге белсенді қатысуға шақырыңыз. Ата-аналар балаларды технологиямен байланысты емес сабақтарға белсенді түрде тартуы керек. Бұл спорт бөлімдері, өнер үйірмелері немесе отбасымен үстел ойындары болуы мүмкін. Мұндай іс-шаралар әлеуметтік дағдылар мен эмоционалды интеллекттің дамуына ықпал етеді.

3. Балаларыңызға үлгі болыңыз. Ата-аналар технологияға қатысты дұрыс мінез-құлықты көрсетуі керек. Егер ересектер экрандарда көп уақыт өткізсе, балалардың уақытын шектей алмау нәтижесіз болып көрінеді. Гаджеттерсіз қарым — қатынас және бірге уақыт өткізу-балалардың табысты дамуының кепілі.

4. Цифрлық қауіптерді талқылаңыз. Интернетті пайдаланумен байланысты ықтимал тәуекелдерді балалармен ашық талқылау қажет. Бұған құпиялылық, кибербуллинг және оның әсеріне байланысты мәселелер кіреді әлеуметтік өзін-өзі бағалауға арналған желілер. Мұндай тақырыптарды талқылау балаларға сыни ойлау мен қорғаныс механизмдерін дамытуға көмектеседі.

Балалармен ашық қарым-қатынас, бірге уақыт өткізу, олардың отбасының белсенді өміріне қатысуы ғана берік отбасылық байланыстардың қалыптасуына ықпал етеді.

Цифрландыру дәуірі балаларды тәрбиелеу үшін қиындық та, мүмкіндік те болып табылады. Ата-аналар мен тәрбиешілердің басты міндеті-технологиялар кедергі ретінде емес, даму құралы ретінде пайдаланылатын салауатты ортаны құру. Цифрлық шындық жағдайында тәрбиеге дұрыс көзқарас баланың жеке басының үйлесімді дамуына ықпал етеді.

Заманауи технологиялар мен әлеуметтік медиа балалардың психикалық денсаулығына және отбасылық қатынастарға екі жақты әсер етеді. Жағымсыз әсерлерді азайту және артықшылықтарды барынша пайдалану үшін тепе-теңдікті сақтау маңызды. Ата-аналар мен тәрбиешілер балалардың цифрлық өміріне белсенді қатысуы керек, оларға технологияны қауіпсіз және саналы түрде қолдануға үйретеді, сонымен қатар отбасы ішіндегі шынайы, тірі өзара әрекеттесуді ынталандырады.

Цифрландырудың балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынасқа әсер етуінің жағымды аспектілерінен біз балалар психологиясы туралы ақпараттың қол жетімділігін атап өтуге болады, бұл ата-аналарға қосымша білім алмай, баланың психикасының дамуы, өсу кезеңдері туралы жалпы идеяларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Шкуропатская, А. И. Влияние цифровизации общества на детско-родительские взаимоотношения / А. И. Шкуропатская. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 52 (447). — С. 348-349
2. Майорова-Щеглова С. Н. Социальные факторы, влияющие на деструктивность детско-родительских отношений // Вестн. НГГУ. Сер. Социальные науки. 2018. № 4 (52).
3. Әбдіхалықова, Г. Цифрлық технологиялар және балаларға психологиялық әсер. Алматы: Қазақ университеті. 2021.56 б
4. Нұрмаханова, Ж. Балаларды цифрлық жаста тәрбиелеу. Астана: Литература. 2020.115 б

ӘОЖ 373.2:(089.3)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТАБЫС ЖАҒДАЯТЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ

Нағашбек І. – ТП-23-10 к1 тобының студенті
Абжанова С.С. – аға оқытушы

Кіріспе. Бүгінгі күнгі педагогика ғылымының көкейкесті мәселелері–әлемдік білім беру кеңістігіне сай бейім деп білім беру және білім алу, кәсіби қалыптастырудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру түрлерін өзгерту, алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелерімен қазіргі қоғамның сұраныстарыныңалшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның рөлін арттыру.

Егеменді еліміздің білім беру жүйесінің мақсаты – өркениетті елдермен деңгейлес дамуымызға мүмкіндік беретін жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру. Ол үшін білім мазмұнын жаңартып, оқытуда табыс жағдаятын қолдану, мұғалім мен оқушының қарым-қатынасын ізгілендіру мәселелерін шешу, оқушының мұғалімнің нұсқауымен өзін өзі жетілдіруін, өз әрекетін дұрыс бағалау дағдыларын қалыптастыру мақсатында оқу мотивациясын қалыптастырудағы табыс жағдаятының әлеуетін толық пайдалану көзделуде.

Табыс жағдаяты негізінде оқу іс-әрекетінің мотивациясын қалыптастыру процесінде баланың жеке қабілеттерін ескеру маңызды шарт болып табылады. Жаппай мектеп жағдайында оқытуды даралау жеке өсуді қамтамасыз етеді. Бұл тек тапсырмаларды саралау және оларды орындау уақыты есебінен болады. Тапсырмалар күрделіліктің жоғарылау дәрежесіне сәйкес таңдалуы керек. Мұғалім оқушының өзі өсуін көре алатындай жұмысты ұйымдастыруы керек. Жеке тұлғаны топтық қызмет формаларына ауыстыру зерттелетін материалға деген қызығушылықты арттыра отырып, жақсы жұмыс қабілеттілігін қамтамасыз етеді .

Г.Ю. Троицкаяның айтуынша, баланың назарын өзін-өзі өзгерту процесіне аудару, оның қабілеттерінің өсу феноменін атап өту және оған мән беру маңызды. Қазіргі заманғы білім беру әдістерін қолдану оқуға деген көзқарас түрін тереңдетуге, түзетуге немесе тіпті өзгертуге, оқу іс-әрекеті үшін жағымды, тұрақты уәждеме қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын қалыптастыруда оқу материалының мазмұны маңызды әлеуетке ие, ол оқушыларға негізінен мұғалімнен және оқу әдебиетінен алынған ақпарат түрінде арналған. Оқу материалының мазмұны бірқатар талаптарды ескере отырып құрылады:

- зерттеуге жататын ақпарат, яғни білімге айналдыру (ұғымдар, терминдер, күнделікті шындық фактілері, ғылым заңдары және таным жолдары мен әдістері туралы білім) оқушының жас ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек. Бұл тұрақты іс-әрекеттің қажеттілігі, психикалық функцияларды дамыту қажеттілігі (есте сақтау, ойлау, қиял), ақыл-ой белсенділігінің қажеттілігі; байқалған құбылыстарды теориялық тұрғыдан түсіну қажеттілігі (олар не үшін және қалай пайда болады), жаңашылдық, эмоционалды қанықтыру қажеттілігі, рефлексия мен өзін-өзі бағалау қажеттілігі және т. б;

- оқу материалы қолжетімді, тым күрделі емес, жаңа, қызықты ақпаратты қамтуы керек, өткен тәжірибе мен алған білімді басшылыққа алуы керек. Мазмұнды және иллюстрациялық тұрғыдан нашар материал оқуға деген қызығушылықты оятуға ықпал етпейді. Осыған орай, материал оқушылардың эмоционалды реакциясын тудыратын етіп ұсынылуы керек;

- қоршаған әлемнің құбылыстары мен объектілері туралы ғылыми және теориялық білім мәселелерін шешу үшін әр сабақтың мазмұнын бағдарлау оқу іс-әрекетінің маңызды мотивтерінің қалыптасуын қамтамасыз етуі керек (яғни, осы қызметтің кез-келген жанама мақсаттары емес, іс-әрекеттің нақты мазмұнына бағытталған мотивтер). Оқу мотивациясын қалыптастыру процесінде оқу іс-әрекетін ұйымдастыруға ерекше назар аудару керек, бұл оқуға дұрыс көзқарас пен оқу іс-әрекетіне мазмұнды уәждемеге ықпал етеді.

Мұғалім оқушылармен бағдарламаның әр бөлімін немесе тақырыбын оқып-үйрену кезінде кезең-кезеңмен жұмыс жасайды. Мақсатына байланысты мотивациялық, операциялық, танымдық және рефлексивті бағалау кезеңдері бөлінеді.

Мотивациялық кезеңде мұғалімнің оқу мотивациясын қалыптастырудағы қызметі – проблемалық жағдай жасау, Негізгі оқу бағдарламасын тұжырымдау, тақырыпты зерттеудегі болашақ іс-әрекеттің өзін-өзі бақылауы және өзін-өзі бағалауы болып табылады. Бұл кезеңде оқушылар бағдарламаның осы бөлімін не үшін оқу керектігін, оқу тапсырмаларын сәтті шешу үшін не істеу керектігін түсінуі керек. Білім беру қызметін ұйымдастырудың маңызды шарты – оқушыларды өз бетінше қабылдауға және міндеттерді қабылдауға енгізу.

Операциялық-танымдық кезеңде мұғалімнің оқу мотивациясын қалыптастырудағы іс-әрекеті оқушылардың оқу материалын түсінуіне бағытталған нақты әрекеттерді жүзеге асырудан тұрады. Білім беру қызметі оқушылардың танымдық қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек. Танымдық қажеттілік дегенімі – -жаңа білім алу қажеттілігі, қажеттілік зияткерлік іздестіру.

Бұл кезеңде оқушылар бағдарлама тақырыбының мазмұнын оқып, қажетті оқу іс-шараларын меңгеруі тиіс. Оқушының осы кезеңдегі білім беру қызметіне дұрыс көзқарасының пайда болуына айтарлықтай әсер оның қол жеткізген жетістіктерімен байланысты жағымды эмоциялар бере алады.

Рефлексивті-бағалау кезеңінде мұғалімнің оқу мотивациясын қалыптастырудағы қызметі оқушылардың өздерінің оқу іс-әрекеттерін талдауға, оны бағалауға, нәтижелерді қойылған міндеттермен салыстыруға үйренетін жағдай жасау болып табылады. Өткен бөлімді зерттеуді қорытындылау студенттерге жасалған нәрселерден эмоционалды қанағаттану сезімін, жаңа, қызықты нәрселерді үйренудің қуанышын сезінетіндей етіп ұйымдастырылуы керек. Осыған сәйкес болашақта осы сезімдерді қабылдау үшін бағдар қалыптасады, бұл шығармашылық өзіндік білім беру жұмысының қажеттілігіне әкеледі, яғни оқу іс-әрекеті үшін жағымды уәжді қалыптастыру.

И.Осипова, Л.М.Ткаченко және т. б. сияқты ғалымдар оң уәжді қалыптастыру үшін мониторинг пен бағалаудың маңыздылығы туралы айтады. Көптеген зерттеушілер үшін білім беру қызметінің нәтижелерін бағалаудың ынталандырушы рөлі өте жоғары.

Бастауыш сынып оқушыларының жұмысын бағалауда бұл жұмысты сапалы талдау, барлық жағымды аспектілерді бөліп көрсету, оқу материалын игеруді ілгерілету және кемшіліктердің себептерін анықтау маңызды болуы керек. Бағалау оқушыларды оқуға итермелеуі керек, сондықтан кіші мектеп жасында оқуды ынталандыру үшін оқушылардың білімге деген ұмтылысын қолдау маңызды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 290 с. 4.
4. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности [Текст] / Л.И. Божович. – Воронеж: Модэк, 2008. – 563 с.
5. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте [Текст] / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1983. – 296 с.
6. Матюхина, М.В. Мотивация учения младших школьников [Текст] / М. В. Матюхина. – М. : Педагогика, 2008. – 144 с.

УДК:37.013:373.2.

МЕТОДИКА ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Наджафалиева Л. И. - студентка группы ТП 23-10р
Тогатай М.М. - магистр,старший преподаватель

Одной из актуальных проблем начального обучения, требующей своевременного решения, является развитие творческого мышления и творческих способностей младших школьников. В динамичном, быстро меняющемся мире, общество значительно чаще переосмысливает социальный заказ школе, корректирует или изменяет цели и задачи школьного образования.

Образование – единый целенаправленный процесс воспитания и обучения, являющийся общественно значимым благом и осуществляемый в интересах человека, семьи, общества и государства. Государственная политика в сфере образования основывается на гуманистическом характере образования, приоритете жизни и здоровья человека, прав и свобод личности, свободного развития личности, воспитании взаимоуважения, трудолюбия и т. д. Государство гарантирует обеспечение права на образование в течении всей жизни в соответствии с потребностями личности, адаптивность системы образования к уровню подготовки, особенностям развития, способностям и интересам человека.

Начальное образование является наиболее важным в системе образования, оно направлено на формирование личности обучающегося, развитие его индивидуальных способностей, положительной мотивации и умений в учебной деятельности, таких как овладение чтением, письмом, счетом, основными навыками учебной деятельности, элементами теоретического мышления, простейшими навыками самоконтроля, культурой поведения и речи, основами личной гигиены и здорового образа жизни.

Главная цель, которая раньше определялась как формирование основ всесторонне и гармонично развитой личности, сейчас видится в том, чтобы сделать акцент на воспитание личности активной, творческой, креативной, осознающей глобальные проблемы человечества, готовой посильно участвовать в их решении. Стратегия современного образования заключается в том, чтобы дать возможность всем без исключения обучающимся проявить свои способности и весь свой творческий потенциал. В Концепции модернизации российского образования до 2015 г. одной из первостепенных выдвинута задача достижения нового, современного качества образования, выражающегося в необходимости развития творческих созидательных способностей личности. Соответственно знания и умения являются не конечной целью обучения, а инструментом, средством, полем для творческой деятельности, для самореализации каждого человека. Особого внимания требует обращение к данной проблеме в начальной школе, поскольку именно в младшем школьном возрасте закладываются основы учебной и осознанно управляемой творческой деятельностей.

Вот здесь и встает вопрос о том, что такое творческое мышление и творческие способности. А это уже область креативной педагогики.

Креативная личность – личность, способная и готовая к субъективному и объективному творчеству как процессу и результату.

Творческая личность – личность, успешно реализованная в объективном творчестве как процессе и имеющая объективные творческие результаты.

Становление креативной личности – формирование и развитие совокупности устойчивых креативных качеств человека, характеризующих его индивидуальность при обучении творчеству.

Становление творческой личности – формирование и развитие творческой личности на основе формирования и развития опыта профессионально-творческой деятельности.

Творческое мышление – вид мышления, связанный с выполнением творческого процесса и прогнозированием творческого результата.

Творческие способности – индивидуальные особенности человека, проявляющиеся при успешном осуществлении творческой деятельности и позволяющие оценить ее результативность. Приведенные понятия определяют педагогическое поле креативного образования.

Согласно многоуровневой системе в начальных классах происходит развитие творческого воображения и фантазии. Методология творчества дает и преподавателю и обучающемуся интеллектуальные инструменты для формирования творческого системного мышления. Структура креативного урока по методологии творчества существенно отличается от традиционного урока и включает в себя блоки, которые реализуют тему урока, адекватные целям креативного образования в целом. Ведь логика построения уроков творчества обусловлена целью – сделать процесс обучения подлинно развивающим. Мотивация уроков здесь состоит в том, что специально продуманы системы заданий для поддержания устойчивой положительной мотивации в ходе всего урока. Каждый креативный урок представляется информационной картой, которая представлена 8 блоками.

Литература

1. Общее образование: школа, гимназия, лицей. Юридический справочник директора, учителя, учащегося / Сост. М. Ю. Рогожин. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2014
2. Утемов В. В., Зиновкина М. М. Структура креативного урока по развитию творческой личности учащихся в педагогической системе НФТМ-ТРИЗ // Концепт. – 2013. – Современные научные исследования. Выпуск 1.
3. Зиновкина М. М. Многоуровневое непрерывное креативное образование в школе // Концепт. – 2012. – № 9.
4. Творческое воображение и фантазия: (Методы развития): Учеб.пособие по циклу курсов «Основы инженер. творчества и компьют. интеллектуал. поддержка инженер. мышления/ М. М. Зиновкина, Р. Т. Гареев, А. Б. Юрасов; Моск. гос. индустр. ун-т. Межкаф. центр инженер. Творчества, М. МГИУ., 1997
5. Утёмов В. В., Зиновкина М. М., Горев П. М. Педагогика креативности: Прикладной курс научного творчества: Учебное пособие. – Киров: АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.

ӘОЖ 451.62

ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАННЫҢ ҰЛТАРАЛЫҚ ДОСТЫҒЫ

Назар Н.Ә. - ТП-24-5кр тобының студенті
Нарымбет Г.Б. - аға оқытушы

Тарихи байланыс. Қазақ және өзбек халықтарының ұлтаралық достығы – ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи, мәдени, рухани байланыстар мен туыстық негізде өрбіген қарым-қатынас. Бұл достықтың терең тамыры бар және екі халықтың бір-біріне деген сыйластығы, ынтымағы мен бауырластығы арқылы нығайып келеді.

Ортақ тарих. Қазақтар мен өзбектер ежелден Орталық Азияда қатар өмір сүрген. Екі халықтың тарихы Алтын Орда, Әмір Темір мемлекеті, Қоқан хандығы сияқты ортақ тарихи кезеңдермен тығыз байланысты. XVI ғасырда Қазақ хандығы мен Өзбек хандығының өзара ықпалдастығы күшейіп, сауда-саттық, мәдени байланыс дамыды.

Туыстық байланыс.Екі халық та түркі тілдес халықтарға жатады, тілдері, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары өте ұқсас. Қанаттас өмір сүргендіктен, қазақ пен өзбек халықтарының арасында туыстық қатынастар көп.

Мәдени байланыс.Қазақ пен өзбек ақындары мен жазушылары халықтардың достығы туралы көп жазған. Мысалы, Әлішер Науаи мен Абай Құнанбаевтың еңбектері екі елдің мәдениетінде маңызды орын алады. Сонымен қатар, Шахан Мусаев сияқты өзбек жазушылары қазақ әдебиеті мен мәдениетіне үлес қосты.

Салт-дәстүр мен тұрмыс ұқсастығы. Қазақ пен өзбек халқының ұлттық тағамдары, қонақжайлылығы, мерекелері ұқсас. Наурыз мейрамы екі елде де кеңінен тойланады.

Ортақ музыка мен қолөнер. Дутар, қобызы, домбыра сияқты музыкалық аспаптары ұқсас. Қолөнерде кілем тоқу, зергерлік бұйымдар жасау мәдениеттері де ұқсастық танытады.

Қазіргі қарым-қатынас

1.Тәуелсіздік кезеңі

1991 жылы Қазақстан мен Өзбекстан тәуелсіздігін алғаннан кейін, екі ел достық қарым-қатынас орнатып, дипломатиялық байланыстарды күшейтті. Екі ел арасында экономикалық, мәдени және әлеуметтік салаларда ынтымақтастық дамуда.

2.Экономикалық байланыс

Қазақстан мен Өзбекстанның сауда-саттығы жылдан-жылға артып келеді. Ортақ шекара елдердің экономикалық серіктестігін нығайтып, бір-бірінің нарықтарына жол ашты.

3.Диаспоралар рөлі

Қазақстанда өзбек диаспорасы көп шоғырланған, ал Өзбекстанда қазақтар өмір сүреді. Бұл халықтар достық пен өзара сыйластықта өмір сүріп, өз мәдениеттерін сақтауға және дамытуға үлес қосуда.

4.Мәдени ынтымақтастық

Екі елде де қазақ және өзбек мәдени орталықтары жұмыс істейді. Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы достықты нығайтуға арналған түрлі мәдени іс-шаралар өткізіледі.

5. Мәдени байланыс

1.Әдебиет пен өнер

Қазақ және өзбек халықтарының әдебиеті мен өнері олардың мәдени байланысының айқын көрінісі. Әдебиеттегі ортақ рухани құндылықтар екі елдің арасындағы достықты нығайтты.

•Өзбек классикалық әдебиетінің ұлы өкілі Әлішер Науаи мен қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлы өз еңбектері арқылы халықтың рухани дүниесін байытты. Әлішер Науаидің поэзиясы түркі халықтарына ортақ мұра ретінде танылса, Абайдың өлеңдері мен қара сөздері өзбектерге де рухани күш сыйлады.

•Шахан Мусаев сияқты өзбек жазушылары қазақ әдебиетіне үлкен үлес қосты, ал қазақ жазушысы Мұхтар Әуезовтің еңбектері өзбек халқына жақсы таныс. Мұның өзі әдеби алмасудың маңызын көрсетеді.

•Өнер саласында да екі халық тығыз қарым-қатынаста болды. Мысалы, халықтық жыр-дастандар, эпикалық шығармалар – екі елдің ортақ мұрасы. “Алпамыс батыр”, “Қозы Көрпеш – Баян сұлу” сияқты шығармалар түркі халықтарының ортақ мәдениетін бейнелейді.

•Театр өнерінде де өзара байланыс бар. Қазақстан мен Өзбекстан театрлары бір-бірінің классикалық шығармаларын сахналап, көрермендер арасында үлкен танымалдыққа ие болды.

2.Салт-дәстүр мен тұрмыс ұқсастығы

Қазақтар мен өзбектердің күнделікті тұрмысы мен салт-дәстүрлері ғасырлар бойы өзара ықпалдастықта дамыған.

•Ұлттық тағамдар. Қазақ пен өзбек халқының ұлттық тағамдары ұқсас, әрі әртүрлі дәмдердің үйлесімін көрсетеді. Мысалы, өзбектердің палауы мен қазақтың ет тағамдары (бесбармақ), самса мен бауырсақ сияқты тағамдар екі елдің дастарқанының ажырамас бөлігі.

•Мерекелер. Наурыз мейрамы – қазақ пен өзбек халқы үшін ең маңызды ұлттық мерекелердің бірі. Наурыз – жаңару мен берекенің символы, және екі ел бұл күнді әдет-ғұрыптарға сай тойлайды: дастарқан жайып, түрлі ұлттық ойындар ұйымдастырады.

•Қонақжайлылық. Екі халық та қонақжайлығымен ерекшеленеді. Қазақтар “қонақ – құт”, өзбектер “меhмон – иззат” деп қонаққа үлкен құрмет көрсетеді. Бұл дәстүр ұрпақтан-ұрпаққа берілу арқылы достықты одан әрі нығайтты.

3.Ортақ музыка мен қолөнер

Қазақ және өзбек халықтарының музыкасы мен қолөнері – олардың мәдениетінің ерекше әрі бай қыры.

•Музыка. Музыкалық аспаптары ұқсас. Мысалы, қазақтың домбырасы мен өзбектің дутары, қобыз бен рубаб сияқты аспаптары халықтың музыкалық туындыларын орындау үшін кеңінен қолданылды. Әндер мен күйлер халықтың сезімдерін, қуанышы мен мұңын жеткізудің маңызды құралы болды.

•Ән дәстүрі. Қазақ пен өзбек халықтарының халықтық әндері мен жырлары махаббатты, туған жерге деген сүйіспеншілікті және өмір сұлулығын дәріптейді. Көптеген әндер екі халықтың да репертуарында орындалып, ортақ мәдениетке айналған.

•Қолөнер. Қазақ пен өзбек халқының қолөнерінде кілем тоқу, ою-өрнек жасау, зергерлік бұйымдарды дайындау кең тараған. Өзбектердің әйгілі қыш өнері, ал қазақтардың киіз үйлері – екі халықтың шығармашылық шеберлігін көрсетеді. Сонымен қатар, кілем тоқу өнері мен ұлттық киімдерде қолданылған ою-өрнектердің ұқсастығы екі халықтың мәдениеті бір-бірімен жақын екенін білдіреді.

Қазақ және өзбек халықтарының мәдени байланысы ғасырлар бойы жалғасып келеді. Әдебиет пен өнер, салт-дәстүрлер мен тұрмыс, музыка мен қолөнер екі халықтың рухани байлығының негізін құрайды. Бұл мәдени алмасу бүгінгі күнге дейін жалғасып, екі елдің ынтымағын одан әрі күшейтуде.

Соңғы жылдары аймақтық интеграция, ғаламдастыру процесімен қатар, мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық қарым-қатынастарда үстемдік сипаттағы тенденцияға айналды. Орталық Азияда аймақтандыру процесін дамыту үшін қолайлы алғышарттар бар. Бұл, ең алдымен, аймақты мекендейтін халықтардың тарихи, географиялық, мәдени және тілдік бірлігі. Сондықтан Орталық Азия, соның ішінде Өзбекстан сияқты мемлекеттермен ынтымақтастықты ұлғайту Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі міндеттері болып қалады. Өзбекстан мемлекетімен өзара татулық, тұрақты қарым-қатынас – біздің еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды факторы.

Осыған орай, Н.А. Назарбаевтың Қазақстан халқына “Қазақстан 2030” жолдауында: “Ұлттық мүдделерді қорғауды, сондай-ақ таяудағы және алыс перпективадағы күштердің тепе-теңдігін қамтамасыз етудегі біздің озық қаруымыз – интеграция саясаты, бірінші кезекте Қазақстанның, Өзбекстанның және Қырғызстанның арасындағы Орталық Азиялық Одақты нығайту, қарсы тұру емес, басқа мемлекеттердің істеріне араласпау, келісімге келу актілері үстем болуы тиіс” – деп атап көрсетті.

Оның үстіне осы аймақта, яғни Қазақстан, Өзбекстан арасында бірқатар елеулі мәселелер бар, атап көрсетсек, ауқымды экологиялық, аймақтық қауіпсіздіктің тиімді жүйесін құру; терроризмге, діни экстремизмге және есірткі бизнесіне қарсы күрестегі бірлескен қызметті үйлестіру туралы болып отыр.

Орталық Азия мемлекеттерін аймақтық интеграциялау идеясы Біртұтас Экономикалық Кеңістік (БЭК) құру туралы шартқа 1994 жылы 30 сәуірде Өзбекстан мен Қазақстан, кейіннен Қырғызстанның қол қоюмен нақты жүзеге асты. Шартты дамыту барысында 1994 жылғы шілдеде Президенттердің шешімімен Мемлекетаралық Кеңес және оның негізгі институттары құрылды. Осымен қатар Орталық Азиялық Ынтымақтастық және даму банкі (ОАЫДБ) құру туралы келісімге қол қойылды.

Қазіргі таңда Орталық Азиялық банкісінің қызметін толық мағынасында жемісті деп айтуға әлі ерте. Қазіргі бар активтерін пайдаланудағы елеулі кемшіліктер, тиісті жобаларды қарау кезінде бастаманың жеткіліксіздігі елеулі қол байлау болуда. Оның үстіне тиісті мемлекеттердің өзіне алған қаржылық міндеттемелерін сақтамауы Банк қызметіне теріс ықпал етуде. Осы міндеттемелерді тек қана Өзбекстан және Қазақстан мемлекеттері орындауда.

Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан Президенттері Терроризмге, саяси және діни экстремизмге, трансұлтық ұйымдасқан қылмысқа, сондай-ақ тараптардың тұрақтылығы мен қауіпсіздігінің өзге де қауіп-қатеріне қарсы күреске қатысты бірлескен іс-қимыл туралы 2000 жылғы 21 сәуірде қол қойылған шарттың шеңберіндеөздеріне алған барлық міндеттемелерін бұлжытпай сақтау қажеттігін атап көрсетті.

Өзбекстан мен Қазақстан арасындағы тұрақтылықты нығайту үшін достық маңыздың зор екенін атап өтпеуге болмайды. Ал экономикалық қатынаста, екі жақтың күш-жігерілілігі негіз болып келеді. Қазақстанның Өзбекстанмен осындай екі жақты қатынастары жемісті түрде дамып келеді, өйткені олардың негізіне тәуелсіздік, шекараларының бұзылмауы, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, тең құқылық және өзара тиімділік сияқты әмбебап принциптер алынған.

Өзбекстанмен ынтымақтастық – Қазақстанның Орталық Азиядағы саясатында басымдық берілетін бағыта. Бұл Өзбекстанның экономикалық әлуеті мен саяси салмағына байланысты. Ішкі тұрақтылықты қамтамасыз етуге жетерлік қол жеткізген, ірі мемлекет болып табылатын Өзбекстан көз жетерлік болашақта Қазақстан дипломатиясында маңызды орын алатын болады. Біздің елімізбен тату көршілік пен ынтымақтастықты нығайту қажеттігін Ташкенттің де осыны қабылдайтыны маңызды. Істің шын мәнінде Қазақстан мен Өзбекстан қарым-қатынасы Орталық Азия аумағында тұрақтылықтың маңызды факторы.

Әдебиеттер

1. Токаев К. К. “Внешняя политика Казахстан в условиях глобализации” – Алматы 2000 ж. 584 бет
2. Токаев К. К. “Под стягом независимости: Очерке о внешней политике Казахстана” – Алматы 1997ж. 736 бет
3. Тоқаев Қ. К. “Қазақстан Республикасының Дипломатиясы” – Астана 2001 ж. 552 бет
4. Тоқаев Қ. К. “Беласу” Алматы 2003 ж. 656 бет
5. Абдулпаттаев С. “Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты” – Алматы 2005 ж. 204 бет
6. Хан Г. Б., Суворов А. С., Рахманов Г. Б. “Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты” – Алматы 2003 ж. 512 бет

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Нартайқызы С. - Тп -24-18к4 тобының студенті
Арапбаева Г.О. - магистр, оқытушы

Оқу мотивациясы – оқушылардың білім алуға деген қызығушылығы мен ұмтылысының деңгейін анықтайтын маңызды факторлардың бірі. Қазіргі таңда оқушылардың білімге деген ынтасын жоғарылату – білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Кейбір оқушылар оқу процесіне қызығушылық танытса, басқалары сабаққа немқұрайлы қарап, үлгерініңтөмендеуінежолбереді. Мұндай жағдайда мотивацияны арттырудың тиімді жолдарын қарастыру қажет.

Оқу мотивациясы әртүрлі факторларға байланысты өзгеруі мүмкін. Кейбір оқушылар үшін жаңа білім алудың өзі қызықты процесс болса, басқалары үшін бұл міндет ретінде қабылданады. Білім алудың маңыздылығын түсіну және оны жеке тұлғалы қөсу мен болашақ жетістіктермен байланыстыра білу – мотивацияны арттырудың негізгі аспектілерінің бірі. Егер оқушы өзінің жетістіктері мен білімінің нақты мақсаттарымен байланысын көрсе, оның оқуға деген құлшынысы күшейе түседі. Оқушыларға оқу материалдарының маңыздылығын көрсету. Бұл олардың не үшін оқу керектігін түсінуге көмектеседі. Мысалы, нақты өмірдегі жағдайларға мысал келтіріп, білімнің практикалық қолданылуын баяндау. Оқушылардың жеке мақсаттарын қоюына жағдай жасау. Бұл мақсаттар оларды ынталандырып, оқу процесіне белсене қатысуға көмектеседі. Мектепте нақты, қолжетімді және уақыт шеңберінде орындалатын мақсаттарды белгілеу маңызды. Сабақтарды жан-жақты және қызықты ету. Интерактивті әдістер, ойындар және жобалық жұмыстар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Оқушылар арасында ынтымақтастықты дамыту. Топтық жұмыстар арқылы олар бір-бірінен үйреніп, ынтымақтастық орната алады, бұл оқу процесіне қосымша мотивация береді. Оқу жетістіктерін ілтипатпен атап өту. Оқушыларды марапаттауға немесе ынталандыруға арналған жүйе арқылы олардың оқу мотивациясын арттыруға болады. Оқушылардың ата-аналарымен тығыз байланыс орнату. Ата-аналар оқушыларды қолдап, үйде оқу процесіне назар аударғанда, мотивация жоғарылайды. Сонымен қатар, оқу мотивациясының төмендеуіне бір қатар факторлар әсер етеді. Мысалы, оқыту әдістерінің бір сарынды болуы, мұғалімдер мен ата-аналардың қолдау көрсетпеуі, құрдастар тарапынан қысым немесе үлгерім бойынша сәтсіздіктер – оқушылардың білім алуға деген ынтасына зайтуы мүмкін. Сондықтан, оқу процесін оқушылар үшін қызықты әрі пайдалы ету маңызды.Бұл мақалада оқушылардың оқу мотивациясына әсер ететін негізгі факторлар мен оны көтерудің тиімді әдістері қарастырылады.

Оқу мотивациясына әсер ететін факторлар

1. Оқытудың мазмұны мен әдістері – қызықты және практикалық сабақтар оқушылардың қызығушылығын арттырады.
2. Мұғалімнің рөлі – ұстаздың оқушыға деген қарым-қатынасы мен оқыту стилі.
3. Оқу ортасы – мектептің психологиялық және физикалық жағдайы.
4. Ата-ананың қолдауы – отбасындағы білімге деген көзқарас.
5. Құрдастардың ықпалы – достар мен сыныптастардың көзқарасы.
6. Ішкі және сыртқы мотивация – өздігінен оқу қажеттілігі немесе марапат пен жазалауға негізделген ынталандыру.

Оқушылардың оқу мотивациясын арттыру жолдары

Қызықты және интерактивті сабақтар өткізу

- Практикалық тапсырмалар, ойын әдістерін қолдану.
- Ақпараттық технологияларды пайдалану (видео, презентация, виртуалды зертханалар).

Жеке көзқарас пен ынталандыру

- Оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін ескеру.
- Олардың жетістіктерін мадақтау және бағалау жүйесін жақсарту.

Оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру

- Оқушылардың оқу мақсатын түсінуіне көмектесу.
- Кәсіптік бағдар беру және болашақ мүмкіндіктерін көрсету.

Қолайлы оқу ортасын қалыптастыру

- Қолдау көрсететін, позитивті сынып атмосферасын жасау.
- Психологиялық жайлылықты қамтамасыз ету.

Мектеп пен отбасының өзара әрекеттестігі

-Ата-аналармен тығыз байланыс орнату.

-Оқушылардың жетістіктері туралы ата-аналарды хабардар ету.

Оқушылардың ілімдерінің толыққанды уәждемесін қалыптастыру үшін мынадай жағдайларды қамтамасыз ету маңызды: мазмұнды тұлғаға бағдарланған қызықты материалмен байыту; оқушылардың танымдық қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру; балалардың өзара қызықты қарым-қатынасын ұйымдастыру; жоғары қиындықтағы тапсырмаларды орындауды ынталандыру; барлық оқушыларға - қабілетті, арттақалған, немқұрайлы қарауға адамгершілік қатынасты бекіту; барлық оқушылар арасындағы қарым-қатынастың біркелкі стилін сақтау; өз мүмкіндіктерін белсенді өзін-өзібағалау; өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысты бекіту; балалардың бастамаларына тиімді қолдау көрсету, қиындық туындаған кезде оқушыларды жігерлендіру; оқу еңбегіне жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу оқыту әдістері мен әдістерінің алуан түрлілігіне қамқорлық жасау.Баланы оқуға қалай ынталандыруға болады, егер ол оқығысы келмесе, үй тапсырмасын орындамаса, сабақта жиі алаңдайды, үлгерімі туралы алаңдамайды? Сынып пен мектеп психологиялық ыңғайсыздықпен, мазасыздықпен, зеріктірумен байланысты болса, ешқандай ынталандыру көмектеспейді. Оқытуда оқу мотивациясының болмауының бірнеше себептері болуы мүмкін. Бала мектепке дайын емес. Ата-анасы оны жылдар бойы дамымаған деп санайды, оның көкжиегі кең. Алайда, бірінші сынып оқушысы психологиялық тұрғыдан мектептегі тәртіпке бағынуға дайын болмауы мүмкін, сабақта тыныш отыра алмайды, мұғалімді тыңдай алмайды. Бұл жағдайда ол балабақшада тағы біржыл тұруы мүмкін.

Нашар оқу үлгерімінің себебі мұғаліммен немесе мектептегі әріптестермен қақтығыстар болуы мүмкін. Жағдайды түсініп, оны өзгертуге тырысыңыз. Егер бұл нәтиже бермесе, үйдеоқытуғакөшуеңжақсынұсқа болуы мүмкін. Психологиялық тұрғыдан бұл үлкен сыныптардағы сабақтарға қарағанда әлдеқайда ыңғайлы. Мектепке барғысы келмеудің себебі физикалықерекшеліктерболуымүмкін. Көбінесе балалар көпшіліктен ерекшеленетіндерді мазақ етеді. Интернеттегі мектепке көшу, кем дегенде, нәресте есейгенге дейін және психологиялық тұрғыдан қалыптасқанға дейін проблеманың ауырлығын жоюға көмектеседі. Бұл ата-аналардың шамадан тыс амбицияларымен күресуге деген ұмтылыс болады. Кейбіреулер балаларын мектептен Бесеудің орнына төрт әкелгені үшін ұрысады. Содан кейін баланың өзін-өзі бағалауы төмен болады, ол өзін жақсы оқи алмайды деп санайды. Ата-аналармен эмоционалды байланыс жоғалады. Басқалары баланы бір уақытта бірнеше үйірмеге жазады, ол оларға барғысы келетінін сұрамайды. Нәтижесінде, мектеп оқушысы үмітін ақтамайды және егер оған отбасы тарапынан жоғары талаптар кедергі жасамаса, мүмкін болғаннан әлде қайда нашар оқиды.

Оқу мотивациясын арттыру – кешенді әрі үздіксіз процесс. Оқушылардың білімгедеген қызығушылығын ояту үшін мұғалімдер, ата-аналар және мектеп әкімшілігі бірігіп жұмыс жасауы қажет. Қазіргі заманғы білім беру әдістерін қолдана отырып, біз оқушылардың оқуға деген ынтасын көтеріп, олардың болашақта табысты болуына ықпал ете аламыз.

Оқу мотивациясын арттырудың жолдары әр оқушының жеке ерекшеліктеріне байланысты болғандықтан, бекітілген әдістер мен тәсілдерді адаптациялау маңызды. Әр оқушының дамуына ықпал ететін жақсы оқу ортасын құру, оларды белсенді, креативті, ынталандырылған тұлғалар ретінде қалыптастыруға себеп болады. Оқушылардың мотивациясын арттыру тек білім беру процесін жақсарта алмайды, сонымен қатар олардың тұлғалық дамуына, жауапкершілігін арттыруға, және болашақта табысқа жету мүмкіндіктерін көбейтеді. Оқу мотивациясы мектептен тыс өмірде де маңызды рөл атқарады, себебі мотивациясы жоғары оқушылар өздерін үнемі дамытуға, жаңа білім мен дағдыларды игеруге дайын болады.

Сондықтан, мұғалімдер, ата-аналар және оқушылар өздігінен білім алу процесінде белсенді әңгімелесу, ынтымақтастық және қолдау арқылы оқу мотивациясын арттыруға күш салып, білім алудың сапасын жақсартуға ықпал ете отырып, болашақтың өнімді азаматтарын тәрбиелеуге тиіс.

Әдебиеттер

1. Заикина А.И. Способы и методы, помогающие повысить мотивацию на занятиях. - URL: https://урок.рф/library/sposobi_i_metodi_pomogayushie_povisit_motivatciyu_n_114236.html
2. Корней М.И. Приемы и методы повышения мотивации к обучению. - URL: https://subochi.schools.by/pages/metod
3. Парамонова Н.А. Приёмы и методы развития учебной мотивации учащихся в образовательном процессе. - URL: https://www.art-talant.org/publikacii/20549-priemy-i-metody-razvitiya-uchebnoy-motivacii-uchaschihsya-v-obrazovatelynom-processe-iz-opyta-raboty

ӘОЖ 371.3

САБАҚТАН ТЫС УАҚЫТТА ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУ

Наурызбай Н. - Педагогика және психология ББББ, 1-курс студенті
Медеубаева К. - п.ғ.к., доцент
Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың креативті ойлау қабілетін дамыту. Оқу процесінен тыс уақытта қосымша білім беру әдістері оқушылардың креативті ойлауын дамытуға айрықша мүмкіндік береді. Бұл мақалада сабақтан тыс уақытта қосымша білім беру жағдайында оқушылардың креативті ойлауын бағалау әдістері мен тиімді жолдары қарастырылады.Креативті ойлау – адамның жаңа идеяларды тудырып, оны нақты мәселені шешуге қолдана білу қабілеті.**[1]**Креативті ойлау процесі барысында оқушы өздігінен ойланып, стандартты емес шешімдер қабылдай алады. Бұл қабілет қазіргі заманғы білім беруде басты құндылық ретінде қарастырылады.Сабақтан тыс уақытта оқушыларға арналған қосымша білім беру бағдарламалары олардың шығармашылық және интеллектуалдық дамуына жағдай жасайды.Заманауи білім беру жүйесінде оқушының жан-жақты дамуына жағдай жасау – маңызды міндеті. **[2]**Сабақ уақытында оқушылар жалпы білім беру бағдарламасы негізінде білім алады. Алайда, бұл шектеулі уақыт аясында әрбір оқушының жеке қабілеттерін дамытуға және оның креативті әлеуетін ашуға мүмкіндік әрдайым бола бермейді. Сондықтан сабақтан тыс уақытта қосымша дайындау қажеттілігі туындайды. Білім беру саласының басты мақсаты – креативті инновациялық ойлауды, жаңашыл идеялар ұсына алатын, өзгермелі ортада тиімді шешімдер қабылдай білетін тұлғаларды қалыптастыру.

Сабақтан тыс уақытта қосымша білім беру жағдайында оқушының креативті ойлауын бағалау – оның жаңа және таңсық қабілеттерін анықтап, дамытуға бағытталған маңызды құрал. Бұл мақалада мен сабақтан тыс уақытта оқушылардың креативті ойлау қабілетін бағалаудың мәні, маңыздылығы, бағалау критерийлері мен әдістері, сондай-ақ оқушының шығармашылық әлеуетін дамыту жолдарын қарастырып, талдап көрсетемін: креативті ойлауды бағалау үшін нақты критерийлер мен дескрипторлар құру; әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар дайындап, оқушылармен эксперименттік жұмыс жүргізу; алынған нәтижелерді диаграмма және балл бойынша талдап, қорытынды шығару.

Сабақтан тыс білім берудегі креативті ойлаудың рөлі – бұл стандартты емес шешімдер іздеу, жаңа идеяларды құрастыру және оларды жүзеге асыру қабілеті **[3]** Сабақтан тыс уақытта оқушының креативтілігін дамыту маңызды, себебі:1. Креативті еркіндік береді: Сабақтағы шектеулерден тыс оқушылар өз идеяларын еркін ұсына алады.2.Оқушының жеке қабілеттерін ашады: Қосымша білім беру арқылы оқушылар өздерінің мықты және әлсіз жақтарын анықтай алады.3.Креативті ойлау дағдыларын дамытуға жағдай жасайды: Бұл болашақта әртүрлі салада тиімді жұмыс істеуге көмектеседі.4.Жаңа идеялар мен шешімдерді табуға ынталандырады: сабақтан тыс жұмыстарда оқушылардың қиялы мен инновациялық ойлау қабілеттері дамиды.

Сабақтан тыс уақытта оқушының креативтіойлауын бағалау келесі мақсаттарды көздейді: оқушының креативті ойлау деңгейін анықтау және жаңа идеялар ұсыну қабілеті мен креативті шешімдерді табу мүмкіндігін бағалау; жетістік деңгейін өлшеу; оқушылардың орындаған тапсырмалары арқылы олардың жетістіктерін бағалау; даму бағыттарын белгілеу бағалау нәтижелеріне сүйене отырып, оқушылардың креативті қабілеттерін дамыту стратегияларын құру; мотивацияны арттыру, бағалау нәтижесінде оқушыларды жаңа идеялар іздеуге ынталандыру.

Креативті ойлауды тиімді бағалау үшін нақты критерийлер мен дескрипторларды қолдану қажет. Мысалы ««Менің болашақ мектебім» жобасын формативті **бағалаудың**үлгісін ұсынамын (кесте-1)

Критерий	Сипаттамасы	Дескрипторлар	Жетістік деңгейі
Идеяның жаңашылдығы	Ұсынылған идеяның бірегейлігі, стандартты шешімдерден ерекшелігі	Идея мүлдем ерекше және тың.	10
		Идея жаңа, бірақ таныс элементтері бар.	8
		Идея стандартты	7
		Идея көшірілген.	5
Жүйелілік	Тапсырманы кезең-кезеңімен, логикалық құрылымда орындауы	Тапсырма логикалық және реттелген	10
		Жүйелілік байқалады, бірақ кей жерлері толық емес	8
		Жұмыста реттілік аз	7
		Жүйелілік жоқ	5
Креативтітәсіл	Тапсырманы орындауда стандартты емес, креативті әдістерді қолдануы	Креативті элементтер айқын көрінеді	10
		Креативті тәсілдер бар, бірақ жеткіліксіз	8
		Креативтілік аз байқалады	7

		Тапсырма стандартты тәсілмен орындалған	5
Практикалық қолданбалылық	Ұсынылған идеяның өмірде қолдану мүмкіндігі және маңыздылығы	Ұсыныс толық қолдануға жарамды	10
		Ұсыныстың маңыздылығы бар, бірақ толық жетілмеген	8
		Ұсыныс шектеулі түрде қолданылуы мүмкін	7
		Ұсыныс мүлдем қолдануға жарамсыз	5
Эстетикалық безендіру	Жұмыстың тартымды және ұқыпты түрде орындалуы	Жұмыс өте тартымды және ұқыпты	10
		Безендіру жақсы, бірақ кейбір жерлері жетілдіруді қажет етеді	8
		Безендіруде олқылықтар бар	7
		Безендіру эстетикалық талапқа сай емес	5

Кесте – 1. Оқушының креативті ойлауын формативті **бағалау** критерийлері мен дескрипторлары.

Креативті ойлау тек өнер немесе әдебиет саласында ғана емес, сондай-ақ ғылым, техника, кәсіпкерлік және әлеуметтік жобаларда да маңызды рөл атқарады. Осы мақалада оқушылардың креативті қабілеттерін бағалау мен дамыту әдістері, оның ішінде «**Менің болашақ мектебім: креативтіжоба»** тапсырмасы қарастырылды.

Сурет-1, 2, 3, 4, 5, 6. Оқушылардың креативті ойлауын дамыту жұмыстарын ұйымдастыру.

Зерттеу барысында қолданылған әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар оқушылардың креативті ойлау деңгейінің артқанын нақты көрсетті. Оқушылардың **«Менің болашақ мектебім»** жобасындағы креативті ойлау деңгейінің өзгерісін динамика бойынша диаграммасын ұсынамын.**Бастапқы кезеңде** көрсеткіштер орташа 45-55% аралығында болды.**Тәжірибе барысында** оқушылардың көрсеткіштері 65-72% дейін өсті.**Қорытынды кезеңде** нәтижелер 85-92% деңгейіне жетіп, айтарлықтай оң өзгеріс байқалды.Диаграммада**бастапқы кезең, тәжірибе барысы** және **қорытынды кезеңдегі** негізгі көрсеткіштердің өзгерісі көрсетіледі. (кесте – 2)

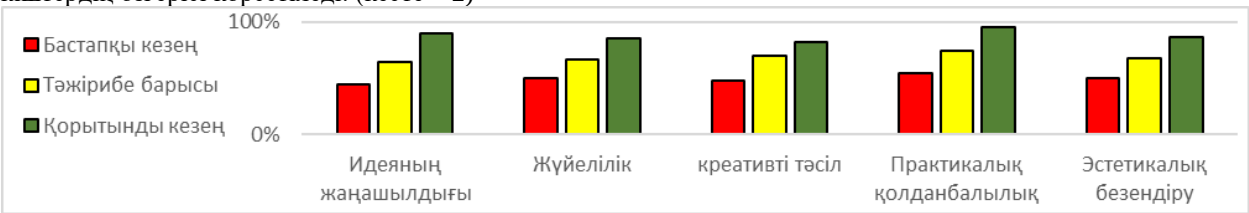

Кесте – 2. Оқушылардың **креативті ойлау деңгейінің динамикасы.**

Қорытындылай келе, сабақтан тыс уақытта қосымша білім беру арқылы оқушылардың креативті ойлауын дамыту – болашаққа жасалған үлкен қадам. Оның мысалы «Менің болашақ мектебім» жобасын жүзеге асыру барысында олардың қиялы ұшқырланып, логикалық ойлау дағдылары жетілді. Өз тәжірибемнен байқағаным, формативті бағалау жүйесі олардың ынтасын арттырып, өз жұмысын жетілдіруге деген қызығушылығын күшейтті. Оқушылар тек макет немесе бизнес-жоспар жасап қана қоймай, өз ойларын жүйелі түрде жеткізіп, креативті шешімдер ұсынуға бейімделді. Бұл зерттеу мен үшін де үлкен тәжірибе болды. Алдағы уақытта осы бағытта жұмыстар жүргізіп, жаңа әдістерді қолданып, оқушылардың шығармашылық әлеуетін одан әрі дамытуды жоспарлаймын. Себебі, креативті ойлау – болашақтың кілті.

Әдебиеттер
1. Кен Робинсон. «Шығармашылық мектебі: креативтілікті дамыту жолдары». – Алматы, 2015.
2. Құсайынов А.К. «Қазақстандағы қосымша білім беру жүйесі: жаңа мүмкіндіктер мен даму жолдары». Білім баспасы, 2020.
3. Нұрсұлтанов Ж., Әбдіғали Е. «Қосымша білім берудегі инновациялық әдістер». – Алматы, 2021.

ӘОЖ 451.62

ШОҚАН УӘЛИХАНОВТЫҢ ҚАШҚАРИЯҒА САПАРЫ

Назар Н. - ТП_24_5Кр тобының студенті
Илимова А.Т. - аға оқытушы

Шоқан Уалихановтың Қашқарияға сапары: Шоқанның Қашқарияға сапары ғалымдық, ағартушылық саласындағы еңбегінің жаңа белеске көтерілуіне жол ашты. Қоқан хандығының Қашқардағы консулы әрі саяси резидентінің көмегімен Қашқардың экономикалық саяси құрылымын зерттеп, бұл халықтың тарихы мен этнографиясынан көптеген материалдар жинайды. Қашқар сапарынан «Алты шаhардың, яғни Қытайдың Нанлу провинциясының шығыстағы алты қаласының жайы» атты еңбеп дүниеге келеді. Шоқаннан қалған мұраның бірі-бейнелеу өнеріндегі зерттеулері. Бұл еңбектер оның өнердің осы саласындағы қазақтың тұңғыш профессионал суретшісі болғанын дәлелдейді. Ол негізінен портрет, пейзаж және халықтың тұрмыс-салтын бейнелеумен айналысқан. Одан 150-дей сурет қалған.Науқасы меңдегендіктен Петербургтан елге оралған Шоқан туған халқының екі жақты қанауда езілгенін көріп, 1862 жылғы сайлауда Атбасар округының аға сұлтаны болуға талпынады.Тән ауруы мен жан ауруына шипа таба алмаған Шоқан 1865 жылы Алтынемелде, Көшкентоғай деген жердегі Тезек төренің ауылында қайтыс болады.Шоқанның маңдайына «жарқ етіп сөнген құйрықты жұлдыздай» қысқаған ғұмыр сүру жазылды. Бірақ ол аз ғана ғұмырында адам қабілетінің ғажайып мүмкіндіктерін, гуманизмнің биік өресін, ұлтжандылықтың жалтақсыз үлгісін, алғырлықтың қайран қаларлық өнегесін барша болмысымен, нақтылы іс-әрекетімен дәлелдеп үлгерді.

Шоқан Уалихановтың өткен өмірінен Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов (шын есімі Мұхаммед Қанафия; 1835, Қостанай облысы, Сарыкөл ауданы, Құсмұрын жері — 10 сәуір 1865, Көшентоған, Жетісу) — қазақтың ұлы ғалымы, XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанда туған демократтық, ағартушылық мәдениеттің тұңғыш өкілдерінің бірі, шығыстанушы, тарихшы, фольклоршы, этнограф, географ, ағартушы. Әжесі бала күнінде «Шоқаным» деп еркелетіп айтуымен «Шоқан» аталып кеткен.Ш.Уалихановтың Ұлты қазақ болғанымен,азаматтығы Ресей империясында болды. Шоқанның ата-бабалары атақты сұлтандар әулетіне жатады. Оның арғы бабасы Абылай хан XVII ғасырдағы айбынды қазақ билеушілерінің бірі болды. Ал атасы Уәли хан патша үкіметі ресми түрде бекіткен қазақтың соңғы ханы еді. Шоқанның әкесі - Шыңғыс Уәлиханов білімді адам болған.Әкесі Шыңғыс Уәлиханұлы сол кезде Аманқарағай дуанының (орталығы Қараоба мекені) аға сұлтаны болған. Округ орталығы 1844 жылы Құсмұрын қамалына ауысқаннан кейін дуан аты Құсмұрын болып өзгертілді.Шоқанның балалық шағы қыс кезінде Обаған бойындағы Күнтимес ордасында, жазда Есілдің оң саласы Аққанбұрлық алабындағы ата жайлауда өткен. Әжесі Айғаным тұратын Сырымбеттегі хан ордасында да балдәурен күндерін өткізген.«Жеті жұрттың тілін білуге тиісті» хан тұқымы болғандықтан, Күнтимес ордасындағы әкесі ашқан ауыл мектебінде хат таныған Шоқан сол мектепте ортағасырлық қыпшақ-шағатай тілін меңгереді, парсыша, арабша тіл сындырады.Шоқанның жақын туыстарының естеліктеріне қарағанда, ол бала кезінен білімге бейім әрі құмар болған. Шоқан тарихи аңыз-әңгімелерге ерте бастан-ақ қызыққан. Ол жастайынан данагөй билердің әңгімелерін, акындардың өлең- жырларын зор ықыласпен тыңдап өсті. Оған тәрбие беруде сұлтан әулетінен шыққан әжесі Айғанымның ықпалы күшті болды. Ол жас Шоқанға ежелгі қазақ аңыздарын, аңыз-әңгімелерін, мақал-мәтелдері мен даналық сөздерін жиі айтып отыратын. Шоқан 12 жасына дейін Құсмұрындағы мектепте оқып, мұсылман діні ілімімен танысты. Шоқан ауылдық бастауыш мектепте оқып жүріп-ақ араб, парсы, шағатай тілдерінің негізін үйреніп алды. Шоқанның жақын туыстарының естеліктеріне қарағанда, ол бала кезінен білімге бейім әрі құмар болған. Шоқан тарихи аңыз-әңгімелерге ерте бастан-ақ қызыққан. Ол жастайынан данагөй билердің әңгімелерін, акындардың өлең-жырларын зор ықыласпен тыңдап өсті. Оған тәрбие беруде сұлтан әулетінен шыққан әжесі Айғанымның ықпалы күшті болды. Ол жас Шоқанға ежелгі қазақ аңыздарын, аңыз-әңгімелерін, мақал-мәтелдері мен даналық сөздерін жиі айтып отыратын. Шоқан 12 жасына дейін Құсмұрындағы мектепте оқып, мұсылман діні ілімімен танысты. Шоқан ауылдық бастауыш мектепте оқып жүріп-ақ араб, парсы, шағатай тілдерінің негізін үйреніп алды.2. Шоқан Уалиханов:Қашқарияға сапары

Шоқанның Қашқарияға сапары ғалымдық, ағартушылық саласындағы

еңбегінің жаңа белеске көтерілуіне жол ашты. Шоқан Уәлихановтың Қашқарияға сапары 1858-1859 жылдары жүзеге асырылған және оның ғылыми-зерттеушілік қызметіндегі ең маңызды оқиғалардың бірі болып табылады. Сапар барысында Шоқан сол уақытқа дейін батыс зерттеушілері үшін белгісіз болған Қашқария аймағы туралы құнды мәліметтер жинап, бұл өңірдің этнографиясы, географиясы және мәдениеті жөнінде тың ақпарат әкелді. Сапар барысы:1858 жылы маусымда Шоқан Уәлиханов Жетісу аймағынан

шығып, Құлжа қаласы арқылы Тянь-Шань тауларын кесіп өтіп, Қашқар қаласына жетті. Бұл сапар кезінде ол саудагер кейпінде болып, өзінің зерттеу жұмысын жасырын жүргізді. Сапардың жалпы ұзақтығы шамамен бір жылды құрады, оның 6 айы Қашқарияда өткізілді.Қашқария ол уақытта Қытайдың құрамындағы, бірақ дербес басқарылатын аймақ болды. Ол Тянь-Шань тауларының оңтүстік жағында орналасқан және Шығыс Түркістанның маңызды сауда, мәдени және саяси орталығы саналған.

Қашқариядағы зерттеулері:

1. Этнографиялық зерттеулер:

Шоқан жергілікті халықтың тұрмысын, мәдениетін және салт-дәстүрлерін зерттеді. Ол:

•Қашқар тұрғындарының киімдері мен тағамдары;

•Отбасылық әдет-ғұрыптары, діни рәсімдері;

•Қолөнері мен сауда-саттық ерекшеліктері туралы мәліметтер жинады.

2.Географиялық зерттеулер:

Шоқан Қашқарияның табиғи ерекшеліктерін мұқият зерттеді:

•Тау асулары, өзендер мен шөлді аймақтардың орналасуын картаға түсірді.

•Қала мен оның маңындағы аймақтардың ландшафтын сипаттап, ауа райының ерекшеліктерін жазып қалдырды.

3.Саяси және әлеуметтік құрылым:

Шоқан Қашқарияның әкімшілік басқару жүйесін, билеушілердің халықпен қарым-қатынасын зерттеді. Ол бұл аймақтың экономикалық және саяси жағдайына баға берді.

Сапардың нәтижелері:Шоқан Уәлиханов Қашқариядан оралған соң, өзінің зерттеулерінің негізінде көптеген ғылыми еңбектер жазды. Оның ішінде ең танымалы – «Алтышаhар немесе Қытайдың Нан-Лу провинциясы туралы» еңбегі. Бұл еңбек:

•Қашқарияның этнографиясы, географиясы және тарихы туралы толық мәлімет беретін алғашқы ғылыми еңбек болды.

•Еуропалық ғалымдар арасында жоғары бағаланып, оны Орталық Азияны зерттеген ірі ғалым ретінде танытты.Шоқан Қашқария туралы карталар жасап, жергілікті халықтың тұрмысы мен мәдениетінің құнды деректерін жинақтады. Бұл материалдар қазақ халқының ғылыми әлемдегі орнын айқындауға үлес қосты.Шоқан Уәлихановтың Қашқарияға сапары – қазақ ғылымы мен мәдениетінің әлемдік деңгейде танылуына ықпал еткен ерекше оқиға. Бұл сапардың нәтижесінде жиналған мәліметтер Орталық Азияны зерттеуге негіз болды және Шоқанды Шығыстану ғылымының көрнекті өкілі ретінде әлемге танытты.Қоқан хаңдығының экономикалық саяси құрылымын зерттеп, бұл халықтың тарихы мен этнографиясынан көптеген материалдар жинайды. Қашқар сапарынан «Алты шаhардың, яғни Қытайдың Нан-лу провинциясының шығыстағы алты қаласының жайы» атты еңбегі дүниеге келеді. Шоқан Уалиханов Қашқарияға қалай барды?Жас офицер Шоқан Уәлихановтың Қашғарияға сапары өте күрделі және аса қауіптілердің бірі болды. Бұл жерге XIII ғасырда атақты Марко Поло да келген, бірақ содан бері ұйғырлардың мекені туралы ақпарат сирек болатын. 1857 ж. жас саяхатшы Адольф Шлагинтвейт Қашғарияға баруға ниет білдіріп, тіпті Қашғарияның билеушісінің сеніміне кіріп, онымен дос болады. Алайда, көп ұзамай, Адольфтің арам пиғылы әшкереленіп, ол басынан айырылғаны мәлім болды. Ол оқиғаны Шоқан естімесе де, бұл сапардың ауыр екенін толыққанды түсінген болатын. Оның басты артықшылықтары – сұлтанның ұлы, Шыңғыс хан ұрпағынан. Оған қоса, көзқарастары еуропашыл еді. Достоевский, Майков, Полонскиймен хат алмасқан Шоқан ендігі әрі бәрін ұмытуға тура келді. Әлім есімді Қашғариядан 20 жыл бұрын әкесімен көшіп келген бозбала, кейін Саратовқа кетіп қалғаны туралы белгілі болды. Тапқыр Шоқан, Әлімнің есімін алып, осы «аңыздың» ұтымды екенін түсінеді. Шашын қырып, эполетті әскери кителін киіп алыс жолға аттанады. Қашғарияда Әлімнің ағайындары Шоқанға сеніп, оны үлкен той жасап қарсы алады, тіпті Әлімнің туған әжесі оған алтынмен қапталған «аракчинді» (тақия сияқты бас киім) сыйға тартады екен. Шоқан Қашғарда қысты өткізіп, керуенмен қайтар жолға аман-есен аттанады. Кейін Қашғария билігі алданғандарын біліп, керуеннің соңынан Шоқанды қолға түсіру үшін жасақ жібереді. Алайда, олар керуеннің Ресей аумағына ауып кеткенін көріп, бос қол қайтады.

Шоқанның жаңашыл, демократиялық көзқараста екенін білген патша Александр II оның еңбегін бағалау былай тұрсын, оны астыртын қуғын-сүргінге ұшыратты. Оның үстіне ауру меңдеген ғалымның, қызу жүріп жатқан ғылыми-зерттеу жұмыстарын, сүйікті достарын қалдыруына тура келді. Сөйтіп, Шоқан астанада не бары бір жарым жыл тұрып, 1861 жылы қазақ даласына оралды. Туған жердің таза ауасы дертке дауа болар деп ойлаған еді.Шоқан елге келген соң науқастығына қарамастан біржола ғылыммен шұғылданды, Омбыдағы, Петербургтегі достарына қазақ даласынан материалдар жіберіп, үнемі хат жазысып тұрды. Әрине, мұның бәрі оның науқасын меңдете түсті, қазақтан шыққан тұңғыш саяхатшы-ғалым 1865 жылы 25 майға Тезек төре аулында қайтыс болды. Осы күнгі Талдықорған облысының Панфилов ауданының Алтынемел тауының баурайына жерленді. 1958 жылы ағартушы ғалымның зиратының басына сәулетті ескерткіш орнатылды. Кейін осында Ш. Уәлихановтың мемориалдық музей ашылды.

Әдебиеттер

1. Әнуар Исмағанбетов, Ш. Уалиханов. Тыңдамалы шығармалар. Алматы 1986 ж.
2. Ш. Уалиханов. Сот реформалары жайындағы жазбалар. Алматы 2000 ж.

3. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін, бес томдық үшін томы. Алматы. М.Х. Асылбеков 1996ж.
4. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін, бес томдық үшін томы. Алматы. М.Х. Асылбеков 1996ж. Бұлда сонда
5. Ч. Мусин «Қазақстан тарихы» Алматы , 2005 ж.
6. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін, бес томдық үшін томы. Алматы. М.Х. Асылбеков 1996ж.

УДК 008(075.8)

ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ.ЖЕНСКИЙ СУЛТАНАТ

Нурлан Э.Р. - студент группы ТП23-5р
Мирзамсеитова Г.Е. - старший преподаватель

Женский султанат — период в истории Османской империи (XVI–XVII века), когда женщины гарема,особенно матери и жены султанов, оказывали значительное влияние на политику государства. Эти женщины играли ключевую роль в принятии государственных решений и дипломатических отношениях.

Период женского султаната в Османской империи (XVI–XVII века) стал уникальным явлением, когда женщины из гарема — матери султанов,жены и фаворитки — получили значительное влияние на политику.Женский султанат отражает не только борьбу за власть внутри дворца,но и умение женщин использовать свои ресурсы — политическую интуицию, дипломатические связи и личные качества — для укрепления позиций империи. Этот период начался с Хюррем Султан при Сулеймане Великолепном и продолжался более века, включая таких влиятельных фигур, как Нурбану, Кёсем и Турхан Султан.

Хюррем Султан-легендарная женщина Османской империи.Хюррем Султан (ок. 1502–1558), известная как Роксолана, была наложницей, а затем законной женой султана Сулеймана Великолепного. Уроженка Рутении (современная Украина),она быстро завоевала любовь султана своей красотой,остроумием и умом.Хюррем стала первой женщиной, которая официально вышла замуж за султана, нарушив вековые традиции. Она активно участвовала в политической жизни, переписывалась с иностранными лидерами и влияла на ключевые государственные решения.Ее благотворительная деятельность включала строительство мечетей, больниц и образовательных учреждений. Хюррем оставила глубокий след в истории Османской империи как одна из самых влиятельных женщин своего времени.

Нурбану Султан:Влиятельная фигура эпохи Женского СултанатаНурбану Султан (1525–1583) была женой султана Селима II и матерью Мурада III, став одной из ключевых фигур периода Женского султаната в Османской империи. Предположительно итальянского происхождения, она выделялась умом,образованием и дипломатическими способностями.После восшествия сына на престол Нурбану получила титул валиде-султан, что позволило ей активно влиять на политику. Она поддерживала мирные отношения с европейскими странами,особенно с Венецией, и контролировала гарем, играя важнуюроль в принятии решений.Ее вклад в развитие искусства иблаготворительности проявился через строительство мечетей,медресе и других социальных объектов. Нурбану оставила после себя наследие как умелая правительница и меценат,символизируя силу и влияние женщин в Османской империи.

Сафие Султан:Влиятельная правительница Женского СултанатаСафие Султан (ок. 1550–1619), предположительно албанского происхождения, стала одной из ключевых фигур эпохи Женского султаната. Она была женой султана Мурада III и матерью султана МехмедаIII, что обеспечило ей высокий статус и влияние.Став валиде-султан,Сафие активно участвовала в управлении государством. Она контролировала гарем, принимала важные политические решения и выступала посредницей в дипломатических отношениях. Особенно примечательны её связи с Европой: она переписывалась с королевой Елизаветой I, укрепляя отношения с Англией и Венецией.Сафие также прославилась как покровительница искусства и архитектуры. Несмотря на интриги и вызовы, Сафие Султан оставила заметный след в истории Османской империи, олицетворяя силу, ум и стратегическое мышление женщин того времени.Главным проектом Сафие Султан стало строительство Новой мечети (Ени-Джами) в Стамбуле, которая стала символом её правления и меценатства.

Кесем Султан:Могущественная правительница и защитница народа.Кёсем Султан (1590–1651), греческого происхождения,стала одной из самых влиятельных фигур в истории Османской империи. Она была женой султана Ахмеда I и матерью султанов Мурада IV и Ибрагима I. Благодаря своей энергии, уму и политическому таланту, Кёсем не только управляла гаремом, но и на протяжении нескольких десятилетий играла ключевую роль в управлении империей, выступая регентшей и советницей при своих сыновьях и внуке.Кёсем Султан уделяла большое внимание благотворительности и социальным вопросам:Она раздавала еду и одежду нуждающимся,особенно во время голода и кризисов. Её слуги ходили по улицам Стамбула,помогая беднякам, а сама она выделяла крупные суммы на поддержку населения.Кесем создала фонды для помощи вдовам и сиротам,финансировала воспитание и образование детей из бедных семей.Во времена голода она помогала снизить цены на хлеб, закупала зерно для обеспечения населения, предотвращая

массовые волнения.Она активно поддерживала строительство мечетей,школ, больниц и водоразделительных систем, улучшая условия жизни в городах.

Турхан Султан:Последняя Великая Валиде Османской империи.Турхан Султан (1627–1683), вероятно, украинского происхождения, была женой султана Ибрагима I и матерью султана Мехмеда IV. После смерти мужа она стала регентшей при сыне, играя важную роль в управлении Османской империей. Турхан активно участвовала в политике,поддерживала реформы и укрепляла централизованную власть. Она завершила строительство Новой мечети (Ени Джами) в Стамбуле и занималась благотворительностью, финансируя школы, больницы и помощь бедным. Её деятельность стала завершающим этапом эпохи Женского султанатаТурхан Султан:Последняя Великая Валиде Османской империи

Причины завершения ЖС.Стабилизация династии: После правления слабых или несовершеннолетних султанов (когда валиде-султан управляли государством) власть укрепилась при взрослых и самостоятельных правителях, таких как Мехмед IV.Укрепление централизованной власти:Большая роль перешла к визирям и военным, что снизило влияние женщин во дворце.Снижение внутренних конфликтов и борьба за власть среди придворных уменьшили политическое влияние валиде-султан.Эти изменения привели к завершению эпохи Женского султаната, передав ключевую роль в управлении империей мужчинам — султанам и их визирям.

В заключение,явление «женского султаната» в Османской империи (XVI—XVII века) стало важным этапом в истории государства, демонстрируя возросшее влияние женщин при дворе. Валиде-султаны, любимые наложницы и супруги правителей играли ключевую роль в политике, дипломатии и управлении страной, что разрушало традиционные представления о женской пассивности в османском обществе.Несмотря на то что этот период сопровождался интригами и борьбой за власть, он также способствовал культурному расцвету, развитию архитектуры, искусства и благотворительности. Женщины, такие как Хюррем-султан, Кёсем-султан и Турхан-султан, не только повлияли на судьбу империи, но и оставили после себя значимое наследие.Таким образом, женский султанат стал уникальным феноменом, демонстрирующим, как в условиях строгих социальных норм женщины могли добиться политического влияния и сыграть важную роль в истории Османской империи.

Литература

1. Павлова С. В. Женский султанат в Османской империи: власть и гарем — Москва: АСТ, 2020.С.15-20
2. Мурзина О. А. Великие султанши Османской империи — Санкт-Петербург: Питер, 2019.С.132-167
3. Исин К. Османский гарем: Мифы и реальность — Москва: Центрполиграф, 2016.С.200
4. Гарсиа Омар Хюррем-султан. Величайшая женщина Османской империи — Москва: Эксмо, 2018.С.45-78
5. Leslie P. Peirce The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire — Oxford University Press, 1993.P/155-160

ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Нурманова А.Р. - ТП-24-18к4 тобының студенті
Арапбаева Г.О. - магистр, аға оқытушы

Мектеп – тек білім беретін орын ғана емес, сонымен қатар оқушылар арасында түрлі қарым-қатынастар қалыптасатын орта. Өкінішке орай, бұл қарым-қатынастар кейде қақтығыстарға әкеліп соғады. Қақтығыстар оқушылардың өзара қарым-қатынасын қиындатып, олардың эмоционалдық жағдайына, оқу үлгеріміне және мектептегі жалпы атмосфераға кері әсер етуі мүмкін. Кейде ұсақ түсініспеушіліктер уақыт өте келе күрделі жанжалдарға ұласып, мектеп ішіндегі тәртіпке де ықпал етеді.

Оқушылар арасындағы қақтығыстар түрлі себептерге байланысты туындайды: қарым-қатынас дағдыларының жетіспеуі, жеке тұлғалық айырмашылықтар, қысым көрсету немесе бәсекелестік. Бұл мәселелер уақытында шешілмесе, ұзақ мерзімді психологиялық зардаптарға әкелуі мүмкін. Сондықтан қақтығыстарды басқару және оларды дұрыс шешу жолдарын үйрену – маңызды дағдылардың бірі болып табылады.Қақтығыстарды шешудің тиімді жолдарын меңгеру тек мұғалімдер мен мектеп әкімшілігі үшін ғана емес, оқушылардың өздері үшін де аса қажет. Себебі, бұл дағдылар оларға өмірде кездесетін түрлі күрделі жағдайларды жеңуге көмектеседі. Осы мақалада оқушылар арасындағы қақтығыстардың негізгі себептері, оларды алдын алу және тиімді шешу жолдары қарастырылады.

Қақтығыстардың негізгі себептері

1. Коммуникацияның жетіспеушілігі – дұрыс түсініспеушілік пен ақпараттың бұрмалануы.
2. Көшбасшылық үшін күрес – топ ішінде беделге ие болу үшін болатын бәсекелестік.
3. Мінез-құлық пен құндылықтардың айырмашылығы – әр оқушының тәрбиесі мен көзқарасының әр түрлілігі.
4. Қысым және дискриминация – оқушылардың бір-біріне үстемдік жүргізуге тырысуы.
5. Стресстік жағдайлар – емтихандар, үлгерім мәселелері және отбасылық жағдайлардан туындайтын эмоционалдық қысым.

Қақтығыстардың алдын алу жолдары
1. Эмоционалды интеллектті дамыту
-Өз сезімдерін тану және басқару.
-Басқалардың эмоцияларын түсіну және құрметтеу.
2. Коммуникация дағдыларын жақсарту
-Тыңдау және дұрыс жауап беру мәдениетін қалыптастыру.
-Ашық және сенімді қарым-қатынас орнату.
3. Құрмет пен төзімділік мәдениетін қалыптастыру
-Әртүрлілік пен инклюзияны насихаттау.
-Топтық жұмыстар мен ұжымдық іс-шараларды ұйымдастыру.
4. Мектеп әкімшілігінің қолдауы
- Қақтығыстарды шешуге бағытталған тренингтер өткізу.
- Психологиялық қызметтердің рөлін арттыру.

Қақтығыстарды шешу жолдары
1. Диалог жүргізу
-Қақтығысқ ақатысушы тараптарды ашық сөйлестіру.
-Әр тараптың пікірін тыңдау және ортақ шешім табу.
2. Медиаторлық тәсілдерді қолдану
-Үшінші тараптың (мұғалім, психолог, мектепәкімшілігі) араласуы.
-Қақтығысты объективті талдау және әділ шешім қабылдау.
3. Эмоцияларды басқару
-Қақтығыс кезінде сабыр сақтауды үйрету.
-Стресті басқару әдістерін қолдану.
4. Топтық жаттығулар мен тренингтер өткізу
-Оқушылар арасындағы сенімді нығайтуға арналған ойындар.
-Топтық ынтымақтастықты арттыруға бағытталған бағдарламалар.

Оқушылар арасындағы қақтығыстарды басқару – мектептегі бейбіт және қолайлы атмосфераны қалыптастырудың маңызды бөлігі. Дұрыс шешімдер қабылдау арқылы біз оқушыларды өзара құрмет пен түсіністікке үйретіп, олардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуына үлес қоса аламыз.

Жанжалдың пайда болуына жанжалдар үлкен әсер етеді — тараптардың соқтығысуына әкелетін сөздер, әрекеттер немесе әрекетсіздік. Жанжалға бағытталған адам одан да күшті жанжалмен жауап беруге тырысады-бұл басты қауіп. Жанжал жанжал жағдайынан және оқиғадан тұрады. Жанжалды жағдай — бұл қақтығыстың нақты себебі болып табылатын Қайшылықтар, ал оқиға-жағдайлардың жиынтығы, жанжалдыңсебебі. Айналасындағылар әдетте оқиғаның куәсі болады және қақтығыстың шынайы себептері әдетте жасырын және тек оның қатысушыларына белгілі.

Оқушылар арасындағы жанжалды шешу үшін оқиғаны сарқу немесе оны басу жеткіліксіз-жанжалды жағдайды шешу керек және бұл әлдеқайда қиын. Мысалды қарастырайық. Айнұр сыныптастарының назарын аударуға дағдыланған. Ол әсіресе Бақытты жақсы көрді. Сыныпта жаңа қыз Нұрсәуле пайда болды, ал Бақыт оған назар аудара бастады. Айнұр сабақтан кейін Нұрсәулені күзетіп, Бақытпен қарым-қатынасын тоқтатуды бұйырды, егер ол бағынбаса, қырғынға ұшыраймын деп қорқытты.

Айнұрғатөнетінқауіп-бұлоқиға, ал жанжалды жағдай-қыздың қызғанышы. Егер сіз Айнұрдан Нұрсәуле үшін кешірім сұрауға мәжбүр етсеңіз де, жанжалдың себебі мен жағдайдың өзі өзгермейді және болашақта қыздардың қарым-қатынасы одан да нашарлайды. Оқушылар арасындағы қақтығысты шешу үшін екі тараппен де жұмыс істеу керек.

Еңа лдымен, өзіңіз оқушыларға үлгі болыңыз, айналаңыздағы адамдарға, соның ішінде балаларға құрметпен және әділ қараудың үлгісі болыңыз. Сіздің өзара әрекеттесу стиліңіз және педагогикалық тактикаңыз (әсіресе егер сіз сынып жетекшісі болсаңыз) сыныптағы тұлға аралық қатынастардың қалыптасуына әсер етеді. Жанжалды тапқаннан кейін, қарсыласудыңқаншалықтыалысқакеткенінтүсінуге тырысыңыз. Бұл төбелеске жеткенше, оқушыларға мәселені өз бетінше шешуге мүмкіндік берген жөн. Қараңыз, қарым — қатынас тығырыққа тірелді-дауға қатаң араласуға асықпаңыз. Жағдайды түзету үшін қалай жақсы әрекет ету керектігі туралы кеңес беріңіз.Жанжалды аяқтаудың тиімділігіне әсер ететін маңызды фактор үшінші тараптың оны шешуге қатысуы немесе медиация болып табылады. Оқушылар арасындағы жанжалды шешуде сынып жетекшісі, пән мұғалімі, мектеп әкімшілігінің өкілі, әлеуметтік педагог, мектеп психологы делдал бола алады, кейде кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның ата-аналары мен қызметкерлері тартылады. Оқушылар арасындағы қақтығыстарды шешу - мектепте оңтайлы атмосфера құрудың маңызды аспектісі. Жоғарыда аталған тәсілдер мен стратегияларды қолданысқа енгізу арқылы мектепте бейбітшілік, түсіністік пен ынтымақтастық мәдениетін дамытуға болады. Мұғалімдер, ата-аналар және әкімшілік тарапынан белсенділік және ынтымақтастық қажет. Оқушылардың бір-біріне деген құрметін, эмпатиясын және жауапкершілігін арттыру - тек білім алудың емес, сонымен қатар өмір бойы пайдалы дағдыларды қалыптастырудың негізі.

Сонымен қатар, конфликтілер жиі оң шешімдер мен даму мүмкіндігін тудырады. Мектеп бұл мәселелерді қалай шешетін болса, оқушылар да әлеуметтік дағдыларды, өз-өзіне сенімділікті, және өзара

қарым-қатынастағы қиындықтарды жеңу қабілетін үйренеді. Демек, оқушылар арасындағы конфликтілерді тиімді басқару - бүгінгі күннің ғана емес, болашақтың да маңызды міндеті. Ол біздің қоғамымыздың, мәдениетіміздің және тіпті экономикамыздың тұрақтылығы мен дамуына ықпал етеді. Сондықтан, оқушылардың арасындағы бейбітшілікті қамтамасыз ету және олардың әлеуметтік дағдыларын дамыту – әр мектептің басты мақсаты болуы тиіс. Уақыт өтсе де, мұғалімдер мен ата-аналар оқушылардың арасындағы қақтығыстарды дұрыс шешу арқылы оларды тұрақты, жауапкершілікті азаматтар етіп тәрбиелей алады, ал бұл біздің қоғамымыздың жалпы әл-ауқатына және дамуына оң әсер етеді.

Әдебиеттер

1. Галиахметов Р.Н., Изучение конфликтологии в вузе и проблема национальных особенностей разрешения конфликтов Вестник Университета Российской академии образования. 2010. № 1. С. 21-23.
2. Галиахметов Р.Н., Дуреева Н.С. Философский анализ стандартов естественности российских и зарубежных обществ Сибирский федеральный университет, Гуманитарный институт. Красноярск, 2013.
3. Галиахметов Равиль Нургаянович, Изучения конфликтологии в вузе с точки зрения менталитета TheNewmaninForeignPolicy. 2021. Т. 1. № 58 (102). С. 26-28.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта. - СПб.: Питер,2001.

УДК 008(075.8)

ПЕРВАЯ ИТАЛО-ЭФИОПСКАЯ ВОЙНА.ПРИЧИНЫ ПОРАЖЕНИЯ ИТАЛИИ.

Нуртас Д.А. - студент группы ТП-23-5р
Мирзамсеитова Г.Е. - старший преподаватель

К концу XIX века, до 1895 года, большую часть Африканского континента уже поделили между собой европейские колониальные державы, за исключением Эфиопии, которая сохранила свою независимость как одна из немногих стран на этом континенте. Италия, опоздавшая к разделу территорий, стремилась завоевать Эфиопию, чтобы использовать её как основу для своих колониальных амбиций. В это время Эфиопия переживала период упадка, власть монарха ослабла, а политическая раздробленность страны была очевидной. **Вооруженные силы: ** В Эфиопии была введена всеобщая воинская повинность, что позволило собрать около 120 тысяч солдат. Войска состояли из племенных подразделений, возглавляемых своими вождями, и были хорошо подготовлены к рукопашной схватке. Эфиопские воины отличались мастерством в индивидуальных дуэлях и меткостью стрельбы, но предпочитали открывать огонь на близких дистанциях. Их вооружение включало пики, кривые сабли и ружья. Итальянский экспедиционный корпус, численностью около 20 тысяч человек, постоянно менялся в зависимости от обстоятельств и климатических условий. Большую часть составляли туземные войска под командованием итальянских офицеров. Однако итальянцы столкнулись с серьезными трудностями в организации кавалерии из-за непереносимости африканского жара европейскими лошадьми. **Международная поддержка: ** Эфиопия установила тесные отношения с Российской империей, что позволило преодолеть дипломатическую изоляцию. Россия оказала значительную помощь в модернизации армии и экономики Эфиопии, отправив тысячи добровольцев и предоставив оружие, боеприпасы безвозмездно. Французская поддержка также была значимой, но в отличие от России, включала в себя и коммерческие сделки. Русские добровольцы, возглавляемые есаулом Николаем Леонтьевым, внесли существенный вклад в обучение эфиопских войск современным военным методам и тактике. **Ход военных действий: ** В ходе многочисленных стычек итальянцы отступили к форту Мекеле, где их остатки под командованием Тезелли и Армионди пытались удерживать оборону. 7 января 1896 года форт был полностью окружен, а 11 января эфиопы перекрыли доступ к воде, вынудив гарнизон сократить потребление и выгнать скот, который стал трофеем для эфиопов. 20 января, из-за исчерпания запасов воды, майор Гальяно капитулировал, и итальянцам разрешили покинуть крепость с оружием и мулами. Кульминацией войны стала Битва при Адуа 1 марта 1896 года, где итальянская артиллерия оказалась неэффективной из-за исчерпания боеприпасов. Обе фланговые колонны итальянцев были разгромлены, а их потери составили 11 тысяч убитых и раненых, 3, 6 тысяч пленных, а также значительное количество артиллерии и современного стрелкового оружия. Эфиопские потери составили 6 тысяч убитых и 10 тысяч раненых, что объясняется их наступательными действиями и высокой плотностью войск. **Заключение: ** Эфиопия обладала более организованной и многочисленной армией по сравнению с другими африканскими регионами, что стало ключевым фактором победы. Итальянцы недооценили своего противника, что привело к стратегическим ошибкам и неудаче в войне. Помощь извне, особенно от России, сыграла решающую роль в модернизации эфиопской армии и обеспечении её победы

После сражения Менелик II вернулся в столицуи стал ждать мирных предложений. Крупных столкновений больше не происходило. Дискредитированное правительство Криспи через две недели начало переговоры. Россия организовала деятельную дипломатическую поддержку ведению мирных переговоров. 26 октября 1896 года в Аддис-Абебе был подписан мирный договор, по которому Италия, уплатив контрибуцию,

признала независимость Эфиопии. Менелик заставил итальянцев признать полный суверенитет Эфиопии. Впервые в новой истории европейская держава выплатила контрибуцию африканской стране. Представителей официальной Италии ещё долго в насмешку называли «данниками Менелика». 1 марта, день сражения при Адуа, является национальным праздником Эфиопии.

Литература

1. Симонова, Т. В. Битва при Адуа 1896 г.: крушение колониальных амбиций Италии. // Новая и новейшая история, 2001, №2.С.124
2. Jonas, Raymond. The Battle of Adwa: African Victory in the Age of Empire. Harvard University Press, 2018-P.50-78
3. McLachlan, Sean. Armies of the Adowa Campaign 1896: The Italian Disaster in Ethiopia. Osprey Publishing, 2011.P.70
4. Симонова, Т. В. Первая итало-эфиопская война и её последствия. // Азия и Африка сегодня, 1996, №12.С.50-100
5. С.А.Агуреев Итало-Эфиопская война глазами русского офицера Н.С.Леонтьева.С.100-160

ӘӨЖ 34.09

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДАМУЫ АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Нұрбол Т.В. – ЮМ 24-1к4
Сабыр А.С. - PhD

Жасанды интеллект (ЖИ) – қазіргі замандағы технологиялық дамудың ең ірі жетістіктерінің бірі. ЖИ құралдары денсаулық сақтау, көлік, білім беру, қаржы салалары секілді өмірдің әртүрлі саласында кеңінен қолданылып келеді. Алайда, осы технологиялардың дамуымен бірге ақпараттық қауіпсіздікке қатысты жаңа қатерлер мен қауіптер пайда болуда. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік жүйесі осы заманғы қауіптерге төтеп беру үшін жаңартуды талап етеді. Бұл мақалада Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негіздері, олардың қазіргі жағдайы және жетілдіру жолдары қарастырылады. Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен қауіптері Жасанды интеллект технологияларының дамуы қоғамға үлкен артықшылықтар әкелді. Мысалы: Автоматтандыру: Өндірістік және әкімшілік процестерді автоматтандыру арқылы жұмыс тиімділігі артты. Деректерді талдау: ЖИ үлкен көлемдегі ақпараттарды жылдам және тиімді өңдеуге мүмкіндік береді. Медицина: Диагностика мен емдеу әдістерін жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл технологиялардың қауіптері де бар: Киберқауіптердің күшеюі: ЖИ-дің көмегімен күрделі кибершабуылдар жасау мүмкіндігі пайда болды. Мысалы, зиянды бағдарламаларды автоматтандырылған түрде жетілдіру немесе әлеуметтік инженерия әдістерін жетілдіру. Жеке деректердің қорғалмауы: ЖИ қолданылатын жүйелердегі деректердің қауіпсіздігі бұзылып, жеке өмірге қол сұғу оқиғалары жиі кездесуде. Жалған ақпарат тарату: ЖИ арқылы жасалатын жалған бейнелер мен ақпараттар қоғамда сенімсіздік пен адасушылық туғызады. Қазақстанның құқықтық негіздері Қазақстан Республикасында ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында бірнеше маңызды құқықтық құжаттар қабылданды: «Ақпараттандыру туралы» Заңы: Бұл заң ақпараттық жүйелерді дамыту, оларды қауіпсіз пайдалану және деректерді қорғау мәселелерін реттейді. «Киберқалқан» мемлекеттік бағдарламасы: Бұл бағдарлама ұлттық ақпараттық инфрақұрылымды қорғау және кибершабуылдардың алдын алу мақсатында әзірленген. «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы: Жеке тұлғалардың деректерін қорғауды қамтамасыз етеді. Алайда, қазіргі құқықтық негіздер ЖИ технологияларынан туындайтын қауіптердің барлығын қамти алмайды. ЖИ дамуының құқықтық аспектілері бойынша заңнамалық базаны жетілдіру үшін жаңа нормативтік актілер мен стандарттарды енгізу қажет. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бағыттары Жасанды интеллект технологияларын реттеу: ЖИ қолданылатын салаларда стандарттар мен лицензиялау жүйесін енгізу. Бұл ЖИ негізінде жұмыс істейтін ұйымдар мен жүйелердің қауіпсіздігін арттыруға мүмкіндік береді. Киберқылмыстармен күрес: Кибершабуылдарды анықтау және олардың алдын алу мақсатында арнайы мамандарды дайындау. Мемлекеттік және жеке секторда деректерді қорғау: Ақпараттық инфрақұрылымды шифрлау, деректерді қауіпсіз сақтау және қолжетімділікті шектеу технологияларын қолдану. Халықаралық ынтымақтастық: Ақпараттық қауіпсіздік мәселелерінде халықаралық тәжірибелерді зерттеу және оларды қолдану. Мысалы, Еуропа елдеріндегі деректерді қорғау стандарттарын (GDPR) енгізу. Халықты ақпараттандыру: Жеке тұлғалардың киберқауіптер туралы хабардарлығын арттыру және ЖИ технологияларын қауіпсіз қолдануға үйрету. Қазақстанның халықаралық деңгейдегі рөлі Қазақстан ақпараттық қауіпсіздік саласында халықаралық серіктестікке ерекше назар аударуы қажет. Бұл бағытта төмендегі шараларды жүзеге асыру маңызды: Халықаралық стандарттарды енгізу: ISO/IEC 27001 ақпараттық қауіпсіздік стандарттарын қолдану. Шет мемлекеттермен тәжірибе алмасу:

Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы озық елдердің тәжірибесін зерттеп, жергілікті жағдайға бейімдеу. Қауіпсіздік саласындағы бірлескен жобалар: Аймақтық және халықаралық ұйымдармен (мысалы, Еуразиялық экономикалық одақ, БҰҰ) бірлескен жобалар әзірлеу. Қорытынды Жасанды интеллекттің дамуы Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздік саласындағы құқықтық жүйесін қайта қарауды қажет етеді. Деректерді қорғау, киберқылмыстардың алдын алу және халықаралық ынтымақтастықты нығайту сияқты бағыттарда тиімді шараларды жүзеге асыру мемлекеттің тұрақты дамуына ықпал етеді. Құқықтық базаны жетілдіру, халықты ақпараттық қауіпсіздік мәселелерімен таныстыру және халықаралық стандарттарды енгізу арқылы Қазақстан бұл бағытта жетекші орынға ие бола алады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңы. – Астана, 2015.
2. ҚР «Киберқалқан» мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2018.
3. Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы. – Алматы, 2013.
4. Айтмұхамбетов Қ.Қ. Ақпараттық қауіпсіздік және құқықтық негіздер. – Алматы: ҚазҰУ, 2020.
5. Smith J., Brown K. Cybersecurity in the Era of Artificial Intelligence. – Cambridge Journal of Technology. 2022.
6. Vol. 15. N 3. P. 45–67. Иванов И.В. Современные подходы к защите данных в эпоху цифровизации. – Москва: Наука, 2021.
7. Шарипов Б. Қазақстандағы ақпараттық қауіпсіздік саясаты. – Астана: Елорда, 2019.

ӘОЖ:378.94

ШЫҢҒЫС ҰРПАҚТАРЫНЫҢ ИМПЕРИЯСЫ: АЛТЫН ОРДАНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ МЕН МҰРАСЫ

Оразалы А.М. - ТП-23-3к тобының студенті
Нарымбет Г.Б. - аға оқытушы

Кіріспе. Алтын Орда – Шыңғыс ханның ұрпақтары билік жүргізген алып империяның бір тармағы. Ол XIII ғасырдың ортасында құрылып, бірнеше ғасыр бойы Еуразия тарихында маңызды рөл атқарды. Бұл мемлекет Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошының ұрпақтары басқарған Жошы ұлысының негізінде құрылды. Алтын Орда саяси, экономикалық және мәдени тұрғыдан өркендеген мемлекетке айналып, Шығыс пен Батыс арасындағы байланыстың негізгі көпірі болды.

Алтын Орданың Құрылуы.Шыңғыс хан жорықтары және Жошы ұлысы. XIII ғасырдың басында Шыңғыс хан Моңғол империясын құрып, Еуразияның үлкен бөлігін жаулап алды. Ол өз иеліктерін төрт ұлының арасында бөліп берді. Жошы ханға қазіргі Қазақстан, Батыс Сібір, Орта Азияның бір бөлігі, Еділ бойы мен Қара теңіз жағалауы тиесілі болды.Жошы хан 1227 жылы қайтыс болған соң, оның орнына ұлы Батый (Бату хан) келді. Ол 1236–1242 жылдары Батысқа жорық жасап, Қыпшақ даласын, Еділ бұлғарларын, орыс князьдіктерін, Мажарстан мен Польша жерлерін бағындырды. Осы жорықтар нәтижесінде Жошы ұлысының шекарасы кеңейіп, Алтын Орданың негізі қаланды.

Батый хан және Алтын Орданың қалыптасуы. Батый хан Алтын Орданың негізін қалаушы ретінде тарихта белгілі. Оның билігі кезінде (1227–1255 жж.) бұл мемлекет айтарлықтай күшейді. Алтын Орданың астанасы ретінде алғашында Сарай-Бату қаласы (қазіргі Астрахан маңында) таңдалды, кейінірек оны Сарай-Берке қаласына ауыстырды.Алтын Орда моңғол әскери құрылымына негізделген мемлекет болды. Батый хан жергілікті халықтарға өз мәдениеті мен дінін сақтауға мүмкіндік беріп, басқарудың тиімді жүйесін құрды.

Алтын Орданың Саяси Жүйесі және Мемлекеттік Құрылысы. Алтын Орда хандық басқару жүйесімен өмір сүрді. Хан мемлекеттегі жоғарғы билеуші болды, бірақ жергілікті басқару жүйесі бұрынғы қыпшақ және моңғол дәстүрлеріне негізделді.

Басқару жүйесі

1. Хан – мемлекеттің жоғарғы билеушісі, барлық саяси, әскери және экономикалық шешімдерді қабылдады.

2. Даруғалар – салық жинау және жергілікті басқару үшін жауапты әкімдер.

3. Тамғашылар – сауда және қаржы істерін басқарған лауазымды тұлғалар.

4. Беклербек – әскербасы, ханның басты әскери кеңесшісі.

5. Билер мен әмірлер – аймақтық билеушілер, жергілікті әкімшілік пен сот істерін жүргізді.

Салық және экономика. Алтын Орда көшпелі мал шаруашылығы мен отырықшы егіншілікке негізделген экономикасы бар мемлекет болды. Сонымен қатар, Жібек жолының маңызды сауда орталығы ретінде дамыды. Жергілікті халықтардан жиналған алым-салықтар мемлекеттің экономикасын нығайтты.

Мәдениеті мен Діні. Мәдени ықпал және исламның қабылдануы. Алтын Орда бастапқыда моңғол дәстүрлері мен тәңіршілдік сенімдеріне негізделген мемлекет болды. Бірақ уақыт өте келе, жергілікті түркі халықтарының ықпалымен ислам діні кең тарады. Өзбек хан (1313–1341 жж.) тұсында ислам Алтын Орданың ресми дініне айналды.Мәдени жағынан Алтын Орда көптеген өркениеттердің өзара ықпалдасу орталығына

айналды. Түркі, моңғол, парсы және славян мәдениеттері бір-бірімен араласып, жаңа бірегей мәдениетті қалыптастырды.

Тіл және әдебиет. Алтын Орда дәуірінде қыпшақ тілі негізгі қарым-қатынас тіліне айналды. Бұл тіл кейінірек қазіргі қазақ, татар, башқұрт және ноғай халықтарының тілдерінің қалыптасуына әсер етті. Ордада араб, парсы, қыпшақ және моңғол тілдерінде көптеген шығармалар жазылды.

Алтын Орданың Құлдырауы. Алтын Орданың әлсіреуіне бірнеше факторлар әсер етті:

1. Ішкі тақталастар – XIV ғасырдың ортасынан бастап тақ үшін күрес күшейіп, мемлекеттің тұтастығына нұқсан келтірді.

2. Ақ Орда, Ноғай Ордасы, Қазан және Қырым хандықтарының бөлінуі – бұл мемлекеттер Алтын Ордадан бөлініп, оның қуатын әлсіретті.

3. Темірлан шапқыншылығы (1395 жыл) – Әмір Темір Алтын Орданың астаналарын басып алып, оның билігін әлсіретті.

4. Ресейдің күшеюі – XV ғасырда Мәскеу княздігі күшейіп, 1480 жылы Ұлы Иван Алтын Орда билігінен толықтай құтылды.

Алтын Орданың Мұрасы:

Алтын Орда Еуразия тарихында маңызды рөл атқарды. Оның әсері бүгінгі түркі халықтарының мәдениетінде, тілінде және дәстүрінде сақталған.

• Қазақ хандығы – Алтын Орданың тікелей мұрагерлерінің бірі. Қазақ хандары Жошы әулетінен шыққан.

• Татар және башқұрт халықтары – Алтын Орда дәуірінен кейін бұл халықтар жеке ұлт ретінде қалыптасты.

• Ресей мемлекетінің дамуы – Алтын Орда орыс княздіктеріне әкімшілік, салық жүйесі және әскери құрылым жағынан ықпал етті.

Қорытынды. Алтын Орда – Шыңғыс хан ұрпақтарының билігіндегі ең қуатты мемлекеттердің бірі болды. Ол бірнеше ғасыр бойы Еуразиядағы экономикалық, мәдени және саяси дамудың негізгі орталығы болып, көптеген халықтардың тарихына ықпал етті.Алтын Орданың мұрасы бүгінгі түркі халықтарының тарихында айқын көрініс табады. Оның мәдени, тілдік және әкімшілік құрылымы көптеген қазіргі мемлекеттердің қалыптасуына негіз болды.Бұл империяның тарихын зерттеу – біздің өткенімізді тереңірек түсінуге және болашағымызды дұрыс бағалауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Әбілғазиев, Ж. **“**Алтын Орда тарихы” – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
2. Қозыбаев, М. “Еуразия тарихы және Алтын Орда” – Астана: Фолиант, 2015.
3. Бартольд, В. В. “Монголдар дәуірі және Шыңғыс хан ұрпақтары” – Мәскеу: Наука, 1966.
4. Гумилев, Л. Н. “Көне түркілер” – Алматы: Өнер, 2003.
5. Плетнева, С. А. “Алтын Орда және оның мұрасы” – Санкт-Петербург: Евразия, 1998.
6. Васильев, Д. “Жошы ұлысы және Алтын Орда” – Қазан: Татарстан баспасы, 2005.
7. Бейсембиев, Т. **“**Қазақ хандығы және Алтын Орда дәстүрі” – Алматы: Санат, 2018.
8. Өтеміс қажы. “Шыңғыснама” – Аударма және түсініктеме. Алматы: Атамұра, 2006.
9. Мұқанов, М. “Түркі халықтарының қалыптасуы және Алтын Орда” – Түркістан, 2012.
10. Britannica Encyclopedia. “Golden Horde” – 2024 жылғы интернет басылым.

ӘОЖ 004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АДАМЗАТ БОЛАШАҒЫ

Оразбаева Қ.Н. – ТП – 24-10кр тобының студенті
Баймаханбетова М.А. - магистр, аға оқытушы

Қазір біз өмір сүріп жатқан әлем - технология мен жаңашылдықтың дәуірі. Әрбір күн сайын ғылым мен техниканың жетістіктері біздің өмірімізге терең еніп, оны өзгертіп жатыр. Сол өзгерістердің арасында ең маңызды әрі болашағымызды түбегейлі өзгертетін күш - жасанды интеллект. Осы бір ерекше құбылыстың адамзат тарихындағы маңызы туралы ойланғанда, көкейімізде бір ғана сұрақ тұрады: «Жасанды интеллект адамзаттың болашағына қандай әсер етеді?» Жасанды интеллект - бұл адам ақыл-ойының мүмкіндіктерін қайталауға, жетілдіруге және тіпті жаңа деңгейге көтеруге ұмтылатын технологиялар жиынтығы. Оның қолданыс ауқымы күн сайын кеңейіп, бізге жаңа мүмкіндіктер ашып келеді. Дәрігерлер жасанды интеллектінің көмегімен ауруларды ерте кезеңдерде анықтап, емдеу әдістерін жетілдіруде. Инженерлер мен ғалымдар жасанды интеллект арқылы күрделі есептеулерді жүргізіп, экологиялық мәселелерді шешуде жол табуда. Тіпті өнер мен әдебиет саласында да жасанды интеллект жаңа шығармалар тудырып, дәстүрлі өнердің шекараларын кеңейтуде.

Жасанды интеллект бүгінгі таңда ғылым мен технологияның ең маңызды және жылдам дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Ол әртүрлі салаларда, соның ішінде медицина, экономика, білім

беру, көлік, және басқа да көптеген салаларда қолданылып келеді. Жасанды интеллекттің дамуы адамзаттың болашағына зор әсер етуі мүмкін, бірақ ол қатарында көптеген қауіптер мен сұрақтарды да туындатуда.

Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері өте кең. Ол көптеген күрделі есептерді жылдам әрі тиімді шешуге қабілетті. Мысалы:

Медицина: Жасанды интеллект - ауруларды ерте кезеңде анықтауға, диагностика жасауға және жеке емдеу әдістерін ұсынуға көмектеседі. Дәрігерлердің жұмысын жеңілдетеді және емдеу сапасын арттырады.

Экономика: Жасанды интеллект - экономикада деректерді талдау, болжам жасау және ресурстарды тиімді басқару сияқты міндеттерді шешуге қолданылады.

Көлік: Өздігінен жүретін көліктер мен ақылды көлік жүйелері жол қозғалысы қауіпсіздігін арттырады және трафикті басқаруды оңтайландырады.

Жасанды интеллекттің адамзат болашағына әсері әр түрлі болуы мүмкін. Бір жағынан, ол өмір сүру сапасын жақсартуға, көптеген процестерді оңтайландыруға және жаңа мүмкіндіктер жасауға мүмкіндік береді. Бірақ, жасанды интеллекттің дамуымен бірге бірқатар күрделі мәселелер де пайда болуда.

Экономикалық әсері. Жасанды интеллект жұмыс орнын автоматтандыруды жеделдетеді. Бұл, өз кезегінде, кейбір кәсіптерді жоюы мүмкін, ал басқа жаңа салалар мен мамандықтар пайда болады. Бұл еңбек нарығына үлкен өзгерістер енгізіп, кейбір адамдар үшін жұмыссыздық мәселесін туындатуы мүмкін.

Қоғамдық және әлеуметтік әсері. Жасанды интеллекттің дамуы қоғамда әлеуметтік теңсіздікті күшейтуі мүмкін. Жоғары технологияларға қол жеткізе алатын топтар мен елдер пайда болуы ықтимал. Бұл, өз кезегінде, білім беру және денсаулық сақтау сияқты негізгі қызметтерге тең қолжетімділіктің жоқтығына әкелуі мүмкін.

Этикалық әсері. Жасанды интеллекттің дамуы көптеген этикалық сұрақтарды туындатады. Мысалы, жасанды интеллект жүйелерінің шешім қабылдау процесінде адамзаттың моральдық және этикалық нормалары қаншалықты ескеріледі? Жасанды интеллекттің шешімдері мен әрекеттеріне жауапкершілік кімге тиесілі болады? Бұл сұрақтар қоғамда пікірталастар туғызып жатыр.

Қауіпсіздік және бақылау әсері. Жасанды интеллекттің дамуы оның қауіптілігі мен бақылауға алу мәселелерін де күн тәртібіне қояды. Өздігінен шешім қабылдайтын жасанды интеллект жүйелері қатерлі мақсаттар үшін қолданылуы мүмкін. Бұл жағдай адамдарға қарсы немесе табиғи қоршаған ортаға зиян келтіруі мүмкін.

Бірақ осы таңғажайып жаңалықтың артында адамзат үшін күрделі әрі жауапты сұрақтар жатыр. Жасанды интеллект өміріміздің барлық саласына еніп, адамдардың еңбек қызметін жеңілдетіп, кейбірін толықтай алмастырып жатқанда, оның қандай әлеуметтік, этикалық, философиялық әсерлері болатыны жөнінде көп талқылаулар жүріп жатыр. Біз, адамдар, осы бір жаңа технологияның тұтқыны болмас үшін қандай шаралар қолдануымыз керек? Жасанды интеллект адам өмірін жеңілдетіп, жаңа мүмкіндіктер туғыза отырып, адамды болашағында ешқашан артық, қажетсіз деп санай алмайтын кездерімізге әкеп соға ма?

Жасанды интеллекттің адамзат болашағына әсері оның дұрыс және қауіпсіз дамуына байланысты болады. Бұл үшін халықаралық деңгейде жасанды интеллектті реттейтін заңдар мен ережелер қажет. Сонымен қатар, білім беру мен оқыту саласында жаңа дағдыларды меңгеру маңызды болады.Жасанды интеллекттің дұрыс бағытта дамуы адамзатқа үлкен мүмкіндіктер сыйлауы мүмкін, бірақ ол мұқият бақылауды және жауапкершілікті талап етеді. Болашақта жасанды интеллект адамзаттың өмірін жақсартуға, жаңа шешімдер ұсынуға және әлемді өзгертуге мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл жолда әрбір қадамды мұқият ойлап, барынша қауіпсіз және тиімді ету маңызды.

Ең бастысы, жасанды интеллект - бұл біздің өмірімізге қосылатын құрал ғана. Оның дамуы мен қолданылуы адамзаттың өз қолында. Адамдық құндылықтар мен рухани бастамалар жасанды интеллектпен қатар өмір сүре отырып, бізге өзінің шынайы мәнін көрсетуі керек. Сондықтан біз бұл технологияны тек адамзаттың игілігі үшін бағыттап, оның жаман ықпалынан сақтануымыз қажет.

Жалпы, жасанды интеллекттің адамзат болашағына әсері тек ғылыми жаңалықтар мен технологиялық даму ғана емес, сонымен қатар жаңа философия мен моральдық тұрғыдан жауапты қоғам қалыптастыру мәселесімен де тығыз байланысты. Оны дұрыс бағытта дамыту - бізге біртұтас, әділ және өркениетті болашақты сыйлай алады.

Әдебиеттер

1. Р. А.Абдуллаев, «Жасанды интеллект: тарихы, даму жолдары мен болашағы», Қазақ университеті, 2020.
2. Н. С.Назарбаев, «Қазақстан-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», Астана, 2014.
3. И. А.Котляр, «Жасанды интеллект және оның адамзат өміріне ықпалы», Алматы, 2019.
4. М.Ш.Махмутов, «Цифрлық қоғам және жасанды интеллект: әлеуметтік тұрғыдан», Ғылым және білім, 2021.
5. Т. П.Березин, «Жасанды интеллект және этика: адами құндылықтар мәселелері», Мәскеу, 2022.
6. Л. А.Харт, «Интеллектуалдық жүйелер мен болашақ технологиялар», Нью-Йорк, 2018.
7. J. McCarthy, M. L. Minsky, N. Nilsson, «Artificial Intelligence: A Modern Approach», 3rd Edition, Prentice Hall, 2014.
8. H.A.Simon, «The Sciences of the Artificial», MIT Press, 1996.

ӘОЖ 26.8 (74)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Орынбай Ж. - ТП-24-18к6 тобының студенті,
Жумабаева Д.Ж. – магистр, оқытушы

Бастауыш мектеп жасындағы балаларда әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру олардың байытатын және жан-жақты дамуының маңызды бөлігі болып табылады. Бұл дағдылар баланың қоғамға бейімделуіне көмектесіп қана қоймай, оның эмоционалды жағдайы мен психологиялық денсаулығына әсер етеді. Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыратын негізгі факторлардың бірі-ата-аналар, олардың тәрбиесі және балалармен қарым-қатынас стилі. Бұл мақалада біз ата-аналардың балаларының әлеуметтенуіне қалай әсер ететінін, қандай әдістер мен тәсілдер әсіресе тиімді екенін және жолда қандай қиындықтар туындауы мүмкін екенін талқылаймыз. [1].

Әлеуметтену-бұл баланың қоғамда қабылданған нормаларды, құндылықтарды және тәжірибелерді игеру процесі. Бұл процесте ата-аналар шешуші рөл атқарады, өйткені олар ақпарат пен үлгі алудың алғашқы көзі. Зерттеулер көрсеткендей, балалар ата-аналарының мінез-құлқы мен нормаларын бейсаналық түрде қабылдайды, олардың әрекеттерін, қимылдарын және тіпті қарым-қатынас тәсілдерін қайталайды. Сонымен қатар, әлеуметтену-бұл нәресте кезінен бастап қартайғанға дейін өмір бойы жалғасатын үздіксіз процесс. Бұл процесс мәдени нормаларды игеруді және әлеуметтік рөлдерді игеруді қамтиды. Жалпы мағынада әлеуметтенуді "белгілі бір биологиялық бейімділікке ие адам қоғамда өмір сүруге қажетті қасиеттерге ие болатын процесс" деп анықтауға болады.

Әлеуметтенудің әртүрлі тұжырымдамаларын қарастыру оның екі параллель процесті көрсететін екі негізгі компоненттен тұратындығын көрсетеді:

- Адамның биологиялық болмыс ретінде қоғамдағы өмірге бейімделуі, оған белгілі бір қоғамның әлеуметтік нормалары мен мәдени құндылықтарын игеру, сондай-ақ әлеуметтік практикаға интеграция кіреді. Бұл процесс көбінесе ерте жаста – балалық, жасөспірімдік және жасөспірімдік кезеңдерде жүреді;
- Жеке тұлғаның қалыптасуы, бұл өмір жолының барлық кезеңдерінде болатын мәдениетті игеру және көбею процесінде адамның дамуы мен өзгеруін білдіреді [2].

Әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал ететін аспектілердің бірі-баланың эмоционалды қолдауы. Сүйіспеншілік пен қамқорлықты білдіретін ата-аналар баланың қауіпсіздік пен өзіне деген сенімділік сезімін дамытуға ықпал етеді. Бұл сезімдер, өз кезегінде, балаға құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Егер бала ата-анасының қолдауын сезінсе, ол қарым-қатынасқа ашық болады, жанжалды жағдайлардан оңай шығады және басқалармен ортақ тіл таба алады.

Балаларға арналған архетиптік мысал-олардың ата-аналарының мінез-құлқы. Егер ата-аналар келіссөздер жүргізу, жанжалдарды шешу, жанашырлық таныту сияқты жағымды әлеуметтік дағдыларды көрсетсе, онда балалар бұл қасиеттерді қабылдауы мүмкін. Сондай-ақ, ата-аналардың эмоциялар мен қанағаттанбауды қалай дұрыс басқару керектігін көрсетуі маңызды. Мысалы, егер ата-ана стрессті сәтті басқарса және проблемаларды шешудің оң әдістерін көрсетсе, бала қиындықтарға ұқсас жауап беруді үйренеді. Сонымен қатар, ата-аналар баланың өміріндегі алғашқы маңызды тұлғалар бола отырып, оның әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Өз әрекеттері арқылы олар эмпатия, төзімділік және басқаларға деген құрмет деген не екенін көрсете алады. Ата-аналардың мінез-құлқы көбінесе балаларға үлгі болады.

Баланың әлеуметтік бейімделуін, оның психикалық, эмоционалдық және интеллектуалдық дамуын, сондай-ақ әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыруға жақындарымен, әсіресе анасымен ерте қарым-қатынас айтарлықтай әсер етеді. Э. Эриксонның теориясы бойынша, нәресте кезеңінде адам одан әрі дамудың негізі бола алатын немесе қолайсыз жағдайларда сенімсіздікке әкелетін "бейбітшілікке деген негізгі сенімді" қалыптастырады.

Ата-аналардың баласына алғашқы жылдары көрсеткен қамқорлығының сапасы оның болашақтағы психологиялық денсаулығына айтарлықтай әсер етеді. Нәресте кезінен бастап балаға анасымен жылы, жақын және ұзақ мерзімді қарым-қатынас қажет. Бұл байланыстар екі жаққа да қуаныш пен қанағат әкелуі керек [3].

Ата-аналар балаларының әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға көмектесетін бірқатар әдістер бар.

1. Ойын әрекеті. Ойындар-әлеуметтік дағдыларды дамытудың ең тиімді әдістерінің бірі. Өзара әрекеттесуді қажет ететін ойындар балаларға командада жұмыс істеуді, басқалармен қуаныш пен көңілсіздікті бөлісуді, жеңістер мен жеңілістерді жеңуді үйренуге көмектеседі. Ата-аналар рөлдік ойындарды бастай алады, онда бала әртүрлі рөлдерді орындайды, топта келіссөздер жүргізуді және шешім қабылдауды үйренеді.

2. Эмоцияларды талқылау. Ата-аналар балалармен әртүрлі өмірлік жағдайларда пайда болатын эмоцияларды талқылауы керек. Ата — ананың міндеті-балаға өз эмоцияларын тануға және басқалардың эмоцияларын түсінуге көмектесу. Өз сезімдеріңізбен бөлісу және олар туралы ашық сөйлесу мүмкіндігі әлеуметтік бейімделудің маңызды элементі болып табылады.

3. Қоғамдық қызметке тарту Спорттық команда, музыкалық топ немесе еріктілер жобасы болсын, қоғамдық өмірге қатысуды ынталандыру балаларда әлеуметтік дағдыларды дамытады. Бұл балаларға көкжиектерін кеңейтуге, жаңа таныстар орнатуға және ынтымақтастықты үйренуге көмектеседі.

4. Бірлескен уақыт өткізу. Жаяу серуендеу, табиғатқа шығу немесе мәдени іс-шаралар сияқты отбасылық іс-шаралар кездейсоқ ортада әлеуметтік дағдыларды үйренуге тамаша мүмкіндік бола алады. Ата-аналар мұндай сәттерді басқаларды құрметтеу мен төзімділіктің маңыздылығына баса назар аудара отырып, әлеуметтік нормалар мен үміттерді талқылау үшін пайдалана алады.

Барлық күш-жігерге қарамастан, ата-аналар балаларында әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру процесінде әртүрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Баланың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін, тәрбиенің әртүрлі стильдерін, сыртқы ортаның әсерін ескеру қажеттілігі — мұның бәрі әлеуметтену процесіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Кейбір жағдайларда, егер ата-аналардың өздері қажетті әлеуметтік дағдыларға ие болмаса, бұл баланың қарым-қатынас саласындағы кемшіліктерін қалыптастыруға әкелуі мүмкін. Мысалы, стресстің немесе жанжалдың жоғары деңгейі бар отбасыларда тәрбиеленетін балалар қарым-қатынастан аулақ болып, басқалармен ортақ тіл таба алмай, тұйық бола алады.

Зерттеулер көрсеткендей, ерте жаста анасына деген сүйіспеншілігі бар балалардың агрессияға бейімділігі төмен және мектеп ортасында, әсіресе ұлдар арасында жоғары әлеуметтік дағдыларды көрсетеді. Айта кету керек, бұл балада белгілі бір әлеуметтік мінез-құлық үлгілерін қалыптастыратын ерте отбасылық тәжірибе және бұл тәжірибе құрдастар арасындағы әлеуметтік дағдылар мен әлеуметтік мәртебені дамытуда шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, бастауыш мектепте әлеуметтік оқшауланға тап болған балалар жасөспірім кезінде де, болашақта да бейімделу қаупі жоғары топқа жатады. Отбасындағы сенімді қарым-қатынас, сондай-ақ сүйіспеншілік пен қамқорлық баланың бойында қауіпсіздік сезімін тудырады, бұл өз кезегінде жаңа немесе дұшпандық жағдайларда мазасыздықты оңай жеңуге көмектеседі.

Осылайша, ата-аналар бастауыш мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Оларды қолдау, түсіну және мінез-құлық үлгісі сәтті әлеуметтенуге негіз болады. Жауапты ата-ана тәрбиенің белсенді әдістерін, эмоционалды интеллектті дамытуды және қарым-қатынасқа қолайлы ортаны құруды қамтиды. Әр баланың ерекше екенін есте ұстаған жөн және оны тәрбиелеу тәсілі оны қоғамдағы белсенді өмірге дайындау үшін жеке болуы керек.

Әдебиеттер

1. Петрова И. В. "Социальная работа с семьей: теоретические и практические аспекты." Москва: Издательство РГУ, 2020. 60с
2. Лебедева Т. В. "Эмоциональный интеллект и его роль в социализации детей." Психология и общество, 2019. 120с
3. Савельева Н. Г. "Воспитание детей: практические рекомендации." Санкт-Петербург: Питер, 2021.80с

ӘОЖ 159.9:614.2

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГТЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІ

Орынбай Ж. – ТП-24-18к6тобының студенті
Меирбекова С.К. – магистр, оқытушы

Қазіргі уақытта «психология» мамандығы бойынша жоғары білім алғандардың кәсіби іс-әрекетінің 3 аймағын бөліп көрсетуге болады: психолог-оқытушы; психолог-зерттеуші; психолог-практик.

Психолог-оқытушы – оның кәсіби іс-әрекетінің аясы - білім беру, дәлірек айтқанда ересектерді, балалардың психологиялық імілдердің негізіне үйрету. Жалпы және арнайы пәндердің ішінде психологиялық сипаттағы пәндер ғана екі түрлі мақсатты көздейді, тек білім беру ғана емес, баланың жеткіншектің, білімгердің, тұлғаның дамуына өзін-өзі жетілдіруінің көзі болып табылады.**Психолог-зерттеуші** – психологияның белгілі бір саласы бойынша ғылыми зерттеу жұмысын жүргізу. Оны жүзеге асыру үшін ғылымға лабораториялық құрал-жабдықтар, компьютер, әдістемелер, ғылыми әдеиеттер қажет. Зерттеу іс-әрекеті жабдықьалған ғылыми орталықта әріптестерімен өзараәрекеттесу барысында, кейде жеке де жүзеге асырылады. 1991 жылға дейін Кеңес Одағында орталықтандырылған зерттеу орындары мен зерттеу жұмыстары жүргізілді және олар негізінен Москва, Ленинград қалаларында орналасты. 1988 жылы «СССР-дің психологиялық орталықтары» анықтамасында олардың ұзақ саны 350-ге жеткен және мемлекет тарапынан қаржыландыру мен қолдау жүйелі жүргізілді. Ал қазіргі кезде қаржыландыру мемлекет тарапынан, грант ұтып алу мен түрлі қорлардың демеуімен іске асуда.**Психолог-практик** – қоғамдық практиканың түрлі саласында – денсаулық, білім беру, юриспруденция, өнеркәсіп, бизнес, саясат, сауда, өнер, әлеуметтік аймақ, ұлтаралық қатынас, жарнама, туризм, көлік және т.б.

Практик-психологтың кәсіби іс-әрекетінің түрлері:

- диагностикалық-прогностикалық іс-әрекет, әлеуметтік, кәсіби, тұлғалық, жекелік мәселелердің диагностикасы мен прогностикасы.

- Психодиагностикалық және кеңес берушілік іс-әрекет, медико-психологиялық, жекелік-тұлғалық, кәсіби психодиагностика, кәсіби бағыттау мен кәсіби іріктеу, бейімделу мен реабилитация, отбасылық, психологиялық кеңес беру мәселелерін қарастырады.
- Түрлі аядағы жекелік және топтың тренингтерді ұйымдастыруды қамтамасыз ететін психолог-тренир.
- Қоғамдық практикада психологиялық міндеттерді шешудегі эксперттің жұмысы.
- Күрделі социотехникалық жүйе бойынша проектілік (жобалық) жұмыстарды жүзеге асыратын – жобалық іс-әрекет.
- Түрлі мемлекеттік стандартты жасау мен пробадан өткізетін нормативті-стандарттық іс-әрекетті жүзеге асыру – мекемелердегі басқару іс-әрекеті – персоналдық менеджмент.

Медицина дерттің өзі тудыратын, сондай-ақ емдеу барысында туындайтын психологиялық мәселелерге әр кезде де аса зор мән береді. Клиникадағы емдеу процесіне қатысушы ретінде маман психологтың пайда болуы соңғы уақытта ғана жүзеге асты. Бүгінде психиатриялық, наркологиялық және т.б. салаларда медициналық психолог мамандары бар. Қазіргі клиникалық медицинада ғылыми-техникалық прогрестің пайда болуы жеке алғанда тар салада мамандану мен аспаптық және лабораториялық зерттеу тәсілдерінен, емдеуден байқалады. Сол себепті науқас адамның әртүрлі дәрігерлермен кездесуіне және олармен қатынаста болатын уақыттың қысқаруына тура келеді. Кейде дәрігерде пациент жөнінде бір тұтас пікір қалыптаспайтын кез пайда болады.«Кеселді емес, науқас адамды емде» деген тұжырым көбіне қолданыс таппайды. Дәрігер барынша ауру адаммен тұлға ретінде психологиялық және әлеуметтік кең мағынадабайланысын үзіп алады. Бұл өз кезегінде емдеуші дәрігердің өзінің бет-бейнесін жоғалту қауіпін тудырып, клиницистер арасында дабыл қағарлық жағдайда қалыптастырады.«Дәрігер-науқас» жүйесіндегі қарым-қатынас тапшылығының орнын медициналық психология бойынша маманның толтыра алатындығы сөзсіз. Дегенмен осы өзекті мәселе облыстағы емдеу – алдын алу мекемелерінде қалай шешілуде деген сауалдың пайда болары анық. Бүгінгі таңда тек психиатриялық саламен қызметі сабақтас медициналық және педагогикалық мекемелерде ғана медициналық психолог және психолог мамандары жұмыс істеуде. Алайда олардың әр қайсысы өзінің жинаған тәжірибесі, жеке бетінше ізденіп және арнайы оқып алған білімдеріне сүйеніп қызмет етуде.

Мәселенің бір ұшы арнайы медициналық білімі бар психологтар тапшылығы. Бұл бағытта психологтардың біразының орта медициналық білімі барлығын айтқанмен, қалғаны тек педагогикалық жоғары біліммен шектелетінін еске салған жөн. Алайда соңғысы дәрігерлердің білім жетілдіру институттарында медициналық психология бойынша біліктілігін артырады. Бұл қаншалықты мәселені шеше алады.Әңгіменің мәні мынада, психолог маман емдеу мекемелерінде кейде басы артық маман жағдайына тап болатыны жасырын емес. Көбіне-көп өзімен-өзі болып, кездейсоқ тапсырмаларды орындап, денсайлық сақтау мекемесінің жалпы қызметіне араласа бермейді. Екінші жағынан маман қанша жерден мықты психолог болғанымен ол емдеу мекемесі шұғылданатын потология саласында терең білімі болмаса, оның пайдасы шамалы.Медициналық жоғары және орта оқу орындарында психология пәні оқытылады. Оған бөлінеген сағат санының аз екендігін ғалымдар ұдайы тілге тиек етіп жүр. Болашақ маманның осы салаға қаншалықты көңіл қойып, келешекте осы қызметті тыңдауын ешкім дөп басып айта алмайды. Дегенмен емдеу процесінде психологтың атқарар рөлін қазіргі кезде төмендету мүмкін емес.Өркениеттік даму жолына түскен, сондай-ақ бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына енуді мақсат тұтқан біздің елімізде медицинаның жоғары деңгейде көрінуіне медициналық психология саласын дамыту көп нәрсе берері анық.Психолог ауру адамдарды аралау, дерт түрін талдау және басқа да өндірістік-клиникалық шараларға етене араласуы соматикалықклиникада клиницист пен психологтың өзара ықпалды әрекет етуінің негізі болып саналады. Диагноз қою кезінде де психологқа қажеттілік туындайды.Психолог науқас адамның ауруханада психологиялық бейімделуіне, оның әрі қарай тексерілуі мен емделуге деген дұрыс көзқарасын қалыптастыруға мол жәрдем береді. Егер операция жасауға шешім қабылдағанда науқас адамның жүйкесіне ауыр жүк түсіретін мәселені шешуге, оның бойындағы эмоциялық кернеуді сейілтуге психолог маманның көмегі ауадай қажет.Стационарлық емдеу кезеңінде психологтың негізгі ролі психоанықтау және психо түзету жұмыстарында көрінеді. Ол емдеуші дәрігермен бірлескен жеке және топтық психотерапия түрінде өтеді.Катамнестикалық кезеңде сырқат адамдарды оңалту психолог үшін өзін көрсетер кең алан. Оған көптеген әлеуметтік-психологиялық сауалдарды шешуге тура келеді. Бұл ауру адамның өмір салтын өзгерту, қалыпты отбасылық қарым-қатынасты қалпына келтіру, науқастың еңбек ету әрекетін жалғастыру немесе алмастыру, мүгедектікке өту – бұл сауалдарды ауру адам психолог көмегімен тез және жеңіл шеше алады. Қорыта келе бүгінгі қоғамда психолог мамандардың қажеттілігі артуда.

Әдебиеттер

1. Попков В.А., Коржуев А.В. Дидактика высшей школы: учеб.пособие /В.А. Попков, А.В. Коржуев – М.: Академия, 2008.
2. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых: учеб.пособие /С.И. Змеев – М.: «ПЕР СЭ», 2007.
3. Скок Г.Б. Как проанализировать собственную педагогическую деятельность: метод.рекомендации /Г.Б. Скок – М.: Пед. Об-во России, 2001.
4. Қазақстан Республикасының 12-жылдық орта жалпы білім беру туралы Концепциясы. – Астана, 2006.

УКД 930.25 (574,5): 001 (092)

ВКЛАД ТУРКЕСТАНСКИХ УЧЕБНЫХ БЕТГЕРА Е.К., БУРОВА Н.А., ГАРРИЦКОГО А.А. В ИЗУЧЕНИЙ ИСТОРИЙ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ

Орынбек Ә. - 0105-24-03бк тобының студенті
Тлеубаева Ж.М. - ғылыми жетекшісі
SHYMKENT JOGARI PEDAGOGIKALYQ KOLLEDJI

В основе научного развития современности и прошлых эпох лежит накопление материала, сбор исторических источников, классификация их в определенной системе. Висторий библиотечного дела Казахстана недостаточно разработанным звеном является проблема развития культурных связей Казахстана с Россией, республиками Среднеазиатского региона. В этой связи сведения о деятельности ученых-краеведов, библиотековедах библиографах Туркестанского края необходимы для студентов, аспирантов, преподавателей в их исследовательской работе. Особенно важны эти материалы для студентов, изучающих курс «Краеведение» , «История библиотечного дела» , «Библиография Казахстана». На сегодняшний день в истории библиотечное дела и библиографии Казахстана фактический отсутствуют работы биографического жанра историко – библиотечной литературы. Биографические материалы о многих видных деятелях краеведения, библиотековедения, библиографии представлены краткими заметками. Но и эти материалы являются сегодня библиографической редкостью и фактический недоступны читателю. Не получила должного отражения в статьях казахстанской печати жизнь и деятельность таких выдающихся дореволюционных библиотековедов, библиографов, краеведов, как: А.Е.Алекторова, И.В.Дмитровского, В.Д.Городецкого, В.В.Завьялова, Л.Зимина, С.Видского, А.В.Панкова, В.И. Межова, Б.Э.Петри, А.А.Диваева, Е.К.Бетгера и многих других.

А ведь Жизнь и творчество этих людей непостредственно связано с изучением, собиранием, сохранением памятников книжной культуры Туркестанского края. Многе из них были страстными любителями книг и обладатели большими книжными собраниями редких рукописных изданий.

Сведения об этих библиотеках, судьбах немногочисленны, кратки. Однако можно с уверенностью утверждать, что некоторые из них вошли в коллекцию редких книг и рукописного фонда Национальных библиотеках Узбекистана, Казахстана, Кыргыстана, России, Туркмений и т.д. Подтверждением тоиу иогу служить сведения о судьбе архива библиотеки известного краеведа Н.П.Остроумова /1/. В 1936-1937 гг. По инициативе профессора М.Ф.Гаврилова архив, рукописная коллекция Н.П.Остроумова была куплена ГПБ им. А.С.Пушкина /2/.

Сегодня мы должны выявить социальную, научную и историко – культурную обусловленность библиотечно – библиографических явлений нашего региона. Описывая факты жизни и деятельности библиотековедов – библиографов, мы должны охарактеризовать новые идей, методы, внесенные ими в теорию и практику библиотечно – библиографического дела. Предлагаемая вниманию читателя статья носит обзорный биографический характер и посвящена выдающимся деятелям культуры Е.К.Бетгеру, Н.А.Бурову, А.А.Гаррицкому.

Имя Евгения Карловича Батгера известно сегодня узкому кругу специалистов, между там в 20-50-е годы среди библиотечной общественности пользовался известностью как практик, краевед, библиотековед, библиограф. Автор многочисленных статей, методических, библиографических указателей. Широта его научных и профессиональных интересов сочеталась с энергической целеустремленностью.

Е.К.Бетгер сорок лет своей жизни посвятил библиотечному делу. Родился 12 июля 1887 года в Ташкенте в семье фармацевта. Получил прекрасное образование, учился на историческом отделении филосовского факультета Гейдельбергского университета. В вопросом, относящимся до стран, сопредельных с б. Туркестанским краем. Ташкент» (1948г.)

На сегодняшний день в Национальной библиотеке Республики Узбекистан и в других научных библиотеках хранятся машинописные экземпляры работ Е.К.Бетгера: «Указатель авторов, личных и географических имен, встречающихся в «Библиографии Азии» В.И.межова».

Е.К.Бетгер подготовил к печати два тома тематических сборников статей из книг, газет и журналов под общим названием «Туркестанская старина».

Огромное участие Е.К.Бетгер принял в разыскании сборников «Туркестан» И.В. Дмитровского. Впервые он сообщает в печати о хранящихся в ГБЛ 29 сборниках о Туркестане. Благодаря библиографическому опыту и знакоством с литературой о Средней Азии ему удалось определить данные о периодических изданиях Сборника. Он составил «Указатель к сборникам «Туркестан», в котором содержатся 29 томов сборника, раскрывающего с помощью предметного указателя 2068 записей и указатель личных имен».

Свой многосторонние знания Бетгер Передовал новым поколениям библиотекарей принимал участие в организации первых библиотечных курсов Туркестанской Республики. Участвовал в составлении учебного плана, программ библиотековедческих, книговедческих циклов. Выступал с докладами, лекциями на

многочисленных семинарах, научно – практических конфренциях, организуемых библиотеками. Особенно интересы были его лекции по систематическому, предметному каталогу , истории книги, библиографии.

Не менее интересно для вас творчество видного библиотековеда – библиографа Средней Азий И.А.Бурова. Родился 30 августа 1885 года в Петербурге, В 1903 г. окончил мужскую гимназию в Верном, в 1903-1905 г. учился в Петербурском университете.

Интерес к библиотечному делу возник во время военной службы в Самарканде. Он заведует библиотекой Самаркандского военного собрания и составляет каталог ее книжных фондов.

Буров И.А. в 1918-1921 гг. обучается в Туркестанском восточном институте(Ташкент), где общался с видными знатоками края – востоковедами, историками – этнографами, библиографами. Одноверменно являлся членом Туркестанского отделения Русского Географического общества. В течении почти четверти века работал в библиотеке САГУ катализатором, индексатором, заведующим иностранным секретом.

В 1922 году выходить в свет первая работа И.А. Бурова «Список новых родов, видов и подвидов растений и животных, описанных в изданиях Туркестанского отделения Русского географического общества». Особую популярность среди краеведов ученых принес « Краткий библиографичекий указатель литературы по Туркестану» (1924) составленный совместно с А.А. Гаррицким по поручению Туркестанского экономического совета. В 1924 году в «Известных ТОРГО» (т.17) была опубликована еще одна работа Н.А. Бурова – «Указатель литературы по естествознанию и математике, вышедшей в Туркестане за указанный период времени».

Литература

1. Н.П. Остроумов – видный представитель администраций Туркестанского края. Его работа в Туркестане началась в середине 1877 г. и продолжалась до 1917г. Был первым инспектором народных училищ края, директором учительской семинарий, исполнял обязанности главного инспектора училищ Туркестанского края.
2. М.Ф. Гаврилов, основатель фонда редких книг и рукописей в библиотеке, 1942 г.. за исключением небольшого количества рукописей, архив был передан в ЦГА Казахстана.
3. Указатель Публикаций Е.К.Бетгера: - в кн.: М.П. Авшарова и М.С.Виридирский. Евгений Карлович Бетгер (1887-1956). Очерк жизни и деятеьности. Ташкент. Госиздат Уз.ССР. 1960. Стр. 27-43 (сведения о его неопубликованных работах на стр. 42-43).
4. Указатель включал «Список книг, вышедших в Туркестане в 1868-1879 гг. и содержащихся в них статей «, «Список книг...», хронологические рамки которого простирались до 1916г.. довести до конца не успел.

ӘОЖ– 451.62

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТҮРКІЛЕРІ

Өскен Ө.Ө. – ТП – 24 – 3кр тобының студенті
Нарымбет Г.Б. – магистр аға оқытушы

Жібек жолы осыдан үш-төрт мың жыл бұрын болған. Ол Қытайдағы Хань династиясы тұсында ғана, Хань императоры Чжан Цяньді Орталық Азия елдерімен достасуға Батыс Азияға екі дипломатиялық миссияға жіберген кезде ғана өркендей бастады. Чжан Цянь қазіргі Ферғана, Самарқанд, Балқаш көлі т.б. Чжан Цянның сапары бұл жолды Шығыс пен Батыс үкіметтері арасындағы байланыс көпіріне айналдырды. Осының арқасында көпестер Жібек жолынан адаспаған. Цянь Муның Батыс пен Орталық Азияға саяхаты қытай тағамдарымен қатар жүрді, ал қытайлардың қайта оралуы Жаңа Батыстың пайда болуына әкелді. Цянь Цичэнь сапарына қатысқандар да қытай тағамдары мен мәдениеті туралы түсініктерін тереңдете түсті. Содан жол көркейе бастады. Ол үрей туғызып, Шығыс пен Батыс арасындағы көпір қызметін атқарды. Осы жолды қорғау және дамыту үшін Қытайдың кезекті патшалары жол бойына күзет қояды. Жібек жолы мәңгілік және өзгермейтін жол емес, тарихтың өтуімен өзгерді, ал дәстүрлі сорғылар тарих бойы өзгеріссіз қалды. Ол Жерорта теңізінің шығыс жағалауы арқылы 7000 мильден астам жерге созылды және олардың байланыстары кезінде құнды жібек саудасы жүргізілгені сөзсіз. Қытай деректеріне қарағанда, біздің заманымыздың VI ғасырында Батыс Түрік қағанатының ханы мен төрелері жібек киім киген. Біздің дәуіріміздің 6 ғасырында жібек Еуразияға тарады. Қазақстан жеріндегі ежелгі керуен жолдарының тарихы. с.б.з.б. I мыңжылдықтың ортасында «Дала жолынан» басталды. Геродоттың айтуынша, бұл жол Қара теңіз жағалауынан Дон өзенінің жағасына дейін, одан Оңтүстік Оралдағы савроматтар жеріне, одан әрі Ертіс бойымен Алтайға және Зайсан көліне дейін созылған. Заманауи техниканың тамаша жетістіктері мен ғарыштан түсірілген бейнероликтер Еуразияның кіндігі арқылы өтетін бұл көне жолдың ең қолайлы жол екенін дәлелдеді. Бір ғажабы, қазіргі жолдар мен темір жолдар ежелгі далалық жолдардың бағыттарын дәл қайталайды. Кездесулер, әңгімелесулер, қалааралық байланыстар біздің дәуірімізге дейінгі 10 ғасырда басталды. 3-2 мыңжылдықтар арасында басталды. Бадахшан тауларында және Хотан маңындағы Ярканд өзенінің жоғарғы ағысында лапис лазули кен

орындары ашылып, өндірісті бастау үшін көлік құралдары реттеліп, жетілдірілді. Қытайдағы Хань әулеті кезінде бұл қарым-қатынас Хань императоры Ву Чжан Цяньді Орталық Азия елдерімен достасуға талпыныспен Батыс аймақтарға екі миссияға жібергеннен кейін өркендей бастады. Чжан Цянь қазіргі Ферғана, Самарқанд, Балқаш көлі т.б. Чжан Цянның саяхаты жолды Шығыс пен Батыс үкіметтері арасындағы байланыс жолы ретінде қалыптастырды. Бұған жауап ретінде көпестер «Жібек жолына» ұмтылуын бәсеңдеткен жоқ. Чжан Цян Батыс аймақтар мен Орта Азияны аралап, өзімен бірге Қытайдың жібек бұйымдарын алып келді, олар елге оралған кезде олар әртүрлі мәдениеттерді, соның ішінде өздері барған жерлердегі заттарды және Батыс аймақтардан музыканы алып келді; Чжан Цянның саяхаттары қытайларға Батыс аймақтар мен Орталық Азияны түсінуге мүмкіндік берді. Жаң Цяңның елдің түкпір-түкпірінен келген адамдарды аралауы да оның Қытай өнімдері мен мәдениетін тереңірек білуіне көмектесті. Содан бері жол көркейіп, көркейе түсті. Шығыс пен Батыстың байланысы мен өркениеттерді байланыстыратын көпірге айналды. Осы жолды қорғау және дамыту үшін Қытайдың кезекті императорлары жол бойына күзет қойып, әскерлерін басқара бастады. Жібек жолы дерлік өзгеріссіз қалатын тұрақты жол емес, уақыт өте өзгерген, тарих бойы дәстүрлі маршруттары өзгеріссіз қалған жол болды. Ол шығыста Чанъаннан (қазіргі Сиань) басталып, Тарим ойпатынан өтіп, Памир үстіртінен өтіп, Орта Азия мен Батыс Азияны басып өтіп, Жерорта теңізінің шығыс жағалауына дейін жетеді. Ұлы Жібек жолы шығыста Қытай империясынан батыста Рим империясына дейін созылды.

Кушан, Соғды, Парфия империялары арқылы жүк тасымалдауды Еуразияның таулы және далалы аймақтарында өмір сүрген көшпелі халықтар жүзеге асырды. Отырықшы мемлекеттерді бір-бірімен байланыстырмай, мұхиттағы аралдардай оқшауланған көшпелі түркі тайпалары байланыстыратындықтан, Жібек жолын 15 ғасырдан бастап аграрлық империяларды байланыстыратын жай ғана артерия болды деп ойлау шындыққа жанаспайды. Негізгі мәдени қайта құру өркениеттердің тоғысқан жері деуге болатын қазіргі Оңтүстік Қазақстан мен Жеті өзен өңірінің аумағында болды. Жібек жолы бойында Еуразия көшпелілері бірте-бірте өркениетті дамытып, өз тайпаларын, қалаларын, керуен сарайларын құрып, сауда-саттықты бақылап отырды. Отырықшы өркениеттер көшпелі халықтардың қару-жарақтарымен, ат әбзелдерімен, түрлі бұйымдарымен танысып, өздеріне сіңірді. Қазіргі жаһанданудың алыс мысалы ретінде Жібек жолы ашылу дәуірінен көп бұрын болған. Түрлі себептермен олар индустриялық өркениет толқынына ілесе алмады. 3-2 мыңжылдықтар арасында Месопотамия жазығынан Үнді өзені алабына дейін, Орталық Азия шөлінен Жерорта теңізіне дейін созылып жатқан құрылыстар мен су жолдары жүйесі – Месопотамия қалыптасты. Ол ең алыс мәдениеттер мен өркениеттерді байланыстырады. Кейіннен бұл жүйе Жібек жолының негізгі тармақтарының біріне айналды.

Әдебиеттер

1. Ғабитов Т.Х. Қазақ мәдениетінің тарихы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
2. Молдабеков Ж.Ж. Казактану. - Алматы, 2015.
3. Молтобарова К.И. Мәдениеттану. - А, 2018.
4. https://el.kz/news/archive/ly_zhibek_zholy_m-denietini-_-rkenietter_s-khbatynda-y_orny/
5. https://melimde.com/li-jibek-joli-halitarini-medenietarali-kommunikaciyasindafi-az.html

ӘОЖ 373.3:15.311

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОЙЫН-ӘДІСІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНГЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ МЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУ

Пердебай Д.А.- ТП-23-10к2 тобының студенті
Джахаева А. П. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі педагогика оқу процесі тиімді болып қана қоймай, оқушылар үшін де қызықты болатын жағдайлар жасауға тырысады. Бұл әсіресе бастауыш мектепте негізгі оқу дағдылары, таным мен өз бетінше жұмыс істеуге деген қызығушылық қалыптасқан кезде өте маңызды. Алайда, дәстүрлі оқыту әдістері әрдайым бастауыш сынып оқушыларының жоғары мотивациясын қамтамасыз ете алмайды. Бұл жастағы балалардың белсенділігі, қызығушылығы және өзара әрекеттесудің ойын түрлеріне деген қажеттілігі артады. Осыған байланысты оқу процесінде ойын әдістерін қолдану тек көмекші құрал ғана емес, сонымен қатар оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен мотивациясын арттыру үшін қажетті құралға айналады.

Ойын технологиясы баланың өзін еркін және сенімді сезінетін жайлы білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді. Олар ақыл-ой белсенділігін арттыруға, шығармашылық ойлауды дамытуға және оқу материалын табиғи және кездейсоқ түрде игеруге көмектеседі. Бұл мақалада ойын әдістері бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын арттыруға ықпал ететін механизмдер қарастырылады, сонымен қатар оларды оқу процесінде тиімді қолдану бойынша ұсыныстар беріледі.

Бастауыш сынып оқушыларын ынталандырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері

Психологтар бастауыш сынып оқушыларының мотивациясы негізінен сыртқы шартты екенін атап өтті. Бұл дегеніміз, белгілі бір жастағы балалар білім алу үшін емес, ересектерді мақұлдау, мадақтау, сыйақы алу немесе басқалармен салыстырғанда жетістікке жету үшін үйренеді. Бірте-бірте, дұрыс педагогикалық көзқараспен, бұл мотивация бала білімнің құндылығын көре бастағанда және сыртқы факторларға қарамастан оқуға қызығушылық таныта бастағанда ішкі мотивацияға айналуы мүмкін.

Ойын әдістері тұрақты оқу мотивациясын қалыптастырудың негізгі құралдарының біріне айналады. Олар балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді, өйткені олар оқу әрекеттерін ойын элементтерімен біріктіруге, оқу жүктемесіне байланысты стрессті азайтуға және белсенділік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді [1].

Атақты швейцариялық психолог Жан Пиаже өз еңбектерінде баланың танымдық дамуы үшін ойынның маңыздылығын атап өтті. Ол когнитивті дамудың бірнеше кезеңдерін бөліп көрсетті, олардың әрқайсысында ойын ерекше рөл атқарады. Бастауыш сынып оқушылары символдық және рөлдік ойынның үстемдігімен сипатталады, бұл мұғалімдерге ойын әдістерін оның тиімділігіне нұқсан келтірместен білім беру процесіне қосуға мүмкіндік береді.

Л. С. Выготский өз еңбектерінде баланың дамуындағы ойынның маңыздылығын да атап өтті. Ол ойынды бастауыш мектеп жасындағы ерікті мінез-құлықты, танымдық қабілеттерді және әлеуметтенуді қалыптастыруға ықпал ететін жетекші әрекет ретінде қарастырды [2]. Осылайша, оқытуда ойын технологияларын қолдану балалардың жас қажеттіліктеріне толығымен сәйкес келеді және оқу мотивациясын қалыптастыру міндеттерін тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Оқытудағы ойын әдістерін шартты түрде бірнеше топқа бөлуге болады:

1. Дидактикалық ойындар-ойын тапсырмалары арқылы белгілі бір материалды зерттеуге бағытталған.

2. Рөлдік ойындар-оқушыларға зерттелетін тақырыппен байланысты белгілі бір рөлде сезінуге мүмкіндік береді.

3. Жарыс ойындары-бәсекелестік элементтері арқылы мотивацияны арттырады.

4. Ойын жаттығулары мен тапсырмалар дәстүрлі оқыту формаларын толықтыратын шағын ойын элементтері болып табылады [3].

Осы әдістердің әрқайсысын толығырақ қарастырайық.

Дидактикалық ойындар-бұл оқу материалын игеруге бағытталған арнайы жасалған ойын тапсырмалары. Олар карта ойындары, басқатырғыштар, кроссвордтар, үстел ойындары немесе интерактивті тапсырмалар түрінде ұсынылуы мүмкін [4].

Мысалы, Математиканы оқыту кезінде "математикалық лото" немесе "санды Жинау" ойындарын қолдануға болады, мұнда балалар есептерді шешу үшін сандарды таңдауы керек. Ойын барысында балалар сандар мен есептеулерді есте сақтап қана қоймай, ақпаратты талдауға, салыстыруға және қорытынды жасауға үйренеді.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқуда оқушылар грамматиканы қызықты түрде Үйренетін "сөз құрастыру" немесе "қатені түзету" ойындары тиімді.

Рөлдік ойындар балалардың белсенділігі мен маңыздылығын сезінеді. Олар студенттерге өздерін ғалым, саяхатшы, зерттеуші ретінде сезінуге мүмкіндік береді, бұл оқу процесін жандандырады.

Мысалы, қоршаған әлем сабағының аясында балалар "ғылыми тапсырмалар" алып, шағын эксперименттер жүргізетін "біз зерттеушіміз" ойынын ұйымдастыруға болады. Тарих сабақтарында сіз "уақыт саяхатын" өткізе аласыз, онда оқушылар өздерін әртүрлі дәуірлердің тұрғындары ретінде көрсетеді.

Рөлдік ойындар білімді нығайтуға ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынас, сыни ойлау және ынтымақтастық дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Бәсекеге қабілетті ойындар бәсекелестік рухы арқылы қосымша мотивация жасайды. Олар жеңіске деген ұмтылысты дамытуға, командада жұмыс істеуге және сәтсіздіктермен күресуге үйретеді.

Математика сабақтарында "математикалық марафондар" өткізуге болады, онда оқушылар есептерді шешуде жарысады. Оқу сабақтарында-жылдам оқу конкурстары немесе әдеби викториналар.

Мұндай ойындар балалардың күйзеліске ұшырамауы және жеңілгендердің жағымсыз тәжірибесіне әкелмеуі маңызды. Мұғалім нәтижеге емес, процеске баса назар аударуы керек, бұл ойынға қатысудың өзі жетістік екенін баса айтады.

Бұл әдістерді балалардың назарын аудару және олардың қатысуын арттыру үшін пайдалануға болады. Оларға сабақтың қазіргі тақырыбына байланысты жұмбақтар, жұмбақтар, ассоциациялар, шағын ойындар кіреді.

Мысалы, жаңа материалды түсіндірмес бұрын, сіз балаларға рефлексияға бағыт беретін жұмбақ ұсына аласыз. Әдебиет сабақтарында "Тірі картиналар" әдісін қолдануға болады, мұнда оқушылар кітаптағы көрініс бейнелейді, ал қалғандары бұл шығарманың не екенін болжауға тырысады.

Ойын технологиясы оқушылардың бастауыш мектепте пәнге деген ынтасын арттырудың күшті құралы болып табылады. Олар оқуды қызықты етуге, танымдық белсенділіктің жоғары деңгейін сақтауға және балалардың оқу процесіне оң көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Дидактикалық, рөлдік және бәсекеге қабілетті ойындарды пайдалану материалды игеруді жақсартуға ғана емес, сонымен қатар

оқушылардың Тәуелсіздік, қарым-қатынас және сыни ойлау сияқты маңызды дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныптарды оқытуда ойын әдістерін сауатты қолдану әр бала өзін табысты сезінетін және әлемді одан әрі тануға ынталандыратын қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Брунер, Д.С. Игра, мышление, речь / Д.С. Брунер // Перспективы: Вопросы образования. - 1987. - №1.
2. Выготский, Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. -1966. - №6.
3. Выготский, Л.С. Психология развития ребенка / Л.С. Выготский // Москва: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2005. - 512 с.
4. Выготский, Л.С. Орудие и знак в развитии ребенка / Л.С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. / Гл. ред. А.В. Запорожец / Т. 6. Научное наследство / Под ред. М.Г. Ярошевского. - Москва: Педагогика, 1984. - С. 5-90

ӘОЖ 159.922.73

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Пернебек Ә. - СТ23-3к12 тобының студенті
Молдаханова М.М. - аға оқытушы

Бастауыш сынып оқушылары – бұл танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік даму кезеңіндегі балалар. Бұл кезеңде олардың психологиялық ерекшеліктері айтарлықтай өзгеше болып келеді. Бастауыш сынып жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу олардың оқыту мен тәрбиелеу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл жастағы балалардың қабылдау, ойлау, есте сақтау, қиял және зейін процестері қарқынды дамиды. Олар айналадағы құбылыстарды белсенді түрде зерттеуге, сұрақ қоюға, логикалық байланыстарды орнатуға ұмтылады. Сонымен қатар, бұл кезеңдегі балалардың эмоционалдық сезімдері өте тұрақсыз болып келеді, олар сыртқы жағдайларға тез әсерленеді. Осы себепті бастауыш сыныпта оқыту мен тәрбиелеу барысында олардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру өте маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларының психикалық дамуының ерекшеліктеріне келесі факторлар жатады:

1. Танымдық процестердің дамуы: бұл жастағы балаларда ойлау үдерісі негізінен көрнекі-бейнелі және көрнекі-әрекеттік сипатта болады. Олар нақты заттармен жұмыс жасағанды ұнатады, абстрактілі ойлау толық қалыптаспаған. Сонымен қатар, оқушыларға айналадағы әлемді түсіну үшін нақты мысалдар, тәжірибе жасау, модельдеу әдістерін қолдану тиімді.
2. Есте сақтау қабілеті: бастауыш сынып оқушыларының механикалық жады жақсы дамыған, сондықтан олар ақпаратты қайталау арқылы тез есте сақтайды. Бұл жаста есте сақтау саналы түрде емес, көбінесе эмоциялар арқылы жүзеге асады. Дегенмен, оларды мағыналық есте сақтауға да үйрету маңызды.
3. Қабылдау ерекшеліктері: балалардың қабылдауы жүйесіз және үздіксіз толықтыруды қажет етеді. Олар көбіне сыртқы белгілерге көбірек назар аударады. Сондықтан оқыту үдерісінде түрлі түсті көрнекі құралдар мен практикалық тапсырмалар қолдану тиімді.
4. Зейіннің тұрақсыздығы: бастауыш сынып оқушылары ұзақ уақыт бір нәрсеге назар аудару қиындықтарын сезінеді. Олардың зейіні ерікті түрде емес, көбінесе қызығушылықтары мен эмоцияларына байланысты бағытталады. Мұғалімдер ойын әдістері мен интерактивті оқыту тәсілдерін қолдану арқылы балалардың зейінін ұзақ уақыт бойы ұстап тұра алады.
5. Сөйлеу және қарым-қатынас: бастауыш сынып жасындағы балалар белсенді сөздік қорын кеңейту және тілдік нормаларды меңгеру кезеңінде болады. Бұл кезеңде олар ересектер мен құрдастарымен қарым-қатынас жасауға аса қызығушылық танытады. Сөйлеу мәдениетін дамытуға бағытталған ойындар мен диалогтық оқыту әдістері олардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.
6. Эмоционалдық даму: балалардың эмоционалдық реакциялары жылдам, айқын және шынайы болып келеді. Олар өз эмоцияларын жасыра алмайды және көңіл-күйдің күрт өзгеруі жиі байқалады. Сондықтан эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыру мақсатында психологиялық тренингтер мен шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыру маңызды.
7. Әлеуметтік даму: балаларда мінез-құлықнормалары мен ережелерін меңгеру үдерісі жүреді. Олар топтық жұмысқа қызығушылық танытып, құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынас жасауды үйренеді. Әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін бірлескен жобалар мен топтық іс-шараларды қолдану тиімді.
8. Мотивация ерекшеліктері: бұл жастағы балалар үшін танымдық қызығушылық маңызды рөл атқарады. Егер оқу процесі олар үшін қызықты әрі эмоционалды түрде тартымды болса, олар белсенді түрде білім алуға ынталы болады. Сондықтан оқу процесінде марапаттау жүйесін қолдану, проблемалық оқыту және зерттеу әдістерін енгізу тиімді.

Бастауышсынып оқушыларының психологиялық дамуын қолдау

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалімдер мен ата-аналар келесі қағидаларды ұстануы қажет:

- Оқыту барысында ойын элементтерін енгізу;
- Ақпаратты көрнекі түрде беру;
- Оқушылардың қызығушылықтарын ескеру және оқытуды эмоциялық тұрғыдан тартымды ету;
- Балалардың зейінін шоғырландыру үшін үнемі белсенділік түрлерін ауыстырып отыру;
- Эмоционалдық тұрақтылықты қамтамасыз ету, яғни балалардың өз эмоцияларын дұрыс танып, оларды басқаруды үйренуіне көмектесу;
- Әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көңіл бөлу;
- Оқушылардың жетістіктерін жиі мадақтау және қолдау көрсету;
- Интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы балалардың белсенділігін арттыру;
- Психологиялық жайлылықты қамтамасыз ету мақсатында сабақтарда шығармашылық және ойын технологияларын қолдану;
- Балалардың өзін-өзі бағалауына және сенімділігіне әсер ететін жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескеру олардың дамуы мен оқу жетістіктерін жақсартуға көмектеседі. Балалардың жас ерекшеліктеріне сай оқыту әдістерін қолдану – олардың танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар, мұғалімдер мен ата-аналар балалардың психологиялық жағдайына ерекше назар аударып, олардың жеке қабілеттерін дамытуға қолдау көрсетуі тиіс.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // http://edu.gov.kz
2. Оралбекова А.К. Информационно-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования // Матер. IX междунар. науч. конф. молодых ученых Казахстан в международном образовательном пространстве. – Алматы, 2017. – С. 216-220
3. ҚазақстанРеспубликасындаинклюзивтібілімберудідамытудыңтұжырымдамалықтәсілдері. - Астана, 2015. - 152 б.
4. Коджаспирова Г.М., А.Ю. Кожаспиров. Педагогический словарь. М.: Академия, 2001. - 325 с.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. - 225 с.
6. Кенжебеков Б.Т. Жоғарыоқуорнынжүйесіндеболашақмамандардыңкәсібиқұзыреттілігінқалыптастыру: дисс. ..пед. ғыл. докт.: Қарағанды, 2005. – 267 б.

ӘОЖ 37.013.42

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕР

Рахымберді А. – ТП-24-18к5тобының студенті

Меирбекова С.К. – магистр, оқытушы

Педагогикалық-психологиялық зерттеулерде эксперимент констатациялық және қалыптастырушылық болып бөлінеді. Бірінші жағдайда, әлеуметтік педагог-зерттеуші эксперименттік жолмен зерттелініп отырған педагогикалық жүйенің тек жағдайын ғана анықтайды, құбылыстар арасындағы байланыстармен тәуелділіктер фактілерін констатациялайды. Әлеуметтік педагог-зерттеуші тұлғаның белсенді әрекетін ұйымдастыру арқылы нақтылы бір адами қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған арнайы шаралар жүйесін қолданғанда қалыптастыру эксперименті туралы айтуға болады.

Әлеуметтік педагогикадағы зерттеу әдістері жүйесінде сұрау әдістерінің орны ерекше. Оларға *сұхбат, интервью, анкета әдістер і*жатады. Әлеуметтік психологтар олардың қатарына *тест, бағалау шкалаларын*да жатқызады. Сұхбат және интервью – бұл зерттеушіні қызықтыратын мәселелер бойынша тұлғалардан ауызша сұрақ алумен, ал анкета – жазбаша сұрақ алумен ерекшеленеді. Интервьюмен анкета алған кезде сұрақтардың құрастырылуына аса үлкен мән беру маңызды. Өйткені анықтау қажет болып отырған мәселелерге жауаптарды бірқатар зерттеу мақсаттарынан туындайтын сөздік стимулдармен байланыстыру көзделеді. Педагогикалық құбылысты динамикалық және құбылмалы сипатта зерттеудің әдісі сұхбат болып табылады. Мұндай әдіспен алынған мәліметтер көп жағдайда объективті сипаталады. Сұхбатжеке-даралық және ұжымдық болып бөлінеді. Сұхбатты жүргізудің тиімділігі зерттеушінің әңгіменің бағдарымен түпкі мақсатына жетуге деген терең қызығушылығымен сұхбат берушіні ашық әңгімеге тарта білу қабілетіне де байланыстыболады.Интервью - сұхбаттың бір түрі. Сұхбатөзараақпараталмасусипатындаболса, алинтервьюде бір адам тарапынан сұрақ беріліп, екінші тараптан тек жауап беруі тиіс. Интервью топтық және жеке-даралық болып бөлінеді [3].

Әлеуметтік педагогикада *озат педагогикалық тәжірибелерді зерделеумен қорыту* әдісі үлкен қолданысқа ие. Әлеуметтік-педагогикалық ғылымдағы мәліметтерді өңдеу үшін зерттеудің *математикалық*

әдістері қолданылады. Оларға ранжирлеу (жинақталған мәліметтердінақтылызаңдылықпенорналастыру, өсу немесе кему ретімен орналастыру, әрбір зерттелген нәтиженің орнын анықтау), шкалалау (педагогикалық құбылыстың жекелеген қырына баға беруде сандық көрсеткіштерді ендіруге мүмкіндікберетінәдіс) жәнет.б. әдістер жатады. Әлеуметтік педагогиканың екінші тобын тәрбие әдістері құрайды. «Әдіс» деген сөз гректің «методос» деген сөзінен шыққан. «Метод» деген ұғым «белгілі ақиқатқа, шындыққа, мақсатқа жетудің жолдары» деген мағынаны білдіреді. Тәрбие әдісі бұл мектеп тәжірибесінде тәрбиеге қойылатын мақсаттарға қол жеткізу үшін пайдаланылатын жол. Тәсілдер - тәрбиелеу саласына, еркіне, сезіміне, іс-әрекетіне әсер ету шаралары. Тәрбие тәсілі - жалпы әдістің бөлігі, жеке-дара әрекет (әсер ету), нақты іс. Тәсілдер - бұл тәрбиешінің қойылған мақсатқа жетуі үшін тәрбиеленушімен бірге салатын соқпақ жолы деуге де болады. Егер оны басқа тәрбиешілер де пайдалана бастаса, біртіндеп ол үлкен соқпақ жолға - әдіске айналады. Тәрбие әдістері мен тәсілдері бір-бірімен тығыз байланысты.Педагогикалық процесте баланың еңбексүйгіштік сезімі қалыптасады. Мұның бәрі педагогтардан оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырып жүргізудің әдістері мен тәсілдерін жақсы меңгеруін және оны тәжірибеде түрлендіріп қолдана білуін талап етеді.Жаттығу мен үйретудің бір түрі - тәрбиелік жағдайлар әдісі. Тәрбие жүйесі педагогикалық жағдайлардан тұрады, ал олар нәтижелі болу үшін мұғалім арнайы жағдайлар құрастырады. Бұл ретте жағдай шындыққа сай болуы қажет. Жағдайдың кез келген түрінде оқушы шешім қабылдай алуы керек. Мұндай жағдайлар жорықтар, саяхаттар мен ойындар кезінде құрастырылады.

Мадақтау әдісі дегеніміз - тәрбиешінің баланың жағымды іс-әрекетін, мінез-құлқын көріп бағалай білуі және оны көпшілік, ұжым алдында қолдайтынын жария етуі. Ал бұған қарама-қарсы жазалауды, баланың іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы теріс әрекеттерін түзету жолындағы тәрбиешінің өз әрекеті деп түсіндірген абзал. Бұл әдіс баланы өз іс-әрекетіне өзі талдау жасап, өзіне-өзі баға беруіне бағыттайды. Демек өзін теріс іс-әрекеттен тежейбілуге үйретеді. Олай болса, мадақтау немесе жазалау әдісі оқушылардың адамгершілік сана-сезімінің оянуына, дамуына ықпал етеді. Оқушының өзіне-өзі талап қоя білуіне үйретеді.Тәрбие әдістерінің бұрынан келе жатқан түрі - *жазалау әдісі*кеңінен танымал, әрі өте күрделі әдіс. Қазіргі педагогика мен тәжірибеде оқушыларды жазалаудың мақсаттылығы туралы әртүрлі: жазалаусыз тәрбиеден бастап олардың күрделі түрлерін қолдануға дейін қарама-қайшы пікірлер бар. Қазіргі мектептерде мұғалім мен оқушылар арасындағы қатынастың демократияланауы мен адамгершілікке негізделуі кезінде жазалауды қолдану мәселесі шиеленісуде. Жазалау дегеніміз - педагогикалық ықпал ету әдісі, ол жағымсыз әрекеттердіңалдын алып, оларды тежеуі қажет, өзінің, жолдастары мен басқа адамдар алдындағы кінәсін түсінуге шақыруы тиіс. Қазақтың біртуар ақыны Абай Құнанбаевтың «Тәртіптің нашарлығы - ғылым, білімнің жоқтығынан» деп айтуы ұрпақ тәрбиесін түзеу үшін ең алдымен ұнамды әрекетке апаратын ақпараттардың болуын қажет ететіндігін түсіндіреді. [4]. Бала бойында қандай да бір ұнамды әрекетті қалыптастыру үшін сол әрекетінің дұрыс екендігіне сенімін санасында тудыруымыз керек. Көзқарасында ұнамды әрекеттерге деген сенімді ақпараттардың толып жатқан жүйесін қалыптастыруымыз тиіс. Жеке тұлғаның тәрбиелілігі оның түсініктері мен сенімдерінен басқа нақты істері мен әрекеттері арқылы көрінеді. Сондықтан іс-әрекетті ұйымдастыру мен қоғамдық мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру тәрбиелік процестің өзегі болып есептеледі. Бұл топтың басты әдістерінің бірі – жаттығу. Жаттығудың мәні белгілі бір әрекетті автоматты түрге айналғанға дейін қайта-қайта орындау, соның нәтижесінде оқушының жеке тұлғалық қасиетінің өзегі болатын дағдылар мен әдеттер қалыптастыруда болып отыр.

Әлеуметтік педагогиканың тәрбие әдістерінің үшінші тобына **әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету әдістері** жатады. Оған психологиялық кеңес беру, аутотренинг, қызметтік ойындар және т.б. жатады.

Психологиялық кеңес беру психологиялық-педагогикалық қызметпен әлеуметтік жұмыс қызметіндегі ең кеңінен тараған әдістердің бірі болып табылады. Ол тұлға арасындағы, бала мен ата-ана арасындағы, ерлі-зайыптылар арасындағы және басқада психологиялық сипаттағы проблемаларды шешуге психологиялық көмеккөрсетеді. Психологиялық кеңес беруді негізгі ықпал ету құралы сұхбат жүргізу болып табылатын, тұлға аралық қарым-қатынастағы қиындықпен байланысты туындаған, әртүрлі психологиялық проблемаларды шешуге бағытталған адамдармен тікелей жұмыс жүргізетін қызмет ретінде тануға болады.

Аутотренинг – клиенттерді бұлшық еттерін релаксация жасауға, өзін-өзі сендіруге ерік жігерін бағыттайалуға, зейінін бір орталыққа шоғырландыруды дамытуға және ерікті ақыл-ой белсенділігін басқара білуге бейімдейтін психотерапиялық әдіс. Бұл - өзін-өзі бақылау мен сендіруге негізделген арнайы жаттығулар кешені. Аутотренингті адам өзінің жеке психикалық күйімен мінез-құлқын басқару үшін пайдаланады.

*Әлеуметтік-психологиялықтренинг*топтағыадамдарменөзарақарым-қатынасқатүсудеөзін-өзітанып білу білігімен дағдыларын қалыптастырудың топтық әдістерінің жиынтығын құрайды. Бұл индивидтің коммуникативтік қабілеттерімен дағдыларын, өзін және оның қоршаған ортасына декватты қабылдау қабілетін дамыту бағытындағы жеке тұлғаны дамытумен топтық қарым-қатынастарын жетілдіру мақсатын көздеген топ ішілік өзара ықпал етудің арнайы әдістемесінің көмегімен ұйымдастырылады. Әлеуметтік-психологиялық тренингтің базалық құралы топтық дискуссия және әртүрлі рөлдік ойындар болып табылады [3].

Әлеуметтік-психологиялық тренингтер тұлғаның жалпы қарым-қатынасқа дайындығын жетілдірумен қалыптастыру мақсатында қолданылады (мысалы, жеке өмірінде және ұжыммен қарым-қатынасында

қиындық сезетін адамдар үшін), сонымен қатар адамдар ұжымымен интенсивті түрде байланысқа түсетін тұлғалар үшін қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру бағдарламалары ұсынылады.

Қызметтік ойындар- нақтылы бір қызмет түрінің әлеуметтік мазмұнын, қайта жасаудың, тәжірибе типіне тән сипаттағы қарым-қатынас жүйесін моделдеудің формасы. Әлеуметтік педагог тәжірибесінде нақтылы педагогикалық жағдайды моделдеу мақсатындағы қызметтік ойындарды пайдалану кеңінен тараған. Қорыта айтқанда әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету бүгінгі таңда қоғамдағы басты мәселердің бірі болып отыр.

Әдебиеттер

1. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. Педагогика: Оқу құралы. Алматы, 2004.
2. Қоянбаев Ж. Б., Қоянбаева Р. М. Педагогика: Оқу құралы. Алматы, 2002.
3. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика. –М.: «Академический Проект», Екатеринбург: «Деловая книга», 2003. -528 с.
4. Қалиев С.Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы.−Алматы: Білім,2003. -280 б.

УДК 616.54.65.654.

Ч.Ч.ВАЛИХАНОВ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ЭТНОГРАФИИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Розыева Г. - студентка группы Фи- 24- 3р6.
Косанбаев С.К. - к.и.н., доцент

На нынешнем этапе общественно-экономического развития суверенного Казахстана остро встал вопрос объективного и правдивого исследования тернистого пути и многогранной деятельности выдающегося казахского просветителя – демократа середины XIX столетия Ч.Ч.Валиханова, внесшего весомый вклад в развитие и становление ряда гуманитарных отраслей наук. Безусловно, мы должны отдать дань уважения духовной гениальности, широкой эрудиции и таланту Ч.Ч.Валиханова. Он имел мужество оставаться самим собой при любых сложных ситуациях, а не становится политической игрушкой в руках царской колониальной администрации.

В условиях суверенитета молодое подрастающее поколение казахстанцев получили от ярких представителей казахской национально-интеллектуальной элиты Туркестанского края огромный запас научной и духовной энергии. Ч.Ч.Валиханов ученый планетарного масштаба, он внес значительный вклад в исследовании многогранных аспектов истории и этнографии народов Центральной Азии.

Яркая неугасаемая звезда Ч.Ч.Валиханова будет освещать дорогу его потомкам, а также новому поколению казахстанской молодежи современного независимого Казахстана на рубеже XXI столетия. В этом году мы будем под эгидой ЮНЕСКО отмечать 190- летие со дня рождения этого гениального мыслителя – энциклопедиста, глубокого знатока культуры и быта своего народа Ч.Ч.Валиханова. Проведение столь важного культурного мероприятия, станет знаковым и кульминационным событием в жизни многонационального народа Казахстана.

Бесспорно, оставленное им богатейшее историко-культурное наследие по материальной и духовной культуре казахского этноса, послужит ярким и неподражаемым примером для молодого подрастающего поколения казахстанской молодежи.

Многогранная научно-исследовательская деятельность выдающегося казахского мыслителя – демократа, историка, этнографа, географа, фольклориста, отважного путешественника, профессионального художника тесно связана с деятельностью крупнейшего научно – исследовательского учреждения Русского Географического общества по отделению истории и этнографии народов Средней Азии и Казахстана.

Известный дореволюционный российский исследователь середины XIX столетия Н.И.Веселовский дал на наш взгляд, совершенно верную характеристику многогранной научной деятельности Ч.Ч.Валиханова. Он пишет: « Как блестящий метеор промелькнул над нивой востоковедения потомок казахских ханов и в то же время офицер русской армии Ч.Ч.Валиханов. Русские ориенталисты единогласно признали в его лице феноменальное явление и ожидали от него великих и важных откровений о судьбе тюркских народов, то, что успел сделать Ч.Ч.Валиханов за свою короткую жизнь, вызывает преклонение перед необыкновенными способностями, жаждой знаний, широтой охвата и глубиной анализа научных проблем. Он обогатил науку ценными исследованиями по истории, этнографии, культуре, экономике и физической географии народов Центральной Азии» [1,с.79].

Мы целиком и полностью солидарны с точкой зрения Н.И.Веселовского, и считаем, что Ч.Ч.Валиханов, обладавший значительным научно-интеллектуальным потенциалом, смог в полном ракурсе расширить национальные горизонты своего родного народа, раскрыть удивительный талант, этническое и культурное своеобразие и национальный колорит казахов. За свою короткую жизнь гениальный ученый подготовил и выпустил в свет ряд фундаментальных работ, посвященных истории, этнографии, фольклористики, лингвистики, географии народов Центральной Азии.

Поражает широта охвата научных интересов и направлений Ч.Ч.Валиханова, в его многочисленных трудах, нашли свое достойное отражение многие важные и ключевые проблемы истории, этнографии, культуры, географии казахского народа.

Ч.Ч.Валиханов оставил незаменимый и яркий след в истории изучения многогранных аспектов этнографии своего родного народа. Многие важные и актуальные вопросы и проблемы этнографии казахов, затронуты в следующих его публикациях « Записки о киргизах», « Заметки по истории южносибирских племен», «О хлебопашестве», « О киргиз - кайсацких могилах и древностях вообще», « Вооружении киргиз и их военные доспехи» и другие.

В научной публикации « Записки о киргизах» Ч.Ч.Валиханов раскрывая особенности традиционного образа жизни кочевых казахов, замечает, что: « Кочевой степняк ест и пьет и одевается скотом, для него скот дороже своего спокойствия. Первое приветствие киргиз, как известно, начинается следующей фразой: здоров ли твой скот и твое семейство?» [2,с.28].

Этот факт свидетельствует о том, что в кочевом быту номадов главенствующее положение занимал домашний скот, который снабжал номадов всем необходимым в их повседневной жизни. Благополучие и достаток кочевников во многом зависит от их многочисленных стад овец, баранов, лошадей и верблюдов.

В другой статье «Заметки по истории южносибирских племен» Ч.Ч.Валиханов весьма уверенно отстаивает самобытность, уникальные ментальные черты характера, нравы и обычаи, великодушие, отзывчивость, моральные и духовные качества своего народа. Как пишет автор статьи: « В Европе господствует ложное понятие, представляющее кочевые племена в виде свирепых орд и беспорядочных дикарей. Понятие о кочевом монголе и киргизе тесно связано с идеей грубого и скотоподобного варвара. Между тем большая часть этих варваров имеет свою литературу и сказания – письменные или устные. К числу первых принадлежат монголы и зюнгары, а к числу вторых – кочевые орды монголо - тюркского корня» [3,с.304].

Мы считаем, что Ч.Ч.Валиханов совершенно прав в своей научно-аргументированной оценке, в большинстве случаев псевдонаучная парадигма, касающиеся дикости и варварства кочевых народов, заняло главенствующее место в колониальной и советской историографии.

Характеризуя занятия казахов Старшего жуза, Ч.Ч.Валиханов пишет: « В Большой орде сеют преимущественно просо, употребляемое киргиз – кайсаками зимой, когда они не имеют молока. В Большой орде известны следующие семена: пшеница, просо, горох, ячмень, кукуруза. Помимо земледелия, казахи Старшего жуза занимались бахчеводством, садоводством, автор упоминает также о технологии орошения пахотных полей» [4,с.185-186].

Таким образом, можно отметить тот факт, что хозяйство кочевников носило комплексный характер.

В статье «О киргиз - кайсацких могилах и древностях вообще» Ч.Ч.Валиханов упоминает имена многих известных исторических личностей Алаша –хана, Джошы – хана, легендарного Абулхаир- хана и других погребенных на территории современного Казахстана. Очень подробно он описывает устройство и внешний вид надгробных сооружений, указывает из какого материала изготовлено данное надгробие. [5].

В статье « Вооружение киргиз в древние времена и их военные доспехи» Ч.Ч.Валиханов перечисляет основные разновидности воинских доспехов кочевников, и дает четкое и ясное разъяснение, что в минуту внешнеполитической угрозы и опасности, только тот кочевник удостаивался чести, который отличался в боях с врагом доблестью и храбростью» [6].

Таким образом, следует отметить, что Ч.Ч.Валиханов смог раскрыть в полном ракурсе перед мировой общественностью истоки древней кочевой цивилизации номадов, неповторимой культуры, традиций, обычаев и обрядов. В его многочисленных трудах нашли свое отражение наиболее важные элементы культуры и быта народов Центральной Азии.

Литература

1. Н.И.Веселовский Метеор. // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том I. Алма-Ата, 1984. С. 79.
2. Ч.Ч.Валиханов Записки о киргизах. // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том II. Алма-Ата, 1985. С. 28.
3. Ч.Ч.Валиханов Записки о киргизах. // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том II. Алма-Ата, 1985. С. 304.
4. Ч.Ч.Валиханов О хлебопашестве. // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том I. Алма-Ата, 1984. С. 185-186.
5. Ч.Ч.Валиханов О киргиз - кайсацких могилах и древностях вообще // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том I. Алма-Ата, 1984. С. 79.
6. Ч.Ч.Валиханов Вооружение киргиз в древние времена и их военные доспехи // Собрание сочинений Ч.Ч.Валиханова. Том IVАлматы, 1985.

ӘОЖ 37.012:005.591.6

ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИ ТӘРБИЕ ЖӘНЕ БАЛАБАҚШАДАҒЫ САПАЛЫ БІЛІМ

Рустамова М.Д. –ТП 24-9кр тобының студенті
Алтаева Н.А. – магистр, аға оқытушы

Бірнеше балабақшаларда дәстүрлі мәдени білім беруді және киелі кітапты оқу сабақтарын өткізу тәжірибесіне сүйене отырып, өз түсінігімізбен ұштастыра отырып, бұл мақалада "сапалы білім беру" аспектілері бойынша балабақшаларда дәстүрлі мәдениетті оқыту арқылы жас балаларға сапалы білім беруді қалай жүзеге асыру керектігі жан-жақты талқыланады.," дәстүрлі мәдени білім беру"," көркемдік білім беру"," балабақшалардағы дәстүрлі мәдени білім берудің мақсаты мен маңызы"," дәстүрлі мәдени білім берумен айналысатын мұғалімдерге қойылатын талаптар"," ата-аналарға қойылатын талаптар " және т. б., және біздің нақты тәжірибелерімізді енгізеді.

Менің ойымша, жастар арасында идеологиялық және моральдық мәселелер көбейіп келеді, ал қазір өмірдің барлық салаларындағы адамдар жастардың тәрбиесіне көңіл бөлуде. мектептегі білім беруді, отбасылық тәрбиені және әлеуметтік тәрбиені жан-жақты нығайту, адамгершілік тәрбиесін шынымен бірінші орынға қою және оны іс жүзінде қолдану, кәмелетке толмағандарға арналған моральдық-практикалық іс-әрекеттерді белсенді түрде жүзеге асыру және жастарды асыл адамгершілік қасиеттердің жаңа саласына жетелеу.

Ерте балалық шақ-бұл интеллект пен тұлғаның дамуының маңызды кезеңі, сонымен қатар өмірдің негізгі кезеңі. Ерте жастағы балаларды тәрбиелеу-бұл адам өмірінің тағдырына байланысты үлкен оқиға деп айтуға болады.Қазір адамдардың көпшілігі шындықтың азапты сабақтарынан түсінді: идеологиялық және адамгершілік тәрбие мен сапалы білім ерте жастан басталуы керек!Нәтижесінде, қытай жеріндегі жастар мен мектеп жасына дейінгі балалар арасында идеологиялық және адамгершілік тәрбиесі мен сапалы білімі бар "Қазақ ұлтының тамаша дәстүрлі мәдениетін үйренуге" бағытталған білім беру қозғалысы қарқынды және қарқынды дамып келеді.

1. Балабақшаларда" сапалы білім беруді " жүзеге асыру туралы ойлар

Балабақшадағы білім-бұл ағартушылық білім. Ол денсаулық, тіл, қоғам, ғылым және өнер сияқты көптеген аспектілерді қамтуы керек. Ол кішкентай балалардың дене тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, интеллектуалдық тәрбие, эстетикалық тәрбие сияқты барлық аспектілерде жан-жақты дамуына мүмкіндік беруі керек. Бұл кішкентай балаларды бастауыш мектепке дайындаумен шектелмейді. Балабақшадағы Білім Беру Жөніндегі Нұсқаулықта": "Мектепке дейінгі тәрбие-бұл негізгі білім берудің ажырамас бөлігі және біздің еліміздегі мектептегі білім мен өмір бойы білім берудің негізгі кезеңі.Қалалық және ауылдық жерлердегі балабақшалардың барлық түрлері нақты жағдайдан басталып, жергілікті жағдайларға сәйкес сапалы білім беруді жүзеге асыруы керек, бұл олардың бойында жас балалардың дамуына жақсы негіз қалайды.

Осы рухқа сәйкес балабақшадағы білім берудің ұстанымы келесідей болуы керек: жас балалардың өмір бойы дамуына жақсы негіз қалау үшін сапалы білім беруді тереңдетіп енгізу.

"Сапа"дегеніміз не?Сапа шамамен екі аспектіні қамтиды: біріншіден, ол адамның "қол жеткізе алуы" үшін туа біткен негіз болып табылатын жеке тұлғаның туа біткен физикалық және психологиялық ерекшеліктерін білдіреді; екіншіден, ол "сауаттылыққа" жатады, ол білім беру және қоршаған ортаның әсері арқылы алынған негізгі қасиеттерді білдіреді, бұл адамның "қол жеткізе алуы"үшін алынған негіз болып табылады.Бұл екі ұғым бір-бірімен тығыз байланысты.

Неліктен "сапалы білім"ұсыну керек?Сапалы білім білім берудің мәніне жақын болғандықтан, ол білім беруді дамыту мен таланттарды даярлаудың объективті заңдылықтарына көбірек сәйкес келеді.Мыңдаған жылдар бойғы білім беру практикасы арқылы адамдар саяси тарихтың эволюциялық заңдылықтарынан білім берудің негізгі мақсаты білім беру емес, адамның сапасын жақсарту екенін терең түсінді. "Сапа" - бұл заман талабына сай келетін қабілет. Адамның сапасы жоғары болған жағдайда ғана ол қоғамға өз үлесін қоса алады.Қазіргі заманғы адамдардың қасиеттері, қазіргі заманғы мәдени өсіру мен әлеуметтік моральдық өсіруден басқа, дәстүрлі мәдени өсіруді де қамтуы керек.Дәстүрлі мәдениет-қазіргі мәдениеттің негізі.Дәстүрлі мәдени білім қазіргі заманғы адамдарға сапалы білім берудің бір бөлігі болып табылады және қазіргі заманғы адамдарға қызмет етеді.

Қазіргі психологияның маңызды тұжырымдамасы бар: әрбір жеке баланың интеллектуалдық даму тарихы бүкіл адамзат баласының интеллектуалдық даму тарихының көрінісі болып табылады. Яғни, "онтогенез-бұл филогенияның қайталануы."Адамның ұрықтарының дамуы жүздеген мың жылдарға созылды, бірақ жазбаша тарихы бірнеше мың жыл ғана. Жазу пайда болғанға дейінгі ұзақ тарихи үдеріс, өндірістік білім, табиғи парасаттылық, әлеуметтік тәжірибе, әртүрлі этникалық топтардың ұлттық максимумдары мен ұлттық эпостарын адамдар ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, үздіксіз оқып отырды. Ежелгі заманнан бері адамдар ми мен жүйке жүйесін дамыту және адам даналығын дамыту үшін үздіксіз оқуға сүйенген.Ежелгі адамдардың есте сақтау қабілеті өте жақсы, және көптеген ежелгі адамдар ешқашан ұмытпайтын және құлақтары арқылы оқи алатын қабілетке ие.Себебі, олар жастайынан көп нәрсені жатқа айтып, есте сақтауы керек.Қазіргі балалар, тістермен сөйлеуді үйренуден бастап, есте сақтау қабілетін дамыту, ми құрылымының дамуына

ықпал ету және көп білім алу үшін үздіксіз оқуға сүйенеді.Есейе келе сенуге болатын сөздеріңіз болады, көп оқудың қажеті жоқ, есте сақтау қабілетіңіз баяу нашарлайды.

Балалардың есте сақтау қабілеті өте зор. Оқу мен өсудің алтын кезеңінде кішкентай балалар дәстүрлі мәдениеттің мәнін оқып, өмір бойы қолданылатын кейбір білімдерді меңгере алады. Балалардың есте сақтау қабілеті мен ақыл-ойы толығымен дамып, ішкі күйге еніп, ежелгі және қазіргі заманға ене алады. Бұл кішкентай балалардың санасын дамытудың жақсы тәсілі.

Бұл үдерісте мұғалімдердің өздері кәсіби сауаттылықтары мен техникалық қолдану мүмкіндіктерін үнемі жетілдіріп отыруы, пассивті ақпарат алушылардан технологиялық көшбасшыларға ауысуы қажет. Ғылым мен техниканың және қоғамның дамуымен, сондай-ақ білім беру ортасындағы үздіксіз өзгерістермен мұғалімдер оқу менталитетін сақтап, білім жүйесін үздіксіз байытып, жаңаларын кездестіруі керек.

Адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты-адамдардың санасын тазарту, қоғамға және жалпы халыққа пайда келтіру тұжырымдамасын дамыту, эгоға менсінбей қарау және жалпы жағдайға қамқорлық жасау менталитетін дамыту. Қазақ ұлтының дәстүрлі ізгіліктерін үйрену балалардың мінсіз ақыл-ойын қалыптастыруға көмектеседі және бұл қазіргі кездегі дәстүрлі адамгершілік тәрбиесінің оқу бағдарламасына жақсы қосымша болып табылады. Дәстүрлі мәдениеттің классиктерінен даналықты үйреніп, данышпандардың мінез-құлқы арқылы біз келесі ұрпағымызды тәрбиелейтін боламыз. Егер табиғат аз болса, әдеттер табиғи болады. Уақыт өте келе балалардың қарқынды өсуі бұрышта.

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаев «Сындарлы он жыл»
2. http://www.din.gov.kz
3. http://egemen.kz
4. Қазақстан Республикасының білім туралы заңы. Оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар, -Астана 2000.

ӘОЖ 004.9

SMART CITY: АҚЫЛДЫ ҚАЛАЛАРДЫҢ АДАМ ӨМІРІНЕ ЖӘНЕ БОЛАШАҚТА ЖАҢАША ДАМУҒА ӘСЕРІ

Садуахас А.А. – ТП – 24-10кр тобының студенті
Баймаханбетова М.А. - магистр, аға оқытушы

Қазіргі заманда қалалар тек халықтың өмір сүру орны ғана емес, сонымен қатар экономикалық, әлеуметтік және технологиялық дамудың орталығы болып табылады. Бүгінгі таңда әлем халқының 55%-дан астамы қалада тұрады,ал 2050 жылға қарай бұл көрсеткіш 70%-ға жетуі мүмкін деген жоспар бар.Демек әлемде урбанизация қарқынының өсуі экологиялық мәселелерді, көлік кептелістерін, ресурс тартапшылығын және әлеуметтік теңсіздікті тудырады. Осы сын-қатерлерді шешу үшін ақылды қалалар концепциясы пайда болды. Ақылды қалалар инновациялық технологияларды қолдану арқылы тұрғындардың өмір сапасын жақсартуды, қалаларды тиімді және экологиялық таза етуді көздейді. Әрі бұл шешім арқылы болашақ ұрпаққа қолайлы өмір сүру ортасын жасауға мүмкіндіктер туады. Мұның барлығы ақылды қалалардың қазіргі таңда халық үшін, жалпы жер шары үшін өзектілігін әрі маңыздылығын көрсетеді.

Ақылды қалалардың маңызды аспектісі – қалалық инфрақұрылымның цифрландырылуы мен автоматтандырылуы. Мысалы, ақылды көлік жүйелері кептелісті азайтып, қозғалыс уақытын қысқартуға мүмкіндік береді. Қоғамдық көлікті тиімді басқару үшін электронды билеттеу және GPS жүйелері енгізіледі. Бұл жүйелер көлік ағынын реттеп қана қоймай, қоршаған ортаға зиянды шығарындыларды азайтады.

Энергияны үнемдеу де ақылды қалалардың басты мақсаттарының бірі болып табылады. Күн панельдері мен желге нераторлары сияқты жаңартылатын энергия көздері белсенді түрде қолданылады. Ақылды жарықтандыру жүйелері энергия шығынын азайтып, көшелерді автоматты түрде жарықтандырады. Бұл жүйелер энергияны тиімді пайдалану арқылы қаланың экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Жасыл технологиялар мен климаттық тұрақтылықты қамтамасыз ету де маңызды бағыттардың бірі. Қалалық жылыту жүйелері жаңартылатын энергия көздеріне көшіп қана қоймай, ауа сапасын бақылауға арналған автоматтандырылған жүйелермен толықтырылуда. Еуропа мен Азияның ірі қалаларында ақылды үйлердің құрылысы белсенді жүріп жатыр. Мұндай үйлер энергияны өздігінен үнемдейді, ал тұрғындардың қажеттіліктеріне сәйкес автоматтытүрде жарық, жылытужәне су жүйелерін реттейді.

Қалдықтарды басқару саласында да ақылды шешімдер енгізілуде. Арнайы сенсорлар қоқыс контейнерлерінің толу деңгейін бақылайды және тиімді логистиканы қамтамасыз етеді. Бұл әдіс қоқыс жинау шығындарын азайтып, қаланың тазалығын арттырады. Ақылды қалалардың экономикалық тиімділігі де назар аударарлық. Смарт технологиялардың арқасында коммуналдық қызметтердің шығындары айтарлықтай азайып, мемлекет бюджеті үнемделуде. Сонымен қатар, ақылды тұрақтар мен көлік жүйелері жеке меншік автокөлік иелеріне шығындарын төмендетуге көмектеседі.

Денсаулық сақтау саласында телемедицина қызметтері мен қашықтан денсаулық мониторингі енгізілуде. Бұл әсіресе шеткі аудандардағы тұрғындарға медициналық қызметтерді қолжетімді етеді. Адамдар

үйде отырып қана дәрігер бақылауына жазылып, медициналық сараптама нәтижелерінде электронды түрде телефон қолданбалары арқылы үйде отырып қарай алады. Қауіпсіздік саласында бейне бақылау жүйелері қылмыс деңгейін төмендетуге және төтенше жағдайларда жедел әрекет етуге мүмкіндік береді. Әрі кез-келген жерде интернетке қосылып білім алуға мүмкіндіктер туды. Мұның барлығы ақылды қалалардағы технологиялар жалпы SmartCity жобасының ең жақсы нәтижелерінің бірі десек қате емес.

Білім беру саласында да ақылды қалалардың әсері айқын көрінеді. Онлайн оқыту платформалары мен виртуалды сыныптар арқылы оқушылар мен студенттерге білім алу мүмкіндігі кеңейе түсуде. Бұләсіресе пандемия жағдайында өзекті болды. Әсіресе осы кезде адамдар SmartCity жобасының қаншалық біз үшін пайдалы екендігін білгендей болды.

Ақылды қалалардың болашақ тағы рөлі ерекше маңызды. Олар ресурстарды тиімді пайдалануды қамтамасыз етіп, қоршаған ортаға зиянды әсерді азайтады. Сонымен қатар, инновациялық технологиялар мен цифрлықшешімдердіңдамуынасерпінбереді. Ақылды қалалар тұрғындардың өмір сапасын арттырып қана қоймай, тұрақты дамудың негізін қалайды. Ақылды қалалардың тағы бір ерекшелігі — тұрғындармен белсенді қарым-қатынас орнату. Арнайы мобильді қосымшалар мен цифрлық платформалар арқылы тұрғындар қалалық қызметтерге қатысты ұсыныстарын білдіре алады. Бұл қаланы дамыту процесінде қоғамның рөлін арттырады, халықтың ойын біліп отыруға, ұсыныстарын ескеруге көмегін береді яғни мемлекет пен халық арасында жақсы қарым-қатынас орнайды.

Қазақстанда да “Цифрлық Қазақстан” бағдарламасы аясында ақылды қалалар жүйесі біртіндеп енгізіліп келеді. Астана, Алматы, Шымкент және басқа да іріқалаларда ақылды көлік, қауіпсіздік және инфрақұрылым жүйелері белсенді түрде дамуда. Бұл еліміздің технологиялық және экономикалық дамуына оң ықпал етуде. Қазіргі таңда ақылды қалалардың дамуы цифрлық егемендікке де әсеретуде. Ақылды қалалар тек ішкі процестерді жақсарту меншектелмей, ұлттық цифрлық жүйенің қауіпсіздігіне де ықпал етеді. Бұл қала тұрғындарының деректерін қорғау, маңызды ақпараттарды шифрлау және киберқауіпсіздік жүйелерін енгізу арқылы жүзеге асады.

Тағы бір ерекшеліктіайтарболсақ – қаланың “цифрлық егізін” құру технологиясы. Бұл қаланың нақты құрылымдарының цифрлық көшірмесін жасау арқылы әртүрлі инфрақұрылымдық процестерді болжауға және басқаруға мүмкіндік береді. Мысалы, ауа райының өзгерісіне байланысты жолқозғалысын тиімдіреттеу немесе төтенше жағдайларда тұрғындарды эвакуациялау жоспарларын автоматтандыру мүмкін болады.

Ақылды қалаларда мәдени және туристік инфрақұрылым да ерекше назарда. Виртуалды гидтер, смарт-музейлер және толықтырылғаншындық технологиялары арқылы туристерге қаланың тарихи және мәдени орындарын жаңа форматта таныстыру мүмкіндіктері қарастырылған. Нақтырақ айтқанда елімізде жаңа қала, технологиялардамып қана қоймай бұл арқылы біз елдегі туризм саласында дамыта аламыз.

Ақылды қалалардың берер пайдасы көп болмағанына қарамастан ондағы туындайтын проблемаларда жоқ емес. Әрбірінің өз пайдасы болғанымын, келтірер залалында баршылық. Оның ішінде айтарлық проблемалар мемлекет тарапынан технология мен инфрақұрылымға жоғарғы шығындардың жұмсалуы, тұрғындардың жеке деректеріне қолсұғушылық қаупінің болуы,технологияларғатәуелділіктіңтуындауы айтарлықтай мәселелер. Дегенмен, бұларға қарамастан ақылда қалаларда бұларды шешуге деген бастамалар, жобалар қолға алынуда.

Қорытындылай келе, ақылды қалалар концепциясы болашақтың қалалары үшін маңызды шешім болып табылады. Олар адамдардың өмір сүру деңгейін жаңа сапаға көтеріп, тұрақты дамуды қамтамасыз етеді. Заманауи технологиялар арқылы қалалар экологиялық таза, қауіпсіз және жайлы ортаға айналады. Ақылды қалалар тек технологиялық прогресс емес, бұл адамдар үшін жайлы әрі тұрақты өмір сүрудің жаңа кезең.

Әдебиеттер

1. Жүнісов А., Төкенов Е. «Ақылды қалалардыд амытудың инновациялық мүмкіндіктері». -Алматы: Қазақ университеті, 2019.
2. Нұғыманов Қ. «Қазақстандағы цифрлық экономиканың даму жолдары». - Астана: Экономика және басқару институты, 2020.
3. Ахметов Б., Мұқашев А. «ЦифрлықҚазақстан: Смарт-сити жобаларының даму перспективалары». - Шымкент: ОңтүстікҚазақстанбаспасы, 2021.
4. Назарбаев Н.Ә. «Цифрлық Қазақстан бағдарламасы». - Астана: Ақпараттық орталық, 2018.
5. Шапошников В.И., Иванова Л.А. «Умные города и цифровая трансформация городской инфраструктуры». - Москва: Наука, 2018.
6. Петрова Е.В. «Интернет вещей и его применение в умных городах». -Санкт-Петербург: Политех, 2019.
7. Сидоров А.П., Крылов Н.В. «Цифровые технологии и устойчивое развитие городов». - Новосибирск: СибГУ, 2020.
8. Горелов В.Ю. «Кибербезопасность в умных городах». - Москва: Академкнига, 2022.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Сапарбай М. -Тп-22-13к3 тобының студенті
Исманова Н.Е. - магистр, аға оқытушы

Біздің елімізде болып жатқан әртүрлі саяси және экономикалық өзгерістер адамдардағы психоэмоционалды шиеленіс деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді. Мазасыздық, өмірге қанағаттанбау, ертеңгі күнге деген сенімсіздік, балалардың болашағынан қорқу, ашуланшақтық, агрессивтілік, депрессия сияқты денсаулыққа қолайсыз психикалық жағдайлар кең таралды.Жасөспірімдік кезең – адам өміріндегі ең маңызды және күрделі кезеңдердің бірі. Бұл уақытта балалар физикалық, эмоционалдық және психологиялық өзгерістерді бастан кешіреді. Көптеген жасөспірімдер үшін эмоционалдық тұрақтылықты сақтау қиынға соғады, себебі олар әртүрлі күйзеліс жағдайларына, әлеуметтік қысымға және өзін-өзі тану процесіне тап болады. Эмоционалдық тұрақтылық – адамның стресстік жағдайларда өзін дұрыс басқара білуі, эмоцияларын реттей алуы және қиындықтарға төтеп беру қабілеті.Жеке тұлғаны қалыптастыру, оның шығармашылық әлеуетін дамыту, адамның өзін-өзі жүзеге асыруы көптеген факторларға байланысты, олардың арасында жасөспірім кезіндегі эмоционалды жағдайы мен әл-ауқаты маңызды орын алады. Ересек жасөспірімдердің эмоционалды әл-ауқаты мен психологиялық қолдауын қамтамасыз ету мәселесі әлеуметтік қатынастар дағдарысы мен өмір қарқынының жоғарылауының қазіргі жағдайында ерекше өзектілікке ие.

Эмоционалды әл-ауқат субъект бастан кешірген эмоциялармен байланысты. Тұлғаның эмоционалды әл-ауқаты мәселесін зерттеу кезінде осы мәселеге тікелей қатысты зерттеулер онша көп емес екендігі анықталды. Ол тұлғаның эмоционалды дамуы мен эмоционалды күйлері тұрғысынан қарастырылады.

Эмоционалды тұрақтылық-бұл бағытталған іс-әрекет процесінде жеке тұлғаны сипаттайтын қасиет, оның жеке эмоционалдық механизмдері бір-бірімен үйлесімді түрде өзара әрекеттесіп, мақсатқа сәтті қол жеткізуге ықпал етеді. Эмоционалды тұрақтылық-бұл қызметті эмоционалды реттеудің функционалды жүйесі.Тұлғаның эмоционалды тұрақтылығының маңызды компоненттеріне мыналар жатады:Жеке жанжалдардың ішінде уақтылы және барабар шешіммен толыққанды өзін-өзі жүзеге асыру, жеке өсу мүмкіндігі.

Эмоционалды тон мен жағымды көңіл-күйдің тұрақтылығы, эмоционалды-ерікті реттеу қабілеті, жағдайға барабар мотивациялық шиеленіс.Тұлғаның эмоционалды тұрақтылығы үшін оның ниеті мен мақсаттарына сүйене отырып, сыртқы әсерлерге қарсы тұру мүмкіндігі де қажет. Тұлғаның эмоционалды тұрақтылығының психологиялық ерекшеліктері психикалық өзін-өзі басқару, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі бақылау процестерінде көрінеді.Жасөспірімдерге эмоцияларын тануға және оларға жауап беруге үйрету керек. Эмоционалдық интеллект, яғни өз эмоциялары мен басқалардың эмоцияларын түсіну дағдылары, олардың эмоционалдық тұрақтылығын арттыра алады.Жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамыту – бұл күрделі процесс, бірақ жоғарыда аталған стратегиялар оларға өз эмоцияларын басқаруға және стресстік жағдайларда тиімді әрекет етуге көмектеседі.

Эмоционалды тұрақтылыққа оқушылардың эмоционалды саласының ерекшеліктері әсер етеді, мысалы: тәжірибенің үлкен қарқындылығы; эмоционалдылық пен эмоционалды сезімталдықтың жоғарылауы; өзін-өзі бағалаудың қарқынды дамуы; жетістікке жетуге тұрақты мотивацияның қалыптасуы. Жоғары эмоциялардың дамуына ерекше мән беріледі - моральдық және эстетикалық, олардың арасында интеллектуалды эмоциялар ерекшеленеді.

Біз эмоционалды ерекшеліктердің оқу іс-әрекетіне әсер ететінін көреміз. Оқушыларды оқыту тек кәсіби білім, Дағдылар деңгейінде ғана емес, сонымен қатар эмоционалды тұрақтылықтың қалыптасуын ескере отырып жүргізілуі керек. Қалыптасқан эмоционалды тұрақтылық жеке тұлғаны ыдырау мен жеке басының бұзылуынан сақтайды, ішкі үйлесімділіктің пайда болуына негіз жасайды. Эмоционалды тұрақтылықты қалыптастыру моделі күрделі құрылымға ие. Онда мыналар ерекшеленеді: "білім" компоненті, "шеберлік" компоненті және "қатынас" компоненті, олардың мазмұны деңгейге байланысты өзгереді.

Сондықтан, жасөспірімдердің осы дағдыларын дамыту – олардың болашақтағы психологиялық саулығы мен табысты өмір сүруі үшін өте маңызды.Жасөспірімдік кезең – бұл дами келе жатқан жасөспірімдер үшін үлкен эмоциялық және психологиялық өзгерістер кезеңі. Осы уақытта өзін-өзі танып білу, өзіндік көзқарастың қалыптасуы, әлеуметтік қарым-қатынастардың нығаюы маңызды рөл атқарады. Алайда, жасөспірімдерге эмоционалдық жағынан тұрақты болу көптеген қиыншылықтарға кездесуге түсуі мүмкін, себебі олар өмірдің стресстік жағдайларына, қоғамдық қысым мен өзгеге тәуелділікке душар болады.Сондықтан, жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамыту – қоғам мен отбасының алдында тұрған маңызды міндет болып табылады. Эмоционалдық тұрақтылықты дамыту оларды өмірде кездесетін қиыншылықтарға қарсы тұруға және өздерін сенімді сезінуге көмектеседі. Бұл мақалада жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамытуға ықпал ететін негізгі факторлар мен тиімді әдістер қарастырылады.

Эмоционалдық тұрақтылыққа әсер ететін факторлар

1. Отбасылық қолдау – ата-ананың, туыстардың эмоционалды қжағдайды дұрыс түсінуі және қолдауы.
2. Мектеп ортасы – мұғалімдер мен сыныптастарының қарым-қатынасы, мектеп мәдениеті.
3. Өзін-өзітану және эмоционалдық реттеу – өзін-өзітүсіну, эмоцияларды басқару қабілеті.
4. Құрдастардың ықпалы – достар мен әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттестік.

5. Қысым мен стресстік жағдайлар – оқудағы, әлеуметтік ортадағы және жеке өмірдегі қиындықтар.
6. Денебелсенділігі мен денсаулық – спорт, дұрыс тамақтану және ұйқының жеткілікті болуы.

Жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамыту жолдары

1. **Эмоцияларды басқаруды үйрету**
   - Жасөспірімдерге эмоцияларынтануға және білдіруге көмектесу.
   - Медитация, тыныс алу жаттығулары, өзін-өзі реттеу әдістерін үйрету.
2. **Психологиялық қолдау көрсету**
   - Мектеп психологтарының көмегін ұйымдастыру.
   - Эмоционалдық қиындықтарға тап болған оқушыларға жеке кеңес беру.
3. **Өзін-өзі тану дағдыларын дамыту**
   - Жасөспірімдердің өз күшті және әлсіз жақтарын түсінуіне көмектесу.
   - Олардың жеке мақсаттарын айқындауға бағыттау.
4. **Стрессті басқару әдістерін меңгерту**
   - Релаксация әдістерін қолдану (йога, спорт, өнертерапиясы).
   - Проблемаларды шешу дағдыларын дамыту.
5. **Қолайлыәлеуметтік орта қалыптастыру**
   - Позитивті қарым-қатынас пен достыққарым-қатынасты дамыту.
   - Қоршаған ортадағы токсикалық байланыстарды анықтау және олардан арылу.
6. **Ата-аналар мен мұғалімдердің рөлін арттыру**
   - Ата-аналарды балаларының эмоционалдық дамуына көбірек көңіл бөлуге шақыру.
   - Мұғалімдерге эмоционалды интеллекті дамыту әдістерін үйрету.

Жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамыту – олардың болашақтағы табысты және бақытты өмір сүруінің негізі. Бұл бағытта мектеп, ата-аналар және әлеуметтік орта бірігіп жұмыс жасауы қажет. Эмоционалды тұрақты жасөспірімдер өмірдегі қиындықтарды жеңе алады, дұрыс шешім қабылдайды және өздерін сенімді сезінеді. Сондықтан, оларды қолдау және қажетті дағдыларды қалыптастыру – қоғам алдындағы маңызды міндеттердің бірі.

Литература

1. Абульханова-Славская, К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. - Москва : Наука, 2011. - 335 с.
2. Березина, Т. Н. Взаимосвязь базовых запахов и базовых эмоций / Т. Н. Березина // Вопросы психологии. - 2012. - № 4. - С. 106-116.
3. Березина, Т. Н. Сравнительный анализ эмоционально-психологической безопасности образовательной среды в российских и американских школах / Т. Н. Березина, И. С. Балан // Альма матер. - 2014. - № 4. - С. 28-33.
4. Березина, Т. Н. Эмоциональная безопасность образовательной среды и ее влияние на субъектное состояние здоровья у студентов / Т. Н. Березина // Альма матер. - 2014. - № 2. - С. 36-40

ӘОЖ 78.3

ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРМЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ -ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ

Сапарбай Р.Т. - Ббн-23-2к тобы студенті
Мусабаева А.Т. - оқытушы

Ерекше бала дүниеге келгенде, бүкіл отбасы ерекше травматикалық жағдайға душар болады. Ата-аналар қайғы-қасіретті бастан кешіреді және сонымен бірге баланың жағдайына байланысты күрделі мәселелерді шешуі керек.

Эмоционалды күйіп қалу қаупі артады: ата-аналар тәулік бойы ерекше баласының қасында болады және қатты шаршайды, өйткені олар бүкіл өмірін ұлының немесе қызының мүдделеріне бағындырады. Мұндай жағдайда өзіңе қол бұлғау ең оңай. Бірақ неғұрлым алыс болса, оларға ата-аналық функцияларды орындау соғұрлым қиын болады. Бұл өз кезегінде баланың жағдайына әсер етеді. Бұл тұйық шеңберден шығу үшін ерекше балалардың ата-аналарына психологиялық қолдау қажет.

Салыстырмалы түрде ауқатты отбасыларға да қолдау қажет

Мұндай отбасыларды ерекше бала туылғаннан кейін бірден арнайы әзірленген психологиялық бақылау жүйесіне қосқан жөн, осылайша ата-аналар маманмен үнемі байланыста болып, өз тәжірибелері мен қиындықтары туралы сөйлесе алады. Қазір ерекше балалардың, әсіресе ірі қалалардан алыс тұратын көптеген ата-аналардың ойына жай келе бермейді, мемлекеттік психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінде осындай көмек түрін алу мүмкіндігі туралы сұрау әрдайым мүмкін бола бермейді. Сыртқы бақылаушыға отбасымен бәрі жақсы болып көрінуі мүмкін: бала өсіп келеді, ата-анасы оған қамқорлық жасайды. Бірақ аналар мен әкелердің психологиялық мәселелері бірте-бірте тереңдей түсуі мүмкін, бұл ата-ананың

шаршауына, әлеуметтік оқшауланыуға, отбасының тұрмыс сапасының нашарлауына, тіпті отбасының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Баланың жағдайын өзгерту мүмкін болмаса, оны қабылдау және баланың мүмкіндіктері туралы түсінікті шындыққа жақындату үшін ата-аналарға қолдау қажет. Бұл психологиялық көмектің маңызды міндеттерінің бірі.Көбінесе отбасылар баланы кез келген жолмен емдеуге тырысады, дегенмен шындық анық көрсетеді: бұл ешқашан болмайды. Егер барлық ауруларды жеңуге болатын болса, науқастар болмас еді. Кейде баланың физикалық жағдайын қабылдау, оның әл-ауқатын сақтауға тырысу қабырғаға соғылғаннан гөрі маңызды. Өзгертуге болмайтын нәрсені қабылдауға үйрену маңызды.

Кейде мамандардың ұстанымы шындықты қабылдауға кедергі келтіреді. Мысалы, дәрігерлер ата—аналардың емделуге деген ұмтылысын қолдайды, бұл іс жүзінде гиперқұзыреттілікке айналады және балаға көмектесуден гөрі зиян тигізеді - физикалық және психоэмоционалды. Аналар мен әкелер баланы қалыпты жағдайға келтіргісі келеді, дегенмен көптеген жағдайларда адекватты мақсаттар қою пайдалырақ. Бірақ бұл ата-аналар баланы сол қалпында қабылдағаннан кейін ғана мүмкін болады.

Ерекше балалардың көптеген ата-аналарына қарапайым отбасылардың өмір сүру ережелері оларға бағынбайтын сияқты. Бірақ барлық отбасылардағы проблемалар ұқсас, дегенмен ерекше баласы бар отбасындағы қиындықтар ата—аналардың созылмалы күйзелісіне байланысты күрт күшейіп, күшейе түсуі мүмкін.

Сонымен қатар, ерекше баладан әрқашан оның ерекшеліктеріне қарай ашылуына көмектесетін жеке әдісті таңдау талап етіледі. Бұл жерде кейбір жалпылаулар мүмкін болса да: мысалы, көру қабілеті бұзылған балаларды кеңістікте бағдарлауға үйрету керек, аутизм спектрі бұзылған балаларға өз қалауы мен қажеттіліктерін білдіруге, мінез-құлық мәселелерін шешуге көмектесу керек.Көбінесе, белгілі себептерге байланысты, ерекше отбасылардың өмірі кедергілерді үздіксіз жеңуге айналады. Шынында да, көптеген нақты кедергілер бар, бірақ кейде олар ата-аналардың санасында өмірден ләззат алу мүмкіндігін жасырады. Егер балалар өмірдің жалғыз мәніне айналса, ата-аналар көбінесе қуанышты сезінуі екіталай, егер ересектер балаға толығымен назар аударып, сол арқылы ғана өзін-өзі жүзеге асырса, ата-ана өмірін ақтайтын жалғыз нәрсе.

Әдебиеттер

1. Вайзман Н.П. Ақыл-есі кем балалардың психомоторикасы. М., 1997.
2. Выготский Л.С. Дефектология мәселелері / Құраст., кіріспе. және библиография Т.М. Лифанова. М., 1995.

ПИРАМИДА ЖӘНЕ ҚИЫҚ ПИРАМИДА

Сарсақұл Д.М. – оқушысы
Туймелиева В.М. – мұғалім
№16 Ш.Уалиханов мектебі

Пирамида мен қиық пирамида — геометриялық фигуралар, көбінесе математика мен сәулетте кеңінен қолданылатын объектілер болып табылады. Бұл пішіндер үш өлшемді геометриялық денелер қатарына жатады және әрқайсысы өзіндік қасиеттерімен ерекшеленеді. Пирамида көп ғасырлар бойы мәдениет пен ғылымда маңызды орын алған. Қиық пирамида оның негізінде өзгерістер жасалған нұсқасы болып табылады. Әрекі фигура да белгілі бір есептерде немесе нақты қолданбалы жағдайларда маңызды роль атқарады.

Пирамида — көпжақтылардың ерекшетүрі, оның негізі көпбұрыш болып табылады, ал бүйір беттері үшбұрыштардан тұрады. Пирамиданың қасиеттері оның негізіне және биіктігіне байланысты ерекшеленеді.

Пирамиданыңн егізгі сипаттамалары:

- Негізі: Пирамиданың түбі болып табылатын көпбұрыш. Бұл көпбұрыштың түрі (түзу, дұрыс немесе қисық) пирамиданың қасиеттерін анықтайды.
- Бүйір беттер: Әрбір бүйір беті үшбұрыш болып табылады, оның негізі пирамиданың негізіне сәйкес келеді.
- Тіксызықтар: Пирамиданың барлық жоғарғы нүктесі бір жерде — төбесінде орналасады.
- Биіктік: Пирамиданың биіктігі оның негізінен төбесіне дейінгі перпендикуляр қашықтық.

Пирамиданың түрлері:

- Дұрыс пирамида: Негізі дұрыс көпбұрыш болғанда, және барлық бүйір беттері тең болса, мұндай пирамида дұрыс пирамида деп аталады.
- Түзу пирамида: Биіктігі негіздің төбесіне перпендикуляр болатын пирамида.

Пирамида көптеген құрылыс түрлерінде, оның ішінде ежелгі Египет пирамидаларында, сәулет өнерінде қолданылған. Пирамиданың ерекше формасы оның тұрақтылығын және әсемдігін қамтамасыз етеді.

Қиық пирамида — пирамида мен призма аралығындағы фигура. Бұл пішінде негізі көпбұрыш болып табылады, бірақ оның жоғарғы бөлігі кесілген, яғни жоғарғы жағы немесе төбесі қиылған. Қиық пирамида тікелей пирамиданың қиылуынан пайда болады, сол себепті оның қасиеттері мен өлшемдері пирамиданың негізін өзгерту арқылы анықталады.

Қиық пирамида сипаттамалары:

- Негізі: Қиық пирамиданың екі түрлі негізі бар. Оның төменгі негізі әдетте көпбұрыш, ал жоғарғы негізі шағын көпбұрыштан тұрады.
- Бүйір беттері: Бүйір беттерінің саны негіздер арасындағы айырмашылыққа байланысты өзгеріп отырады. Әрбір бүйір беті трапецияға ұқсас болады.
- Биіктік: Қиық пирамиданың биіктігі оның жоғарғы негізінен төменгі негізіне дейінгі қашықтық болып табылады.

Қиық пирамида түрлері:

- Түзуқиық пирамида: Егер қиылған бөліктер негіздерге параллель болса және биіктігі перпендикуляр орналасса, онда қиық пирамида түзуді болып саналады.
- Қисық қиық пирамида: Егер қиылған бөлік пен биіктік арасында бұрыш болса, онда мұндай қиық пирамида қисық деп аталады.

Қиық пирамида көбінесе құрылыс саласында, инженерияда және сәулет өнерінде қолданылатын күрделі пішіндердің бірі болып табылады. Оның беріктігі мен эстетикалық қасиеттері жоғары бағаланады.

3. Пирамида мен қиық пирамида арасындағы айырмашылықтар

1. Пирамида бір ғана негізге ие, ал қиық пирамида екі негізке ие: үлкен және кіші негіз.
2. Пирамиданың жоғарғы бөлігі ұшқыр, ал қиық пирамидада жоғарғы бөлік кесілген (кейбір бөлігі алынып тасталған).
3. Бүйір беттері пирамидаларда үшбұрыштар, ал қиық пирамидада трапеция тәрізді болады.

Пирамида мен Қиық пирамида арасындағы айырмашылықтар

- Негіздер саны: Пирамиданың бір ғана негізі бар, ал қиық пирамидада екі негіз — үлкенжәнекіші.
- Бүйір беттері: Пирамиданың бүйір беттері үшбұрыштан тұрады, ал қиық пирамиданың бүйір беттері трапеция түрінде болады.
- Жоғарғы бөлік: Пирамидада жоғарғы бөлік ұшқыр, ал қиық пирамидада жоғарғы бөлік кесілген (яғни, қиылған).

Пирамида және қиық пирамида геометриядағы маңызды үш өлшемді денелер болып табылады. Пирамида өзінің қарапайым әрі тұрақты құрылымымен сәулет өнері мен құрылыста кеңінен қолданылса, қиық пирамида күрделі пішін ретінде сәулет пен инженерияда, сондай-ақ әртүрлі архитектуралық жобаларда маңызды рөл атқарады. Олардың көлемі мен бетінің аудандарын есептеу әдістері математикалық тұрғыдан қарапайым, бірақ оларды қолдану саласы өте кең.

Қорытындылай келе, пирамида мен қиық пирамида геометриядағы негізгі үшөлшемді фигуралардың қатарына жатады және олардың көпжақтылық қасиеттері түрлі салаларда кеңінен қолданылады. Пирамида өзінің тұрақтылығы мен әсемдігімен құрылыста кеңінен танымал болса, қиық пирамида күрделі геометриялық пішін ретінде сәулет пен инженерияда маңызды орын алады. Олардың құрылымы мен қасиеттерін терең зерттеу, әсіресе сәулет өнерінде, бұл фигуралардың тиімділігін арттырып, заманауи жобаларда қолдануға мүмкіндік береді.

Пирамида және қиық пирамида геометриядағы маңызды үш өлшемді денелер болып табылады, және олардың әрқайсысының қолданылу аясы кең. Пирамида өзінің қарапайым, бірақ әсерлі құрылымымен сәулет өнерінде, әсіресе ежелгі мәдениеттерде маңызды орын алған. Қиық пирамида болса, сәулет пен инженерия саласында қолданылатын күрделі пішіндерден саналады. Бұл екі геометриялық фигураның өз ерекшеліктері мен қасиеттері әртүрлі есептер мен жобаларды шешуде маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Құсайынов, С. С. (2002). Жалпы геометрия. Алматы: Қазақ университеті.
2. Тоқбергенов, Қ. Т. (2010). Геометриялық денелер және олардың қасиеттері. Алматы: Мектеп.
3. Шыңғысбек, С. Қ. (2013). Геометрия және оның қолданылуы. Алматы: Нұрлы әлем.
4. Павлов, В. А. (2015). Математика негіздері: Геометрия. Алматы: Ғылым.

ӘОЖ 378:159.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сейдалы А. -ТП 23-1К тобының студенті
Абуталипова А. - магистр, аға оқытушы

Инклюзивті білім беру — бұл барша балаларға, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға тең мүмкіндік беруді мақсат еткен білім беру моделі. Мектепке дейінгі білім беру кезеңі балалардың психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуында шешуші рөл атқарады. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде (балабақшаларда) ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың дамуын қамтамасыз ету –

психологтар, педагогтар мен ата-аналар үшін үлкен жауапкершілік. Инклюзивті білім беру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды аспектісіне айналуда. Ол әртүрлі қажеттіліктері бар балаларды, соның ішінде мүгедек балаларды (мүгедектерді) бірлесіп оқытуды қамтиды. Инклюзивті білім берудің психологиялық артықшылықтары:

1.Эмпатияның дамуы: инклюзивті білім балаларда эмпатияның қалыптасуына ықпал етеді. Әр түрлі қабілеттері мен ерекшеліктері бар құрдастарымен қарым-қатынас толеранттылық пен түсіністікке үйретеді.

2.Әлеуметтік дағдылар: инклюзивті ортада оқитын балалар ынтымақтастық, қарым-қатынас және топта жұмыс істеу қабілеті сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытады.

3.Өзіне деген сенімділік: инклюзия мүмкіндігі шектеулі балаларға өздерін қоғамның толыққанды мүшелері ретінде сезінуге көмектеседі, бұл олардың өзін-өзі бағалауы мен өз қабілеттеріне деген сенімділігін арттыруға көмектеседі.

Инклюзивті білім беру — бұл әр түрлі жағдайы мен мүмкіндіктері бар балаларды бірдей ортада оқыту принципі. Бұл жүйе тек білім беру мекемелерінің физикалық қолжетімділігімен шектелмейді; ол балалардың сабақта, ойын барысында және әлеуметтік әрекеттесуде белсенді қатысуын қамтамасыз ету үшін психологиялық жұмысты да талап етеді.

Инклюзивті білім берудің психологиялық аспектілері

1. **Баланың жеке ерекшеліктерін ескеру**

Балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну – олардың оқыту және тәрбиелеу үдерісін тиімді ұйымдастырудың негізі. Әр бала – жеке тұлға, оның даму қарқыны, қабілеттері және эмоционалдық қажеттіліктері әртүрлі болуы мүмкін. Осы себепті, балабақшада әр баланың психологиялық ерекшеліктерін ескеретін жеке оқыту әдістемелері қолданылуы тиіс.

2. **Эмоционалдық қолдау және психологиялық жайлылық**

Ерекше қажеттіліктері бар балаларға тұрақты эмоционалдық қолдау көрсету өте маңызды. Баланың өзін қауіпсізсезінуі, қабылданғанын және түсінілгенін сезінуі оның әлеуметтенуіне оң әсер етеді. Психологтар мен тәрбиешілердің негізгі міндеті – бала бойындағы қорқыныштарды жою, сенімділік қалыптастыру және өзін-өзі бағалауын арттыру.

3. **Әлеуметтік дағдыларды дамыту**

Инклюзивті ортада балалар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту үшін олардың әлеуметтік дағдыларын дамыту қажет. Бұған бірлескен ойындар, топтық жұмыс, рөлдік ойындар және қарым-қатынас қабағытталған жаттығулар көмектеседі. Бұл балалардың бір-бірін түсінуін, қолдау көрсетуін және өзара сыйластықты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

4. **Педагогтар мен ата-аналар арасындағы ынтымақтастық**

Баланың дамуы үшін педагогтар мен ата-аналар арасында тығыз байланыс орнату маңызды. Ата-аналарға инклюзивті білім беру принциптерін түсіндіру, оларды баланың оқу-тәрбие үдерісіне белсенді қатыстыру қажет. Сондай-ақ, ата-аналарға психологиялық кеңес беру арқылы олардың баласына деген сенімін арттыруға және қажетті қолдау көрсетуіне көмектесуге болады.

5. **Психологиялық диагностика және түзету жұмыстары**

Балабақшадағы психологтар баланың даму деңгейін анықтау үшін психологиялық диагностика жүргізуі керек. Бұл баланың мүмкіндіктерін, қиындықтарын және қажеттіліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Диагностиканың нәтижесіне сүйене отырып, жеке түзету бағдарламалары жасалып, олар тәрбиешілермен және ата-аналармен бірлесіп жүзеге асырылуы тиіс.

Инклюзивті білім беру жүйесінде балаларды психологиялық қолдау көрсету үлкен маңызға ие. Психологтар мен мамандар:

- Балалардың мінез-құлық проблемаларын шешуге;
- Стресс, уайым, мазасыздық деңгейлерін төмендетуге;
- Коммуникативтік дағдыларды дамытуға;
- Әртүрлі эмоциялармен жұмыс жүргізуге көмектеседі.

Инклюзивті тәрбиені ерте жастан бастаған жөн, ол үшін балабақша тобында мүмкіндігі шектеулі баланың ыңғайлы болуы үшін қажетті орта құрылуы керек. Ол дамытушы және қолжетімді болуы керек. Инклюзивті мектепке дейінгі мекемеде барлық сабақтарды, ойын терапиясын, музыкалық терапияны және т.б. өткізу үшін жақсы заманауи жабдықтар болуы керек. Тәрбиешілер, психологтар, логопедтер, музыка жетекшілері Түзету педагогикасының әртүрлі салаларының әдістерін және денсаулық сақтау технологияларының элементтерін білуі керек, өйткенібілім беру жүйесінде қандай реформалар болмасын, нәтижесінде олар белгілі бір орындаушы – мұғалімге жабылады. Бұл негізгі инновацияларды іс жүзінде жүзеге асырудың негізгі тұлғасы болып табылатын мұғалім.

Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде толыққанды білім беру ортасын құру үшін тәрбиешілердің, түзету педагогтарының, медициналық персоналдың және балабақша әкімшілігінің толыққанды, жан-жақты өзара іс-қимылы қажет. Білім беру, тәрбие және түзету-дамыту міндеттерін шешудегі педагогикалық әсер көбінесе түзету-дамыту қызметінің барлық бағыттарындағы мамандардың үйлесімді жұмысына байланысты. Біріктіруші бағыттағы топтарда жұмысты ұйымдастырудыңмаңызды шарты қолайлы пәндік-даму ортасын, тыныш эмоционалды фонды құру, сондай-ақ ұйымдастырушылық-педагогикалық талаптарды орындау болып табылады:

- мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған бейімделген бағдарламаны әзірлеу және енгізу.

- мұғалімнің балалармен, балалардың өзара және мұғалімдермен қарым-қатынасының достық атмосферасын міндетті түрде құру; мұғалімдер топтағы балаларды балаларға қамқорлықпен қарауға, оларды бірлескен іс-шараларға, ойындарға және т. б. тартуға үйретеді.

- іс-әрекет процесіне қызығушылықты сақтау және берілген нәтижеге қол жеткізу үшін балалармен сабақтарда ойын әдістерін, тосын сәттерді, Дидактикалық ойындарды кеңінен қолдану. Оң эмоционалды бояуды алып жүретін, жаңа білімге деген қызығушылықты дамытатын, балалардың ақыл-ой еңбегімен айналысуға деген ұмтылысын тудыратын осындай Дидактикалық ойындарды таңдау қажет.

- спираль бойынша жеке маршруттар құру: әрбір келесі кезеңде жұмыстың міндеттері күрделене түседі және қызметтің әртүрінде дағдылар бекітіліп қана қоймай, күрделене түседі;

- сабақтың ұзақтығын оның мазмұнының күрделілік дәрежесіне және баланың осы күнгі жағдайына байланысты белгілеу;

- ата-аналармен тығыз ынтымақтастық, ынтымақтастықтың әртүрлі формаларын қолданатын отбасымен мақсатты және жүйелі жұмыс жүргізу, бұл ата-аналардың өз функциялары мен баланы тәрбиелеудегі рөлін түсінуіне ықпал етеді.

Мектепке дейінгі мекемелерде инклюзивті білім беруді тиімді ұйымдастыру үшін психологиялық аспектілерді ескеру қажет. Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, эмоционалдық қолдау көрсету, әлеуметтік дағдыларды дамыту, ата-аналармен тығыз байланыс орнату және психологиялық түзету жұмыстарын жүргізу – табысты инклюзивті білім берудің негізгі факторлары болып табылады. Осылайша, балалар тең мүмкіндіктерге ие болып, өз әлеуетін толық жүзеге асыра алады. Осылайша, инклюзивті білім беру – барлық балалар үшін тең мүмкіндіктерге жол ашады, олардың толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Г.Б.Алипкалиева «Инклюзивтік білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру».
2. Инклюзивті білім беру жағдайында даму мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің ұйымдастырылуы // «Открытая школа» журналы. № 7(128) 09. 2013ж
3. «ӨРЛЕУ» БАҰО» АҚ филиалы «Батыс Қазақстан облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты» // Инклюзивтік білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру.

ӘОЖ. 159. (92)

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЖАЛҒЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Серибаева А.Қ. - ТП-23-18к1 тобының студенті,
Полатова А.Н. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі қоғамның басты мәселесі – көптеген адамдардың өмір сүру сапасының төмендігі болып табылады. Біздің білуімізше, әр адам өз әл-ауқатының қолайлы не қолайсыздығын субъективті түрде сезінеді. Ал, өмір сапасының төмендігі жалғыздық тәжірибесімен байланысты болуы мүмкін. Айта кету керек, әртүрлі жастағы адамдардың көпшілігі жалғыздықты сезінеді және оны жеңе алмайды.Бұл мәселе өз кезегінде психикалық бұзылулар мен ауытқуларға әкеліп соқтыруы мүмкін. Қазіргі қоғамның ең алаңдатарлық мәселесі бұл ең бірінші кезекте – жасөспірімдердің жалғыздық мәселесі болып табылады.

Әлеуметтік оқшаулану мен жалғыздық бір нәрсе емес. Әлеуметтік оқшаулану тек жалғыздықтың пайда болуына ықпал етеді немесе оның белгілерін күшейтеді. Жалғыздық сонымен қатар, эмоционалды және мінез-құлық тәжірибесімен байланысты болуы мүмкін. Эмоционалды тәжірибе дегеніміз – бұл адамның одан басқа адамдар бас тартқан немесе өзің ешкімге қажетсіз сезінуі. Ал, мінез-құлық тәжірибесі дегеніміз – бұл әлеуметтік байланыстардың жоғалуы, қарым-қатынастың үзілуі және тұлғааралық байланыстардың бұзылуынан туындайтын жалғыздық сезімі болып табылады. Дегенмен, жалғыздық тек тәжірибе ғана емес. Бұл – адамның өзін-өзі қабылдау формасы және қарым-қатынасқа қосылудың, байланыстарды сақтаудың шұғыл қажеттілігінде көрінетін сезім.

Жалғыздық мәселесі өткір әлеуметтік мәселе ретінде, оның мәнін, пайда болу себептерін, оның әртүрлі көріністерін және өмірдің әртүрлі кезеңдеріндегі әртүрлі адамдарға әсерін зерттейтін көптеген психологтар мен философтардың еңбектерінде сөз болған. Шынында да, жалғыздық – бұл адамның қоғамнан алшақтау күйінің тәжірибесі болып табылады. Жалғыздық мәселесін терең теориялық тұрғыдан түсіну XIX ғасырдың ортасынан басталады. Психологиялық сөздікте жалғыздықтың келесі анықтамасы берілген: "жалғыздық – бұл басқа адамдардан оқшауланудың өзгерген (ерекше) жағдайындағы адамның эмоционалды жағдайына әсер ететін психогендік факторлардың бірі. Барлық дерлік философиялық мектептер және бағыттар өздерінің дүниетанымдық принциптеріне сәйкес осы тақырыпты қамтып, зерттеді.

Жалғыздық мәселесін Э.Фромм, К.Хорни, В.Франкл, Ж.П.Сартр, А.Камю, С.Кьеркегор, К.Ясперс, З.Фрейд, т.б зерттеді. Олардың жұмыстары жалғыздық құбылысын түсіндіру мүлдем басқа жазықтықта болғанына қарамастан ерекше қызығушылық тудырады.

Сонымен, Э.Фроммның теориясына сәйкес, бұл жағдайды оның дамуының барлық кезеңдерінде еркін тұлғаға тән әмбебап, тұрақты тәжірибе ретінде қарастыруға болады. Жалғыздық туралы мүлдем басқа тұжырымдаманы С.Кьеркегор алға тартты: «...ішкі өзін-өзі танудың жабық әлемі, Құдайдан басқа ешкім түбегейлі ашпайтын әлем». Ал, психоанализдің негізін қалаушы З.Фрейд балалардың қорқынышын зерттеуге арналған жұмыста жалғыздық туралы жазады. Ол жалғыздықтан қорқуды туу актісі – анасынан бөліну кезіндегі алғашқы қорқыныш күйінің символдық қайталануымен байланыстырады.

З.Фрейдтің осы идеясын ары қарай дамытқан, жалғыздық мәселесін зерттеуде ерекше үлес қосқан ағылшын психоаналитигі Д.Винникотт болды. Ол адамның жалғыз болу және жалғыздықты сезінбеу қабілетін зерттеді. Жалғыз болу қабілетінің негізі, оның пікірінше, басқаның қатысуымен жалғыз болудың балалық тәжірибесі. "Мен" ұйымы әлсіз нәресте жалғыз қалуы мүмкін және оның "Мен" басқасының сенімді қолдауының арқасында ғана жағымсыз тәжірибені сезінбеуі мүмкін. Бұл басқа, әдетте, ана болып табылады. Д.Винникотт нәресте мен оны қолдайтын ана арасындағы қарым-қатынас түрін "Эго байланысы" (egorelatedness) деп атайды. Эго-байланысы аясында кездесетін Ид-қатынастар (тартымдылықтар) жетілмеген «Меннің» өзін-өзі нығайту және дамытуы үшін жұмыс істейді. Бірте-бірте қолдау көрсететін "мен" қоршаған орта адамның жеке басына енеді және нәтижесінде жалғыз болу қабілеті пайда болады. Осыған қарамастан, мұнда (теориялық тұрғыдан) әрқашан біреу бар және бейсаналық түрде анасымен, алғашқы күндер мен апталарда сәбиімен уақытша сәйкестендірілген және осы уақытқа дейін өз баласына қамқорлық жасаудан басқа ештеңеге қызығушылық танытпаған адаммен анықталады.

Жасөспірімдік кезең – бұл әр адамның өміріндегі қиын және барлық кейінгі тағдырды анықтайтын кезең болып табылады. Бұл адамның одан арғы жолын, оның физикалық және психикалық денсаулығын, әлеуметтік және жеке жетілуін анықтайтын тұрақты мінез-құлық формалары, мінез-құлық белгілері және эмоционалды жауап беру әдістері қалыптасатын уақыт. Бұл кезең балалық шақтан ересек өмірге көшуді білдіреді. Бұл кезең жасөспірімдердің алдында тұрған көптеген қиындықтарды қамтиды, атап айтқанда: өзіне деген сенімсіздік, басқалардың түсінбеушілігі, ата-аналармен проблемалар. Бұл кезеңнің ерекшелігі, бір жағынан, психикалық даму сипатының деңгейі бойынша бұл балалық шақтың типтік дәуірі, екінші жағынан, біздің алдымызда ересек тілектері, ойлары мен өзіндік көзқарастары бар, жаңа әрекеттерге бағытталған өсіп келе жатқан адам тұр. Эриксоннан бастап жасөспірімнің психологиялық ерекшеліктері "жасөспірімдер кешені"деп аталды. Жасөспірімдер кешенінің көрінісі мыналарды білдіреді: сыртқы келбетін бөгде адамдарды бағалауға сезімталдық; айналасындағыларға қатысты шектен тыс менмендік және апелляциялық емес пайымдаулар; зейінділік кейде таңқаларлық қатыгездікпен, азапты ұялшақтықпен, басқалар мойындағысы және бағалағысы келетіндігімен - керемет тәуелсіздікпен, билікпен, жалпы қабылданған ережелермен және жалпы мұраттармен күресу - кездейсоқ пұттарды құдайландырумен үйлеседі.

Жасөспірімдердің жалғыздығының себептерін үш түрге бөлуге болады. Біріншісі – әлеуметтік себептер. Оларға: әлеуметтік желілерге, гаджеттерге тәуелділік жатады. Виртуалды байланыс нақты қарым-қатынасты алмастырады, бұл әлеуметтік байланыстардың сапасын төмендетеді. Басқаларда мінсіз өмірдің елесін жасау, өзін өзге адамдармен салыстыру, бұл өзін төмен сезінуді күшейтеді; әлеуметтік оқшаулану: жаңа мектепке көшу, жиі қоршаған ортаның өзгеруі, құрдастарынан қолдаудың болмауы, ата-аналардың қолының босамауы немесе дұрыс қарым-қатынастың болмауы, ажырасу, отбасыдағы жанжалдар жатады. Екіншісі – психологиялық себептер жатады. Оларға: психиканың жас ерекшеліктері: жасөспірімдер интроспекцияға бейім және жиі басқа адамдар оны «түсінбейді» деп есептейді; жеке тұлғаның қалыптасуы және әлемде өз орнын табуы; өз-өзіне деген сенімсіздік; гормоналды фонның өзгеруі, қарым-қатынастағы сәтсіздік,т.б. Үшіншісі – мәдени себептер. Оған фильмдерде, әлеуметтік желілердегі өмірдің қандай, жасөспірімдердің қандай болу жөнінде, шын өмірмен, ақиқатпен сәйкес келмейтін мысалдарды баланың көруімен ерекшеленеді. Жасөспірімдер әлеуметтік желілерде, фильмдерде, т.б. көрсетілетін «мінсіз өмірге» қол жеткізгісі келеді.

Жалғызбасты адамдар-қазіргі қоғамның басты мәселесі. Әлеуметтік тұрақтылықты, тәуелсіздікті, жауапкершілік пен ұтқырлықты қалыптастыру үшін қазіргі жасөспірім әлеуметтену процесін белгілі бір кезеңде тоқтамай және өзіне жабылмай толығымен өтуі керек. Әйтпесе, алкоголизм, нашақорлық, депрессия, суицид сияқты одан да күрделі мәселелерге тап болуы мүмкін. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, жасөспірімді түсініп, тыңдайтын, қабылдайтын, қолдайтын адамның жоқтығынан жасөспірімдер жалғыздыққа жиі тап болады.

Жасөспірімдердің жалғыздық мәселесі көз жұма қарайтын тақырып емес, аса маңызды және шешілуі тиіс мәселелердің бірі болып табылады. Осы мәселеге қатысты менің ұсынысым: әр мектеп оқушысы тегін пайдалана алатын терапиялық, баланың психологиялық тұрғыда дамуына бағытталған «жеке күнделікті» жасап шығару болып табылады. Бұл күнделіктің ішінде арт-терапиялық тапсырмалар, өз эмоцияларын дұрыс басқара білу үшін тапсырмалар (мысалы, күнделікті не болғанын, не сезінгенін, қандай ойда жүргенін жазу), сонымен қатар, балаға мотивация беретін және терапия болатын оқуға болатын кітаптар тізімі (библиотерапия) мен фильмдердің, мультфильмдердің тізімі (кинотерапия), күнделікті оқуға болатын қолдау сөздер және т.б. Әрине, ондай күнделік балаға қауіпсіздік сыйлайтын дизайнда жасалуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Е.Н.Ткач «Личностные детерминанты одиночества современных подростков». 2017 ж. – 15-20 б.
2. С.В.Бакалдин «Одиночество и некоторые особенности развития и функционирования «Я». https://www.b17.ru/article/bakaldin_odynochestvo_i_razvitie_ego/
3. Ф. Дольто «На стороне подростка». 2016 ж. – 2-7 б.
4. И.С. Кон «Какими они себя видят». 1975 ж. – 92 б.
5. И.С. Кон «Психология ранней юности. Книга для учителя».- 1989 ж. – 250-255 б.
6. А. Кузнецов «Я одинока сама с собой // Воспитание школьников». 1997 ж. – 28-32 б.
7. 7)К.Н. Поливанова «Психологическое содержание подросткового возраста // Вопросы психологии». http://www.voppsy.ru/issues/1996/961/961020.htm
8. Э. Рутман «Никто меня не понимает // Семья и школа». 1996 ж. – 16-19 б.
9. Д.В. Ярцев «Особенности социализации современного подростка // Вопросы психологии». 1999 ж.–54-58 10) Э.Эриксон «Идентичность.Юность и кризис».1996-2006 ж. – 13-16 б.

ӘОЖ 541.18

АБАЙ: ПСИХОЛОГ ЖӘНЕ ФИЛОСОФ

Серікбай С. - ТП-24 10к4 тобының студенті
Баймахан.Н. - магистр аға оқытушы

Абай Құнанбайұлы — қазақ әдебиетінің алыбы әрі ұлттық мәдениетіміздің көрнекті тұлғасы. Оның шығармашылығы тек поэзиямен шектелмей, адам табиғаты, психологиясы мен философиясын терең зерттеген. Абайдың адам туралы ойлары мен ұстанымдары бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтпай, жастардың рухани және психологиялық дамуына зор ықпал етеді.

Адамның ішкі әлемі

Абай шығармаларында адамның ішкі әлемі, оның сезімдері мен ойлары ерекше орын алады. Ол адамның жан дүниесіндегі күрделі эмоцияларды терең түсініп, адам мен қоғам арасындағы байланыстарды шебер сипаттаған. Абай "Желсіз түнде жарық ай" деген өлеңінде адамның көңіл-күйін, ішкі сезімдерін терең әрі нәзік етіп жеткізеді. Оның поэзиясы оқырмандарын эмоционалдық байланыстардың маңыздылығын түсінуге шақырады.

Тұлғаның даму концепциясы Абай "Толық адам" тұжырымдамасын алға тартып, адамның жан-жақты дамуын насихаттайды. Ол білім, еңбек және моральдық құндылықтар арқылы тұлғаның қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Абайдың айтуынша, адам білім алып, өзін-өзі дамытуы қажет. Бұл түсінік қазіргі қоғамда жеке тұлғаның психологиялық дамуы мен әлеуметтенуінде үлкен мәнге ие.

Психологиялық дағдарыстар мен күйзелістер. Абайдың шығармаларында адамның өміріндегі психологиялық дағдарыстар мен күйзелістер туралы да терең ойлар бар. Ол ішкі рухани азаптарды, жалғыздық сезімін, әлеуметтік теңсіздікті поэзиясында шебер түрде жеткізеді. Мәселен, "Құлақтан кіріп, бойды алады" деп, Абай адамның жан дүниесіне әсер ететін сыртқы факторларды түсіндіреді. Бұл идеялар бүгінгі психологияда да өзекті: адамның психикалық жағдайы әлеуметтік орта мен қоғамның әсерінен қалыптасады.

Жан мен тән арасындағы тепе-теңдік

Абай адамның физикалық және психологиялық саулығының арасындағы байланысты атап өтті. Ол "Тәні саудың — жаны сау" деген даналық сөздермен денсаулықтың екі аспектісін біріктіреді. Абайдың бұл идеясы қазіргі психология мен денсаулық сақтау саласында да ерекше маңызға ие: психикалық денсаулық адамның физикалық жағдайына тікелей әсер етеді. Сондықтан Абайдың шығармаларындағы денсаулық туралы ойлар заманауи ғылыммен үндеседі.

Адамгершілік құндылықтары

Абайдың адамгершілік принциптері, адалдық және әділдік туралы ойлары адамдардың психологиялық дамуына ықпал етеді. Абай "Адам бол!" деген ұранмен жастарды адамгершілікке, ізгілікке, жауапкершілікке тәрбиелейді. Бұл моральдық құндылықтар бүгінгі жастар үшін де аса маңызды.

Талдау мен нәтижелер.

Абай шығармаларында адамның ішкі сезімдері, күйзелістері, әлеуметтік және рухани мәселелерге толығырақ көңіл бөлінген. Психологиялық тұрғыдан маңызды шығармаларына мыналар жатады:

1. **Қара сөздері** – Абайдың философиялық ойларын білдіретін терең еңбектер. Мұнда адам табиғаты, ақыл, сезім, мінез, тәрбие туралы маңызды психологиялық тұжырымдар жасалған. Мысалы, Абайдың 36-шы қара сөзінде ол шариғат, яғни діни заңдар мен адамның ар-ұяты арасындағы байланысты қарастырады. Абай адамның мінез-құлқы мен моральдық қасиеттерін екі жақтан бағалайды: бірі – шариғат, екіншісі – ар-ұят. Ол шариғаттың адамның сыртқы әрекеттерін реттейтінін, ал ар-ұяттың адамның ішкі жан-дүниесін тәрбиелейтінін түсіндіреді. Егер адам тек шариғатты ұстанса, бұл жеткіліксіз, себебі адамгершілік қасиеттерді

ар-ұят арқылы дамыту қажет деп айтады. Осылайша, ол адам болмысының сыртқы және ішкі үйлесімділігін сақтау керектігін насихаттайды..

2. **«Желсіз түнде жарық ай»** – адамның сезімдері, оның табиғатпен байланысы арқылы берілген өлең. Бұл жерде адамның ішкі тыныштығы мен көңіл-күйі көрініс табады.

3. **«Өлсе өлер табиғат, адам өлмес»** – өмірдің мәні, адамның рухани өмірі мен психологиялық күйі туралы терең ойларға толы өлең. Өмір мен өлім туралы ойлау, адамның мәңгілікке деген ұмтылысы психологиялық тұрғыда маңызды.

4. **«Құлақтан кіріп, бойды алады»** – музыка мен сөздің адам психологиясына әсерін көрсететін өлең. Мұнда адамның ішкі дүниесіне әсер ететін өнердің рөлі сипатталған.

Абайдың психологиялық мұрасы —XXI-ші ғасырда да өзектілігін жоғалтпай, қазіргі қоғам үшін рухани және интеллектуалды байлықтың қайнар көзі болып қала береді. Оның адамгершілік, білім, әділеттік туралы ойлары бүгінгі күннің құндылықтарымен үндесіп, жастарды тұлғалық дамуға, өз-өзін жетілдіруге, моральдық тазалыққа шақырады. Абайдың философиялық және психологиялық тұжырымдары, әсіресе, адамның ішкі жан дүниесін түсіну, білімге ұмтылу мен өзін-өзі дамытуға бағытталған идеялары 21-ші ғасырда да әр адам үшін маңызды бағыт-бағдар болып табылады..

Әдебиеттер

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9
2. Абай. Абай мұрасы – тілдік өрістің негізі. Л.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті. – Алматы: Информ – А, 2005. – 367 б.
3. Құнанбаев А. Хикмет кітабы. – Алматы, Халықаралық Абай клубы, 2011 – 568 б.
4. Ғабдуллин. Н. Абай тағылымы. Әдеби – сын мақалалар мен зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1986. – 432 б.
5. Құнанбаев А. Мен бір жұмбақ адаммын оны да ойла.- Алматы: Алматыкітап баспасы, 2011. – 216 б.
6. Құнанбаев А. Шығармалар жинағы. – Алматы, Өлке баспасы, 2012. – 512 б.

УДК37.015.3

ВЛИЯНИЕКОРРЕКЦИОННЫХУПРАЖНЕНИЙНАЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ ИМОТИВАЦИЮКОБУЧЕНИЮУСТУДЕНТОВ

Солод Е.Д. – студент группы ТП 24 – 21кр
АбуталиповаА.Ж. – магистр,преподаватель

В мотивационном ряду человека, немаловажной является мотивация к учебной деятельности. Проблему мотивации к учебной деятельности изучали такие учёные, как С.Л.Рубинштейн, основными мотивами учения он называл естественные стремления подготовиться к будущей деятельности, интерес к знанию и стремление испытать и выявить свои силы и способности.[1]

Как отмечает А.А.Реан, очевидным является чрезвычайно большое влияние силы учебной мотивации и её структуры на успешность учебной деятельности.[2]

Для эффективного получения образования студентом, его мотивация к обучению должна поддерживаться на высоком уровне. Ещё Е.П.Ильин говорил, что высокая позитивная мотивация может играть роль компенсирующего фактора в случае недостаточно высоких способностей.[3]

Высокая мотивация обеспечивает продуктивность и плодотворность учебной деятельности, успешное осмысление и усвоение информации. В наше время уровень мотивации студентов к учебной деятельности снижают такие факторы как неудовлетворённость процессом обучения, неуверенность в своих способностях, отсутствие заинтересованности и позитивного настроя. Абрахам Маслоу говорил о том, что в основе человеческой тяги к знанию лежат потребность в познании, любопытство, потребность в истолковании и понимании.[4]

Для развития данных черт, необходимо осуществление ряда мер, направленных на повышение учебной мотивации. Эффективным средством для повышения уровня мотивации к учебной деятельности является проведение коррекционных упражнений, основной задачей которых является повышение уровня заинтересованности в учебе и вовлечённости в образовательный процесс. Поэтому основной задачей является привнесение в процесс обучения таких методов, которые способны стимулировать интерес студента к учебному процессу и позволят ему получать удовольствие от учёбы. Студенты с повышенной мотивацией направлены на учебно-профессиональную деятельность, на развитие самообразования и самопознание, к которым относится участие в конференциях, написание научных статей и т.д. [5], что способствует повышению эффективности процесса образования и вовлечению в учебный процесс.

Главной задачей учебного заведения является стимулирование интересов к обучению таким образом, чтобы целью студентов стало не просто получение диплома о высшем образовании без понимания сути пройденного обучения, а диплома, который подкреплен крепкими и стабильным знаниями.[6]

В наше время обязательным условием для будущего успешного профессионального развития студента является получение им качественного профильного образования.

Исследование проводилось в Южно-Казахстанском университете имени Мухтара Ауэзова среди студентов 1 курса психологического направления. В исследовании приняли участие 26 студентов: 13 человек наблюдательный группы и 13 человек экспериментальной группы. Для исследования применялись методика «Шкала академической мотивации»[7] по опроснику, разработаному Т.О. Гардеевой, О.А. Сычевым и Е.Н.Осиным. Для сравнения данных опроса была взята шкала «Познавательная мотивация». Среди студентов обеих групп был проведен опрос по методике «Шкала академической мотивации». Результаты первого опроса не показали особых различий между уровнем познавательной мотивации наблюдательной и экспериментальной групп.

С экспериментальной группой были проведены коррекционные упражнения «Неоконченные предложения», «Рисование себя» и «Позитивные мысли». После проведения коррекционных упражнений в экспериментальной группе, был проведен повторный опрос обеих групп по методике «Шкала академической мотивации».

Сравнение результатов двух опросов :

Таблица№1

Группа :	Наблюдательная	Экспериментальная
Средний балл при первом опросе :	17,7	17,5
Средний балл при втором опросе :	17,8	19,2
Средний процент при первом опросе:	88,5%	87,5%
Средний процент при втором опросе:	89%	96%

Из сравнения результатов двух опросов видно, что средний процент познавательной мотивации наблюдательный группы практически не изменился, в то время как средний процент познавательной мотивации экспериментальной группы увеличился на 8,5 %.

Во время проведения коррекционных упражнений студенты проявляли повышенный уровень заинтересованности в учебной деятельности, погруженности и вовлеченности в учебный процесс, что позволило повысится уровню их познавательной мотивации и подтвердило эффективность методики проведения коррекционных упражнений. Совместный рост уровня заинтересованности в учебном процессе и уровня мотивации к учебной деятельности у студентов во время проведения коррекционных упражнений подтверждает, что уровень мотивации напрямую зависит от уровня заинтересованности студентов в учебном процессе.Во время проведения исследования было выявлено, что уровень мотивации студентов к учебной деятельности повышается в связи с ростом их заинтересованности в учебном процессе.

Результаты исследования позволили сделать вывод, что проведение коррекционных упражнений даёт положительные результаты и является эффективным средством для повышения заинтересованности студентов в учебном процессе и как следствие их мотивации к учебной деятельности.

Литература

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии – СПб: Издательство «Питер», 2000 – 712 с.: ил (Серия «Мастера психологии»)
2. РеанА.А.Психология адаптации личности.Анализ.Теория.Практика// РеанА.А,КудашевА.Р,Баранов А.А. -СПБ.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК,2006.-479,с.-(Психология-лучшее).С.83-84
1. 3.Ильин,Е.П.. мотивации и мотивы.- СПСПб.Питер, 2006.- 512 с.: ил. – (серия «мастера психологии»)
3. Абрахам Маслоу. Мотивация и личность. — Перевод с английского: А. М. Татлыбаева. — СПб., 1999. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. — 25.12.2011.
6. Квашеникова Л.А., Агафонов М.С. Мотивация преподавателей как основа качества высшего образования // Научное обозрение.Экономические науки.2016.№2.С.78-81
7. Агафонова М. С., Ляпина М. А. Способы формирования и повышения мотивации у студентов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 39. – С. 261–26
8. Гордеева Т.О., Сычев О.А., Осин Е.Н. Опросник «Шкалы академической мотивации» // Психологический журнал. 2014. Т. 35. № 4. С. 96—107.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Султанбаева С.А.- студенты группы ТП-23-16кр
Туреккулова Н.А.- магистр педагогических наук

Социализация подрастающего поколения, являясь одним из стратегических направлений государственной политики в области образования, понимается как непрерывный процесс взаимодействия индивида с обществом, осуществляемый на протяжении всей жизни, в ходе которого происходит становление личности. Понятие «социализация» является предметом рассмотрения философии, социологии, педагогики, психологии. В наиболее общем смысле рассматривается как процесс, посредством которого ребенок приобретает знания, ценности, усваивает язык, социальные умения и социальную чувствительность, позволяющие ему интегрироваться в общество и адаптивно вести себя в нем [3; 4].

Взгляд на социализацию как на процесс вхождения ребенка во взрослый мир, с одной стороны, и влияние социума на входящую в него личность, с другой стороны, позволяют выделить педагогический аспект проблемы. В его рамках необходимо выявить структуру социализации, ее взаимосвязи в целостном процессе формирования личности, пути, способы, организационные формы включения детей в социальные отношения, педагогические условия, помогающие ребенку познавать окружающую действительность и осваивать позицию субъекта социальной жизни. Социализация рассматривается как сложная структура, в которой выделяются коммуникативный, познавательный, поведенческий, ценностный компоненты и отражает взаимозависимость личностного формирования ребенка от выбора эффективных способов, форм и условий включения его в социум.

Педагогическими средствами социализации выступают, как отношения, которые рассматриваются как объективная связь человека и предмета, одной личности и другой (Я.Л. Коломинский, К.К. Платонов, А.И. Щербаков), так и субъективная позиция, которую занимает человек (Л.И. Божович, А.Г. Ковалев, В.Н. Мясищев). Наряду с вышеуказанными, средствами социализации являются любые факты жизни, вызывающие переживания и рождающие потребность проявлять свои умения.

Неравномерность социализирующих воздействий и индивидуальных реакций ребенка на эти воздействия обусловливает наличие различных точек зрения на рассматриваемую проблему. На наш взгляд, наиболее интересен интеракционистский подход, согласно которому социализация рассматривается в качестве важнейшей детерминанты и предполагает межличностное взаимодействие, общение, без которого невозможно становление личности и восприятие человеком картины мира [1]. Реализация данного подхода в образовательном процессе направлена на усвоение детьми норм, ценностей, установок, выработанных обществом, в результате чего у них формируется система внутренних регуляторов, привычных форм поведения.

Социальная ситуация развития определяет весь образ жизни ребенка, его социальное бытие. Он приобретает жизненный опыт, усваивает ценности, нормы и правила поведения, детерминированные условиями его окружения. Ребенок ориентируется в любой жизненной ситуации по подражанию окружающим людям и организует собственное поведение по образцу, который освоил во взаимодействии со взрослым. Взаимодействующие средства социализации выполняют информационно-образовательную, организационно-регулирующую, регулятивно-контролирующую, стимулирующую функции, позволяющие ребенку усвоить опыт и реализовать себя посредством выполнения определенной роли в практической деятельности.

Условиями социализации являются образование, определяющее содержание, характер формируемых знаний, умений, навыков, их возможность применения в постоянно меняющихся условиях жизни; практическая деятельность; признание ценности другого человека; взаимоуважительная коммуникация с учетом особенностей и возможностей каждого. В качестве других условий социализации определяются единство индивидуального, социального и непрерывность, неравномерность, чередование плавных незаметных внутренних изменений личности и резких качественных скачков – кризисов [4].

В области специального образования социализация рассматривается в контексте идеи независимого образа жизни, являющегося основой эффективной социальной и культурной интеграции детей с особенностями психофизического развития и происходит в трех основных сферах жизнедеятельности: общении (взаимодействии с окружающими людьми), деятельности (познании окружающего предметного мира, овладении умениями выполнять жизненно значимые действия с ежедневно используемыми предметами быта), самопознании (осознании своих возможностей, саморазвитии, формировании позитивной самооценки, приобретении умений воспроизводить социально значимую информацию о себе – имя, фамилия, возраст). Понятие «социализация» применительно к детям с интеллектуальной недостаточностью рассматривается как процесс включения ребенка в социальную практику, приобретения им социальных качеств, усвоения общественного опыта и реализации собственной сущности посредством выполнения определенных ролей в практической деятельности [2].

Результаты проведенного исследования в аспекте рассматриваемой проблемы убедительно свидетельствуют о трудностях осуществления детьми с интеллектуальной недостаточностью социального взаимодействия, недостаточном уровне сформированности бытовых умений, что ограничивает жизнедеятельность и не позволяет в полной мере проявлять самостоятельность при удовлетворении жизненно важных потребностей.

Анализ состояния педагогической практики по реализации социально направленного содержания образования детей с интеллектуальной недостаточностью позволяет выявить ее позитивные тенденции и проблемное поле. Позитивными тенденциями являются: выбор педагогами программного материала с учетом особенностей и потребностей детей; обращение к их личному опыту; применение разнообразных приемов, активизирующих познавательную деятельность детей – эмоциональная подача материала, богатая иллюстративная наглядность; осуществление индивидуального подхода. Выявлено проблемное поле: превалирование в образовательном процессе знаниево-ориентированной парадигмы с акцентом на усвоение детьми готовых знаний; преобладание репродуктивных методов обучения и недостаточное использование способов и приемов работы, способствующих включению детей в доступную деятельность и формированию практических умений с последующим применением их в повседневной практике; трудность осуществления педагогами внутри- и межпредметных связей. Объективно необходимой становится пропаганда в среде педагогов передовых образовательных тенденций, что позволит изменить сложившиеся стереотипы коррекционно-педагогической деятельности, укрепить веру в возможности детей и создать условия для проявления их активности и самовыражения. Это обеспечит реализацию личностного содержания социально ориентированного образования каждого ребенка.

Существующая методика не реализует всех имеющихся у детей возможностей, позволяющих им проявлять больше самостоятельности и активности в осуществлении деятельности, которая обеспечивает удовлетворение жизненно важных потребностей. Есть необходимость в совершенствовании (усилении) социальной направленности коррекционно-образовательного процесса, что будет способствовать преодолению либо предупреждению вторичных отклонений в развитии познавательной сферы и личности детей.

Коррекционная направленность образовательного процесса заключается не столько в коррекции знаний, психических функций, сколько в коррекции взаимоотношений. Коррекция основывается на деятельности, которая позволяет воссоздать ту форму взаимодействия, которая отвечает требованиям социального окружения. В ней объективируются трудные конфликтные ситуации, и действия ребенка направляются на их конструктивное разрешение [2].

Социализации детей способствует реализация содержания образования по следующим направлениям: социальное – формирование умений осуществлять социальное взаимодействие (с использованием вербальных и невербальных средств коммуникации); личностное – формирование умений познавать себя, осознавать и воспроизводить социально значимую информацию о себе; бытовое – обучение выполнению предметно-практических действий, направленных на удовлетворение жизненно важных потребностей в различных социально-бытовых ситуациях.

Практическая деятельность служит одним из источников познания и является базой для формирования жизненно значимых знаний, умений, навыков детей. Методический инструментарий коррекционно-образовательного процесса включает: различные виды помощи (совместные действия взрослого и ребенка, действия по подражанию, по образцу, по инструкции), методы организации учебно-познавательной деятельности (наглядный, словесный, практический методы; информационно-рецептивный, репродуктивный, частично-поисковый, проблемно-ситуативный методы и др.), а также приемы поддержания интереса и стимулирования деятельности (ситуации занимательности, сюрпризности, неожиданности).

Педагогическими условиями формирования социального опыта детей с интеллектуальной недостаточностью выступают: обеспечение мотивации деятельности, направленной на удовлетворение жизненно важных потребностей; включение детей в различные виды социально значимой деятельности в специально организованных и в естественных социально-бытовых ситуациях; применение реальных ежедневно используемых предметов в качестве средств обучения; предметно-содержательная основа действия и рефлексия в процессе совместной деятельности; реализация внутри- и межпредметных связей, преемственность и непрерывность работы по формированию жизненно значимых знаний, умений, навыков детей; использование в практике работы практико-ориентированного программно-методического обеспечения.

Реализация содержания образования во взаимосвязи социальной, личностной и бытовой составляющих процесса социализации позволяет повысить качество коррекционно-образовательного процесса, обеспечить формирование максимально возможного для каждого ребенка уровня самостоятельности. Результативность работы обеспечивают взаимодополнение теоретических знаний и практических умений; деятельностное, социально направленное обучение при определенных педагогических условиях, обеспечивающих общность социального, личностного и бытового компонентов; реализация внутри- и межпредметных связей, доведенных до уровня интеграции содержания обучения.

Наиболее характерные показатели социализации определяются во взаимосвязи с деятельностью человека и ее результатом – развитием личности, ее индивидуализацией в обществе. Социальная

направленность обучения открывает возможность включения ребенка в общественные отношения, что способствует позитивным изменениям в его развитии. Очевидным положительным моментом является изменение и сокращение видов требуемой помощи со стороны взрослого, оказываемой детям при решении проблемных социально-бытовых ситуаций. Постепенно практические действия, поручения выполняются детьми по словесной инструкции взрослого и по образцу, реже – по подражанию, что свидетельствует о возросшем уровне их самостоятельности.

В дошкольном возрасте и младшем школьном возрасте формируется базис личностной культуры, который в дальнейшем позволяет ребенку успешно осваивать систему жизненно значимых знаний и умений. С учетом неоднородности нарушений и индивидуальных возможностей детей с особенностями психофизического развития важно определиться в тактике педагогических действий, содержании взаимодействия взрослого с ребенком. Взаимосвязь и взаимообусловленность актуального и ближайшего развития ребенка определяют маршрут социального продвижения ребенка, где каждый элемент образует ту или иную подсистему (эмоциональную, коммуникативную, личностную), которые со временем интегрируются в социально значимые умения как результат индивидуальных возможностей и достижений.

Литература

1. Голованова, Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка: учеб. пособие [для вузов] / Н.Ф. Голованова. – СПб.: Речь, 2004. – С. 74.
2. Кислякова, Ю.Н. Формирование социально-бытовой компетенции младших школьников с интеллектуальной недостаточностью: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Ю.Н. Кислякова: НИО. Мн., 2008. – 23 с.
3. Коноплева, А.Н. Гуманизация специального образования в Республике Беларусь / А.Н. Коноплева // Развитие субъективности личности в процессе социализации. – Минск: БГПУ им. М. Танка, 1999. – С. 126–134.
4. Левко, А.И. Онтологические основания социальной адаптации и интеграции в обществе лиц с особенностями психофизического развития / А.И. Левко // Образование и педагогическая наука: тр. Нац. ин–та образования. Вып. 1. Концептуальные основания / ред. кол. Змушко А.М. (пред.) [и др.]. – Минск: НИО, 2007. – С. 5–11. – (Серия 6: Образование лиц с особенностями психофизического развития)

ӘОЖ 451.62

АРАЛ ТЕҢІЗІ: ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАН АРАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ

Табыс Қ.М. - ТП-24-5к2 тобының студенті
Нарымбет Г.Б. - аға оқытушы

Арал теңізі – Қазақстан мен Өзбекстан аумағында орналасқан су айдыны, бұрын әлемдегі ең ірі көлдердің бірі болған. Алайда ХХ ғасырдың ортасынан бастап теңіз суының тартылуы адамзат тарихындағы ең ірі экологиялық апаттардың біріне айналды. Бұл мәселе екі елдің экономикасына, экологиясына және халқының әлеуметтік жағдайына ауыр әсерін тигізді.Бұл мақалада Арал теңізінің тартылу себептері, оның Қазақстан мен Өзбекстандағы экологиялық және әлеуметтік салдары, сондай-ақ оны қалпына келтіру бағытында жасалып жатқан шаралар талқыланады.

1.Арал теңізінің тартылуы.Арал теңізінің тартылуы ең алдымен антропогендік (адам әрекетінен болған) факторларға байланысты. Негізгі себептеріне мыналар жатады:

1. Суармалы егіншіліктің дамуы:ХХ ғасырдың 50-60 жылдары КСРО басшылығы Орта Азияны ірі мақта өсіретін аймаққа айналдыруды көздеді. Бұл мақсатта Әмудария және Сырдария өзендерінен су алынып, кең көлемде суармалы егіншілік жүйесі дамыды. Нәтижесінде Аралға құятын өзен сулары айтарлықтай азайды.

2. Гидротехникалық құрылымдар: Өзендер бойында салынған бөгеттер мен каналдар судың теңізге жетуін қиындатты. Ертеректе Әмудария мен Сырдария жылына 60 км³ су әкелсе, 1980 жылдары бұл көрсеткіш 5 км³-ге дейін азайды.

3. Климаттық өзгерістер:Климаттың өзгеруі де Арал теңізінің тартылу процесін тездетті. Жауын-шашын мөлшерінің азаюы мен ауа температурасының көтерілуі булануды ұлғайтып, теңіз суының азаюына әсер етті.

2. Арал теңізінің тартылуының салдары.

1. Экологиялық салдары:

• Шөлейттену:Теңіз түбінің құрғауы нәтижесінде шөлейттену процесі күшейді. Кезінде су астында болған аймақтарда тұзды шөлдер пайда болып, аймақтың экожүйесі күрт өзгерді.

• Атмосфераның ластануы:Құрғаған теңіз түбінен ұшқан тұзды шаң мыңдаған шақырымға таралып, Қазақстан мен Өзбекстан ғана емес, басқа да елдердің экожүйесіне кері әсер етуде.

• Флора мен фаунаның жойылуы:Аралда бұрын 30-дан астам балық түрі тіршілік еткен болса, бүгінде олардың басым бөлігі жойылған. Су деңгейінің төмендеуі нәтижесінде көптеген жануарлар мен өсімдіктер жойылып, аймақтың биологиялық әртүрлілігі азайды.

2. Әлеуметтік және экономикалық салдары

• Ауыл шаруашылығының құлдырауы:Топырақтың тұздануы ауыл шаруашылығы өндірісін төмендетіп, көптеген шаруашылықтардың күйреуіне себеп болды.

• Халық денсаулығының нашарлауы:Аймақтағы экологиялық жағдай халықтың денсаулығына кері әсер етті. Ауаға тараған тұзды шаң тыныс алу жолдарының ауруларын көбейтті, ал ауыз су сапасының төмендеуі бүйрек, асқазан-ішек ауруларының өсуіне алып келді.

3. Арал теңізін қалпына келтіру шаралары

Арал дағдарысының салдарын жеңілдету үшін Қазақстан мен Өзбекстан түрлі шаралар қабылдауда. Бұл шаралар халықаралық ұйымдардың да қолдауымен жүзеге асуда.

Кіші Арал теңізін құтқару (Қазақстан).

Қазақстанда Солтүстік Арал теңізін (Кіші Арал) сақтау мақсатында 2005 жылы Көкарал бөгеті салынды. Бұл жоба теңіздің солтүстік бөлігінде су деңгейін көтеруге және экожүйені біртіндеп қалпына келтіруге мүмкіндік берді. Нәтижесінде балықтардың кейбір түрлері қайта пайда болып, аймақтағы балық шаруашылығы жанданды. Қазақстан мен Өзбекстанда суды үнемді пайдалануға бағытталған реформалар жүргізілуде. Заманауи тамшылатып суару әдістері енгізіліп, мақта шаруашылығында суды көп тұтынатын дәстүрлі әдістерден бас тарту қолға алынуда.

Халықаралық ынтымақтастық.Арал теңізінің мәселесін шешуде халықаралық ұйымдар мен қорлар белсенді рөл атқарады. БҰҰ, Дүниежүзілік банк, Еуропалық Одақ және басқа да ұйымдар қаржылай және техникалық көмек көрсетуде.

Қорытынды.Арал теңізінің тартылуы – Қазақстан мен Өзбекстан ғана емес, бүкіл әлемдік қауымдастықтың назарында тұрған экологиялық апат. Оның салдары қоршаған ортаға, экономикаға және халықтың өміріне ауыр әсер етуде.Қазіргі таңда Кіші Аралды қалпына келтіру, суды тиімді пайдалану және экожүйені қайта жандандыру бағытында маңызды қадамдар жасалуда. Алайда бұл шаралар жеткіліксіз, сондықтан су ресурстарын тиімді басқару, орман отырғызу, ауыл шаруашылығын қайта құрылымдау және халықаралық ынтымақтастықты күшейту қажет.Тек кешенді және ұзақ мерзімді шешімдер арқылы ғана Арал теңізінің мәселесін жеңілдетіп, аймақтың экологиялық және әлеуметтік жағдайын жақсартуға болады.

Әдебиеттер

1. Боровский В.М. және т.б. “Антропогенное опустынивание почв Приаралья”. Монография, Алматы, “Наука”, 1984 ж., 202 б. Бұл еңбекте Арал өңіріндегі топырақтың антропогендік шөлейттену процестері жан-жақты талданған.
2. Нұрғызарынов А., Шапшанов Қ. “Арал өңірінің экологиясы (Қызылорда облысы)”. Оқулық, Алматы, 1996 ж., 170 б. Бұл оқулықта Арал өңірінің экологиялық жағдайы мен оған әсер ететін факторлар қарастырылған.
3. “Арал теңізі”. Уикипедия мақаласы. Бұл мақалада Арал теңізінің тарихы, географиялық сипаттамасы және қазіргі жағдайы туралы мәліметтер берілген.
4. Арал проблемасы жөніндегі бірлескен шешім”. Уикипедия мақаласы. Мақалада Арал айдыны мен Арал өңірінің проблемаларын шешу, экологиялық сауықтыру, әлеуметтік-экономикалық дамыту жөніндегі бірлескен іс-қимылдар туралы ақпарат қамтылған.
5. “Арал өңірінде табиғи-шаруашылық кешенді экологиялық тұрақтандыру”. Stud.kz сайтындағы ғылыми жұмыс. Жұмыста Арал өңіріндегі табиғи процестер мен шаруашылық салаларының экологиялық тұрақтандыру жолдары зерттелген.

УДК:355.233.2:008

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Тұрсын Д.Ү. - студентка группы ТП 24-9к
Тогатай М.М. - магистр, старший преподаватель

Воспитание культуры поведения проходит успешно, если родители и школа находят общий язык, осуществляют единые требования к поведению детей. К.Д.Ушинский отмечал, что «влияние личности воспитателя на молодую душу составляет ту воспитательную силу, которую нельзя заменить не учебниками, ни моральными сентенциями, ни системой наказаний и поощрений». А.С.Макаренко говорил, что детей и молодёжь воспитывает всё: люди, вещи, явления, но прежде всего и больше всего воспитывают люди. Из них на первом месте находятся родители, которые постоянно влияют своим поведением и моральным обликом.

Духовное богатство человечества, отражённое в культуре, осознаётся обществом, как особо ценное, а культура личности становится социально-значимым качеством. В связи с этим особенно остро встаёт вопрос

о повышении качества воспитательного процесса, о поиске новых, более эффективных методов и приёмов воспитания.

Модернизация образования предполагает ориентацию на развитие созидательной личности, обладающей гражданской ответственностью, толерантностью и культурой, способностью к успешной социализации и социальному самоопределению.

Проблема воспитания личности рассматривается в работах О.С.Богдановой, Е.В.Бондаревской, Р.С. Буре, А.М. Виноградовой, О.С. Газмана, В.А. Сластёнина, И.Ф.Харламова, Н.Е. Щурковой и др.

Опрос родителей выявил их затруднения в воспитании детей и подтвердил необходимость повышения их педагогической культуры и компетентности в вопросах формирования поведенческой культуры детей в условиях семьи, поиск путей творческого взаимодействия семьи и образовательного учреждения в решении данных проблем.

Слово «культура» первоначально возникло в латинском языке и обозначало возделывание, обработку почвы. В последующем у Цицерона («Туксуланские беседы») говорится об обработке ума, о философии как культуре ума. Под культурой стали иметь ввиду просвещённость, воспитанность, образованность человека, и в этом значении слово «культура» вошло почти во все европейские языки, в том числе и русский.

Главной функцией культуры является гуманистическая функция. Культура облагораживает человека, делает его личностью, прививает милосердие, альтруизм, такт, любовь к другим людям.

Мы все как будто хорошо представляем себе, что стоит за словами «культура поведения». И всё же полезно обратиться к научному определению понятия. Здесь нам поможет «Словарь по этике». «Культура поведения — совокупность форм повседневного поведения человека (в труде, в быту, в общении с другими людьми), в которых находят внешнее выражение моральные и эстетические нормы этого поведения».

В широком плане в понятие культуры поведения входят все области внешней и внутренней культуры человека. Внутренняя и внешняя культура выражаются в отношении к окружающей действительности, к людям, результатам их труда. По характеру этого отношения судят о воспитанности, культуре каждого из нас.

Внешняя же культура, или культура поведения — это умение человека вести себя в обществе, его манеры, жесты, речь, эстетика внешнего вида, умение организовать рабочее место, использовать свободное время. Внешняя культура определяется и поддерживается сложившимися нормами и правилами культурного поведения.

При воспитании культуры поведения у детей обязательно нужно контролировать выполнение правил поведения, сопровождая его оценкой, положительной либо отрицательной. Отрицательная оценка, в любом случае, должна быть тактичной.

Требования взрослых к поведению ребёнка должны постоянно усложняться. Требования должны быть в виде указаний, совета, но не запрета. Запретный плод сладок, поэтому необходимо меньше пользоваться словом «нельзя». Предъявление одинаковых требований к поведению детей со стороны взрослых составляет обязательное условие в воспитании культуры поведения в школе и дома.

К.Д.Ушинский и Л.Н. Толстой были глубоко убеждены в том, что истинно воспитанный человек может быть в той среде, в которой чтят традиции и обычаи поколений, где есть преемственность между прошлым, настоящим и будущим.

Работа по воспитанию культуры поведения будет эффективна, если она проводится не от случая к случаю, а в определённой системе, которая должна обеспечить накопление у детей опыта поведения, полезных привычек, приобретение моральных представлений.

Успех в воспитании культуры поведения во многом зависит от правильного выбора методов работы с детьми. Писатель и педагог С.А.Соловейчик пишет: «Воспитание — это обучение нравственной жизни, то есть обучение нравственным средствам. Воспитывая детей, мы учим их добиваться своих целей за свой счёт, пользуясь лишь нравственными средствами». Главными методами воспитания культуры поведения являются приучения школьников к выполнению правил культурного поведения и разъяснения им соответствующих норм морали. Важным средством приучения младших школьников к культуре поведения являются упражнения, которые включаются в повседневную жизнь ребёнка и проводятся в процессе систематических занятий. Содержание упражнений и их форма зависят от характера правила. Так, например, возможны занятия, где учитель показывает, как надо вести себя в той или иной ситуации: как пригласить товарища в гости, как вести себя за столом. На этом же занятии дети повторяют действия учителя, учатся поступать правильно. Потом эти упражнения включаются в разнообразную деятельность школьников. Дети едут в театр, на экскурсию, идут на день рождения к товарищу. Здесь они уже самостоятельно, без непосредственного контроля со стороны взрослых должны действовать в соответствии с известным им правилом. Учитель наблюдает за поведением детей в школе, он отмечает их проблемы, ошибки в поступках и суждениях, видит всё хорошее и плохое, что делают дети, на что можно опереться в дальнейшей работе.

Организация работы с классом является главной задачей учителя. Но вместе с тем проводится и индивидуальная работа с учениками в зависимости от уровня их воспитанности и условий жизни в семье. Индивидуальная работа проводится в тесном контакте с родителями. Начиная работу по воспитанию культуры поведения, учителю необходимо формировать общественное мнение в детском коллективе, которое регулировало бы и соответствующим образом оценило выполнение (или невыполнение) простых норм поведения. Коллектив детей с помощью взрослых должен выработать правила, выполнение которых

считается необходимым. Тогда требования придерживаться определённых норм будут исходить не только от взрослых, но и от самих детей, от школьного коллектива.

Необходимо заметить, что воспитание нравственности и культуры поведения тесно связаны между собой и во все времена были важными направлениями воспитательной работы школы. Однако часто такое воспитание сводилось к набору внеклассных мероприятий, которые не всегда учитывали личностные переживания и чувства учащихся, их потребности и личную заинтересованность. В наше сложное время особенно нужна активная работа разума школьника и его души, нужны время и специальные усилия, чтобы процесс воспитания нравственного и культурного поведения был не стихийным и кратко временным, а системным и глубоким. Сегодня такое воспитание предполагает формирование этической культуры школьников, развитие мышления и обогащение ребёнка эмоциональным опытом переживаний.

Литература

1. Выготский Л.С. Собр. Соч. М., 1982. Т.2. С.6-361
2. Зеньковский В.В. Психология детства. - Екатеринбург, 1995.
3. Крупская Н.К. О школьном воспитании.- М., 1973
4. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей // Избр.пед. соч. - М., 1977.-Т.2
5. Рубинштейн С.Я. О воспитании привычек у детей. - М., 1996
6. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинение Этическая я. Т.1. Под ред. Пискунова А.И., и др.- М.: Педагогика. - 1974. - 584 с.
7. Шемшурина А.И. Этическая грамматика. Москва, 1998 г.
8. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: Учебное пособие. Спб.:Питер.- 2005. - 366 с.

ӘОЖ 37.3:371.382:37.035.6

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН КЕҢЕЙТІП, ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Укубаева Ж. А. - ТП 23-10(2)кр тобының студенті
Наркулова Б.А. - п.ғ.к., доцент

Көркем әдебиет шығармалары балалар алдына адамға тән сезімдер дүниесін ашып, жеке адамға, кейіпкердің жан дүниесіне қызығушылық тудырады.

Көркем шығарма кейіпкерлерімен бірге қуану-қайғыруды үйрене отырып, балалар өзінің төңірегіндегілердің, жақын адамдарының көңіл күйін байқай бастайды. Оларды адамгершілік сезім қайрымдылық қасиет, әділетсіздікке қарсы тұру қабілеті ояна бастайды. Бұл –принципшілдік, адалдық, нағыз азаматтық қасиеттердің қалыптасу негізі. «Сезім – білімге жол ашушы, шындықты сезбеген адам оны түсінбейді және оны тани білмейді де», - деген болатын В.Г. Беленский.

Баланың сезімі тәрбиеші таныстырған шығарманың тілін түсініп, оны ұғу процесінде дамиды. Көркем шығарма сөзі балаға ана тілінің әдемілігін түсінуге көмектеседі.

Баланың көркем әдебиетпен таныстығы халық творчествосының ең кішкене түрлері – тақпақ, өлең, халық ертегілерінен басталады. Асқан адамгершілік, барынша дәл рухани бағыттылық, өткір мысқыл, тілінің көркемдігі шағын көлемдегі фольклорлық шығармалардың ерекшеліктері. Бұдан кейін сәбиге авторы бар ертегілер, өлеңдер, әңгімелер оқылады.

Балаларды сөйлеу тіліне үйретуде ең үздік тәрбиеші – халық. Халық шығарма тіліндегі басқа шығармалардың ешқайсысында кездеспейтін, естілуі жөнінен бір-біріне ұқсас, ажырататын айтуға қиын сөздердің тамаша орналастырылуының өзі балалар ұғымына өте жеңіл тиеді. Сондай ақ жеңіл қалжыңды тақпақтар, жаңылтпаштар, жұмбақтар – педагогикаалық әсер берудің ең тиімді құралы, жалқаулық, қорқақтық, эгоистік сияқты жағымсыз қылықтарға қарсы жақсы дәру.

Ертегілер дүниесіне сапар шегу балалардың қиялдау, елестету, тіпті өздері ойдан шығару қабілетін дамытады. Әдебиеттің, ең озық үлгілерінен адамгершілік рухында тәрбие алған балалар өздері шығарған ертегілер мен әңгімелерді де өздерін әділетті көрсетіп әлсіздер мен жәбірленгендерді қорғап, жауыздарды жазалауға тырысады.

Эстетикалық, әсіресе адамгершілік (этикалық) жанындағы түсінікті балалар тәрбиешілердің оқылған шығармалар бойынша айтқан ақыл-ой пікірлерінеен емес, нақ осы көркем шығарманың өзінен алуға тиіс. Педагог оқылған шығармалардан орынды – орынсыз моральдандыра беру үлкен, көбіне түзетуге келмейтін зиян келтіретінін есіне сақтауы тиіс. Көптеген сұрақтар қоюмен «бөлшектеніп» кеткен шығарма балалардың көз алдында барлық әсемдігін жояды, оған ынта кемиді. Көркем текстің тәрбиелік мәніне толық сеніммен қарау керек.

Қазақ ертегілерінің аса бай, ең мол түрі – халықтың тұрмыс салтына байланысты туған ертегілер. Бұған «Ғажайып бақ» ертегісін қосуға болады. Ертегіні әңгімелегенде, халықтың тұрмыс тіршілігі түгел қамтылып

суреттелетін «Ғажайып бақ» ертегісі қиял ғажайыптың молдығынан оның ең ежелгі ертегінің бірі екендігін байқаймыз.

Халықтың тұрмысына байланысты туған ертегілерден халық өміріне, оның тұрмыс-тіршілігіне байланысты барлық жағдайларға жауап табуға болады. Оларда бүкіл қоғамға тән қасиеттерге дейін сөз болады. Байлық пен кедейлік, теңсіздік пен теңдік, зорлық пен оған қарсылық, жауыздық пен жақсылық, арамдық пен адамдық күресі – осылардың бәрі тұрмыс- тіршілікке байланысты шыққан ертегілердің тақырыптары болып келеді. Бұл ертегілер ең алдымен баланы парасаттылыққа, кішіпейілділікке, ой тапқырлығына, адамдарды, табиғатты сүйе білуге, сабырлы да төзімді болуға баулиды.

«Ғажайып бақ» ертегісінің мазмұны халықтың тұрмыс- тіршілігін өмірге, дүниеге деген әр алуан көзқарастарын білдіреді. Ертегінің оқиғалары қиялдан гөрі, өмірге анағұрлым жақын.

«Ғажайып бақ» ертегісінде халықтық сарын, халық мүддесін қорғайтын идея басым. Халық өз ортасынан шыққан еңбек адамдарының ісі мен әрекеттерін ардақтап отырады. Адамзат бойындағы ең асыл қасиет адалдықты сөз етеді.

Ертегі өз күндерін адал еңбектерімен өтеп жүрген екі дос Асан мен Қасен дейтін кедейлердің өмір-тіршіліктерімен басталады. Мал шаруашылығымен айналысатын Қасен бір күні жұтқа ұшырап, барлық малы қырылып, Асанмен қоштасып қайыр сұрауға кететінін айтқанда, Асан өзінің жан дегенде жалғыз досына қол ұшын беріп көмектесетіндігі бала ойындағы «дос» деген ұғымды шыңдай түсіп, Асанның досына көрсеткен көмегіне дәл риза болған жасөспірім адамдықтың ең бірінші сатысы адамгершілік, достық екенін бойына сіңіре бастайды.

Балабақшаларда «Қызықты кеш», «Өнерпаздар мен білгіштер жарысы» сияқты думандарды жоспарлы түрде ұйымдастыра білген тәрбиеші, жұмбақ айту, жұмбақ айтысу, жұмбақ айтыс дәстүрлерін қызықты өткізеді, Әрине, жұмбақ айтуды көбінесе тәрбиешінің өзі бастайды да, бұрыннан үйретілген жұмбақтар бойынша жұмбақ айтысу одан әрі жалғасады. Жұмбақты көп білген балдырғанға «білімпаз» деген атақ беріледі. Білімпаз балдырған жұмбақ айтысуды басқаруға да ерікті болады.Балалар бақшасында өтетін тақырыптық-және мерекелік, той-думандық кештердің бір кезеңінде жұмбақ айту мен жұмбақ айтысуды ұйымдастыра білу керек.Мектеп бағдарламасында ауыз әдебиетінің бір бөлімі ретінде жұмбақтар бірінші кластан бастап оқулықтарға ендірілген. Әдеби кештерде, мерекелік кештерде, өнерпаздар мен ой тапқыштар жарысында жұмбақ айту, жұмбақ айтысу, жұмбақ айтыс ерекше орын алады. Пәндік кештерде сол пәндік кештердің тақырыптарына байланысты жаңа жұмбақтарды, көбінесе, оқушылардың өздері ойлап шығарады, әділ-қазылар алқасы жаңадан шығарылған жұмбақтардың мәнін, маңызын, көркемдік сапасын жан-жақты бағалай білуге тиіс.

Әдебиеттер

1. Күнпейіс Ж. Оқушыларды шығармашылыққа қалыптастыру. Бастауыш мектеп,№2, 2006.-7-9бб.
2. Серімбетова С.Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. Бастауыш мектеп. №7, 2003.-9-11бб.
3. Есботанова Л.Шығармашылық қабілетті дамытудың бір жолы.Тәрбие құралы, Ақтөбе: 2005.-
4. Рүстемова Ж. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Бастауыш мектеп. №1, 2003-10-12бб.

ӘОЖ 26.8 (73)

ЦИФРЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ПСИХИКАҒА ӘСЕРІ

Умирбай Ж. - ТП-24-18к6 тобының студенті,
Жумабаева Д.Ж. – магистр, оқытушы

Бұл мақала технологияның адам психикасына әсерін және цифрлық әл-ауқатты сақтаудың маңыздылығын зерттеуге арналған. Жылдам технологиялық прогресс дәуірінде технология біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Зерттеулер мен бақылаулар деректеріне сүйене отырып, технологияның адам психикасына әсері тәулік бойы пікірталас тудырады деп айтуға болады. Интернеттің, әлеуметтік медианың және заманауи мобильді құрылғылардың дамуымен жаңа мүмкіндіктер де пайда болады, сонымен қатар да, психикалық денсаулыққа да үлкен қиындықтар туындатады. "Цифрлық әл-ауқат" термині соңғы уақытта өзекті болды және цифрлық және нақты әлемдегі өмір арасындағы тепе-теңдікке қатысты аспектілерді қамтиды. Цифрлық әл-ауқат цифрлық құрылғылармен және платформалармен салауатты қарым-қатынас орнатуға бағытталған жаңа тұжырымдама ретінде офлайн және онлайн өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтаудың маңыздылығын көрсетеді [1].

Цифрлық әл-ауқат адамның психикалық және эмоционалдық денсаулығына зиян келтірместен технологияны қолданатын жағдайды білдіреді. Ол мазмұнды саналы түрде тұтынуды, интернеттегі уақытты басқаруды және сапалы тұлғааралық қарым-қатынасты сақтауды қамтиды. Цифрлық әл — ауқат-бұл технологиядан бас тарту ғана емес, сонымен қатар оларды күнделікті өмірде сауатты пайдалану. Цифрлық әл-ауқат тиімді және қауіпсіз пайдалана алатын жағдайды білдіреді. Ол бірнеше аспектілерді қамтиды:

1. Желіде өткізген уақытты бақылау мүмкіндігі. Адамдар өз уақыттарын басқара білуі керек және құрылғыларды пайдалану туралы саналы болуы керек.

2. Шекараларды белгілеу мүмкіндігі. Шамадан тыс жүктемені болдырмау үшін технологиядан ажырата білу және жеке кеңістікті өзгерту маңызды.

3. Цифрлық мазмұнның әсерін түсіну. Виртуалды әлемде өзара әрекеттесетін ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау қажет.

Цифрлық әл-ауқатты сақтау ақпаратқа және қарым-қатынасқа үнемі қол жеткізу жағдайында маңызды болады, бұл өз кезегінде психикалық денсаулыққа әсер етуі мүмкін [2].

Технология бізге жақындарымызбен байланыста болуға мүмкіндік береді, ақпаратқа қол жетімділік жеңілдеп, білім беру мүмкіндіктері едәуір кеңейді. Мысалы, онлайн курстар мен оқыту платформалары білімді кең аудиторияға қолжетімді етеді. Технология шығармашылықты дамытуға көмектеседі, өзін-өзі көрсетуге және жеке өсуге ықпал етеді.

Технологияны қолданудан туындайтын нақты мәселелерге қарамастан, жағымды жақтарын да атап өту маңызды.

1. Ақпарат пен ресурстарға қол жеткізу. Интернет бұрын қол жетімді болмаған шексіз ресурстар мен ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл білім беру процестерін жеңілдетеді, адамдарға әртүрлі көмек бағдарламаларына, өзін-өзі дамыту ресурстарына және психотерапияға қолдау мен қол жеткізуге мүмкіндік береді.

2. Әлеуметтік өзара әрекеттесу. Әлеуметтік медиа мен мессенджерлер жақындарыңызбен байланыста болуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе covid-19 пандемиясы сияқты физикалық шектеулер жағдайында маңызды. Виртуалды қауымдастықтар жалғыздықты сезінетін немесе қиын өмірлік жағдайларға тап болған адамдар үшін қолдау көзі бола алады.

3. Өзін-өзі көрсету мүмкіндіктері. Технология өзін – өзі көрсетуге арналған платформаларды ұсынады- блогтар, бейне подкасттар және шығармашылық жұмыстар арқылы. Бұл адамдарға өз тәжірибелерімен бөлісуге және пікірлес адамдарды табуға мүмкіндік беру арқылы психикалық жағдайдың жақсаруына ықпал етуі мүмкін.

Сонымен қатар, технологияның көмегімен бүкіл әлемдегі адамдармен өзара әрекеттесуге, тәжірибе мен мәдени мұрамен бөлісуге болады, бұл көкжиектің кеңеюіне ықпал етеді [3].

Екінші жағынан, технологияны шамадан тыс пайдалану әртүрлі мәселелерге әкелуі мүмкін. Зерттеулер көрсеткендей, экрандарда ұзақ уақыт болу "цифрлық қажу" синдромы, депрессия және мазасыздық сияқты құбылыстарды тудыруы мүмкін. Әлеуметтік медиа, атап айтқанда, адамдар өз шындықтарын басқалардың идеалдандырылған бейнелерімен салыстырған кезде қызғаныш пен өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне ықпал етуі мүмкін.

Яғни, технологияны қолдану әртүрлі жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

1. Зейін мен шоғырлану проблемалары. Ақпаратқа және көптеген хабарландыруларға үнемі қол жеткізу назар мен алаңдаушылықты тудыруы мүмкін. Әлеуметтік медианы үнемі тексеріп отыратын адамдар ұзақ мерзімді міндеттерге назар аударуда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

2. Өзіңізді басқалармен салыстыру. Әлеуметтік медиа көбінесе салыстыру алаңына айналады. Пайдаланушылар өз өмірлерін басқалар ұсынған идеалдандырылған бейнелермен салыстыру арқылы жағымсыз эмоцияларды сезінуі мүмкін. Бұл өзін төмен сезінуге, өзін-өзі бағалаудың төмендігіне және мазасыздыққа әкелуі мүмкін.

3. Тәуелділіктер. Технологияны шамадан тыс пайдалану тәуелділікті дамыта алады. Интернетте көп уақыт өткізетіндер бұл олардың психикалық және физикалық денсаулығына қалай кері әсер ететінін түсінбеуі мүмкін. Бұл ұйқының бұзылуы, оқу немесе жұмыс өнімділігінің нашарлауы түрінде көрінуі мүмкін.

4. Тікелей байланысты шектеу. Технология қарым-қатынастың жаңа тәсілдерін ұсынғанымен, олар нақты әлеуметтік байланыстарды да араластыра алады. Көбінесе виртуалды өзара әрекеттесу тірі қарым-қатынасты алмастырады, бұл жалғыздық пен оқшаулану сезімін тудыруы мүмкін.

Ең жиі кездесетін мәселелердің бірі-технологияға тәуелділік. Адамдар виртуалды кеңістікте көп уақыт өткізу арқылы шынайы әлеммен байланысын жоғалтуы мүмкін, бұл жалғыздық пен оқшаулануға әкеледі. Сондай-ақ, экрандарда түнді өткізетін пайдаланушыларда ұйқының бұзылуы жағдайларының көбеюі байқалады.

Компаниялар мен ұйымдар цифрлық әл-ауқаттың маңыздылығын түсіне бастайды және әртүрлі бастамаларды дамытады. Мысалы, көптеген қолданбалар пайдаланушыларға интернетте өткізген уақытын бақылауға және белгілі бір мүмкіндіктерді пайдалануға шектеулер қоюға көмектесетін мүмкіндіктерді ұсынады. Сонымен қатар, желіде саналы мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламалары барған сайын танымал бола бастады. Технологияның теріс әсерін азайту және психикалық жағдайды жақсарту үшін адамдар бірнеше нұсқауларды орындай алады:

- Құрылғыларды пайдалану уақытына шектеулер қойыңыз. Бұл шамадан тыс тәуелділікті болдырмауға көмектеседі және өмірдің басқа аспектілеріне назар аударады.

- Технологияны құру - бос уақыт. Технологиясыз уақыттың болуы, мысалы, кешкі ас кезінде немесе ұйықтар алдында психикалық жағдайдың жақсаруына ықпал етеді.

- Технологияны саналы түрде қолдануға машықтану. Саналы тәсіл біз тұтынатын мазмұнға сыни көзқарасты, сондай-ақ өз эмоцияларымызға және оған реакцияларға назар аударуды қамтиды.

- Тірі өзара әрекеттесуге қамқорлық жасау. Нақты іс-шараларға қатысу және жақын адамдарыңызбен қарым-қатынас жасау өмір сапасын бірнеше рет жақсартып, стресс деңгейін төмендетуі мүмкін.

Цифрлық әл-ауқат қазіргі қоғамда өзекті тақырыпқа айналуда, мұнда технология біздің өмірімізде шешуші рөл атқарады. Цифрлық ресурстарды саналы пайдалануды дамыта отырып, пайдаланылған технологиялар мен табиғи әлем арасындағы тепе-теңдікті табу маңызды. Бұл өмір сапасын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар психикалық денсаулықты сақтауға көмектеседі. Цифрлық әл — ауқат-бұл назар аударуды және саналы көзқарасты қажет ететін заманауи адам өмірінің маңызды аспектісі. Технологияның барлық артықшылықтарына қарамастан, олардың психикаға әсері оң немесе теріс болуы мүмкін. Әр адам өзінің психикалық денсаулығы мен әл-ауқатына қамқорлық жасай отырып, цифрлық әлемдегі өмір мен шынайы өмір арасындағы тепе-теңдікті өз бетінше табуы керек. Технология адамға қызмет ету үшін жасалғанын және керісінше емес екенін есте ұстаған жөн.

Әдебиеттер

1. Балашова Е.Ю. Человек и цифровой мир: клинико-психологические аспекты отношений //Цифровое общество в условиях культурно-исторической парадигмы. Материалы межд. Конф.,Москва, 2018/ Отв. ред. Т.Д. Марцинковская, В.Р.Орестова, О.В.Гавриченко) С. 204—207.
2. Богачева Н.В. Компьютерные игры и психологическая специфика когнитивной сферы геймеров //Вестник Московского государственного университета. Серия 14 Психология. 2014 № 4 С. 120—131.
3. Погожина И.Н., Сергеева, М.В., Егорова, В.А. Цифровая компетентность и детство — уникальный вызов 21 века (анализ современных исследований) // Вестник Московского университета. Серия 14, Психология. 2019 № 4 С. 80—106. DOI: 10.11621/ vsp.2019.04.84

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИСЛУХА

Ушакова М.Ф. - студенты группы ТП-23-16кр
Турекулова Н.А. - магистр педагогических наук

Тишина… Нарушение слуха – это серьёзная проблема и для родителей, и для ребёнка. Очень тяжело осознавать родителям и их близким, что ребёнок на всю жизнь лишён возможности воспринимать удивительный мир звуков.

Среди различных анализаторов, ориентирующих человека в окружающей его действительности, особое место принадлежит слуховому анализатору. Дело в том, что с помощью слуха мы воспринимаем не только многообразные сигналы внешнего мира, которые нам помогают ориентироваться в нём, но и, что самое главное, звучащую речь.

Нормальный слух является не только условием беспрепятственного общения посредством устной речи, но и важным фактором развития мышления и общего психического развития человека.

Кто же такие неслышащие дети? Это обычные, нормальные дети, если их дефект не отягощён органическим поражением центральной нервной системы и интеллект изначально сохранён. Они также любят играть, танцевать, веселиться, шалить, смеяться, сопереживать.

Умственные возможности глухого ребёнка ни в чём не уступают возможностям слышащего. Глухие дети отличаются от слышащих лишь тем, что им не достаёт слуха.

Выдающийся сурдопедагог В.И. Флери писал: «Глухонемой, говоря откровенно, не хуже и не лучше прочих людей. Он носит в себе одинаковые зародыши страстей, владеет одинаковыми стихиями усовершенствования ...».

И.Б.Штерн в наше время произвёл детальное анатомо-гистологическое исследование мозга глухих и никаких отклонений в строении не нашёл. Окончательный вывод его таков: «…особенностей строения головного мозга глухих не обнаружено; их мозг представляет собой вариант нормы». Эти данные подтверждаются многочисленными фактами из жизни и деятельности людей, лишённых слуха. Известному всему миру учёному К.Е.Циолковскому тугоухость не помешала создать теоретические основы ракетоплавания и проложить путь в космос. Всё это не чудо, а ежедневный, ежеминутный труд, воля и вера в успех плюс терпение, ласка, ответственность и любовь, которую проявляли не только родители, но и педагоги. Это и позволило им добиться таких результатов. Сурдопедагогике – науке, посвящённой изучению и обучению неслышащих детей, более четырехсот лет. На протяжении этих лет менялись системы, методики, приёмы и средства обучения, но неизменной оставалась главная цель – найти нужный путь формирования речи неслышащих детей, так как естественный путь развития речи, а значит и всех познавательных процессов, для них является невозможным. К настоящему времени в современной сурдопедагогике сложилась целостная система формирования устной речи как одного из главных факторов полноценного развития личности глухих детей, наиболее полной их адаптации в обществе. Большинство из нарушений слуха носит временный характер: воспаление среднего уха (отит), евстахиит, простудные заболевания, серные пробки, аномальное

строение наружного и среднего уха (отсутствие или недоразвитие наружного слухового прохода), атрезия (полное или частичное недоразвитие наружного слухового прохода), аденоиды, инородное тело в наружном слуховом проходе, дефекты барабанной перепонки, слуховых косточек. Такого рода нарушения слуха называются кондуктивными. В этих случаях современная медицина располагает, как консервативным, так и оперативным лечением.

Другую группу нарушений слуха составляют стойкие нарушения, связанные с поражением внутреннего уха – сенсоневральная тугоухость и глухота. В этом случае современная медицина восстановить нормальный слух не в силах.

Кроме этого, встречаются смешанные формы тугоухости, когда сенсоневральная тугоухость сочетается с кондуктивной. В этом случае, в результате лечения или оперативного вмешательства, слух может быть несколько улучшен, но полностью не восстанавливается.

Все дети с нарушением слуха, независимо от форм снижения слуха (кондуктивная, смешанная, сенсоневральная тугоухость) нуждаются в комплексном медико-педагогическом воздействии.

Степень и характер речевого развития при нарушениях слуха обусловлены рядом причин: степенью нарушения слуха; временем возникновения слухового нарушения; индивидуальными особенностями ребёнка и педагогическими условиями его развития.

Р.М.Боскис выделила две основные категории детей с нарушением слуха: глухие и слабослышащие. К категории глухих детей относятся те дети, для которых в результате врождённой или приобретённой в раннем возрасте глухоты невозможно самостоятельное овладение речью и разборчивое восприятие речи даже на самом близком расстоянии от уха. Они овладевают зрительным и слухозрительным восприятием словесной речи только в процессе специального обучения. К категории слабослышащих относятся дети, у которых снижен слух, но с помощью остатков слуха у них возможно самостоятельное развитие речи. Они могут самостоятельно овладевать восприятием на слух речи разговорной громкости в процессе естественного общения с окружающими.

Отдельную группу составляют позднооглохшие. Эти дети к моменту наступления у них нарушения слуха обладали уже сформировавшейся речью. У них разная степень нарушения слуха и разный уровень речи, но у всех имеется навык словесного общения.

Слухопротезирование – это важнейшее условие полноценного слухоречевого развития для всех категорий детей с нарушением слуха. Врач сурдолог на основе данных аудиограммы подбирает индивидуальный для каждого ребёнка режим работы слухового аппарата на каждое ухо, в зависимости от потери слуха. В нашей школе глухие и слабослышащие дети слухопротезированы. Детей, по-возможности, желательно бинауральнослухопротезировать высококачественными слуховыми аппаратами (программируемыми или цифровыми) с автоматическим контролем коэффициента усиления. Это обеспечит высокое качество речи, возможность точной настройки, предохранит от чрезмерного усиления громких звуков. Современные модели таких слуховых аппаратов рассчитаны на разные потери слуха, в том числе, и самые большие.

Необходимо постоянно пользоваться слуховым аппаратом, а не только в школе. Правильно подобранный слуховой аппарат и правильно установленный режим усиления громкости – залог успеха. При наличии у детей двусторонней сенсоневральной тугоухости с порогами слуха более 95 дБ в диапазоне 500 – 4000 Гц, несмотря на адекватное слухопротезирование и занятия с сурдопедагогом и родителями, не развиваются слуховые реакции и речевая активность. Таким детям может быть рекомендована операциякохлеарной имплантации.

Кохлеарная имплантация – разновидность слухопротезирования. Однако, в отличие от обычного слухового аппарата, который усиливает акустические сигналы, кохлеарная имплантация преобразует их в электрические импульсы, стимулирующие слуховой нерв. Эти импульсы передаются по слуховому нерву в слуховые центры мозга и вызывают там слуховые ощущения, в результате человек слышит речь, окружающие звуки, музыку.

В мире уже более 60 000 глухих людей пользуются кохлеарнымиимплантами, значительная часть из них – дети.

В настоящее время стало возможным проведение кохлеарной имплантации и в Казахстане. Психологическая и социальная поддержка оказывается не только детям, но и их родителям. Сурдопедагоги проводят постоянные занятия с детьми по развитию слуха, речи, коммуникативных и когнитивных навыков. Эффективность использования слуха с помощью КИ для восприятия неречевых и речевых звучаний зависит, в первую очередь, от того, в каком возрасте сделана имплантация. При врождённой потере слуха наилучшие результаты при КИ достигаются в возрасте до трёх лет. Родители должны принимать самое активное участие в послеоперационной слухоречевой реабилитации, а не перекладывать всю работу на сурдопедагогов и логопедов.

При кохлеарной имплантации проводится хирургическая операция на ухе, а не на мозге, поэтому её делает лор-хирург в лор-клинике.

После проведённой кохлеарной имплантации большое значение имеет послеоперационная слухоречевая реабилитация. Это длительный, трудоёмкий процесс, который требует больших усилий не

только со стороны квалифицированных педагогов, но и со стороны родителей. Чем раньше начнётся коррекционная работа, тем успешнее будет проходить реабилитация.

Речь и слух тесно связаны. Овладение речевым общением зависит от состояния слуха, уровня развития речи, использования звукоусиливающей аппаратуры, технологии специального обучения, мастерства учителя и участия семьи в реабилитации ребёнка.

Наиболее трудной задачей воспитания и образования ребёнка с нарушенным слухом является формирование у него потребности разговаривать с окружающими людьми с помощью устной речи. Нарушенный слух препятствует успешному развитию речи.

Необходимо постоянно работать над уровнем развития речи. Под уровнем развития речи понимается обогащение словарного запаса, овладение грамматическим строем родного языка, звуковым составом слова и произношением в целом, понимание речи, чтение её с губ и речевая практика общения. Обогащение словарного запаса способствует повышению уровня понимания речи, улучшению речевой практики общения и совершенствованию восприятия речи на слух. Чем большим словарным запасом обладает ребёнок с нарушенным слухом, тем легче ему общаться с окружающими. От уровня развития речи зависит успешное овладение грамматическим строем языка. Развитие речи оказывает влияние на кинестезию, благодаря чему совершенствуется подражательная способность к произношению. Развитие речи также положительно сказывается на чтении с губ.

В практике моей работы с детьми с нарушениями слуха наблюдались такие случаи, когда учащиеся имели одинаковую степень снижения слуха, но разный уровень речевого развития. У учащихся со значительным снижением слуха отмечался более высокий уровень речевого развития, чем у учащихся с меньшими нарушениями слуховой функции. Это, в первую очередь, показатель того, насколько своевременно и квалифицированно было проведено коррекционно-педагогическое воздействие на ребёнка не только со стороны педагогов, но и со стороны родителей. Родителям необходимо, не теряя ни одного дня, начинать занятия с детьми по слухоречевому восприятию, постоянно разговаривать с ними и комментировать свои действия. К сожалению, многие родители не прислушиваются к советам опытных педагогов и мало уделяют внимания своим детям, не проводят с ними необходимую слухоречевую реабилитацию, вовремя не протезируют их высококачественными слуховыми аппаратами.

Родителям необходимо относиться к детям с нарушением слуха как к полноценным личностям. Несчастье преодолимо, дети должны и будут жить полноценной жизнью, но только при условии своевременного (раннего) и квалифицированного обучения. Чем раньше начнётся коррекционная работа, тем быстрее ребёнок сможет адаптироваться в мире слышащих. Общительность, доброжелательность, трудолюбие, добросовестность, работоспособность и активность – вот те качества, которые наиболее часто встречаются у таких детей.

Раннее выявление снижения слуха и своевременное начало коррекционной работы являются важнейшим условием реабилитации детей с нарушенным слухом. Включение глухих и слабослышащих в социум поможет им вырасти самостоятельными, уверенными, раскрепощёнными, открытыми к контактам с окружающими людьми. За полноценное существование каждого ребёнка надо бороться, радоваться каждому, даже незначительному успеху. При создании определённых условий, как со стороны родителей, так и со стороны педагогов, дети с нарушениями слуха достигнут высокого уровня развития речи и слуха.

Таким образом, при своевременных лечебно-педагогических мероприятиях, дети с нарушениями слуха становятся полноценными членами общества, имеющими психологическую удовлетворённость социальной средой. Главное – вовремя придти им на помощь.

Литература

1. Боскис Р.М., Учителю о детях с нарушением слуха. Москва, «Просвещение» 1988г
2. Л.П.Назарова Методика развития слухового восприятия у детей с нарушением слуха. Москва «Владос» 2001г
3. Соловьев И.М., Шиф Ж.И., Розанова Т.В., Яшкова Н.В. Психология глухих детей. «Педагогика» Маосква 1971г

ӘОЖ 25.7 (77)

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Хавазматова Г. - ТП-24-18к6 тобының студенті,
Полатова А.Н. – магистр, аға оқытушы

Соңғы онжылдықтарда цифрлық технологиялар қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Олардың балаларға әсер ету ерекшелігі ғалымдар, тәрбиешілер мен ата-аналар арасында көптеген сұрақтар мен пікірталастар тудырады. Бір жағынан, технология оқыту мен дамудың жаңа мүмкіндіктерін уәде етеді, ал екінші жағынан өскелең ұрпақтың танымдық, эмоционалды және әлеуметтік дамуына қауіп төндіреді.

Цифрлық құрылғылар мен интернет балаларға көптеген ақпарат пен әртүрлі білім беру ресурстарына қол жеткізуді ұсынады.

Мәдени орта жоғары психикалық функциялардың дамуына айтарлықтай әсер етеді, бірақ ақпараттық технологиялардың балалардың дамуына әсері туралы мәліметтер әлі де жеткіліксіз. Талдау көрсеткендей, бұл көбінесе әртүрлі жас топтары мен ақпараттық технологиялардың әртүрлі түрлерін қамтитын жүйелі жұмыстардың болмауына байланысты.

Балалар планшеттер мен смартфондардан бастап компьютерлік ойындар мен оқу қосымшаларына дейін әртүрлі құрылғылармен көбірек араласады. Білім беру процесінде және ойында технологияның өсіп келе жатқанын ескере отырып, оның балалардың танымдық дамуына қалай әсер ететінін түсіну маңызды [1].

Негізгі оң факторлардың бірі-ақпаратқа қол жеткізу. Алдыңғы дәуірлерден айырмашылығы, қазіргі заманғы балаларға интернет арқылы шексіз білім қол жетімді. Бұл оларға көкжиектерін кеңейтуге, әртүрлі мәдениеттер мен идеялармен танысуға мүмкіндік береді. Мүмкін, қазіргі балалар ақпарат іздеуде қызығушылық танытып, тәуелсіз бола бастайды. Цифрлық технологиялар балаларға әртүрлі көздерден ақпарат алуға мүмкіндік береді. Бұл сыни ойлаудың дамуына ықпал етеді, өйткені балалар деректерді талдауды, салыстыруды және бағалауды үйренеді. Балалар интернетті өздерін қызықтыратын тақырыптар бойынша білім іздеу үшін қолдана алады, бұл көкжиектің кеңеюіне және әртүрлі салаларды түсінудің тереңдеуіне ықпал етеді. [2].

Сондай-ақ, көптеген білім беру ойындары мен қосымшалары логикалық ойлау мен шығармашылықты дамытуға көмектесетінін атап өткен жөн. Бағдарламалау, шахмат немесе математикалық ойындар сияқты құралдар танымдық дағдыларды едәуір жақсарта алады. Психикалық белсенділікті ынталандыруға арналған көптеген интерактивті қосымшалар мен ойындар бар. Мысалы, тілдік оқыту ойындары балаларға материалды қызықты түрде сіңіруге көмектеседі, бұл олардың оқуға деген қызығушылығын арттыруы мүмкін.

Заманауи цифрлық технологиялар сыни ойлауды дамытуға да ықпал етеді. Балалар өз нәтижелерін негіздеу үшін әртүрлі онлайн ресурстарды пайдалана отырып, ақпаратты талдауды және мәселелердің балама шешімдерін іздеуді үйренеді. Сонымен қатар, цифрлық ортада оқыту оқуға деген ынтаны арттыруға және оқу үлгерімін жақсартуға ықпал етуі мүмкін. Цифрлық құрылғылармен жұмыс істеу бірлесіп жұмыс істеу, мәселелерді шешу және креативті ойлау сияқты дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бірлескен онлайн жобалар немесе мәдениетаралық алмасулар балаларға басқа елдердің құрдастарымен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстармен жұмыс істеу балалардан ақпаратты бағалау дағдыларын талап етеді, бұл сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Балалар сенімді дереккөздерді сенімсіздерден ажыратуды үйренуі керек, бұл өз кезегінде оларды ұсынылған деректерді талдауға және сұрауға үйретеді. [3].

Бағдарламалау, 3D модельдеу және мультимедиялық мазмұнды құру сияқты заманауи технологиялар креативтілікті ынталандырады. Балалар өнер мен технологияның жаңа түрлері арқылы өз жобаларын жасай алады, идеяларын білдіре алады және қоршаған әлеммен қарым-қатынас жасай алады.

Есте сақтау, зейін және логикалық ойлау сияқты әртүрлі танымдық дағдыларды дамытуға бағытталған көптеген оқу ойындары мен қолданбалары бар. Бұл құралдар оқу процесін қызықты әрі интерактивті ете алады.

Алайда, цифрлық технологияларды қолданумен байланысты тәуекелдер туралы ұмытпаған жөн. Негізгі проблемалардың бірі - физикалық белсенділікті шектеу. Балалар экрандарда көп уақыт өткізеді, аз жаттығулар жасайды, бұл көптеген физикалық денсаулық проблемаларына әкелуі мүмкін, сонымен қатар танымдық функцияларға кері әсер етеді. Цифрлық құрылғыларға тәуелділіктің артуы шоғырлану қабілетінің нашарлауына әкелуі мүмкін. Цифрлық ортаға тән іс-әрекеттің жиі өзгеруі балалардың тұрақты зейінін дамытуды қиындатады. Экран алдында ұзақ уақыт болу балалардың денсаулығына, соның ішінде көру қабілетінің нашарлауына, семіздіктің дамуына және позаның бұзылуына теріс әсер етуі мүмкін. Бұл факторлар өз кезегінде жалпы танымдық дамуға әсер етуі мүмкін.

Сонымен қатар, технологияны шамадан тыс пайдалану әлеуметтік дағдылардың дамуына әсер етуі мүмкін. Зерттеулер көрсеткендей, виртуалды қарым-қатынасты нақты қарым-қатынастан артық көретін балалар тұлғааралық қарым-қатынасты орнатуда және сақтауда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар эмоцияларды білдіруге және басқалардың сезімдерін түсінуге қабілетсіз болуы мүмкін. Технология қарым-қатынастың жаңа түрлерін ұсынғанымен, олар жеке қарым-қатынастың төмендеуіне ықпал етуі мүмкін. Экрандарда көп уақыт өткізетін балалар эмпатия және вербалды емес қарым-қатынас сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытуда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Технологияны шамадан тыс пайдалану балалардың шынайы өмірде бір-бірімен қарым-қатынасын төмендетуі мүмкін. Бұл әлеуметтік дағдылардың төмендеуіне және қарым-қатынас проблемаларына әкелуі мүмкін, бұл олардың психологиялық және эмоционалдық дамуы үшін маңызды.

Тағы бір мәселе-ақпарат ағынының зейін мен шоғырлануға әсері. Цифрлық орта әртүрлі ынталандыруларға толы, бұл белгілі бір тапсырмаға зейін қабілетінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Бұл өз кезегінде оқу жетістіктері мен танымдық дамуға теріс әсер етуі мүмкін. Цифрлық құрылғылармен ұзақ уақыт өткізу көздің шаршауы, позаның бұзылуы және жеткіліксіз физикалық белсенділік сияқты физикалық мәселелерге әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде жалпы танымдық дамуға теріс әсер етуі мүмкін. Цифрлық құрылғыларды теріс пайдалану зейін проблемаларына әкелуі мүмкін. Қолданбалар арасындағы жиі үзілістер мен ауысулар балалардың бір тапсырмаға зейін қабілетін нашарлатуы мүмкін.

Ең оңтайлы стратегия цифрлық технологияларды қалыпты пайдалану болып қала береді. Ата-аналар мен тәрбиешілер балалардың экранда өткізетін уақытын бақылап, мазмұнды мұқият таңдауы керек. Интернеттегі және офлайн әрекеттерді араластыру маңызды, балаларға спортпен шұғылдануды, кітап оқуды және ашық ауада уақыт өткізген жөн.

Білім беру мекемелері оқытуда технологияны бейімдеуде де маңызды рөл атқарады. Балаларға сыни тұрғыдан ойлау мен ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектесетін курстарды әзірлеу қажет. Балаларды технологияны өз пайдасына қалай пайдалану керектігін түсінуге және олардың теріс әсерінен аулақ болуға үйрету маңызды.

Осылайша, цифрлық технологияның балалардың танымдық дамуына әсері күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Цифрлық технологиялар жаңа көкжиектерді ашады, бірақ сонымен бірге бізге үлкен қиындықтар туғызады. Технологияларды қолдануға мұқият және саналы көзқарас, сондай-ақ оларды білім беру процесіне біріктіру балалардың танымдық дамуын едәуір жақсартып, оларды күрделі заманауи әлемде өмір сүруге дайындай алады. Цифрлық технологиялар балалардың танымдық дамуына оң және теріс әсер етуі мүмкін. Негізгі аспект-технологияны қолданудағы тепе-теңдік және оларды білім беру процесі мен күнделікті өмірге біріктіру. Ата-аналар мен тәрбиешілер балаларды цифрлық ресурстарды ақылға қонымды пайдалануға бағыттау, олардың дамуын барлық жағынан қолдау үшін осы процеске белсенді қатысуы керек. Цифрлық технологияны қолдану мен дәстүрлі оқыту әдістері арасындағы тепе-теңдікті сақтау, балалардың физикалық және әлеуметтік дамуына назар аудару маңызды.

Әлеуметтік-мәдени артефактілер баланың миының дамуы мен жоғары психикалық функцияларын айтарлықтай өзгертеді. Әрине, ақпараттық технологиялар тек теріс әсер етеді деп айтуға болмайды, бірақ гаджеттерді пайдалану балалардың дамуы үшін қандай режимдерде қауіпсіз екенін анықтай алатын зерттеулер қажет.

Әдебиеттер

1. Гафурова Н.В. Информатизация образования как педагогическая проблема // Современные проблемы науки и образования. –2012. – № 3.
2. Гончаров В.Н. Информатизация образования современного общества: социально-антропологический аспект // Фундаментальные исследования. – 2009. – № 1. – Р. 87-88.
3. Кучма В.Р., Ткачук Е.А., Ефимова Н.В. Гигиеническая оценка интенсификации учебной деятельности детей в современных условиях // Вопросы школьной и университетской медицины и здоровья. – 2015. – № 1. – С. 4-11.

ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ ҚАЙЫРЫМДЫ ҚАЛА ТҰРҒЫНДАРЫ: ИДЕАЛ ҚОҒАМ МОДЕЛІНІҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ӨЗЕКТІЛІГІ

Хавазматова Г. - ТП-24-18к6 тобының студенті
Белгібай Ж.Қ. - т.г.к., доцент

Әл-Фарабидің еңбегіндегі «Қайрымды қала тұрғындары» ұғымы оның идеал қоғам туралы көзқарасының өзегі болып табылады. Бұл тұжырымдама оның «Ал-Мадина аль-Фадила» (Қайырымды қала) еңбегінде кеңінен сипатталған. Әл-Фараби өз еңбегінде қоғамды жоғары адамгершілік пен рухани кемелдікке негізделген, әділетті, білімді және даналыққа ұмтылған азаматтар жиынтығы ретінде сипаттайды. «Қайрымды қала» – бұл тек мекен ғана емес, адамдардың ең жақсы қасиеттерінің, интеллектуалды және моральдық деңгейінің үйлесімі арқылы қалыптасқан қоғам тәртібі.Идеал қоғамның негізін қалаушылар ретінде тұрғындар білімге, этикаға, және философияға ұмтылады. Олар жеке тұлға ретінде ғана емес, қоғамның дамуы мен өркендеуіне үлес қосатын белсенді азаматтар болып табылады.Қайрымды қала тұрғындары өздерінің ішкі әлемін жетілдіруге, білімділік пен даналыққа ұмтылатын тұлғалар болып табылады. Олар рухани және интеллектуалды дамуға баса назар аударады, себебі олардың мақсаттары жеке және жалпы игілікке жету болып табылады.Әрбір азамат жоғары адамгершілікке, әділеттілікке және шындыққа ұмтылуы тиіс. Әл-Фараби олардың мінез-құлқында моральдық нормалар мен этикалық қағидаларды басшылыққа алу қажет екенін айтады, өйткені қоғамның үйлесімді дамуы осы қасиеттерге тәуелді.Идеал қоғамда билік философиялық білімге негізделген тұлғалар – яғни, философтар немесе даналар басқаруы керек. Олар өздерінің даналығы арқылы қоғамды дұрыс бағытқа жетелеп, әділеттілік пен үйлесімділікті қамтамасыз етеді.

Әл-Фарабиға сәйкес, идеал қоғам – бұл жеке тұлғалардың дамуы мен қоғамның игілігінің өзара байланысы нәтижесінде қалыптасады. Әр азамат өз қабілетін толық ашып, қоғам игілігіне үлес қосуы тиіс.Қайрымды қала тұрғындары бір-бірімен ынтымақтасып, өзара түсіністік пен құрметке негізделген қарым-қатынаста болады. Бұл үйлесімділік қоғамның тұрақтылығы мен өркендеуінің кепілі болып табылады.Әл-Фарабидің «Қайрымды қала тұрғындары» ұғымы ортағасырлық ислам философиясы мен саясат теориясына үлкен ықпал еткен. Бұл идея кейінгі философиялық, әлеуметтік және саяси теориялардың қалыптасуына шабыт берді.Қазіргі заманғы утопиялық және идеал қоғам туралы идеяларда Әл-Фарабидің

көзқарастары өз маңызын жойған жоқ. Білім мен адамгершілікті жоғары бағалайтын қоғам модельдері қазіргі әлеуметтік реформалар мен саясат теориясында да көрініс табады.

Әл-Фарабидің «Қайрымды қала тұрғындары» еңбегінде ол идеал қоғамды, оның негізін қалаушы азаматтардың рухани, интеллектуалды және моральдық қасиеттерін сипаттайды. Бұл ұғым – адамның өз қабілетін толық жүзеге асырып, қоғам игілігіне үлес қосуы арқылы жалпы өркениеттің дамуына ықпал ететін идеал тұлғаның бейнесі. Әл-Фарабидің идеялары өз заманында ғана емес, бүгінгі күнде де философия, саясат және әлеуметтану салаларында терең зерттеліп, бағаланып келеді.үнде де қоғамды жетілдіру, әділеттілік пен даналыққа негізделген басқару жүйелерін құруға бағытталған өзекті тұжырымдама болып қала береді.Әл-Фарабидің «Қайрымды қала тұрғындары» ұғымы – утопиялық идеал мен шын өмір арасындағы байланысты зерттеуге мүмкіндік береді. Ол қазіргі заманғы әлеуметтік және саяси мәселелерді талқылағанда, әр азаматтың өз үлесін қосуға, білім мен моральдық құндылықтарды басшылыққа алуға шақырады. Осылайша, қоғамның үйлесімді дамуы мен өркендеуі тек мемлекеттік басқару жүйесіне ғана емес, әрбір жеке тұлғаның жетілуіне де тікелей байланысты екендігі айқын көрінеді. Бұл идеялар болашақ ұрпаққа, қоғамның тұрақтылығына және адамзат өркениетінің алға жылжу жолында маңызды бағдар береді.

Әдебиеттер

1. Әл-Фараби. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» трактаты. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 88 б.
2. Әл-Машани, А. «Әл-Фараби мұрасын зерттеу туралы». – Алматы: Ғылым, 1989. – 256 б.
3. Әл-Машани, А. «Шығыстың Аристотелі». – Алматы: Қазақстан, 1970. – 200 б.
4. Қарлыға, Б. «Әл-Фараби – өркениет философы». – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 96 б.
5. Дербісәлі, Ә. «Әбу Насыр әл-Фараби – Ұлы даланың дара тұлғасы». – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 418 б.
6. Касымжанов, А. Х., Гафуров, Б. Г. «Әл-Фараби мәдениет тарихында». – Мәскеу: Наука, 1975. – 181 б.
7. Орынбеков, М. С. «Қазақтардың рухани бірігуінің негіздері». – Алматы: Аркаим, 2001. – 252 б.
8. Бурабаев, М. С., Кенисарин, А. М., Курмангалиева, Г. К. «Әл-Фараби философиясындағы болмыс және таным мәселелері». – Алматы: Ғылым, 1993. – 300 б.
9. Маратова, А. «Әл-Фараби және Қайырымды қала тұрғындары». – Massaget.kz, 20.12.2020.
10. Жанатаев, Д. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары трактаты». – Massaget.kz, 15.05.2021.

ӘОЖ 25.8 (73)

БАЛАЛАРДАҒЫ МАЗАСЫЗДАНУДЫ ТҮЗЕТУДЕГІ ОЙЫН ТЕРАПИЯСЫНЫҢ РӨЛІ

Хамид А. - ТП-24-18к6 тобының студенті,
Полатова А.Н. – магистр, аға оқытушы

Бұл мақалада балалардың мазасыздығын түзетудегі ойын терапиясының рөлі, олардың әдістері мен пайдасы қарастырылады.

Қазіргі өмір сүру жағдайлары мен өмірдің жылдам қарқыны жүйке-психикалық бұзылулардың өсуіне ықпал етеді, олардың арасында балалардағы мазасыздықтың жоғарылауы ерекше орын алады. Психоэмоционалды денсаулық пен оқушылардың үлгерімі арасындағы тығыз байланысты ескере отырып, баланың бейімделуіне әкелуі мүмкін ықтимал проблемаларды ерте анықтау, сондай-ақ тиісті көмек көрсету қажеттілігі ерекше өзекті болады. Ойын терапиясы балаларға да, ересектерге де психологиялық және психотерапиялық әсер етудің негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Бұл тәсілдің орталығында жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамытудың шексіз әлеуеті бар ойын орналасқан. Ойын әрекеті жайлы атмосфераны қалыптастырады, қатысушылар арасында жылы және сенімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді, сонымен қатар қорқыныш, үрей мен шиеленісті азайтуға көмектеседі. Бұл өзін-өзі бағалауды арттыруға, әртүрлі коммуникациялық жағдайларда өзін-өзі тексеруге және жағымсыз әлеуметтік салдарлардың қаупін азайтуға мүмкіндік береді. Ойын барысында бала өзінің жағымсыз көзқарастары мен ойларын анықтауға, сондай-ақ қоршаған шындыққа байланысты ашу, қорқыныш пен алаңдаушылықты білдіруге ерекше мүмкіндік алады. Бұл тұрғыда ойын баланың эмоциялар мен ойларды еркін бөлісетін, тәуелсіз шешімдер қабылдайтын және өзін-өзі қабылдай алатын кеңістікке айналады. Бұл процесс адекватты өзін-өзі бағалауды қалпына келтіруге және ішкі ресурстарды нығайтуға ықпал етеді. Ойынның бір ерекшелігі-оның екі жақты сипаты, ол драма өнеріне де тән [1].

Ойын-бұл нақты, көбінесе стандартты емес мәселелерді шешуге бағытталған нақты әрекет. Бұл іс-әрекеттің бір бөлігі шартты сипатқа ие, бұл сізді нақты жағдай мен жағдайлардан алшақтатуға мүмкіндік береді. Ойында білім беру элементі де бар. Сонымен қатар, ата-ана мен бала арасында оң байланыс орнату ойын сабақтарында психокоррекциялық әсер етеді. Ойын жағымсыз эмоциялар мен қорқыныштарды тегістеуге көмектеседі, балалардағы қарым-қатынас дағдыларын дамытады, олардың сенімсіздігін азайтады және әртүрлі өмірлік жағдайларда заттармен және адамдармен өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Ойын кезіндегі балалардың әрекеттері олардың қорқыныштарын, эмоциялары мен тәжірибелерін білдіреді.

Ойын баланың эмоцияларын интуитивті түрде білдіре алатын, содан кейін олар туралы білетін, түсінетін және оларға бейімделетін табиғи ортаны білдіреді. Бұл өзін-өзі көрсетуге ыңғайлы жағдай, бұл ойын терапиясын қазіргі психологияда барған сайын өзекті етеді. Ойын терапиясы-бұл 20 ғасырдың бірінші жартысында пайда болған және әртүрлі әдістердің арқасында тез таралатын балалармен жұмыс істеуге бағытталған салыстырмалы түрде жаңа пән. Әр түрлі зерттеулердің нәтижелері бойынша келесі анықтаманы беруге болады ойын терапиясы: бұл ересектерге де, балаларға да қолданылатын психотерапиялық әсер ету әдісі, ол әртүрлі ойын түрлерін қолдануды қамтиды. Сонымен қатар, ойын тәсілін ойынның өзі негіз болатын эмоционалды бұзылуларды түзету құралы ретінде қарастыруға болады.

Ойын терапиясы балалардағы мазасыздықты түзетудің маңызды құралы болып табылады. Бұл балаларға өз эмоциялары мен тәжірибелерін қауіпсіз және қауіп төндірмейтін ортада білдіруге мүмкіндік береді. Міне, балалардың мазасыздығын төмендетудегі ойын терапиясының рөлінің кейбір негізгі аспектілері:

1. Өзіңізді білдіру үшін қауіпсіз кеңістік. Ойын терапиясы балаларға ойын арқылы өз сезімдері мен тәжірибелерін зерттеуге мүмкіндік береді, бұл процесті табиғи етеді. Ойында олар өздерінің қорқыныштары мен уайымдарын модельдей алады, бұл олардың хабардар болуына және түсінуіне ықпал етеді.

2. Әлеуметтену дағдыларын дамыту. Ойын жағдайлары көбінесе басқа балалармен немесе терапевтпен өзара әрекеттесуді қажет етеді. Бұл әлеуметтік дағдыларды жақсартуға ықпал етеді, бұл қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге байланысты мазасыздық деңгейін төмендетуі мүмкін.

3. Копинг стратегиялары. Ойын сессиялары барысында балалар стрессті жеңу стратегияларын біле алады. Терапевттер балаларға қиын эмоциялар мен жағдайларды жеңуге үйрететін ойындар мен жаттығулар ұсына алады, бұл мазасыздық деңгейін төмендетуге көмектеседі.

4. Эмоционалды интеллектті жақсарту. Ойын терапиясы балаларға өздерінің және басқалардың эмоцияларын жақсы түсінуге көмектеседі. Олар өз сезімдерін тануды, атауды және білдіруді, сондай-ақ олардың мінез-құлқы басқаларға қалай әсер ететінін түсінуді үйренеді.

5. Теріс стереотиптерді жою. Ойын терапиясы балаларға жағымсыз сенімдері мен қорқыныштарымен бетпе-бет келуге және қайта қарауға көмектеседі. Ойынның арқасында олар көптеген жағдайлардың көрінгендей қорқынышты емес екенін көре алады.

6. Жеке көзқарас. Әр бала ерекше және ойын терапиясы белгілі бір баланың қажеттіліктеріне бейімделуге мүмкіндік береді. Терапевт балаға ең қолайлы ойындар мен әдістерді таңдай алады, бұл терапияның тиімділігін арттырады.

Балалар ойындары және оларға негізделген ойын терапиясы бейсаналық баланы түсінуге ерекше мүмкіндік береді. "Ойын терапиясы" терминін алғаш рет Мелани Клейн енгізді, оның жұмысы ойын материалына баса назар аударды. Бұл материалға әртүрлі қарапайым ойыншықтар кіреді: ерлер мен әйелдердің миниатюралық фигуралары, машиналар, доңғалақты арбалар, әткеншектер, пойыздар, ұшақтар, Жануарлар, ағаштар, текшелер, қағаздар, қайшы, қарындаштар, бояулар, желім, шарлар, шарлар жиынтығы, пластилин және арқан. Бұл ойыншықтардыңныеам өлшемдері мен алуан түрлілігі балаларға өздерінің қиялдары мен өмірлік тәжірибелерінің кең ауқымын көрсетуге мүмкіндік береді. Осы ойыншықтардың көмегімен бала өз тәжірибесіне негізделген жағдайларды қайталай алады [2].

Ойын терапиясы мазасыздықтан зардап шегетін балаларға қолдау көрсетуге және көмектесуге бағытталған. Балаға жауапкершілікті арттыруға, тәуелсіздікті дамытуға, сондай-ақ өз іс-әрекеттерін басқаруға және өзін-өзі бағалаудың ішкі көзін қалыптастыруға көмектесу маңызды, бұл өзіне деген сенімді нығайтуға ықпал етеді. Біз ойын терапиясының әртүрлі тәсілдерін зерттедік. Бұл әртүрлілік балалардағы эмоционалды мазасыздықты түзету үшін осы әдісті қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Ойын жеке дамуда шешуші рөл атқарады, қорқынышты, шиеленісті және алаңдаушылықты жеңілдетуге көмектеседі. Бала үшін ойын қуаныш пен ләззат көзі болып табылады, сондықтан қалпына келтірудің көптеген психотерапиялық әдістері ойын әрекеттеріне негізделген [3].

Ойынның баланың жеке басының дамуына әсерін зерттей отырып, бірнеше қорытынды жасауға болады. Ойын терапиясы мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды бұзылуларды түзетудің негізгі әдісі болып табылады. Мазасыздық жағдайын тудыратын себептер баланың өмірінің әртүрлі аспектілеріне байланысты болуы мүмкін. Біз ойын терапиясы осы жастағы мазасыз балалармен жұмыс істеудің ең қолайлы құралы деп санаймыз, өйткені ойын олардың іс-әрекетінде басты орын алады. Ойын барысында бала қоршаған әлем мен шындықты білуге деген ұмтылысын көрсетеді, онымен өзара әрекеттесу дағдыларын дамытады, сонымен қатар бұл әлемді өзінің мүдделері мен мақсаттарына бейімдеуге мүмкіндік алады. Баланың әлем туралы білімі әрқашан оның ойындарының мазмұны мен дизайнында көрінеді [4].

Қорытындылай келе, ойын терапиясы балалардың мазасыздығын түзетуде маңызды рөл атқарады, бұл ішкі тәжірибені зерттеу үшін қауіпсіз және шығармашылық ортаны қамтамасыз етеді. Бұл балаларға жалпы эмоционалды тұрақтылықты жақсарту арқылы мазасыздықты басқаруға қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Әдебиеттер

1. Леви С. В. Игровая терапия: теория и практика. Москва: МГУ, 2018. 69 с
2. Кон И. С. Психология детской тревожности. Санкт-Петербург: Питер, 2019. 150 с
3. Шевелев В. Н. Психология состояния тревожности у детей. Москва: Просвещение, 2020. 58 с
4. Әбдірәсіл Қ. М. Балалармен жұмыс: ойын терапиясының негіздері. Алматы: Білім, 2020.50 б.

ҚҰМЫРСҚАЛАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Хасанов Д.М. –оқушы
Таймесова М.А. – бастауыш сынып мұғалімі
Хамза атындағы №42 ЖББОМ

Құмырсқалар — табиғаттағы ең көп таралған және маңызды жәндіктердің бірі. Олар әлемнің барлық аймақтарында кездеседі, тек Антарктидада ғана жоқ. Құмырсқалар ұялары мен әлеуметтік құрылымдары арқылы өздерінің ерекше тіршілік ету тәсілдерін көрсетеді. Олар көбінесе өздері өмір сүретін экожүйенің балансына әсер етіп, көптеген пайдалы функцияларды атқарады. Сонымен қатар, кейбір құмырсқа түрлері адамға немесе ауыл шаруашылығына зиян келтіруі мүмкін. Құмырсқалардың экологиядағы және күнделікті өмірдегі маңызы зор, сондықтан олардың пайдасы мен зиянын түсіну экологиялық білім мен табиғатпен үйлесімді өмір сүруге көмектеседі.

Құмырсқалар — біздің айналамызда жиі кездесетін, бірақ көбіне елеусіз қалатын тіршілік иелері. Бұл кішкентай жәндіктердің қоғамы ерекше ұйымдасқан және олардың табиғаттағы рөлі өте маңызды. Құмырсқалар топырақтың құнарлылығын арттыру, өсімдіктерді таратуды қамтамасыз ету және басқа жәндіктермен күресу сияқты көптеген пайдалы жұмыстарды атқарады. Олар сондай-ақ экожүйедегі қоректік тізбекке ықпал етіп, табиғаттың тепе-теңдігін сақтауға көмектеседі. Дегенмен, құмырсқалардың зиянды әсері де бар, мысалы, ауыл шаруашылығында өсімдіктерді жою немесе үйге кіріп, тамаққа зиян келтіруі мүмкін. Құмырсқалардың пайдасы мен зияны бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан олардың ролін тереңірек түсіну экологиялық тепе-теңдік пен адам өмірінің сапасын жақсартуға септігін тигізеді.

Құмырсқалардың мақсаттары:

1.Экологиялық тепе-теңдікті сақтау: Құмырсқалар өздерінің өмір сүру ортасында табиғи процестерді реттеу үшін маңызды рөл атқарады. Олар топырақтың құнарлығын арттырып, өсімдіктер мен жануарлардың өміріне ықпал етеді.

2.Табиғи ресурстарды қайта өңдеу: Құмырсқалар органикалық қалдықтарды жинап, олардыыдыратып, жаңатіршілік үшін пайдалы материалдарға айналдырады.

3.Өсімдіктер мен жәндіктердің таралуын қамтамасыз ету: Құмырсқалар өсімдіктердің тұқымдарын таратып, өсімдіктердің жаңа жерлерде өсуіне мүмкіндік береді.

Құмырсқалардың табиғатта көптеген пайдалы және зиянды жақтары бар. Міне, олардың кейбіреулері:

Пайдасы:

1.Экологиялық баланс: Құмырсқалар табиғатта әртүрлі өсімдіктердің тұқымдарын таратын маңызды рөл атқарады. Бұл процесс өсімдіктердің жаңа жерлерде өсуіне ықпал етеді.

2.Топырақты жақсарту: Құмырсқалар топырақты аэрациялайды және органикалық қалдықтарды ыдыратып, топырақтың құнарлылығын арттырады.

3.Шаруашылықта пайдалы: Кейбір құмырсқалар өсімдік зиянкестеріне қарсы күресуге көмектеседі. Мысалы, олар жапырақ құрттар мен басқа да зиянды жәндіктерді жейді.

4.Қалдықтарды жою: Құмырсқалар табиғатта әртүрлі органикалық қалдықтарды жинап, ыдыратады, бұл экологиялық таза орта қалыптастыруға көмектеседі.

5.Құмырсқалар мен басқ жәндіктердің өзара байланысы: Құмырсқалар, әсіресеолардың кейбір түрлері, басқа жәндіктермен симбиозда өмір сүреді. Мысалы, олар өсімдіктерден немесе басқа жәндіктерден тәтті сұйықтықтарды жинап, соларқылы өздерін азықтандырады, бірақ оның орнына оларды қорғап тұрады.

6.Жақсартылған микро организмдер тіршілігі: Құмырсқалар өздерінің ұяларын жасағанда, топырақта микроорганизмдер тіршілігіне оң әсерін тигізеді. Ұяларының ішінде микроорганизмдер мен бактериялар тіршілік ету үшін қолайлы жағдайлар жасалады.

7.Биологиялық зерттеулер: Құмырсқалар — биология ғылымында көп зерттелетін объектілер. Олардың әлеуметтік құрылымдары, жұмысшы және патшалық рөлдері ғылыми зерттеулерде көп қолданылуда.

8.Құмырсқалардың әлеуметтік құрылымы: Құмырсқалардың өте жақсы ұйымдасқан әлеуметтік құрылымы бар. Бұл қоғамда әр құмырсқа өз рөлін атқарады — жұмысшылар, патшайымдар, сарбаздар. Мұндай құрылым табиғатта басқа жәндіктерде кездеспейді. Олардың бірлескен жұмысы экологиялық жүйеде тәртіп пен баланс сақтауға мүмкіндік береді.

9.Жануарларды бақылау: Құмырсқалар басқа жәндіктердің популяциясын бақылауда маңызды рөл атқарады. Олар шыбын-шіркейлерді, тіпті жәндіктердің ұсақ түрлерін жеп, олардың санын шектейді. Бұл өз кезегінде экожүйенің денсаулығын сақтайды.

10. Құмырсқалардан алынатын биологиялық қосылыстар: Кейбір құмырсқаларданалынатын табиғи қосылыстар, мысалы, антибактериалды және вирусқа қарсы қасиеттері бар химиялық заттар медициналық зерттеулерде қолданылады.

Зияны:

1.Ауылшаруашылығына зиян: Кейбір құмырсқалар, әсіресе "жапырақ кесуші" құмырсқалар, ауылшаруашылығы дақылдарына зиян келтіруі мүмкін. Олар өсімдіктерді кесіп, тамақ етеді.

2.Үйгекіру: Құмырсқалар кейде үйлерге кіріп, тамақ пен немесе тәтті заттармен айналысады. Бұл гигиеналық мәселелерге алып келуі мүмкін.

3.Адамға шағу: Кейбі рқұмырсқалар агрессивті болып, адамды шағуы мүмкін. Бұл жағдайдаа ллергиялы қреакциялар немесе инфекцияла рпайда болуы ықтимал.

4.Электронды құрылғыларға зиян: Құмырсқалар кейде электр құрылғыларына кіріп, оларды зақымдауы мүмкін.

5.Үйдегі құмырсқалар колониясы: Құмырсқалар үйге жиі кіріп, жиі жиналатын тамақ қалдықтары мен тәтті тағамдарды іздейді. Егер үйде құмырсқалар колониясы пайда болса, ол үйдіт азалауға көп уақыт пен күш жұмсайды.

6.Жоғары жылдамдықпен көбейуі: Құмырсқалар өте тез көбейеді. Бір колонияда бірнеше мың құмырсқа болуы мүмкін, бұл олардың зиянды әсерін күшейтеді, әсіресе ауылшаруашылығында.

7.Кейбір түрлерінің агрессивтілігі: Әсіресе «күлгін құмырсқалар» (мысалы, солтүстік американдық құмырсқалар) агрессивті болуы мүмкін, олар қорғанысмақсатындаадамдышағуымүмкін.

8.Құмырсқалардың өртеген түрлері: Кейбір құмырсқалар, мысалы, "өрт құмырсқалары", адамға өте ауыр шағу тудыруы мүмкін. Олардың шағуынан ауыр аурулар мен аллергиялық реакциялар пайда болуы мүмкін.

9.Құмырсқалармен күресу: Құмырсқалармен күресу көп жағдайда қиындықтар туғызады, себебі олар өз ұяларын жерастында немесе басқа қолжетімсіз жерлерде жасайды. Бұл ұяларды таптап кету немесе химиялық заттармен жою күрделі әрі экологиялық тұрғыдан зиянды болуы мүмкін.

10. Мәдени ескерткіштер мен ғимараттарға зиян: Құмырсқалар металл және ағаш құрылымдарын шұқылап, тоздыруы мүмкін. Кейбір құмырсқалар ағаштардың ішіне кіріп, ағаштарды бүлдіреді.

Құмырсқалар табиғатта өз орны бар, бірақ олардың кейбір түрлері адамға немесе ауылшаруашылығына зиян келтіруі мүмкін. Құмырсқалар табиғаттағы және экожүйедегі маңызды тіршілік иелері болғанымен, олардың белгілі бір түрлері адам өміріне қолайсыздық туғызуы мүмкін. Бірақ жалпы алғанда, олар экологиялық балансқа үлкен үлес қосады. Құмырсқалардың барлық осы жақтары табиғатта, экожүйеде өзара байланыста өмір сүріп жатқанын көрсетеді. Әрине, олар үшін қолайлы орта мен баланс сақталса, олардың адам затқа тигізетін зияны азайып, пайдасы көбейеді.

Қорытындылай келе, құмырсқалар табиғаттағы маңызды тіршілік иелері болып табылады, олардың экожүйеде алатын орны ерекше. Олар өздерінің әлеуметтік құрылымдарымен, топырақты жақсарту, өсімдіктерді тарату, жәндіктерді бақылау және органикалық қалдықтарды өңдеу сияқты көптеген пайдалы қызметтер атқарады. Сонымен қатар, құмырсқалар экологиялық тепе-теңдікті сақтауға үлес қосып, биологиялық әртүрліліктің сақталуына ықпал етеді. Дегенмен, олардың кейбір түрлері ауылшаруашылығына зиян келтіріп, үйлерде қолайсыздық тудыруы мүмкін.

Құмырсқалардың пайдасы мен зиянын дұрыс түсініп, олардың табиғаттағы рөлін бағалай отырып, адамзат экологиялық балансты сақтау үшін тиісті шаралар қабылдай алады. Құмырсқалар — табиғаттың маңызды бөлігі, және олардың іс-әрекеттері бізге экосистеманың қалай жұмыс істейтінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Құмырсқалар табиғаттағы өте маңызды жәндіктер болып табылады, олар экожүйенің дұрыс жұмыс істеуіне үлкен ықпал етеді. Олардың экологиялық рөлі зор: топырақтың құнарлылығын арттырады, өсімдіктердің таралуына көмектеседі, зиянкестермен күрес жүргізеді және органикалық қалдықтарды өңдейді. Сонымен қатар, құмырсқалардың әлеуметтік құрылымы мен бірлескен әрекеттері табиғаттағы тәртіп пен балансты сақтау үшін маңызды.

Алайда, кейбір құмырсқалар ауылшаруашылығына немесе адамдардың тұрмысына зиян келтіруі мүмкін. Олардыңтым тез көбейіп кетуі немесе адамдарға қатысты агрессивті әрекеттері экологиялық және тұрмыстық мәселелер тудыруы ықтимал.

Қорытындылай келе, құмырсқалар табиғатта өз рөлін атқаратын өте пайдалы жәндіктер, бірақ олардың кейбір түрлері белгілі бір жағдайларда қиындықтар туғызуы мүмкін. Оларды зерттеп, экологиялық тепе-теңдікті сақтап, адам өмірін жақсарту үшін тиімді жолдарын табу маңызды.

Әдебиеттер

1. Құсайынов, С. С. (2002). Жалпы экология. Алматы: Қазақ университеті.
2. Сәрсембаев, С. Т. (2007). Жалпы биология. Алматы: Мектеп.
3. Шыңғысбек, С. Қ. (2015).Қазақстанның экологиялық мәселелері. Алматы: Нұрлыәлем.
4. Қабдолов, Т. С. (2010). Құмырсқалардың экологиясы және олардың табиғаттағы рөлі. Алматы: Ғылым.
5. Ұлықбеков, А. Р. (2012). Жәндіктер және олардың экологиясы. Алматы: Қазақ университеті.

ЭВОЛЮЦИЯ КОРЕЙСКОЙ ДИАСПОРЫ В ПОСТСОВЕТСКОМ ОБЩЕСТВЕ И СОВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА

Хегай А.В. - студент группы ВМ-СОБ-06/24
Айдарбекова Г.С. - к.и.н., и.о. доцента

I. Введение [1]

Корейская диаспора на постсоветском пространстве является уникальным социокультурным феноменом, сформировавшимся под влиянием ряда исторических событий, начиная с принудительной депортации в 1930-х годах. С распадом Советского Союза и переходом к рыночной экономике общество претерпело глубокие изменения, которые отразились на статусе, идентичности и жизненных стратегиях этнических общин. Цель данной статьи — всесторонне рассмотреть эволюцию корейской диаспоры, выявить ключевые этапы её трансформации, а также проанализировать современные динамические процессы, связанные с глобализацией, цифровизацией и сменой поколений.

Актуальность исследования определяется необходимостью понимания механизмов адаптации этнических меньшинств в условиях радикальных политико-экономических преобразований. Кроме того, изучение корейской диаспоры позволяет глубже осмыслить вопросы культурной идентичности и интеграционных процессов в многонациональных обществах.

II. Исторический контекст [1, 2]

1. Формирование диаспоры

В 1937 году в результате государственной политики сталинского режима была проведена принудительная депортация корейцев с территории Дальнего Востока. Это событие стало катализатором формирования корейской диаспоры на обширных территориях СССР. Депортированные оказались в новых регионах, где им приходилось приспосабливаться к совершенно иным климатическим, экономическим и культурным условиям.

2. Жизнь в советский период

После депортации корейская община постепенно начала осваиваться на новых землях. Советская система, с одной стороны, способствовала коллективизации и индустриализации, что создавало общие условия для развития трудовых коллективов, а с другой — проводила политику ассимиляции, что порождало определённое напряжение в сохранении национальной идентичности. Государственные программы в области образования, культуры и языка позволяли создавать учреждения, где корейские традиции могли передаваться новым поколениям, хотя и под влиянием доминирующей русской культуры.

III. Постсоветская трансформация [3, 4, 5]

1. Политико-правовые изменения

Распад СССР ознаменовал собой смену политико-правовых условий, что оказало значительное влияние на этнические меньшинства. Корейская диаспора оказалась в условиях новой правовой реальности, когда старые институты перестали функционировать, а на смену им пришли демократические и рыночные структуры. Законодательные реформы в различных странах постсоветского пространства позволили пересмотреть статус этнических меньшинств, обеспечив им новые гражданские права и возможность участвовать в политической жизни.

2. Социально-экономическая адаптация

Переход от централизованной плановой экономики к рыночной модели потребовал от корейской общины быстрой адаптации к новым условиям. Представители диаспоры начали искать новые пути интеграции в экономическую жизнь: создавались частные предприятия, активизировалась предпринимательская деятельность, а также возникали образовательные и профессиональные инициативы.

3. Культурная идентичность и транснациональные связи

С переходом к постсоветскому периоду наблюдается возрождение интереса к корейской культуре как внутри диаспоры, так и на международном уровне. Развитие транснациональных связей, особенно с Республикой Корея, сыграло важную роль в сохранении и обновлении культурного наследия. Создание культурных центров, организация фестивалей, образовательные обмены — все эти мероприятия способствуют укреплению межкультурного диалога.

IV. Современные динамические процессы на территории Центральной Азии [6]

1. Влияние глобализации и цифровых технологий

Глобализация и развитие информационных технологий оказывают существенное влияние на трансформацию корейской диаспоры. Цифровизация коммуникаций открыла новые возможности для обмена информацией, организации виртуальных сообществ и поддержки культурных инициатив. Социальные сети, такие как Facebook, VK и специализированные форумы, позволяют участникам диаспоры поддерживать связь, обсуждать актуальные проблемы и организовывать культурные мероприятия. Этот процесс не только способствует сохранению культурного наследия, но и формирует новые модели самоидентификации, адаптированные к глобальным реалиям.

2. Межпоколенческие различия и вызовы идентичности

Одной из наиболее актуальных проблем современной корейской диаспоры является разрыв между поколениями. Старшее поколение, сформировавшееся в условиях советской эпохи, часто придерживается традиционных ценностей и методов самовыражения, в то время как молодёжь, выросшая в эпоху интернета и глобальной мобильности, ищет новые способы выражения своей идентичности.

3. Экономические и социальные вызовы

Несмотря на позитивные тенденции адаптации, корейская диаспора продолжает сталкиваться с рядом проблем, связанных с интеграцией в условиях рыночной экономики и мультикультурного общества.

Среди основных вызовов можно выделить:

- Дискриминация и стереотипы. Представители диаспоры нередко сталкиваются с предвзятым отношением при трудоустройстве и социальной адаптации.
- Социальная изоляция. Изменение традиционных социальных структур и переход к цифровому общению создают риск утраты чувства общности и поддержки.
- Экономическая нестабильность. Быстрые экономические преобразования иногда приводят к неравномерному распределению благ и возможностей внутри общины.

Эти вопросы требуют разработки целенаправленных программ поддержки со стороны государственных и общественных институтов, направленных на укрепление позиций этнических меньшинств в условиях глобальных изменений.

V. Заключение

Эволюция корейской диаспоры на постсоветском пространстве представляет собой сложный и многоуровневый процесс, охватывающий исторические, социально-экономические и культурные аспекты. От депортации 1930-х годов до современных вызовов глобализации и цифровизации община прошла путь от вынужденного переселения до активной интеграции в новую реальность. Современные тенденции, такие как развитие транснациональных связей, цифровые коммуникации и межпоколенческие преобразования, создают как возможности для обновления культурной идентичности, так и новые вызовы, требующие дальнейших исследований и адаптивных стратегий. Для полноценного понимания процессов, происходящих в диаспоре, необходимо продолжать междисциплинарные исследования, объединяющие исторический анализ, социологические исследования и современные информационные технологии.

Литература

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Korean_diaspora
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Корейцы_в_Казахстане
3. https://moluch.ru/archive/113/28974/
4. https://exclusive.kz/expertiza/obshhestvo/126259/
5. https://cyberleninka.ru/article/n/kto-takie-koreytsy-v-kazahstane-smena-rezhima-i-izmeneniya-v-koreyskom-obschestve-na-postsovetskom-prostranstve
6. https://www.academia.edu/42154683/КОРЕЙЦЫ_В_ПОСТСОВЕТСКОЙ_ЦЕНТРАЛЬНОЙ_АЗИИ_НОВЫЕ_ВЫЗОВЫ_И_МОДЕЛИ_ПОВЕДЕНИЯ_러시아지역_해외한인연구_5권_서울_2019_Pp_185_220_ISBN_979_11_6068_270_0_94900

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ С ТЯЖЁЛОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Цвор А.Е. - студенты группы ТП-23-16кр
Турекулова Н.А.- магистр педагогических наук

На сегодняшний день в центрах коррекционно-развивающего обучения и реабилитации в основном обучаются дети с тяжёлой интеллектуальной недостаточностью. Большинство из них имеют нарушения двигательных функций, у части детей отмечается наличие синкинезий, гиперкинезов, парезов, параличей. В разных сочетаниях выявляются тяжёлые нарушения речи (дизартрия, алалия и др.) и нарушения функций отдельных анализаторов (слух, зрение, осязание). Имеют место повышенная судорожная готовность (эпилептический синдром), проявления аутизма (нарушения коммуникации, поведения, стереотипии и др.).

Пониженная активность учащихся с тяжёлыми множественными нарушениями развития, слабо выраженный интерес к деятельности, особенности познавательной сферы, речевое и двигательное недоразвитие заметно обусловливают недостатки в становлении и развитии их изобразительной деятельности. У большинства детей возникают трудности в организации концентрации внимания на натуре или на процессе деятельности. Неумение анализировать объект приводит к тому, что они не в состоянии целостно представить предмет для его последующего изображения. Кроме того, у детей нарушена связь между действием и словом. Их изобразительные действия недостаточно осознаны, а полученный опыт не фиксируется в слове и не обобщается. Некоторые из них не могут действовать одновременно двумя руками сразу, а недостаточное развитие зрительно-двигательной координации приводит к тому, что они промахиваются при попытке взять предмет, так как неверно определяют направление и не могут зрительно проследить за движениями руки. В относительно лёгких случаях у детей обнаруживается способность к подражанию движениям взрослого, однако они не в состоянии сразу повторить простые движения (взять в руки карандаш, нарисовать линию, заштриховать контур и т.п.). Специфической чертой всех учащихся является то, что без инициативы взрослого они не проявляют интереса к изобразительной деятельности. У них нет потребности изображать объекты окружающего их мира в какой-либо форме, практически отсутствует или слабо выражен эмоциональный отклик на результаты этой работы (Л. Б. Баряева (2007), И. М. Бгажнокова (2007), А. А. Ерёмина (1994), А. Р. Маллер и Г. В. Цикото (2003) и др.).

Переосмысление концептуальных подходов к воспитанию и обучению детей с тяжелыми множественными нарушениями развития обусловило разработку программно-методического обеспечения образовательного процесса в условиях центра коррекционно-развивающего обучения и реабилитации. Созданы учебный план, учебные программы для учащихся 1–9 классов, а также предметные методики по формированию навыков общения, по обучению практической математике, обучению основам жизнедеятельности и сенсомоторного обучения. В этом году начата работа по выявлению особенностей формирования у детей и подростков рассматриваемой категории изобразительной деятельности, которая позволит научно обосновать и разработать методику обучения предмету «Изобразительная деятельность», а также дидактического обеспечения уроков по данной дисциплине.

С целью определения уровня освоения учащимися рисования при существующей практике обучения этому виду изобразительной деятельности в условиях центра коррекционно-развивающего обучения и реабилитации было проведено исследование, в котором принимало участие 30 учащихся. Изучение состояния рисования показало, что детей и подростков данной категории можно условно разделить на группы, различающиеся между собой по уровню овладения ими данным видом изобразительной деятельности.

Первую группу составляют учащиеся, имеющие грубое недоразвитие двигательной сферы, выражающееся в нарушении и слабости статических и моторных функций, координации, точности и темпа произвольных движений, что существенно затрудняет процесс формирования у них рисуночной деятельности. Они демонстрируют полное или частичное отсутствие интереса, крайне обедненные эмоции при побуждении их к деятельности. У части детей наблюдается почти полное отсутствие движений или их бедность, однообразие, резкая замедленность темпа, вялость, неловкость. У некоторых учащихся имеет место повышенная двигательная подвижность, действия с предметами нецеленаправленны, беспорядочны. Дети не в состоянии самостоятельно захватить и удержать инструмент в руке, их не волнует процесс изображения, который, чаще всего, может быть прерван до появления сколько-нибудь законченного образа (60 % всех исследуемых).

Вторая группа учащихся проявляет эпизодическую заинтересованность к общению и к взаимодействию с педагогом, изобразительным инструментам и материалам (цветным карандашам, краскам, бумаге, кисточке и т.п.), а также действиям с ними. Движения их рук неловкие, несформирована зрительно-двигательная координация. Дети испытывают большие затруднения при переходе от одного движения к другому, даже при медленном темпе. Из-за затруднений, связанных с развитием тонких, дифференцированных движений пальцев и рук, учащиеся не могут самостоятельно и продолжительное время удерживать инструменты (карандаш, кисть) в ведущей руке, производить точные, согласованные движения. Вместе с тем, наличие отдельных двигательных действий (контролируемые движения шеи, захват, удержание предмета и др.) создаёт предпосылки для формирования у детей элементарных изобразительных умений (36,7 % всех исследуемых).

Учащиеся, относящиеся к третьей группе, могут иметь двигательные нарушения, их моторная недостаточность проявляется в незначительно развитой зрительно-двигательной координации, неумении контролировать и регулировать силу, скорость, ритм движений. Дети часто не соизмеряют усилий при действиях с предметами и средствами изобразительной деятельности. У большинства из них графическая деятельность находится на уровне бесцельного, кратковременного, хаотического черкания. Слабая мотивация, кратковременность концентрации внимания, непоследовательность выполняемых операций препятствуют самостоятельному выполнению изобразительного действия целиком. Вместе с тем, дети могут в совместной деятельности с педагогом осуществлять отдельные орудийные и технические операции, что служит предпосылкой для их обучения изобразительной деятельности (3,3 % всех исследуемых).

Полученные результаты позволили констатировать, что особенности освоения учащимися рисования обусловлены не только сложной структурой нарушения, но и несовершенством ресурсного оснащения данного коррекционно-образовательного процесса.

Сказанное выше, а также анализ соответствующей литературы позволило выделить теоретические основы обучения изобразительной деятельности учащихся с тяжелыми множественными нарушениями развития, а именно: комплексный подход, согласно которому все компоненты сорганизуются в единый комплекс в общем предметном пространстве, подчиняясь единой цели – развитию изобразительного потенциала детей и подростков со сложной структурой нарушения с учетом присущих им психофизических особенностей и специфики развития их деятельности, которая определяет задачи, содержание, методы и средства деятельности; системный подход в понимании организации психической деятельности детей с тяжелыми множественными нарушениями развития и разработка на его основе коррекционно-образовательных мероприятий; деятельностный подход, согласно которому деятельность рассматривается как основа и условие развития психики ребенка; компетентностный подход, использование которого обусловлено особыми потребностями детей и, вследствие этого, пониманием значимости их социальной адаптации; средовый подход, практическая реализация которого заключается в создании благоприятных условий, учитывающих особенности детского развития, обусловленных сложной структурой нарушения, которые варьируются, модифицируются применительно к изобразительным возможностям детей; культурологический подход, суть которого состоит в признании ценности человека как личности, имеющей право на культурное саморазвитие и самоизменение; интегрированный подход, в основе которого лежит

понятие полихудожественного развития, где каждый ребенок может успешно реализовывать свои способности и выражать свои интересы (С. Е. Гайдукевич (2006–2009), Ю. В. Захарова (2009), Т. Л. Лещинская (2007), Т. В. Лисовская (2007) и др.).

Описанные подходы конкретизируются в системе принципов: доступности, обусловленного необходимостью учёта возрастных и индивидуальных особенностей детей тяжелыми множественными нарушениями развития при отборе адаптированного программного материала, который предполагает оптимальное соответствие темпа обучения реальным возможностям детей в зоне их ближайшего развития; последовательности, систематичности, непрерывности, практическая реализация которого заключается в поддержании непрерывной взаимосвязи содержания нового материала с раннее изученным, последовательным и постепенным его усложнением путём рационального его распределения на занятиях по изобразительной деятельности в течение учебного года и по годам обучения; индивидуальности и дифференцированности, отражающих ориентацию педагога на личность каждого ребёнка, своеобразие его интеллектуальной и эмоционально-волевой сфер и особенностей, связанных с имеющимися у детей нарушениями психофизического развития; коррекционно-компенсирующей направленности обучения, предусматривающий максимальное использование сохранных анализаторов и возможностей детей с тяжелыми множественными нарушениями развития в процессе занятий по изобразительной деятельности.

Выделенные теоретические подходы и принципы позволили определить основные аспекты разрабатываемой методики обученияучащихся с тяжелыми множественными нарушениями развития изобразительной деятельности:

1) важным в процессе работы является не только учет актуального уровня развития каждого ребенка, но и развитие изобразительных возможностей детей в зоне их ближайшего развития;

2) естественным и доминирующим видом деятельности детей и подростков с тяжелыми множественными нарушениями развития в ходе формирования рассматриваемого вида продуктивной деятельности является изобразительно-игровая, предполагающая усвоение учащимися доступных их восприятию и воспроизведению приемов рисования, способов деятельности в виде своеобразного экспериментирования с изобразительным материалом, разнообразных игр и игровых упражнений;

3) содержание обучения направлено на решение комплекса специальных коррекционно-развивающих задач, способствующих формированию у учащихся адекватного положительно-эмоционального отношения к деятельности, ее результатам, материально-техническим средствам (краски, бумага, карандаши и т.п.), выработки умений слушать, внимательно смотреть и выполнять задания учителя, формированию удобного положения тела, рук, головы при рисовании, развитию зрительно-двигательной координации, зрительного контроля за движениями собственных рук и рук педагога, освоению доступных средств, приемов и способов изобразительной деятельности;

4) необходимым условием коррекционно-образовательной работы по обучению детей и подростков данной категории изобразительной деятельности является формирование ее мотивационно-потребностного плана. Заинтересованное отношение к рисованию создается при наличии положительных эмоций (радости, удовольствия) и, в то же время, изобразительная деятельность способствует возникновению новых позитивных эмоциональных переживаний, активизирует имеющийся изобразительный потенциал детей с особенностями развития, оказывает заметное коррекционно-развивающее воздействие на их интеллектуальную и двигательную сферы;

5) систематическому обучению рисованию предшествует пропедевтический (подготовительный) период, выделение которого обусловлено тем, что на этой стадии необходимо изучить психофизические особенности и изобразительные возможности каждого ребёнка для дальнейшего рационального построения учебного процесса. Целью данного периода является формирование и обогащение чувственного опыта детей, активизация их желания к экспериментированию с изобразительным материалом, к участию в совместной деятельности с взрослыми, то есть формированию предпосылок к изобразительной деятельности;

6) коррекционно-педагогическая работа по обучению детей рисованию носит наглядно-действенный характер. Основное правило при проведении занятий с детьми этой категории – организация их активной практической деятельности. Деятельность детей, направляемая учителем, способствует осмысленному овладению изобразительных умений и навыков, развитию пространственных представлений. В занятиях с детьми следует стремиться выстраивать отношения взрослого и ребенка как отношения, основанные на взаимодействии с равноправным субъектом совместной деятельности.

Выделенные теоретические подходы и принципы явились основанием для разработки методики обучения изобразительной деятельности учащихся с тяжелыми множественными нарушениями развития, целью которой является организация коррекционно-образовательной помощи детям и подросткам в овладении доступными для их понимания изобразительными знаниями, жизненным опытом, практическим умениями и навыками рисуночной деятельности для успешной социальной адаптации их в общество.

Литература

1. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе. Под ред. В.В.Воронковой. М.- 1995.
2. Обучение детей в выраженным развитием интеллекта. Под ред. И.М.Бгажноковой. М.- 2007.
3. Елисеева И.Г. Проект процесса обучения математике школьников с нарушеним интеллекта в пропедевтическом периоде. Программно-методическое пособие. Алматы. 2009.

4. Акулова О.В и др. Конструирование ситуационных задач для оценки компетентности учащихся. Спб. 2008.

ӘОЖ 373.3:056.22

ОҚУШЫЛАРҒА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАУ

Шағатаева А.Б. - ТП-23-10тк тобының студенті
Мурзабекова М.Р. - магистр, оқытушы

Еліміз тәуелсіздік тізгінін қолына алып, іргесін бекіткен сәттен-ақ Қазақстан халқының сәулетті өмір сүріп, салауатты тұрмыс кешуін қамтамасыз етуге жан-жақты қамқорлық әрекетін жасауда.

Ғасырлар бойы армандаған тәуелсіздік тізгіні жас ұрпақтарда, ал дені сау жастарды тәрбиелеу негізі мектеп қабырғасынан басталады.

Қайзаманда болсын есті де еңбек сүйгіш, қайырымды ұрпақтәрбиелеу адамзаттың асыл парызы саналған. Соңғы жылдары нарық қыспағына түскен жастар рухани да, мәдени де, спорт жағынан да құлдырапкетті. Бұл, әрине, өсер ұрпаққа теріс әсерін тигізуде. Қазіргі кездегі дертке айналып бара жатқан нашақорлық, ішімдік ішу, темекі тартутағы да толып жатқан теріс қылықтар тым күрделеніп кетті. Әлі де өмір жолына түспеген ұрпақты сақтандыру үшін, бос уақыттарын мәнді де мәнерлі өткізуіне көңіл бөлу керек. Осыдан шығар бірден-бір жол – спорт пен өнерге балаларды тарту.

Мектептегі тәрбие Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасының 12 бағыты бойынша жүргізіледі. Осы 12 бағыттың 9- бағыты *Денетәрбиесі және салауатты өмір салтының денсаулық сақтау ортасын қалыптастыру болып табылады.* Мен өзімнің шығармашылық тақырыбым ретінде «Оқушыларға салауатты өмірсалтын насихаттау» тақырыбыналдым.

Дене тәрбиесі және салауатты өмір салтын қалыптастыру балалар мен жастарда өз денсаулығына жауапкершілік қатынас орнату дағдысына негізделген, дұрыс дене дамуы мен ағзаның жұмыс қабіл етін арттыруға, қозғалыс білік-дағдыларын физикалық жетілдіруіне ықпалетеді, қоғамдық пайдалы еңбекке, өмірге, Отан қорғауға жақсы даярлықты қамтамасыз етеді, тиімді кәсіби қызмет үшін функционалдық, әлеуметтік бейімделу және психикалық орнықтылықты қамтамасыз ететін тұлғалық қасиеттердің қалыптасуын іске асырады, салауатты өмір салты, ағза ерекшеліктері туралы білім жүйесін қалыптастырады, дене тәрбиесі және спортқа баулу негізінде қайраттылық және салауатты өмір салтын дамытуды қалыптастырады.

Олар келесі мақсаттарда көзделеді:

—Жастарарасындасалауаттыөмірсалтықұндылықтарын, рухани және шығармашылық мүдделер басымдықтарын белсенді таратуға көмектесетін балалар мен жастардың ынталы бірлестіктерін, қоғамдық жастар ұйымдарын құру;

— Жастар арасында алкоголизм, нашақорлық, токсикоманияның алдын алу және салауатты өмір салтын тәрбиелеу бойынша профилактикалық жұмыстар жүргізу;

— Балалар мен жастарды әлеуметтік-психологиялық сауықтыру бағдарламаларын жасау;

— Балалар мен жастардың, ата-аналардың бос уақытын ұйымдастыру үшін тұрғылықты мекен жайы бойынша салауатты өмір салты жексенбілік орталықтарын құру;

— Сауықтыру лагерлері мен балаларды еңбекпен уақытша қамтуда тәрбие жұмысын зерттеу бойынша мониторинг және бағалау жүргізу;

— Жастар арасында спорт түрлерін дәріптеу үшін спорттық-техникалық клубтар желісін ұлғайту.

Бүгінде мектеп дене тәрбиесі мамандары мен медицина қызметкерлері және мектеп әкімшілігі алдында тұрған көптеген мәселелердің ішінде оқушылардың өз денсаулығын сақтауға деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру проблемасы айқын көрінуде. Өз денсаулығына деген ынталы қатынасты қалыптастыру ең бірінші «денсаулық құндылықтары» феноменінің мәнін ашуға келіп тіреледі, себебі бұл өзінің мазмұны мен пайда болу жағынан көпқырлы күрделі ұғым болып табылады. Денсаулық құндылықтарының мазмұны деп біз мына компоненттердің кешенін айтамыз: *(денешынықтыру, интеллектуалдық, сезімдік, әлеуметтік, тұлғалық, рухани).* Бұлар оқушылардың салауатты өмір сүруге деген қажеттілігі мен ынтасын қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Қазірден бастап салауатты өмір салтын қамтитынын білу үшін, оның негізгі талаптарын қысқаша қарап өтеміз:

- *Дене жүктемелері, денешынықтыру және спорт.* Бұл бұлшықет күшін көбейтудің құралығана емес. Қозғалыс адам өмірінде маңызды орын алады. Дұрыс зат алмасу, дұрыс және үйлесімді өсу, ептілік, шыдамдылық, тіпті ақыл ойдың дамуы осыған байланысты.

-*Шынықтыру*. Бұл көптеген аурулардан сақтаудың ең жақсы құралы және шыныққан ағза тұрақты және микроб, вирустармен жақсы күреседі.

-*Жеке бас гигиенасы.* Тазалық және мұнтаздылық – адам үшін өте маңызды .Бұл өзіңді қоғам алдында көрсету мүмкіндігі мен аурудың алдын алу құралы: салақ адам ешқашан басқа адамдардың көңілін тартпайды.

- *Жұқпалы аурулардың алдын алу.* Мұнда жеке бас гигиенасыда, шынығу да маңызды. Сонымен бірге әртүрлі ауруларға қарсы уақтылы егу шараларын жүргізу.

-*Зиянды әдеттердің алдын алу.* Оларға шылым тарту, алкагольді және есірткілерді пайдалану және дәрігердің кеңесінсіз түрлі дәрілерді қолдану жолдары жатады. Осы зиянды әрекеттердің кез келгені денсаулықты төмендетіп, өмірді қысқартады.

Салауатты өмір салты мен өмір сүру үшін төмендегі талапты орындау керек. Адам денсаулығын сақтауда төмендегідей факторлардың маңызы зор.

1.Айқын жасалған күн тәртібінің болуы.

2.Дұрыс тамақтану.

3.Дұрыс тыныгу.

4.Дене еңбегіменшұғылдануы.

5.Таза ауадаболып, күнкөзіндесеруендеу.

6.П. Ивановтыңкеңесібойыншатабиғатаясындаболуы.

7.Зиянды әдеттерденсақтану.

8.Дұрыс қозғалыстаболуы.

Біз мектебімізде оқушыларға денсаулық туралы үйрете отырып, жоғарыда айтылғандардың барлығын сабақ процесінде қолданамыз.

Осы ұстанымдарды негіздеп жасөспірімдерді салауатты өмірге тәрбиелеу барысында мұғалімнің орны ерекше болуы тиіс. Мұғалім мектептегі басты тұлға. Қазақстан Республикасының «Білім заңында» мектеп оқушылары бойында адамгершілік және тұрмыс негіздерін қалыптастыру, адамзаттыққа тәрбиелеу және олардың ақыл-ой, танымдық шығармашылық қабілетін анықтау басты міндет екендігі айтылған. Осы міндеттердің жауапкершілігі негізінен мектептегі сынып жетекшісіне жүктеледі. Сондықтан оқушы бойына адамгершілік, ізгілік, мейірімділік, ақыл-ой,танымдық сана-сезім қалыптастыратын салауатты тәрбие беру мазмұнын жаңаша құруды көздейді.

Біздің балаларымызда не бар? Дәрумендер жетіспеушілігі, күн тәртібінің сақталмауы, оқу жүктемелерінің үнемі өсуі, ал бұған қарама-қайшы балалардың қозғалыс белсенділігінің барынша азаюы, бос уақыттарыныңкөбірекбейнефильмдеркөруге, компьютер қарауға арналуы, ал ғаламтор арқылы қарым-қатынас құрбыларымен қалыпты адами қарым-қатынасты айырбастауы. Шылым шегу, сыра ішу, токсикомания және наркомания жаппай сипаталуда.

Психобелсенді заттарды пайдалану, оқушылардың әртүрлі секта қызметіне енуі өзекті мәселе болып отыр. Бұл факторлардың барлығы оқушылардың денсаулықтарына әсер етпей қоймайды, көптеген қауіпті ауруды тудырады, соның нәтижесінде оқушылардың білім мекемелерінде оқуына дайындалуына ықпалын тигізеді. Баланың психикасы, ой-өрісі жақсы дамыса да, бірақ суық тиіп жиі ауыратын болса, созылмалы ауруы болса, мектепте оқу оған қиынға түседі. Ал баланың ағзасы экологиялық өзгерістерді өте тез қабылдайды, бұдан тыныс алу жүйесінің аурулары, аллергиялар, иммунитеттің төмендеуі, зат алмасудың бұзылуы туындайды. Біздің заманауи мектептің өз міндеттері бар, оларды орындай отырып, денсаулық сақтау және нығайту жөнінде ұмытпаған дұрыс.

Әдебиеттер

1. Г. Икіманова. Саулық пен сымбат. - Алматы: Қайнар, 1991.
2. «Қазақстан – 2030» стратегиясы
3. «Қазақстан мектебі» журналы, №4, 2006ж.
4. Дене мәдениеті – оқушылардыоқыту мен тәрбиелеужүйесінде. Ізденіс-Поиск. 2009ж. №2(2) -Б.262-264.
5. Е. Уақбаев. Қазақстандаденетәрбиесіжүйесініңдамуы. - Алматы: Санат, 2000ж.

ӘОЖ 373.2:(089.3)

БІЛІМ НЕГІЗІ – БАСТАУЫШ СЫНЫП

Шамурат М. – ТП-23-10 к1 тобының студенті

Абжанова С.С. – аға оқытушы

Кіріспе. Білім деген сөзді айтқан кезде, біздің барлығымыздың көз алдымызға мектеп, мұғалім және оқушының елестейтіні анық. Мұның барлығын жалпылама елестетсек, биологиялық адам ағзасын еске түсіреді.

Білім-жалпы ағза, мектеп—басы, мұғалім—жүрегі, оқушы—тыныс алатын өкпе іспетті. Жалпы ағза осы аталған үш нәрсеге тәуелді. Осы үшеуінің біреуі науқасқа шалдықса, жалпы ағзадағы функция бұзылатынында дау жоқ. Адам ағзасында жұдырықтай ет бар, егер де, сол ет бұзылса, онда ол адамның бүкіл болмысы бұзылады деп қасиетті хадисте айтқан ол еттің аты не? Ол еттің аты—жүрек. Міне, «Мұғалім – мектептің жүрегі» деп ұлылар айтқан ұлағатты сөз осыдан шығады. Мектептегі сапалы білім мен саналы тәрбие мұғалімнің әрекетімен іске асатыны ол бесенеден белгілі. Мұғалім—оқушы үшін еліктейтін нағыз тұлға. Кез келген оқушы үйінде әкесіне, немесе шешесіне еліктесе, ал мектеп қабырғасында ол өзінің ұстазына еліктейді. Міне, бұдан шығар қорытынды, мұғалім бірінші кезекте өзінің шәкірті үшін еліктейтін тұлға бола білуі керек. Егер ол еліктейтін тұлға бола білмесе, оқушылар оның берген білімі мен тәрбиесін самарқау қабылдайтындары сөзсіз. Бұдан кейінгі кезекте, мұғалімнің жинақтаған білімінің толық болуы негізгі шарт. Білімсіз мұғалім—оқталмаған мылтық іспетті. Оғы жоқ мылтық—пайдасы шамалы таяқпен тең. Білімсіз мұғалімнің оқушылар алдында беделі болмайды. Қазіргі жаһандану дәуірінде ғаламтор, әлеуметтік желілер, нана технологияның қарышты дамыған заманында оқушылар кез-келген ақпараттарды, кез-келген уақытта дем арада ала алады.

Бұл - оқушылар білімінің қарқынды дамуларына ашылып отырған негізгі жол. Осы дәуірде мұғалімге қойылатын талаптардың өзі орасан зор. Өйткені, заман талабының өзі соған итермелеп тұр. Заман талабынан қалып қалса, мұғалім білімінің кенжелеп қалатынында дау жоқ. Соған сәйкес мұғалім өз білімін үнемі жетілдіріп отырғаны абзал.

Келесі кезекте безбенге түсетін үлкен нәрсе - ол мұғалімнің шығармашылық жағынан дамуы. Егер мұғалім заман талабына сәйкес өзін шығармашылық жағынан жетілдірмесе, ол жинақтаған білімінің өзін оқушы санасына жеткізе алмайды. Өйткені оның өткізген сабағы оқушының қызығушылығын оятпайды. Қазақша теңеумен айтсақ, жалпақшешейлік пен жайбасарлыққа құрылған сабақ болады. Бұдан келіп оның сабағынан оқушылардың тартыншақтануы, тіпті, бас тартушылықтары пайда болады. Осы жоғары да аталған үш нәрсенің біреуі кем болса, мұғалім өз пәрменділігін жоғалтады, пәрменділігі жоғалған ұстаздың оқушылар алдында беделінің болуы тағы да неғайбыл. Осыдан келіп пәрменсіз ұстаз—дәрменсіз деген пікір қалыптасады.

Балапан ұясынан ұшарынан,
Темірдің өткірлігі ұстасынан.
Жаһанда ғылым іздеп адам болу,
Шәкірттің білімдісі ұстазынан. деп Омар Хайям айтқандай шәкіртке білім беріп, адамшылық қасиетін қалыптастыру—мұғалім мойнындағы өте ауыр да жауапты жүк. Осы аталған жауапты жүкті ең бірінші арқалайтындар-мектептің ең негізгі іргетасы болып саналатын бастауыш сынып мұғалімдері. Кез-келген ғимараттың іргетасы мықты болмаса, оның құрылысының нашар да сапасыз болатыны рас. Міне, бастауыш сынып жоғарғы сыныпқа апарар іргетас болып саналады.

Бастауышта алған білім мықты болса, оқушылардың жоғарғы сыныпқа барғанда да алатын білімдері сапалы деген сөз. Осы іргетасты қалаушы бастауыш сынып мұғалімдерінің арқалап жүрген міндеттемелері мен жауапкершіліктері жоғарғы сыныпқа сабақ беретін мұғалімдерге қарағанда он есе ауыр десек артық айтпаймыз. Әрине, жоғарғы сыныпқа сабақ беретін мұғалімдер де қол қусырып, қарап отырған жоқ. Ол мамандық иелерінің де өздеріне тән ауырпалығы мен қиыншылықтары бар. Дегенмен де, жоғарғы сыныпта оқитын балалар ақыл-естері қалыптасып, оң мен солдарын таныған балалар. Бұл балаларға сабақ беретін мұғалімдердің жалпы міндеттері—оларды ары қарай дамыту. Ал бастауыш мектепке келетін балалар негізінен ата-анасының бауырынан енді шыққан, немесе бала бақша ғимаратынан енді аттаған, оң мен солдарын танып үлгермеген, тілдерінің шығып үлгергендеріне не-бары үш-төрт жылдың жүзі болған, мектеп қабырғасына тарыдай болып кірген балалар келеді. Міне осындай балаларға сөйлеуді, жазуды, сызуды, оқуды, сурет салуды, өлең жаттауды, оң мен солын танытуды, қоғамға бейімделуді, өздерінің адамдық категорияларын ашуды, өздерін, сонымен қатар, өзгені бағалауды, еңбекке баулуды үйрететіндер-- бастауыш сынып мұғалімдері. Осы аталған мұғалім міндеттерін сарапқа салсақ, осы мамандық иелеріне физикалық, психологиялық жағынан жүйкелеріне қаншалықты күш түсетіні айтпаса да түсінікті.

Мақаламыздың жоғарғы жағында айтып кеткен үш талапты ескерсек, бұл кісілер осы үш талаптың үшеуі бойынша он есе ізденулері керек екендіктері баршаға аян. Осы тұста ескере кететін бір нәрсе, бала төртінші сыныпты бітіріп, бесінші сыныпқа аяқ басқанда түрлі пәндерден әр-түрлі мұғалімдер береді. Сол кезде ғана дене тәрбиесі, көркем еңбек, ішінара тарих, география, физика, математика сияқты пәндерден ер мұғалімдердің төбелері анда-санда қылтың етіп көріне бастайды, ал бастауыш мектепте сабақ беретін мұғалімдердің арасында ер адамдардың төбелері тұрмақ өздері көрінбейді. Тіпті ер адамдар жоқ десе де болады. Егер де осы аталған дүниені ескере отырып, іздеу салған күннің өзінде бастауыш мектепте сабақ беретін жүз әйел адамның ортасында бір ер адам шықса, мұның өзі ғылым саласында жауабы табылмас, табиғи феномен болар еді. Осындай өте үлкен жауапкершілікті талап ететін мамандықтан ер адамдардың

алшақтап кетуінің өзі неден деген сұрақты төтесінен қойсақ, мұның өзі де феномен күйінде қалып қалмақ. Осындай нардың жүгін батпандап арқалап жүрген, бастауыш сыныпта сабақ беретін әр мұғалімге бір-бір ескерткіш қойса, мұның өзі аздық ететіні-даусыз нәрсе. Өйткені бастауыш мектеп мұғалімдерінің негізгі фунциялары—бастау мен қалыптастыру. Кез келген нәрсені жалғастырудан, бастау қиын. Дамытудан, қалыптастыру қйын екендігі- табиғи заңдылық. Қазіргі таңда бала білімінің іргетасын қалыптастыру саласында еңбек етіп жүрген аталған мамандық иелері аз емес. Олардың атқарып жүрген жұмыстары мен шығармашылық жолдарындағы ізденістері де ұшан-теңіз. Тіпті кейбіреулері өздерінің өлеңдер жинақтарымен, балалар тақырыбына жазызып жүрген әңгімелері- мен әдебиетке де өз үлестерін қосуда. Білімдері мен шығармашылықтарын танытып, оны тарату үшін атқарып жатқан еңбектері де баршылық. Өздерінің білімдерін безбенге салып, аудан, облыс Республика көлемінде өтіп жатқан, мұғалімдер арасындағы жарыстарға қатысып, бақтарын сынап, жүлделі орындарды да иемденіп жүргендері де жетерлік.

Міне, осындай табанды да, қажырлы мамандық иелерінің еңбектерін ескеріп, жазғы демалыс уақыттарында ақысыз демалыс орындарына кемінде он күн демалып, жүйкелерін тыныштандыруға жағдай жасалса, нұр үстіне нұр болар еді. Қорыта келгенде, бала бойына білімнің нәрін сеуіп, кеуделеріне адамдықтың дәнін себетін, білімнің бастауы бастауыштан басталатындығы ол шынайы факт.

Әдебиеттер

1. Советхан Ғаббасов. Халық педагогикасының негіздері. Алматы, 1995.
2. Педагогикалық энциклопедия. /И. А. Каиров. , Ф. Н. Петров. /
3. Педагогика: Қазақша және орысша терминологиялық сөздік./Ш. К. Беркімбаева. , А. Қ. Құсайынов. 2007
4. Подласый И. П. Педагогика начальной школы.2002 г.
6. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека. М.1984 г.

ӘОЖ 373.3:510.8

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ДУАЛДЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

Ширинбек А.А. - ТП-23-10к2 тобының студенті,
Урматова Т.К. – магистр, аға оқытушы

Дуалды оқыту жүйесі - теорияны өндіріспен ұштастыра оқыту технологиясы. Қазіргі таңда жұмыс берушілердің сұраныстарына лайық маман дайындау мәселесінің өзектілігі барлық саланы қамтып отыр. Дуалды білім беру технологиясының тиімділігіне көзі жеткен техникалық оқу орындары қарқынды жұмыс жасауда. Біріншіден оқу орын өздерінің дайындаған түлектерінің жұмыспен қамтылуына қуанса, өздерінің дайындап шығарған соңғы өнімдеренің сұранысқа ие болуы бір төбе. Ал жұмыс берушілерді немен қуантады дегенді былай түсіндіруге болар еді.

Дуалды оқыту барысында білім алушылар жасанды интеллект арқылы оқу процесіндегі жүктемесінің қажетті бөлігін кәсіби жұмыс орында өткізуі теориялық оқумен практикалық тәжірибенің ұштасуын ұйым-дастыруға бағытталуына сипатталуы.

Педагогикалық білім беру жүйесін модернизациялауға әсер ететін фактор ретінде қазіргі кезде кең таралып, танылып келе жатқан дуалды оқыту жүйесін элементтерін де қарастыруға болады. Бұл жүйенің ерекшелігі оқу орындарында теориялық білім мен өндірісте практикалық іс-әрекеттерді оқып үйренуді кіріктіре оқытуды үйлестіретіндігінде. Себебі, болашақ педагог маман жаңа мазмұнды оқу бағдарламасымен балаларды оқыту мен тәрбие берудің алдында олардың жас ерекшелігіне сәйкес физиологиялық өсуі мен дамуы жайындағы теориялық білімді меңгерумен қатар, олармен тікелей қарым-қатынасқа түсу барысындағы ерекшеліктерді, білім беру әдістемесіндегі өте нәзік жолдарын меңгеруі тиіс. Бастауыш сынып оқушыларының алдымен денсаулығына нұқсан келтірмей, қалыпты, дұрыс дамуы мен өсуін қамтамасыз етуге баса назар сала отырып, ұйымдастыру әдістемесін игеруді талап етеді. Кіші жастағы балалардың дені сау, қалыпты дамуы үшін бала физиологиясының ерекшелігін білумен қатар, балаларға білім беру және тәрбиелеу процесінде болашақ педагог маман олардың қалыпты дамып, өсуін қамтамасыз етуде жас ерекшелік психологиясын жете меңгерген болуы тиіс. Осы орайда инновациялық оқытудың жасанды интеллект жетік формасы ретінде дуалды оқыту технологиясы аса тиімді болуы тиіс деген ғылыми болжамды дәйектеуді қажет етуде.

Жалпы алты жастан баланы дамыту, оқыту, тәрбиелеу, қарау, күту секілді процестердің қатар жүргізілуі. Оқыту мен тәрбиелеу үдерісінің мақсаты да осыдан шығады, яғни жас кезеңінен тұлғаның дұрыс қалыптасуы үшін қажетті алғашқы білім, білік, дағдыларды үйрете отырып қалыптастырудан тұратындығы. Кіші жастағы балаларға білім беру мазмұны жас ерекшелігіне орайласып дайындалған бағдарлама түрінде ұсынылады. Осы мақсатта болашақ маман иелері өздері таңдаған мамандықтарды кәсіби тұрғыдан жан-жақты игеріп, қазіргі заманауи озық технологияны меңгеріп жасанды интеллект арқылы әрі қарай дамытуы керек.

Сондықтан еліміздегі өндіріске қажетті мамандар әзірлеу деңгейін көтеру міндетін әлеуметтік серіктестік және теория мен тәжірибенің үйлесімді болуы үшін дуалды білім беру жүйесін енгізу қажеттігін айтады.

Дуалды жүйемен оқытудың төмендегідей артықшылықтары бар деп осы жоғарыдағы тәжірибелеуден өту нәтижесінде қортындылап келтіреді. Сол қортынды пікірлерін келтірсек: Біріншіден, түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткіші жоғары болады, себебі оқу барысында өндіріспен тығыз байланыста болған оқушы жұмыс берушінің айтқан талаптарын игеріп, меңгерген тәжірибесі бар маман болады. Екіншіден, жақсы білімді, болашақ маман психологиялық жағынан жаңа ортаға бейімделген дайын маман болып шығады. Өндірісте өздігінен шешім қабылдай алады. Теория мен тәжірибені меңгеріп, бекітілген жұмысқа деген жауапкершілік сезімі жоғарылайды. Өндірісте болғандықтан ұжыммен жұмыс жүргізуге және өндірістегі жұмыстарды алып кетуге қабілетті. Үшіншіден, «тәжірибеден теорияға» принципімен жұмыс жүреді, студент теориялық, яғни мәтінмен айтудан гөрі, өндірістегі жағдаяттарға сәйкес жұмыс жүргізеді. Теорияда қиындау келетін терминдер мен есептерді тәжірибе жүзінде шешеді. Төртіншіден, студент тек теорияны ғана меңгермей, өндірістегі соңғы жаңалықтарды біліп, заманауи талаптарды меңгереді.

Дуалды білім беру бағдарламасын практикаға ендіру барысында, алдымен білімалушыларға берілетін оқу орындағы ғылыми теориялық білім мен біліктің форматына тікелей байланыстылығы (білім беру бағдарламасының мазмұны, жұмыс берушілердің сұранысына сәйкестеліп бірлесе құрастырылуы), одан кейінгі негізгі стерженьде практикалық бағдарланған оқытуға негізделген мекемедегі практикалық іс-әрекеттер және оған қатысатын тәлімгердің кәсіби деңгейі мен қызметтеріне тікелей сабақтас екендігін көрсетеді. Осы кешенді принципке негізделген іс әрекеттер болашақ маманның кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталады. Бұларды ішкі шеңбердегі тікелей әсер ететін компоненттеріне жатқызсақ және тағыда жанама әрі маңызды компоненеттерге әлеуметтік –серіктестермен ымыралы ынтымақтас тық, заманауи инновациялық технологиялар, әлемдік озық тәжірибелердің интеграциясын баса назарда ұстаудың қажеттігі және өндіріс орнының, яки мекеменің заманауи озық оқыту құрылғыларымен жабдықталуы, яғни жалпы материалдық техникалық базасының жаңа үлгіде болуы шарт.

Біздің нысанымыздағы мектепке дейінгі мамандардың оқыту және тәрбиелеу бағытында болашақ кәсіби білікті маман даярлауды дуалды оқыту технологиясымен жүзеге асыруды эксперимент етіп енгізу көпте емес, саусақпен санарлық ғана ЖОО қанатқақты дүниелерін ұсынып жатқаны белгілі. Осындай еңбектерді зерделеп, зерттеп болашақ бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығына түскен білімалушылардың білім беру бағдарламасына енгізіп, дуалды оқыту бағдарламасының тиімділігін нақтылып көруді мақсат тұттық.

Дуалды оқыту жүйесі болашақ педагог маманына қажетті пәндік, кәсіби жалпы мәдени құзыреттіліктердің қалыптасуына, еңбекті нарықтық экономикаға қажетті талаптарға сай болуын, институт пен жұмыс берушінің арасындағы қарым-қатынас әлеуметтік серіктестік және студенттердің әлеуметтік-мәдени бағыттылығын дамытады.

Базалық білім беру мекемелерінде жүзеге асырылып жатқан дуалды оқыту, бітіруші түлектердің жұмысқа орналасуға жақсы мүмкіндік беруде, себебі бітіруші студенттер жұмыс орнының барлық талаптарына сәйкес келеді.

Қазіргі кезде жаңа типті мамандар даярлау процесі мен олардың шығу нүктесіндегі кәсіби біліктілігін қамтамасыз етілуі негізінен аса шешілу тиіс мәселелер болып табылатынын жасыруға болмас. Осы мәселелерді шешуде оқытудың жаңа формасын, жаңа оқыту технологиясын, әдістер мен тәсілдердің жаңа түрлерін іздестіру, ойлап табу, түрлендіру секілді шығу жолының эффективті шарты деп осы дуалды оқыту формасының таңдалуы тектеп тек емес.

Көптеген педагогикалық мамандық даярлайтын әсіресе педагогикалық колледждердегі оқыту шеңберінің аясында керемет нәтиже беріп жатқаны туралы ғылыми-әдістемелік нәтижелерді жарысып жариялап жатқаны тағы белгілі. Қорыта айтқанда, дуалды оқыту бағдараламасының элементтерін қолданудың өзі болашақ педагог маманның кәсіби қызметтік құзыреттіліктерінің қалыптасуына оң әсерін беретіні, маман бойындағы функционалдық қабілеттерінің жетілуіне жоғары мүмкіндік туатындығы және мектепке дейінгі мекемедегі ұжыммен, балалармен, ата-аналармен дұрыс коммуникативтік қатынасына төселетінін қоса келтіреміз.

Әдебиеттер:

1. Жолдасбекова С.А. Дуальды оқыту негіздері. Оқу құралы. -Шымкент: Әлем.2017ж.-164б.
2. Мажибаев А.К. Дуалды білім беру жүйесі және әлеуметтік серіктестермен тығыз байланыс орнату мәселесі анықтамасы.ТарМПИ. 2017ж. 6б.
3. Сманова А.А. Дуальді оқыту – сапалы маман даярлау негізі // «Қазақстан Республикасының әлемдік кеңістіктегі білім мен ғылымның даму тарихы мен заманауи тенденциялары» атты Халықаралық ғылыми-тәжірбиелік конференция. - Алматы, 2016, қазан – 14б.

ӘОЖ 373.2.016

2D ЖӘНЕ 3D МОДЕЛЬДЕУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ STEM ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Шырынбек С.А. - ТП-23-10к2 тобының студенті,
Урматова Т.К. – магистр, аға оқытушы

Қазақстандық білім беру реформасының негізгі міндеттерінің бірі бәсекеге қабілетті білім беру ортасын құру болып табылады. Бұған инновация жағдайында студенттердің біліктілігін арттыру, шығармашылық ойлау мен инновацияны дамытуға мүмкіндіктер жасау және жеке тұлғаның үйлесімді дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау нәтижесінде студенттердің мүмкіндіктерін жоспарлы түрде пайдалануға қол жеткізу арқылы қол жеткізуге болады.

Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңында білім беру жүйесінің негізгі мақсаты тұлғаның ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға, ғылыми және практикалық жетістіктерге сәйкес өсуіне, алға жылжуына және нығаюына ықпал етуге баса назар аудара отырып, жоғары сапалы білім алудың алғышарттарын белгілеу болып табылатындығы баса айтылған.тұлғалық және кәсіби дамуына қолайлы жағдайлар жасау арқылы адамның интеллектуалдық көкжиегін кеңейту [1].

Осы орайда бастауыш білім беруде білім-жаратылыстану ғылымдары мен инженерлік пәндерді бір жүйеге біріктіретін STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологиясын сабақ барысында қолданудың тиімділігін айтуға болады. STEM-нің негізінде интегративті тәсіл бар: жаратылыстану, технология, инжинерия, математика жеке-жеке оқытылмайды, бірақ нақты технологиялық мәселелерді шешу үшін бір-бірімен байланысты. Бұл тәсіл ғылым мен технологияның бір саласы тұрғысынан емес, проблемаларды тұтастай қарастыруға үйретеді.STEM білім беруді дамыту перспективаларының арасында үш негізгі бағыт бар: білім беруді дербестендіру, жобалық ойлау мен командалық жұмысқа баса назар аудару.

STEAM оқытуында бастауыш сыныптарға арналған интеграцияланған тақырыптық желі оның компоненттерін теңшеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім берудің негізгі іс-әрекеттері атап өтіледі: ғылыми-техникалық білімді күнделікті өмірде қолдану арқылы құзыреттілікті арттыру, STEAM компоненттері арқылы сыни ойлауды дамыту, мәселелерді өз бетінше шешу қабілеті, топтық және жұптық жұмыстардағы көшбасшылық, сонымен қатар техникалық пәндер мен ғылыми-зерттеу қабілеттеріне деген ынтаны нығайту және басқалар. Дегенмен, бұл артықшылықтардың көпшілігі бастауыш деңгейде жаратылыстану ғылымдары бойынша оқу бағдарламасына енгізілген жағдайда жүзеге асырылатыны анық.

STEAM тәсілі балаларға қоршаған ортаны жүйелі түрде зерттеуге мүмкіндік береді, бұл олар бақылайтын құбылыстардың негізгі логикасын түсінуге ықпал етеді. Бұл процесс оларға әртүрлі құбылыстардың өзара байланысын анықтауға және түсінуге мүмкіндік береді, бұл жаңа, қызықты және жиі күтпеген құбылыстардың ашылуына әкеледі. Жаңа нәрсеге тап болуды күту қызығушылық пен танымдық белсенділікті арттырады. Өзіне тартымды тапсырманы анықтау қажеттілігі, оны шешу алгоритмін таңдау және құру мүмкіндігі, нәтижелерді сыни тұрғыдан бағалау мүмкіндігі – ұжымдық түрде бұл элементтер инженерлік-бағдарлы ойлаудың дамуына ықпал етеді. Ұжымдық талпыныс топтық жұмысты меңгеруге тәрбиелейді. Бұл баланың дамуының түбегейлі жаңа, жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және болашақта мамандық таңдауға кең мүмкіндіктер береді.

К.Поппер өзінің "үш әлем туралы теориясында" шындықтың үш түрлі саласы бар екенін алға тартады: объектілер мен күйлердің физикалық әлемі, сана мен ойдың психикалық әлемі, ғылыми идеялар, поэзия және өнер саласы.

Үшінші әлемге байланысты Поппер адамдардың шығармашылық іс-әрекетінің өнімдері туралы айтады (Мысалы, ұшақтар), бірақ іс жүзінде ол рухани шығармашылық саласындағы адам қызметіне назар аударады және адамдардың материалдық шығармашылық қызметін елемейді [2]. *(STEM) технология (technology)*– бұл адамның пайдалы өнімдер мен қызметтерді жасау процесі. *Өнертабыстылық өнімі* – адамның мақсатты іс-әрекетінің нәтижесі. Технология арқылы келетін өнімі адамның еңбегімен оның қажеттіліктеріне бейімделген табиғат заты да, іс-әрекеттің өзі де (мысалы, қызмет) болуы мүмкін.

Бізді қоршаған әлем, адам өзінің қажеттіліктеріне сәйкес өзгереді және өзгертеді. Бұл әлемнің біршама бөлігі қолдан жасалған технологияның көмегімен пайда болды деуге негіз бар.

Технология сөзі грек сөзінен шыққан: «техно» - бұл *«өнер және шеберлік, «шеберлік және білім»,* ал мұндағы «логос» – *ілім, сөз, ғылым* дегенді білдіреді. Бұл өнімді дайындау кезінде шикізатты, материалдарды, жартылай фабрикаттарды немесе бұйымдарды алу, өңдеу немесе қайта өңдеу тәсілдері мен тәсілдерінің жиынтығын білдіреді.

STEAM тәсілінің тиімділігі бірнеше аспектілерден тұрады:

1. Пәнаралық байланыс: STEAM тәсілі әртүрлі пәндерді біріктіреді. Балалар 3D модельдеу кезінде математикадан геометриялық формаларды, өнерден визуалдық композициядан алған білімдерін кешенді қолданады.
2. Проблемаларды шешу дағдыларын дамыту: Модельдеу кезінде күрделі мәселелермен кездесіп, оларды шешудің жолдарын табады.
3. Технологиялық сауаттылық: 3D модельдеукомпьютерлік бағдарламаларды қолдана білу, балаларды технологиялармен жұмыс істеуге үйретеді.
4. Мотивацияны арттыру: Балалар 3D модельдеу арқылы өздері қызыққан жобаны жасай алады.

5. Жас ерекшеліктеріне бейімделу: STEAM тәсілі барлық жастағы балаларға лайықты. Кіші жастағы балаларды 2D модельдеуді үйретіп, кейін 3D модельдеуге көшуге болады. Осылайша оқыту процесі балардың жасына және деңгейіне бейімделеді.

Осы аспектілерді ескере отырып, 2D және 3D модельдеу арқылы STEAM тәсілін қолдану балалардың жан жақты дамуына жағдай жасайды, болашақта кәсіби дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.

Әдебиеттер

1. Жүнісбек Ә. Қазіргі заманғы педагогикалық технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008. – 138 б.
2. Караев Ж.А,Кобдикова Ж.У. Технология трехмерной методической системы обучения: сущность и применение: –Алматы, –Зерде, –2018 г, –480с.
3. Рамазанов Р.Г., Годунова Е.А., STEM-образование: возможности и перспективы; //Открытая школа №1, 2021г., с.14-17.

ГАДЖЕТТЕРДІҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Юнусметова С. – оқушы
Халмуратова Д.С. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

Заманауи қоғамда гаджеттер — біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Олар әр түрлі қызметтерді атқара отырып, біздің өмірімізді жеңілдетеді, жұмысымызды тиімдірек әрі ыңғайлы етеді. Бірақ, гаджеттердің пайдасы мен зияны арасындағы шекара да анық емес. Бұл мақалада гаджеттердің адам өміріне тигізетін пайдасы мен зияны туралы кеңінен талқыланып, олардың қоғамдағы рөлі мен мүмкін болатын теріс салдары қарастырылады.

Гаджеттер — бұл көбінесе портативті және шағын құрылғылар, технологиялық функцияларды орындайтын құралдар. Олар әр түрлі мақсаттарда қолданылады, оның ішінде коммуникация, білім алу, жұмыс жасау, денсаулық сақтау және тағы басқа көптеген салаларда. Гаджеттердің басты артықшылығы — олар уақытты үнемдеуге, жұмыс процесін жеңілдетуге, ақпаратқа қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Гаджеттердің басты артықшылықтарының бірі — олар ақпаратқа жылдам және жеңіл қолжетімділік береді. Смартфондар, планшеттер, ноутбуктер мен басқа да гаджеттер интернет арқылы әлемнің кез келген нүктесінен ақпарат алу мүмкіндігін ұсынады. Бұл білімді жетілдіру үшін маңызды фактор болып табылады, себебі қазіргі таңда интернетте көптеген ашық білім беру ресурстары, онлайн курстар мен виртуалды кітапханалар бар.

Білім беру мен оқыту саласында гаджеттер оқушылар мен студенттерге үйрену процесін жеңілдетеді. Ұялы телефондар мен планшеттерде оқулықтар, ғылыми мақалалар, зерттеу жұмыстарын оқу үшін барлық қажетті ресурстар бар. Сонымен қатар, қашықтан оқыту, онлайн-сабақтар мен видеоконференциялар гаджеттердің көмегімен жүзеге асырылады, бұл білімге қолжетімділікті арттырады.

Гаджеттердің ең үлкен пайдасы — адамдар арасында байланыс орнату. Смартфондар, планшеттер мен компьютерлер арқылы адамдар әлемнің кез келген бұрышынан бір-бірімен хабарласу мүмкіндігіне ие. Телефондар, әлеуметтік желілер, мессенджерлер мен электронды пошта арқылы байланыс жасау қазіргі қоғамның негізін құрайды.

Әлеуметтік желілер мен мессенджерлерді пайдалану адамдарға жылдам ақпарат алмасу мен өзара әрекеттесу мүмкіндігін береді. Сонымен қатар, бұл құралдар әртүрлі әлеуметтік топтардың бір-бірімен байланыс жасауына, қоғамды біріктіруге және әлеуметтік желілерде адамдардың пікірлерін бөлісуге көмектеседі. Онлайн видео қоңыраулары мен веб-конференциялар түрлі кәсіпорындар мен ұйымдардың қашықтан жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары гаджеттер денсаулық сақтау саласында да кеңінен қолданылуда. Смарт-сағаттар мен фитнес-трекерлер адамның денсаулығын бақылау мен мониторингте маңызды рөл атқарады. Бұл құрылғылар жүрек соғу жиілігін, қан қысымын, калорияны, ұйқының сапасын және басқа да денсаулық көрсеткіштерін өлшеуге мүмкіндік береді.

Кейбір смарт-сағаттар мен фитнес-трекерлер адамның физикалық белсенділігі мен денсаулық деңгейін бағалауға, тренажерлер мен жаттығуларды жоспарлауға, сондай-ақ денсаулықтың өзгерістерін бақылауға көмектеседі. Сонымен қатар, медициналық гаджеттер, мысалы, қант диабетін бақылайтын құралдар мен басқа да медициналық мониторлар, ауруларды ерте анықтау және емдеу үшін қолданылатын маңызды құралдарға айналды.

Гаджеттер адам өмірін жеңілдетуге үлкен үлес қосады. Әрбір жаңа технологиялық құрал адамға қолайлы жағдай жасау үшін жобаланған. Мысалы, смартфондар күнделікті өмірде әр түрлі қызметтерді атқара алады: онлайн банк арқылы төлемдер жасау, күнтізбе арқылы жоспарлау, навигация арқылы жол табу, азық-түлік сатып алу және тағы басқалар.

Ақылды үй жүйелері де танымал болып отыр. Қазіргі таңда адамдар смартфон немесе басқа гаджеттер арқылы өз үйлерін басқару мүмкіндігіне ие. Ақылды термостаттар, жарық жүйелері, қауіпсіздік камералары мен дабылдар үйлерді автоматты түрде басқаруға көмектеседі. Бұл гаджеттер уақытты үнемдеуге және өмір сүру жағдайын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Гаджеттер жұмыс саласында да үлкен өзгерістер алып келді. Компьютерлер, планшеттер мен смартфондар жұмысшыларға жұмысын қашықтан орындауға мүмкіндік береді. Бұл кәсіпорындардың жұмыс процестерін ұйымдастыруда тиімділікті арттырады, әсіресе пандемия кезеңінде қашықтан жұмыс істеу режимі көптеген компаниялар үшін негізгі жұмыс форматына айналды.

Бұған қоса, гаджеттер қызметкерлердің өнімділігін арттыруға көмектесетін әртүрлі қосымшалар мен бағдарламалармен қамтамасыз етеді. Құрылғылардың портативтілігі мен көпфункционалдығы жұмысшыларға уақытты үнемдеуге, тапсырмаларды ұйымдастыруға және жұмыс сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Алайда, гаджеттердің пайдасы мен олардың адам өміріне әсері әрдайым оң бола бермейді. Олардың шамадан тыс қолданылуы немесе дұрыс пайдаланылмауы түрлі теріс салдарға әкелуі мүмкін.

Гаджеттердің зиянды әсерлерінің бірі — олардың денсаулыққа тигізетін кері әсері. Әсіресе, ұзақ уақыт бойы гаджеттерді қолдану көздің шаршауына, бас ауруына және омыртқа мен мойын ауруларына себеп болуы мүмкін. Смартфондар мен компьютерлерді ұзақ уақыт пайдаланған кезде көру қабілеті нашарлауы мүмкін, себебі бұл құрылғылардың экраны көзіңізге тікелей әсер етеді.

Сондай-ақ, гаджеттерді шамадан тыс пайдалану жүйке жүйесіне де әсер етуі мүмкін. Олар адамдарды жүйке күйзелісіне, депрессияға, алаңдаушылыққа және басқа да психологиялық проблемаларға ұшырауы мүмкін. Сонымен қатар, гаджеттер адамның ұйқысына да кері әсер етуі мүмкін, себебі экранның көк жарығы ұйқыға қажетті гормондардың бөлінуін тежейді.

Гаджеттер адамдар арасындағы әлеуметтік байланыстарды күшейтудің орнына, кейде керісінше, оқшаулану мен әлеуметтік байланыстың әлсіреуіне себеп болуы мүмкін. Әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшалар адамды виртуалды әлемде ғана қарым-қатынас жасауға мәжбүр етіп, шынайы өмірде адамаралық байланыстарды азайтады. Бұл әсіресе жастар арасында байқалады, олар көп уақыттарын экранға қарап өткізіп, шынайы әлеммен байланыс жасауды ұмытып кетеді.

Гаджеттер көп жағдайда адамдарды уақытты тиімді пайдаланудан ауытқытады. Әлеуметтік желілерге тәуелділік, мобильді ойындар мен басқа да қосымшалар адамның назарын бөлшектейді, уақыттың босқа өтуіне себеп болады. Бұл, өз кезегінде, жұмыс өнімділігінің төмендеуіне, оқу процесінің бұзылуына немесе жеке өмірдегі маңызды тапсырмаларды орындамауға әкелуі мүмкін.

Гаджеттерді пайдалану кезінде жеке мәліметтердің ұрлануы мен қауіпсіздік мәселелері пайда болуы мүмкін. Смартфондар мен басқа да құрылғылар адамдардың жеке өміріне қатысты көп ақпарат сақтайды, және оларды хакерлер немесе басқа да зиянды бағдарламалар қолжетімді ете алады. Бұл жеке мәліметтердің ұрлануына, қаржылық ақпараттың қауіп-қатеріне және басқа да зиянды салдарға әкелуі мүмкін.

Гаджеттерді өндіру және жою экологияға зиянды әсер етуі мүмкін. Электрондық құрылғылардың құрамында бірнеше қауіпті материалдар бар, оларды қайта өңдеу қиын. Гаджеттердің жойылуы және олардың қоршаған ортаға әсері экологиялық мәселелерді туындатуы мүмкін.

Қорытындылай келе, **г**аджеттер қазіргі заманғы қоғамда үлкен рөл атқарады. Олар адамдардың өмірін жеңілдетіп, жұмыс пен оқу процесін тиімді етеді, сонымен қатар денсаулық сақтау саласында да пайдалы болып табылады. Дегенмен, олардың шамадан тыс немесе дұрыс қолданылмауы денсаулыққа, әлеуметтік өмірге және жеке қауіпсіздікке теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан, гаджеттерді пайдалану кезінде олардың пайдасын максималды деңгейде пайдалану үшін денсаулыққа, уақытқа және қауіпсіздікке мұқият болу қажет.

Әдебиеттер

1. Әбдіғалиева, Б. А. (2018).Қазіргі қоғамдағы ақпараттық технологиялар мен гаджеттердің әсері. - Алматы: Қазақ университеті.
2. Сейітов, Н. Ж. (2017). Интернет пен мобильді құрылғылардың психологияға әсері. - Астана: Ғылым.
3. Тұрарбекова, М. А. (2020). Цифрлық технологиялар және жастардың өмір салты. - Алматы: Рауан.
4. Қалиев, Т. Қ. (2019). Ақпараттық технологиялар және жастардың денсаулығы. - Алматы: Мектеп.
5. Жұмашова, Г. Ж. (2018). Денсаулық және гаджеттер: физикалық және психологиялық әсерлер. - Алматы: Қайнар.

ANIMALS

Mavlanbekova D. - student, Al-Farabi generaleducation school
Halmetov Sh. - teacher, Al-Farabi generaleducation school

There are different types of animals, all of them very important for nature. For example, we fear the sharks and find them dangerous, whereas they naturally keep sea water clean and filter it. Animals refer to fauna and they are equally important for nature and people. There are two types of animals so far: domestic and wild. Domestic animals, which we often call pets are very dear to people. However, wild animals can be rather dangerous for human beings. Domestic animals can easily live next to people, whereas wild animals' habitat is mainly in forests, jungles and oceans. At the moment, there are hundreds of animal species which are becoming extinct due to people's anti-natural actions. These are mainly wild animals. There is a high chance that following generations might see some animals only on pictures because by that time they will have died out. Fortunately, there are still lots of monkeys, zebras, lions, wolves, giraffes in the wild. Domestic animals play a very important role in people's lives. While people take care of them, they give something useful in return. For example, chickens give eggs, cows give milk, dogs protect people, cats catch mice, sheep can give fur etc. There has been a recent increase of homeless animals, especially of cats and dogs. From one hand, homeless animals can be rather dangerous for people, from the other hand, people often try to help them by taking them home, feeding them and simply taking care. There is also another type of animal classification. We distinguish following main groups: mammals, insects, birds, fish and reptiles. Mammals are animals who feed their kids on milk, among them cows, dogs, dolphins, kangaroos, and many others. Insects are small creatures with numerous legs and usually wings. Birds are all animals with feathers. Fish live under water and can swim. Reptiles are animals without wings which lay eggs, among them snakes, crocodiles, lizards and some others. All these groups of animals contain several rather dangerous species. Nevertheless, people should try treating them well, not taking actions which cause their extinction.

The animal world is an integral part of life, where animals live around us and help maintain the balance of the ecosystem. Animals are an essential part of the living nature, playing different roles in various ecological systems. They are part of our lives, and for humanity, they are the foundation of many scientific studies and the basis of ecological balance.

Animals have a significant impact on ecosystems. Each animal has an ecological role, necessary for maintaining the balance of interconnected elements of nature. For example, pollinating insects are crucial. Their work helps plants spread and ensures the health of the ecosystem. They also play an important role for humans, aiding agricultural development.

Additionally, the natural balance between predators and prey is interconnected. Predators prevent the overgrowth of populations, while their hunting maintains the stability of the food chain. For example, the overpopulation of small rodents could negatively affect soil quality, and thus their numbers are naturally controlled.

Animals are not only crucial for maintaining the balance of nature, but also meet many human needs. For example, pets live alongside humans, providing companionship and protection. Cats and dogs are known for improving human moods and offering emotional support.In agriculture, animals play a vital role. Animal husbandry provides food, leather, wool, and other necessary products. Additionally, horses and camels help with transportation, while sheep and cows provide manure and assist in crop farming.

In medicine, animals also play an important role. Many medicines are derived from animal-based substances. Dairy products and eggs contain numerous nutrients beneficial to human health.Today, many animal species are at risk of extinction. Human impact on the environment, the destruction of natural habitats, poaching, and climate change pose serious threats to many animals. The extinction of certain species can disrupt ecological balance, potentially leading to the extinction of other species as well.

International organizations and governments are implementing programs to protect endangered animals. Only through these efforts can we hope to preserve the animal world. Numerous organizations and initiatives, such as WWF (World Wildlife Fund), IUCN (International Union for Conservation of Nature), and others, are working toward this goal.

Ethical issues concerning animals are also very important. Our relationship with animals needs to be reassessed. They are not just material resources, but living beings with their own feelings and the right to life. Protecting animals, ensuring they are kept in humane conditions, and supporting cruelty-free (non-cruel) products are obligations for humanity.

In Western countries, people spend a lot of money on their pets. They buy special food and toys for their cats and dogs and often pay high fees for medical treatment. Some people think this is a waste of money, and argue that pets are dirty and dangerous.In many Western countries people are fond of keeping pets. However, others say that pets are often dangerous and aggressive.Personally, I think that people can benefit from pets in many ways. First of all, animals are usually devoted to their owners and love them. You will hardly feel lonely and depressed if you have a pet. Secondly, pets help people stay healthy. For example, doctors have found out that people who have high blood pressure feel much better when they stroke pets and talk to them. What is more, pets encourage their owners to get out and exercise. Dog owners usually spend much time walking which helps them improve their overall health. It is a well-known fact that people who have pets are happier and live longer than those who don't. But many people say that they are too busy to take care of animals. Others think that it is too difficult and time-consuming to keep pets. Cats, dogs, birds, fish, hamsters and other creatures require not only human love and kindness

but also food, medical care, training and shelter. You must feed them regularly, keep them clean, go to the veterinarian for their yearly checkup and so on. It takes much effort and causes extra expenses. It is also obvious that animals make a lot of noise, may look untidy and disturb the members of your family.To conclude, it's important to realize that owning a pet is a great responsibility and additional work. However, for most people, the advantages of having a pet outweigh the disadvantages. Anyway, everybody must remember that all pets need love and care just as people do.

Some people believe that animals without owners should have the right to live on the streets in cities. Others say that they could be dangerous and should be collected and found new homes, or even put down.Unfortunately, many cats and dogs suffer abandonment, cruelty and neglect nowadays. Some of us think that it is quite normal and there is no need to change the situation. But others are convinced that some urgent measures must be taken in order to improve the lives of homeless animals.To my mind, the lives of homeless cats and dogs are full of hardships: they starve, catch different diseases and suffer from cold and people's cruelty. Furthermore, they may be rather dangerous because people may get infection from them. Besides, stray dogs may attack people and even kill them. In my opinion, living on the street is not a right, but a necessity for poor creatures that have no choice. I think that volunteers should catch homeless animals, provide them with food and medical care and try to find home for them. But I am against killing homeless cats and dogs because I find it inhumane.On the other hand, some people believe that many owners cannot provide good homes for their pets and the full lives that they deserve. Living in our homes animals must obey commands and can only behave how people allow them to. Dogs, cats, or birds want to be free, but they are confined to a house, yard or cage. But I think that domesticated animals are not able to survive on their own in the wild and it is cruel to throw them out on the streets.To sum up, people must be responsible for both domesticated and wild animals. I believe that homeless animals are a serious social problem that must be solved as soon as possible.

Some people keep exotic animals as pets nowadays. Others say that it is difficult and dangerous to take care of unusual pets.Today some people keep rare and unusual animals in their houses. But do alligators, tigers, crocodiles, snakes or raccoons feel comfortable living with people? And is it safe to keep such animals as pets?Personally, I think that owners of exotic animals are going to have many problems with them. Firstly, many professionals, including veterinarians and zoologists strongly discourage the keeping of exotic animals as pets, as their needs may be difficult to meet by the average owner. Providing appropriate environmental conditions, housing and diet for an exotic animal may be rather difficult. Secondly, unlike cats and dogs, exotic animals have not been domesticated and remain wild. Even if they are raised by humans, they may be unpredictable, aggressive and dangerous, especially as full-grown adults. Finally, some animals are known to carry diseases that can affect humans. However, some people say that having an exotic pet is funny and "cool". They are fond of showing their pets to their friends and relatives who cannot stop admiring these rare animals. Besides, the information about many commonly kept reptiles, birds and small exotic mammals is widely available through literature, Internet websites and discussion forms. Although having an exotic pet is sometimes challenging, it is generally very interesting and rewarding. But I believe that most animals feel much better in their natural homes where they have the right climate, food and exercises that meet their needs.

To conclude, most countries have the laws that forbid people to keep exotic animal as pets. To my mind, the government must strictly control the trade of some exotic animals around the world in order to prevent any threats to their survival and ecological damage.

Many people enjoy visiting zoos. Others believe that animals should not be taken from their natural surroundings and put into zoos.A lot of people, especially children, are fond of going to the zoo. There they have an opportunity to look at wild animals, exotic birds, insects, reptiles and fish. When we come to the zoo, we can see animals that we would never have a chance to see in our country. But is it right to keep animals in the zoo? Personally, I think that animals should live in their natural habitats. Animals that live in zoos are confined within enclosures and displayed to the public. It is difficult to create ideal captive environments for some species and sometimes animals have to live in bad conditions and look miserable and untidy. They may suffer from lack of space, comfort and good food. Some wild animals feel stressed in captivity. Sometimes they are kept in such small cages that they are unable to turn around. Besides, in spite of prohibition many visitors give animals food that may do harm to their health and cause different diseases.However, some zoos keep fewer animals in larger, outdoor enclosures, rather than in cages. For instance, safari parks allow visitors to drive through them and come in close contact with the animals. What is more, most modern zoos display wild animals primarily for the conservation of endangered species, as well as for research purposes and education, and secondarily for the entertainment of visitors. But I still believe that animals feel much better without people's control.To sum up, I think that the conservation and educational role of zoos should be strengthened. All zoos must be inspected and licensed, and all animals must be provided with a suitable environment.

Most people are convinced that a digital pet cannot substitute a real one. Others suggest that digital pets are preferable for a number of reasons.Some children keep digital pets instead of real ones for companionship or enjoyment. But a lot of people doubt that the relationship with robotic animals can have a good effect on a child.I strongly feel that digital pets can never be compared with real cats, dogs and other animals. They do not even have concrete physical form. Instead of a cute little kitten or a funny puppy, you have a palm-sized computer with a small screen. I doubt that feeding, washing or playing with the digital pet may be interesting and rewarding. Nevertheless, some children believe that their digital pets are really alive and they feel extremely unhappy if their virtual cats and

dogs fall ill or die. In addition, it is quite possible to become addicted to the digital pet. Some children play with them when they should be doing something else, for example, their homework.

But some people believe that digital pets have a number of benefits. Firstly, a relationship with the digital pet teaches children that their desires cannot always come first. It can also teach boys and girls to be responsible because the digital pet requires constant attention, otherwise it will "die". Secondly, having a digital pet is a good training before adopting a real animal. Finally, digital pets can successfully substitute real ones for children who cannot care for a real pet, such as those who suffer from allergies.To sum up, digital pets are usually predictable and they cannot give us as much joy and satisfaction as real ones. Anyway, parents should take into consideration all advantages and disadvantages before buying a digital pet to their children.

Conclusion

The animal world is the cornerstone of the surrounding world of life. Animals maintain the stability of ecosystems and play essential roles in all areas of human life. Therefore, the issue of animal protection and preservation should be the responsibility of every individual and society as a whole. Through the study of animal sciences, understanding their role in nature, and working together to protect their lives, we can leave a rich and balanced natural world for future generations.

Bibliography

1. Wilson, E. O. (1992). The Diversity of Life. Belknap Press of Harvard University Press.
2. Sutherland, W. J. (2000). The Conservation Handbook: Research, Management, and Policy. BlackwellScience.
3. Foley, J. A., et al. (2005). "Global consequences of land use." Science, 309(5734), 570-574.
4. Miller, G. T., &Spoolman, S. E. (2014). Living in the Environment: Principles, Connections, and Solutions. CengageLearning.

ББК 63.3(5Каз) ӘОЖ 94(574) А94

АЛТЫН ОРДАДАҒЫ ӘСКЕРИ ЖҮЙЕ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰРЫЛЫМНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Иманқұлова Н.Т. -6В01512 География-Тарих білім беру бағдарламасының 3-курс студент
Ахметова Р.Д.- тарих ғылымдарының кандидаты., қауымдастырылған профессор
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Алтын Орда XIII-XV ғасырларда Еуразия даласында билік құрған ірі мемлекеттердің бірі болды. Оның әскери жүйесі мемлекет тұрақтылығының негізі болып, мемлекеттік құрылымның дамуына елеулі ықпал етті. Бұл мақалада Алтын Ордадағы әскери жүйенің ерекшеліктері және оның мемлекеттің саяси, экономикалық және әлеуметтік құрылымына тигізген әсері талданады.

Әскери өнер мен шебер басқару Алтын Орда билеушілеріне алып империяны басып алып, мемлекетті басқаруға жағдай жасады. Алтын Ордадағы әскери жүйе күрделі әрі қиын жақтарды иеленіп, мемлекеттік құрылымды дамытуда басым факторлардың бірі болды.

Әскери жүйенің құрылымы:

лтын Орда әскери жүйесінің негізі көшпелі дәстүрлер мен Шыңғыс хан енгізген “Яса” заңдарына сүйенді. Әскер бірнеше деңгейден тұрды:

1.Түмен – 10 мың жауынгерден тұратын ірі әскери бөлім.

2.Мыңдық – мың адамнан құралған орта деңгейлі бөлімше.

3.Жүздік және ондық – ең кіші әскери бөлімдер.

Әскердің бұл құрылымы басқаруды жеңілдетіп, тәртіп пен ұтқырлықты қамтамасыз етті. Бұл жүйе арқылы Алтын Орда күшті әрі ұйымшыл әскер жасақтап, Еуразия кеңістігінде билігін нығайтты.

Әскери жүйенің ерекшеліктері:

Көшпелі мәдениет негізі.	Қатаң тәртіп пен иерархия.	Орталықтандырылған басқару.
Көшпенді өмір салты жауынгерлердің төзімділігі мен ұтқырлығын қамтамасыз етті. Атты әскердің тез қозғалуы жауларға кенеттен шабуыл жасауға мүмкіндік берді.	Шыңғыс хан енгізген “Яса” заңдары арқылы әскери тәртіп пен иерархия қатаң сақталды. Әр жауынгердің міндеті нақты белгіленді, ал тәртіп бұзғандарға қатаң жаза қолданылды.	Әскери басқару ханның қолында шоғырланды. Бас әскери қолбасшыны хан тағайындап, барлық әскери әрекеттерді бақылауда ұстады. Бұл орталықтандырылған жүйе арқылы мемлекеттің әскери күші тұрақты сақталды. **[1]**

Мемлекеттік құрылымға әсері:

Алтын Ордадағы әскери жүйе тек қорғаныс пен соғыста ғана емес, мемлекеттің барлық салаларында маңызды рөл атқарды:

Саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету. Күшті әскери құрылым арқылы Алтын Орда хандары ішкі бүліктер мен сыртқы қауіптерді басып, орталық билікті күшейтті.

Экономикалық даму. Әскери жорықтар арқылы жаулап алынған жерлерден салық жиналып, мемлекеттің экономикасы нығайды. Ұлы Жібек жолын қорғау арқылы сауда дамыды, ал бұл мемлекеттің қаржылық әлеуетін арттырды.

Әлеуметтік құрылымға әсері. Әскери жүйе әлеуметтік стратификацияға ықпал етті. Әскерилер жоғары мәртебеге ие болды, ал жауынгерлік міндетін өтегендер ерекше құқықтарға қол жеткізді.

Әскери басқару арқылы аймақтық бақылау. Алтын Орда құрамындағы аймақтарды әскеһи басшылар басқарды. Бұл жүйе арқылы орталық билік алыс аймақтардағы тәртіпті бақылауда ұстады.

Қарулы күштердің ұйымдастырылуы. Күшті әскерлер оң қолға, сол қолға бөлініп, оларды ханзада-ұғландар, түменбасы, мыңбасы, жүзбасы, онбасылар басқарды.

Қарудың әлеуметтік-экономикалық дамуын қолдау. Қаруды басқарушы билік органдарының (диван) әрекеттеріне байланысты әлеуетті экономикалық және әлеуметтік дамудың бастамасын қалыптастыруға ықпал етті. **[2]**

XIII ғасырдың аяғы мен XIV ғасырдың бірінші жартысында Алтын Ордада бірқатар мемлекеттік өзгерістер орын алып, оның барысында әскери ұйымның құрылымы күрделене түсті. Әскери бөлімшелердің

жаңа түрлері пайда болады: шекаралық, кедендік, қарауылдық, гарнизондық (ішкі), сондай-ақ жаңа әскери лауазымдар.

Әскери жүйенің құлдырауы және Алтын Орданың әлсіреуі.

XIV ғасырдың соңына қарай Алтын Орда әскери жүйесінің тұрақтылығы бұзыла бастады. Бұл бірнеше себептерге байланысты болды:

1. Ішкі тартыстар	2.Экономикалық қиындықтар	3.Сыртқы қауіптер
Алтын Орда хандары арасындағы билік үшін күрестер мемлекеттің орталықтандырылуын әлсіретті. Аймақтық билеушілер өз әскерлерін хан билігінен тәуелсіз түрде қолдана бастады.	Салық жүйесінің әлсіреуі, сауда жолдарының бұзылуы және жорықтардың азаюы әскери күшті қамтамасыз етуге қажетті қаржыны қысқартты. Бұл әскердің әлсіреуіне және шекараларды қорғауда қиындықтар туғызды.	Темірланның жорықтары және Мәскеу княздігі сияқты күштердің көтерілуі Алтын Ордаға қатты соққы болды. Әскери жүйенің әлсіреуі бұл қауіптерді тойтаруға мүмкіндік бермеді. Әскери жүйенің тарихи мұрасы

Алтын Орданың әскери жүйесі кейінгі дәуірлердегі көшпелі және жартылай отырықшы мемлекеттерге әсер етті. Қазақ хандығы, Қырым хандығы және басқа да Алтын Ордадан тараған мемлекеттер бұл жүйенің элементтерін өз құрылымдарында сақтады:

-Әскери басқарудағы қатаң иерархия;

-Атты әскердің стратегиялық рөлі;

-Ұлыстар арасындағы билікті үйлестіру тәжірибесі **[3]**

Алтын Ордадағы әскери жүйе мемлекеттің негізі болды. Оның құрылымы мен ұтқырлығы мемлекеттің саяси тұрақтылығын сақтап, экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал етті. Әскери жүйенің тиімділігі Алтын Орданы Еуразия даласындағы ең қуатты мемлекеттердің біріне айналдырды. Бұл тәжірибе кейінгі мемлекеттердің әскери құрылымдарына да әсер етті, әсіресе Қазақ хандығының қалыптасуында маңызды рөл атқарды.

Әдебиеттер

1. Бартольд В.В. Сочинения. Т. V. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. М., 1968
2. .https://www.academia.edu/37048599/Бартольд_В_В_Сочинения_Т_V_Работы_по_истории_и_филологии_тюркских_и_монгольских_народов_М_1968
3. Военное искусство Золотой Орды. Буркитбай Аяган, Почетный академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор
4. https://e-history.kz/ru/news/show/33112
5. Золотая Орда общественный и государственный строй.
6. https://spravochnick.ru/istoriya_rossii/zolotaya_orda_obschestvennyy_i_gosudarstvennyy_stroy_i_ee_vliyanie_na_razvitie_russkogo_gosudarstva_i_prava/

ӘОЖ 541.18

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ УНИВЕРСИТЕТТІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНА ЫҚПАЛЫ

Джумадидлаев Д. - Ип-24-12к тобының студенті
Сержанов А.А. - оқытушы

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар барлық салаларға, соның ішінде дене шынықтыру (ДШ) пәніне де терең еніп келеді. Университеттік ДШ бағдарламалары дәстүрлі спорттық жаттығулармен шектелмей, виртуалды жаттығу платформалары, ақылды құрылғылар, деректерді талдау және геймификация сияқты технологиялық инновациялармен толықтырылуда. Бұл өзгерістер студенттердің физикалық белсенділігін арттыру, спорттық көрсеткіштерін бақылау және денсаулығын жақсарту мақсатында жасалады.

1. Ақылды құрылғылар және дене шынықтыру процесін мониторингтеу

Ақылды сағаттар, фитнес білезіктер және басқа да wearable-технологиялар студенттердің физикалық белсенділігі туралы нақты деректерді жинауға мүмкіндік береді. Бұл құрылғылар жүрек соғысын, қан қысымын, оттегінің қанықтылығын (SpO2), калория шығынын және ұйқы сапасын бақылауға көмектеседі.

Оң әсерлері:

• Жеке көрсеткіштерді нақты уақыт режимінде бақылау студенттерге жаттығуларын тиімді реттеуге мүмкіндік береді.

• Жүктеме деңгейін оңтайландырып, артық физикалық жүктемеден немесе гиподинамиядан сақтайды.

• Студенттерде денсаулық көрсеткіштерін саналы түрде бақылау дағдысын қалыптастырады.

Мүмкін кемшіліктер:

• Технологияға шамадан тыс тәуелділік қалыптасып, құрылғысыз жаттығулардың мотивациясы төмендеуі мүмкін.

• Физикалық белсенділіктің табиғи түйсіктік аспектісі (интуитивті жаттығу) екінші орынға ығысуы мүмкін.

2. Виртуалды және аралас шынайылық (VR/AR) арқылы дене шынықтыру

VR және AR технологиялары университеттік ДШ сабақтарында белсенді түрде қолданылуда. Мысалы, студенттер виртуалды ортада спорттық жаттығулар орындай алады немесе толықтырылған шынайылық арқылы күрделі қозғалыстарды дәл орындауға үйрене алады[1].

Оң әсерлері:

• Жаттығу процесін интерактивті және қызықты етіп жасайды, әсіресе қозғалысқа немқұрайлы қарайтын студенттер үшін мотивацияны арттырады.

• Қозғалыс техникасын жетілдіру үшін AR-көмекші тренажерлерді қолдану арқылы қозғалыстарды нақты орындауға мүмкіндік береді.

• Қолайсыз климаттық жағдайлар мен инфрақұрылымдық шектеулерден тәуелсіз жаттығу жасауға көмектеседі.

Мүмкін кемшіліктер:

• Табиғи қозғалыстардың төмендеуі және физикалық күш-жігердің азаюы.

• Қымбат жабдықтар мен бағдарламалық қамтамасыз етудің қажеттілігі.

• Көздің шаршауы, вестибулярлық аппаратқа жүктеме және киберқозғалыс ауруының (cyber motion sickness) қаупі.

3. Геймификация және мотивацияның артуы

Геймификация – студенттердің физикалық белсенділігін ынталандыру үшін ойын элементтерін пайдалану. Университеттік ДШ сабақтарында бұл әдіс белсенді түрде енгізілуде.

Геймификация элементтері:

• Челлендждер мен марапаттар – фитнес мақсаттарына жету үшін студенттер арасында бәсекелестік тудыру.

• Цифрлық белгішелер (badges) және рейтинг жүйесі – студенттердің жетістіктерін визуализациялау[2].

• Онлайн фитнес қауымдастықтар – студенттердің әлеуметтік мотивациясын арттырып, оларды белсенділікке итермелеу.

Оң әсерлері:

• Студенттердің мотивациясын арттырады, әсіресе спортқа қызығушылығы төмен жастар үшін тиімді.

4. Деректерді талдау және персонализацияланған жаттығу бағдарламалары

Жасанды интеллект пен Big Data технологиялары студенттердің физикалық дайындығын бағалап, олар үшін жеке спорттық бағдарламалар жасауда қолданылады.

Оң әсерлері:

• Әр студенттің жеке физиологиялық ерекшеліктеріне бейімделген жаттығу бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді.

• Дене жүктемесінің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

• Физикалық даму динамикасын ұзақ мерзімді бақылауға мүмкіндік береді.

Мүмкін кемшіліктер:

• Жүйенің алгоритмдеріне толық тәуелділік.

• Жасанды интеллект шешімдеріне шамадан тыс сенім артудың нәтижесінде жаттығу барысында интуициялық шешімдер қабылдау қабілетінің әлсіреуі.

Цифрлық технологиялар университеттік ДШ пәнінің ұйымдастырылуын түбегейлі өзгертуде. Ақылды құрылғылар, VR/AR, геймификация және жасанды интеллект студенттердің физикалық белсенділігін тиімді басқаруға және олардың мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Алайда, бұл өзгерістер дәстүрлі қозғалыс мәдениетін өзгертіп, жаңа тәуекелдерді туындатуда[3].

Технологияның дамуы білім беру саласын жаңа деңгейге көтерсе де, адам денесінің табиғи қозғалыс қажеттілігін толық алмастыра алмайды. Сондықтан ДШ пәні тек технологиялық жаңашылдықтарға сүйенбей, адамның физикалық және психологиялық денсаулығын кешенді түрде нығайтатын пән ретінде қалуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Rizzo, A., & Kim, G. (2005). A SWOT analysis of the field of virtual reality rehabilitation and therapy. Presence: Teleoperators and Virtual Environments.
2. Biddle, S. J. H., & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: A review of reviews. British Journal of Sports Medicine.
3. Statista Research Department. (2023). Wearable fitness technology market trends. Statista.

УДК:541.18

ОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И МЕХАНИЗМА ОЗДОРОВЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В СТРАНАХ ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Естияр Т.М. - студент гр. СМ 24-5к6
Мельников Ю.А. – старший преподаватель

Зарубежный опыт в организации системы физического воспитания свидетельствует, что территориальный принцип разделения управленческих функций позволяет разграничить компетенцию и ответственность государственных и территориальных органов управления: на государственном уровне выполняются основные функции управления, на региональном и местном - органы управления спортом ориентированы в большей степени на развитие массового спорта и спорта для всех. За рубежом массовый спорт в первую очередь является механизмом оздоровления населения, достижения самовыражения развития, а также средством борьбы против асоциальных явлений. Спорт играет важную роль в жизни общества и государства. В ведущих зарубежных странах накоплен богатый опыт по развитию спорта, реализации программ с участием больших масс населения и культурно-оздоровительных мероприятий с целью организации досуга и улучшения здоровья населения всех социальных групп, являясь приоритетным направлением национальной политики ряда стран.

В настоящее время в КНР действует «общегосударственная система» централизованного управления развитием спорта. Развитие спорта является одним из приоритетов государственной политики современного Китая. При этом системная и активная деятельность по развитию массового спорта и строительство спортивной индустрии рассматривается как надѐжная опора для сохранения и наращивания усилий в области спорта высших достижений. Кроме того, физическую культуру и спорт в Китае расценивают и как отрасль народного хозяйства, доля которой в ВВП страны составляет более 10,0 млрд. долларов или около 1,0% (по прогнозам, к 2020 году этот показатель составит 1,5%).

Высшим руководящим органом развития спорта в Китае является Главное государственное управление физической культуры и спорта (ГГУФС) в ранге Министерства и реализующее две важнейшие функции – общее руководство и контроль. На местном уровне также функционируют соответствующие органы отраслевого управления. Руководитель ГГУФС одновременно является Председателем Олимпийского комитета КНР. [1]

Общественные органы управления физической культурой и спортом – Олимпийский комитет Китая и национальные федерации по видам спорта работают под полным контролем государственного органа управления отраслью и фактически выполняют только представительские функции в отношении международных спортивных организаций. В структуре олимпийского комитета созданы центры по руководству видами спорта, осуществляющие координацию и непосредственное руководство развитием конкретных спортивных направлений.

Система государственного управления физической культурой и спортом на современном этапе включает политический, правовой и финансовый механизмы воздействия на отрасль.

Политический механизм базируется на идеологии «национальной системы спорта», современная модификация которой предусматривает согласованное развитие физической культуры и спорта по двум стратегиям – олимпизма и здоровья нации. [2]

Целью государственной политики Республики Корея является популяризация физической культуры среди местного населения, общее повышение уровня здоровья южнокорейцев. Основные направления развития любительского и массового спорта в Республике Корея определяются Актом о продвижении «спорта для всех». Корейцы—большие поклонники спорта. За последние 20 лет Республика Корея стала странойорганизатором многих международных спортивных состязаний, в том числе XXIV летних Олимпийских играх в Сеуле в 1988 г., Чемпионата мира по футболу в 2002 г., Чемпионата мира по биатлону в 2009 г., Чемпионата мира по лёгкой атлетике в 2011 г., Всемирной летней Универсиады в 2015 г., а в 2018 в Пхёнчхане прошли XXIII зимние Олимпийские игры. Южная Корея не только проводит соревнования различного масштаба, но и активно участвует в них и занимает хорошие места, что ещё полвека назад было трудно себе представить. Например, на Чемпионате мира по футболу в 2002 г., сборная Южной Кореи заняла 4-е место, став первой азиатской страной, добравшейся до полуфиналов, что произвело сенсацию. До 1961 г. в Республике Корея не существовало полноценной государственной структуры, проводящей последовательную политику в области физической культуры и спорта. Развитие сферы физической культуры и спорта в Корее делится на несколько исторических этапов, последний начался с 1990-х гг., и именно в нём произошли коренные изменения, позволившие вывести Республику Корею на позиции, занимаемые ею сейчас. Главной целью Управления по вопросам спорта и туризма Республики Корея является реализация здорового образа жизни граждан Кореи за счёт высокого качества туризма и спорта.[3]

Правительство Японии традиционно уделяет пристальное внимание вопросам государственной политики в области массового спорта, направленной на поощрение здорового образа жизни населения, в том числе путем разработки программ физического образования в школьных учреждениях и вузах. На государственном уровне данная проблематика курируется созданным в 2015 году Агентством по спорту Японии – организацией, подведомственной Министерству образования, культуры, спорта, науки и технологий Японии. В числе задач Агентства – выработка мер по популяризации массовых занятий физкультурой и спортом среди граждан страны вне зависимости от возрастной категории.

Ключевым документом, регламентирующим такую работу, является «Основной закон о спорте» 2011 года, который определяет цель трансформацию Японии в «спортивную нацию», вовлечение не менее 65,0% населения страны к занятиям физической культурой не реже одного раза в неделю. Утвержден Основной план мероприятий, направленных на популяризацию спорта и физической культуры, на период с 2020 по 2025 гг.по линии профильных правительственных структур во главе с Агентством по спорту. На местах действуют соответствующие отделения региональных администраций. [4]

Особое внимание Правительством Японии уделяется продвижению массового спорта в учебных заведениях всех уровней. Помимо уроков физической культуры в школах и вузах, создаются условия для дополнительных занятий по одному или нескольким видам спорта. В этих целях в штатное расписание образовательных учреждений введена должность «спортивного координатора», в обязанности которого входит учѐт действующих в его районе секций (по стране их число достигает 270,0 тыс.), а также отбор делающих успехи в спорте детей. Администрации младших и средних школ, как правило, не реже одного раза в месяц проводят семейные спортивные праздники. Кроме того, на ежегодной основе организуются межрегиональные спартакиады по различным возрастным категориям, на которые со всей страны съезжаются сборные префектур по основным видам спорта (общее количество участников – около 25,0 тыс. чел.). Дополнительным стимулом для учащихся являются регулярные контакты с известными спортсменами, выступления и лекции которых пользуются неизменным успехом (командировки по стране оплачиваются из бюджета Правительства). [5]

Литература:

1. Официальный сайт Олимпийского международного комитета. Япония. — URL: http://www.olympic.org/tokyo-1964-summer-olympics
2. Хуа, Й. Олимпийское движение и массовый спорт в Китае / Й. Хуа // Теория и практика физ. культуры. — 2014. — № 11. — С. 60–62.
3. Нестеров, А. А. Цели и содержание физического воспитания учащихся общеобразовательных школ стран Азии (Япония, Корея, Китай) / А. А. Нестеров, М. Н. Забурдаева // Физ. культура. — 2006. — № 6. — С. 58–61.
4. Талызов, С. Н. Японская модель управления культурой и спортом / С. Н. Талызов // Физ. культура. Спорт. Туризм. Двигат. рекреация. — 2016. — Т. 1, № 4. — С. 104–106.
5. Иванов, В. Д. Особенности физической культуры и спорта в странах Азии / В. Д. Иванов, Н. А. Салькова // Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация. — 2017. — Т. 2, № 1. — С. 32–35.

УДК 541.18

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ В ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ И МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

Карсыбай Ж. – студент гр. ХТ 24-5к1
Тлеукеев Ж.А. - кандидат исторических наук

Зарубежный опыт в организации системы физического воспитания свидетельствует, что территориальный принцип разделения управленческих функций позволяет разграничить компетенцию и ответственность государственных и территориальных органов управления: на государственном уровне выполняются основные функции управления, на региональном и местном - органы управления спортом ориентированы в большей степени на развитие массового спорта и спорта для всех. За рубежом массовый спорт в первую очередь является механизмом оздоровления населения, достижения самовыражения развития, а также средством борьбы против асоциальных явлений. Спорт играет важную роль в жизни общества и государства. В ведущих зарубежных странах накоплен богатый опыт по развитию спорта, реализации программ с участием больших масс населения и культурно-оздоровительных мероприятий с целью организации досуга и улучшения здоровья населения всех социальных групп, являясь приоритетным направлением национальной политики ряда стран.[1]

В начале 1980 года в программу Международного Олимпийского комитета (МОК) были включены вопросы по спортивному управлению, как на правлению, способствующему развитию спорта во всем мире. Многие положения, содержащиеся в нем, успешно используются. Желая улучшить уровень подготовки спортивных руководителей, МОК решил создать Программу, содержащую много важных вопросов по спортивному управлению. Цель Программы - повышение уровня координации и создание единой формы обучения спортивных руководителей.

МОК выпустил первое руководство по спортивному менеджменту в 1986 году. Особая заслуга в издании руководства принадлежит Рогеру Джексону - президенту Канадской Ассоциации, который является ответственным исполнителем создания Программы спортивного менеджмента. Курс, созданный на основе этой Программы служит развитию Национального Олимпийского Движения (особенно в тех регионах, где спорт только начинает развиваться), вскрывает наиболее общие проблемы и повышает качество управления спортивными организациями. [2]

Руководство по спортивному управлению:

- позволяет более успешно развивать спортивное движение;
- содержит в определенном объеме аспекты спорта;
- включает положение по теории и практическому мастерству спортивного менеджмента;
- дает рекомендации по разрешению различных спортивных проблем.

Подготовка спортивных руководителей помогает улучшить психологический климат и взаимоотношения между людьми в организациях, повышает спортивные возможности людей разного возраста. В курсе спортивного управления большое внимание уделяется оценке роли и личных качеств руководителя. Подчеркивается, что в спорте существует бесчисленное множество возможностей использования своих способностей руководителя у людей разных специальностей: атлетов, судей, технических работников, медиков и тренеров. Но быть руководителем не означает быть лидером.

Хороший руководитель должен:

а) быть «ориентированным на задачу»;

б) профессионально выполнять работу;

в) уметь создавать здоровые взаимоотношения между людьми.

Одной из важных проблем управления современным спортом является проблема социально-экономической защищённости спортсменов.

С целью обеспечения социально-экономической защищённости в различных странах мира создаются социальные Фонды.

Фонд «Помощи немецкому спорту» был учрежден 26.V.1967 г. Контролирующим органом Фонда является попечительный Совет, в который входит около 300 представителей различных сфер экономики, промышленности, журналистики, культуры и спорта. Фонд организует свою деятельность на основе Устава, в котором сформулирована его основная цель: возмещение спортсменам издержек, связанных со спортивной деятельностью и представительством на международной арене. [3]

Первоначально объектом внимания Фонда был только спорт высших достижений. В настоящее время в сферу внимания Фонда попал спортивный резерв, а также наиболее популярные формы массовой спортивной активности, например: спортивные соревнования школьников «Молодежь тренируется для Олимпиады».

Уставом Фонда предусмотрены следующие формы денежной помощи спортсменам:

- дополнительные средства: на питание - 33-34% средств;
- возмещение транспортных расходов, связанных с участием в учебно-тренировочном процессе и соревнованиях - 17-19% средств;

- внесение платы за пользование инвентарем и различными видами обслуживания (массаж, медицинские процедуры) - 16-18% средств;

- возмещение потерь в заработной плате - 10% средств или выплаты стипендий спортсменам - студентам - 12% средств;

- страхование жизни от несчастных случаев в спорте и во всех других областях жизни - 6% средств. [4]

Программа по оказанию поддержки спортсменам Олимпийского Комитета США включает 3 раздела:

1. Прямые выплаты спортсменам наличными.

2. Расширение Программы трудоустройства спортсменов, предусматривающей предоставление им таких рабочих мест, которые позволяли бы сочетать работу с тренировками и участием в соревнованиях.

3. Присуждение стипендий, имеющих целью помочь спортсменам получить образование.

На реализацию новой Программы было выделено более 25 млн. долларов от продажи Олимпийских монет США 2004 года. [5]

Программы ряда стран предусматривают выплату премий за победы на крупнейших международных соревнованиях, которые, как правило, освобождаются от налогов.

В Австрии задача австрийской школы определена Законом о школе 1962 г.– содействовать воспитанию молодежи в духе традиций и принятых в стране социальных ценностей – истины, добра и красоты. Учебными планами предусмотрено от 2 до 4 ч занятий физической культурой в неделю.

В школах Италии наряду с академическими занятиями на уроках физической культуры большое внимание уделяется спорту. Почти в каждой школе имеется ассоциация – школьная спортивная группа. Занятия проводятся после уроков 2–3 раза в неделю под руководством преподавателя физической культуры (общая продолжительность – 6 ч в неделю).

Школьные соревнования организуются Министерством общественного образования при содействии НОК Италии. Главные среди них – Игры молодежи.

На уроки физической культуры в школах Греции ежедневно отводится

2 ч, начиная с 4-го класса (8-летнего возраста). Занятия проводятся на небольших площадках для коллективных игр. [6]

Решение текущих и перспективных социально-экономических проблем неразрывно связано с радикальной экономической реформой, в результате которой на смену командно-распределительной системе с присущими ей монополизмом и безинициативностью, затратностью и бесхозяйственностью, забвением интересов потребителей должна прийти регулируемая рыночная экономика, основанная на многообразии форм собственности, соревновании самостоятельных товаропроизводителей, развитой системе финансов, с мощными стимулами личной и коллективной заинтересованности.

Литература

1. Галкин, В.В. Менеджмент в физкультуре и спорте. Уч. пособ. для вузов физкультуры/ В.В. Галкин.- Воронеж: ВГИФК МГАФК, 2005.-159 с.
2. Crolley L., Levermore R., Pearson G. (2002) For Business or Pleasure. A Discussion of the Impact of Euro pean Union Law on the Economic and Socio-Cultural Aspects of Football // European Sport Management Quarterly. Vol. 2. No. 4. P. 276–295. European Commission (2007) European Model of Sport, Discussion Paper for the Working Group. Режим доступа: http://ec.europa.eu/sport/library/documents/b1/doc424_en.pdf (дата обращения: 19.01.2018).
3. Garcia B. (2007) UEFA and the European Union: From Confrontation to Co-Operation? // Journal of Con temporary European Research. Vol. 3. P. 202–223.
4. Hill J. (2009) The European Commission's White Paper on Sport: a Step Backwards for Specificity? // International Journal of Sport Policy. Vol. 1. No. 3. P. 253–266. Holt M. (2006) UEFA, Governance and the Control of Club Competition in European Football. L.: Football Governance Research Centre,
5. Birbeck University of London. Inthorn S. (2010) Europe Divided, or Europe United? German and British Press Coverage of the 2008 Euro pean Championship // Soccer & Society. Vol. 11. No. 6. P. 790–802.
6. Levermore R., Millward P. (2007) Official Policies and Informal Transversal Networks: Creating "Pan-Euro pean Identifications" through Sport? // The Sociological Review. Vol. 55. No. 1. P. 144–164.

ӘОЖ 541.18

ЗАМАНАУИ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ РӨЛІ: ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КОГНИТИВТІК АРТЫҚШЫЛЫҚТАР

Тұрысбекова Г. - Ип-24-12к тобының студенті
Лауланбеков А.Б. - магистр аға оқытушы

Қазіргі таңда жоғары білім беру жүйесі студенттердің тек академиялық білімін ғана емес, сонымен қатар олардың физикалық және психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етуді де мақсат етеді. Дене шынықтыру (ДШ) пәні студенттердің денсаулығын жақсарту, өмір сапасын арттыру және интеллектуалдық әлеуетін дамыту құралы ретінде қарастырылады. Алайда, технологияның қарқынды дамуы мен ақпараттық қоғамның өркендеуі нәтижесінде физикалық белсенділік төмендеп, гиподинамия мәселесі өзекті болып отыр. Осы мақалада ДШ пәнінің студенттердің когнитивтік функцияларына, академиялық жетістіктеріне және жалпы өмір сапасына тигізетін әсері ғылыми негізде талданады[1].

1. Дене шынықтырудың когнитивтік функцияларға әсері

Ғылыми зерттеулер дене белсенділігінің мидың нейропластикалығын жақсартатынын және когнитивтік функцияларды күшейтетінін дәлелдеді. Физикалық жүктемелер ми қан айналымын жақсартып, нейротрансмиттерлердің (дофамин, серотонин) бөлінуін арттырады. Бұл өз кезегінде есте сақтау, зейін қою, шығармашылық қабілеттер мен оқу жетістіктерін жақсартады.

Американдық нейробиолог Джон Рэйти (John Ratey) өз зерттеулерінде аэробты жаттығулардың мидағы BDNF (Brain-Derived Neurotrophic Factor) ақуызының деңгейін көтеретінін, нәтижесінде жаңа нейрондық байланыстар қалыптасатынын атап өтеді. Бұл дерек университет студенттерінің оқу процесіне оң ықпал етеді, себебі когнитивтік икемділік пен жадының күшеюі олардың аналитикалық ойлау қабілеттерін арттырады.

2. Дене шынықтыру және академиялық үлгерім

Көптеген университеттер ДШ пәнін міндетті курстар қатарына енгізгенімен, студенттердің оған деген көзқарасы әртүрлі. Кейбір студенттер дене шынықтырудың академиялық үлгерімге әсерін елеусіз қалдырса, зерттеулер керісінше нәтижелерді көрсетеді.

Мысалы, Оксфорд университетінің (Oxford University) жүргізген зерттеуінде аптасына 150 минуттан астам физикалық белсенділікпен айналысатын студенттер когнитивтік тесттерде жоғары нәтижелер көрсеткен. Сондай-ақ, физикалық белсенділік оқу стрессін азайтып, эмоционалдық тұрақтылықты қамтамасыз етеді, бұл студенттердің сабаққа деген ынтасын арттырады[2].

3. Дене шынықтыру және психикалық денсаулық

Студенттік кезең – психологиялық стресстің ең жоғары деңгейде болатын уақыты. Университеттік ортада академиялық жүктеме, әлеуметтік бейімделу және қаржылық мәселелер психикалық денсаулыққа кері әсер етуі мүмкін. Осы тұрғыда, дене шынықтыру сабағы студенттер үшін стресс деңгейін төмендетудің тиімді құралы ретінде қарастырылады.

Физикалық жаттығулар кезінде кортизол деңгейі төмендеп, эндорфиндер бөлінеді. Бұл адамның психоэмоционалдық жағдайын тұрақтандырып, мазасыздық пен депрессия белгілерін азайтады. Гарвард университетінің (Harvard University) медициналық мектебінің зерттеулеріне сәйкес, тұрақты физикалық белсенділікпен айналысатын студенттерде психологиялық күйзеліс деңгейі 30%-ға төмендеген.

4. Дене шынықтырудың әлеуметтік және мәдени аспектілері

ДШ сабақтары тек физикалық немесе когнитивтік дамуды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік дағдыларды жетілдіруге де ықпал етеді. Командалық спорт түрлері, мысалы, футбол, волейбол, баскетбол студенттердің өзара қарым-қатынасын нығайтып, ұжымда жұмыс істеу қабілетін дамытады.

Сонымен қатар, әртүрлі мәдениет өкілдері оқитын халықаралық университеттерде ДШ сабағы интернационалдық қатынастарды күшейтіп, мәдени алмасудың маңызды бөлігіне айналады[3].

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде ДШ пәні маңызды рөл атқарады. Ол студенттердің когнитивтік қабілеттерін жақсартып қана қоймай, олардың психикалық және физикалық денсаулығына оң әсерін тигізеді. Сонымен қатар, академиялық үлгерімді арттыруға, стрессті төмендетуге және әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Университеттер ДШ бағдарламаларын жетілдіру арқылы студенттерге жаңа әдістемелер мен технологияларды ұсынуы тиіс. Мысалы, спорттық тренажерлар, VR-технологиялар арқылы интерактивті жаттығулар енгізу болашақта бұл пәннің тиімділігін арттыруы мүмкін. Осылайша, дене шынықтыру тек спорттық белсенділік емес, жан-жақты дамудың негізі ретінде қарастырылуы керек.

Әдебиеттер

1. Ratey, J. (2008). Spark: The Revolutionary New Science of Exercise and the Brain. Little, Brown and Company.
2. Harvard Medical School. (2022). Exercise and mental health: The connection. Harvard Health Publishing.
3. Oxford University. (2021). The impact of physical activity on cognitive performance in university students. Oxford Press.

UDC: 153.923.3

LINGUISTIC ERRORS IN ADVERTISING: CAUSES AND PURPOSES

Zukhriddinkyzy A. – 1st year student, specialty "Architecture"
Parmenkulova G.A. - magistr,, senior lecturer

People of all ages are surrounded by a lot of ads every day. All manufacturers are desperately fighting for the attention of potential buyers. To do this, they are willing to spend a lot of time and money on creating ads. This process is complicated, as there are many factors to consider, so there are times when copy writers make mistakes. One of them is linguistic errors in advertising. These errors can be explained by the inattention and illiteracy of copy writers and there is also another reason–this is an attempt to attract as much attention to goods or services as possible. This practice of advertising has a negative impact people's lives.

Advertising is an evolving field of activity. The influence of advertising affects not only the consumer market, but also the cultural life of society, the use of the Russian language and–indirectly–the development of its system. The idea to high light this problem arose in connection with the countless errors I found: spelling, punctuation, grammar, speech-in advertisements distributed on the territory of Tyumen. In my opinion, a large number of ads listened to and viewed cannot but negatively affect the language of children and adolescents. Young people are universal consumers of mass media and advertising, which, of course, adversely affects the oral and written speech of most teenagers. There is an advertisement that is based on the principle of error. We believe that the creator of such an advertisement does not respect himself or people. If it is important for him to advertise his product! He's should come up with an original move. This technique is usually used to attract the attention of the consumer. But, having poor command of the norms of Russian speech, advertisers often get into trouble, inaccurately, grammatically incorrectly formatting the text.

The work is devoted to linguistic errors in advertising, the use of deliberate grammatical errors is considered. Advertising is a powerful tool that can help attract customers, inform them about products, and gain customer trust. Most companies use some type of advertising to help them promote their products or services. In the world of advertising, marketers are constantly looking for ways to attract the attention of their target audience.

One of the strategies that has gained popularity in recent years is the use of deliberate spelling errors in commercials. This tactic, contrary to the traditional rules of grammar, is designed to evoke an emotional response from the audience and create an unforgettable experience. In this paper, we will look at the reasons for the use of deliberate grammatical errors in commercials. Firstly, deliberate grammatical errors are used to create a more in formal and intimate tone [1].

By deliberately violating grammar rules, commercials sound less rehearsed and more like regular conversations, which helps to establish contact with viewers on a personal level. This method is especially effective when working with a younger audience that is less likely to respond to traditional formal language. By using spoken language, advertising can reach viewers on a personal level and make them feel like they are part of the conversation [2]. Secondly, deliberate grammatical errors are used to create a memorable impression.

Research has shown that the brain is more likely to remember emotional or unexpected information. Deliberate grammatical errors in advertising are unexpected, which helps to attract the attention of viewers and make a lasting impression.

In addition, the use of intentional grammatical errors is often accompanied by other creative elements such as humor, visuals, and sound effects that further enhance the emotional impact of the message. Thirdly, deliberate grammatical errors are used to distinguish the brand from competitors. In a crowded market where many brands are vying for attention, it can be difficult to stand out. Using deliberate grammatical errors can help a brand create a unique identity and stand out from the competition. By breaking the rules, a brand can demonstrate its courage and confidence, which can help increase consumer loyalty to it.

Finally, deliberate grammatical errors are used to reflect the language patterns of the target audience. In some cases, brands may intentionally use grammatical errors that reflect the way their target audience speaks. This method is especially effective when working with cultural groups, where the use of non-standard language may be more common.

By using language familiar to the target audience, a brand can create a sense of familiarity and gain consumer trust. In conclusion, the use of deliberate grammatical errors in advertising is a strategic choice that can help create a more informal and intimate tone, make advertising more memorable, set the brand a part from competitors, and reflect the target audience's language patterns. Although this method may contradict the traditional rules of grammar, it can be an effective way to establish contact with the audience and make a lasting impression.

And one last thing. Whether the person wants to read the message or watch the commercial to the end. How effectively are people's attention captured. So, from the above, we can conclude that the purpose of advertising is to convey information from the advertiser to the target audience.

List of sources used:

1. Aleksyutina, O.A. Spelling errors in advertising texts [Electronic resource]/O.A.Aleksyutina Accessmode:https://core.ac.uk/download/14062470.pdf. Accessdate: 03/13/2023.
2. Bondaryuk V.I. Deliberate mistakes in advertising texts as a language game technique [Electronic resource] /V.I. Bondaryuk // Info work: community of rock professionals. Access mode:https://infourok.ru/statya-prednamerennie-oshibki-v-reklamnih-tekstah-kak-priem-yazikovoy-igri-1348787.html. Access date: 13.03.2023.

UDC 801.8

THE IMPORTANCE OF TRILINGUALISM

Amankulova U. – scientific supervisor, Zh. nurlybayev Secondary School №49
Abdikarim Zh. – Student of the 9th grade of Secondary School No. 49 named after zh.Nurlybayev

The Importance of Trilingualism for Students

In today's globalized world, the ability to communicate in multiple languages is an essential skill that can open doors to various opportunities, both personally and professionally.

Trilingualism is one of the main steps leading to the number of competitive countries.

The idea of" Trinity of languages " was announced by the head of state at the XII kurultai of the assembly of people of Kazakhstan in October 2006. And in 2007, in his address to the people" New World - New Kazakhstan", he proposed the phased implementation of the cultural project" trinity of languages".

The main goal of the people, which is to enter the category of the highest developed countries in the world, is a generation that is fluent in its native language and has a deep knowledge of it. And you can't really be a cultured person unless you know your native language well, speak, write competently, and use the wealth of the language.

Language is the basis of the country, the soul of the people, the essence of the nation.... This is an invaluable heritage that remains inherited from father to son, the foundation of our country, and this is the language. He has a chance to finish the bypes, deliver the missing, connect the interrupted. If a word eats Opik and burns your core all your life, a word spoken will be memorized and brought to happiness. It is known from history that at the beginning of the Kazakh people there were many difficult days, dark days and tragedies. In such difficult moments, the wealth that the people who left the Atameken settlement carried with them is only a native language, instilled in their minds with mother's milk.

It is not for nothing that it is known that in any society there is a language problem: "your own language is for unity, another language is for life." It is also true that ADM, who knows many languages, will achieve it, and no matter which country he goes to, he will be given the green light in front of him. In the future, to know the language of seven peoples, to reach the day when the interests of the state, the state of the nation and people will be glorified by your voice to the world, the Trinity is a requirement of the times. Therefore, it is known that in conditions when our country is on a par with competitive countries, there is a need for qualified manmadars who are fluent in these three languages. In addition to their native language, there are many young people who learn other languages with interest. Modern young people are open-minded and open-minded. They consider it their goal not to limit themselves to their own country, but to go to foreign countries and not miss their opportunities.One of the most prominent trends in education across the globe is the promotion of multilingualism, with a growing emphasis on trilingualism — the ability to speak three languages fluently. This article explores the importance of trilingualism for students and how it can benefit their academic, professional, and personal lives.

1. Cognitive Benefits. Learning three languages is a mentally stimulating exercise. Research has shown that multilingual individuals often experience enhanced cognitive functions, such as improved memory, better problem-solving skills, and increased creativity. When students learn multiple languages, their brains are forced to work in different ways, making them more adaptable and better at multitasking. This cognitive flexibility can lead to stronger academic performance, especially in subjects that require critical thinking and analytical skills.

2. Academic Advantages. Trilingualism gives students an edge in their academic endeavors. Being proficient in three languages allows students to access a wider range of learning materials, including textbooks, research papers, and academic resources in various languages. It also facilitates participation in international conferences, workshops, and exchanges, further broadening their academic horizons. Moreover, students who speak multiple languages often have improved reading comprehension and writing skills, as learning a new language sharpens their understanding of grammar and syntax in their native language.

3. Career Opportunities. In the job market, multilingualism is a valuable asset. Many global companies and organizations look for employees who can communicate in more than one language, especially in international roles or positions that require cross-cultural communication. Trilingual students are highly sought after in fields such as business, diplomacy, translation, tourism, education, and technology. Knowing multiple languages can significantly

enhance job prospects, allowing students to work in different countries, build international networks, and adapt to diverse cultural environments.

4. Cultural Understanding and Sensitivity. Trilingualism not only opens doors to new career opportunities but also fosters greater cultural understanding and empathy. Learning a new language is often intertwined with learning about different cultures, traditions, and worldviews. For students, this exposure to diverse cultures helps break down stereotypes and promotes tolerance. As the world becomes more interconnected, understanding and respecting cultural differences is essential, both in personal relationships and in professional settings. Trilingual students are more likely to develop a global perspective and be better equipped to navigate the complexities of the modern world.

5. Personal Growth and Confidence. Learning a third language can be a highly rewarding and empowering experience. It boosts students' self-esteem and confidence as they acquire new skills and overcome the challenges of mastering a language. Additionally, trilingualism enhances students' ability to connect with people from different backgrounds, whether in social settings or while traveling. This increased sense of connection and communication can lead to stronger interpersonal relationships and a more fulfilling personal life.

6. Social Integration and Networking

In multicultural societies, the ability to speak multiple languages enables students to integrate more easily into diverse communities. It allows them to engage in meaningful conversations, participate in social events, and build networks that would otherwise be difficult to establish. For students living abroad or in multicultural environments, being trilingual helps them feel more at home, as they can communicate with a broader range of people in their everyday interactions.

In conclusion, trilingualism offers numerous advantages for students, ranging from cognitive and academic benefits to enhanced career opportunities and cultural understanding. In an increasingly interconnected world, the ability to speak three languages is no longer a luxury but a necessity. By promoting trilingualism, students can prepare themselves for a future full of opportunities, both at home and abroad. Encouraging students to embrace language learning is essential for their personal and professional development, as it helps them become more adaptable, culturally aware, and confident individuals in an ever-changing world.

Bibliography

1. Cummins, J. (2000). Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Baker, C. (2011). Foundations of Bilingual Education and Bilingualism (5th ed.). Bristol: Multilingual Matters.
3. Grosjean, F. (2010). Bilingual: Life and Reality. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

Жумабек А.-ученица 8 класса
Туребаева Г.Т. – преп. русскского языка
КГУ №49 СОШ им. Ж. Нурлыбаева

В современную эпоху глобализации многоязычие стало важной ценностью. В таких многоэтнических странах, как Казахстан, сохранение баланса между языками и изучение нескольких языков являются важной социальной необходимостью. Русский язык в нашей стране широко используется и его преподавание и применение в школьном обучении актуально не только для формирования языковых навыков, но и для укрепления межкультурного диалога, повышения качества образования и профессионального развития студентов. В этой статье рассматриваются основные аспекты значимости использования русского языка в школьном обучении.

В Казахстане русский язык является официальным языком наряду с государственным и широко используется в обществе. Многоязычие оказывает большое влияние на социально-экономическое и культурное развитие страны. Изучение русского языка в школах важно, поскольку этот язык является не только средством общения, но и символом единства многоязычного и многокультурного общества. Через русский язык школьники могут знакомиться с другими языками и культурами, а также знание русского языка дает им преимущества в международном общении.

Русский язык — это не только язык Казахстана, но и важный язык для всего постсоветского пространства, служащий связующим звеном между странами. Изучая русский язык в школах, ученики получают доступ к более широким возможностям в будущем.

Русский язык играет важную роль в школьной системе не только как средство общения, но и как инструмент получения знаний. Во многих высших учебных заведениях Казахстана учебники, научные статьи, исследования публикуются на русском языке. Владение русским языком позволяет школьникам иметь доступ к научной литературе, статьям и исследованиям на русском языке, что расширяет их кругозор и укрепляет связь с мировой научной средой.

Изучение русского языка открывает перед учениками новые горизонты в образовании, позволяет обучаться по международным стандартам и улучшает качество образования в целом.

Русский язык является общим языком для многих народов. В Казахстане, где проживает множество этнических групп, русский язык обеспечивает возможность эффективного межэтнического общения. Он становится важным инструментом для формирования межкультурного понимания и диалога. Изучение русского языка в школах помогает учащимся не только овладевать языковыми навыками, но и развивать уважение к различным культурам и национальным особенностям. Таким образом, русский язык способствует укреплению культурного обмена и диалога между различными народами.

В Казахстане, где живут представители разных этнических групп, русский язык служит основным связующим звеном между ними и способствует сохранению мира и сотрудничества. Язык становится важным фактором для сохранения единства и согласия в многонациональном обществе.

Русский язык играет важную роль и в профессиональной сфере. Во многих компаниях Казахстана для работы требуется знание русского языка. Кроме того, знание русского языка необходимо для работы в международных компаниях и организациях. Изучение русского языка дает ученикам преимущество на трудовом рынке и расширяет их профессиональные возможности. Это дает им конкурентные преимущества и открывает новые карьерные перспективы.

Знание русского языка также расширяет доступ к международному рынку труда. Это дает возможность строить карьеру в крупных компаниях и организациях, работающих на территории СНГ и других стран, где русский язык является одним из рабочих языков.

Изучение русского языка способствует развитию когнитивных способностей учащихся, улучшает их речевые навыки и расширяет словарный запас. Освоение второго языка способствует улучшению мыслительных процессов, памяти и логического мышления. Кроме того, знание русского языка помогает ученикам легче изучать другие иностранные языки, так как развивается способность мыслить на двух языках одновременно.

Изучение русского языка способствует улучшению коммуникативных навыков учеников. Это помогает им уверенно выражать свои мысли, участвовать в обсуждениях и дебатах, а также принимать решения. Таким образом, изучение языка помогает развивать не только языковые навыки, но и общие интеллектуальные способности учащихся.

Русский язык также имеет большое значение как носитель культурного наследия. Русская литература известна своими выдающимися произведениями, написанными великими писателями, такими как А.С. Пушкин, Л.Н. Толстой, Ф.М. Достоевский. Произведения на русском языке являются жемчужинами мировой литературы. Изучение русского языка позволяет ученикам ознакомиться с этими великими произведениями в оригинале, что дает им более глубокое понимание культурных и философских аспектов литературы.

Русская литература и культура отражают историю, традиции и мировоззрение своего народа, и русский язык является ключом к их пониманию. Изучая русский язык, ученики получают доступ к этой богатой культурной традиции и могут лучше понять как свою собственную культуру, так и культуру других народов.

Использование русского языка в школьном обучении имеет много аспектов и является важным не только для овладения языковыми навыками, но и для укрепления межкультурного диалога, повышения качества образования и профессионального развития учащихся. Изучение русского языка помогает ученикам стать многоязычными, расширяет их кругозор и открывает перед ними новые возможности для образования и карьерного роста. Русский язык также способствует развитию когнитивных способностей и коммуникативных навыков, а также является ключом к культурному наследию и литературному богатству. Таким образом, преподавание русского языка в школах имеет огромную значимость для личностного и профессионального роста учащихся, а также для укрепления единства в многонациональном обществе.

Литература

1. Голубев, В.В. Русский язык и культура речи: Учебник для вузов. — М.: Издательство «Академия», 2017.
2. Канашевич, Н.Н. Современный русский язык: Практическое руководство. — СПб.: Издательство «Речь», 2015.
3. Мальцева, О.Н. Теория и практика преподавания русского языка как иностранного. — М.: Издательство «Флинта», 2016.
4. Ломов, Б.Ф. Русский язык и его значение в многоязычном обществе. — М.: Наука, 2019.

Акбердиев Ж. - 11 В сынып оқушысы
Канаева Б.Т. - информатика пәні мұғалімі
№ 28 жалпы білім беретін мектеп

Қазіргі біздің заманымыз – Қазақстанның көркеюі үшін оқушылардың таланты мен қабілетін ашып, оларды оқыту барысында дамыту өте маңызды. Қазіргі кезде жаңа технологияны меңгеруде ұстаздар үшін өзекті мәселе бұл- жан-жақты дамыған, тәрбиелі, білімді, шығармашыл, ізденімпаз, қоғамда өз орны бар тұлға қалыптастыру.

Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде.

Кембридждік оқытудың әдіс-тәсілінің негізгі міндеті – мұғалімдерге педогогикалық тәжірибелерін жетілдіру мен бағалауға көмектесу. Сондықтан оқыту мен оқудың қазіргі заманағы әдістері мұғалімнің күнделікті тәжірибесі және кәсіби мән-мәтінмен өзара байланыста қарастырылады.

Қазіргі мұғалім:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;
- Оқушылардың ойын еркін тыңдай білетін;
- Білімді, іскер, шебер болу керек;[1]

Сондай-ақ қазіргі заман талабы ақпараттық-коммуникативтік технология. Қазіргі кезде жаңа технологияны меңгерген ұстаздар үшін оқушыларға білім беру барысында осы ақпараттық-коммуникативтік технологияның пайдасы өте зор. Бұл әдіс-тәсілде оқыту мен оқуда ақпараттық- коммуникациялық технологияларды пайдалау тәсілі информатика пәнімен тікелей байланыста.

Ақпараттық-коммуникативтік технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті тақтаны қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, информатика пәнінің ролы ерекше . Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникативтік байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол.

Осы инновациялық технологияны пайдалану барысында информатика пәнінен оқушылар сыни тұрғысында ойлау әдісі мұғалім қызметінде ұйымдастыра отырып, оқушыларды жеке, топпен жұмыс жасау негізінде білім алуымен ұштасады. Бұл әдістердің ерекшелігі оқу әдісінде қолданылады. Осы технологияны пайдалу барысында оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары өзгеріп, өз бетінше ізденіп, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерінің артқаны байқалады.

Информатика ғылым ретінде XX ғасырдың екінші жартысында пайда болып қалыптаса бастады. Информатика ақпараттың жалпы қасиеттері мен құрылымы және ақпаратты іздеу, жинау, сақтау, түрлендіру, тасымалдау мен адами қызметте пайдалану үдерістерімен байланысты мәселелерді шешумен айналысады. Ауқымды көлемдегі ақпарат ағынын өңдеуді автоматизация менен телекоммуникациялық жүйелерсіз оздыру қиынға соғады, сол себепті қазіргі заманғы ақпараттық – телекоммуникациялық технологиялар информатиканың материалдық базасы, іргелі өзегі болып саналады. [2]

«Ақпарат» термині қазақ тілінде соңғы кезде пайда болды. XX ғасырда жарыққа шыққан басылымдарда (ғылыми, оқу әдебиеттерінің барлығында) «информация» деп аталды. Ол «информатика» ғылымының негізгі зерттеу объектісі болып табылады. Информатиканың негізгі құралы ақпараттық технология (электронды есептегіш машина, компьютер т.с.с.) деп есептеледі.

Электронды есептегіш машиналарының (алдағы жерде қысқаша ЭЕМ) дүниеге келуі екінші дүниежүзілік соғыстан кейін дамыған кибернетикамен байланысты. Кибернетика – жасанды, биологиялық, әлеуметтік жүйелердегі байланыстар мен оларды басқару туралы қарастыратын жалпылама ғылым.

Кибернетиканың бастамасы 1948 жылғы американ математигі Норверт Винердің “Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине” атты кітабының шығуынан басталады. Бұл еңбекте жалпы басқару теориясын жасау жолдары көрсетілген және әр түрлі жүйелерге арналған байланыстар мен басқару проблемаларын қарау әдіс – тәсілдерінің негіздері қаланған. Кибернетика сол кездегі ЭЕМ-ларының дамуымен қатар қалыптаса отырып, уақыт өте келе ақпаратты өңдеу туралы ғылымға айнала бастаған. Кибернетикада ақпаратты қайсыбір жүйенің қоршаған ортадан қабылдайтын, керісінше қоршаған ортаға беретін және өзінде сақтайтын сигналдардың, әсерлердің немесе мәліметтің кез келген жиынтығы есебінде қабылдаған.

Кибернетика мектепте басқарушы рөлін атқару үшін компьютерлермен жабдықталған сынып болуы керек және әрбір мұғалім мен оқушы дайын бағдарламаларды пайдалануды оқып-үйренуі тиіс. Кибернетикалық педагогика тұрғысынан қазіргі кезде дәстүрлі “мұғалім – оқушы”, “оқушы – мұғалім” субьектілер қатынасы өзгеше сипатқа ие болады және мұғалім мен оқушының оқу үдерісіндегі рөлі арта түседі.

Информатикаға жоғары динамикалық қасиет, ғылыми-техникалық дамуға белсенді ықпал ету, басқаруда, өндіріс іс- әрекетінде, білім беруде, денсаулық сақтауда, ғылымда, мәдениетте, т.б. практикалық қолдану өрісінің кеңдігі, компьютерлік техника негізінде жаңа ақпараттық технологиялар енгізу шығындарының тез қайтымдылығы тән.

Информатика ғылымының логикалық құрылымы теориялық информатика, ақпараттандыру құралдары, ақпараттық технология, әлеуметтік информатика бөлімдерінен тұрады. Информатика – кешенді ғылыми және инженерлік пән. Ол ақпаратты түрлендірудің автоматтандырылған жүйелерінің (ЭЕМ-ге негізделген) қызметі мен құрастыру, жобалау, құру, бағалау аспектілерін, оларды қолдану мен түрлі салаларға әсерін қарастырады. (В.С.Михалевич, Ю.М.Каныган, В.И.Гриценко) [5]

Информатика ғылымының оқу пәні ретінде қарастырылатын негізгі бағыттары:

- табиғаттағы информатика
- теориялық информатика
- есептеуіш техника
- кибернетика
- бағдарламалау тілі
- жасанды интеллекті
- қоғамдағы информатика

Ақпараттық-коммуникативтік технологияны пайдаланудың мәні компьютерлік техниканың мүмкіндіктерін баланың жеке тұлғасын дамыту проблемасының маңына топтасқан дидактикалық-әдістемелік проблемалық міндеттерді шешуге бағындыру болып табылатындай. Сондай-ақ педагогтың компьютерлік сауаттылығы ақпараттық-коммуникативтік технологияны пайдаланудағы жеке тәжірибесін тұжырымдау есебінен сапалы түрде артады.

Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, осы технологияларды пайдалану барысында қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұлға, дүниетаным қабілеті жоғары, дарынды, өнерпаз, іздемпаз, талапты, өз алдына мақсат қоя білетін тұлға екендігін байқауға болады.

Әдебиеттер

1. Лапчик М.П., Семакин И.Г., Хеннер Е.К. «Методика преподавания информатики». – М.: Академия, 2005. – 624 с.
2. Халықова К.З. «Информатиканы оқыту әдістемесі». Алматы: «Білім», 2011. – 196 бет.
3. Мұханбетжанова С.М. «Мектеп информатикасын оқыту әдістемесі». Алматы, ББЖБ және ҒПБАРИ, 2006.
4. Малаев В.В. «Общая методика преподавания информатики» – Воронеж, ВГПУ, 2005. – 271 с.
5. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы
6. Программа по развитию информационных и коммуникационных технологий в Республике Казахстан на 2010-2014 годы. 29.09.2010

ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ – МҰҒАЛІМ

Аскарова Н.Г. – 10 «Ә» сынып
Исакулова Д.А. - педагог-психолог
№28 жалпы орта білім беретін мектеп

Үстаз болу-жүректің батырлығы,
Ұстаз болу- жүректің батылдығы

Қазіргі кезде білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас пайда болып, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Яғни педагогикалық жаңа технология ұғымы іс-әрекетімізге кеңінен еніп, қолданылуда. Заман бізден өзімен бірге жаңаруды, заман талабына сай өзгеруді талап етеді. Елбасымыз айтқандай: «Біз бәріміз жаңарып , жас өспірім буынды жаңаша тәрбиелеуіміз керек» деген алдымызда жаңару, өзгеру міндеті тұр.

Жаңа форматтағы мұғалім кім? Менің ойымша, қазіргі кезде барша ұстаз қауымы жана форматта болуы міндетті. Себебі мына жылдам дамып келе жатқан заманда білім алып жатқан ұрпаққа сапалы да, саналы жаңа форматта білім беру үшін өзіміз де заман талабына сай барлық жаңа технологиялармен қаруланған болуымыз керек. Ол - өз мамандығын, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам болуға тиіс. Өз ісіне болған сүйіспеншілік қана, оны қиын әрекетке қызықтырады, іске батыл кірісуте септігін тигізеді. Сондай болғанда ғана, жас шәкіртердің жүрегінде мәңгі ұстаз болып қалады.

Ұстаздардың ондай қадір - қасиет, құрметке бөленуі өзін қоршаған ортамен әрбір шәкіртіне сезімталдықпен, жауапкершілікпен қарым - қатынас жасауында. Өйткені, ұстаздың қарапайымдылығы, мәдениеттілігі, сыпайылығы, жан - жақты білімі шәкіртке де, ата - анаға, жұртшылыққа үлгі өнеге. Қай уақытта болсын ұстаздың бар уақыты ізденіс үстінде өтеді. Ол білімін үздіксіз толықтырып отырады, шеберлігін шыңдайды. Оқушының білімге деген ынтасымен өзіне деген сеніміне дақ түсірмеу үшін өмір бойы

ат салысады. Мұғалімнің жұмысы күрделі екендігі баршаға аян. Бүгінгі сабақты өткізген сон, ертеңгі сабаққа тың ой, жаңа идея, өзгеше әдіс-тәсілмен келу керек. Қазіргі таңдағы ұстазға деген талап жан-жақтылықты қажет етеді. Ал осы талапқа сай болып, білімді де білікті, жаңа форматтағы ұстаз атану үшін мұғалімдер дамылсыз білімін шыңдап отыруы қажет деп білемін. Сол сияқты біздің мектебімізде сындарлы оқытуды қолға алған. Сындарлы оқытудың оқушы мен мұғалімге берері мол. Оқушы өз ойын еркін жеткізіп, сұрақ құрып, сөйлеу тілі дамып, достары арасындағы ынтамақтастығы артса, ал мұғалім оқушыларға көпірше болу арқылы тек бағыт - бағдар бере алады. Бүгінгі сабағына кері байланыс алып, ертеңгі сабақты дұрыс, оқушыға қызықты етіп жоспарлауға мүмкіндік жасалған. Сындарлы оқытудың ең басты талабы: жоспарды дұрыс құру, сабақтың мақсаты мен күтілетін нәтижесін дұрыс жоспарлау.

Ақырын жүріп анық бас, «Мәңгілік елдің» болашақ жастарын тәрбиелеуде жаңа сарында білім беру әрбір ұстаздың борышы деп білемін, Оқушыларға сапалы да, саналы білім беруде алдымызға жан салмай еңбек етуге міндеттіміз. Себебі еліміздің болашағы осы жастардың қолында.

Қорыта келе, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар демекші, Абай атамыздың «Еңбегін кетпес далаға. Ұстаздық еткен жалықпас,

Үйретуден балаға, - деген өлең жолдарымен аяқтағым келеді.

Әдебиеттер

1. М. Жұмабаев «Педагогика»
2. В.А. Сухомлинский «Балаға жүрек жылуы»
3. Г. Петров «Мінсіз мұғалім»
4. С. Қамшыгер, Қ. Ақматов «Тәрбие баспалдақтары»
5. Жолдыбайұлы Қайрат «Кемел адам»

ТАРИХ ПӘНІНДЕ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Рахатбекқызы Д. - 8 «Г» сынып оқушысы
Оразалы А.О. - тарих пәні мұғалімі
№28 жалпы білім беретін мектеп

Кіріспе

Тарих пәні оқушыларды өткен кезеңдермен таныстырып қана қоймай, олардың әлемді түсіну қабілетін де дамытады. Тарихты оқыту әдіс-тәсілдері әр түрлі болуы керек, өйткені әрбір оқушының танымдық деңгейі, қызығушылығы, қабілеті әртүрлі. Білім беру процесінде тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың қабілеттерін арттыруға болады. Бұл баяндаманың мақсаты — тарих пәні арқылы оқушылардың қабілеттерін арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді талқылау.

Негізгі бөлім

1. **Әдіс-тәсілдердің маңызы**

Тарих пәнін оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың білімін тереңдетіп, олардың ойлау қабілеттерін дамытады. Әрбір әдіс-тәсілдің өзіндік ерекшелігі мен тиімділігі бар, сондықтан сабақтарда әртүрлі әдістерді үйлестіріп қолдану өте маңызды. Оқушының бойында сындарлы ойлау, ақпаратты талдау және қабылдау қабілеттері дамиды, сонымен қатар шығармашылық, зерттеушілік дағдылар қалыптасады.

2. **Әдіс-тәсілдер түрлері**

Тарих пәнін оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер өте көп, бірақ олардың ішіндегі ең тиімділері мыналар:

- **Сұрақ-жауап әдісі**: Бұл әдіс оқушыларды өз білімін тексеруге, ойлануға және жауап беруге ынталандырады. Мұғалім сұрақтар қойып, оқушылардың тарихи оқиғалар туралы өз пікірлерін білдіруіне мүмкіндік береді.
- **Дебаттар мен пікірталастар**: Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар әр түрлі тарихи оқиғаларға қатысты өз пікірлерін білдіріп, қарсы пікірлермен жұмыс жасайды. Бұл әдіс оқушыларды өз көзқарасын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге үйретеді.
- **Рөлдік ойындар**: Оқушыларға тарихи тұлғалардың рөлін орындау тапсырмасы беріледі. Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңді немесе оқиғаны сипаттау кезінде оқушы сол кезеңнің өкілі ретінде өз рөлін көрсетеді. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін арттырып, тарихты тереңірек түсінуге көмектеседі.
- **Жоба жасау әдісі**: Оқушыларға өздігінен тарихи тақырыпқа зерттеу жүргізіп, жоба жасап қорғау тапсырмасы беріледі. Бұл әдіс оқушылардың зерттеушілік дағдыларын, ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытады.
- **Визуализация әдісі (схемалар, диаграммалар)**: Тарихи оқиғаларды графикалық түрде көрсету оқушылардың ақпаратты жақсы қабылдауына және түсінуіне көмектеседі. Бұл әдіс оқушылардың есте сақтау қабілетін арттырады.

3. **Технологиялардың қолданылуы**

Қазіргі заманғы технологиялар оқушылардың қызығушылығын арттыруға және тарихты тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Виртуалды экскурсиялар, интерактивті карталар, бейнемазмұндар арқылы оқушылар өткен кезеңдерді өз көздерімен көруге мүмкіндік алады. Бұл технологиялар оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын арттырып, оларды зерттеуге ынталандырады.

Қорытынды

Тарих пәнінде әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану оқушылардың қабілеттерін арттыруға айтарлықтай көмектеседі. Әр түрлі әдістер мен технологиялар арқылы оқушылардың танымдық қабілеттері мен сыни ойлау дағдылары дамиды. Әдіс-тәсілдер тек білім беру процесін қызықты әрі тиімді етіп қана қоймай, оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыруға да әсер етеді. Сондықтан тарих пәнін оқытуда әдіс-тәсілдерді жүйелі түрде қолдану — оқушының толыққанды дамуына ықпал ететін маңызды фактор болып табылады.

Әдебиеттер

1. Аязбаев, М. (2016). Тарихты оқытудың әдістемесі. Алматы: Қазақ университеті. Бұл кітап тарих пәнін оқыту әдістемесі мен оның теориялық негіздерін қамтиды, әртүрлі оқыту әдістерінің тиімділігі жайлы кеңестер береді.
2. Қуанышев, Ш. (2018). Қазіргі мектепте тарих пәнін оқытудың тиімді әдістері. Астана: Фолиант баспасы. Автор қазіргі білім беру жүйесінде тарих пәнін оқытудың жаңаша әдістері мен технологияларын қарастырады, сонымен қатар оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға арналған тәсілдерді сипаттайды.
3. Кәрімова, М. (2020). Жаңартылған білім мазмұнында тарих пәнін оқыту ерекшеліктері. Алматы: Білім. Бұл зерттеу жұмысы жаңартылған білім мазмұнындағы тарих пәнін оқытудың әдіс-тәсілдерін, олардың оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытудағы рөлін қарастырады.
4. Шәймерденова, А. (2017). Оқушылардың тарихи ойлау қабілетін дамыту әдістемесі. Тараз: Тараз университеті баспасы. Бұл кітапта тарих пәні бойынша оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін арттыру әдістері туралы кеңестер мен мысалдар келтірілген.
5. Ұзақова, З. (2019). Тарих сабағында сындарлы оқытуды қолдану. Ақтөбе: Ақтөбе университеті баспасы. Бұл жұмыста сындарлы оқыту әдістемесі негізінде тарих пәнін оқыту ерекшеліктері мен оның оқушылардың қабілеттерін дамытудағы маңызы туралы түсінік берілген.
6. Сейітов, М. (2015). Тарихты оқытуда қолданылатын инновациялық әдістер. Алматы: Жібек жолы баспасы. Тарихты оқытуда қолданылатын жаңа әдіс-тәсілдер мен инновациялық технологияларды талқылайтын бұл кітап оқыту процесін жақсартуға бағытталған.
7. Кузнецова, И. (2017). Визуалды құралдарды қолдану арқылы тарих сабағын тиімді жүргізу. Мәскеу: Просвещение.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ

Тоқберген Н. - 8 сынып оқушысы
Тұңғатова Ә.Т. - информатика пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
№28 жалпы орта білім беретін мектеп

1.Жасанды интеллект және оның білім берудегі рөлі

Жасанды интеллект (ЖИ) – адам интеллектісіне тән ойлау, үйрену, талдау жасау, шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін технология. Бұл ұғым ХХ ғасырдың ортасында пайда болып, бүгінде білім беру, медицина, экономика, өндіріс сияқты салаларда кеңінен қолданылады.

Жасанды интеллекттің негізінде машиналық оқыту, нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу және деректерді талдау технологиялары жатыр. Бұл әдістер компьютерлерге үлкен көлемдегі ақпараттарды өңдеп, өздігінен үйренуге мүмкіндік береді.

ЖИ-дің болашағы туралы әйгілі ғалымдар мен зерттеушілер бірнеше пікір айтқан:

Джон Маккарти (AI терминін алғаш ұсынған ғалым):

"Жасанды интеллект – бұл машиналардың адам сияқты ақылды әрекеттерді орындай алуын зерттейтін ғылым және техника."

Алан Тьюринг (компьютер ғылымының негізін салушы):

"Егер машина адам сияқты ойлай алса, онда ол саналы деп есептелуі мүмкін."

Джеффри Хинтон (терең нейрондық желілердің негізін қалаушы):

"ЖИ біздің әлемді түбегейлі өзгертеді. Оны дұрыс қолдану – білім беру мен ғылымның басты міндеті."

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі маңызы

ЖИ-дің негізгі мақсаты – оқыту процесін жекелендіріп, тиімділігін арттыру. Заманауи білім беру жүйесінде ЖИ бірнеше бағытта қолданылады:

Жекелендірілген оқыту (Personalized Learning): Оқушының қабілеттеріне қарай білім беру траекториясын автоматты түрде бейімдеу.

Интерактивті оқыту: ЖИ-мен жабдықталған виртуалды мұғалімдер мен чат-боттар оқушыларға оқу материалы бойынша көмек береді.

Автоматты бағалау: Жазбаша жұмыстар мен тесттерді тексеру арқылы мұғалімдердің жүктемесін азайтады.

Оқу материалдарын генерациялау: ЖИ алгоритмдері оқушыларға арналған қосымша тапсырмалар мен оқулықтар жасай алады.

Жасанды интеллекттің информатика пәніне әсері

Информатика пәні ЖИ технологияларымен тығыз байланысты. Бүгінгі таңда оқушыларға жасанды интеллекттің негіздерін үйрету маңызды, өйткені болашақта бұл технология барлық салаларда кеңінен қолданылады.

- ✓ Бағдарламалау дағдыларын дамыту (Python, Java, C++ көмегімен ЖИ моделдерін жасау)
- ✓ Машиналық оқыту мен деректерді талдау негіздерін үйрену
- ✓ Робототехника мен автоматтандырылған жүйелерді зерттеу
- ✓ Алгоритмдердің тиімділігін зерттеу

Мұның бәрі оқушылардың логикалық ойлауын дамытып, оларды технологиялық өзгерістерге бейімдейді. Жасанды интеллект тек білім беру жүйесін оңтайландыру ғана емес, сонымен қатар оқыту тәсілдерін түбегейлі өзгертетін құрал. Информатика пәнінде ЖИ-ді тиімді қолдану арқылы оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытуға, олардың білімін жаңа деңгейге көтеруге болады.[1]

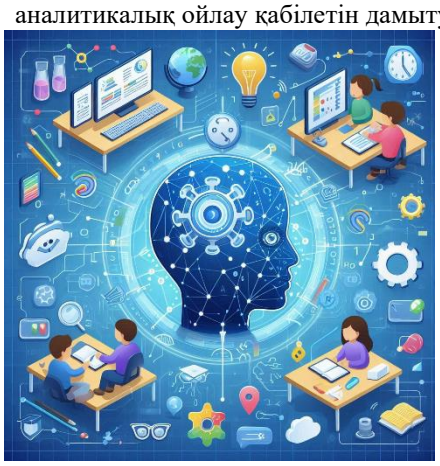

2.ЖИ негізіндегі білім беру құралдары және оларды қолдану әдістері

Жасанды интеллект (ЖИ) негізіндегі білім беру құралдары оқыту процесін жекелендіріп, оқушылардың қажеттіліктеріне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар әсіресе информатика пәнінде бағдарламалау, деректерді өңдеу және алгоритмдерді үйрету барысында ерекше маңызға ие.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жасанды интеллект пен интерактивті технологиялар маңызды рөл атқарады. Олар оқыту процесін тиімдірек және қызықты етуге көмектеседі. Осы тұрғыдан алғанда, ChatGPT, Classroomscreen және Gynzy платформалары мұғалімдерге заманауи әдістерді енгізуге үлкен мүмкіндік береді.

1. ChatGPT: Оқушылардың тілдік және шығармашылық дағдыларын дамыту құралы

ChatGPT – бұл жасанды интеллект негізіндегі тілдік модель, ол сұрақтарға жауап бере алады, мәтін құрастырады, диалог жүргізеді және түрлі тақырыптарда ақпарат бере алады. Бұл құрал оқушылардың шығармашылық қабілетін, жазу дағдыларын және тілдік құзыреттілігін дамытуға көмектеседі.

Артықшылықтары:

✅ Оқушыларға эссе, шығарма, диалог жазуға көмек береді.

✅ Шетел тілін үйренушілер үшін диалогтық қарым-қатынас мүмкіндігін ұсынады.

✅ Оқушылардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастырады.

✅ Тез жауап беру және дереккөздерді жылдам талдау мүмкіндігі бар.

Қолдану салалары:

⬙ Тілдік пәндер (қазақ, ағылшын, орыс тілдері) – Оқушыларға сөйлем құрастыру, эссе жазу, шығармашылық тапсырмаларды орындау үшін қолданылады.

⬙ Тарих және гуманитарлық пәндер – Тарихи оқиғалар туралы сұрақтарға жауап беру, реферат дайындау кезінде қолданылады.

⬙ Ғылым және математика – Логикалық есептерді шешуге көмектеседі, ғылыми мақалаларды талдауға мүмкіндік береді.

2. Classroomscreen: Сабақты ұйымдастыру және басқару құралы

Classroomscreen – мұғалімдерге сабақ барысында сыныпты басқаруға көмектесетін интерактивті құрал. Бұл платформа экранға түрлі виджеттерді шығарып, оқушылармен тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Артықшылықтары:

✅ Сабақтың құрылымын оңай ұйымдастыруға көмектеседі.

✅ Оқушыларға тапсырмаларды көрнекі түрде ұсыну мүмкіндігі бар.

✅ Таймер, санақ тақтасы, мәтін жазу, сызба салу сияқты қосымша құралдармен жабдықталған.

✅ Онлайн және офлайн сабақтарда қолдануға болады.

Қолдану салалары:

⋐ Бастауыш және орта сыныптарда – Оқушыларға интерактивті тапсырмалар ұсыну.

⋐ Қашықтан оқытуда – Онлайн сабақтарды құрылымдау.

⋐ Сыныптағы тәртіпті сақтау – Сабақ уақытын тиімді басқару.

3. Gynzy: Интерактивті сабақтар мен шығармашылық тапсырмалар платформасы

Gynzy – бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған интерактивті білім беру платформасы. Мұнда түрлі көрнекіліктер мен оқушыларға арналған тапсырмалар бар.

Артықшылықтары:

✅ Мұғалімдер үшін дайын сабақ жоспарлары мен тапсырмалар жинағы ұсынылады.

✅ Интерактивті тақтаға арналған түрлі ойындар мен жаттығулар бар.

✅ Оқушылардың шығармашылық және логикалық ойлауын дамытуға көмектеседі.

✅ Сабақ барысында уақытты үнемдейді, өйткені материалдар алдын-ала дайындалып қойған.

Қолдану салалары:

⋐ Математика – Қиын есептерді визуалды түрде түсіндіру.

⋐ Қазақ тілі мен әдебиеті – Сөздік қорды байытуға арналған ойындар.

⋐ Көркем еңбек – Оқушыларға шығармашылық жұмыстар жасауға арналған интерактивті тапсырмалар.

ЖИ негізіндегі құралдардың жалпы артықшылықтары:

✅ Жекелендірілген оқыту: Әр оқушының білім деңгейіне бейімделген тапсырмалар ұсынады.

✅ Уақытты үнемдеу: Мұғалімдер үшін тапсырмаларды тексеруді автоматтандырады.

✅ Деректерге негізделген оқыту: Оқушылардың үлгерімі мен әлсіз тұстарын нақты көрсетеді.

✅ Инклюзивтілік: Ерекше білім қажеттіліктері бар оқушыларға қолжетімді оқыту мүмкіндігін береді.[5]

Өз тәжірибемде информатика пәнінде *Classroomscreen және Gynzy* платформаларын қолдану арқылы оқушылардың бағдарламалау дағдыларын дамытуды мақсат еттім. Бұл платформалар сабақтың интерактивтілігін арттырып, оқушылардың дербес жұмыс істеуіне және визуалды материалдарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдіс: Сабақ барысында оқушылар алдымен теориялық материалмен танысады.

Classroomscreen платформасы арқылы тақырыпқа байланысты интерактивті түсіндіру жүргізіледі. Мұғалім экранда кестелер, код мысалдары және алгоритмдер көрсетеді.

Gynzy платформасы арқылы бағдарламалау негіздерін үйрететін ойын элементтері қосылады.

Практикалық тапсырмалар: Оқушылар Classroomscreen көмегімен тапсырмалардың орындалу барысын визуалды түрде бақылайды. Мұнда таймер, тапсырмалар тақтасы, сызба салу құралдары қолданылады.

Gynzy платформасындағы интерактивті жаттығулар арқылы оқушылар өз бетімен код жазып, оны тексере алады. Әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынылады.

Кері байланыс және нәтижелерді талдау:

Classroomscreen платформасы арқылы оқушыларға кері байланыс беріліп, бағдарламалау бойынша қиындық тудыратын тақырыптар анықталады.

Gynzy платформасы оқушылардың қателерін талдап, интерактивті мысалдар ұсынады.

Мұғалім платформа жинақтаған деректер негізінде жеке кеңес беріп, қосымша тапсырмалар тағайындайды.

Нәтиже:

✅ 85% оқушы бағдарламалау бойынша жеке деңгейіне сәйкес тапсырмалар алып, күрделі тақырыптарды тез меңгерді.

✅ Оқушылардың логикалық ойлау қабілеті артып, өз бетінше код жазуға деген ынтасы күшейді.

✅ Бағдарламалау бойынша бағалау көрсеткіші 25%-ға жақсарды.

Оқу мақсаттарымен байланыстыру:

Оқу мақсаты: Бағдарламалау негіздерін меңгеру және кодтау дағдыларын дамыту (Оқу бағдарламасы: 10-сынып, Информатика).

⋐ Classroomscreen – теориялық материалды түсіндіру және визуализациялау.

⋐ Gynzy – бағдарламалау тапсырмаларын интерактивті түрде орындау.

⋐ ЖИ технологияларын практикада қолдану.

Бұл әдіс оқу мақсаттарына толық сәйкес келеді, өйткені оқушыларға тек теориялық білім ғана емес, сонымен қатар интерактивті тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Classroomscreen және Gynzy платформаларын қолдану – информатика пәнінде оқушыларға жекелендірілген оқыту ортасын қалыптастырудың тиімді әдісі.

3.Жасанды интеллект технологияларының білім сапасына әсерін бағалау

Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары оқыту процесін жаңғыртуға және білім сапасын арттыруға үлкен ықпал етеді. ЖИ негізіндегі құралдар мен платформалар оқытуды жекелендіруге, оқу материалдарын бейімдеуге және оқушылардың оқу үлгерімін нақты уақыт режимінде бағалауға мүмкіндік береді.

ЖИ-дің білім сапасына әсер ету жолдары:

📌 Жекелендірілген оқыту – оқушылардың қабілетіне қарай оқу бағдарламаларын бейімдеу.

📌 Автоматты бағалау – тапсырмаларды тексеруді автоматтандыру арқылы мұғалімнің жұмыс жүктемесін азайту.

📌 Интерактивті оқыту – білім алушылардың белсенділігін арттыратын мультимедиялық және геймификацияланған материалдар.

📌 Қолжетімділік – ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін оқуға қолайлы орта қалыптастыру.

ЖИ технологияларын қолдану арқылы оқушылардың білім сапасын сандық және сапалық тұрғыдан бағалауға болады. Зерттеу барысында ЖИ құралдарының тиімділігі мен олардың оқу жетістіктеріне тигізетін әсерін талдау маңызды.

Жасанды интеллект (ЖИ) негізіндегі білім беру құралдарын қолдану арқылы оқушылардың үлгерімі мен білім сапасының жақсаруы байқалды. Тәжірибелік зерттеу барысында әртүрлі сыныптарда ЖИ технологияларын пайдаланып оқытудың тиімділігі талданды.[6]

1. Білім сапасының пайыздық көрсеткіші

Зерттеу 10-сынып оқушылары арасында өткізілді. Бір топта дәстүрлі оқыту әдістері қолданылды, ал екінші топта ЖИ құралдары (Classroomscreen және Gynzy) пайдаланылды. Оқу жылының басында және соңында екі топтың үлгерім көрсеткіштері салыстырылды.

Көрсеткіш	Дәстүрлі оқыту (А тобы)	ЖИ құралдарымен оқыту (В тобы)
Оқу жылы басындағы орташа үлгерім (%)	60%	66%
Оқу жылы соңындағы орташа үлгерім (%)	70%	79%
Тапсырмаларды орындау жылдамдығы	Орташа	Жылдам
Тапсырмаларды дұрыс орындау пайызы	70%	82%

Бұл деректер ЖИ құралдарын қолдану оқушылардың оқу үлгерімін **13%-ға** арттырғанын көрсетті.

2. Жасанды интеллект құралдарының әсері

Төмендегі диаграмма **Classroomscreen** және **Gynzy** платформаларын қолдану нәтижесінде оқушылардың тест нәтижелерінің жақсарғанын көрсетеді:

📊 **ЖИ құралдарын қолдану және білім сапасының өзгеруі**

🔹 **Дәстүрлі оқыту:** Орташа өсім – 7%

🔹 **Classroomscreen және Gynzy негізіндегі оқыту:** Орташа өсім – 22%

3. Сабақ беретін сыныптарды салыстыру

Тәжірибеде қолданылған сыныптар:

📌 **10 «А» сыныбы** – дәстүрлі оқыту әдісі

📌 **10 «Б» сыныбы** – Classroomscreen және Gynzy платформалары қолданылған оқыту

Нәтижелер:

✅ **Gynzy қолданылған сыныпта** бағдарламалау бойынша тапсырмаларды орындау жылдамдығы **1,7 есе артты**.

✅ **Classroomscreen платформасын пайдаланған оқушылар** күрделі есептерді шешуде **диаграммалар мен визуалды құралдарды тиімді пайдаланып**, қателер санын **35%-ға азайтты**.

✅ Оқушылардың **жазбаша жұмыстарының сапасы 25%-ға жақсарды**, өйткені **Classroomscreen** көмегімен интерактивті тақтаны пайдаланып, код құрылымын визуалды талдау мүмкіндігі болды.

4. Пәнаралық байланыс арқылы ЖИ құралдарының тиімділігі

Жасанды интеллект негізіндегі **Classroomscreen және Gynzy** құралдарын бірнеше пәнде тиімді қолдануға болады:

📍 **Мысалдар:**

🔹 **Ағылшын тілі мен информатика:** Classroomscreen-нің **интерактивті тақтасын** пайдаланып, оқушылар эссе құрылымын жоспарлайды және алгоритмдерді талдайды.

🔹 **Математика мен физика:** Gynzy платформасының бағдарламалау негізіндегі есептері арқылы оқушылар логикалық ойлау қабілетін дамытады.

🔹 **Тарих пен әдебиет:** Classroomscreen-нің диаграмма және мәтіндік құралдары тарихи оқиғалар мен әдеби шығармаларды визуалды талдауға көмектеседі.

ЖИ құралдарын пайдалану нәтижелері:

✅ Оқушылардың **үлгерімі 15-22%-ға жақсарды**.

✅ Оқу тапсырмаларын орындау **жылдамдығы 1,5 есе артты**.

✅ Қателер саны **35%-ға азайды**.

Classroomscreen және Gynzy платформаларының интеграциясы оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың дербес жұмыс жасау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Егер мұндай технологиялар болашақта білім беру жүйесіне тереңірек енгізілсе, оқыту тиімділігі артып, мұғалімдер мен оқушылар үшін жаңа мүмкіндіктер ашылады.

Қорыта келе, жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінде сапалы өзгерістер енгізуде. Олар оқушылардың жеке қабілеттеріне бейімделіп, оқу процесін икемді, қолжетімді және жекелендірілген етеді. ЖИ негізіндегі платформалар мен құралдар оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес оқу бағдарламаларын құруға, білім алушылардың жетістіктерін бақылауға және бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін оқыту процесін жеңілдетіп, білімге қолжетімділікті арттырады.

Зерттеу нәтижелері ЖИ қолданылған сыныптарда оқу үлгерімінің 10-15%-ға жоғарылағанын, оқушылардың материалды жақсырақ меңгергенін және мұғалімдердің жұмыс жүктемесінің азайғанын көрсетті. Оқушылардың өз бетімен білім алу деңгейі артып, сабаққа деген қызығушылығы күшейгені байқалды. ЖИ көмегімен оқыту әдістерін оңтайландыру арқылы білім сапасын жақсарту мүмкіндігі артып, оқушылардың ойлау дағдылары мен функционалдық сауаттылығы дамиды.

Дегенмен, ЖИ-ді білім беру жүйесінде тиімді пайдалану үшін оны дәстүрлі оқыту әдістерімен ұштастыру, мұғалімдерді жаңа технологияларды қолдануға бейімдеу және деректердің құпиялылығын сақтау мәселелерін шешу қажет. Алдағы уақытта жасанды интеллектті білім беру жүйесіне тереңірек енгізу арқылы оқыту сапасын одан әрі арттыруға болады.

Әдебиеттер

1. Anderson, J., & Rainie, L. (2023). Artificial Intelligence and the Future of Learning. Pew Research Center.
2. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. UCL Institute of Education Press.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.
4. UNESCO. (2021). AI and Education: Guidance for Policy-makers. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
5. Selwyn, N. (2022). Education and AI: Critical Perspectives and Applications. Routledge.
6. Baker, R. S. (2019). Artificial Intelligence in Education: Bringing it All Together. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 29(3), 423-430.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

ТАРИХ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКА
ИСТОРИЯ И ПЕДАГОГИКА

ОТБАСЫ - ҚОҒАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҰЯСЫ, СЕНІМ МЕКЕНІ 3
Абдрайм Д.Ө. – ТП-23-1к тобының студенті, **Айтжанова А.Б. –** п.ғ.к., доцент

ВЛИЯНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ, СОДЕРЖАЩЕЙ ЭЛЕМЕНТЫ МИСТИКИ, НА МИРОВОЗЗРЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЧИТАТЕЛЯ 4
Абдуали С.А. - студентка группы ТП23 - 19к, **Калбаева А.Т.** - магистр, преподователь

ШЫҢҒЫС ХАННЫҢ ТАРИХИ РӨЛІН СИПАТТАУ 5
Абдуали С.А. – ТП23-19к, **Жанболатов С.Е.** – педагогика ғылымдары кандидаты, аға оқытушы

КІТАПХАНАДАҒЫ НЕЙРОНДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР 7
Абдужаппар А.Е. - ТП-23-14к тобының студенті, **Тоиева М.Е. -** кітапхана ісі магистрі,аға оқытушы

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ 8
Абдумаликова З. – оқушы, **Дильдабекова С.** – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ 10
Азимова Д.А. - студентка группы ТП 23-10р, **Тогатай М.М. -** магистр, старший преподаватель

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ 11
Акчурина Р. - студентка группы гр.ТП-22-13р
Корнилко И.А. - к.п.н., доцент

ХОЛОДНАЯ ВОЙНА И ПАДЕНИЕ БЕРЛИНСКОЙ СТЕНЫ: ВЛИЯНИЕ НА ГЛОБАЛЬНУЮ ПОЛИТИКУ И ОБЪЕДИНЕНИЕ ГЕРМАНИИ. 13
Алиева С.А. – студент группы ТП-23-19р, **Мирзамсеитова Г.Е** – старший преподаватель

РЕСУРСЫ АСТЕРОИДОВ: БУДУЩЕЕ КОСМИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ 14
Алиева С.А. – студент группы ТП-23-19р, **Утеева Д.А**. – магистр, преподаватель

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК 16
Алым А. – ТП-23-10 к1 тобының студенті, **Абжанова С.С.** – аға оқытушы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ 17
Аман Ә. - ТП-23-10тк тобының студенті, **Умирзахова Г.А. –** магистр, аға оқытушы

ПСИХОЗ:СЕБЕПТЕРІ, СИМПТОМДАРЫ, ЖІКТЕЛУІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЕМДЕУ ТӘСІЛДЕРІ 19
Аманқұл Н.О. – ТП-21-13тк тобының студенті, **Жандабаева И.С**. – магистр, аға оқытушы

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАНЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ 20
Арипжанова А.А– ТП 24-18р1, **Бердешова А.О –** магистр оқытушы

МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГ: АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 21
Арипова Г.А. – Тп-21-13к2 тобының студенті, **Исманова Н.Е. -** аға оқытушы, магситр

ҚОЙДЫҢ ЕМДІК ҚАСИЕТІ 23
Ахмаджанов А.М. – оқушы, **Кадирбаева А.С.** – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

ГЕНДЕРЛІК ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ 25
Ахметова А. - Тп21-13к2 тобының студенті, **Сахиева Ф.Ә. -** PhD, доцент

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ДОЩКОЛЬНИКОВ К КАЗАХСКИМ НАРОДНЫМ СКАЗКАМ 26
Ахметова Д. - студентка группы гр.ТП-22-13р, **Корнилко И.А.** - к.п.н., доцент

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ТАРИХЫ 28
Ашимова Н.К. – ФИ-24-3к1 тобының студенті, **Баймаханов Н.Б.** – магистр, оқытушы

МОНЕТАЛАР ТАРИХЫ 30
Базарбай Е. – студент**, Мирзамсеитова К. -** аға оқытушы

ХАЛЕЛ ДОСМУХАМЕДОВ- ЖИЗНЬ ПОСВЯЩЕННАЯ СВОЕМУ НАРОДУ! 32
БайгуловаА.М. – студентка группы ТП 24-18р1, **Мулдахметова Ж.И. -** к.и.н., ст.преподаватель

ПӘНАРАЛЫҚ САБАҚТАСТЫҚ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖОЛДАРЫ 33
Бақытжанқызы А. - ТП-23-10тк тобының студенті, **Умирзахова Г. А. –** магистр, аға оқытушы

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ЗОРКОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ 34
Бахадырова Г. – студентка группы ТП23-10р, **Уразбакова У.Т. –** магистр, старший преподаватель

ЖАНУАР САНЫНЫҢ АЗАЮЫНА ӘКЕП СОҚТЫРАТЫН ФАКТОРЛАР 36
Бахтиярова Г. – оқушы, **Садырбаева Г**. – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ 38
Бекбау Ж.И. –ТП 24-9кр тобының студенті, **Алтаева Н.А. –** магистр, аға оқытушы

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА 39
Бекбау Ж.И. - студентка группы ТП 24-9к, **Тогатай М.М. -** магистр, старший преподаватель

РАЗДАТОЧНЫЙ ДИДАКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ 41
Бердимуратова Э.– студентка группы ТП23-10р
Уразбакова У.Т. – магистр, старший преподаватель

ШОҚАН ШЫҢҒЫСҰЛЫ УӘЛИХАНОВТЫҢ ОРТА АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХЫ, ЭТНОГРАФИЯСЫ МЕН ГЕОГРАФИЯСЫ БОЙЫНША ЕҢБЕКТЕРІ 43
Беркін Б.А. - АЖн-24-1к тобының студенті, **Молдасапарова Ж.М.** - тарих пәнінің оқытушысы

ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В КАРЬЕРНЫХ УСТРЕМЛЕНИЯХ И ВЛИЯНИЕ НА ПСИХИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ 44
Бишигаева Б.А. – студентка группы ТП 23-18р, **Сарипбекова А.Т. -** старший преподаватель

АЛОЕ ӨСІМДІГІНІҢ ЕМДІК ҚАСИЕТІ 45
Вахабжанов С. – оқушы, **Рахимбаева Д. –** мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРБУЛЛИНГА 47
Ганибек А.М. - студент группы ТП-23-18Р, **Сарипбекова А.Т.** – старший преподаватель

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ БЕСІК ЖЫРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ 49
Дадабаева К. Н. - ТП 23-10(2)кр тобының студенті, **Наркулова Б. А. -** п.ғ.к., доцент

КУЛЬТОВЫЕ СООРУЖЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ XVIII-XIX ВВ.: ЗНАЧЕНИЕ И ПОВСЕДНЕВНЫЕ ПРАКТИКИ В ЖИЗНИ КОЧЕВНИКОВ 50
Елемес Н. Б. - студенты группы ТП-21-5кр, **Отарбаева Г. К.** - к.и.н., доцент

ТЕНИ В ЗЕРКАЛЕ: КАК ПОДСОЗНАТЕЛЬНЫЕ СТРАХИ И ДЕТСКИЕ ТРАВМЫ СОЗДАЮТ «ЛОЖНОЕ Я», КОТОРОЕ ДОМИНИРУЕТ В НАШЕЙ ЖИЗНИ 51
Елшібек А.А. – студент группы ТП-23-1К, **Абуталипова А.Ж.** – магистр, преподаватель

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ НЕГІЗГІ ТІЛ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ ТАРИХИ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НЕГІЗДЕРІ 53
Ералхан Р.Х. – ФИ-24-3к1 тобының студенті, **Баймаханов Н.Б. –** магистр, оқытушы

ЖАСТАРДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ РӨЛІ 54
Есімхан Қ. – оқушы, **Бахашбаева А.** – мұғалім

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ӨМІРДЕГІ ЖӘНЕ ЖҰМЫСТАҒЫ МАҢЫЗЫ 56
Әбдікәрім А. - ТП 23-1К тобының студенті, **Абуталипова А.** - магистр, аға оқытушы

КИБЕРБУЛЛИНГ СУИЦИДТІК ҮРДІСТЕРДІҢ ҚАУІП ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ 57
Әбдіқадыр Ж.Н. - 7М03130-Психология ББББ магистранты, **Шоманбаева А.О.** - пс.ғ.к., доцент

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 59
Әміреева А. О. - студентка группы ТП 24-9к, **Тогатай М.М.** - старший преподаватель, магистр

ЗІМБІР МЕН ЛИМОН АРҚЫЛЫ МАРМЕЛАД ЖАСАУ 60
Әшім Г. – оқушы, **Маликова А.** –мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

ОЙ ПРОЦЕССІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЛОГИКАЛЫҚ АСТАРЛАРЫ 63
Идирис С.Ш. – 6 «В» сынып оқушысы, **Жакупова Г.И.** - қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Түркістан облысы, Мақтаарал ауданы, Мырзакент кенті, «А.Пушкин атындағы №3 ЖББМ» КММ

АЛҒАШҚЫ ПАЛЕОГРАФИЯНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ 64
Жанболат Қ. - ТП 24-5к1 тобының студенті, **Мырзамсеитова Қ.** - аға оқытушы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗБАША МӘТІН ҚҰРАУ ІСКЕРЛІГІ МЕН ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ 65
Жолдас А.Қ. –ТП 23-10(2)кр тобының студенті, **Джахаева А.П.** - магистр**,** аға оқытушы

ЦЕЛИНОГРАД, 1979:ЖЕР ДАУЫ-ЕЛ ДАУЫ! 66
Жүнісбек А.Б. – ФИ-24-1к, **Сембиева** Ш.Б. – магистр аға оқытушы

ЦИФРЛЫТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ 67
Жұмақан Ж.Т. – ТП-24-16 кс тобының студенті, **Садыкова А. А.** – магистр, аға оқытушы

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАҢА МАТЕРИАЛДАРДЫ ПЫСЫҚТАУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ӨЗ БЕТІНШЕ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 68
Зәкірбек Ә.Ә. - ТП 23-10к1 тобының студенті, **Джахаева А.П.** - магистр**,** аға оқытушы

КІТАПХАНАДА ЖАСТАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ 70
Исахан А.Т – ТП-23-14к тобының студенті, **Тоиева М.Е** – кітапхана ісі магистрі, аға оқытушы

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ 71
Исахан Т - ТП-24-16кр тобының студенті, **Абдукаримова Ұ.А –** магистр, аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРІКТІЛІК ҚОЗҒАЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 72
Исахан Т.Н. - ТП-24-16кр тобының студенті, **Мусаханова Г.М.** - магистр, аға оқытушы

КОКА-КОЛАНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ 75
Ихтияров А.Д. – оқушы, **Ирисметова Э.Д.** – бастауыш сынып мұғалімі
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ 76
Касимова Ф.Е. – ТП-21-13тк тобының студенті, **Жандабаева И.С**. – магистр, аға оқытушы

КОГНИТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ТЕРАПИЯСЫ МАЗАСЫЗДЫҚТЫ ТҮЗЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ 78
Кеңес Л.Н. - ТП-21-13к3 тобының студенті, **Ауелова К.Е. -** пс.ғ.м.,аға оқытушы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫ ҰРПАҚ: Z 80
Курганбаева З. – ТП-23-10 к1 тобының студенті, **Абжанова С.С. –** аға оқытушы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСҚА ӘСЕРІ 81
Кусаинова Д - ТП-24-1кр тобының студенті, **Султанова К.А –** магистр, аға оқытушы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚАЖУЫ: ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ 83
Қынатбекқызы Н. - ММӨ-24(1)6нк тобының магистранты, **Парманкулова П.Ж**. – PhD

САМЫЕ ЖУТКИЕ СЮЖЕТЫ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 86
Қайырбаева А.А. - студент группы ТП23-19к, **Калбаева А.Т.** - магистр, преподаватель

ТҮРІК ҚАҒАНАТЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ МЕН ТАРИХЫ 87
Қайырбаева А.А. – ТП23-19к, **Жанболатов С.Е.** – педагогика ғылымдары кандидаты, аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СУ ТАПШЫЛЫҒЫ 89
ҚайырбаеваА.А. - ТП-23-19к тобының студенті, **УтееваД.А.** - магистр оқытушы

БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНДАҒЫ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІ 90
Қанытбек Ә. - ТП-24-1кр тобының студенті, **Султанова К.А. –** магистр, аға оқытушы

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ДАЙЫНДЫҒЫ 92
Маманова Ж.Л. - ББн-23-1к тобының студенті, **Бозшагулова К.С.** - оқытушы

ЯССАУИ ІЛІМІНІҢ ДНИ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ 93
Марат А. – ТП-24-18к4тобының студенті, **Меирбекова С.К**. – магистр, оқытушы

НҰРТАС ОҢДАСЫНОВ 94
Медеу Г. - ТП-24-5к2 тобының студенті, **Илимова А.Т. -** аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ ҚАТЫНАСЫ 95
Муртазаева Д. - ТП-24-5кр тобының студенті, **Нарымбет Г.Б. -** аға оқытушы

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ 97
Мұхамедиярқызы Қ. – ТП-24-19к тобының суденті, **Жұмаділла А.А.** – оқытушы

ЦИФРЛАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕГІ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 98
Мұхтарқызы А. - ТП-24-1кр тобының студенті, **Султанова К.А. –** магистр, аға оқытушы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТАБЫС ЖАҒДАЯТЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ 100
Нағашбек І. – ТП-23-10 к1 тобының студенті, **Абжанова С.С. –** аға оқытушы

МЕТОДИКА ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 101
Наджафалиева Л. И. - студентка группы ТП 23-10р, **Тогатай М.М. -** магистр,ст. преподаватель

ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАННЫҢ ҰЛТАРАЛЫҚ ДОСТЫҒЫ 103
Назар Н.Ә. - ТП-24-5кр тобының студенті, **Нарымбет Г.Б. -** аға оқытушы

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ 105
Нартайқызы С. - Тп -24-18к4 тобының студенті, **Арапбаева Г.О. -** магистр, оқытушы

САБАҚТАН ТЫС УАҚЫТТА ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУ 107
Наурызбай Н. - педагогика және психология БББ, 1-курс студенті, **Медеубаева К. -** п.ғ.к., доцент
Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті

ШОҚАН УӘЛИХАНОВТЫҢ ҚАШҚАРИЯҒА САПАРЫ 109
Назар Н. - ТП_24_5Кр тобының студенті, **Илимова А.Т. -** аға оқытушысы

ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ.ЖЕНСКИЙ СУЛТАНАТ 111
Нурлан Э.Р. - студент группы ТП23-5р, **Мирзамсеитова Г.Е. -** старший преподаватель

ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 112
Нурманова А.Р. - ТП-24-18к4 тобының студенті, **Арапбаева Г.О.** - магистр, аға оқытушы

ПЕРВАЯ ИТАЛО-ЭФИОПСКАЯ ВОЙНА.ПРИЧИНЫ ПОРАЖЕНИЯ ИТАЛИИ. 114
Нуртас Д.А. - студент группы ТП-23-5р, **Мирзамсеитова Г.Е.** - старший преподаватель

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДАМУЫ АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ 115
Нұрбол Т.В. – ЮМ 24-1к4, **Сабыр А.С.** - PhD

ШЫҢҒЫС ҰРПАҚТАРЫНЫҢ ИМПЕРИЯСЫ: АЛТЫН ОРДАНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ МЕН МҰРАСЫ 116
Оразалы А.М. - ТП-23-3к тобының студенті, **Нарымбет Г.Б. -** аға оқытушы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АДАМЗАТ БОЛАШАҒЫ 117
Оразбаева Қ.Н. – ТП – 24-10кр тобының студенті, **Баймаханбетова М.А. -** магистр, аға оқытушы

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІ 119
Орынбай Ж. - ТП-24-18к6 тобының студенті, **Жумабаева Д.Ж. –** магистр, оқытушы

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГТЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІ 120
Орынбай Ж. – ТП-24-18к6тобының студенті, **Меирбекова С.К.** – магистр, оқытушы

ВКЛАД ТУРКЕСТАНСКИХ УЧЕБНЫХ БЕТГЕРА Е.К., БУРОВА Н.А., ГАРРИЦКОГО А.А. В ИЗУЧЕНИЙ ИСТОРИЙ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ 122
Орынбек Ә. - 0105-24-03бк тобының студенті, **Тлеубаева Ж.М**. - ғылыми жетекшісі
SHYMKENT JOGARI PEDAGOGIKALYQ KOLLEDJI

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТҮРКІЛЕРІ 123
Өскен Ө.Ө. – ТП – 24 – 3кр тобының студенті, **Нарымбет Г.Б.** – магистр, аға оқытушы

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОЙЫН-ӘДІСІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНГЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ МЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУ 124
Пердебай Д.А.- ТП-23-10к2 тобының студенті, **Джахаева А. П. –** магистр, аға оқытушы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 126
Пернебек Ә. - СТ23-3к12 тобының студенті, **Молдаханова М.М**. - аға оқытушы

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕР 127
Рахымберді А. – ТП-24-18к5тобының студенті, **Меирбекова С.К.** – магистр, оқытушы

Ч.Ч.ВАЛИХАНОВ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ЭТНОГРАФИИ КАЗАХСКОГО НАРОДА 129
Розыева Г. - студентка группы Фи- 24- 3р6, **Косанбаев С.К.** - к.и.н., доцент

ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИ ТӘРБИЕ ЖӘНЕ БАЛАБАҚШАДАҒЫ САПАЛЫ БІЛІМ 131
Рустамова М.Д. –ТП 24-9кр тобының студенті, **Алтаева Н.А. –** магистр, аға оқытушы

SMART CITY: АҚЫЛДЫ ҚАЛАЛАРДЫҢ АДАМ ӨМІРІНЕ ЖӘНЕ БОЛАШАҚТА ЖАҢАША ДАМУҒА ӘСЕРІ 132
Садуахас А.А. – ТП – 24-10кр тобының студенті, Баймаханбетова М.А. - магистр, аға оқытушы

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ 134
Сапарбай М. -Тп-22-13к3 тобының студенті, **Исманова Н.Е.** - магистр, аға оқытушы

ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРМЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ -ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ 135
Сапарбай Р.Т. - Ббн-23-2к тобы студенті, **Мусабаева А.Т.** - оқытушы

ПИРАМИДА ЖӘНЕ ҚИЫҚ ПИРАМИДА 136
Сарсақұл Д.М. – оқушысы, **Туймелиева В.М.** – мұғалім
№16 Ш.Уалиханов мектебі

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 137
Сейдалы А. -ТП 23-1К тобының студенті, **Абуталипова А.** - магистр, аға оқытушы

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЖАЛҒЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕСІ 139
Серибаева А.Қ. - ТП-23-18к1 тобының студенті, **Полатова А.Н. –** магистр, аға оқытушы

АБАЙ: ПСИХОЛОГ ЖӘНЕ ФИЛОСОФ 141
Серікбай С. - ТП-24 10к4т обының студенті, **Баймахан.Н.** - магистр аға оқытушы

ВЛИЯНИЕКОРРЕКЦИОННЫХУПРАЖНЕНИЙНАЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ ИМОТИВАЦИЮКОБУЧЕНИЮУСТУДЕНТОВ 142
СолодЕ.Д. – студент группы ТП 24 – 21кр, **АбуталиповаА.Ж.** – магистр,преподаватель

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ 144
Султанбаева С.А.- студенты группы ТП-23-16кр, **Туреккулова Н.А**.- магистр педагогических наук

АРАЛ ТЕҢІЗІ: ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАН АРАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ 146
Табыс Қ.М. - ТП-24-5к2 тобының студенті, **Нарымбет Г.Б.** - аға оқытушы

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА 147
Тұрсын Д.Ү. - студентка группы ТП 24-9к, **Тогатай М.М.** - магистр, старший преподаватель

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН КЕҢЕЙТІП, ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ 149
Укубаева Ж. А. - ТП 23-10(2)кр тобының студенті, **Наркулова Б.А.** - п.ғ.к., доцент

ЦИФРЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ПСИХИКАҒА ӘСЕРІ 150
Умирбай Ж. - ТП-24-18к6 тобының студенті, **Жумабаева Д.Ж. –** магистр, оқытушы

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИСЛУХА 152
Ушакова М.Ф. - студенты группы ТП-23-16кр, **Турекулова Н.А.** - магистр педагогических наук

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ 154
Хавазматова Г. - ТП-24-18к6 тобының студенті, **Полатова А.Н. –** магистр, аға оқытушы

ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ ҚАЙЫРЫМДЫ ҚАЛА ТҰРҒЫНДАРЫ: ИДЕАЛ ҚОҒАМ МОДЕЛІНІҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ӨЗЕКТІЛІГІ 156
Хавазматова Г. - ТП-24-18к6 тобының студенті, **Белгібай Ж.Қ.** - т.г.к., доцент

БАЛАЛАРДАҒЫ МАЗАСЫЗДАНУДЫ ТҮЗЕТУДЕГІ ОЙЫН ТЕРАПИЯСЫНЫҢ РӨЛІ 157
Хамид А. - ТП-24-18к6 тобының студенті, **Полатова А.Н. –** магистр, аға оқытушы

ҚҰМЫРСҚАЛАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ 159
Хасанов Д.М. –оқушы, **Таймесова М.А.** – бастауыш сынып мұғалімі
Хамза атындағы №42 ЖББОМ

ЭВОЛЮЦИЯ КОРЕЙСКОЙ ДИАСПОРЫ В ПОСТСОВЕТСКОМ ОБЩЕСТВЕ И СОВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА 161
Хегай А.В. - студент группы ВМ-СОБ-06/24, **Айдарбекова Г.С.** - к.и.н., и.о. доцента

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ С ТЯЖЁЛОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ 162
Цвор А.Е. - студенты группы ТП-23-16кр, **Турекулова Н.А**.- магистр педагогических наук

ОҚУШЫЛАРҒА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАУ 165
Шағатаева А.Б. - ТП-23-10тк тобының студенті, **Мурзабекова М.Р. -** магистр, оқытушы

БІЛІМ НЕГІЗІ – БАСТАУЫШ СЫНЫП 167
Шамурат М. – ТП-23-10 к1 тобының студенті, **Абжанова С.С.** – аға оқытушы

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ДУАЛДЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ 168
Ширинбек А.А. - ТП-23-10к2 тобының студенті, **Урматова Т.К.** – магистр, аға оқытушы

2D ЖӘНЕ 3D МОДЕЛЬДЕУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ STEM ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 170
Шырынбек С.А. - ТП-23-10к2 тобының студенті, **Урматова Т.К.** – магистр, аға оқытушы

ГАДЖЕТТЕРДІҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ 171
Юнусметова С. – оқушы, **Халмуратова Д.С.** – мұғалім
Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектебі

ANIMALS 173
Mavlanbekova D. - student, **Halmetov Sh.** – teacher, Al-Farabi generaleducation school

АЛТЫН ОРДАНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ БАСТАЛУЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ НЕГІЗДЕРІ
НАЧАЛО И ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА ЗОЛОТОЙ ОРДЫ

АЛТЫН ОРДАДАҒЫ ӘСКЕРИ ЖҮЙЕ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰРЫЛЫМНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ 176
Иманқұлова Н.Т. -6В01512 География-Тарих білім беру бағдарламасының 3-курс студент
Ахметова Р.Д.- тарих ғылымдарының кандидаты., қауымдастырылған профессор
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ДАМУ ФАКТОРЛАРЫ
ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ СПОРТА И ТУРИЗМА

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ УНИВЕРСИТЕТТІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНА ЫҚПАЛЫ 178
Джумадидлаев Д. - Ип-24-12к тобының студенті, **Сержанов А.А. - о**қытушы

ОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И МЕХАНИЗМА ОЗДОРОВЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В СТРАНАХ ВОСТОЧНОЙ АЗИИ 179
Естияр Т.М. - студент гр. СМ 24-5к6, **Мельников Ю.А. –** старший преподаватель

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ В ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ И МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА 181
Карсыбай Ж. – студент гр. ХТ 24-5к1, **Тлеукеев Ж.А. -** кандидат исторических наук

ЗАМАНАУИ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ РӨЛІ: ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КОГНИТИВТІК АРТЫҚШЫЛЫҚТАР 183
Тұрысбекова Г. - Ип-24-12к тобының студенті, **Лауланбеков А.Б.** - магистр аға оқытушы

LINGUISTIC ERRORS IN ADVERTISING: CAUSES AND PURPOSES 184
Zukhriddinkyzy A. – 1st year student, specialty "Architecture"
Parmenkulova G.A. - magistr,, senior lecturer

THE IMPORTANCE OF TRILINGUALISM 185
Amankulova U. – scientific supervisor, Zh. nurlybayev Secondary School №49
Abdikarim Zh. – Student of the 9th grade of Secondary School No. 49 named after zh.Nurlybayev

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ 186
Жумабек А.-ученица 8 класса, **Туребаева Г.Т.** – преп. русскkого языка
КГУ №49 СОШ им. Ж. Нурлыбаева

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНФОРМАТИКАНЫҢ НЕГІЗГІ ҰҒЫМДАРЫ 188
Акбердиев Ж. - 11 В сынып оқушысы, **Канаева Б.Т. -** информатика пәні мұғалімі
№ 28 жалпы білім беретін мектеп

ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ – МҰҒАЛІМ 189
Аскарова Н.Г. – 10 «Ә» сынып оқушысы, **Исакулова Д.А**. - педагог-психолог
№28 жалпы орта білім беретін мектеп

ТАРИХ ПӘНІНДЕ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ 190
Рахатбекқызы Д. - 8 «Г» сынып оқушысы, **Оразалы А.О. -** тарих пәні мұғалімі
№28 жалпы білім беретін мектеп

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ 191
Тоқберген Н. - 8 сынып оқушысы, **Тұңғатова Ә.Т.** - информатика пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
№28 жалпы орта білім беретін мектеп

Жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой студенческой научной конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Материалы публикуется в редакции авторов

Подписано в печать 27.03.2025г. Объем п.л. 12,7 Тираж 123 экз.
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ №3916 ДАН ЮКИУ им. М.Ауэзова,
г.Шымкент, пр-т Тауке – хана, 5, тел. 21-19-82